

CASTRUM PRAGENSE

POHŘBÍVÁNÍ NA PRAŽSKÉM HRADĚ A JEHO PŘEDPOLÍCH

DÍL I.1- TEXTOVÁ ČÁST

autoři příspěvků:

Gabriela Blažková-Dubská

Milena Bravermanová

Zuzana Cílová

Eva Černá

Jaroslav Frána

Jan Frolík

Drahomíra Frolíková-Kaliszová

Iva Herichová

Jaroslav Hlaváč

Václav Hulínský

Naďa Profantová

Kateřina Tomková

VYCHÁZÍ JAKO 7. SVAZEK ŘADY CASTRUM PRAGENSE
S PŘÍSPĚNÍM GA AV ČR, Č. PROJEKTU 404/01/0853

redakční rada:

M. Bartlová, J. Frolík, M. Halata, P. Chotěbor, J. Klápště, J. Maříková-Kubková, M. Suchý, K. Tomková.

odborný recenzent: M. Lutovský

editor: K. Tomková

grafická úprava: K. Vytečková

tisk: PBTisk Příbram

na přední straně obálky: J. J. Dietzler, Pohled z věže chrámu sv. Víta (výřez), podle *Bečková 2000*.

vydává: Archeologický ústav AV ČR Praha, Letenská 4, Praha 1, 118 01

Ústav archeologické památkové péče středních Čech, Nad Olšinami 3/448, Praha 10, 100 00

© 2005 Archeologický ústav AV ČR Praha

ISBN: 80-86124-56-8

© 2005 Ústav archeologické památkové péče středních Čech

ISBN: 80-86756-505-X

Tento svazek a katalog dalších publikací lze objednat na adrese:

Copies of this volume and a catalogue of other publications by the Institute of Archaeology, Prague can be obtained from:

Archeologický ústav AVČR – knihovna / The Institute of Archaeology Prague – Library

Letenská 4

118 01 Praha 1

fax: +420 - 257532288

e-mail: knihovna@arup.cas.cz

www.arup.cas.cz/knihovna/knihovna.htm

OBSAH

ÚVODEM 5-6

TOPOGRAFIE

TOPOGRAFIE POHŘBÍVÁNÍ V AREÁLU PRAŽSKÉHO HRADU A NA JEHO PŘEDPOLÍCH 7-24

Kateřina Tomková – Jan Frolík

PRAŽSKÝ HRAD – SÍDLA ELITY A MÍSTO JEJÍHO POSLEDNÍHO ODPOČINKU

HROBY PŘEMYSLOVSKÝCH KNÍŽAT NA PRAŽSKÉM HRADĚ 25-46

Jan Frolík

EXKURS 1: K HROBU Č. 98 V BAZILICE SV. JIŘÍ 47-48

Milena Bravermanová

EXKURS 2: K NOVÉ INTERPRETACI DVOU NÁLEZŮ Z KRÁLOVSKÉ HROBKY 49-52

Milena Bravermanová

HROBY KRÁLŮ A JEJICH PŘÍBUZNÝCH NA PRAŽSKÉM HRADĚ 53-88

Milena Bravermanová

HROBY SVĚTCŮ ČESKÉHO PŮVODU NA PRAŽSKÉM HRADĚ 89-118

Milena Bravermanová

HROBY VÝZNAMNÝCH PŘEDSTAVITELŮ DUCHOVNÍHO STAVU NA PRAŽSKÉM HRADĚ 119-140

Milena Bravermanová

EXKURS: HROBY VÝZNAMNÝCH DUCHOVNÍCH VNĚ BAZILIKY SV. VÍTA 141-144

Jan Frolík

K ODRAZU SOCIÁLNÍ STRUKTURY V HROBOVÝCH NÁLEZECH NA RANĚ STŘEDOVĚKÝCH POHŘEBIŠTÍCH
NA PRAŽSKÉM HRADĚ A JEHO PŘEDPOLÍCH 145-158

Kateřina Tomková

POHŘEBNÍ RITUS

POHŘEBNÍ RITUS NA PRAŽSKÉM HRADĚ A JEHO PŘEDPOLÍCH VE STŘEDOVĚKU A NOVOVĚKU –
CHARAKTERISTIKA A VÝVOJ 159-196

Kateřina Tomková

EXKURS: ŽÁROVÝ HROB V PRAZE – NA LORETÁNSKÉM NÁMĚSTÍ 197-200

Naďa Profantová

NĚKOLIK POZNÁMEK K ARCHEOLOGICKÉMU STUDIU NOVOVĚKÉHO POHŘBÍVÁNÍ V ČECHÁCH
(ÚVOD KE STUDIU NOVOVĚKÝCH POHŘEBIŠŤ NA PRAŽSKÉM HRADĚ) 201-216

Gabriela Blažková-Dubská

HMOTNÁ KULTURA

HMOTNÁ KULTURA RANĚ STŘEDOVĚKÝCH POHŘEBIŠŤ PRAŽSKÉHO HRADU A JEHO PŘEDPOLÍ	217-304
Kateřina Tomková	
EXKURS 1: KOVÁNÍ Z HROBU 26 NA POHŘEBIŠTI JÍZDÁRNA	305-306
Naďa Profantová	
EXKURS 2: POZNÁMKY K MEČI Z HROBU BOJOVNÍKA NA III. NÁDVOŘÍ PRAŽSKÉHO HRADU	307-310
Naďa Profantová	
RANĚ STŘEDOVĚKÝ KOVOVÝ ŠPERK Z POHŘEBIŠŤ PRAŽSKÉHO HRADU A JEHO PŘEDPOLÍ Z POHLEDU RENTGENOVÉ-FLUORESCENČNÍ ANALÝZY	311-332
Jaroslav Frána – Kateřina Tomková	
RANĚ STŘEDOVĚKÉ SKLENĚNÉ KORÁLKY Z PRAŽSKÉHO HRADU A JEHO PŘEDPOLÍ – TYPOLOGICKÁ A CHEMICKÁ KLASIFIKACE NÁLEZŮ	333-358
Eva Černá – Kateřina Tomková – Václav Hulínský – Z. Cílová	
PRSTENY Z PRAŽSKÉHO HRADU A JEHO PŘEDPOLÍ	359-386
Drahomíra Frolíková-Kaliszová	
RANĚ STŘEDOVĚKÉ A NOVOVĚKÉ POHŘEBIŠŤE JÍZDÁRNA	
POHŘEBIŠŤE JÍZDÁRNA (ÚVOD)	387-402
Kateřina Tomková	
ARCHEOLOGICKÝ VÝZKUM NOVOVĚKÉHO POHŘEBIŠŤE U JÍZDÁRNY	403-410
Gabriela Blažková-Dubská	
NÁLEZ FOSILNÍCH MĚKKÝŠŮ NA POHŘEBIŠTI U JÍZDÁRNY	411-412
Jaroslav Hlaváč	
VÝVOJ GEORELIÉFU V ZÁPADNÍ ČÁSTI SEVERNÍHO PŘEDPOLÍ PRAŽSKÉHO HRADU	413-442
Iva Herichová	
EPILOG	443-445
Kateřina Tomková	

ÚVODEM

Projekt *Pražský hrad jako centrum českého státu ve světle pohřbívání doby přemyslovské a lucemburské* (GA ČR č. 404/01/0853) spojil v letech 2001-2003 celou řadu odborníků zabývajících se studiem Pražského hradu a různých aspektů pohřbívání. Cílem jejich práce bylo shromáždění a uspořádání pramenné základny ke studiu pohřbívání na Pražském hradě a jeho nejbližších předpolích a dle časových možností též jejich analýza. Během práce se ukázalo, že hranice vymezené projektem jsou poněkud úzké, a z tohoto důvodu bylo nutno je v některých aspektech překročit i dále směrem k pohřbívání novověkému.

Přes četné překážky, včetně povodní v roce 2002, které se autorskému kolektivu postavily do cesty, se podařilo shromáždit náplň pro vícedílnou publikaci, jejíž první díl se dostává čtenáři do rukou. Tento první díl zahrnuje jak shrnující studie k vybraným problémům studia pohřbívání na Pražském hradě a jeho předpolích (I.1), tak první část katalogu obsahujícího prameny ke studiu pohřbišť právě na severním a západním předpolí hradu (I.2). Druhý díl bude věnován pohřbištím a hrobům významných historických osobností v hranicích dnešního Pražského hradu a třetí díl rozsáhlému pohřbišti na Loretánském náměstí.

I když současná doba smrt ze svého středu stále více vytěšňuje, strach z ní neumenšuje. Doufáme, že naše práce přispěje k uvědomění si jejího místa v lidském životě a k jejímu vnímání nikoliv jako konce, ale jako přirozené součásti lidské existence.

Závěrem bychom rádi poděkovali všem, kteří přispěli k projektu *Pražský hrad jako centrum českého státu ve světle pohřbívání doby přemyslovské a lucemburské* svým dílem, radou či podporou. Děkujeme Ivaně Boháčové, Mileně Bravermanové (Správa Pražského hradu), Heleně Březinové, Evě Černé (Ústav archeologické památkové péče severozápadních Čech, Most), Zdeňkovi Dragounovi (Národní památkový ústav), Gabriele Blažkové-Dubské, Drahomíře Frolíkové, Ivě Herichové, Janě Maříkové-Kubkové, Nadě Profantové, prof. Marshallovi J. Beckerovi (West Chester University of Pennsylvania, USA), Miroslavě Blajerové, Miluši Dobisíkové (Národní muzeum v Praze), Viktorovi Černému, Pavlu Kubáčkovi, Jakobovi Likovskému a Petře Stránské, Jaromíru Benešovi (Biologická fakulta, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích), Zuzaně Cílové (VŠCHT), Jaroslavu Fránovi (Ústav jaderné fyziky v Řeži), Jaroslavu Hlaváčovi (Geologický ústav AV ČR), Jiřímu Hoškovi, doc. Václavu Hulínskému (VŠCHT), Renému Kyselému, Luboši Polanskému (Národní muzeum v Praze), Jiřímu Roháčkovi (Ústav dějin umění AV ČR) a Janu Zavřelovi. Na konzervaci předmětů se podílely: textilní laboratoř Správy Pražského hradu, laboratoř Archeologického ústavu AV ČR v Praze pod vedením Aleny Šilhové a Václava Siglová. Grafická úprava je dílem Kateřiny Vytejškové, překlad do německého jazyka Tomáše Maříka. Za digitalizaci a zpracování plánů děkujeme Janu Růžičkovi a firmě MINOLTA, především Radku Chramostovi. Za kresebnou dokumentaci a technickou výpomoc jsme povděční Marii Burdové, Marii Justové, Petře Králové, Lence Maruškové, Michalu Patrnému, Vandě Příhonské, Elišce Svobodové, Heleně Touškové, Evě Witzové, Petře Zemanové. Za zápůjčky a přístup k pramenům děkujeme Archivu Pražského hradu (Martinu Halatovi, Marku Suchému, Michalu Šulovi, Věře Malé, Věře Vávrové), knihovně Premonstrátské kanonie na Strahově, antropologickému oddělení Národního muzea, odd. prehistorie a protohistorie Národního muzea, zejména Jiřímu Militkému, odd. starších českých dějin Národního muzea, jmenovitě Vladimíru Brychovi, Muzeu hl. m. Prahy, především Miroslavě Šmolíkové. Za cenné rady a připomínky jsme zavázáni Dušanu Foltýnovi, Karlu Sklenářovi, prof. Jiřímu Slámovi, doc. Petrovi Sommerovi a Danice Staššikové-Štukovské.

Jan Frolík a Kateřina Tomková

TOPOGRAFIE POHŘBÍVÁNÍ V AREÁLU PRAŽSKÉHO HRADU A NA JEHO PŘEDPOLÍCH

KATEŘINA TOMKOVÁ – JAN FROLÍK

Na Pražském hradě lidé nejen žili, ale také umírali. Studium pohřebišť a hřbitovů nacházejících se jak v areálu vlastního hradu, tak v jeho nejbližším okolí tvoří z tohoto důvodu neodmyslitelnou součást poznání jeho bohaté minulosti. Pohřební aktivity byly podmíněny jak přírodním prostředím – geografickými a geologickými podmínkami, tak v rozhodující míře postavením Pražského hradu jako centra českého státu ve smyslu centra světského i duchovního.

I když jádrem našeho studia bylo období raně a vrcholně středověké, museli jsme se obracet současně jak do období starších, tak mladších. Vůbec nejstarší stopy pohřbívání nacházíme v prostoru kolem dnešní křižovatky ulice Jelení a u Brusnice, kde byly zjištěny hroby kultury se šňůrovou keramikou a kultury únětické. Zatímco jak tyto hroby, tak žárový hrob z časně slovanského období na Loretánském náměstí nelze klást do souvislosti s Pražským hradem jako opevněným sídlem, novověké pohřbívání probíhalo v jeho rámcích a je kontinuálním pokračováním vývoje vrcholně středověkého. Zastavme se v následujících kapitolách podrobněji u jednotlivých horizontů pohřbívání.

1. POSLEDNÍ TŘETINA 9.-10. STOLETÍ (obr. 1-3)

Hledáme-li počátky pohřbívání svázaného s Pražským hradem, střetáváme se s problémy souvisejícími jednak obecně s problematikou chronologie raně středověkého pohřbívání, jednak s problematikou počátků hradu. I když v důsledku toho nemůžeme uvést konkrétní desetiletí, do něhož bychom počátky pohřbívání na uvedené lokalitě položili, za podstatnou lze považovat skutečnost, že na žádném z pohřebišť se nevyskytl hrobový inventář odpovídající nejstaršímu horizontu pohřbívání na hradišti Stará Kouřim (Šolle 1959; 1966). Z tohoto důvodu se domníváme, že nejstarší hroby mohly být uloženy nejdříve v průběhu 2. poloviny 9. století, resp. spíše až v jeho poslední třetině, a to především na předpolích hradu. V této době byl také přímo v areálu jeho budoucí akropole – v místech, kde hřbet ostrožny nejvýrazněji vystupoval – pohřben významný bojovník, kolem něhož byli zřejmě po relativně krátkou dobu pohřbívání též další významní jedinci.

Opevnění Pražského hradu dřevo-hlinitou hradbou na přelomu 9. a 10. století, založení kostelů a zřetelnou profilaci Pražského hradu jako centra přemyslovské domény a českého státu považujeme za faktor, který vedl k zintenzivnění pohřbívání. To se přitom soustřeďuje především mimo areál vlastního hradu, a to na jeho severním a západním předpolí. Pohřebišť v Královské zahradě (KZ), u Jízárny (JÍZ), v okolí křižovatky Jelení a U Brusnice a přilehlé části Lumbeho zahrady (JEL-LZ), u bývalé strahovské cihelny (SC), na Panenské (PAN), při křižovatce Štěšovické a Patočkovy ulice, na Malovance (MAL) a v areálu pozdějšího strahovského kláštera (STK) vytvářela věnec kolem hradčanské ostrožny. Torzovitost pramenné základny nedovoluje dořešit otázku současnosti či nesoučasnosti těchto pohřebišť ve větším detailu a sledovat případné mikroposuny v pohřbívání, které sice tušíme, ale nemůžeme je jednoznačně prokázat. Absence předmětů typických pro horizont sklonku 9. a 1. poloviny 10. století na některých z nich či naopak předmětů svědčících pro pohřbívání i v průběhu 2. poloviny 10. století totiž může

být zkeslena tím, že dochované nálezové soubory jsou v celé řadě případů náhodným výběrem náhodně zachráněných předmětů.

Paralelně se pohřbívalo v průběhu 10. století na hradě samém. Již v 1. polovině tohoto století můžeme doložit existenci hrobů v kostelech P. Marie, sv. Jiří a sv. Víta, jejichž prostor byl vyčleněn pro vrchol tehdejší světské i duchovní elity – pro členy knížecí rodiny a domácí světce, kteří byli ovšem souběžně příslušníky této rodiny.

Pohřbívání vně kostelů bylo zřejmě více diferencované. Memoriální stavba nad hrobem JK-102 překrytým pískovcovou deskou severně baziliky sv. Jiří, fakticky však v areálu nově vznikajícího ženského benediktinského kláštera, indikuje významné postavení pohřbené ženy. Na druhé straně z písemných pramenů známý Podivenův hrob¹ či hrob IIIN-099 s fragmentem ostruhy s dlouhým bodcem vně svatovítské rotundy stojí svým statutem v každém případě o něco níže než výše zmíněné hroby v interiérech kostelů. Jak píše mnich Kristián – v případě Podivena to byla zeď, která oddělovala dvořana od jeho pána, svatého Václava.² Další hroby severně svatojiřské baziliky, stejně jako v okolí rotundy žádný chronologicky výrazný inventář neobsahovaly. Také indicie pro pohřbívání u kostela P. Marie jsou jen dílčí. Některé hroby mohou z tohoto období pocházet z důvodů stratigrafických (hroby na jižní straně kostela překryté mladším přístavkem), ale ani v jednom případě nemůžeme vyloučit, že nezasahují až do 11. století. S výjimkou hrobu s železnou ostruhou s dlouhým bodcem z hrobu IIIN-099,³ k němuž najdeme nepřímou paralelu v hrobě 72 u rotundy sv. Petra a Pavla na Budči – žádný z pohřbených nebyl vybaven jako další mrtví u budečské rotundy sv. Petra a Pavla (*Šolle 1990*, 162-169) či jako na předpolích Pražského hradu.

Pražský hrad s hradčanským předhradím byl v 2. polovině 9. a v 10. století nedílnou součástí raně středověké sídlištní aglomerace označované písemnými prameny jako *civitas* či *urbs* Praha, k níž patřilo též – přinejmenším po část uvedeného časového intervalu – opevněním připojené malostranské suburbium. Ačkoliv archeologický výzkum doložil poměrně intenzivní osídlení malostranského podhradí, chybí k tomuto osídlení soudobá pohřebiště.⁴ Hypoteticky lze uvažovat o třech možných řešeních. Zvažována byla možnost pohřbívání na vltavském pravobřeží (*Čiháková – Dragoun – Podliska 2000*, 138), vyloučit nelze pohřbívání přinejmenším části malostranských obyvatel na některém z pohřebišť v sousedství Pražského hradu. Případně se na úbočích Petřina ještě skrývá či již bylo zničeno nám neznámé pohřebiště.⁵

¹ „...viri illius.....est corpus ...positum in cimiterio ecclesie sancti Viti,...“ (*Kristiánova legenda*, kap. 9, str. 88).

² „...ita ut sanctus Wenceslaus in ecclesia quidem et miles ille foris positus sola maceria dividantur.“ (*Kristiánova legenda*, kap. 9, str. 88).

³ Ostruha neležela v původním uložení u nohou, ale u ruky a zřejmě pochází ze staršího rozrušeného hrobu nebo ze sídlištní vrstvy.

⁴ Do tohoto horizontu lze zařadit pouze hrobový nález v domě U klíčů (*Sláma 1977*, 110). Existence pohřebišť však archeologickým výzkumem v jeho okolí prozatím nebyla dalšími nálezy prokázána (ústní sdělení J. Čihákové).

⁵ Tuto možnost indikuje z větší části bez výzkumu zničené středohradištní pohřebiště na Újezdě (*Sláma 1977*, 110) či mladohradištní pohřebiště ve Vratislavském paláci (*Zavřel – Mlíkovský 2001*, 114-120).

Č.	Poloha	Zkratka	Počet hrobů	Datování	Pozn.
1	Královská zahrada	KZ	x	poslední třetina 9.- 1. pol. 10. stol.	počátek v posl. třet. 9. stol. ?
2	Jízdárna	JÍZ	272	poslední třetina 9.- počátek 11. stol.; 17. stol.	počátek v posl. třet. 9. stol. ?
3	Jelení ulice – Lumbeho zahrada	JEL-LZ	15	poslední třetina 9.- 1. pol. 10. stol.; 1 hrob – novověk	počátek v posl. třet. 9. stol. ?
4	U křižovatky ulic Patočkova – Střešovická		x	10.-11. stol.	
5	Strahovská cihelna	SC	x	10. stol.	počátek v posl. třet. 9. stol. ?
6	Panenská	PAN	x	10. stol.	počátek v posl. třet. 9. stol. ?
7	Malovanka	MAL	x	10. stol.	počátek v posl. třet. 9. stol. ?
8	Strahov (od 12. stol v int. i ext. kostela Nanebevzetí P. Marie)	STK	x	int.: 12.-19. stol. ext.: závěr 9.-10. stol.; 12. stol.-18. stol.	
9	Loretánské náměstí	LN	nejméně 600	11. stol.-1. pol. 16. stol.	
10	II. nádvoří – kostel P. Marie	IIN	nejméně 78	int.: 1. třetina 10. stol. ext.: 11. (10.?) -13. stol.	
11	III. nádvoří – u monolitu	IIIN	nejméně 11	před 900- 1. třetina 10. stol.	
12	III. nádvoří – svatovítský komplex	IIIN	int.: x ext.: nejméně 234	int.: 10. stol.-současnost ext.: 10.-14. stol.	
13	Vně jižního opevnění	VJOP	nejméně 23	11. stol.-poč. 12. stol. (?)	
14	Svatojiřský komplex	JK	nejméně 123	10. stol.-1784	
15	Jiřská ul.- ul. U Daliborky	JUD	nejméně 5	raný středověk	
16	Jelení příkop		3	11.-13. stol.?	ojedinelé hroby
17	Kostel sv. Benedikta		x	int.: 17.-18. stol. ext.: 14. stol.-1627	bez archeol. výzkumu
18	Klášter kapucínů – kostel Panny Marie		x	int.: 1664-1784 ext.:?	bez archeol. výzkumu
19	Kostel sv. Rocha		x	ext.: 17. stol.-1784	bez archeol. výzkumu
20	Vojenský hřbitov		x	19.-poč. 20. stol.	bez archeol. výzkumu
21	III. nádvoří – SZ část		x	18. stol.	bez archeol. výzkumu
22	U západní hlásky		1	12.-14. stol. (?)	ojedinelý hrob
23	U Daliborky		x	?	lidské kosti
24	Opyš	O	nejméně 3	?	
25	Zahrada Na valech	ZNNV	1	raný středověk ?	ojedinelý hrob
26	Loreta		x	17.-18. stol.	bez archeol. výzkumu
27	Kapucínská ul.	KAP	2	novověk	ojedinelé hroby
28	Hradčanské nám. čp. 185		x	novověk	sekundární nález lebky
29	Kaple Všem svatých		x	2. pol. 18. stol.	bez archeol. výzkumu
30	U bašty X		3	?	
31	Mezi baštami VII a VIII		1	?	
	Celkem hrobů		nejméně 1375		

Tab. 1: Přehled pohřebišť a hřbitovů z Pražského hradu a jeho předpolí. Číslování v tabulce odpovídá číslování na mapách. Int: interiér, ext.: exteriér.

Tab. 1: Übersicht der Gräberfelder und Friedhöfe der Prager und ihres Vorfelds. Die Nummerierung in der Tabelle entspricht der Nummerierung auf den Karten: Int: Interieur; ext.: Exterieur.

2. 11.-12. STOLETÍ (obr. 2; 4)

V průběhu 11. století dochází ke zdánlivě radikální proměně obrazu pohřbívání v tom smyslu, že na pohřebišťích tvořících kolem hradčanské ostrožny věnec pohřbívání ustalo, zatímco se zintenzivnilo pohřbívání při hradních kostelech. Kromě toho vznikala nová pohřebiště – především vně jižní hradby hradu (VJOP) a na Loretánském náměstí (LN) na Hradčanech. Právě tento hřbitov se zřejmě stal ve své funkci následovníkem těch pohřebišť, které byly rozptýleny od sklonku 9. století a v 10. století na předpolích západně pohřebiště Jízdárna. V případě obou uvedených pohřebišť nelze vyloučit, že i ona byla založena v blízkosti kostelů, které se však zatím nepodařilo archeologickým výzkumem doložit. Na první pohled by se mohlo zdát, že proměna v topografii pohřebišť proběhla

skokově. Skutečnost, že na pohřebištích v Královské zahradě, v Jelení ulici-Lumbeho zahradě a na Malovance skončilo pohřbívání pravděpodobně již v průběhu 1. poloviny 10. století, zatímco na Strahově, na Panenské i u Jízdárny v průběhu 2. poloviny 10. století či až na počátku 11. století, však naznačuje, že se jednalo o pozvolný proces. Během něj došlo k opuštění dosavadního extenzivního pohřbívání a jeho zkoncentrování do několika starších i nově založených hřbitovů zpravidla s výrazně menší rozlohou.

Interiéry rotundy a později baziliky sv. Víta a baziliky sv. Jiří byly až do 60. let 11. století prakticky výsadním místem pohřbů českých knížat. V poslední třetině 11. století a ve 12. století si Pražský hrad za místo posledního odpočinku vybrali již jen někteří z jejich nástupců. Řadu českých světců a jejich hrobů rozšířil v roce 1039 hrob sv. Vojtěcha, pro jehož ostatky přinesené z Polska zpět do Čech kníže Břetislav nechal vystavět „kostelík – *ecclesiolam*“ stavebně nejasným způsobem související se svatovítskou rotundou. V nově vystavěné bazilice sv. Víta našel kromě pražských biskupů místo posledního odpočinku dle Kosmova svědectví též arcibiskup Radim, jehož ostatky přinesl kníže Břetislav spolu s Vojtěchovými.⁶ Hroby významných představitelů církevní hierarchie archeologicky – v podobě románských opukových hrobek či dle inventáře – registrujeme od 12. století v románské bazilice, jižně od ní na venkovním hřbitově a v románské chodbě, stejně jako severně baziliky sv. Jiří.

Přes posun opevnění, a tím i rozšiřující se plochu Pražského hradu, akropole neposkytovala dostatek volného místa, což vedlo k etážovému ukládání hrobů jak u rotundy a později baziliky sv. Víta, tak na pohřebišti vně jižního opevnění. Jisté možnosti k rozšíření hřbitovů poskytovala plocha u kostela P. Marie na předhradí, kde se mohlo pohřbívání šířit směrem k jihu a jihovýchodu, obdobně pak plocha na dnešním Loretánském náměstí. Ale i na těchto pohřebištích je doloženo víceúrovňové pohřbívání. V některých případech došlo k prolnutí se sídlištními areály. Ve východní části II. nádvoří šířící se hřbitov překryl sídlištní situace východně a jihovýchodně od kostela P. Marie a dosáhl hrany zčásti již zaneseného příkopu před opevněním akropole. Pohřbívání v tomto prostoru ukončilo nejpozději hloubení příkopu Přemysla Otakara II. v roce 1278. Pohřebiště vně jižní hradby zčásti překrylo starší osídlení, zčásti omezilo soudobou sídlištní aktivitu. Z fragmentů keramiky v zásypech hrobů na Loretánském náměstí také odečítáme existenci staršího osídlení, a to již od horizontu keramiky s hřebenovou výzdobou a mj. límcovitými okraji. Jak se vyvíjel vztah sídlištního areálu ve vztahu k rozrůstajícímu se pohřebišti ovšem zatím není zcela jasné.

Povšimněme si dále vztahu hřbitovů a hlavních komunikací. Relativně nejjasnější situace je u kostela Panny Marie. Komunikace probíhala od vstupu akropole v jihovýchodním rohu nádvoří severozápadním směrem a kdesi na jih od kostela se stáčela k západu a opouštěla areál Pražského hradu. Rozšiřující se pohřebiště u kostela P. Marie postupně dosáhlo až k této komunikaci, ale její průběh respektovalo. Méně jednoznačný je vztah hlavní komunikace procházející akropolí k pohřebišti u rotundy a posléze u baziliky sv. Víta. Předběžné vyhodnocení nečetných dochovaných stratigrafií naznačuje, že starší fáze této cesty míjející rotundu sv. Víta byla později překryta pohřebištem kolem baziliky sv. Víta, což si vynutilo dílčí korekci cesty směrem k jihu. I tato nová komunikace se dostala do těsného kontaktu se hřbitovem. Postavení kostela neznámého zasvěcení (sv. Bartoloměje?) a spojovací chodby k bazilice umožnilo průchod podle jižní strany baziliky pouze v jediném místě. Tuto skutečnost musel respektovat i existující hřbitov.

⁶ Spolu s ostatky sv. Vojtěcha a Gaudentia byly do Prahy přineseny též ostatky Pěti bratří.

Pohřbívání v tomto horizontu dokládá skupina hrobů nacházející se vně románské spojovací chodby a jižně výše uvedené cesty. Hroby snad lemovaly i cestu hradem na východ k bráně v Černé věži, jak naznačují jen fragmentárně dochované pohřby severně dnešní Jiřské ulice (JUD). Při hlavní komunikaci vedoucí z Pražského hradu směrem na západ k Pohořelci a dále k benediktinskému klášteru v Břevnově zase leželo pohřebiště na Lorentánském náměstí po pravé straně a od 2. poloviny 12. století při nově založeném premonstrátském klášteru pohřebiště na Strahově po straně levé.

Velmi komplikovaná je situace na jižní straně hradu. Existence pohřebišť vně jižního opevnění v místech budoucího románského paláce (VJOP) a v poloze „nad Krečmerem“/nad anglickým vyslanectvím na Malé Straně také nepřímo svědčí o existenci komunikací. Dosavadní znalosti o tomto prostoru umožňují dvojí interpretaci. V případě, že pohřebiště, resp. první z nich (VJOP), stejně jako osídlení vně hradby bezprostředně souvisely s Pražským hradem, naznačovalo by to mj. existenci jižního vstupu do hradu kdesi poblíž. Ten se však přes intenzivní archeologický výzkum dosud nepodařilo prokázat. Druhý možný interpretační model vychází z analogie z pohřebiště ve Vratislavském paláci (Tržiště čp. 336) na Malé Straně, které bylo z nedostatku vhodnějších poloh vytlačeno do nevýhodné polohy výše ve svahu (Zavřel – Mlíkovský 2001, 114-118). Poloha pohřebišť „nad Krečmerem“ a vně jižního opevnění se zdá být obdobná v tom smyslu, že se jedná z hlediska Malé Strany o okrajovou vysoko ve svahu umístěnou polohu. Z tohoto pohledu by pak byla obě pohřebiště součástí historie Malé Strany. I v tomto případě však k těmto hřbitovům musely vést komunikace, po kterých byla přenášena těla nebožtíků.

3. 13.-1. POLOVINA 15. STOLETÍ (obr. 5; 6)

I ve 13. až 1. polovině 15. století byly kostely na Pražském hradě vyhrazeny především světské a církevní elitě. Úmyslem Karla IV. bylo učinit z pražské katedrály ústřední královskou nekropoli po vzoru francouzského opatství v Saint-Denis. V souvislosti s výstavbou gotické katedrály byla přímo pod kněžištěm vybudována královská hrobka, která se stala místem posledního odpočinku samotného císaře i dalších příslušníků jeho rodiny. Součástí velkolepých plánů Karla IV. byl přenos ostatků významných jedinců – knížat, biskupů i domácích světců – do novostavby katedrály. Z iniciativy tohoto panovníka pravděpodobně došlo i k důstojnějšímu uložení pozůstatků sv. Ludmily a Vratislava I. ve svatojiřské bazilice. Exkluzivita některých významných hrobek byla přítom od 80. let 14. století podtržena použitím mramoru. Ten byl použit mj. na náhrobek Jana Očka z Vlašimi, druhého pražského arcibiskupa a prvního arcibiskupa pražského pohřbeného ve svatovítské katedrále. Tentýž materiál se začal objevovat na náhrobních deskách, jejichž většina však ve 14. století byla vyrobena z opuky. Naopak z pískovce byly zhotoveny náhrobní desky stavitelů katedrály Matyáše z Arrasu a Petra Parláře.

S významnými panovnickými stavebními projekty lze souběžně spojit zánik hřbitovů u kostelů v areálu Pražského hradu ve 13. a 14. století. Pohřbívání na II. nádvoří v okolí kostela P. Marie bylo ukončeno nejpozději hloubením příkopů v r. 1278. Vykopaný materiál přítom překryl nejen hřbitov, ale i trosky kostela P. Marie (vyhořelého v roce 1255?) a odsoudil je k mnohaletému zapomenutí.

Na III. nádvoří znamená přelom výstavba gotické katedrály, která ukončila pohřbívání na jih od románské baziliky, včetně prostoru chodby kostela neznámého zasvěcení (sv. Bartoloměje?). Obdobně zaniklo sídlo svatovítské kapituly s hroby jeho členů severně

baziliky, tzv. klášter kostela pražského. V omezené míře pokračovalo pohřbívání západně nedostavěné katedrály, a to zčásti na ploše kolem hrobu sv. Vojtěcha a v dnešní Vikářské ulici.

Vznik města Hradčan a založení farního kostela sv. Benedikta vedlo kolem poloviny 14. století ke vzniku hřbitova u tohoto kostela (*Ekert 1883*, 109). Mimo areál hradu a vně hradčanských hradeb pokračovalo pohřbívání v kostele a u kostela Nanebevzetí Panny Marie na Strahově. Je věcí dalšího studia, zda se v této době pohřbívání z pohřebiště na Loretánském náměstí z větší či menší části přesunulo ke kostelu sv. Benedikta, či zda pohřebiště fungovalo v omezené míře souběžně i nadále až se postupně proměnilo ve hřbitov jedinců, kteří z různých důvodů nebyli či nemohli být pohřbeni na řádném hřbitově (lidé popravení, trestaní apod.)

4. 2. POLOVINA 15.- POČÁTEK 17. STOLETÍ (obr. 7)

I když od tohoto období přebírají ve stále větší míře roli vypravěče prameny písemné, náhrobní kameny a epitafy a role archeologie postupně ustupuje do pozadí, přesto i ona nadále doplňuje naše představy o pohřebních aktivitách na Pražském hradě a v jeho okolí. V uvedeném období se pohřbívání – podle současných znalostí snad s výjimkou prostoru v okolí hrobu sv. Vojtěcha – omezilo na interiéry církevních staveb. Do královské hrobky ve svatovítské katedrále byla uložena těla Ladislava Pohrobka a Jiřího z Poděbrad. V druhé polovině 16. století našly v tomto chrámu místo posledního odpočinku též příslušníci habsburské dynastie. Do téže doby spadá výstavba Colinova mauzolea, dokončeného k roku 1589. Zatímco v jeho nadzemní části byly v r. 1590 uloženy ostatky Anny Jagellonské, Ferdinanda I. Habsburského a Maxmiliána II., do jeho podzemní části – krypty byly pod patronací Jiřího Bartholda Pontana z Breitenberka přeneseny ostatky dalších českých panovníků a jejich příbuzných, kteří byli dosud pohřbeni ve staré královské hrobce v chóru katedrály. Později sem v roce 1612 přibyl cínový sarkofág s tělem císaře Rudolfa II.

Oproti předchozím obdobím byly kostely zpřístupněny též dalším sociálním skupinám (srv. *Macek 1998*, 182) – šlechtě, příslušníkům dvora a dalším z hlediska panovníka významným osobám na Pražském hradě, jejichž jména jsou zapsána na náhrobních deskách dochovaných především v katedrále sv. Víta. V archeologických situacích čteněji registrujeme cihlové hrobky a mramorové náhrobní desky.

Mimo areál Pražského hradu byl na počátku 17. století v souvislosti s výstavbou farního kostela sv. Rocha založen zcela nový hřbitov, sloužící pro osadu strahovskou. Výstavba kostela přitom byla splněním slibu císaře Rudolfa, který učinil r. 1599 v době moru (*Ekert 1883*, 143). Pohřbívání pravděpodobně dále pokračovalo na již dříve založených hřbitovech u kostela sv. Benedikta na Hradčanském náměstí,⁷ v kostele a u kostela Nanebevzetí Panny Marie na Strahově a na Loretánském náměstí. Právě na posledním z pohřebišť registrujeme pozoruhodné nálezy koster, které I. Borkovský spojoval s těly popravených osob. Pohřbívání na tomto pohřebišti skončilo v průběhu 1. poloviny 16. století, snad v souvislosti s rozsáhlým požárem v r. 1541.

V uvedeném období se hroby opět po několika staletích stávají zdrojem řady nálezů a tím i zdrojem poznatků o hmotné kultuře sledovaných období. Tato tendence zatím ovšem ještě nebyla tak silná, jako v období následujícím.

⁷ Pravděpodobně odtud pochází sekundárně přemístěná lebka nalezená zcela mimo hrobový kontext objevená v jižním křídle Schwarzenberského paláce v roce 2003 (nepublikovaný nález G. Blažkové-Dubské).

5. 1620-1784 (obr. 8)

V období mezi lety 1620 až 1784 lze najít řadu styčných bodů s obdobím předcházejícím i řadu novinek. Nově se – byť v omezené míře – začalo pohřbívání v blízkosti hradních kostelů. Kdy vznikl hřbitov v severozápadní části plochy před katedrálou či do jaké míry navazoval na předchozí pohřbívání v prostoru v okolí hrobu sv. Vojtěcha, nevíme. Písemnými prameny jsou na něm v 18. století doloženy mj. hroby hradních zaměstnanců (*Novotný 2001*, 33). Malý hřbitůvek vyhrazený řadovým sestrám vznikl okolo roku 1733 jižně svatojiřské baziliky v prostoru u jižního portálu (*Zap 1861*, 169). Pouze krátkodobou, zhruba dvacetiletou, epizodou bylo pohřbívání členek Ústavu šlechticů v kryptě zřízené v r. 1760 v severovýchodní části prvního suterénu kaple Věch svatých (*Vilímková – Kašička 1967*, 23).

Předání kostela sv. Benedikta i hřbitova barnabitům v roce 1627 znamenalo pro obyvatele Hradčan značnou komplikaci. Žádali, aby císař za tuto ztrátu postoupil kostel, hřbitov a právo sv. Jana v Oboře. Je známo, že jim nebylo vyhověno (*Ekert 1883*, 109). Jak situaci s pohřbíváním vyřešili, do jaké míry využili stávajících hřbitovů malostranských, však nevíme.⁸

Pohřbívání mimo areál Pražského hradu se od té doby fakticky soustředovalo v západní části hradčanské ostrožny. Tam pokračovalo pohřbívání na hřbitovech u kostela sv. Rocha a u kostela Nanebevzetí Panny Marie na Strahově.

Pohřby osobností z řad české šlechty, případně dalších příslušníků dvora jsou doloženy v kostele kláštera kapucínů (pro léta 1664-1784), v Loretě,⁹ v kostele Nanebevzetí Panny Marie na Strahově (*Ekert 1883*, 150, 161, 163; *Vlček a kol. 2000*, 122-123) a jen ojediněle v kostele sv. Benedikta¹⁰ (*Ekert 1883*, 112).

Hroby opatů i řadových bratří strahovské premonstrátské kanonie se nacházely nadále v kostele Nanebevzetí Panny Marie (*Vlček a kol. 2000*, 122).

V souvislosti s třicetiletou válkou představují nový fenomén, jehož pokračování najdeme i v následujících stoletích, hroby vojáků (u Jízdárny Pražského hradu, 17. stol.; u kostela Nanebevzetí P. Marie na Strahově, 18. stol.) a vojenské generality v 17. století v kostele Nanebevzetí P. Marie na Strahově (*Vlček a kol. 2000*, 122-123). Čtyři francouzští důstojníci (1742) byli pohřbeni v kostele Narození Pána Ježíše v objektu Lorety (*Ekert 1883*, 163).

Problémy se špatnou hygienou uvnitř měst a morové epidemie (např. 1680, 1713-1715) se staly důvodem, proč musely být zřizovány hřbitovy mimo obvod historických pražských měst (*Kovařík 2001*, 16). Pražského hradu samotného se tyto problémy nedotkly, jeho nejbližšího okolí však již ano. V roce 1680 nebo o něco později v r. 1713 byl na Jenerálce (dnes Praha 6 – Dejvice) zřízen morový hřbitov, na němž byli pohřbíváni obyvatelé z Pohořelce, Střešovic i morem zemřelí strahovští řeholníci (*Flegl 1999*, 12; *Kovařík 2001*, 288).¹¹

⁸ Zajímavý osud měl kostel sv. Benedikta na Hradčanském náměstí po zrušení kláštera barnabitů 1786, kdy oba objekty po smrti Josefa II. převzaly od jeho nástupce Leopolda II. bosé Karmelity Pražské. Ty sem přenesly z původního svého malostranského kláštera sv. Josefa mumifikované tělo své představené Marie Elekty zemřelé r. 1663 (*Ekert 1883*, 110-111).

⁹ Přímou v Loretánské kapli byla údajně pohřbena r. 1654 Benigna Lobkovicová, další osoby pak před kaplí sv. Františka Serafinského v ochozu (*Ekert 1883*, 154, 161). Západně od náhrobní desky před touto kaplí se kromě toho nachází náhrobní deska J. M. Brüderla (†1740).

¹⁰ Svědčí o tom náhrobní kámen Vojtěcha Libštejnského z Kolovrat (†1648), místokancléře Ferdinanda II. a Ferdinanda III., a pohřben zde byl i nejvyšší purkrabí Filip Krakovský z Kolovrat (†1773) s manželkou (†1772) (*Ekert 1883*, 112). V současnosti již náhrobní desky neexistují.

¹¹ U hřbitova, který se pak pro Střešovice stal hřbitovem obecním, byl roku 1719 postaven kostelík sv. Jana Nepomuckého „V trníčku“ (*Flegl 1999*, 12). Na tomto místě pohřbívali do 80. let 19. století též obyvatelé Nebušic (*Kovařík 2001*, 158). V roce 1884 byl zřízen v lese Hláška severně Nebušic vlastní obecní hřbitov (*Kovařík 2001*, 158). V roce 1900 byl zřízen nový střešovický hřbitov (dodnes fungující), v západní části katastru, při hranicích s Veleslavínem. Dosavadní obecní hřbitov u Sv. Jana „V trníčku“ na Jenerálce byl téhož roku zrušen (*Flegl 1999*, 19).

Zcela zásadně pohřbívání na Pražském hradě poznamenaly josefínské reformy,¹² které znamenaly definitivní tečku za pohřbíváním v interiéru i exteriéru svatojiřské baziliky a kláštera, zánik hřbitova v severozápadním rohu III. nádvoří u svatovítské katedrály i na Hradčanech u hradčanských kapucínů či u kostela sv. Rocha, stejně jako v areálu strahovské kanonie premonstrátů.¹³

6. 1784-SOUČASNOST (obr. 9)

Období po josefínských reformách lze – přes několik výjimek – nazvat obdobím zániku pohřbívání na Pražském hradě a v jeho západním předpolí a obdobím přesunu pohřbívání zcela mimo studované území. K oněm výjimkám potvrzujícím pravidlo patří pochování arcikněžny Amálie, dcery Marie Terezie, v roce 1804 do královské hrobky a hroby arcibiskupů.

Další církevní hodnostáři svatovítské kapituly, stejně jako představené či některé z dam Ústavu šlechticů zřízeného po zrušení kláštera sv. Jiří – v případě, že byli pohřbeni v blízkosti Pražského hradu – našli místo svého posledního odpočinku na hřbitově založeném v roce 1739 na západním konci klášterní zahrady benediktinského opatství v Břevnově, či při kostele sv. Matěje v dnešní Praze 6 – Dejvicích (Kovařík 2001, 167-170). Na břevnovském hřbitově pohřbívali též příslušníci jiných řádů – mezi jinými též hradčanští kapucíni (Kovařík 2001, 147-148, 165, 167). V Nebušicích na hřbitově založeném v roce 1884 a vysvěceném o rok později se nachází opatská hrobka v novorománském slohu a řádový hřbitov strahovských řeholníků sv. Norberta (Kovařík 2001, 158).

S tematikou pohřbívání na Pražském hradě a na jeho předpolích se rozloučíme na vojenském hřbitově, ležícím mezi 10. a 11. bastionem hradčanského opevnění, který fungoval od roku 1786 a byl zrušen v roce 1906 (Kovařík 2001, 287; Vlček a kol. 2000, 457-458).

PRAMENY:

Kristiánova legenda: Kristiánova legenda Život a umučení svatého Václava a jeho báby svaté Ludmily, ed. J. Ludvíkovský. Praha 1978.

LITERATURA:

Čiháková – Dragoun, Z. – Podliska, J. 2000: Pražská sídelní aglomerace v 10. a 11. století. In: Polanský, L. – Sláma, J. – Třešník, D. (eds.): Přemyslovský stát kolem roku 1000, Na paměť knížete Boleslava II. († 7. února 999), Praha, 127-146.

Ekert, F. 1883: Posvátná místa král. hl. města Prahy, sv. I., Praha.

Flegl, M. 1999: Střešovice tisícileté. Praha.

Kovařík, P. 2001: Klíč k pražským hřbitovům, Praha.

Macek, J. 1998: Jagellonský věk v českých zemích (1471-1526). 3. Města. Praha.

Novotný, A. 2001: Život na Pražském hradě. Edice Praga Caput Regni sv. 6, Bystrov a synové.

Sláma, J. 1977: Mittelböhmen in frühen Mittelalter, Katalog der Grabfunde. Praha.

Šolle, M. 1959: Knižecí pohřebiště na Staré Kouřimi – Fürstliche Bestattungsstätte in Stará Kouřim, Památky archeologické 50, 353-506.

Šolle, M. 1966: Stará Kouřim a projevy velkomoravské hmotné kultury v Čechách – Alt-Kouřim und die Äusserungen der großmährischen Kultur in Böhmen. Praha.

Šolle, M. 1990: Rotunda sv. Petra a Pavla na Budči – Die Rotunde der hl. Peter und Paul auf Budeč, Památky archeologické 81, 140-207.

Vilímková, M. – Kašíčka, P. 1967: Kaple Všech svatých I.1, Pasport SÚRPMO.

Vlček, P. a kol., 2000: Pražský hrad a Hradčany. Umělecké památky Prahy, 4. díl, Praha.

Zap, K. V. 1861: Chrám sv. Jiří na hradě Pražském, Památky archeologické 8, 162-175.

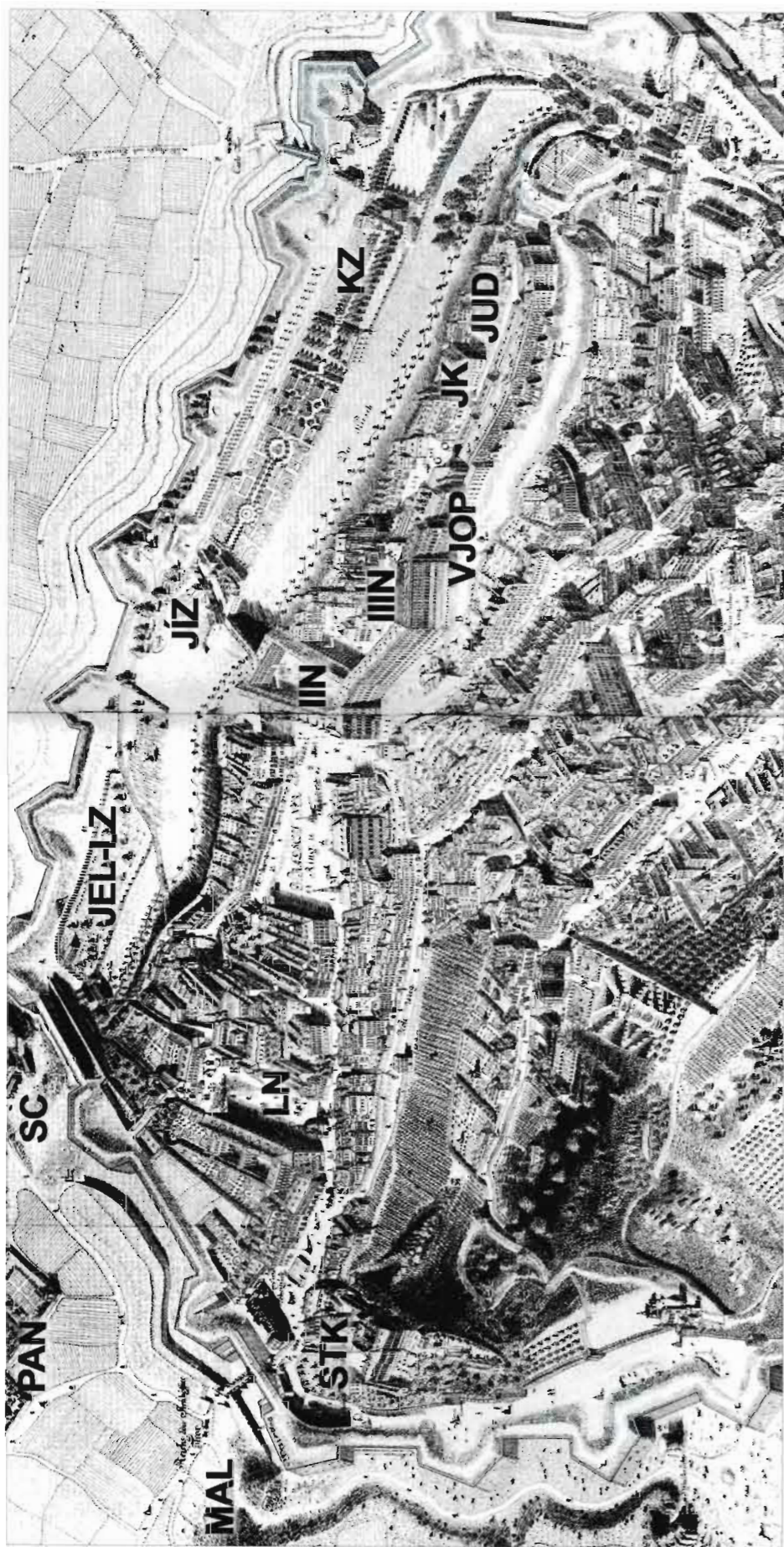
Zavřel, M. – Mlíkovský, J. 2001: Petřín pohřební. In: Zavřel, J. (ed.): Pražský vrch Petřín, Praha – Litomyšl, 114-120.

¹² 21. března 1782 – zákaz pohřbů do chrámových krypt, rušení klášterů v 80. letech 18. století, dekret z 23. srpna 1784, jimž Josef II. naráz zrušil všechny městské hřbitovy, hrobky v kostelích a kláštorech (Kovařík 2001, 16-17).

¹³ Jako výjimku lze hodnotit uložení balzamovaného srdce posledního opata v Prémontré, Jeana B. L'Ecuy (†1834) v roce 1835 v urně z černého mramoru v kostele Nanebevzetí Pany Marie na Strahově (Vlček a kol. 2000, 119).

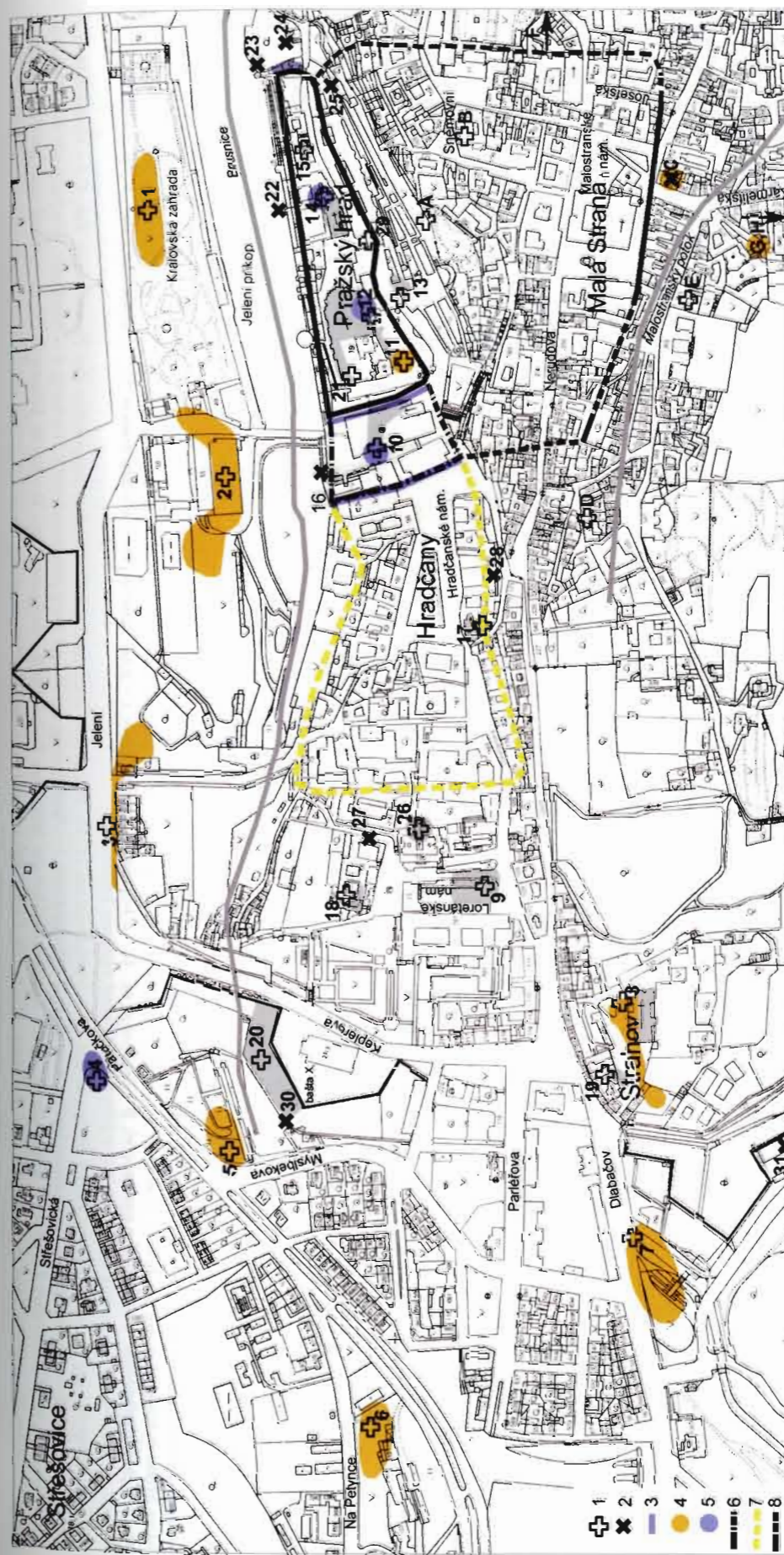

Obr. 1: Panoramatický pohled na severní předpolí Pražského hradu z katedrály sv. Víta. KZ – Královská zahrada; JfZ – Jízdárna; JEL-LZ – Jelení ul.-Lumbeho zahrada. Abb. 1: Panorama des nördlichen Vorfelds der Prager Burg, gesehen vom Veitsdom. KZ – Königsgarten; JfZ – Reitschule; JEL-LZ – Jeleni-Strasse/Lumbe-Garten.

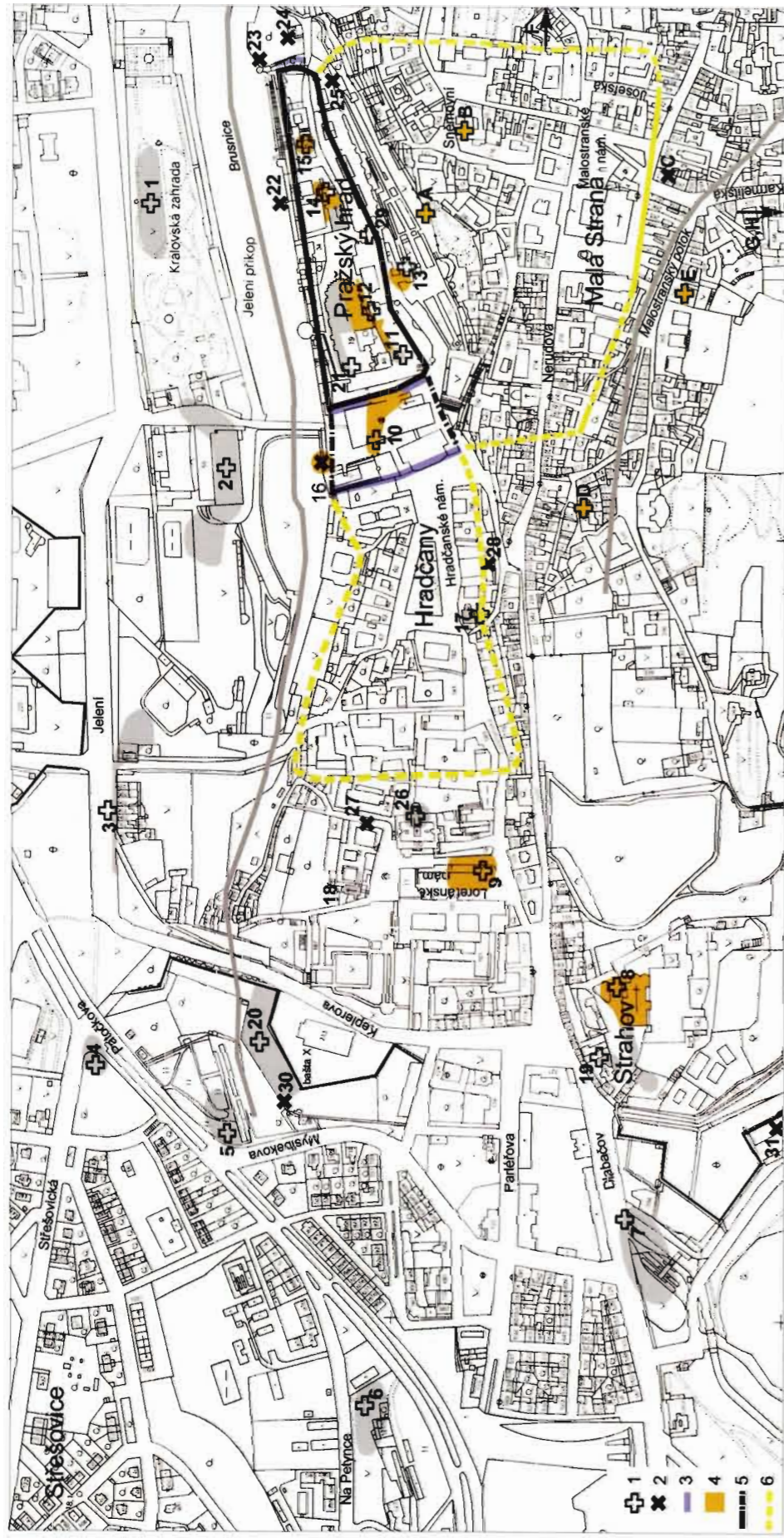
Obr. 2: Pohřebiště na Pražském hradě a jeho předpolích. KZ – Královská zahrada; JIZ – Jizdárna; JEL-LZ – Jelení-Lumbeho zahrada; SC – Strahovská cihelna; PAN – Panenská; MAL – Malovanka; STK – Strahov; LN – Loretské náměstí; IIN – II. nádvoří; VJOP – vně jižního opevnění; JUD – Jiřská ul. - ul. U Daliborky; JK – Jiřský klášter.

Abb. 2: Die Gräberfelder auf der Prager Burg und ihren Vorfeldern. KZ – Königsgarten; JIZ – Reitschule; JEL-LZ – Jelení-Straße/Lumbe-Garten; SC – Ziegelei von Strahov; PAN – Panenská; MAL – Malovanka; STK – Strahov; LN – Loreto-Platz; IIN – II. Burghof; VJOP – III. Burghof; JK – St. Georgskloster.

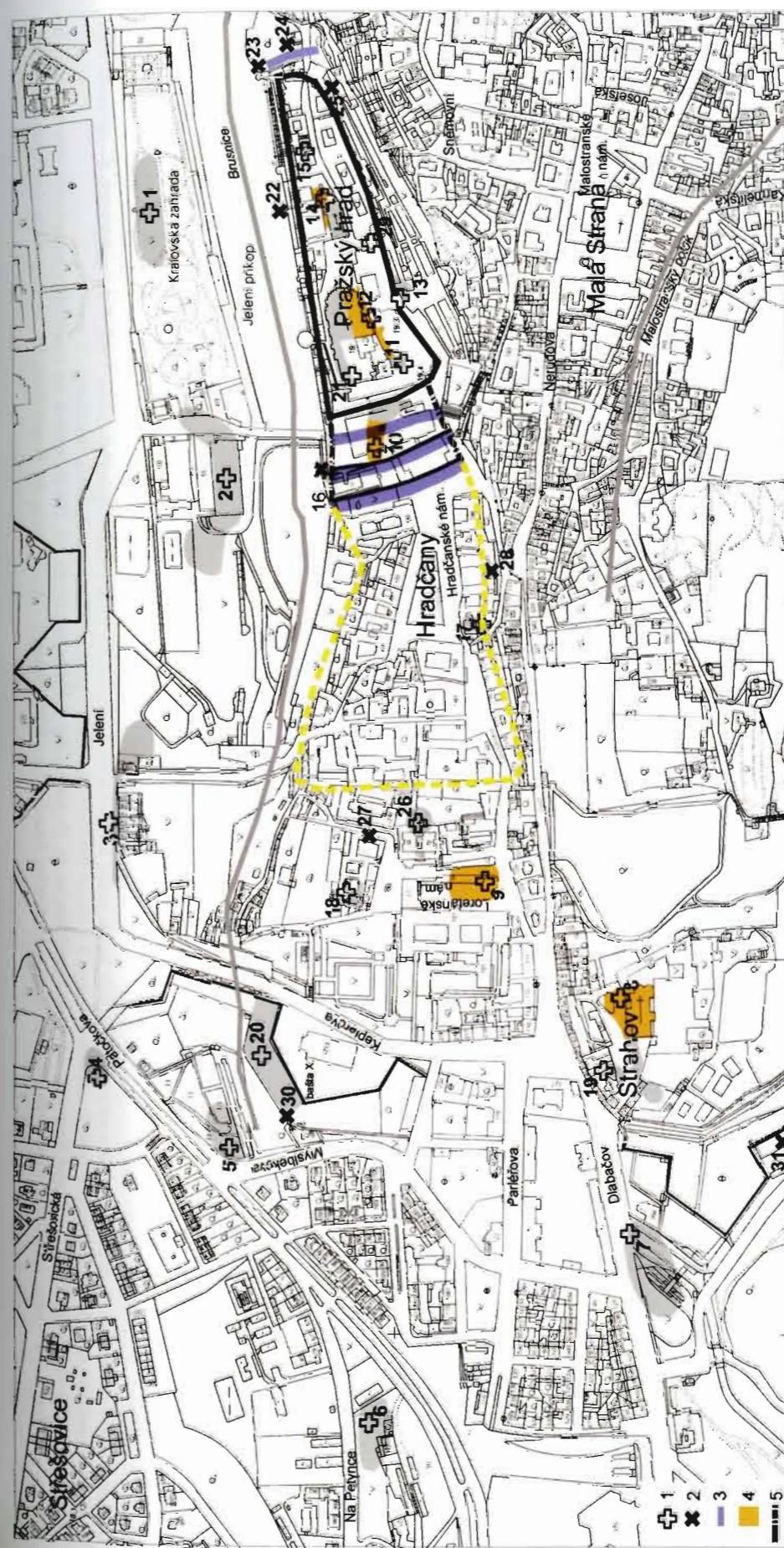
Obr. 3: Doklady pohřbívání na Pražském hradě a na jeho předpolích v posledním třetím 9.-10. století. Číslo lokalit odpovídají číslům v tab. 7. 1 – pohřebiště; 2 – zpravidla blíže nedatovaný ojedinelý nález hrobu či lidských kostí; 3 – hradní příkopy; 4 – pohřebiště 10. století s možnými počátky již v posledním třetím 9. století; 5 – pohřebiště vzniklá v 10. století; 6 – rozsah Pražského hradu s 1. předhradím; 7 – Hradčany - předhradí s nedoloženým opevněním; 8 – malostranské suburbium. Malá Strana: C – dům U klíčů; G – pohřebiště Újezd.

Abb. 3: Belege für das Bestatten auf der Prager Burg und auf ihren Vorfeldern im letzten Drittel des 9.-10. Jh. Die Nummern der Fundstellen entsprechen den Nummern in Tab. 7. 1 – Gräberfeld; 2 – meist undatiertes Einzelgrab oder einzelner menschlicher Knochen; 3 – Burggräben; 4 – Gräberfelder des 10. Jh. mit möglicher Belegung im letzten Drittel des 9. Jh.; 5 – im 10. Jh. entstandene Gräberfelder; 6 – Ausdehnung der Prager Burg zusammen mit 1. Vorburg; 7 – Hradčany – Vorbürg mit nicht bestätigter Befestigung; 8 – Kleinseiter Suburbium. Kleinseite: C – Haus Zum Schlüssel; G – Gräberfeld Újezd.

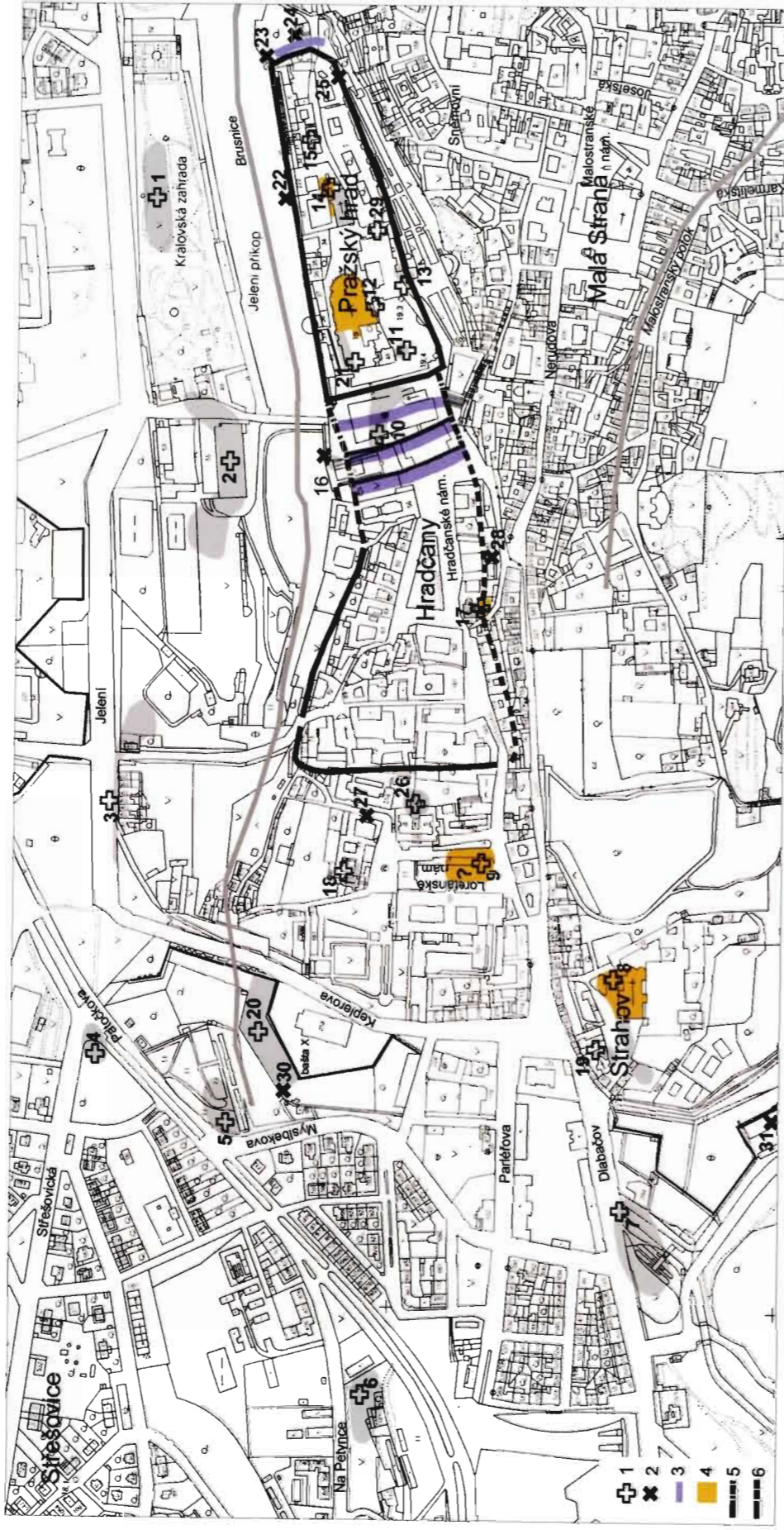
Obr. 4: Doklady pohřbívání na Pražském hradě a na jeho předpolích v 11.-12. století (4). Číslo lokalit odpovídají číslům v tab. 1. 1 – pohřebiště; 2 – zpravidla bližší nedatovaný ojedinelý nálezy lidských kostí; 3 – hradní příkopy; 5 – rozsah Pražského hradu s 1. předhradím; 6 – Hradčany - předhradí s nedoloženým opevněním a malostranské suburbium. Malá Strana: A – „nad Krečmerem“ u anglického vyslanectví; B – Sněmovní ul.; D – u kostela sv. Jana v Oboře a v jeho místech před vznikem kostela; E – Vratislavský palác; F – u kostela sv. Petra a Pavla na Klárově; H – u kostela sv. Vavřince a v jeho místech před vznikem kostela.

Abb. 4: Belege für das Bestatten auf der Prager Burg und auf ihren Vorfeldern im 11.-12. Jh. (4). Die Nummern der Fundstellen entsprechen den Nummern in Tab. 1. 1 – Gräberfeld; 2 – meist undatiertes Einzelgrab oder einzelner menschlicher Knochen; 3 – Burggräben; 5 – Ausdehnung der Prager Burg zusammen mit 1. Vorburg; 6 – Hradčany - Vorburg mit nicht bestätigter Befestigung und Kleinseiner Suburbium. Kleinseite: A – „nad Krečmerem“ bei der britischen Botschaft; B – Sněmovní-Str.; D – bei St. Johann in Oboře vor und nach der Kirchengründung; E – Palais Vratislav; F – bei St. Peter und Paul in Klárov; H – bei St. Laurentius vor und nach der Kirchengründung.

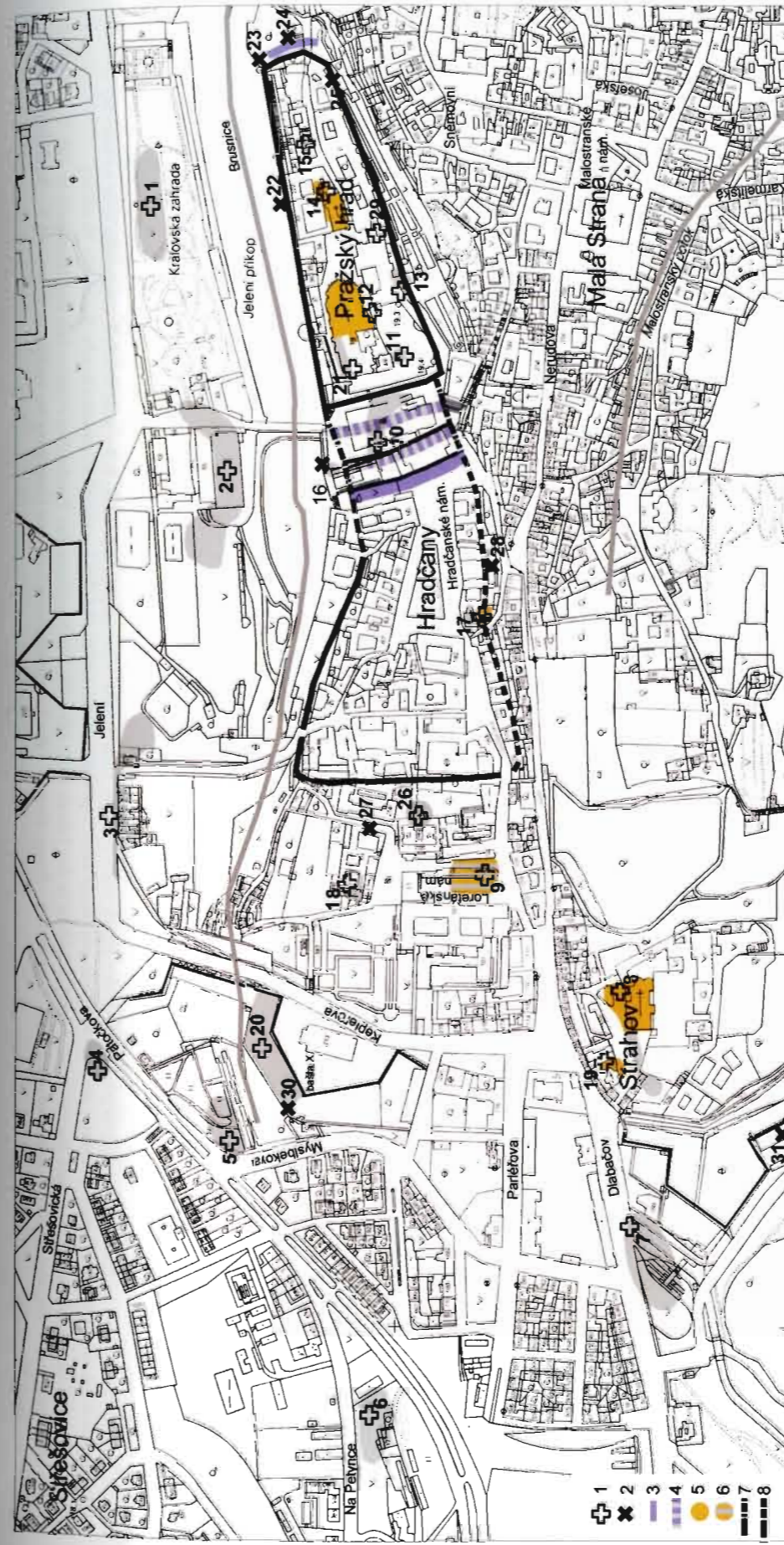

Obr. 5: Doklady pohřbívání na Pražském hradě a na jeho předpolích ve 13. století (4). Číslo lokalit odpovídají číslům v tab. 1. 1 – pohřebiště; 2 – zpravidla bližší nedatovaný ojedinelý nálezy lidských kostí; 3 – hradní příkopy; 5 – rozsah Pražského hradu.

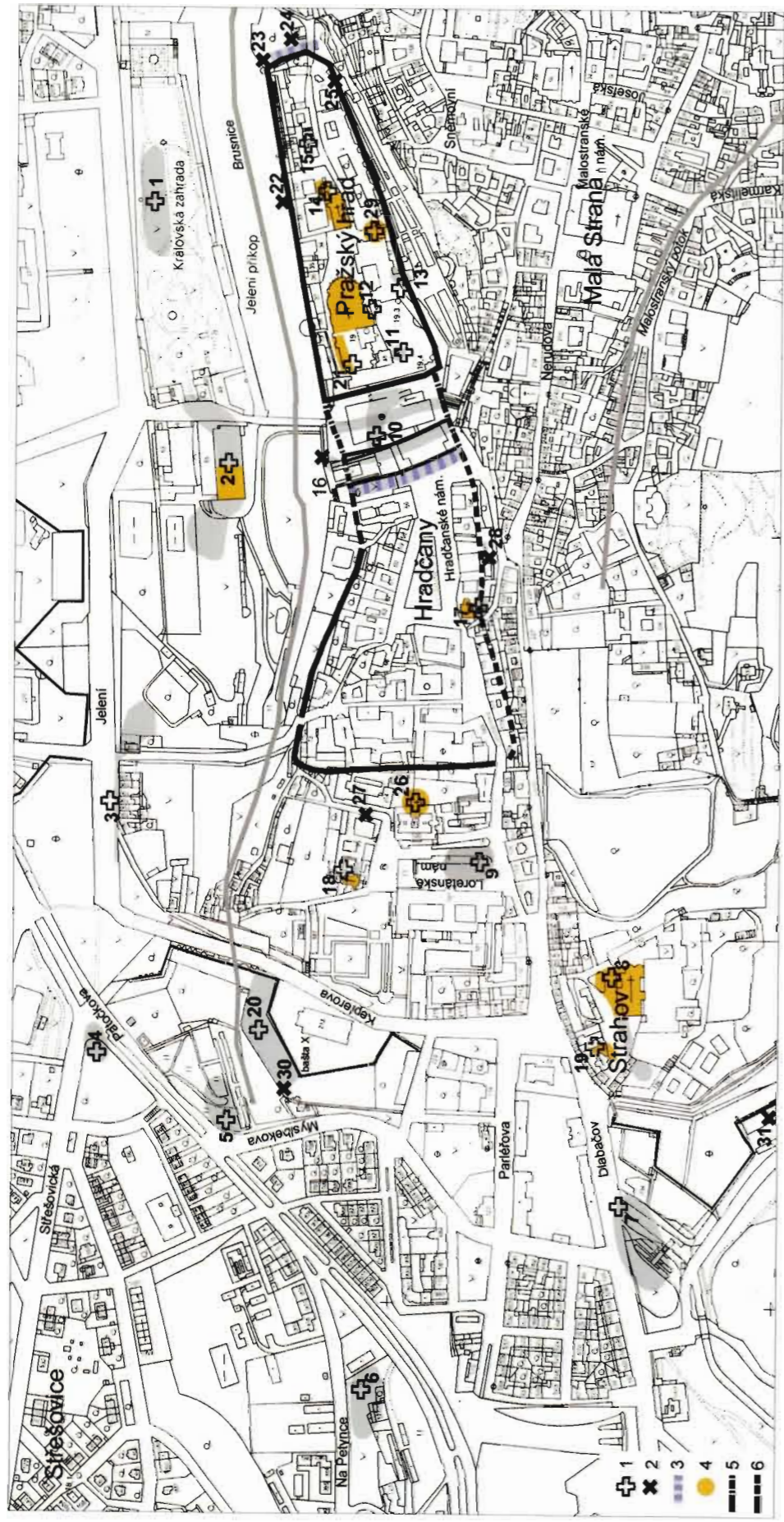
Abb. 5: Belege für das Bestatten auf der Prager Burg und auf ihren Vorfeldern im 13. Jh. (4). Die Nummern der Fundstellen entsprechen den Nummern in Tab. 1. 1 – Gräberfeld; 2 – meist undatiertes Einzelgrab oder einzelner menschlicher Knochen; 3 – Burggräben; 5 – Ausdehnung der Prager Burg.

Obr. 6: Doklady pohřbívání na Pražském hradě a na jeho předpolích ve 14. století a 1. polovině 15. století (4). Čísla lokalit odpovídají číslům v tab. 7. 1 – pohřebiště; 2 – zpravidla blíže nedatovaný ojedinelý nálezy hrobu či lidských kostí; 3 – hradní příkop; 5 – rozsah Pražského hradu; 6 – předpokládaný rozsah města Hradčany.
 Abb. 6: Belege für das Bestatten auf der Prager Burg und auf ihren Vorfeldern im 14. Jh. und in der 1. Hälfte des 15. Jh. (4). Die Nummern der Fundstellen entsprechen den Nummern in Tab. 7. 1 – Gräberfeld; 2 – meist undatiertes Einzelgrab oder einzelner menschlicher Knochen; 3 – Burggräben; 5 – Ausdehnung der Prager Burg; 6 – vorausgesetzte Ausdehnung der Stadt Hradčany.

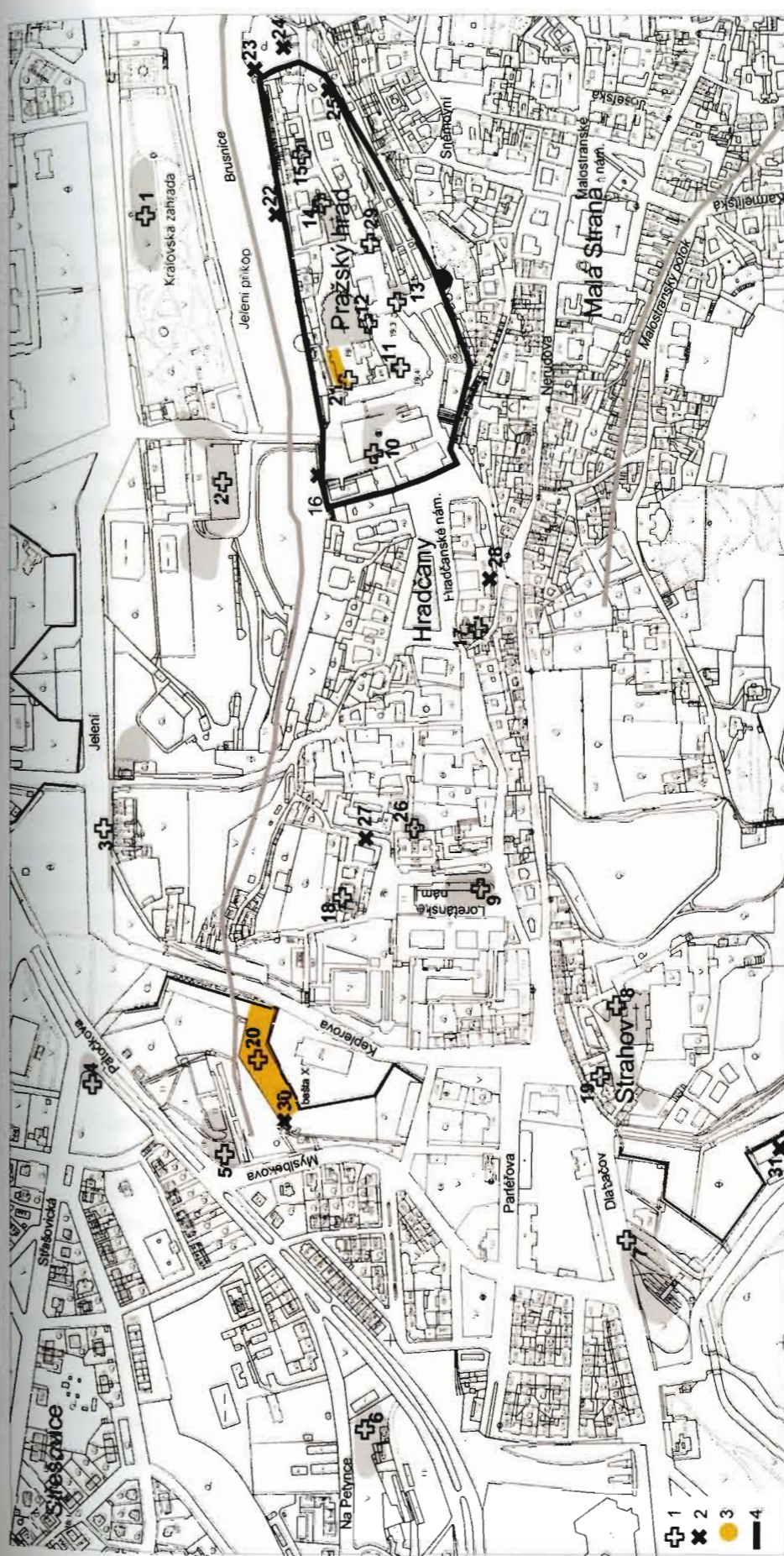

Obr. 7: Doklady pohřbívání na Pražském hradě a na jeho předpolích ve 2. polovině 15. - počátku 17. století (5). Čísla lokalit odpovídají číslům v tab. 7. 1 – pohřebiště; 2 – zpravidla blíže nedatovaný ojedinelý nálezy hrobu či lidských kostí; 3 – hradní příkop; 4 – přerušovaná linie naznačuje zánik v průběhu sledovaného období; 6 – zánik pohřebiště kolem poloviny 16. století; 7 – rozsah Pražského hradu; 8 – město Hradčany.
 Abb. 7: Belege für das Bestatten auf der Prager Burg und auf ihren Vorfeldern in der 2. Hälfte des 15.-Anfang 17. Jh. (5). Die Nummern der Fundstellen entsprechen den Nummern in Tab. 7. 1 – Gräberfeld; 2 – meist undatiertes Einzelgrab oder einzelner menschlicher Knochen; 3 – Burggräben; 4 – die Strichlinie bezeichnet den Untergang im verfolgten Zeitraum; 6 – Untergang des Gräberfelds um die Mitte des 16. Jh.; 7 – Ausdehnung der Prager Burg; 8 – Stadt Hradčany.

Obr. 8: Doklady pohřbívání na Pražském hradě a na jeho předpolích v letech 1620-1784 (4). Číslo lokalit odpovídají číslům v tab. 7. 1 – pohřebiště; 2 – zpravidla bližšie nedatovaný ojedinelý nálež hrobu či lidských kostí; 3 – hradní příkopy - přerušovaná línie naznačuje zánik v průběhu sledovaného období; 5 – rozsah Pražského hradu; 6 – město Hradčany.

Abb. 8: Belege für das Bestatten auf der Prager Burg und auf ihren Vorfeldern in den Jahren 1620-1784 (4). Die Nummern der Fundstellen entsprechen den Nummern in Tab. 7. 1 – Gräberfeld; 2 – meist undatiertes Einzelgrab oder einzelner menschlicher Knochen; 3 – Burggräben; 4 – die Strichlinie bezeichnet den Untergang im verfolgten Zeitraum; 5 – Ausdehnung der Prager Burg; 6 – Stadt Hradčany.

Obr. 9: Doklady pohřbívání na Pražském hradě a na jeho předpolích po roce 1784 (3). Číslo lokalit odpovídají číslům v tab. 7. 1 – pohřebiště; 2 – ojedinelý hrobový nálež; 4 – rozsah Pražského hradu.

Abb. 9: Belege für das Bestatten auf der Prager Burg und auf ihren Vorfeldern nach 1784 (3). Die Nummern der Fundstellen entsprechen den Nummern in Tab. 7. 1 – Gräberfeld; 2 – Einzelgrab; 4 – Ausdehnung der Prager Burg.

HROBY PŘEMYSLOVSKÝCH KNÍŽAT NA PRAŽSKÉM HRADĚ

JAN FROLÍK

Zvláštní skupinu přitahující vždy značnou pozornost tvoří mezi raně středověkými hroby na Pražském hradě pohřby knížat z rodu Přemyslovců. Lze je pevně chronologicky vymezit, a pokud se soustředíme jen na knížata (a eventuálně jejich manželky), jedná se také o konečný počet jedinců. Váže se k nim poměrně velký počet písemných zpráv nebo více či méně věrohodná tradice a mají obvykle jednoznačné označení. Zdánlivě se tedy jedná o soubor, poskytující velmi dobré podmínky pro vyhodnocení, interpretaci a v důsledku toho také poskytující informace o pohřebním ritu, osobách jednotlivých vládců a jejich manželkách a obecně o tehdejší společnosti.

Ve skutečnosti se k této skupině hrobů váže celý komplex nevyřešených problémů, daný již pouhou identifikací konkrétních osob, a od něho se odvíjející problémy chronologické a interpretační. Následující text se snaží o shrnutí celého problému a spíše než o vyřešení nejasností o osvětlení pramenné základny, která je k jejich objasňování k dispozici.

1. VYMEZENÍ SOUBORU (tab. 1-5)

Pod pojem přemyslovská knížata zahrnujeme všechny vládnoucí Přemyslovce od doby prvního historicky doloženého knížete Bořivoje I. (†888/889?) až k Přemyslu Otakaru I. (†1230), který sice zemřel jako král, ale nejprve dvakrát vládl jako kníže.

Jak ukazuje tabulka, první zdroj možných problémů představuje skutečnost, že knížata zemřela často mimo Pražský hrad a také celková, zejména písemná, evidence je i u těchto v rámci tehdejší společnosti nesporně nejvýznamnějších osob neúplná a mezerovitá. Nejen, že se neuvádí místo skonu, ale chybí i údaj o místě pohřbení. Z hlediska sledovaného problému se problém zdánlivě zmenší, pokud se soustředíme v souladu s titulkem článku jen na knížata, která byla v minulosti pohřbena na Pražském hradě. Opět je připojen z důvodu úplnosti také Přemysl Otakar I., ale soustředěné pozornosti se mu až dostane v rámci pohřbů královských (*Bravermanová*, v tomto sborníku) a katalogu jednotlivých hrobů v interiéru dnešní katedrály sv. Víta.

Počet osob se zredukuje na 14 (bez Přemysla Otakara I. jen 13), což představuje celkově méně než polovinu ze všech českých knížat. Hrob zůstává neotevřen jen v jediném případě a u ostatních byl vždy spojen s konkrétním knížetem, i když o identitě pohřbeného jsou vyslovovány různé pochybnosti (viz dále).

Komplikovanější je situace u českých kněžen. Neznáme totiž ani jejich skutečný počet, mezerovité písemné prameny nezmiňují v některých případech manželky ani významnějších panovníků (např. Boleslava I.). U některých panovníků víme, že měli několik manželek. Povědomost o místě úmrtí a pohřbení je celkově mnohem menší než u jejich manželů.

Jen několik málo kněžen bylo dle písemných zpráv pohřbeno na Pražském hradě, někde na tuto skutečnost poukazuje archeologická nálezová situace.

Pro úplnost je potřeba zmínit ještě některé další hrobové nálezy, považované za pohřby příslušníků přemyslovské rodiny, většinou neznámých z písemných pramenů. Jejich archeologická nálezová situace (s výjimkou hrobu biskupa Jaromíra/Gebharta) je natolik úzce propojena s knížecími pohřby, že musí být společně s nimi posuzována.

Kníže	Zemřel	Místo úmrtí	Místo pohřbu	Umístění hrobu
Bořivoj I.	před 890 (888/889?)	?	?	---
Svatopluk	894	Morava	Sady u Uh. Hradiště ??	---
Spytihněv I.	915	?	Pražský hrad	kostel P. Marie
Vratislav I.	13. 2. 921	?	Pražský hrad	bazilika sv. Jiří
sv. Václav	28. 9. 935	Stará Boleslav	Pražský hrad	rotunda sv. Víta
Boleslav I.	15. 7. 967/972	?	Pražský hrad	rotunda sv. Víta ?
Boleslav II.	7. 2. 999	Pražský hrad ?	Pražský hrad	bazilika sv. Jiří
Boleslav III.	1037	Polsko	Polsko ?	---
Vladivoj	zač. roku 1003	Pražský hrad ??	?	---
Boleslav Chrabrý	17. 6. 1025	Hnězdo ?	Poznaň	kostel sv. Petra a Pavla
Jaromír	4. 11. 1035	Praha nebo Lysá nad Labem	Pražský hrad ?	?
Oldřich	9. 11. 1034	Praha ?	Pražský hrad	bazilika sv. Jiří
Břetislav I.	10. 1. 1055	Chrudim	Pražský hrad	kostel sv. Víta
Spytihněv II.	28. 1. 1061	?	Pražský hrad	kostel sv. Víta
Vratislav II.	14. 1. 1092	„na lovu“	Vyšehrad	kostel sv. Petra a Pavla
Konrád I. Brněnský	6. 9. 1092	?	Vyšehrad	kostel sv. Petra a Pavla
Břetislav II.	22. 12. 1100	Zbečno?	Pražský hrad	kostel sv. Víta
Bořivoj II.	2. 2. 1124	Uhry	Pražský hrad	kostel sv. Víta
Svatopluk	21. 9. 1109	Slezsko (u Hlohova ?)	Kladruby ?	„v areálu kláštera“
Vladislav I.	12. 4. 1125	Vyšehrad	Kladruby	kostel P. Marie
Soběslav I.	14. 2. 1140	Hradec Králové	Vyšehrad	kostel sv. Petra a Pavla
Vladislav II.	18. 1. 1174	Meerane (Durynsko)	Strahov	kostel N. P. Marie
Fridrich/Bedřich	25. 3. 1189	?	Pražský hrad	kostel sv. Víta
Soběslav II.	29. 1. 1180	cizina	Vyšehrad	kostel sv. Petra a Pavla
Konrád II. Ota	9. 9. 1191	Neapol	Monte Cassino a Pražský hrad	kostel sv. Víta
Václav (II.)	1192 ?	Míšeň ??	?	?
Přemysl Otakar I.	15. 12. 1230	Pražský hrad	Pražský hrad	kostel sv. Víta
Jindřich Břetislav	15. 6. 1197	Cheb	Doksany	kostel N. P. Marie
Vladislav Jindřich	12. 8. 1222	Znojmo	Velehrad	areál kláštera

Tab. 1: Přemyslovská knížata a místa jejich pohřbu. Historické údaje o místě úmrtí a pohřbení uvedených knížat a jejich manželky byly čerpány z: Bláhová - Frolík - Profantová 1999; Bravermanová - Lutovský 2001; Kosmas-překlad; Novotný 1912; 1913; 1928.

Tab. 1: Die Přemyslidenfürsten und ihre Gräber. Historische Angaben zu ihrem Tod und den Stellen ihrer Bestattung sowie ihrer Gattinnen. Nach Bláhová - Frolík - Profantová 1999; Bravermanová - Lutovský 2001; Kosmas-překlad; Novotný 1912; 1913; 1928.

Kníže	Původní hrob	Přenesený hrob	Archeologické označení	Výzkum
Bořivoj I.	?	?	IIN-061	1950-1952
Spytihněv I.	kostel P. Marie	---	IIN-062	1950-1952
Vratislav I.	bazilika sv. Jiří	bazilika sv. Jiří	JK-97	1959
Sv. Václav	Stará Boleslav	rotunda sv. Víta, jižní apsida	---	1911
Boleslav I.	rotunda sv. Víta	---	K1 ?	1911, 1974
Boleslav II.	bazilika sv. Jiří	---	JK-98	1959-1963
Oldřich	bazilika sv. Jiří	---	JK-95a ?	1959-1963
Břetislav I.	rotunda sv. Víta	katedrála sv. Víta, Císařská kaple	---	1978
Spytihněv II.	bazilika sv. Víta	katedrála sv. Víta, Císařská kaple	---	1983
Břetislav II.	„na hřbitově kostela sv. Václava venku přede dveřmi nalevo“, posléze kaple sv. Tomáše u baziliky sv. Víta	katedrála sv. Víta, kaple sv. Jana Křtitele	---	2002
Bořivoj II.	bazilika sv. Víta	katedrála sv. Víta, kaple sv. Jana Křtitele	---	neotevřen
Fridrich/Bedřich	bazilika sv. Víta	katedrála sv. Víta ?	---	---
Konrád II. Ota	bazilika sv. Víta	katedrála sv. Víta, gotická královská hrobka	---	---
Přemysl Otakar I.	bazilika sv. Víta	katedrála sv. Víta, kaple sv. Ostašků	---	1978

Tab. 2: Přemyslovská knížata pohřbená na Pražském hradě.

Tab. 2: Die auf der Prager Burg bestatteten Přemyslidenfürsten.

Označení	Umístění	Pohlaví	Datování	Identifikace
Hrob JK-90	bazilika sv. Jiří	dítě	po 999	1959
Hrob JK-91	bazilika sv. Jiří	dítě	po 999	1959
Hrob JK-94	bazilika sv. Jiří	dítě	po 999 – před 1142	1959
Hrob JK-102	kaple P. Marie/sv. Anny klášter sv. Jiří	žena	10.-11. století	1962 původně abatyše Mlada, ale vyloučeno antropologicky
Hrob JK-104	kaple P. Marie/sv. Anny klášter sv. Jiří	dítě	mladší než 102 ? mladší než 105 12. století	1962 uvažován vztah k hrobu 102
Hrob JK-105	kaple P. Marie/sv. Anny klášter sv. Jiří	dítě	mladší než 102 ? 12. století	1962 uvažován vztah k hrobu 102
Jaromír/Gebhart	původně bazilika sv. Víta, „kaple pod věží“, katedrála sv. Víta, ochoz	muž	† 26. 6. 1090 v Ostřihomi, neznámo kdy přenesen	1928

Tab. 3: Ostatní příslušníci přemyslovského rodu pohřbení na Pražském hradě.

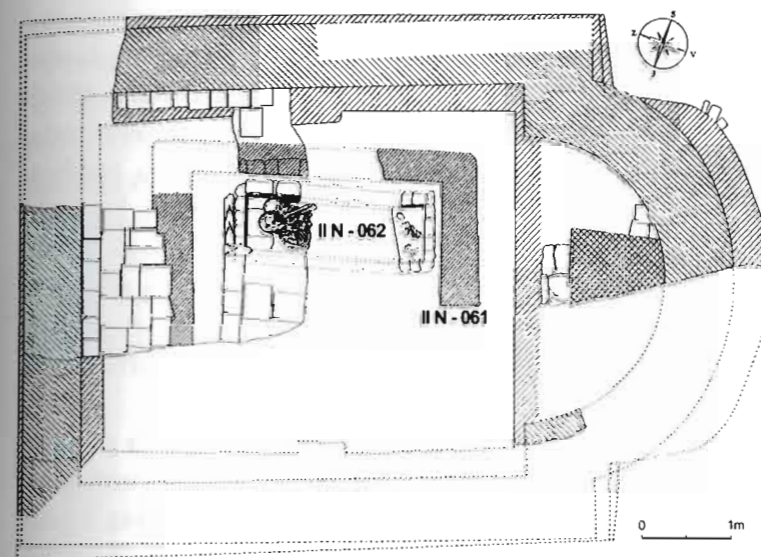
Tab. 3: Andere auf der Prager Burg bestattete Angehörige der Přemyslidenfamilie.

Kněžna	Zemřela	Manžel	Místo úmrtí	Místo pohřbu
Ludmila ze Pšova	15. 9. 921	Bořivoj I.	Tetín	Pražský hrad
N. N.	asi 918	Spytihněv I.	?	Pražský hrad
Drahomíra ze Stodor	?	Vratislav I.	?	?
N. N.	?	Sv. Václav	?	?
Biagota	?	Boleslav I. nebo II.	?	Pražský hrad ??
N. N.	?	Boleslav II.	?	?
Emma	1005/6	Boleslav II.	?	Pražský hrad ?
N. N.	?	Boleslav III.	?	?
N. N.	?	Oldřich	?	?
Božena	1052	Oldřich	?	?
Judita/Jitka ze Schweinfurtu	2. 8. 1058	Břetislav I.	Uhry	Pražský hrad
Hidda/Ida Wettinská	?	Spytihněv II.	?	?
Marie ?	asi 1056	Vratislav II.	cestou do Uher	?
Adleyta Uherská	27. 1. 1062	Vratislav II.	?	?
Svatava Polská	1. 9. 1126	Vratislav II.	Čechy	Vyšehrad
Wirpirk (z Tenglingu ?)	?	Konrád I. Brněnský	?	?
Luitgarda/Lukarta z Bogenu	31. 12. xxxx	Břetislav II.	?	?
Herpirk/Gerpirga Babenberská	13. 7. 1142	Bořivoj II.	klášter v Göttweigu	?
N. N.	?	Svatopluk	?	?
Richeza/Richenza z Bergu	27. 9. 1125	Vladislav I.	klášter Reichenbach u Řezna	?
Adleyta Uherská	15. 9. 1140	Soběslav I.	?	Vyšehrad
Gertruda Babenberská	4. 8. 1150	Vladislav II.	?	Strahov
Judita Durynská	9. 9. po r. 1174	Vladislav II.	?(Durynsko)	Teplice ?
Alžběta Uherská	12. 1. snad 1190	Fridrich	?	?
Eliška Polská	2. 4. 1209	Soběslav II.	Lužice	?
Helicha z Wittelsbachu	po 1214	Konrád II. Ota	?	?
Hedvika	po 27. 4. 1218	Vladislav Jindřich	?	?
Adléta Míšeňská	2. 2. 1211	Přemysl Otakar I.	Míšeň ?	?

Tab. 4: Manželky přemyslovských knížat a místa jejich pohřbu.
Tab. 4: Die Gattinnen der Přemyslidenfürsten und ihre Gräber.

2. SVĚDECTVÍ ARCHEOLOGIE

Knížecí hroby nacházíme podle výsledků archeologického průzkumu v interiéru zaniklého kostela P. Marie (Spytihněv I. a jeho manželka), v bazilice sv. Jiří (hroby JK-92, JK-93, hrob JK-95a; hrob JK-97/Vratislav I.; hrob JK-98/Boleslav II.?, dětské hroby JK-90, JK-91 a JK-94 a hrob sv. Ludmily v kapli téhož zasvěcení), v kapli P. Marie (dnes sv. Anny) v přilehlém klášteře (hroby JK-102, JK-104 a JK-105), v rotundě sv. Víta (sv. Václav, hroby K1 a K2) a v gotické katedrále sv. Víta (přenesené hroby Břetislava I. a jeho manželky Jitky, Spytihněva II., Břetislava II. a Bořivoje II. a biskupa Jaromíra/Gebharta). S výjimkou posledně jmenovaného knížete (Bořivoj II.) byly všechny ostatní v minulosti otevřeny (často opakovaně) nebo záměrně archeologicky zkoumány. Výsledky nebyly po každé jednoznačné.

Obr. 1: Pražský hrad, zaniklý kostel P. Marie. Půdorys na základě archeologického výzkumu (podle Borkovský 1953, 172, obr. 22). V interiéru hrobka (hrob IIN-062) připisovaná knížeti Spytihněvovi I. (†915) a jeho manželce neznámého jména († asi 918). Tato hrobka byla zapuštěna do podlahy starší tumby (hrob IIN-061), u níž se předpokládá, že byla připravena pro knížete Bořivoje I. († asi 888/9).

Abb. 1: Prager Burg, ehemalige Marienkirche. Grundriss aufgrund der archäologischen Ausgrabungen (nach Borkovský 1953, 172, obr. 22). Die Gruft im Inneren (Grab IIN-062) wird Fürst Spytihněv I. (†915) und seiner (namentlich nicht belegten) Frau († etwa 918) zugewiesen. Dieses Grab war in den Boden einer älteren Gruft (Grab IIN-061) eingelassen, bei der vorausgesetzt wird, dass sie für Fürst Bořivoj I. bestimmt war († etwa 888/9).

2.1. KOSTEL P. MARIE (obr. 1)

Chronologicky nejstarším je pohřeb uložený v hrobce v zaniklém kostele P. Marie, situovaném v západní části hradního areálu. V hrobce (hrob IIN-062), zničené ve střední části novověkým zásahem, byla objevena kostra muže a ženy. Mužská kostra nebyla vybavena žádným přídavkem či milodarem, u lebky ženy byly objeveny dvě stříbrné hrozníčkovité náušnice a stříbrná záušnice s očkem, všechny ve velmi špatném stavu dochování. Další nálezy pocházejí z výplně hrobky, kam se dostaly druhotně při její pozdější devastaci (několik keramických zlomků, datovaných do 10. století nebo datování neumožňující, a zlomek kování se dvěma nýty – Frolík et al. 2000, 79). Obsah hrobky byl opakovaně důkladně analyzován (Borkovský 1953, 180-181; Frolík et al. 2000, 79-80, obr. 2/46 a 2/48). Rozbor dospěl k jejímu datování před rok 918 (Smetánka – Vlček – Eisler 1983, 72). Na základě této skutečnosti a v kombinaci s údaji o jiných knížecích párech a místech jejich pohřbení lze za oprávněné považovat připsání tohoto pohřbu knížeti Spytihněvovi I. a jeho manželce neznámého jména.¹

¹ Z hlediska významu určité osobnosti pro naše dějiny (či historii obecně) je pozoruhodné, že největším přínosem Spytihněvovy manželky je fakt, že byla vybavena uvedenými šperky. Kdyby na svou poslední cestu žádné nedostala nebo byla pohřbena jinde, identifikace pohřbeného/pohřbených by byla nejspíše neproveditelná.

Kněžna	Původní hrob	Přenesený hrob	Archeologické označení	Výzkum
Ludmila	Tetín; pak Pražský hrad, bazilika sv. Jiří, různá místa	bazilika sv. Jiří, kaple sv. Ludmily	---	1959, 1981
N. N. (Spytihněv I.)	Pražský hrad, kostel P. Marie	---	IIN-062	1950-1952
N. N. (Boleslav I.)	Pražský hrad, rotunda sv. Víta ?	---	K2	1911
Emma (?)	Pražský hrad, bazilika sv. Jiří, hrob JK-93	bazilika sv. Jiří	JK-92	1959-1963
Judita/Jitka ze Schweinfurtu	Uhry; pak Pražský hrad, bazilika sv. Víta	katedrála sv. Víta, Císařská kaple	---	1978

Tab. 5: Kněžny pohřbené na Pražském hradě.
Tab. 5: Die auf der Prager Burg bestatteten Fürstengattinnen.

2.2. ROTUNDA SV. VÍTA (obr. 2.1, 2.2)

Rotunda sv. Víta je známa díky archeologickým výkopům v letech 1911, 1915 (?) a 1928. Výsledky výkopů, poplatné době svého zkoumání, byly zveřejněny (Hilbert 1934) a navázala na ně studie přinášející její monumentální rekonstrukci v podobě stavby se čtyřmi apsidami, vnitřním ochozem a klenbou (Cibulka 1934). Další pozornost se víceméně soustřeďovala právě na architektonickou podobu rotundy a prozatím je konečným výsledkem tohoto úsilí její odmítnutí a rekonstrukce mnohem složitějšího vývoje při mnohem prostším architektonickém ztvárnění (Frolík et al. 2000, 145-208). Menší pozornost se soustředila na hroby, objevené již v roce 1911 (tj. K1, K2 a hrobka sv. Václava²).

Hrob knížete sv. Václava nezměnil od svého zřízení po přenesení ostatků knížete v roce 938 (Kristiánova legenda, kap. 8) až do současnosti svou polohu, ale byl několikrát upravován a přestavován. Podzemní část byla zřízena v letech 1346-1348 (Hilbert 1934) a od té doby se až do výkopů v roce 1911 do jejího interiéru ani okolí nezasahovalo.³ Podzemní část hrobky, v níž byla nalezena olověná truhla se zeminou ze staršího hrobu a do ní vložená menší schránka obsahující fragmenty starší výbavy hrobu (Podlaha 1934), zničila veškerou starší situaci původního hrobu. Za sporný musíme považovat údaj K. Hilberta (1934, 222) o existenci zbytku původní hrobové jámy pod gotickou tumbou („mělká prohlubeň, nacházející se pod současným Václavovým hrobem“). Její zjištění by bylo možné pouze v případě rozebrání podzemní části gotické tumby, které není nikde doloženo. O původní úpravě hrobu tedy nemáme k dispozici žádné informace a ani mezi nálezy z roku 1911 není nic, co by bylo možno spojit s přenesením ostatků v 10. století. Identifikace hrobu je dána především umístěním v kapli, zasvěcené přímo pohřbenému světci, faktem, že hrob během staletí neměnil svou pozici, a tradicí.

Obtížnější se situace v případě hrobů K1 a K2, zkoumaných v roce 1911 a posléze vyzvednutých v roce 1974 (Vlček 1982, 21-24; 1997a, 55-57). Oba hroby jsou umístěny před jižní apsidou s hrobem sv. Václava a orientovány tak, že jižní apside musela v této době již stát. Znamená to, že oba nebožtíci byli pohřbeni v době po přenesení ostatků knížete sv. Václava ze Staré Boleslavi (po roce 938?).⁴ Na základě rozboru dochované situace bylo jako horní hranice stanoveno období úprav za biskupa Šebíře (po roce 1031 nebo ještě spíše po roce 1039). Pro zařazení blíže ke spodní hranici výše vymezeného intervalu (po 938 – před 1031/1039) svědčí výdřeva v podobě jednoduché komory, považovaná za starobylý prvek. Nebožtík v hrobě K1 byl vybaven nevelkým nožem v dřevěné pochvě se závěsným okem. Zejména pochva postrádá v našem prostředí analogie a nepřispívá k časovému zařazení hrobu. Význam nože tkví v tom, že pomáhá identifikovat nebožtíka jako osobu světskou a nikoliv církevní.⁵ Ještě neurčitější jsou závěry o sousedním hrobu K2, z něhož se dochovala pouze část pravé nohy. Na souvislost s hrobem K1 ukazuje stejná orientace a těsné přiložení k hrobu K1.

² Pro úplnost připomeňme ještě hrob K3, soubor druhotně přemístěných kostí, narušený pozdějšími stavebními úpravami. Na významné postavení v něm pohřbené osoby (osob) ukazuje poloha v sousedství kaple s hrobem sv. Václava a snad i kožená přilba, postrádající (prozatím) analogie. Konkrétní ztotožnění s určitou osobou je neproveditelné.

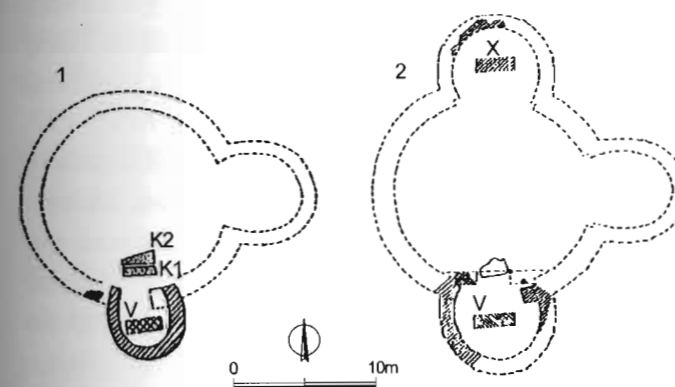
³ S možnou výjimkou otevírání hrobu za účelem získání ostatku knížete, což by platilo i pro období před rokem 1346. O tom, že velká část kostry byla rozptýlena jako ostatky, svědčí její na místě dochovaná malá část.

⁴ Připomeňme, že se v literatuře objevil vážně míněný opačný a nepřijatelný názor, že by podle hrobu K1 byla orientována rotunda a tudíž i hrob sv. Václava (Vlček 1997a, 56-7, 62; zčásti též Třeštík 1997, 452). Hrob K1 bychom na základě této skutečnosti museli časově zařadit hluboko před rok 938. Podobná interpretace ignoruje stratigrafické vztahy (v tomto případě horizontální). Jednoznačným dokladem pak je přítomnost zlomků opuky a maltových zrn ve výplni hrobu (Frolík et al. 2000, 199, pozn. 214; též Sláma 2001b, 351-352).

⁵ V rotundě sv. Víta musíme předpokládat také hroby prvních pražských biskupů, nalezen (či spíše dochován) však není ani jeden z nich.

Až do antropologického průzkumu v 70. a 80. letech 20. století nebyl publikován žádný pokus o identifikaci těchto nebožtíků. V 90. letech byl hrob K1 opatrně připsán knížeti Boleslavu I. (Lutovský 1998, 204; Frolík et al. 2000, 204, 206). Hrob K2 je s váháním považován za hrob manželky nebožtíka pohřbeného v hrobě K1, ovšem archeologie (nebo spíše antropologie) neumožňuje tento předpoklad potvrdit či vyvrátit. Pokud se s tímto předpokladem ztotožníme, mohlo by se jednat o jen nejednoznačně doloženou kněžnu Biagotu. Poslední zveřejněná hypotéza shledává důkazy pro to, že tímto nebožtíkem mohl být také Boleslav II. (Sláma 2003) a spolu s ním (logicky) jeho manželka (kněžna Emma?). Archeologická situace jednoznačné rozhodnutí neumožňuje. Snad jen vydřevení hrobu v podobě jednoduché komory je možno považovat za starší prvek, ovšem užití rakve z kmene stromu (hrob JK-98 v bazilice sv. Jiří, považovaný za hrob Boleslava II., viz dále) je také prvkem spíše archaickým. Určitou naději lze vkládat do časového zařazení nože a pochvy z hrobu K1 v případě, že se podaří objevit dobře datovanou analogii.

Pro úplnost zmiňujeme prázdnou hrobovou jámu, situovanou do severní apsidy rotundy. Její datování se odvíjí od datování severní apsidy do doby úprav biskupa Šebíře (tj. po roce 1031/1039; Frolík et al. 2000, 155, 161, 199-201, 204) a před rok 1060, kdy byla založena bazilika sv. Víta a v důsledku toho větší část rotundy včetně severní apsidy zbořena. Jediná publikovaná hypotéza připisuje tuto hrobovou jámu opatrně jako místo uložení ostatků sv. Vojtěcha po jejich přenesení z Hnězdna (Bartlová 1997, 27; Frolík et al. 2000, 204).⁶ Pokud bychom uvažovali o této hrobové jámě jako pozůstatku knížecího hrobu, připadá v úvahu vzhledem k vymezenému časovému intervalu pouze kníže Břetislav I. (†1055).⁷

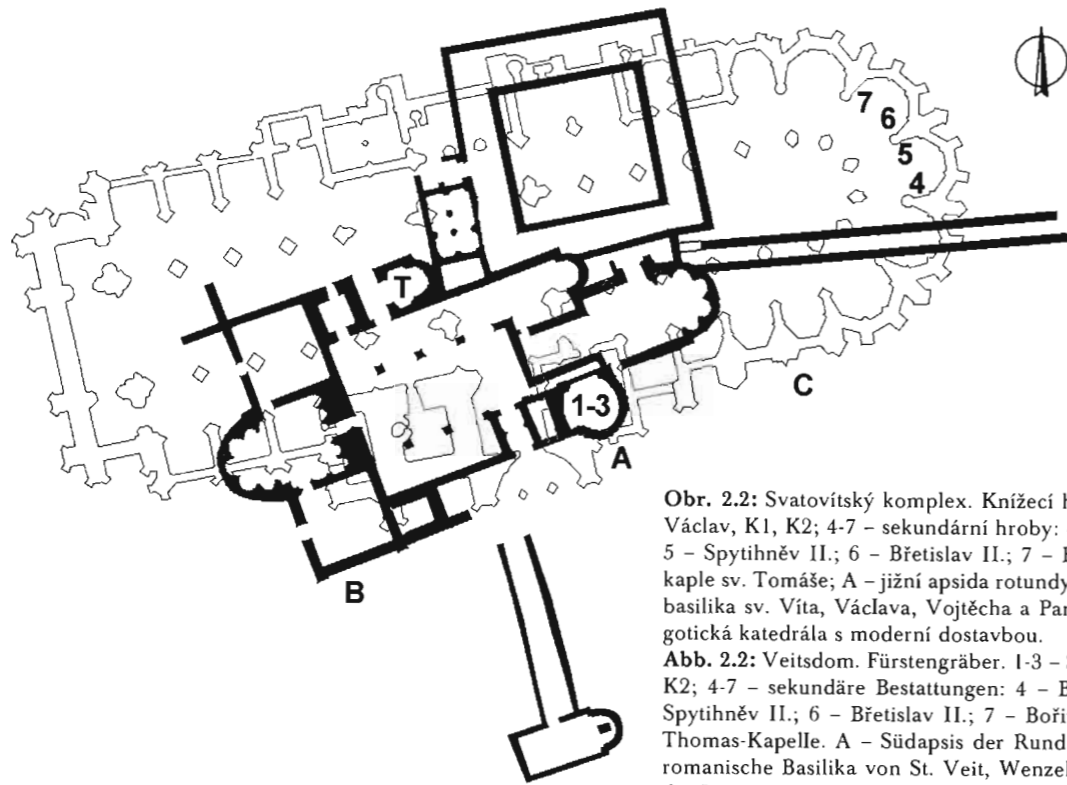
Obr. 2.1: Rotunda sv. Víta. 1 – rotunda po připojení jižní apsidy s hroby K1, K2 a hrobem sv. Václava; 2 – rekonstrukce půdorysu rotundy po přestavbě za biskupa Šebíře (po r. 1039); V – hrob sv. Václava († 935); v lodi hroby K1 a K2 po r. 1039 překryté novou podlahou a neoznačené; v severní apsidě hrobová jáma X (Břetislav I. ?; sv. Vojtěch ??).

Abb. 2.1: St. Veits-Rotunde. 1 – Rotunde nach dem Anbau der Südapsis mit den Gräbern K1, K2 und dem Grab des hl. Wenzel; 2 – Rekonstruktion des Grundrisses der Rotunde nach dem Umbau durch Bischof Šebíř (nach 1039); V – Grab des hl. Wenzel († 935); die Gräber K1 und K2 wurden nach 1039 mit einem neuen Boden überdeckt und waren nicht mehr gekennzeichnet; Grabgrube X in der Nordapsis (Břetislav I. ?; St. Adalbert ??).

2.3. ROMÁNSKÁ BAZILIKA SV. VÍTA A GOTICKÁ KATEDRÁLA SV. VÍTA

Knížecí pohřby v románské bazilice sv. Víta (Břetislav I., Spytihněv II., Břetislav II., Bořivoj II., Přemysl Otakar I.) můžeme popsat v rámci popisu hrobů v gotické katedrále, protože všechny hroby, jejichž poloha byla známa v době stavby katedrály po roce 1344, byly vyzdvíženy a přeneseny v roce 1373 do novostavby. Pozoruhodné je, že knížata nenásledovala žádná z jejich manželek (s výjimkou kněžny Jitky, manželky Břetislava I.) a u většiny z nich neznáme ani místo pohřbu.

⁶ O umístění hrobu sv. Vojtěcha v rotundě sv. Víta a v románské bazilice sv. Víta probíhá dosud neukončená diskuse.
⁷ Jeho manželka Jitka zemřela v roce 1058 ve vyhnanství v Uhrách a do chrámu sv. Víta byla přenesena až za vlády knížete/krále Vratislava II., tj. po roce 1061 (Kosmas-překlad, II, 17, s. 100). Byla tedy pohřbena pravděpodobně již do rozestavěné románské baziliky.

Obr. 2.2: Svatovítský komplex. Knížecí hroby. 1-3 – sv. Václav, K1, K2; 4-7 – sekundární hroby: 4 – Břetislav I.; 5 – Spytihněv II.; 6 – Břetislav II.; 7 – Bořivoj II.; T – kaple sv. Tomáše; A – jižní apsis rotundy; B – románská basilika sv. Víta, Václava, Vojtěcha a Panny Marie; C – gotická katedrála s moderní dostavbou.
 Abb. 2.2: Veitsdom. Fürstengräber. 1-3 – St. Wenzel, K1, K2; 4-7 – sekundäre Bestattungen: 4 – Břetislav I.; 5 – Spytihněv II.; 6 – Břetislav II.; 7 – Bořivoj II.; T – St. Thomas-Kapelle. A – Südapsis der Rundkirche; B – die romanische Basilika von St. Veit, Wenzel, Adalbert und der Jungfrau Maria; C – gotische Kathedrale und moderner Anbau.

Knížecí (a v případě Přemysla Otakara I. královský) hroby byly umístěny ve věnci kapli v chóru katedrály. S výjimkou knížat Břetislava II. a Bořivoje II. není známo místo původního hrobu v románské bazilice. Nic nevíme ani o jejich původní podobě a označení.

Zkoumány byly hroby Břetislava I. (bez archeologické asistence; Vlček 1997, 197-201), Spytihněva II. (Frolík – Boháčová – Žegklitz 1988), Břetislava II. (nepublikovaný výzkum J. Frolíka a M. Bravermanové v roce 2002) a Přemysla Otakara I. (bez archeologické asistence; Vlček 1999). Identifikace jednotlivých panovníků je dána informacemi, které byly k přenášeným ostatkům připojeny při přenášení v roce 1373 v podobě olovených autentik. Není známo žádné písemné svědectví o otevírání těchto hrobek až do doby antropologického či archeologického výzkumu.

Přenášené kosterní ostatky byly uloženy v hrubě působících jednoduchých dřevěných schránkách, které se na novém místě dochovaly v různě poškozeném stavu. Podle nálezových okolností byly schránky pravděpodobně vyloženy látkou či kůží. Do nových hrobek se při přenášení dostaly kromě lidských kostí také další nálezy. Převážně se jedná o předměty chronologicky necitlivé a s omezenou vypovídací hodnotou. V hrobě knížete Břetislava I. byly nalezeny dřevěné korálky, z nichž lze sestavit celý náhrdelník, neopracované vyhlížející dřívko, skořápky vejce, skořápka vlašského ořechu a zlomek zvířecí kosti. Vzhledem k tomu, že ostatky Břetislava I. byly přenášeny minimálně dvakrát (z rotundy do basiliky a z basiliky do gotické katedrály), nemáme jistotu, zda kterýkoliv z uvedených předmětů náležel již do původního hrobu. Z hrobky Spytihněva II. známe polovinu kostěného korálku a zlomek pásového kování (pomínuty jsou hřebíky z dřevěné schránky). Pásové kování by mohlo pocházet z původní rakve či schránky, jednoznačné rozhodnutí však není možné. V hrobce Přemysla Otakara I. byl nalezen zlatý prsten s turmalínem(?), který mohl náležet k původnímu vybavení hrobu tohoto krále (Frolíková, v tomto sborníku). Z hrobky Břetislava II. jsou známy

zvířecí kosti a početné paleobotanické a paleoentomologické nálezy (Beneš – Bezděk – Komárková 2003). Jejich složení napovídá, že při vybírání původních ostatků došlo k narušení sídlištní vrstvy.⁸ Hrob knížete Bořivoje II. nebyl otevřen.⁹

Pro posuzování otázky autenticity dochovaných kosterních pozůstatků přinášejí přenesené hroby neobyčejně cenné svědectví. „Bezproblémový“ je z tohoto hlediska pouze hrob Přemysla Otakara I. V hrobce Břetislava I. byly nalezeny ostatky staršího a mladšího muže (a jako příměs dětské kosti); z hrobky Spytihněva II. známe kosterní pozůstatky ženy stupně maturus (50±5 let). V hrobce Břetislava II. byly identifikovány neúplné pozůstatky 5-6 jedinců, z nichž ani jeden nemůže být s jistotou identifikován jako muž (Černý et al. 2003). V prvních dvou případech je nesrovnalost vysvětlována záměnou kostí knížete Spytihněva II. (mladší jedinec v hrobě Břetislava I.) s kostmi kněžny Jitky (kosterní pozůstatky v hrobě Spytihněva II.). Zdroj této záměny může být v době přenášení pozůstatků v roce 1373, ale také již v době dřívější (již dříve byly přenášeny ostatky Břetislava I. a kněžny Jitky). V případě Břetislava II. je záměna ostatků vysvětlitelná obtížněji. Nad hrobem knížete Břetislava II. byla vztyčena kaple sv. Tomáše, jejíž poloha je známa (Foltýn – Maříková-Kubková 2005, 89-98). Z tohoto hlediska je podivné, že mohly být ze země vydvíženy zcela jiné a nekompletní ostatky pravděpodobně z více hrobů.¹⁰

S chrámem sv. Víta je spojena ještě nedávná identifikace románské cestovní truhly sicilského původu z konce 12. století, která byla v 50. letech 19. století vyjmuta z královské hrobky. Z královské hrobky pochází také fragment sicilské látky z 2. poloviny 12. století. Tyto nálezy jsou spojovány s knížetem Konrádem II. Otou, zemřelým v roce 1191 u Neapole. Tělo knížete bylo pohřbeno v Monte Cassinu a kosti převezeny do Prahy (viz Bravermanová, exkurs 2). Popisovaný případ dokládá, že ostatky knížete nemusely být pohřbeny do země, ale mohly být umístěny někde v bazilice (v některé kryptě?).

Hroby přemyslovských knížat v katedrále sv. Víta neposkytují žádné informace o původním vybavení a uložení. Jsou však velmi důležité díky prokázání několika záměn kosterních ostatků.

2.4. BAZILIKA SV. JIŘÍ (obr. 3.1, 3.2)

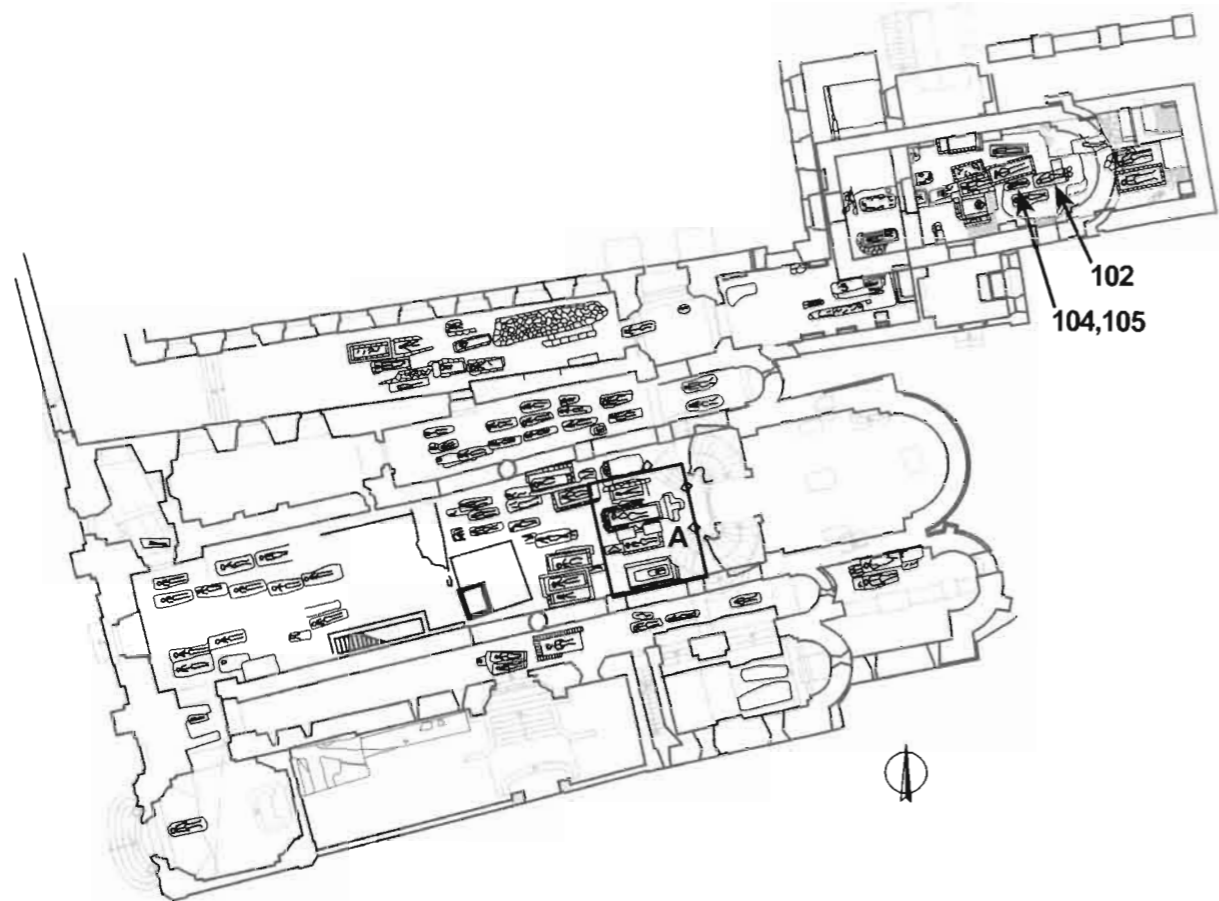
Nejzajímavější a z hlediska interpretace komplikovanější skupinu přemyslovských pohřbů nacházíme v bazilice sv. Jiří. V hlavní lodi baziliky byly v letech 1959-1960 prozkoumány hroby označené jako JK-90 (dítě), JK-91 (dítě), JK-92, JK-93, JK-94 (dítě), JK-95 (Oldřich), JK-97 (Vratislav I.) a JK-98 (Boleslav II.)¹¹ (Borkovský 1975), určitý vztah k této skupině hrobů má i hrob JK-79 (abatyše Judita Eibenštolerová z Eibenštolu). Ke každému z nich se váže složitá archeologická problematika. S knížecími hroby v bazilice souvisí také hrob kněžny Ludmily, dnes umístěný v kapli téhož zasvěcení. Problematika s ním spojená je popsána v kapitole týkající se hrobů světců (Bravermanová, v tomto sborníku).

⁸ V této souvislosti pomíjíme otevření hrobu v roce 1824, doložené vloženou autentikou. Původní autentika z r. 1373 byla tehdy vyjmuta a dnes je uložena v Národním muzeu.

⁹ Průzkum mikrokamerou, provedený v roce 2002, ukázal, že hrobová dutina obsahuje (stejně jako ostatní zkoumané hroby) rozpadlou dřevěnou schránku a lidské kosti.

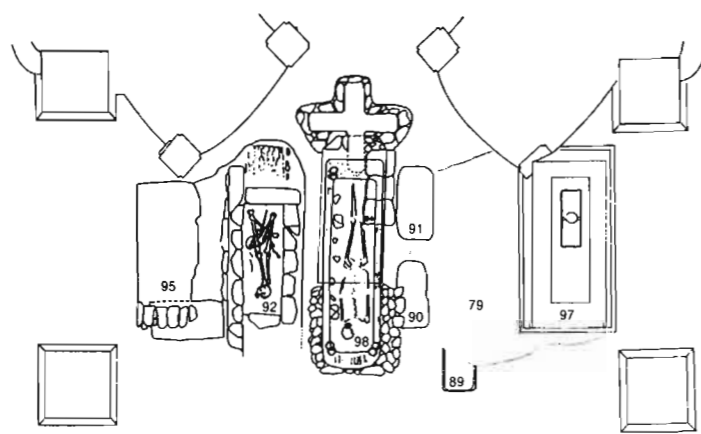
¹⁰ Uvažovat by se dalo o možnosti, že rozhodnutí o přenesení ostatků knížete Břetislava II. padlo v době, kdy byla kaple sv. Tomáše již zbořena (a spolu s ní i přilehlá část baziliky sv. Víta). Beneš Krabice z Weitmile uvádí o biskupských hrobech: „... kdysi, když byl bořen starý Pražský kostel ... bylo mnoho těl biskupů zasypáno a ztraceno v kryptě sv. Radima“ (Ben. Krab. z Weitm.-překlad, s. 247). Tento údaj by naznačoval, že se s přenášením ostatků původně nepočítalo a že hroby přenesených osob se nacházely v západní části baziliky. To můžeme potvrdit ve dvou případech – u knížete Bořivoje II. a biskupa Jaromíra/Gebharta.

¹¹ Připsání jednotlivým knížatům v závorkách vychází z citované práce I. Borkovského a má pouze orientační charakter.

Obr. 3.1: Bazilika sv. Jiří a kaple Panny Marie/sv. Anny (podle Borkovský 1975). A: knížecí hroby v hlavní lodi kostela (JK-90, JK-91, JK-92, JK-93, JK-94, JK-95a,b, JK-97, JK-98); JK-102, JK-104, JK-105: další významné hroby.

Obr. 3.1: Georgsbasilika und Marien/Anna-Kapelle (nach Borkovský 1975). A: Fürstengräber im Hauptschiff der Kirche (JK-90, JK-91, JK-92, JK-93, JK-94, JK-95a,b, JK-97, JK-98); JK-102, JK-104, JK-105: weitere bedeutende Gräber.

Obr. 3.2: Bazilika sv. Jiří. Knižecí hroby v hlavní lodi kostela. Originální matrice, Archiv Pražského hradu, plán i.č. 10001-351. Doplněno číselné označení jednotlivých hrobů.

Abb. 3.2: Georgsbasilika. Fürstengräber im Hauptschiff der Kirche. Originalmatrize, Archiv der Prager Burg, Plan Inv.-Nr. 10001-351. Grabnummern ergänzt.

Zdánlivě jednoduchá je situace u dvou hrobů – JK-98 (Boleslav II.) a JK-97 (Vratislav I.). Hrob JK-98 byl umístěn v ose lodi (Borkovský 1975, 25-28; Bravermanová 2000). Hrob se dochoval v téměř neporušeném stavu. V hrobové jámě se v rakvi z kmene stromu nacházela kostra, pohřbená pravděpodobně v punčochách s tkanicí z látky byzantského původu a kožených botách. V zásypu byly nalezeny zvířecí kosti a vaječné skořápky, které mohly být přidány záměrně. Mnohem opatrněji je nutné posuzovat záměrnost v případě keramického zlomku a skleněného střepu. Přes konstatovanou neporušenost však menší druhotné zásahy registrovány byly. Prvním je nevelká dětská opuková hrobka (hrob JK-94). Další představuje úprava terénu nad hrobem pro zřízení oltáře snad ve 2. polovině 15. století (Borkovský 1967). Hrob byl na základě mladších písemných zpráv ze 14. století a tradice udržované v klášteře připsán knížeti Boleslavu II. Vzhledem k umístění na čestném místě v hlavní lodi před oltářem a předpokládané úloze Boleslava II. při založení kláštera sv. Jiří a stavebních úpravách basiliky (Frolík et al. 2000, 129-143) převažuje tato interpretace i nadále. Nově zveřejněná hypotéza spojila tento hrob na základě interpretace údajů Kosmovy kroniky již s Boleslavem I. (Sláma 2003).¹² Pro potvrzení jedné z uvedených hypotéz se příkládá značná úloha archeologickému obsahu hrobu. Žádný z nálezů však není schopen přesnějšího chronologického zařazení, při čemž limitujícím faktorem je i (z hlediska archeologie) nevelký časový odstup mezi úmrtím obou Boleslavů (967/972 resp. 999). Snad jen textilní rozbor zbytku tkanice (Bravermanová, exkurs 1) svědčí spíše pro mladší variantu, tj. pro Boleslava II.¹³

Ostatky knížete Vratislava I. (hrob JK-97) se dnes nacházejí v kamenné tumbě ze 14. století na jižní straně hlavní chrámové lodi. Na tumbě je umístěn mladší domečkovitý nástavec z 15. století. Archeologický výzkum pomohl osvětlit složitý pohyb ostatků zakladatele baziliky v hlavní chrámové lodi. Podle nálezu chybějících zlomků kostí v hrobové jámě JK-79 a v hrobě JK-91 lze potvrdit, že ostatky knížete se původně nacházely v těchto místech. Potvrzuje to i přítomnost dětských kostí, přimíšených ke kosterním pozůstatkům knížete, u nichž lze oprávněně předpokládat, že pocházejí z dětských opukových hrobek JK-90 a JK-91, které byly objeveny v pruhu terénu mezi hroby JK-98 a JK-79. Kostí knížete byly objeveny v kamenné tumbě¹⁴ v olovené schránce, opatřené pečeti abatyše Kateřiny z Lipoltic (1378-1386) a pouzdrem s listinou z roku 1379, dosvědčujícím manipulaci a nové pohřbení ostatků knížete. Pod tumbou byla zjištěna hrobová jáma, vyplněná několika vrstvami, obsahujícími jako příměs různé drobné předměty (kosti, střepy, zlomky želez apod.; Borkovský 1975, 32-37).

Archeologická pozorování a především antropologické závěry oprávněně počítají s uložením knížecích ostatků v hrobové jámě na místě hrobu JK-79, tedy v sousedství hrobu JK-98 a na čestném místě, jak by to odpovídalo zakladateli basiliky. Bylo-li toto místo skutečně původním hrobem knížete, nelze rozhodnout. Další pohyb ostatků knížete byl rekonstruován tak, že prvotní přesun z hrobu na místě jámy JK-79 se odehrál již za Boleslava II., a to do hrobové jámy pod budoucí tumbou. V roce 1379 byly ostatky z hrobové jámy vyjmuty a ta byla záměrně a pečlivě zasypána. Kostra byla v olovené schránce vložena do nové tumbě. Tato tumba pak byla znovu upravována v roce 1732 při stavbě nového

¹² K hrobu JK-98 se váží i jiné identifikace. A. Merhautová (1966) vyslovila předpoklad, že se jedná o knížete Vratislava I. a E. Vlček (1997, 191-194) předpokládá a předpokládá, že se jedná knížete Oldřicha.

¹³ Proti této interpretaci lze namítnout, že množství dobře datovaných srovnatelných textilií je malé a jediný další nález může naše dosavadní představy změnit.

¹⁴ Jedná se výjimku. Ve všech ostatních gotických kamenných tumbách se kosterní pozůstatky nacházely ve schránkách, vložených do různě upravené jámy pod tumbou (hrobka sv. Ludmily, přemyslovské knížecí a královské hroby v katedrále sv. Víta).

schodiště na chór za abatyše Aloisie Terezie Widmannové (*Borkovský 1975, 34-35*).

Jeden z problémů představuje skutečná autenticita ostatků knížete, protože je identifikuje až listina z roku 1379. Kromě toho dnes můžeme vyslovit též určité pochybnosti o přemístění ostatků do tumby již v roce 1379. Tehdy sice byly s jistotou ostatky vloženy do olovené schránky, mohly však být vráceny zpět do upraveného prostoru pod nově zřízenou tumbou. Ostatně stejné osudy, tj. uložení do olovené schránky do dutiny pod nově zřízenou tumbou, v době jen o málo starší (r. 1371) sdílely ostatky kněžny sv. Ludmily. Oprávněný se zdá předpoklad, že k vyjmutí olovené schránky s ostatky knížete z tohoto prostoru, jeho zasypaní a přemístění schránky do tumby došlo až v roce 1732. Tento závěr se opírá o nálezy z výplně hrobové jámy pod Vratislavovou tumbou, mezi nimiž se nachází fragment oboustranně polévaného džbánu a fragment glazovaného kachle. Oba tyto zlomky nelze datovat do pokročilého 14. století, ale musí být mladší. Této skutečnosti si byl zřejmě vědom i I. *Borkovský (1975, 35)*, který se přesto přiklonil ke staršímu datování. Opět se také můžeme odvolat na podobnou manipulaci v případě gotického náhrobku sv. Ludmily (nové letování na kovových schránkách, v případě Vratislava novodobý nápis na víku schránky, v případě kněžny Ludmily nález asparagu, který se k nám dostal až v 18. století – *Smetánka – Chotěbor – Kostilková 1986*). Z naznačených skutečností vyplývá, že k problematice pohybu kosterních ostatků z hrobu JK-97 a jejich autenticity se bude třeba v budoucnosti vrátit v samostatném příspěvku.

Hroby JK-92, JK-93 a JK-95, situované na sever od centrálního hrobu, tvoří navzájem propojený komplex, jehož vývoj není na základě publikované dokumentace beze zbytků zřetelný. Nejstarším článkem je silně porušený hrob JK-93 situovaný na severní straně hrobu JK-98. Z hrobu se dochoval pouze východní konec, zbytek byl narušen vložím hrobu JK-92. V hrobě JK-93 byly zjištěny zbytky dřeva, interpretované jako konec rakve z kmene a fragmenty kovových předmětů, interpretované původně jako součásti držadla štítu a vědérka (*Borkovský 1975, 38-39*). Všechny uvedené kovové předměty lze identifikovat jako kování truhly a nacházíme pro ně analogii na truhle chované v katedrále v Burgosu ve Španělsku (*Charvát 2004, 47*).¹⁵ V hrobě se nedochovaly žádné kosterní pozůstatky, spojovány jsou s ním kosti ženy, nalezené v hrobě JK-92, a to podle narušení vzniklého kontaktem se dřevem.¹⁶ Podle podobné úpravy – pohřeb v rakvi/truhle (?) a stejné orientace byl hrob JK-93 připsán manželce knížete v hrobě JK-98, konkrétně kněžně Emmě (†1005/6) (*Frolík – Smetánka 1997, 136*); v případě připsání hrobu JK-98 Boleslavu I. by tato identifikace platila na kněžnu Biagotu.¹⁷

Vzhledem ke stratigrafickým okolnostem by jako další v pořadí byl zřízen hrob JK-95, který sám o sobě zahrnuje několik zřejmě časově vzdálených aktivit. Nejstarší prvek představuje zeď velkých opukových kvádrů, spojovaných maltou, která původně tvořila jižní zeď zděné hrobky, jejíž dno bylo vyloženo dlaždicemi, doloženými otiskem v maltě

¹⁵ Uvedená truhla je spojována s Rodrigem Diázem de Bivar, zvaným El Cid nebo Campeador (1049-1099), byla by tedy o něco mladší než je uvažované stáří hrobu JK-93. Přesto představuje přesnější analogii než je uvažované užití podobných kování na rakvi vydlabané z kmene stromu. Dochovaná kování alespoň nepřímo indikují užití uzavíracího mechanismu (zámku).

¹⁶ Tento pravděpodobný předpoklad může být samozřejmě relativizován poukazem na to, že neznáme původní uložení kostí nalezených v hrobě JK-92 a sporé kosterní ostatky ženy mohly být přemístěny odjinud s kompletněji dochovanými kostmi muže.

¹⁷ Doplníme, že I. *Borkovský (1975, 39)* uvažoval o knížeti Boleslavu I. a jeho manželce Biagotě a E. *Vlček (1997a, 191-194)* o knížeti Jaromírovi a kněžně Biagotě. S identifikací zemřelé jako kněžny Emmy nesouhlasí L. *Polanský (2000, 44)*, přestože připouští, že antropologické určení věku v tomto případě odpovídá. K údajím o údajném větším stáří hrobu JK-93 než JK-98 na základě informací I. *Borkovského* lze podotknout, že toto určení nevychází ze stratigrafického pozorování (oba hroby nemají žádný stratigrafický vztah), ale z úvahy o větším stáří nálezů v hrobě JK-93 (část železných fragmentů považoval I. *Borkovský* za zlomky vědérka), o kterém dnes víme, že bylo mylné. Z hlediska horizontální stratigrafie je spojení hrobu JK-93 s kněžnou Emmou možné, ale nejedná se o jedinou možnou interpretaci.

na dně hrobky podél uvedené zdi (tato část hrobu JK-95 byla nově označena jako JK-95a; *Tomková, v tomto sborníku*). Kromě stavebního provedení zdiva nejsou k dispozici žádné datovací možnosti. Provedení zdi se podle nejnovějších pozorování vylučuje s předpokladem, že by v této hrobce mohl být pohřben kníže Oldřich (†1034), jak zněla tradiční interpretace (*Borkovský 1975, 40-42; Frolík – Smetánka 1997, 130-138*). Charakter zdiva i velikost kvádrů svědčí pro vyspělé románské období, nejspíše až po požáru v roce 1142, ne-li ještě o něco později (13. století).¹⁸ Další vývoj předpokládá, že původní hrob byl zrušen a nahrazen pohřbem abatyše Kunhuty z Kolovrat, zemřelé v r. 1401. Tato úvaha vychází ze skutečnosti, že v těchto místech byla až do archeologického výzkumu umístěna náhrobní deska zmíněné abatyše. Pod deskou ovšem nebyly zjištěny regulární hrob s kosterními pozůstatky, ale pouze zasypaný s rozptýlenými lidskými kostmi, zlomky stavebního materiálu (dlaždice) a s drobným archeologickým materiálem, datovaným do 17. století. Pokud zde byla uvedena abatyše skutečně pohřbena, musel být její hrob narušen devastujícím zásahem v 17. století nebo později (I. *Borkovský* uvažoval až o 19. století; *Borkovský 1975, 40*). Uvažovaný pohřeb abatyše Kunhuty z Kolovrat byl označen jako hrob JK-95b, zásah ze 17. století jako JK-95c.

V časovém odstupu, který nelze přesněji stanovit, od zřízení hrobky (hrob JK-95a) byla k její vnější straně připojena další menší hrobka (hrob JK-92), a to tak, že zeď hrobu JK-95a tvořila její severní stěnu a další tři byly vystavěny z menších kvádrů. Tímto stavebním počinem byl silně narušen starší hrob JK-93. Stěny hrobky o výšce dvou řádků byly sestaveny z kvádrů bez použití malty.¹⁹ Výškový rozdíl mezi korunou zdiva hrobky JK-92 a korunou zdiva hrobu JK-95a byl vyrovnán řadou kvádrů volně položených na korunu zdi JK-95a. Hrobka JK-92 byla překryta čtyřmi opukovými deskami, z nichž některé byly druhotně užití ze starších konstrukcí. V hrobce byly nalezeny neanatomicky uložené kosti muže a ženy, vaječné skořápky a dva kusy malované omítky. Žádný z nálezů není chronologicky citlivý, což ztěžuje správné datování vzniku hrobky. Jisté je jen to, že se tak stalo po postavení hrobky JK-95a, tj. ve 12.-13. století (eventuálně ještě později). Stejně obtížná je úvaha o tom, kdo mohl být v hrobce JK-92 pohřben. Pokud budeme kosti ženy považovat za náhodně přemístěné ze staršího hrobu JK-93, u kostí muže nemáme ani takové vodítko. V úvahu přichází přemístění kosterních pozůstatků z hrobky JK-95a, ať již v roce 1401 v souvislosti s pohřbením abatyše Kunhuty z Kolovrat (hrob JK-95b) nebo později (hrob JK-95c). Druhou možností je pohřbení ostatků, dopravených odjinud.²⁰ V obou případech není zřejmé, komu kosterní pozůstatky připsat. Muselo by se jednat o jedince (1 nebo 2?), pohřbeného do basiliky nejdříve ve 12. století nebo ještě později.²¹

S přemyslovskou knížecí rodinou jsou spojovány také dětské hroby, těsně sousedící s hrobem JK-98 (hroby JK-90 a JK-91) po jižní straně tohoto hrobu, a hrob JK-94, umístěný

¹⁸ Za konsultaci k této otázce jsem vděčen J. Maříkové-Kubkové a K. Tomkové.

¹⁹ Tak uvádí I. *Borkovský (1975, 37-38)* s tím, že dno bylo vymazáno maltou. Podle fotografií se zdá, že malta podlahy byla alespoň na některých místech částečně vytažena do spár spodní řady kvádrů. Jednoznačné rozhodnutí by bylo možné pouze posouzením dochované situace na místě, kdyby byla přístupná.

²⁰ Tato možnost se jeví být o něco pravděpodobnější na základě úvahy, že nově stavěné stěny hrobky JK-92 byly stavěny z menších kvádrů a nikoliv z kvádrů rušených stěn hrobky JK-95a. Pokud ovšem přenesení kostí z hrobu JK-95a a stavební rušení zdi hrobky budou dvě časově oddělené události, výše uvedená úvaha neplatí.

²¹ V literatuře se již objevila úvaha o tom, že muž z hrobu JK-92 by mohl být Konrád II. Ota, zemřelý v Itálii a jehož kosti byly dopraveny do Prahy (*Dvořák 1998*). Pro tuto eventualitu by svědčily doklady ovaření uvedených kostí (*Vlček 1997a, 185-187*), ovšem Konrád II. Ota měl být pohřben v chrámu sv. Vít (viz výše). O jiném významném nebožtíkovi, jehož ostatky by mohly být podobným způsobem ošetřeny, nemáme žádné písemné zprávy. V zahraničí (v Polsku?) zemřel kníže Boleslav III., o jeho dopravení a pohřbení v Praze nejsou žádné zprávy. Této eventualitě také nenasvědčuje chronologie, byť komplikovaná, hrobu JK-92. Druhou možností by mohl být kníže Václav (II.), zemřelý snad v zahraničí (†1192? v Míšni??), o místě jeho pohřbu či eventuálním dopravení do Prahy nejsou žádné zprávy. Chronologicky by tato varianta možná byla.

přímo nad nohama kostry hrobu JK-98. Stratigraficky jde o hroby jednoznačně mladší než hrob JK-98. Hrob JK-94 se nacházel pod podlahou z opukových dlaždic, která je spojována s přestavbou baziliky po požáru v r. 1142 (*Frolík et al. 2000*, 130), a také pod pískovcovou náhrobní deskou, kryjící hrob JK-98. Je tím vymezen datovací interval pro uvedené hroby. Hrob JK-94 také upozorňuje na jinou skutečnost, a tou je původní označení hrobu JK-98²² před rokem 1142.

V bazilice sv. Jiří se setkáváme se skupinou hrobů, u níž archeologie dospěla k jednoznačné identifikaci, a tím je připsání hrobu JK-97 knížeti Vratislavovi I., a podmíněněmu připsání hrobu JK-98 knížeti Boleslavu II. (eventuálně Boleslavu I.). V hrobě JK-93 byla pohřbena (snad) manželka knížete z hrobu JK-98 (tj. Emma? nebo Biagota?). Zcela zatím tápeme v případě mužské kostry z hrobu JK-92 a v případě osoby, původně pohřbené do hrobu JK-95a (pokud se nejedná o tutéž osobu). Z uvedeného výčtu vyplývá, že paradoxně zcela postrádáme ostatky knížete Oldřicha (†1034), u něhož je pohřbení jako u jediného doloženo písemně (*Kosmas-překlad*, I, 42, s. 72-73). Ve skupině hrobů před kněžištěm nezůstává místo pro další hrob, takže ani není jasné, kde by byl kníže Oldřich pohřben.²³

2.5. OSTATNÍ HROBY (KAPLE SV. ANNY, DŘÍVE P. MARIE V JIŘSKÉM KLÁŠTEŘE; III. NÁDVOŘÍ)

Kromě uvedených hrobů ve zmíněných církevních stavbách existuje ještě několik hrobů, které mohou s knížecím prostředím souviset, ale nepovažujeme je za hroby vládnoucích knížat.

V kapli sv. Anny (dříve P. Marie) v klášteře sv. Jiří byly objeveny tři hroby (JK-102, JK-104 a JK-105), z nichž se největší pozornost soustředila zejména na hrob JK-102 (*Borkovský 1975*, 95-100; *Vlček 1997a*, 148-159; *Frolík et al. 2000*, 252-257), o kterém se původně uvažovalo jako o místě pohřbu Mladý/Marie, první abatyše kláštera († asi 994). Detailní rozbor nálezové situace ukázal, že se jednalo o hrob, nad nímž byla vztyčena dřevěná hrobní kaple. Podle nálezů ze zásypu hrobu došlo k této události v pokročilém 10. či 11. století (*Frolík et al. 2000*, 242, 243, 245). Lze předpokládat, že se jednalo o osobu důležitou pro klášter sv. Jiří. Antropologie vyloučila (v tomto případě přesvědčivě), že by se mohlo jednat o abatyši Mladu, ovšem o žádné konkrétní osobě, s kterou bychom mohli kosterní pozůstatky z hrobu JK-102 spojit, nevíme.²⁴ V kapli byly dále pohřbeny dvě děti (hroby JK-104 a JK-105), u nichž se uvažovalo o vztahu k ženě v hrobě JK-102 (*Vlček 1997a*, 158-9). Keramické zlomky ze zásypu hrobů jsou však mladší (z 12. století) a vzájemný vztah zřejmě není tak přímočarý.

S určitou licencí musíme ke knížecím hrobům zařadit také hrob „bojovníka“ objevený v roce 1928 na III. hradním nádvoří (podle nového označení hrob IIIN-199). Nebožtík uložený ve vydřevené komoře byl vybaven mečem, sekerou, vědérkem, dvěma noži, břitvou (?), ocílkou a pazourkem ve váčku s ozdobnými nýty. Přesné datování hrobu je stále neujasněnou skutečností, protože zmíněné předměty jsou buď chronologicky málo citlivé (např. nože) nebo se mohou objevovat v delším časovém období (meč z 9. až 10.

²² Nějak označen patrně byl, jinak by patrně nebyly hroby JK-90 a JK-91 tak přesně orientovány podle hrobu JK-98. Jak toto označení, které muselo být narušeno (?) při vkládání hrobu JK-94, nevíme.

²³ Hypoteticky bychom mohli uvažovat o tom, že Oldřichův hrob se nacházel buď na místě hrobu JK-95a nebo hrobu JK-97 (přenesený Vratislav I.). Tento předpoklad není čím podpořit.

²⁴ Umístění hrobu by svědčilo pro abatyši či jinou vyznanou klášterní činitelku, překážkou je zde opět příliš nízký dožitý věk (16-18 let). Zcela hypoteticky bychom mohli uvažovat o (pravděpodobně neznámé) člence přemyslovského rodu, zemřelé v klášteře.

století).²⁵ Datování hrobu do období před postavením kostela P. Marie (tj. před roky 882/4) vychází z hypotézy, že tak významná osoba (podle výbavy) by byla nejspíše pohřbena v kostele nebo u něho. Žádná z těchto informací nedovoluje ztotožnit pohřbeného s konkrétní osobou. Antropologie vyloučila příbuznost s Přemyslovci (*Vlček 1997a*, 51).

3. PÍSEMNÉ ZPRÁVY

Nejpřesnější údaje o místech pohřbů přemyslovských knížat by jistě poskytly soudobé písemné prameny, pokud by ovšem existovaly. Je překvapující, že u více panovníků, bezesporu vždy pro současníky velmi důležitých osob, nejsou k dispozici žádné záznamy o místě jejich úmrtí a místě jejich pohřbu (např. Bořivoj I., Spytihněv I., Jaromír). Většina údajů o místě pohřbů byla zaznamenána až s určitým odstupem (zejména zmínkami v Kosmově kronice) a musíme předpokládat, že s délkou odstupu od události narůstá nebezpečí omylu a záměny.

Za věrohodný se považuje záznam o pohřbu knížete Oldřicha²⁶, který je zároveň nejstarším záznamem o knížecím pohřbu s výjimkou sv. Václava (*Sláma 2003*). Zapsán byl přibližně 75 let po smrti knížete a navíc s chybným letopočtem.

Nejvíce zpráv je o smrti a pohřbení (935) a pozdějším přenesení knížete svatého Václava do rotundy sv. Víta, dané právě jeho kanonizací a následnou úctou, která se k jeho hrobu vázala. Časově nejbližší údaje o těchto událostech poskytují legendy psané již s ohledem na úctu k novému světcovi. Legendy se neshodují v údaji, zda byl Václav pohřben v interiéru (První staroslověnská legenda) či vně (Gumpoldova legenda, Druhá staroslověnská legenda) kostela sv. Kosmy a Damiána ve Staré Boleslavi (*Bravermanová*, v tomto sborníku). Podle údajů legend (Crescente fide, Gumpoldova legenda, Kristiánova legenda, Druhá staroslověnská legenda) byl třech letech byl na popud Boleslava I. přenesen do rotundy sv. Víta na Pražském hradě, tedy v roce 938. Tento údaj byl nedávno zpochybněn a translace posunuta až do 60. let 10. století (*Třeštík 1999*, 604). Proti tomu lze namítat, že není zřejmý důvod, proč by legendista právě tento údaj neuvedl správně či záměrně zkreslil.²⁷ Jisté je pouze jedno, čím delší časový úsek uplynul mezi pohřbením (navíc vně kostela) a translací, tím větší byla možnost záměny ostatků. Po přenesení zůstaly ostatky sv. Václava na stejném místě až do současnosti, k manipulaci s nimi však jistě docházelo během úprav a přestaveb kaple a také při vyjímání kostí kvůli získání ostatků.

Přesně je místo pohřbu vně baziliky sv. Víta určeno v případě knížete Břetislava II. Navíc bylo v lidské paměti fixováno postavením kaple, kterou nechala zřídit Břetislavova sestra Ludmila.²⁸ Velmi přesně známe také místo původního pohřbu knížete Bořivoje II. –

²⁵ Mezi nálezy z Pražského hradu nacházíme analogie pro hrobovou výbavu z hrobu bojovníka u jednoho z nožů. Velmi podobný byl nalezen v nedalekém hrobě IIIN-186, ale bez doprovodných nálezů, tudíž chronologicky nevyužitelný. Pro kování (nýtky) z váčku nacházíme nejbližší analogii ve zlomku kování ze zásypu hrobu IIN-062 (hrobky knížete Spytihněva I.), opět se jedná o nález, který nelze blíže datovat, protože neznáme původní situaci, v níž se kování nacházelo.

²⁶ „Když tam přijel, byl bratr jeho již donesen do kostela svatého Jiří; Jaromír stoje o pohřbu při marách ... Po řádném dokonání obřadů pohřebních vzal za ruku synovce Břetislava a vedl ho ke knížecímu stolci ...“ (*Kosmas-překlad* I, 42, 72-73).

²⁷ Nemusel ho však znát a mohl časový údaj libovolně odvozovat, když nejstarší legendy vznikaly v 70. letech 10. století (*Třeštík 1997*, 174-175). Mohlo se jednat např. o liturgicky významný časový úsek apod.

²⁸ „I byl pochován za velikého nářku svých na hřbitově kostela sv. Václava venku přede dveřmi nalevo, jak si sám určil. Tam jeho sestra Ludmila, služebnice Boží pobožná, dala vystavěti kapli, klenutou na pilířích, ke cti svatého Tomáše apoštola a ustanovila, aby se tam denně sloužila mše za zemřelé.“ (*Kosmas-překlad*, III, 13, s. 156). Kaple byla ztotožněna s kaplí objevenou na vnější východní straně severního vstupu do baziliky.

kryptu sv. Martina (tj. západní) v románské bazilice sv. Víta, Václava a Vojtěcha (*Kosmas-překlad*, III, 54, s. 196-197). Jen obecně se jako místo pohřbu zmiňuje románská bazilika sv. Víta v případě knížete Bedřicha/Fridricha (†1189) a krále Přemysla Otakara I. (†1230).

Několik přímých zmínek se váže na přenášení ostatků zemřelých panovníků či jejich manželek. Nejstarším příkladem přenesení (a v tomto případě přímo translace jako jednoho z předpokladů kanonizace) je transfer ostatků kněžny sv. Ludmily z Tetína do baziliky sv. Jiří, a to asi v roce 925 (*Bravermanová*, v tomto sborníku). Zaznamenána je v legendách (Kristiánova legenda, Prolog), ale přesné místo uložení ostatků v bazilice se neuvádí s výjimkou údaje o vykopaném hrobě (Kristiánova legenda). Pokud pomíneme již zmíněnou translaci sv. Václava, tak se další nejstarší záznam váže k přenesení ostatků kněžny Jitky, manželky Břetislava I., někdy po roce 1061.²⁹ Stejně tak byly přeneseny až z daleké Itálie kosti knížete Konráda II. Oty v roce 1191³⁰ (viz *Bravermanová*, exkurs 2).

Identifikace některých zemřelých se opírá o tradici, zaznamenanou již ve středověku, obvykle však se značným odstupem od úmrtí. Nejčastěji se v této souvislosti uvádí kníže Boleslav II., o němž jsou záznamy v nekrologiích svatojiřského kláštera, z nichž ty nejstarší spadají do počátku 14. století a nazývají Boleslava druhým zakladatelem kostela sv. Jiří. (*Borkovský 1975*, 27), čímž by byla dobře odůvodněna poloha hrobu na čestném místě v hlavní lodi před oltářem. Proti tomu však stojí jen o málo mladší zpráva kronikáře Přibíka Pulkavy z Radenína o pohřbení Boleslava II. „v Kosteletě pražském“ (*Pulkava-překlad*, s. 293), u níž však nevíme, z jakého zdroje svou informaci čerpal.³¹ Písemné zprávy tedy jasno do této otázky nevnašejí a nedávno publikovaná hypotéza vztahuje většinu údajů, z nichž se vyvozuje péče Boleslava II. o svatojiřský kostel, na jeho předchůdce Boleslava I. (*Sláma 2003*), u něhož jakékoliv údaje o místě pohřbení postrádáme, pokud (oprávněně) pomíneme informace Václava Hájka z Libočan (*Borkovský 1975*, 39).

Mezi dochovanými náhrobky přemyslovských knížat není žádný, který by pocházel z doby pohřbení. Nejstarší je pravděpodobně nezdobená pískovcová deska z hrobu JK-98 v Jiřské bazilice, která souvisí s podlahou zřízencu až po požáru v roce 1142. Není dochován žádný konkrétní doklad toho, že by náhrobky byly doplněny nápisy, které identifikovaly nebožtíka, uloženého v hrobě. Jedinou výjimku představuje nepřilíš srozumitelná zpráva kronikáře Kosmy o hrobě a náhrobním nápisu kněžny Emmy.³²

Jiný zdroj písemných záznamů představují autentiky vkládané do jednotlivých knížecích hrobů při jejich přenášení. Nejpočetnější skupina je spojena s přenesením a znovuuložením knížat a králů do novostavby gotické katedrály v roce 1373 Benešem Krabicí z Weitmile, který tuto akci zaznamenal ve své kronice (*Ben. Krab. z Weitm.-překlad*, s. 244). Vzhledem k tomu, že ve všech případech šlo o přesun prováděný s velkým časovým odstupem od pohřbu, dokládají tyto autentiky jen, komu byly přemísťované ostatky připisovány v roce 1373. Zejména antropologický průzkum ukázal na záměny, ke kterým tehdy došlo (*Frolík – Boháčová – Žegklitz 1988*; hrobka Břetislava II. – nepublikovaný výzkum J. Frolíka

²⁹ „Dne 2. srpna (1058) zemřela Jitka, choť Břetislavova ... Později byla od svého syna knížete Vratislava odtamtud (= z Uher) přenesena a pochována v Praze vedle svého muže Břetislava v kostele svatých mučedníků Víta, Václava a Vojtěcha“ (*Kosmas-překlad*, II, 17, s. 100). Doplníme, že hrob Břetislava I. v tomto kontextu také patří do kategorie přenesených, protože původně byl kníže pohřben v rotundě sv. Víta, ač o tom přímý písemný záznam neexistuje.

³⁰ „Kníže Konrád pak táhl s císařovým synem do Itálie, kde ... smrtí předčasnou byl uchvácen a kosti jeho byly přivezeny do Prahy a pohřbeny“ (*Pokračovatelé Kosmovi-překlad*, s. 91).

³¹ Pulkavův text je silně závislý na Kosmově kronice a v případě Boleslava II. je údaj o místě pohřbu jedinou odlišností.

³² „Kněžna Hemma, perla ženského pohlaví, zimnicí byvše zachována, vyproštěna byla z pout tělesných. Její náhrobní nápis s těmito verši buď jsem viděl, nebo se pamatuji, že jsem viděl zapsán: Hemma tu leží, hle, pouhý prach, jež byla jak Gemma. „Pane,“ – tak, prosím tě, rci – „milostiv duši té buď!“ (*Kosmas-překlad*, I, 39, s. 67-68).

a M. Bravermanové v roce 2002), ostatně velké problémy s identifikací ostatků o rok později přenášených pražských biskupů Beneš Krabice z Weitmile nijak neskrýval (*Ben. Krab. z Weitm.-překlad*, s. 247). Autentika provázela také kosti sv. Ludmily při jejím přenesení do gotického náhrobku v kapli sv. Ludmily ve svatojiřské bazilice. Listina, dosvědčující přenesení ostatků, byla nalezena v hrobě JK-97 (Vratislav I.) v bazilice sv. Jiří. Obojí (autentika i listina/y³³) bychom původně našli také v hrobce sv. Václava.

4. OZNAČENÍ HROBŮ

Několika poznámkami je nutné vrátit se k otázce původního označení jednotlivých hrobů. Ani zde není svědectví jednoznačné. V případě původních hrobů nacházíme hroby, které byly pravděpodobně označeny, jinak by nebyla možná následující manipulace s ostatky (hrob sv. Václava v rotundě a posléze bazilice sv. Víta, hrob JK-97 [Vratislav I.] v bazilice sv. Jiří). Původní pískovcová náhrobní deska z doby uložení zemřelé osoby se dochovala pouze v případě hrobu JK-102 v kapli sv. Anny/P. Marie. V jiných případech nemáme jistotu, zda se jedná o označení skutečně původní, i když nepochybuje o tom, že hrob nějak označen od počátku byl (hrob JK-98 v bazilice sv. Jiří). Dochovaná pískovcová deska souvisí až s podlahou, položenou po roce 1142.³⁴ Označen musel být i hrob sv. Ludmily, jinak by nemohl být po požáru v roce 1142 úspěšně hledán (srv. *Bravermanová*, v tomto sborníku).

Případ hrobu JK-98 naznačuje, jak se mohl označený hrob postupně ztrácet z lidské paměti při přestavbách a úpravách stavby, v níž byl umístěn. Pokud by byl hrob při pokládání nové podlahy zadlážděn, byl by posléze zapomenut. To se stalo s výše zmíněným hrobem JK-102 v kapli sv. Anny/P. Marie.³⁵ Podobný osud potkal také hrob knížete Spytihněva I. a jeho manželky v kapli P. Marie (hrob IIN-062), který byl původně neznámým způsobem označen (hrobka byla překryta dřevy a látkou, jednoznačné pozůstatky kamenné desky však nalezeny nebyly, ale podle stratigrafie jí musíme předpokládat, *Frolík et al. 2000*, 85). Při přestavbě kostela v 11. století byl ještě respektován, ale ve 12. století byl překryt novou podlahou a zapomenut (*Frolík et al. 2000*, 93-95). Podobný proces musíme předpokládat také u některých hrobů v bazilice sv. Jiří (hrob JK-93), jinak by nemohly být narušeny mladšími zásahy (hrob JK-92). Na chybějící či nezřetelné označení ukazují chybně vyjmuté kosterní ostatky, nalezené v přemísťovaném hrobě knížete Břetislava II.

Povědomost o některých hrobech pomáhaly uchovávat církevní obřady, které na ně byly vázány. Týká se to zejména hrobů obou světců (sv. Václav, sv. Ludmila), kde se zejména v případě sv. Ludmily uchovala identita jejich pozůstatků, ač byla v chrámu sv. Jiří umístěna/pohřbena postupně na více místech. Zádušní mše jsou spojeny také s hroby Vratislava I., Boleslava II., abatyše Mlady (*Borkovský 1975*, 27) a Břetislava II. (*pozn. 28*). Ani tato skutečnost však neznamenala udržení povědomosti o správné identitě pohřbeného či místě jeho hrobu (abatyše Mlada, Břetislav II.).

5. ANTROPOLOGIE

Od počátků archeologických výzkumů byla velká důvěra vkládána v antropologii s jejím očekávaným exaktním přístupem jakoby stojícím v protikladu k méně přesným

³³ Jak snad můžeme usuzovat podle nalezených zbytků pečeti (*Podlaha 1934*).

³⁴ Ač nelze vyloučit, že byla užita původní deska (nebo její část).

³⁵ Hrob byl zavezen navážkou po postavení kamenné kaple a před položením maltové podlahy po roce 1142.

závěrům archeologickým. Antropologie se zabývala již ostatky knížete Václava (*Matiegka 1934*). Rozsáhlý antropologicko-lékařský průzkum probíhal od 50. let z počátku s postupujícím archeologickým průzkumem, později (v 70. a 80. letech) již v některých případech bez archeologické asistence.³⁶ Tento průzkum byl v případě přemyslovských knížat uzavřen monumentální publikací na konci 90. let (*Vlček 1997a*). Již během postupného zveřejňování výsledků (*Vlček 1982*) se setkal s kritickým a odmítavým ohlasem z řad archeologů a historiků (*Sláma 1983; Třeštík 1983; Frolik – Smetánka 1997*, 130-139). Nový impuls přinesla až práce *M. Beckera (2000)*, která opět vyvolala kritický ohlas (*Sláma 2001b; Brůžek – Likovský – Černý 2002*), když se již před tím objevily hlasy, upozorňující na to, že metody aplikované při studiu kosterních pozůstatků přemyslovských knížat nejsou tak přesné, jak bylo opakovaně deklarováno (*Brůžek – Novotný 1999; Černý – Stránská 1999*). Pro sledovanou otázku je závažný zejména poznatek o obtížnosti (či spíše malé spolehlivosti) určení dožitého věku jako údaje, který by v příznivém případě mohl přispět k identifikaci nebožtíka. Z tohoto důvodu nemůžeme v současné době získané údaje pro identifikaci jednotlivých zemřelých využívat. Variační šíře možného dožitého věku je ve všech případech příliš velká s jedinou výjimkou. Tou je hrob JK-102 v kapli P. Marie/sv. Anny v Jiřském klášteře. V předpokládaném hrobě abatyše Mlady byla nalezena kostra ženy, zemřelé ve věku 16-18 let (*Vlček 1997a*, 154). Dožitý věk abatyše neznáme, ale pokud byla vyslána počátkem 70. let 10. století s poselstvem do Říma, musela již být dospělá. Jako datum úmrtí se uvádí rok 994, což naznačuje, že žila déle než 40 let.

Neznamená to, že bychom antropologické údaje zatracovali. Antropologický průzkum odhalil záměny ostatků na základě určení pohlaví (pravděpodobná záměna kněžny Jitky s kosterními pozůstatky jejího Svytlahy II.; absence jednoznačně identifikovatelných mužských ostatků v hrobce Břetislava II.). Závažná je identifikace méně obvyklých manipulací s ostatky (čtvrcení a ovaření v případě hrobu JK-92 v bazilice sv. Jiří).³⁷ Antropologie také identifikovala na zkoumaných kostech stopy zranění (Svytlahy I.) či prodělaných chorob (hrob JK-97 – Vratislav I; muž z hrobu JK-92), které dokreslují jejich životní osudy, ač samy o sobě ke konkrétní identifikaci nepřispívají. Podstatné je také zjištění kostí dalších jedinců, zejména dětí (Břetislav I., hrob JK-97 – Vratislav I.), u nichž většinou nevíme, zda byly v nějakém konkrétním vztahu k pohřbeným knížatům. V případě hrobu JK-97 v Jiřské bazilice (Vratislav I.) napomohly k rekonstrukci přesunů kostí tohoto knížete z místa nejpůvodnějšího (?) uložení na místo dnešní. Častá příměs dalších kostí v přenášených hrobech také ukazuje na porušení více hrobů, než by prosté vyzdvižení ostatků vyžadovalo. Jeho extrémní podobu představuje soubor lidských kostí z hrobky Břetislava II.

Neantropolog se jen obtížně může vyjadřovat ke konkrétním ryze antropologickým pozorováním, upozornit je však možné na dvě skutečnosti. Během průzkumu kosterního materiálu byly sledovány také sérologické skupinové vlastnosti AB0 systému (*tab. 6; Vlček 1997a*, tab. str. 235). Pokud tuto tabulku seřadíme podle současné archeologické identifikace jednotlivých zemřelých, výrazně se tím posílí skupinová vlastnost B v nejstarších generacích Přemyslovců. Snad může být skupinová vlastnost B v případě hrobu JK-92 ze svatojiřské baziliky indicií pro to, že pohřbený byl také členem přemyslovského rodu. Pro úplnost je doplněn údaj o hrobu tzv. bojovníka ze III. nádvoří, u kterého antropologie vyloučila shodu s nejstaršími generacemi Přemyslovců a který se liší také ve své skupinové vlastnosti.

Hrob IIIIN199, tzv. bojovník	Svytlahy I.	Hrob JK-97 Vratislav I.	Sv. Václav	K1/ (Boleslav I.)	Hrob JK-98 (Boleslav II.)	Hrob JK-92 ?	Břetislav I.	Svytlahy II.
A	B	B	B	B	B	B	B	AB

Tab. 6: Nejstarší Přemyslovci podle sérologických vlastností.

Tab. 6: Die ältesten Přemysliden aufgrund ihrer serologischen Eigenschaften.

Dalším převážně shodným rysem je stavba lebky nejstarších generací Přemyslovců, které jsou buď dolichokranní nebo mezokranní (*Vlček 1997a*, 47, 58, 75, 91, 106, 127, 168, 181, 204, 210 a 214).³⁸ Výjimku představují lebky knížete Břetislava I., která je brachykranní (*Vlček 1997a*, 204), stejně jako lebka z hrobu JK-92 v bazilice sv. Jiří (*Vlček 1997a*, 181).

Hrob IIIIN199, tzv. bojovník	Svytlahy I.	Hrob JK-97 Vratislav I.	Sv. Václav	K1/ (Boleslav I.)	Hrob JK-98 (Boleslav II.)	Hrob JK-92 ?	Břetislav I.	Svytlahy II.
D	M	M	HD	HD	M	B	B	Neurč.

Tab. 7: Nejstarší Přemyslovci podle stavby lebky. Vysvětlivky: B = brachykranní; D = dolichokranní; HD = hyperdolichokranní; M = mezokranní.

Tab. 7: Die ältesten Přemysliden aufgrund ihrer Schädelform. Erklärungen: B = brachykrann; D = dolichokrann; HD = hyperdolichokrann; M = mesokrann.

Tab. 7 ukazuje dvě zajímavé skutečnosti, jejichž platnost by měla být testována dalšími antropologickými rozbory. Brachykranní je mezi určenými Přemyslovci poprvé až Břetislav I., snad by hrob JK-92 tedy mohl patřit některému Přemyslovcovi mladší generace. V této souvislosti je škoda, že nelze takto určit lebku knížete Svytlahy II., ze které se dochovala pouze dolní čelist. Jediné dvě lebky určené jako hyperdolichokranní jsou sv. Václava a knížete z hrobu K1 v rotundě sv. Víta, který je ztotožňován s Boleslavem I. Stejná stavba lebky by mohla být indicií posilující tuto (sourozeneckou) identifikaci.

V posledních letech se nebyvalého rozvoje a velmi zajímavých výsledků dočkalo studium DNA v antropologickém materiálu (*Sykes 2004*). Podobná naděje je vkládána také do studia kosterních pozůstatků Přemyslovců, zatím však jen s omezeným výsledkem. Posouzeny byly takto ostatky sv. Ludmily a potvrzena příslušnost jedné z textilií k jejímu původnímu hrobu (*Bravermanová*, v tomto sborníku).³⁹ Podle provedených konzultací je problémem izolace kvalitní DNA z dochovaných kostí, zejména v případě jaderné DNA.

Určitou nadějí bychom mohli vkládat do získání mitochondriální DNA, protože i ta by mohla napomoci zodpovědět významné otázky. Příkladem může být porovnání ostatků knížete Svytlahy I. a Vratislava I., kteří by jako bratři měli mít shodnou mitochondriální DNA, navíc shodnou s DNA jejich matky sv. Ludmily. Další podobnou trojici představují kosterní pozůstatky knížete sv. Václava, K1 (Boleslav I.) a hrob JK-98 (Boleslav II.). Vzhledem k hypotéze, že určení může být i opačné, by shoda mitochondriální DNA se sv. Václavem identifikovala jeho bratra Boleslava I. a zbylé ostatky by mohly patřit Boleslavu II. V případě, že identifikujeme Boleslava II., by shodnou mito-

³⁸ Za upozornění na tuto problematiku děkuji K. Tomkové.

³⁹ Druhý případ se týká ostatků sv. Vojtěcha, kde však byla informace o příslušnosti lebky a kostí těla různým jedincům potlačena ve prospěch shody skupinových vlastností AB0 systému (*Vlček 1997b*, 186-189). Pokus o rozbor DNA 10 vybraných vzorků/jedinců – nejstarších Přemyslovců, podniknutý v roce 2000, nebyl dokončen.

³⁶ To se velmi negativně projevilo v dokumentaci jiných než antropologických skutečností a omezilo možnosti získat jiná než antropologická data (např. v případě hrobu K1)

³⁷ Podobný postup byl konstatován také u lebky připisované sv. Vojtěchovi (*Vlček 1997a*, 183-184).

chondriální DNA měla mít žena z hrobu manželky Boleslava I. (tedy z hrobu K2 nebo hrobu JK-92).⁴⁰ V případě knížete Svytlahněva II. a kněžny Jitky by se v případě shody potvrdilo připsání koster těmto dvěma osobám. V literatuře se běžně uvažuje o úzkém vzájemném vztahu ženského hrobu JK-102 a dětských hrobů JK-104 a JK-105, uložených v kapli P. Marie/sv. Anny v klášteře sv. Jiří (např. *Vlček 1997*, 158-159), které však detailní rozbor archeologické situace zpochybnil (*Frolík et al. 2000*, 252-254). I v tomto případě by byla závažným argumentem shoda či neshoda v mitochondriální DNA.

6. ZÁVĚR

Hroby spojované s přemyslovskými knížaty, jejich manželkami a některými dalšími příbuznými představují bezesporu důležitý soubor. Datování, interpretace a zejména ztotožnění s konkrétními osobami však naráží na četné obtíže. Základní příčina tkví v četných manipulacích, přemísťování ostatků⁴¹ a překvapivě málo početné písemné zprávy. Jisté obtíže přináší i místy nedostatečná dokumentace některých důležitých detailů. Tyto problémy jsou znásobeny pochybnostmi o autenticitě některých ostatků, jak je doloženo prokázanými záměnami kosterních pozůstatků. Přesto se jedná o soubor velmi významný, u něhož rozšíření poznávací základy mohou přinést snad jen přírodovědecké metody, jsou-li možnosti archeologického poznávání převážně uzavřeny.⁴²

Otázka konkrétního ztotožnění je stále velmi živá, i když u některých pohřbů jednoznačně neřešitelná. Přesto jde o otázku nejčastěji kladenou. Proto je připojena tabulka, shrnující dosavadní poznatky a názor autora článku na tento problém (*tab. 8*). Nejedná se rozhodně o řešení jediné a nezpochybnitelné.

Označení hrobu	Současná identifikace	Předchozí či jiná identifikace	Poznámka
IIN-61, kostel P. Marie	Určen pro Bořivoje I. ?	---	nalezen prázdný
IIN-62, kostel P. Marie, muž	Spytlahněv I.	stejná	hypotéza na základě vylučovací metody
IIN-62, kostel P. Marie, žena	Manželka Svytlahněva I.	stejná	
Hrob JK-92, sv. Jiří, muž	??	Boleslav I., Jaromír, Oldřich	pravděpodobně ještě mladší Přemyslovec (Václav II. ??)
Hrob JK-92, sv. Jiří, žena	Emma	Biagota	asi manželka knížete z hrobu JK-98 , podle toho platí určení
Hrob JK-93, sv. Jiří	Emma	---	nalezen prázdný, kosti přemístěny do hrobu JK-92, od toho se odvíjí určení
Hrob JK-95a, sv. Jiří	?	Oldřich	nalezen prázdný
Hrob JK-97, sv. Jiří	Vratislav I.	stejná	
Hrob JK-98, sv. Jiří	<i>Boleslav II.</i>	Boleslav I., Oldřich	
Hrob sv. Václava, sv. Vít	Sv. Václav	stejná	
Hrob K1, sv. Vít	Boleslav I.	Boleslav II., Bořivoj I.	
Hrob K2, sv. Vít	Biagota ?	Emma či jiná manželka Boleslava II.	platí v případě, že v hrobě K2 byla uložena žena
Břetislav I., sv. Vít	Břetislav I.	---	
Jitka, sv. Vít	Jitka	---	zaměněna s ostatky Svytlahněva II.
Spytlahněv II., sv. Vít	Spytlahněv II.	---	zaměněn s ostatky Jitky
Břetislav II., sv. Vít	??	---	v hrobce ostatky jiných osob
Královská hrobka, sv. Vít	<i>Konrád II.</i> <i>Ota</i>	---	identifikováno podle stáří truhly a textilie, kosti chybí

Tab. 8: Identifikace přemyslovských knížecích hrobů na základě současného stavu poznání. Tučně jsou zdůrazněny identifikace velmi pravděpodobné a v literatuře obecně přijímané, kurzívou identifikace považované za pravděpodobnější z více možností.
Tab. 8: Identifizierung der Přemyslidengräber aufgrund des heutigen Forschungsstandes. Sehr wahrscheinliche und allgemein anerkannte Identifikationen fett gesetzt, kursiv dort wo es sich um die wahrscheinlichste von mehreren Möglichkeiten handelt.

PRAMENY:

Ben. Krab. z Weitm.-překlad: Beneš Krabice Weitmile, Kronika pražského kostela. In: Bláhová, M. a kol. (eds.): Kroniky doby Karla IV., Praha 1987, 176-254.
Kosmas-překlad: Kosmova kronika česká. Přel. K. Hrdina. Praha 1972.
Kristiánova legenda: Kristiánova legenda Život a umučení svatého Václava a jeho báby svaté Ludmily, ed. J. Ludvíkovský, Praha.
Pokračovatelé Kosmovi-překlad: Pokračovatelé Kosmovi. Praha 1974.
Pulkava-překlad: Přibík z Radenína, řečený Pulkava, Kronika česká. In: Bláhová, M. a kol. (eds.): Kroniky doby Karla IV., Praha 1987, 272-438.

DOKUMENTACE:

Beneš, J. - Bezděk, A. - Komárková, V. 2003: Zpráva o analýze. Hrobka Břetislava II. Praha. Katedrála sv. Víta. Analýza rostlinných makrozbytků. Xylotomická analýza. Analýza entomofauny. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Rkp. uložený v Archivu oddělení Pražský hrad ARÚ AV ČR Praha.
Černý et al. 2003: Černý, V. - Kovaříková, L. - Kyselý, R. - Likovský, J. - Velemínský P. - Dobisíková, M. - Brůžek, J., Pražský hrad, katedrála sv. Víta, hrobka Břetislava II., antropologický a osteozoologický rozbor. Rkp. uložený v Archivu oddělení Pražský hrad ARÚ AV ČR Praha, č.j. 79/03.

LITERATURA:

Bartlová, M. 1997: Zpodobení svatého Vojtěcha ve starším středověku. In: Svatý Vojtěch. Tisíc let svatovojtěšské tradice v Čechách. Praha, 27-31.
Becker, M. J. 2000: Human Skeletal Remains Recovered from Excavations in the Area of the Church of the Virgin Mary. In: *Frolík, J. et al. 2000*, 289-353.
Bláhová, M. - Frolík, J. - Profantová, N. 1999: Velké dějiny země Koruny české. Svazek I. do roku 1197. Praha - Litomyšl.
Borkovský, I. 1953: Kostel Panny Marie na Pražském hradě - Kostel Bogorodicy v Pražském kremle - Église de la Ste Vierge au Château de Prague, Památky archeologické 44, 129-198.

⁴⁰ Tento vztah není bezproblémový, protože o manželce/manželkách Boleslava I. nevíme nic a v případě jejich většího počtu nemusí patřit dochované ostatky matce Boleslava II. Stejně nejisté je, zda byla v hrobě K2 pohřbena skutečně žena.

⁴¹ Stejně rysy pozorujeme i u mnohem mladších panovnických hrobů a časté manipulace, přemísťování a odebrání výbavy. Všechny je můžeme považovat za specifický (a pravděpodobně lidské společnosti vlastní) projev nakládání s ostatky významných osob (*Frolík - Klápště - Smetánka - Žegklitz 1992*).

⁴² Nové archeologické poznatky slibují jenom hroby v bazilice sv. Jiří, kde je nálezová situace uchována v neznámém stavu pod betonovou deskou, v současnosti bez možnosti přímého přístupu. U přenesených hrobů v katedrále sv. Víta zbývá pouze hrobka knížete Bořivoje II., zkoumaná v roce 2002 mikrokamerou, která ukázala situaci s vysokou pravděpodobností od roku 1373 nenarušenou.

- 1961: Hrobka Boleslava II. v basilice sv. Jiří na Pražském hradě (Předběžná zpráva) – Die Grabstätte Boleslavs II. in der St. Georgs-Basilika auf der Prager Burg, Památky archeologické 62, 532-543.
- 1975: Svatojiřská basilika a klášter na Pražském hradě – Kirche und Kloster St. Georg auf der Prager Burg, Praha.
- Bravermanová, M. 2000: Hrob Boleslava II. In: Polanský, L. – Sláma, J. – Třešník, D. (eds.): Přemyslovský stát kolem roku 1000. Na paměť knížete Boleslava II. († 7. února 999), Praha, 247-260.
- Bravermanová, M. – Lutovský, M. 2001: Hroby, hrobky a pohřebiště českých knížat a králů. Praha.
- Brůžek, J. – Likovský, J. – Černý, V. 2002: Současné metody biologické antropologie a jejich využití při hodnocení kostry přisuzované českému knížeti Spytihněvi I. – Current research methods in biological anthropology and their application in the study of the skeleton attributed to the Bohemian Prince Spytihněv I, Archeologické rozhledy 54, 439-456.
- Brůžek, J. – Novotný, V. 1999: Jak staří umírali staří Přemyslovci aneb Jak přesná je přesnost určení věku jedince podle kostry, Vesmír 78, čís. 8, 453-455.
- Cibulka, J. 1934: Václavova rotunda sv. Víta – La rotonde Saint-Guy, bâte par Saint Venceslas au Château de Prague, Svatováclavský sborník I, Praha, 230-685.
- Černý, V. – Stránská, P. 1999: O rozdílech mezi věkem kalendářním a biologickým a sporech historiků s archeology, Archeologické rozhledy 51, 832.
- Dvořák, J. 1998: Kosterní pozůstatky prvních Přemyslovců na Pražském hradě, Ve službách archeologie. Brno 1998, 82.
- Foltýn, D. – Maříková-Kubková, J. 2005: Hrobová kaple knížete Břetislava II. při bazilice sv. Víta, Václava a Vojtěcha a Panny Marie na Pražském hradě – Die Grabkapelle von Fürst Břetislav in der Basilika von St. Veit, Wenzel, Adalbert und der Jungfrau Maria auf der Prager Burg, Castrum Pragense 6, 89-98.
- Frolík, J. – Boháčová, I. – Žegklitz, J. 1988: Archeologické nálezy z hrobky knížete Spytihněva II. v chrámu sv. Víta – Archaeological finds from the tomb of duke Spytihněv II /1055-1061 A.D./ in St. Guy's cathedral, Castrum Pragense I, 61-70.
- Frolík, J. – Klápště, J. – Smetánka, Z. – Žegklitz, J. 1992: L'archéologie et la culture spirituelle du Moyen Age (Quatre miniatures), Památky archeologické 83, 149-173.
- Frolík, J. et al. 2000: Frolík, J. – Maříková-Kubková, J. – Růžičková, E. – Zeman, A.: Nejstarší sakrální architektura Pražského hradu. Výpověď archeologických pramenů – Die ältesten Kirchenbauten der Prager Burg auf grund der archäologischen Quellen, Castrum Pragense 3. Praha.
- Frolík, J. – Smetánka, Z. 1997: Archeologie na Pražském hradě. Praha – Litomyšl.
- Hilbert, K. 1934: O nálezech rotundy Václavovy – Sur les découvertes de la rotonde de Saint Venceslas, Svatováclavský sborník I, Praha, 220-229.
- Charvát, P. 2004: Boleslav II. Sjednotitel českého státu. Praha.
- Lutovský, M. 1998: Bratrovrah a tvůrce státu. Život a doba knížete Boleslava I. Praha.
- Matiegka, J. 1934: Antropologické vyšetření ostatků sv. Václava, Svatováclavský sborník I, Praha 116-129.
- Merhautová, A. 1966: Basilika sv. Jiří na Pražském hradě. Praha.
- Novotný, V. 1912: České dějiny. Dílu I. část I. Od nejstarších dob do smrti knížete Oldřicha. Praha.
- 1913: České dějiny. Dílu I. část II. Od Břetislava I. do Přemysla I. Praha 1913.
- 1928: České dějiny. Dílu I. část III. Čechy královské za Přemysla I. a Václava I. Praha.
- Podlaha, A. 1934: Hrob svatého Václava – Le tombeau de Saint Venceslas, Svatováclavský sborník I, Praha, 130-158.
- Polanský, L. 2000: Spory o původ české kněžny Emmy, manželky Boleslava II. In: Polanský, L. – Sláma, J. – Třešník, D. (eds.): Přemyslovský stát kolem roku 1000. Na paměť knížete Boleslava II. († 7. února 999), Praha, 27-48.
- Sláma, J. 1983: recenze publikace E. Vlček, Nejstarší Přemyslovci ve světe antropologicko lékařského výzkumu, Archeologické rozhledy 35, 464-466.
- 2001a: K údajnému moravskému původu knížete Bořivoje. In: Velká Morava mezi východem a západem. Brno, 349-353.
- 2001b: Antropologie a kníže Spytihněv I., Archeologické rozhledy 53, 832.
- 2003: Několik poznámek k hrobům přemyslovských knížat na Pražském hradě – Einige Bemerkungen zu den Gräbern der Přemyslidenfürsten auf der Prager Burg, Historica Pragensia 1, 293-300.
- Smetánka, Z. – Chotěbor, P. – Kostílková, M. 1986: Archaeological excavations in the chapel of St. Ludmila (St. George's basilical church, Prague Castle) – a preliminary report, Archaeologia historica 11, 283-293.
- Smetánka, Z. – Vlček, E. – Eisler, J. 1983: Hrobka knížete Spytihněva I. (K chronologii Pražského hradu na přelomu 9. a 10. století) – Usypalnice knazja Spytigněva I. (K chronologii Pražského hradu na rubeže 9. a 10. věkov) – Gruft des Fürsten Spytihněv des Ersten (Zur Chronologie der Prager Burg um die Wende des 9. und 10. Jahrhunderts), Folia Historica Bohemica 5, 61-80.
- Sykes, B. 2004: Sedm dcer Eviných. Praha.
- Třešník, D. 1983: Nejstarší Přemyslovci ve světle přírodovědného a historického zkoumání, Československý časopis historický 31, 233-255.
- 1997: Počátky Přemyslovců. Vstup Čechů do dějin (530-935). Praha.
- 1999: Přemyslovec Kristián – Christian der Přemyslida, Archeologické rozhledy 51, 602-613.
- Vlček, E. 1982: Nejstarší Přemyslovci ve světle antropologicko lékařského výzkumu. Praha.
- 1997a: Nejstarší Přemyslovci. Fyzické osobnosti českých panovníků I. Praha.
- 1997b: Porovnání pozůstatků připisovaných sv. Vojtěchovi z Prahy a sv. Adalbertovi z Cách. In: Polc, J. V. (ed.): Svatý Vojtěch. Sborník k mileniu. Praha, 168-195.
- 1999: Fyzické osobnosti českých panovníků II. Čeští králové I. Praha.

EXKURS 1: K HROBU Č. 98 V BAZILICE SV. JIŘÍ

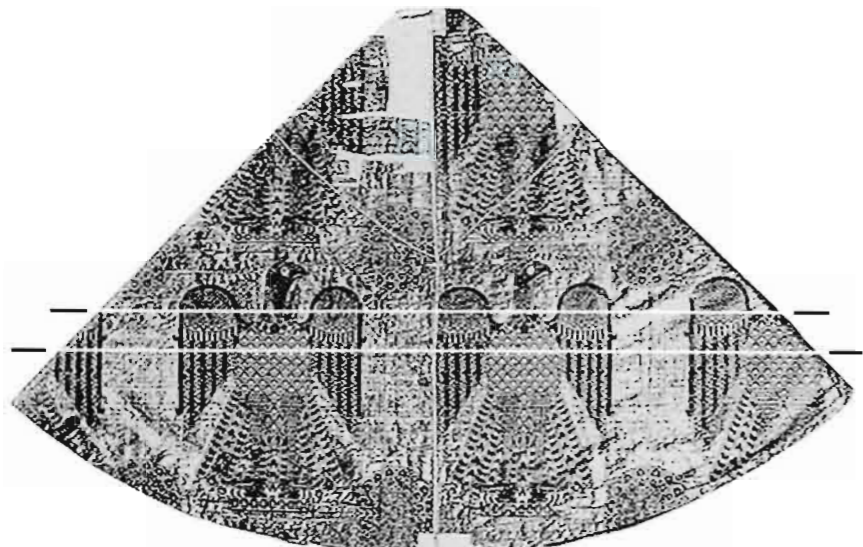
MILENA BRAVERMANOVÁ

Nedávno J. Sláma (2003, 293-300) vyslovil novou hypotézu o tom, že v hrobu JK-98 nebyl pohřben kníže Boleslav II., ale kníže Boleslav I. Jeho výklad je založen na rozboru textu listiny papeže Jana XIII. z roku 972 o souhlasu se založením ženského kláštera při bazilice sv. Jiří a biskupství při rotundě sv. Víta. Listina neexistuje v originále, ale pouze v opisu v Kosmově kronice (Kosmas I, 22, s. 60). Kronikář Kosmas byl znám svou nechuť k Boleslavu I., k jeho oblíbencům naopak patřil Boleslav II. Proto zřejmě Kosmas aktivity kolem založení biskupství připsal až Boleslavu II. V textu opisu listiny se hovoří o tom, že papež souhlasí se založením kláštera, neboť chce „*přispět dobrotivou pomocí novému kostelu*“. Jan XIII. zemřel v září 972, Boleslav I. několik týdnů před ním. Pokud tedy papež věděl o zřízení nového kostela (byla tím míněna přestavba baziliky založené knížetem Vratislavem), musel být iniciátorem přestavby již Boleslav I. a ne až Boleslav II. Jako druhému zakladateli mu tedy přináleželo právo být pohřben na čestném místě v ose kostela. J. Sláma dále opatrně vyslovuje možnost, že potom by se hrob K 1 ve svatovítské rotundě mohl připsat Boleslavu II. S hypotézou, založenou na rozboru písemných pramenů, nelze než souhlasit. Pouze je možné připojit dvě poznámky.

K hrobu K1 ve svatovítské rotundě: Podle nové interpretace nálezové situace v rotundě byla jižní apsida ještě za episkopátu Šebíře (1031-1067) od lodi rotundy oddělena příčkou, zřízenou přímo nad hrobem K1 (Frolík et al. 2000, 200-203). Příčka byla zrušena v souvislosti s úpravami okolí hrobu sv. Václava a jeho začleněním do nové stavby po založení baziliky po roce 1060. Pokud by v hrobu K1 byl v roce 999 pohřben kníže Boleslav II., bylo by nelogické, aby tak brzy poté Šebíř nechal nad místem posledního odpočinku tohoto panovníka – jistě vnějškově označeným – stavět příčku. Kdyby se ale jednalo o hrob Boleslava I., doba mezi datem jeho úmrtí a stavbou příčky by byla již mnohem delší.

K hrobu JK-98 ve svatojiřské bazilice: K objasnění skutečnosti, kdo v něm byl pohřben, by pomohl detailní rozbor jednotlivých předmětů pohřební výbavy. Jedinou památkou, která dovoluje přesnější datování, je textilie (Bravermanová 2000). Přestože se z ní dochoval malý fragment, podle dochované textilní produkce z 10. a 11. století nelze vzor interpretovat jinak než jako část zvířecího křídla (Muthesius 1997). A to pouze orla, protože v souvislosti se směrem položení osnov a útků tkaniny byly jednotlivé motivy na látce umístěny vodorovně (obr. 1). Stejně motivy se na obdobných tkaninách nacházejí ještě u křídel gryfů, ty jsou však položeny šikmo až svisle.

Přestože víme, že podle Knihy ceremonií se v Byzanci v panovníckých dílnách po celé 10. století tkaly látky zdobené motivy císařského orla a jimi se také zdobily paláce (Reiske 1829-1831, 577), v Evropě se dochovaly jenom tři takovéto tkaniny (Muthesius 1997, 47-50, 55-56, 184, 194-195). Všechny jsou datovány až nejdříve okolo roku 1000. Jeden císařský purpur se nalézá v katedrální pokladnici v Brixenu. Podle písemných zpráv jej vlastnil biskup Albuin (975-1006), jiné prameny hovoří o tom, že až biskup Hartmann (1140-1160). Druhý purpur obdržel jako dar Hugho z Chalonsu (999-1039) a nyní se nachází v katedrále sv. Eusébia v Auxerre. Třetí látku, islámskou napodobeninu císařského purpuru, darovala v roce 1101 jako pohřební výbavu králi Knutovi jeho manželka, památka je nyní v relikviářové skříni sv. Knuta v katedrále v Odense.

Obr. 1: Rozkres jednotlivých fragmentů a vzoru tkanice z hrobu JK-98 (Boleslav II.?). Tkanina z katedrály v Brixenu, analogie k látce z hrobu JK-98. Na analogii je vyznačeno, jak zhruba byla tkanice z hrobu JK-98 na podobné látce střižena.

Abb. 1: Zeichnung der einzelnen Fragmente des Bandes aus Grab JK-98 (Boleslav II.?). Textilgewebe aus der Kathedrale in Brixen, Analogie zum Textilgewebe aus Grab JK-98, die zeigt, wie das Band aus Grab JK-98 etwa geschnitten worden sein kann.

To, že jediné tři obdobné textilie, jako je tkanina z hrobu JK-98, se do Evropy dostaly takto pozdě, souviselo s přísným zákazem napodobování a vývozu císařských purpurů. Jako dar je mohl věnovat pouze vládce. Tak například víme, že v roce 968 navštívil Konstantinopol jako vyslanec Oty I. biskup Liudprand z Cremony a od byzantského císaře obdržel drahocenné látky. Na zpáteční cestě ale byl na hranici i s textiliemi zadržen (*Liudprand z Cremony*, 54). Až teprve od konce 10. století začal zákaz slábnout a luxusní hedvábné tkaniny se pomocí obchodu rozšiřovaly (k tomu *Lopez 1945*).

Z výše uvedeného vyplývá, že pokud byla tkanina s orly použita jako materiál pro pohřební roucho knížete Boleslava I. a ne až Boleslava II., znamenalo by to, že se do Evropy musela dostat již někdy v 60. letech 10. století. Zatím však nevíme o jakékoliv analogii, která by tuto možnost podpořila.

PRAMENY:

Kosmas: Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag, MGH SRG NS II. Hrsg. B. Bretholz, Mnichov 1980.
Liudprand z Cremony: Die Werke Liudprands von Cremona, MGH SRG XLI. Ed. J. Becker, Hannover – Leipzig 1915.
Reiske, I. 1829–1831: Constantini Porphyrogeniti imperatoris, De Caerimoniis aulae Byzantinae I. Bonn.

ZKRATKY EDIC PÍSEMŇYCH PRAMENŮ:

MGH SRG: Monumenta Germaniae historica..., Scriptores rerum Germanicarum.
 MGH SRG NS: Monumenta Germaniae historica..., Scriptores rerum Germanicarum, Nova series.

LITERATURA:

Bravermanová, M. 2000: Hrob Boleslava II. In: Polanský, L. – Sláma, J. – Třešník, D. (eds.): Přemyslovský stát kolem roku 1000. Na paměť knížete Boleslava II., († 7. února roku 999), Praha, 247-260, 348-352.
Frolík, J. et al. 2000: Frolík, J. – Maříková-Kubková, J. – Růžičková, E. – Zeman, A.: Nejstarší sakrální architektura na Pražském hradě. Výpověď archeologických pramenů. Castrum Pragense 3. Praha.
Lopez, R. S. 1945: Silk Industry in the Byzantine Empire. Spekulum. Cambridge.
Muthesius, A. 1997: Byzantine silk weaving ad 400 to 1200. Vienna.
Sláma, J. 2003: Několik poznámek k hrobům přemyslovských knížat na Pražském hradě – Einige Bemerkungen zu den Gräbern der Přemyslidenfürsten auf der Prager Burg, Historica Pragensia 1, 293-300.

EXKURS 2:

K NOVÉ INTERPRETACI DVOU NÁLEZŮ Z KRÁLOVSKÉ HROBKY

MILENA BRAVERMANOVÁ

V roce 1928 byla na Pražském hradě ukončena dostavba svatovítské katedrály. Při té příležitosti byla nově upravena i hrobka českých králů. Všechny rakve/schrány obsahovaly kosterní pozůstatky a zbytky pohřebních výbav. Kolekce textilních fragmentů činila asi 350 kusů. Látky jsou až na jednu výjimku gotické. Starší je pouze tkanina s dvojicemi ptáků v kruzích. J. Cibulka napsal, že byla údajně nalezena ve dvou fragmentech ve společné rakvi s ostatky čtyř žen Karla IV., Václava IV. a Jana Zhořeleckého (*Cibulka 1928*, 43). V roce 1999 byla tkanina s dvojicemi ptáků v kruzích v hradních dílnách konzervována a byl proveden její textilně technologický průzkum.

Jedná se o samitum, což je tkanina tvořená hlavní a vaznou osnovou a nejméně dvěma systémy útků, často různých barev. V našem případě mají dnes obě osnovy okrovou barvu. Útky, které tvoří základ vzoru, jsou dnes také okrové a vzorující broché útek je hnědočervený, červenorůžový a zlatý. Neobvyklé na naší tkanině je, že vzor je tvořen pouze brošovanými útky, tedy způsobem velmi náročným na čas a zručnost tkalce. Jeho výhodou ale je, že přináší úsporu materiálu. Brošované útky totiž neprobíhají od jednoho okraje tkaniny ke druhému, ale pouze v ploše vzoru. Většinou se tak zatkávaly zlaté nitě, tedy ty nejdražší. V našem případě brošuje i útek dnes hnědočervený a růžovočervený. Navíc se dá obecně říci, že brošování se právě u samit vyskytuje poměrně zřídka. Naše látka je zdobena pravidelnými řadami od sebe oddělených medailónů. Pokud jde o prázdně působící prostor mezi medailony, dochovaly se jen části těchto ploch s malými hvězdicemi (původně byly zřejmě v ploše mezi čtyřmi medailony vždy čtyři hvězdice, ale zda – a jaký – motiv mohl ležet ještě uprostřed mezi nimi, nevíme). V medailónech, orámovaných perlovcem, je rozvětvený strom života, jehož větve jsou zakončeny lístky srdcovitého tvaru. Před stromem stojí dva těly od sebe a hlavami k sobě obrácení ptáci. Horní část jejich křídel je zakončená růžicí, stylizovaná struktura ocasních per připomíná šupiny. Vzor je komponován symetricky.

Po shromáždění analogií a zvážení všech okolností byla látka interpretována jako pravděpodobně sicilská z 2. poloviny 12. století. Sicilské tkalcovství totiž brošování využívalo. Též výtvarné provedení vzoru, a to především jeho jednotlivých detailů, můžeme nalézt na tkaninách, jejichž původ je určován jako sicilský, například na dorsále sv. Františka z Assisi (kostel San Fancesco v Assisi), korunovačním pláští Rogera II. (Viedeň – Schatzkammer) nebo na tzv. pláští Karla Velikého (katedrála v Metách, více viz *Bravermanová – Otavská 2000*, 405-442).

Do hrobky zřízené Karlem IV. v západní části chóru katedrály byly postupně pohřbeny všechny jeho manželky a děti, Jan Zhořelecký, Václav IV. a nedospělí synové a dcery. V 15. století sem byli pochováni další čeští králové – Ladislav Pohrobek a Jiří z Poděbrad, v 16. století potom panovníci z rodu Habsburků. Z podnětu císaře Rudolfa II. byly v roce 1590 přeneseny všechny ostatky do nově zřízené podzemní krypty. Vedle schrán, jejichž připsání konkrétním historickým osobnostem odpovídá zprávám v písemných pramenech, se objevují i zmínky o zdobené truhle neznámé osoby či osob. Její nejstarší popis se dochoval z roku 1743 (*Taphographia Principum Austriae 1772*, 352). V roce 1855 byly měněny rakve všech zemřelých (*Zap 1855*, 95). V roce 1873 vyšel článek F. Beneše, který byl z velké části věnován popisu truhly. Korpus schránky tvořily desky

údajně z lipového dřeva pokryté červeným pergamenem a zdobené cínovanými hřebíčky „dle jisté šablony gotického vzoru“. O osudu truhly sdělil F. Beneš pouze to, že z královské krypty byla vyjmuta a v roce 1858 (pozn. aut. - správně 1855?) přenesena do Hasenburské kaple. V roce 1863 byla předána do Národního muzea v Praze. Roucha a kosti byly předtím vyndány a vloženy do jiné truhly (Beneš 1873, 418-410). Na dataci truhly, publikovanou v časopise Světozor, navázala i studie o všech nálezech v královské hrobce, uveřejněná v roce 1935. Autoři této studie poznamenali, že obsah truhly byl přemístěn do sběrné schránky umístěné v rohu. V této sběrné rakvi antropolog Matiegka rozeznal vedle dětských kostí i ostatky dvou dospělých mužů, které nebylo možno ztotožnit se žádnou historickou osobností. Zároveň však J. Matiegka našel v sběrné schráně stehenní kost, která přináležela jedné ženské kostře uložené ve společné rakvi Václava IV., Jana Zhořeleckého a čtyř manželék Karla IV. A právě zde byla nalezena i výše uvedená studovaná látka (Hilbert - Matiegka - Podlaha 1930, 243).

Na základě současného studia je možno konstatovat, že truhla je zhotovena z korpusu z bukového dřeva jihoevropské proveniencí, který je potažen jemnou kozinou, nabarvenou na červeno a bílo. Kůže je pobita velkým množstvím drobných cínových hřebíčků vytvářejících rozvilinové a palmetové ornamenty (obr. 1). Na bocích truhly jsou kovaná železná držadla, na čelní stěně dva železné zámky. Vnitřek truhly je potažen textilií zhotovenou ze lněných a bavlněných vláken, tkanina je jednobarevná a zdobena drobným geometrickým ornamentem. Na základě společné úvahy s J. Sršněm a D. Stehlíkovou ji zařazujeme do období románského a datujeme ji do konce 2. poloviny 12. století. Byla pravděpodobně zhotovena v jižní Itálii, asi na Sicílii. Tedy ve stejném místě a době, jako tkanina s ptáky v kruzích.

Z upřesněné datace truhly i tkaniny, která se v ní pravděpodobně původně nacházela, vyplývá, že musíme rozšířit seznam těch, o nichž víme, že byli v královské kryptě pochováni, a to především o Přemyslovce žijící v 2. polovině 12. století. V truhle se totiž pravděpodobně nalézaly pozůstatky knížete, který byl pochován v svatovítské bazilice, avšak nebylo zaznamenáno jeho přenesení do gotické katedrály.

Do úvahy přicházejí pouze knížata Bedřich (†1189) a Konrád II. Ota (†1191). Podle Jarlochova Letopisu zemřel Fridrich dne 25. března 1189 a byl pochován v Praze u sv. Víta (Jarloch, kap. 28, s. 508). Okolnosti úmrtí a pohřbu Konráda Oty II. jsou pro nás mnohem zajímavější. Tento český kníže podlehl dne 9. září 1191 morové nákaze při ústupu od města Neapole, když pomáhal císaři Jindřichovi VI. v bojích na italské půdě. Na Monte Cassinu bylo pochováno jeho tělo, podle Jarlochovy kroniky však kosti byly převezeny do Prahy (Jarloch, kap. 28, s. 509). Přibík Pulkava z Radenína upřesňuje, že byly pohřbeny v kostele sv. Víta (Pulkava, první recenze, s.114). A právě do cestovní truhly, luxusního jihoitalského výrobku zhotoveného v jižní Itálii, mohly být do obalu pravděpodobně ze sicilské látky vloženy kosterní pozůstatky Konráda II. Oty, transportovány do Prahy a uloženy kdesi v bazilice.

Řešením otázky, kdo mohl být v truhle pohřben, však její studium nekončí. V roce 2004 byla truhla konzervována (Šumbera 2004) a byly též odebrány vzorky ze dvou prken pro radiokarbonové datování (zadavatel Správa Pražského hradu). Dle výsledků obdržných v březnu 2005 bylo první prkno datováno do rozmezí let 210-400 n.l., druhé mezi roky 330-470 n.l. Osudy studovaného předmětu tedy byly ještě bohatší, než se původně zdálo, a jejich sledování musí být předmětem další analýzy.

Obr. 1: Románská truhlice uložená původně v královské hrobce.
Abb. 1: Romanische Truhe aus der Königsgruft.

PRAMENY:

Jarloch: Letopis Jarlocha, opata kláštera milevského, FRB II. Ed. J. Emler, Praha 1874, 461-516.
Pulkava: Kronika Pulkavova, FRB V. Ed. J. Emler, Praha 1893, 1-326.
Taphographia Principum Austriae seu Monumentorum Aug. Domus Austriae Tom. IV. et ultimus, post mortem Marquardi Hergott et Rusteni Heer edidit Martinus Gerbertus typis San - Blasianis MDCCLXX. Pars I, Lib. VI., cap. II. Mausoleum cum crypta Pragae in Bohemia ad divi Viti Martyris.

ZKRATKY EDIC PÍSEMNÝCH PRAMENŮ:

FRB: Fontes rerum bohemicarum - Prameny dějin českých.

DOKUMENTACE:

Šumbera, A. 2004: Zpráva o konzervování románské truhly z královské hrobky v katedrále sv. Víta, nyní v Národním muzeu. Uložena v oddělení uměleckých sbírek Správy Pražského hradu inv.č. PHA 95.

LITERATURA:

Beneš, F. 1873: Stará truhla z hrobky královské v chrámu sv. Víta na Hradčanech, Světozor 7, 418-419.
Bravermanová, M. - Otavská, V. 2000: Románská tkanina z královské hrobky na Pražském hradě - Ein romantisches Gewerbe aus der königlichen Gruft, Archaeologia historica 25, 405-428.
Cibulka, J. 1928: Královská hrobka v Chrámě sv. Víta na Hradě Pražském, Umění 2, 41-44.
Hilbert, K. - Matiegka, J. - Podlaha, J. 1930: Královská hrobka v chrámě sv. Víta na Hradě pražském, Památky archeologické 36 (1928-1930), 241-257.
Zap, K. V. 1855: Cisařská hrobka u sv. Víta v Praze, Památky archeologické 1, 95.

HROBY KRÁLŮ A JEJICH PŘÍBUZNÝCH NA PRAŽSKÉM HRADĚ

MILENA BRAVERMANOVÁ

1. ÚVOD

Pražský hrad jako panovnickou nekropoli využívala od 13. století řada českých králů z rodu Přemyslovců i Lucemburků, stejně jako i první Habsburkové (*obr. 7*). Situace se změnila až v 17. století, kdy se hlavním panovnickým pohřebním místem stala Vídeň.¹

Jako první český král spočinul po své smrti na Pražském hradě Přemysl Otakar I. (†1230), jehož ostatky se nyní nacházejí v tumbě v Saské kapli svatovítské katedrály. Tělo Přemysla Otakara II. (†1278) mohlo být v svatovítské bazilice pohřbeno až v roce 1296 po zrušení klatby, která na něj byla uvalena. Po přenosu do katedrály se Přemyslovy ostatky ocitly ve stejné kapli jako ostatky jeho děda. První Habsburk na českém trůně, král Rudolf I. (†1307), byl nejprve pochován v bazilice sv. Víta, poté byl jeho hrob přenesen do katedrály a od roku 1935 se nachází v královské kryptě.

Karel IV. zamýšlel učinit hlavní pražský kostel místem posledního odpočinku pro sebe a své blízké. Vedle přenosu všech starších panovnických hrobů a jejich umístění do několika kaplí katedrály nechal v hlavním chóru chrámu postavit zděnou kryptu, do níž byl v roce 1378 sám pohřben. Místo posledního odpočinku kromě jeho manželek a malých dětí zde našli i dospělí synové, především Václav IV. (†1419). V 15. století byli do královské krypty pochováni Ladislav Pohrobek (†1457) a Jiří z Poděbrad (†1471), v 16. století panovníci z rodu Habsburků – Ferdinand I. (†1564) a Maxmilián II. (†1576).

Výstavba nové královské hrobky probíhala v poměrně dlouhém období. Byla zahájena v 60. letech 16. století a dokončena v roce 1589, takže o rok později do ní mohly být přeneseny ostatky zemřelých panovníků a jejich rodinných příslušníků pohřbených původně ve staré královské hrobce. Do nadzemní části mauzolea byly přemístěny rakve Ferdinanda I., Anny Jagellonské a Maxmiliána II., do podzemí všechny ostatní. Do podzemní krypty byla též umístěna v roce 1612 rakev s ostatky císaře Rudolfa II. (*obr. 1; Bravermanová – Lutovský 2001, 9-15, 47-49*).

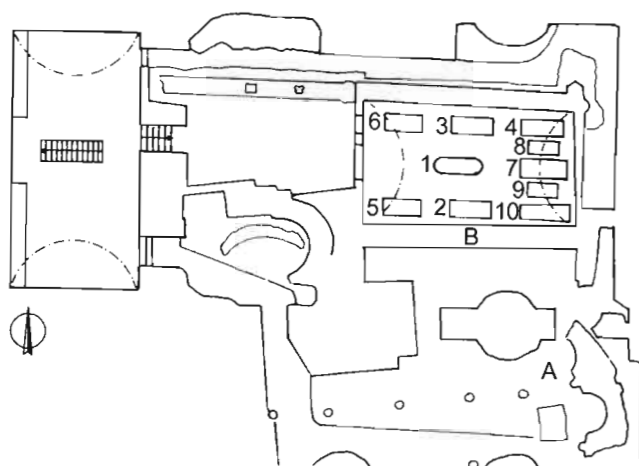
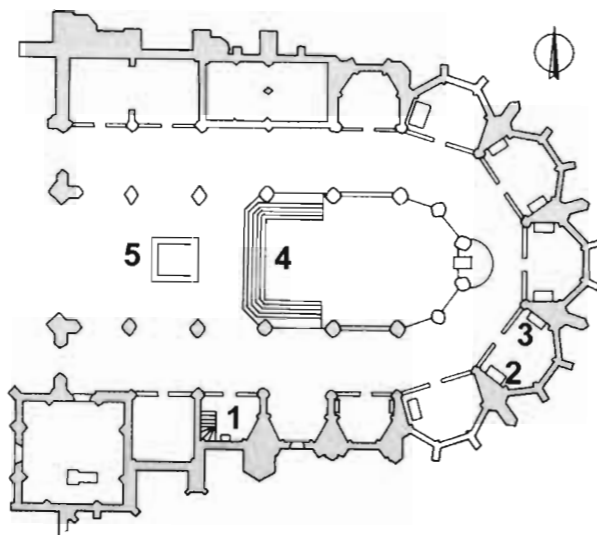
¹ Vedle Pražského hradu byli přemyslovští králové pohřbeni i na dalších místech v Čechách. Místo posledního odpočinku v kapitulním chrámu sv. Petra a Pavla na Vyšehradě našel první český král Vratislav II. (†1092). Vladislav II. (†1174) zemřel v německé emigraci a byl nejprve pochován v Míšni, později došlo k převozu jeho ostatků do Čech a pohřbení v jím založeném premonstrátském klášteře na Strahově. Hroby obou těchto panovníků nebyly dosud objeveny. Král Václav I. (†1253) zemřel na dvoře v Počáplech, jeho ostatky byly posléze uloženy v klášteře Na Františku, kde v presbyteriu kostela sv. Františka spočívají dodnes. Václav II. (†1305) zvolil za místo svého posledního odpočinku nové královské pohřebiště v ještě nedokončeném kostele Panny Marie ve Zbraslavském klášteře. K přemístění králových ostatků do zdejšího kostela sv. Jakuba došlo až při barokní přestavbě kláštera na počátku 18. století. Tělo posledního Přemyslovce Václava III. (†1306) bylo nejprve pohřbeno v místě jeho smrti v Olomouci, po dvaceti letech bylo uloženo v kostele Panny Marie na Zbraslavi. Na rozdíl od ostatků jeho otce se nepodařilo hrob Václava III. nikdy bezpečně identifikovat.

Po vymření Přemyslovců a před nástupem Lucemburků byl jeden ze dvou tehdy panujících králů též pohřben mimo Pražský hrad, neboť ostatky Jindřicha Korutanského (†1335) spočinuly patrně v Klagenfurtu. Většina králů z dynastie Lucemburků naopak Pražský hrad jako panovnickou nekropoli intenzivně využívala, i když jinak tomu bylo u zakladatele této dynastie v Čechách, Jana Lucemburského (†1346). Kostí panovníka byly nejprve pohřbeny v benediktinském opatství Altmünster v Lucembursku, po zboření kláštera zahájily pouť po řadě míst, až nakonec spočinuly v katedrále Panny Marie v hlavním městě velkovévodství. Tělo syna Karla IV. Zikmunda Lucemburského (†1437) bylo uloženo do hrobky v uherském Velkém Varadíně, tělo jeho zetě Albrechta Habsburského (†1439) v Stoličném Bělehradě. Místo posledního odpočinku zde našli i Vladislav II. Jagellonský (†1516) a Ludvík Jagellonský (†1526).

Posledním českým panovníkem pohřbeným v Čechách byl císař a král Rudolf II. (†1619). Jeho následovník císař Matyáš (†1619) zahájil řadu mnoha pohřbů do kapucínské krypty ve Vídni (*Bravermanová – Lutovský 2001, 9-15*).

Obr. 1.1: Katedrála sv. Víta s vyznačením polohy staré a nové královské hrobky a hrobů králů v kapli sv. Ostatků. 1 – Rudolf I. Kaše; 2 – Přemysl Otakar I.; 3 – Přemysl Otakar II.; 4 – stará královská hrobka; 5 – nová královská hrobka.

Abb. 1.1: Der Veitsdom mit Bezeichnung der Lage der alten und neuen Königsgruft und der Königsgräber in der Reliquienkapelle. 1 – Rudolf I. von Habsburg; 2 – Přemysl Otakar I.; 3 – Přemysl Otakar II.; 4 – alte Königsgruft; 5 – neue Königsgruft.

Obr. 1.2: Půdorys nové královské hrobky s vyznačením, komu patří jednotlivé rakve, dnešní stav. 1 – Karel IV.; 2 – Václav IV. a Johanna Bavorská; 3 – manželky Karla IV.; 4 – Jan Zhořelecký a neznámé osoby; 5 – Ladislav Pohrobek; 6 – Jiří z Poděbrad; 7 – Rudolf II.; 8 – Václav, syn Karla IV.; 9 – Eleonora, Rudolf I. Habsburský a vévoda Rudolf; 10 – Marie Amálie.

Abb. 1.2: Grundriss der neuen Königsgruft mit Bezeichnung der Bestatteten, heutiger Zustand. 1 – Karl IV.; 2 – Wenzel IV. und Johanna von Bayern; 3 – Gattinnen Karls IV.; 4 – Jan Zhořelecký und unbekannte Personen; 5 – Ladislav Postumus; 6 – Georg von Poděbrady; 7 – Rudolf II.; 8 – Wenzel, Sohn Karls IV.; 9 – Eleonora, Rudolf I. von Habsburg und der Erzherzog Rudolf; 10 – Marie Amalia.

2. OSUDY OSTATKŮ ČESKÝCH KRÁLŮ NA PRAŽSKÉM HRADĚ

2.1. BAZILIKA SV. VÍTA

Prvním pohřebišťem českých králů se na Pražském hradě stala románská bazilika. Jižní apsida původní rotundy, v níž spočívalo tělo sv. Václava, byla zakomponována do jižní lodi nového kostela. Přestože o bazilice máme již konkrétnější představu než o rotundě, přesné místo uložení vladařských hrobů a jejich vnější podoba nám nejsou známy. Z českých králů byli v románské bazilice pochováni Přemysl Otakar I., Přemysl Otakar II. a Rudolf I. Habsburský.

2.2. PŘENESENÍ PANOVNICKÝCH OSTATKŮ DO KATEDRÁLY SV. VÍTA

Všechny knížecí a královské ostatky byly v roce 1373 přeneseny do gotické katedrály, nově budované Karlem IV. Autentickou informací o tomto aktu obsahuje Kronika Pražského kostela Beneše Krabice z Weitmile: „Téhož roku (1373 – pozn. M. B.) v měsíci prosinci byla na rozkaz pana císaře přenesena těla dávných českých knížat a králů ze svých starých

hrobů a uložena a pohřbena v novém chóru Pražského kostela. Nejprve byla v kapli svaté Trojice, jež se nazývá kaple císařská, po pravé straně vchodu do této kaple, uložena těla českého knížete Břetislava, syna Oldřichova, a jeho manželky Judity, již unesl z kláštera, jak se čte v kronice. Dále po levé straně leží Svytlahněv, prvorozený syn tohoto Břetislava, jenž rozšířil Pražský kostel. Dále v kapli svatého Antonína po pravé straně vchodu leží Břetislav mladší, prvorozenec zesnulého prvního krále Vratislava – tohoto Břetislava zabili Vršovci, když se vracel z lovu ve Zbečně. Na levé straně téže kaple leží Bořivoj, syn krále Vratislava. Tento Bořivoj daroval Pražskému kostelu a kapitule Týnský dvůr s jeho svobodami. Dále v kapli svaté Doroty, jež se nazývá kaplí vévody saského, u vchodu po pravé ruce leží Přemysl, třetí král český, po levé straně pak leží Přemysl, jinak Otakar, pátý český král, jenž byl vévodou rakouským, štyrským a korutanským, a byl pak zabit ve válce s římským králem Rudolfem. Dále v kapli svatých Šimona a Judy po levé straně leží česká královna Guta, manželka Václava II., šestého krále Českého, jež byla dcerou římského krále Rudolfa. V téže kapli na pravé straně leží v jednom hrobě dva, totiž na východní straně Rudolf, zvolený za krále českého, syn římského krále Albrechta, jenž si vzal za manželku královnu Elišku řečenou z Hradce, vdovu po králi Václavu II., kterážto královna postavila a nadala onen oltář za duši tohoto Rudolfa, jemuž přezdívali Kaše. Rovněž v témže hrobě na západní straně leží Rudolf, vévoda rakouský a švábský, bratr řečené královny Guty. A věz, že v každém řečeném hrobě jsou olověné destičky s vyrytými jmény řečených panovníků“ (Ben. Krab. z Weitm. – překlad, 247; srv. Ben. Krab. z Weitm., 547).

Nad novými hroby šesti vladařů z rodu Přemyslovců, pohřbených ve třech ústředních chórových kaplích, byly postaveny mohutné kamenné tumbky s figurálním zobrazením příslušného panovníka. Jejich delší strany, obrácené do středu kaplí, nesou plastickou heraldickou výzdobu. Na tumbách spočívají kamenné plastiky ležících postav panovníků s vytesanými lvy v nohách. V kaplích se střídají zobrazení panovníka ve zbroji (Břetislav I., Břetislav II., Přemysl Otakar II.) se zpodoběním dlouhým ornátu s panovníckými insigniemi (Svytlahněv II., Bořivoj II., Přemysl Otakar I.). V koncepci se pravděpodobně vedle dalšího uplatnilo hledisko rozlišení v podání panovníků jako válečníků a kněží (v poslední době např. Šmahel 2002, 133).² Náhrobky byly zhotoveny mezi lety 1366 až 1377, dva z nich jsou dílem Petra Parlře. Jeho autorství je díky zachovaným úctům doloženo sice pouze u sochy Přemysla Otakara I., avšak pro shodný rukopis se předpokládá i u náhrobku Přemysla Otakara II. Autorem ostatních plastik byl patrně Michael Kolínský a jeho pomocníci (Kutal 1984, 216-283). Jako umělecky velmi cenné, a to více, než se dosud předpokládalo, se po posledním průzkumu v roce 2002 ukázaly i náhrobky Bořivoje II. a Břetislava II (Bravermanová 2002).

PŘEMYSL OTAKAR I. (+1230)

O událostech vážících se k úmrtí a pohřbu Přemysla Otakara I. se nedochovaly bližší informace (Letopisy české, 284). Pozůstatky krále byly zpočátku uloženy na neznámém místě v bazilice sv. Víta, po jejich přenosu do gotické katedrály spočinuly v kapli sv. Otaš neboli Saské kapli v tumbě, k jejímuž otevření došlo až v roce 1978. Po jejím rozebrání se v úrovni podlahy objevila opuková deska o rozměrech 110x50x23 cm, kryjící hrobovou dutinu. V ní se našla dřevěná schránka o rozměrech 78x32x35 cm s naskládanými kostmi, původně zabalenými do dnes již rozpadlých tkanin. V rohu schránky ležela olověná destička s nápisem potvrzujícím autenticitu ostatků. Až na samém dně schránky pod královými kosterními pozůstatky se našel zlatý prsten. Po antropologickém průzkumu byly ostatky

² Při zpracování tohoto textu jsem čerpala ze studií Šmahel 1993, 401-416; 1994, 93-104; 1995, 133-143, které se staly součástí souborného vydání Mezi středověkem a novověkem (2002, 133-160, 161-175).

vráceny zpět, avšak kvůli poškození místa vztlínající spodní vodou byly uloženy přímo do prostoru v nadzemní tumbě (*Bravermanová – Lutovský 2001*, 168-170; *Vlček 1999*, 34-36).

PŘEMYSL OTAKAR II. (†1278)

Přemysl Otakar II. byl poražen v bitvě na Moravském poli Rudolfem Habsburským (*Příběhy krále Přemysla Otakara II.*, 331-332). Římský král nechal tělo krále převézt do Vídně. Zde bylo vystaveno nejdříve u skotských benediktinů a potom v minoritském klášteře u oltáře sv. Kříže (především *Continuatio Vindobonensis*, 711; *Chronicon Magni Continuatio*, 534; k tomu *Kusternig 1998*, 183-186). Po osmi měsících bylo převezeno do Znojma (především *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, 14; *Annales Sancti Rudberti Salisburgenses*, 805). Zde v minoritském klášteře byly tělesné ostatky krále ještě určitý čas vystaveny v kostele Panny Marie a potom pohřbeny pravděpodobně do krypty chóru klášterního kostela. Přesné místo a vzhled hrobu však dnes již neznáme, i když podle pamětníků se ještě na konci 1. třetiny 19. století měl v kryptě nacházet již tehdy poničený náhrobní kámen s královskými znaky. Náhrobek byl po roce 1840 přemístěn na městský hřbitov (*Hübner 1846*, 458, 464-465). V roce 1296 nebo až 1297 nechal syn Přemysla Otakara II., Václav II., přenést ostatky svého otce do Prahy a prozatímně uložit v klášteře Na Františku. Teprve v roce 1297 byly definitivně uloženy do baziliky sv. Víta (*Heinrich von Heimburg*, 718; k tomu *Kusternig 1998*, 183-186). Vzápětí nato byla vedle svého tchána pochována i předčasně zemřelá choť Václava II., královna Guta. Zde oba měli odpočívat do doby, než bude dokončena královská hrobka v cisterciáckém klášteře ve Zbraslavi. K tomu však již nedošlo, neboť Václav II. zemřel (*Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, 79). V roce 1373 byl Přemysl Otakar II. pochován po boku svého děda krále Přemysla Otakara I. do gotické tumbly katedrály v Saské kapli.

K jejímu otevření došlo v roce 1976. Po uvolnění a odsunutí horní desky se zjistilo, že dutina tumbly je prázdná. Po podrobné prohlídce místa ale byla nalezena spára mezi podlažní deskou tumbly a zdí kaple, a proto se přikročilo k odstranění podlahové desky. Spodní dutina měla rozměry 92x43 cm a byla hluboká 44 cm. Její tři stěny byly tvořeny hladce osekávanými pískovcovými kvádry, čtvrtá základovým zdívkem katedrály. Na dně prostoru ležela nezdobená dubová dřevěná truhlice o velikosti 86x32x31 cm, její víko bylo na východní straně trochu pokleslé. Schrána obsahovala balík látek s rozpadlými a neanatomicky uloženými kosterními pozůstatky. Na lebce krále spočívala koruna, vpravo od lebky leželo žezlo a v jeho prodloužení říšské jablko (*obr. 2*). Mezi čelisti byla

Obr. 2: Otevřená podzemní část tumbly s ostatky Přemysla Otakara II. v roce 1976.

Abb. 2: Geöffneter unterirdischer Teil des Sargs mit den sterblichen Überresten Přemysl Ottokars II. 1976.

vsunuta olověná nápisová destička. Po dokončení antropologického průzkumu byly ostatky vráceny zpět, avšak již do nadzemní části tumbly (*Bravermanová et al. 2002*, 649-668; *Bravermanová – Lutovský 2001*, 170-174; *Vlček 1999*, 86-98).

RUDOLF I. HABSBURSKÝ (†1307)

Rudolf I. Habsburský zemřel na vojenském tažení před Horažďovicemi a odtud bylo jeho tělo záhy přepraveno na Pražský hrad. Podle Zbraslavské kroniky pohřební obřady vykonal opat Konrád a poté uložil mrtvého krále do hrobky uprostřed baziliky sv. Víta na Pražském hradě (*Petra Žitavského Kronika zbraslavská*, 111). Z několika dochovaných listin vyplývá, že u hrobu stál oltář sv. Šimona a Judy, který dala na paměť svého zesnulého chotě za vlády Jana Lucemburského vybudovat Eliška Rejčka (Archiv Metropolitní kapituly u sv. Víta, sign. 85 IV 7, 90 IV 16, 91 IV 17, 104 V 12, 261 XII 10).

V bazilice sv. Víta se Rudolfovy ostatky nacházely do roku 1373, kdy byly přeneseny do katedrály. Jako místo jeho posledního odpočinku, ale i odpočinku jeho strýce, rakouského vévody Rudolfa (†1290), který zemřel na Pražském hradě, byla určena kaple sv. Šimona a Judy. V nových hrobech ležely kosti obou Rudolfů s největší pravděpodobností bez vyrušení až do 19. století. Po ostatcích svých habsburských předků dal sice v roce 1824 císař František I. pátrat a kvůli tomu nechal otevřít i královskou hrobku, ale těla obou Rudolfů se nepodařilo nalézt (*Glückselig 1855*, 65-69). Tehdy se patrně nevědělo, že hledané pozůstatky spočívají mimo prostor hrobky, a svoji roli sehrála i skutečnost, že původní název kaple sv. Šimona a Judy nebyl v 19. století jednoznačně spojován s novými označeními tohoto prostoru – kaple sv. Kříže nebo sv. Silvestra. Dotyčná kaple byla navíc přepažena dřevěným schodištěm s galerií a zaplněna oltáři a kostelními lavicemi. Co se nezdařilo císařské komisi v roce 1824, k tomu došlo souhrou náhod až o téměř padesát let později. V roce 1870 byly při opravě dlažby u jižní stěny kaple sv. Kříže náhodně nalezeny dva vyzděné hroby. V prvním, do něhož byla kdysi vložena dřevěná rakev s ostatky rakouského vévody Rudolfa, byl nalezen pouze železný meč, zbytky kůže a nápisová destička. Kosterní pozůstatky byly rozpadlé na prach. V druhém, stejně upraveném, se kromě nápisové olověné destičky, označující tento hrob jako místo posledního odpočinku českého krále, nacházely zlomky kostí, zbytky kůže, textilie, hřeby z rakve a pohřební královské klenoty – koruna, jablko a žezlo (*Baum 1870*, 201-202).

Po ohledání byly lidské pozůstatky i veškeré nalezené předměty uloženy do nových bedniček, zapečetěny a prozatímně uschovány v sakristii. V roce 1872 se pak ostatky obou mužů – bez královských insignií, meče a olověných autentik, avšak s textílem – vrátily v nové zinkové rakvi na původní místo v kapli sv. Kříže. Hrob byl poté uzavřen novou mramorovou deskou (*Ročník 1874*, 53). K dalšímu otevření hrobu došlo v roce 1929. Bylo rozhodnuto, že pozůstatky obou Rudolfů budou uloženy do královské hrobky, a to do společné rakve s ostatky arcikněžny Eleonory, dcery Maxmiliána II. Tato rakev byla umístěna na kamenné tumbě nalézající se v královské hrobce v zadní řadě (*Výroční zpráva 1936*, 7).

K poslednímu vyjmutí ostatků došlo v roce 1991. Kosterní pozůstatky obou Rudolfů byly obaleny několika viditelně staršími kusy látek a uloženy v oddělené přihrádce rakve u nápisové strany. V roce 1992 po dokončení antropologického průzkumu byly kosterní pozůstatky Rudolfa I. (ostatky rakouského vévody Rudolfa se nedochovaly) a Eleonory, dcery Maxmiliána II., vloženy do původní kovové rakve, spuštěny do příslušného hrobu v královské hrobce a opět uzavřeny kamennou deskou (*Bravermanová et al. 1993a*, 359-377; *1996*; *Bravermanová 1997*, 67-84; *Bravermanová – Lutovský 2001*, 179-184; *Vlček 2000*, 69-74).

2.3. STARÁ KRÁLOVSKÁ HROBKA

Když Karel IV. ještě v bazilice v západním mariánském chóru v roce 1343 zakládal sbor mansionářů, vyhradil si na tomto místě svůj hrob i hrob svých příbuzných. Čtyřadvacetičlenný sbor zde měl zpívat hodinky i za spásu Karlovy duše (*Ben. Krab. z Weitm.*, 493). V roce 1346 byl položen základní kámen katedrály. Kde byla zprvu uložena rakev s ostatky první Karlovy manželky Blanky z Valois, která zemřela již v roce 1348, netušíme. Beneš Krabice z Weitmile pouze stručně píše, že Blanka byla pohřbena v Pražském kostele (*Ben. Krab. z Weitm.*, 516). Je však možné, že Blančin hrob se zprvu nacházel ještě v bazilice. Malý Karlův syn Václav (†1351) byl podle téhož autora již pohřben „v otcově hrobce“ (*Ben. Krab. z Weitm.-překlad*, 228; *Ben. Krab. z Weitm.*, 520-521). Údaj o místě posledního odpočinku Anny Falcké (†1352) je opět obecný – byla pohřbena v Pražském kostele (*Ben. Krab. z Weitm.*, 521). K místům posledního odpočinku těchto Karlových příbuzných se však vztahuje záznam Františka Pražského, a to že v roce 1353 císař založil – již v katedrále – čtyři oltáře (*Fr. Pražský*, 456). O prvním z nich nic nevíme, ostatní tři byly zasvěceny nejbližším Karlovým zesnulým – sv. Ludvíku na památku Blanky z Valois, sv. Mikuláši na památku Anny Falcké a Mláďátkům na památku malého Václava. Nápisy na triforiu katedrály pod bustami prvních dvou manželek Karla IV. naproti tomu hlásají, že zakladatelkami oltářů byly právě ony. Ještě v roce 1353 byly oltáře inkorporovány sboru mansionářů, který se v rozestavěné katedrále opět nacházel na západě v mariánském chóru. V roce 1360 potvrdil mansionářský chór a jeho služby ve vztahu k hrobu Karla IV. a jeho manželek papež Innocenc VI. (*Dobner 1784-1785*, III, 319, 349, 376; ke sboru mansionářů *Ryba 1998*, 5-89).

Vzhledem ke zvyku, že hroby, u nichž se sloužily zádušní mše, měly oltář poblíž, je logické, že Karlova hrobka měla být původně zřízena v mariánském chóru katedrály. Její skutečnou polohu ozřejmil zápis v rukopisu R ve Starých letopisech českých (jejich počátek se datuje k roku 1431), kde je poznamenáno, že hrob byl umístěn v chóru sv. Víta (*Staré letopisy české*, 1). Více se dozvídáme ze stručného popisu z roku 1438 od historika a teologa Thomase Ebendorfera. Královské mauzoleum před oltářem sv. Víta bylo postaveno ze čtyřhranných kamenů do výše dvou stop a dokola jej chránila železná mříž, která v té době byla již na třech místech prolomena (*Thomas Ebendorfer*, 545-546). Poloze před oltářem sv. Víta odpovídá situace zakreslená na plánu uloženém v Archivu Pražského hradu (*Archiv plánů Jednoty, sg. M L 19*). Vyplývá z ní, že hrobka byla situovaná pod kněžištěm mezi třetím až pátým pilířem od východu, mírně více k jihu. Sestávala ze dvou obdélných komor, do západní z nich se vstupovalo vchodem překrytým hrobním kamenem v podlaze kostela. Tato situace byla v roce 2005 ověřena pomocí geofyzikálních metod a následně pozorováním digitální kamerou (*Maříková-Kubková et al. 2005*, 99-124). Zřejmě se tedy jedná o fragmenty Karlovy hrobky, i když její část – údajně podle nápisu na desce zazděné v západní stěně – byla založena až v roce 1599. Západní komora je s největší pravděpodobností gotická. V roce 1872, kdy byla stavba náhodně odkryta, se v ní měla nacházet prkna z bývalých rakví. Ve východní komoře byli pohřbeni svatovítsí kanovníci a také nejméně dva arcibiskupové (*Beneš 1872*, 297).

Zdá se tedy, že Karlova krypta byla vybudována východněji, než se nalézal sbor mansionářů. Proč k tomu došlo, si snad můžeme vysvětlit situací, kdy v roce 1357 stála ještě jižní část románského klášterního ambitu (*Libri erectionum*, 101-103), která by musela ustoupit nové stavbě. Karlovi příbuzní rychle za sebou umírali, císař se tedy musel rychle rozhodnout. Zřejmě však nebylo možné urychlit bourací práce a místo v kněžišti více na východ bylo stavebně výhodnější, neboť se nalézalo v již dokončené části katedrály (*Bravermanová et al.*, v tisku).

Z členů královské rodiny byli pohřbeni v hrobce Blanka z Valois (†1348), Karlův syn Václav (†1351, viz výše), Anna Falcká (†1352) a Anna Svidnická (†1362). V případě těchto zemřelých ovšem zpravidla nevíme, zda královská hrobka byla prvotním místem jejich pohřbu. O pohřbech Blanky z Valois, Anny Falcké a Anny Svidnické Beneš Krabice pouze neurčitě píše, že to bylo v Pražském kostele (*Ben. Krab. z Weitm.*, 521, 528). V roce 1393 byly rovnou do královské hrobky uloženy ostatky čtvrté ženy Karla IV. Elišky Pomořanské (*Staré letopisy české*, 3), v roce 1396 pak syna Karla IV. Jana Zhořeleckého (*Gelte 1883*, 132-132). Dle antropologických výzkumů byly v hrobce pohřbeni i další členové panovnické rodiny (viz dále).

KAREL IV. (†1378)

Smrt Karla IV. zaznamenala řada soudobých analů, avšak bez podrobností o jeho pohřbu. Zachovalo se však znění řečí, které nad mrtvým císařem před jeho uložením do hrobu dne 15. 12. 1378 pronesli Vojtěch Raňkův z Ježova, Jan Očko z Vlašimi (případně Jan z Jenštejna) a Jindřich z Vildštejna (*Řeči při pohřbu císaře Karla IV.*, 423-441; *Bansa 1868*, 187-223). Jediné popisy pohřebních událostí od dvou neznámých současníků nalezneme v rukopisu M II 15 (f. 3v-4a) v Olomoucké univerzitní knihovně (text využil *Tomek 1893*, 317; celý uveřejněn *Šmahel 2002*, 148-149), především však z pera německého účastníka události v anonymní augsburské kronice, pocházející z let 1368-1406 (*Augsburger Chronik*, 59-63; český překlad *Heřmanský 1958*, 343-346). Je zřejmé, že v případě císařova pohřbu se Praha stala svědkem mimořádně nákladné smuteční slavnosti a pompy, jakou toto město ještě nezažilo. Tělo bylo zpočátku vystaveno na katafalku, poté následoval slavnostní průvod směřující z královského paláce na Malou Stranu, dále přes Nové Město a klášter na Slovanech na Vyšehrad. V chrámu sv. Petra a Pavla zůstaly ostatky jednu noc vystaveny. Ráno průvod pokračoval přes Malou Stranu zpět na Pražský hrad. V závěrečný den pohřbu byla v katedrále sloužena mše, při níž došlo k obětování ve prospěch metropolitního chrámu. Na konci ceremonie byl císař uložen po boku svých blízkých do staré královské krypty. Podle zaznamenané pohřební řeči arcibiskupa Jana Očka z Vlašimi (případně Jana z Jenštejna) nesl náhrobek epitaf na počest zemřelého (*Řeči při pohřbu císaře Karla IV.*, 429).

VÁCLAV IV. (†1419)

Václav IV. zemřel na prahu husitské revoluce. O událostech následujících bezprostředně poté se zmiňuje několik pramenů, především Kronika Vavřince z Březové, Tzv. Kronika Univerzity pražské, Česká historie papeže Pia II., Traktát zaháňského opata Ludolfa, Relace snad opata Jana ze Zbraslavi a Staré letopisy české. Po převozu ostatků z Nového Hradu u Kunratic, kde král skončil, do chrámu sv. Petra a Pavla na Vyšehradě bylo tělo mrtvého panovníka tajně transportováno přes Zbraslav na Pražský hrad do svatovítské katedrály. Zde ostatky spočinuly zhruba měsíc a půl ve svatováclavské kapli v dřevěné rakvi, slavnostní ceremonie však neproběhla. Kvůli nepokojům bylo poté Václavovo tělo, ale již v cínové rakvi, tajně převezeno zpět na Zbraslav a zde po jednoduchých obřadech pohřbeno (*Vavřince z Březové Kronika Univerzity pražské*, 346; *Tak zvaná Kronika Univerzity pražské*, 581; *Aeneae Silvii Historia Bohemica*, 106-07, 140-141; *Loserth 1881*, 478; *De origine Taboritarum*, 533; *Staré letopisy české*, 25; k tomu především *Šmahel 1994*, 93-104; *2002*, 161-175). V roce 1420 však u ostatků mělo dojít k několika „morbidním“ scénám, i když jejich konečná a tradovaná podoba je ponejvíce výsledkem tendenčního pohledu na tábority z konce 15. století (*Šmahel*

Král	Původní lokalizace hrobu	Současná lokalizace hrobu	Inventář				Jiné
			klenoty	nápisové destičky	šperky a zbraně	textil	
Přemysl Otakar I. († 1230)	románská bazilika sv. Víta	kaple Saská (sv. Ostatků, Šternberská)	ne	destička	prsten	mikroskopické fragmenty	
Přemysl Otakar II. († 1278)	1. kostel skotských benediktinů ve Vidni 2. minoritský klášter ve Vidni 3. minoritský klášter ve Znojmě 4. románská bazilika sv. Víta	kaple Saská (sv. Ostatků, Šternberská)	koruna, žezlo, jablko	destička	ne	1. tkanina kdysi sloužící jako přehoz rakve 2. tkanina kdysi sloužící jako přehoz rakve	
Rudolf I. Habsburský († 1307)	1. románská bazilika sv. Víta 2. kaple sv. Kříže v katedrále sv. Víta	nová královská hrobka v katedrále sv. Víta	koruna, žezlo, jablko	destička	ne	1. kompletní mužské roucho (tunika, surcot, plášť) 2. čepička pod korunu; 3. polštář	
Karel IV. († 1378)	stará královská hrobka v katedrále sv. Víta	nová královská hrobka v katedrále sv. Víta	koruna	ne	zminěny prsteny, dnes neexistují	1. plášť 2. dalmatika	
Václav IV. († 1419)	1. kaple sv. Václava v katedrále sv. Víta 2. klášter na Zbraslavi 3. pozemek jakéhosi rybáře 4. stará královská hrobka v katedrále sv. Víta	nová královská hrobka v katedrále sv. Víta	ne	ne	ne	1. dalmatika 2. pravděpodobně ještě další, dosud neurčené oděvní části	
Ladislav Pohrobek († 1457)	stará královská hrobka v katedrále sv. Víta	nová královská hrobka v katedrále sv. Víta	zminěno žezlo a jablko, dnes neexistují	ne	zminěny dva kříže, dnes neexistují	1. dalmatika 2. pravděpodobně ještě další, dosud neurčené oděvní části	
Jiří z Poděbrad († 1471)	stará královská hrobka v katedrále sv. Víta	nová královská hrobka v katedrále sv. Víta	žezlo	ne	zminěn kříž, dnes neexistuje	1. polštářek 2. pravděpodobně ještě další, dosud neurčené oděvní části	
Ferdinand I. († 1564)	stará královská hrobka v katedrále sv. Víta	nová královská hrobka v katedrále sv. Víta	ne			1. kompletní mužské roucho (wams, plášť, kalhoty, punčochy, boty) 2. polštář 3. roušky	1. pohřební štít 2. viscerální nádoba na srdce

Maxmilián II. († 1576)	stará královská hrobka v katedrále sv. Víta	nová královská hrobka v katedrále sv. Víta	ne		1. kříž 2. Řád zlatého rouna 3. meč	1. kompletní mužské roucho (wams, plášť, kalhoty, punčochy, boty) 2. klobouk 3. polštář 4. rouška	1. pohřební štít 2. viscerální nádoba na srdce
Rudolf II. († 1612)		nová královská hrobka v katedrále sv. Víta	ne		1. kříž 2. růženec 3. prsteny	1. kompletní mužské roucho (wams, plášť, kalhoty, dvoje punčochy, boty) 2. klobouk 3. polštáře 4. roušky 5. stuhy	1. pohřební štít 2. viscerální nádoba na srdce 3. viscerální nádoba na mozek

Tab. 1: Královské hroby na Pražském hradě.
Tab. 1: Königsgräber auf der Prager Burg.

2002, 169). Rozvášněný dav zaútočil na zbraslavský klášter a při té příležitosti ostatky Václava IV. vykopali a zneuctili. Po zapálení kláštera královu mrtvolu našel jakýsi rybář Mucha a pohřbil ji poblíž svého domku (především *Vavřince z Březové Kronika Univerzity pražské*, 346; *Aeneae Silvii Historia Bohemica*, 106-108, 140-141; *Tractatus*, 229; *Staré letopisy české*, 25). Teprve po třech letech se o posmrtný osud Václava IV. začali zajímat čeští páni a poté, co Václavovo tělo našli, nechali je převézt zpočátku na Vyšehrad a potom na Pražský hrad. Zde bylo v rakvi pochováno do královské hrobky (*Staré letopisy české*, 25; *Aeneae Silvii Historia Bohemica*, 106-108; *Vlček 1999*, 241-256).

LADISLAV POHROBEK (†1457)

Ladislav Pohrobek zemřel v průběhu příprav na svou vlastní svatbu během čtyř dnů (*Staré letopisy české*, 120-121). Ostatky byly velmi rychle uloženy do staré královské hrobky, neboť byly viditelně poznamenány chorobou, tehdejší společností vykládanou jako mor. Předtím byly pouze jeden den vystaveny v královské rezidenci na Starém Městě Pražském, odkud bez obvyklých zastávek v pražských kostelech byly přeneseny do katedrály. V chrámu ale došlo k incidentu mezi kanovníky a šlechtou o způsobu uskutečnění obětiny. Nad rakví v hrobce byly poté zavěšeny korouhve království českého a uherského (*Staré letopisy české*, 121-122; *Palacký 1856*, 7-10; *Vlček 2000*, 11-40).

JIRÍ Z PODĚBRAD (†1471)

Po úmrtí Jiřího z Poděbrad byly královny vnitřnosti pohřbeny v chrámu Panny Marie před Týnem (*Staré letopisy české*, 147). Král byl poté vystaven v královské rezidenci na Starém Městě Pražském a dva dny nato pochován do staré královské hrobky. Slavnostní ceremonie byla neokázalá, panovala při ní větší „žalost než nádhera“ (*Gregor Heimburg*, 347; *Vlček 2000*, 43-66).

FERDINAND I. (†1564)

Ačkoliv Ferdinand I. zvolil za své sídelní místo Vídeň, přesto již ve svém první testamentu z roku 1532 určil za místo svého pohřbu svatovítskou katedrálu a instrukce vydal

i pro místo posledního odpočinku své manželky Anny Jagellonské. Nad hrobem jeho ženy měl být postaven náhrobek s jejím portrétem. Královna zemřela již v roce 1547 a bezprostředně poté byla uložena do staré královské hrobky (*Teige bez vročení*, 61-63; *Bravermanová et al. 1994*, 438; *Bravermanová – Lutovský 2001*, 228-230; *Krčálová 1994*, 155-156; *Vlček 2000*, 115-121).

Ferdinand I. naposledy vydechl v královském paláci ve Vídni. Ostatky byly z úmrtního pokoje přeneseny do kaple paláce, kde měly spočinout do doby, než v Českém království zasedne sněm. K tomu došlo ale až za rok po Ferdinandově úmrtí. Po skončení sněmu vyšel z Vídně průvod, který se na své cestě do Prahy zastavil v několika městech, především v Jindřichově Hradci, Soběslavi a Benešově. V Praze postupoval tradiční cestou od Vyšehradu přes Nové a Staré Město pražské, nová byla jenom zastávka v jezuitské koleji sv. Klimenta. Po vstupu na Pražský hrad byla truhla s Ferdinandovými ostatky vnesena do svatovítské katedrály a po vykonání obřadů uložena do staré královské hrobky (*Exequie 1564*, 1-4; *Sněmy české III*, 194-260; *Bravermanová et al. a 1997*, 65, 83-84; *Bravermanová – Lutovský 2001*, 223-225; *Vlček 2000*, 105-114).

MAXMILIÁN II. (+1576)

Maxmilián II zemřel v Řezně. Tělo bylo zprvu krátce uloženo v řezenském chrámu sv. Petra. Záměr pohřbit ostatky ve Vídni zmařila zvěst o morové epidemii, a proto byly císařovy ostatky prozatímně uloženy v klášteře Wilhering poblíž Lince. Na základě přání českých stavů se ale rozhodlo, že Maxmilián II. bude definitivně pohřben společně se svými rodiči v Praze. K přenosu ostatků došlo zhruba půl roku po smrti císaře. Průvod jdoucí z Lince měl zastávky ve Vyšebrodském klášteře, v Krumlově, Českých Budějovicích, Soběslavi a Benešově. V Praze mu vyšel v ústrety Rudolf II. a doprovázel rakev do kostela sv. Jakuba. Den nato průvod opět vyšel a směřoval na Pražský hrad. Poblíž Staroměstské radnice však vypukla rychle se šířící panika, kterou zavinilo rozhazování mincí mezi dav. Při ní se téměř ztratily české korunovační klenoty, nesené nejvyššími zemskými úředníky. Po uklidnění situace průvod pokračoval vytyčenou trasou přes Karlův most a Malou Stranu na Pražský hrad. Ve vyzdobené svatovítské katedrále, kde stálo „castrum doloris“, byly vykonány pohřební obřady. Poté Maxmiliánovy ostatky byly uloženy do staré královské hrobky (*Bydžovský z Florentina*, 173-177; *Benessovinus 1577*, 8; *Sněmy české V*, 1-8; *Bravermanová et al. 1995*, 497-499; *Bravermanová – Lutovský 2001*, 230-232; *Vlček 2000*, 122-128).

K poslednímu pohřbu do staré královské hrobky došlo v roce 1580, když na Pražském hradě zemřela poslední dcera Maxmiliána II., Eleonora (*Adam z Veleslavína*, 90; *Bravermanová et al. 1993b*, 155-156; *Bravermanová – Lutovský 2001*, 235-236).

2.4. NOVÁ KRÁLOVSKÁ HROBKA

Určujícím momentem pro vznik nové královské hrobky se stala již závěť Ferdinanda I. a poté rozhodnutí jeho synů Maxmiliána II. a Ferdinanda Tyrolského vybudovat rodičům společný náhrobek. Nizozemský sochař A. Colin z Mecheln, mj. tvůrce kenotafu císaře Maxmiliána I. v Innsbrucku, přislíbil nejprve na jaře roku 1566 zhotovení modelu náhrobku a o 3 roky později se uvolil, že se ujme také jeho provedení. Náhrobek, na jehož vrchní mramorové desce byl zpodobněn Ferdinand I. s Annou Jagellonskou, byl zhotoven v Innsbrucku a přes Linec se do Prahy dostal snad až počátkem roku 1577. Z podnětu císaře Rudolfa v roce 1585 byl o dvě léta později rozšířen o sochu Maxmiliána II. (*obr. 3*).

Obr. 3: Colinovo mauzoleum, dnešní stav.
Abb. 3: Colins Mausoleum, heutiger Zustand.

Obr. 4: Ostatky Ferdinanda I., Anny Jagellonské a Maxmiliána II. po rozebrání svrchní části Colinova mauzolea v roce 1976.
Abb. 4: Die sterblichen Überreste von Ferdinand I., Anna Jagiello und Maximilian II. nach der Zerlegung des oberen Teils von Colins Mausoleum im Jahr 1976.

Boční stěny renesančního mauzolea byly vyzdobeny znaky Ferdinandovým, Anniným a Maxmiliánovým a dále medailóny s poprsími Karla IV., jeho žen, Václava IV., Ladislava Pohrobka a Jiřího z Poděbrad (k výzdobě náhrobku blíže *Krčálová 1994*, 155-157, 169). Právě tato výzdoba naznačuje, že Rudolf II., který Prahu povýšil na císařskou rezidenci, takto zřejmě vřadil své prarodiče a svého otce do souslednosti českých panovníků. Jako součást mauzolea byla zřízena též podzemní krypta. Nové panovnické pohřebiště bylo umístěno západněji než byla stará královská hrobka (*Krčálová 1994*, 155-156; *Bravermanová – Lutovský 2001*, 47-49).

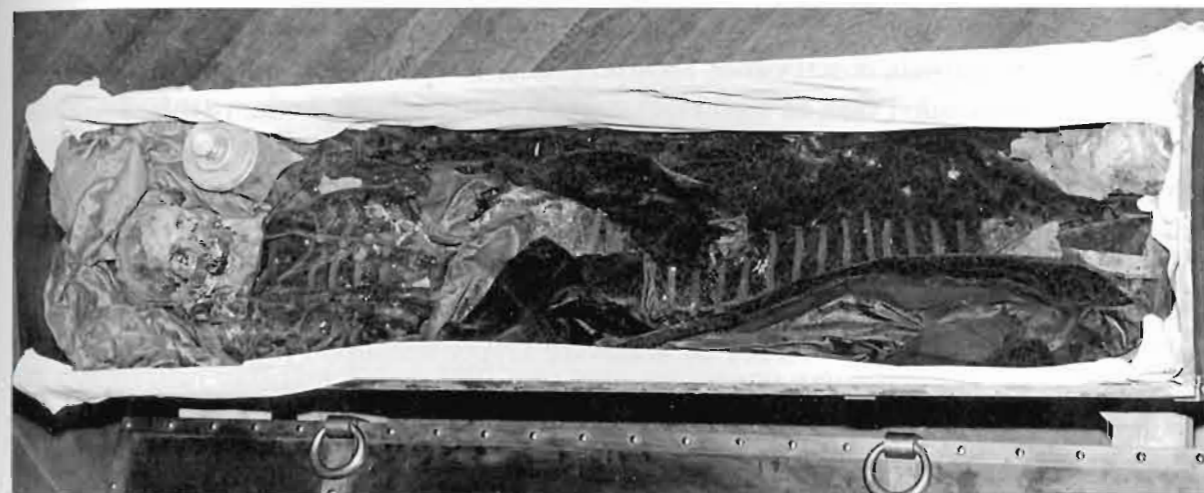
Stavba byla dokončena v roce 1589 a kapitulní děkan Jiří Berthold Pontanus z Braitenberka byl o rok později pověřen přenesením všech ostatků. Je zřejmé, že Pontanus měl možnost si na vlastní oči prohlédnout obsah všech rakví. Zpráva, kterou nám o tom zanechal, je však velmi stručná. Zmínil se o neporušených ostatcích Ladislava Pohrobka a Karla IV., naproti tomu tělo Jiřího z Poděbrad již v dobrém stavu nebylo. Pontanus hledal hlavně prsteny, zmíněné při Karlově pohřbu, ty však nenalezl (*Pontanus a Braitenberg 1608*, 30). Ostatky se tehdy podle paměti Jana Piláta Rakovnického z Jenštejna údajně nacházely v „truhlách“ (*Dvorský 1971*, 161). Informace o tom, jak rakve v kryptě byly tehdy uspořádány, se nám dochovala v pozdějším opisu jedné z pasáží Veleslavínova Historického kalendáře z roku 1590. Směrem k západu byla postavena rakev Karla IV., Ladislava Pohrobka, Blanky z Valois, Anny Falcké a Jiřího z Poděbrad. Směrem na sever Anny Jagellonské a Václava IV., na jih Maxmiliána II., Anny Svídnické a Elišky Pomořanské a na východ Ferdinanda I. a Eleonory (*Rulík 1804*, 14-15). Ve zprávě není zmíněna pouze rakev Jana Zhořeleckého. Vzápětí nato byly do nadzemního mauzolea přeneseny ostatky Anny Jagellonské, Ferdinanda I. a Maxmiliána II. (*obr. 4*).

Obr. 5: Rakev Rudolfa II.
Abb. 5: Sarg Rudolfs II.

RUDOLF II. (+1612)

Po úmrtí Rudolfa II. bylo císařovo tělo krátce vystaveno v audienční síni královského paláce a po několika dnech přeneseno do kostela Věch svatých. Vzápětí nato obsah rakve viděl a na základě toho i poté popsal saský vyslanec Melchior Goldast z Heimisfeldu (*Schecker 1931*, 261). Poté bylo víko rakve uzavřeno. Až zhruba po tři čtvrtě roce byly ostatky Rudolfa II. přeneseny do svatovítské katedrály, kde již stálo výstavné „castrum doloris“. Pohřební obřady však byly prosté, pouze se sloužily mše. Po dvou dnech byla rakev vložena do honosného cínového sarkofágu postaveného na dva kamenné stupně v podzemní části nové královské krypty (*obr. 5,6; Trieftrunk 1865*, 330-331; *Šimák 1902*, 54; *Crusenius*, fol. 184; *Bravermanová et al. 1997*, 363-364, 380; *Bravermanová – Lutovský 2001*, 237-239; *Vlček 2000*, 130-145). Vzhledem k mohutnosti sarkofágu v této době muselo dojít v uspořádání krypty ke změně, což se stalo zřejmě příčinou toho, že obsahy čtyř rakví žen Karla IV., Jana Zhořeleckého a Václava IV. byly tehdy vloženy do společné schránky.

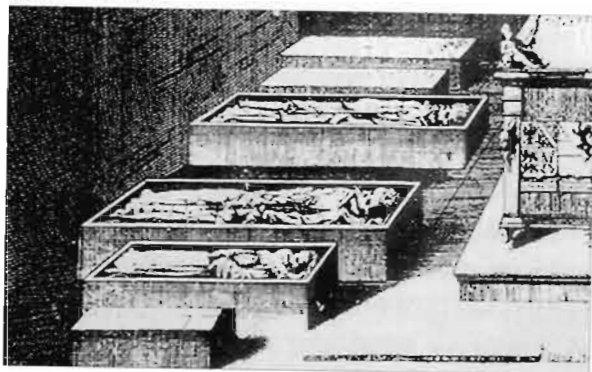

Obr. 6: Otevřená rakev s ostatky Rudolfa II., stav v roce 1975.
Abb. 6: Offener Sarg mit den sterblichen Überresten Rudolfs II., Zustand 1975.

2.5. DALŠÍ OSUDY NOVÉ KRÁLOVSKÉ HROBKY

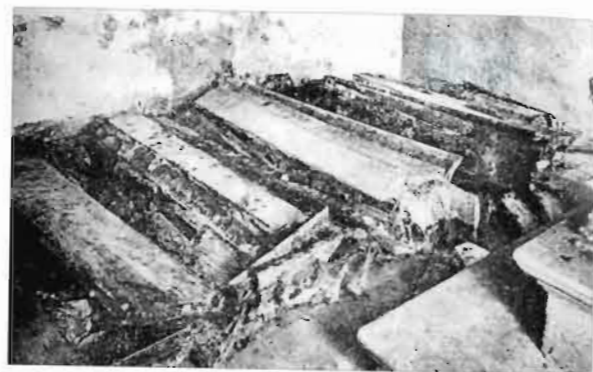
V roce 1677 bylo nutné opravit kámen uzavírající vchod nové královské krypty. Tehdy sestoupil do hrobky svatovítský děkan Tomáš Pešina z Čechorodu. Při pohledu na ostatky Karla IV. ve zbožné úctě „políbil pětkrát korunovanou hlavu“ a poté rakev zakryl červeným přehozem (*Pessina a Czechorod 1677*, 435).

První podrobný popis královské hrobky pořídili autoři díla *Taphographia Principum Austriae* M. Herrgott a M. Gerbertus. Při příležitosti korunovace v roce 1743 vešla do hrobky komise, která celou situaci ohledala a zaznamenala. Navíc K. Birkhard vyryl pravděpodobně tři mědirytiny (*obr. 7*). Na základě těchto dokumentů víme, že u vchodu hrobky tehdy stál výstavný sarkofág Rudolfa II. a za ním v jedné řadě 7 rakví. První, malá, byla bez nápisu, tafografové ji bez konkrétních podkladů připsali jedné z dcer Rudolfa II. Carolině. V druhé popsané rakvi ležela Eleonora, ve třetí, též označené, Ladislav Pohrobek. Čtvrtá rakev náležela Karlu IV., i jeho jméno bylo zaznamenáno hlinkou. Jako pátá stála neoznačená dřevěná ozdobná schránka. Šestá rakev byla společná pro několik jedinců, neboť nápis na ní hlásal, že zde leží ostatky čtyř žen Karla IV. a jeho dvou synů – Václava IV. a Jana Zhořeleckého. Sedmá rakev, též označená, patřila Jiřímu z Poděbrad (*Taphographia Principum Austriae*, 346-354).

Obr. 7: Pohled do nové královské krypty, rytina K. Birkharda z roku 1743. Převzato z *Taphographia*, pars I, lib. VI cap. II.

Abb. 7: Blick in die neue Königsgruft, Stich von K. Birkhard aus dem Jahr 1743. Nach *Taphographia*, pars I, lib. VI cap. II.

Obr. 8: Pohled do nové královské krypty, stav v roce 1928. Podle Hilbert - Matiegka - Podlaha 1930, obr. 62).

Abb. 8: Blick in die neue Königsgruft, Zustand im Jahr 1928. Nach Hilbert - Matiegka - Podlaha 1930, obr. 62).

Velmi podobně popsal rozmístění rakví v hrobce i J. Rulík, který se do hrobky, jako v té době mnoho dalších, dostal v roce 1804 při příležitosti pohřbu Marie Amálie. O první, malé a neoznačené rakvi však na rozdíl od tafografů tvrdil, že neví, komu patřila. Pro další interpretaci celé situace v královské hrobce je důležitá Rulíkova poznámka, že mnozí z těch, kteří tehdy hrobku navštívili, z ní vynášeli části pohřebních výbav (*Rulík 1804*, III). Tuto smutnou skutečnost zmínil ve svém díle i V. Krolmus, kterému o královské hrobce vyprávěl V. Hořčíčka. I Hořčíčka se do krypty dostal v roce 1804, a to dokonce během několika dnů dvakrát. Údajně uložil kříž z rakve Jiříka z Poděbrad tak, aby se neztratil (*Krolmus, rkp.*, 160-161). V roce 1804 do královské krypty sestoupil i J. J. z Bratřic. V jeho zprávě, až na to, že údajně odnesl fragment z Karlova pohřebního pláště, nové poznatky nejsou (*Jeník z Bratřic*, 558-560, pozn. 10).

K dalšímu ohledání královské hrobky došlo v podstatě náhodou v roce 1824, kdy císař František I. dal pátrat po ostatcích habsburských předků, rakouského vévody Rudolfa a Rudolfa I. zv. Kaše. Komise, která do hrobky vstoupila, nám zanechala o svém počínání úřední záznam, který publikoval A. A. Glückselig. Rozmístění rakví bylo obdobné, jak bylo popsáno v předchozích zprávách, v pořadí první schrána však již byla připsána malému Václavovi, synu Karla IV. Přibyla rakev s pohřbem Marie Amálie, která byla postavena vedle rakve Rudolfa II. (*Glückselig 1855*, 65-68).

V letech 1851-1855 dal císař František Josef I. zhotovit nové rakve, které byly na víku opatřené štítky s vyrytými jmény. Při té příležitosti byla z hrobky vyjmuta zdobná truhlice. Podle dřívějších popisů se nacházela vedle nebo pod rakví Karla IV., v roce 1863 byla předána Národnímu muzeu v Praze. Její obsah byl vložen do jiné schrány (*Beneš 1873*, 418-419). Rozmístění nových rakví v královské hrobce po této akci tedy bylo následující. V první malé byly dle domněny ostatky malého Václava, v druhé Eleonory, ve třetí Ladislava Pohrobka, ve čtvrté Karla IV., v páté Václava IV., žen Karla VI. a dalších tří neznámých osob z královské rodiny, v šesté Jiřího z Poděbrad a do sedmé byla uložena „směsice kostí rozličných a nepoznatelných“. S rakvemi Rudolfa II. a Marie Amálie nebylo hnuto (*Zap 1855*, 95).

Takto shledala situaci i komise, která sestoupila do hrobky v roce 1928 (obr. 8; Hilbert - Matiegka - Podlaha 1930, 254-257). Při této příležitosti J. Matiegka provedl první antropologický výzkum kosterních pozůstatků. Ostatky uložené v první rakvi připsal královi Václavovi, který zemřel ve věku dvou let. V označených rakvích Eleonory, Ladislava Pohrobka, Karla IV., Jiřího z Poděbrad, Rudolfa II. a Marie Amálie byly uloženy vždy

pozůstatky jednoho jedince, které se bez pochybností daly připsat tomu, jehož jméno bylo vyznačeno na schráně. Složitější situace nastala v případě rakve dvou synů a manželek Karla IV. a také tzv. sběrné rakve. Obsah první rakve byl určen jako schrána pro pozůstatky Václava IV., Jana Zhořeleckého a čtyř manželek Karla IV. Vedle ostatků těchto osob se však v rakvi našla další ženská lebka, která byla podle historických okolností připsána Johaně, první manželce Václava IV. Ve druhé rakvi byly rozeznány ostatky pěti osob – tři malých jedinců, pravděpodobně dětí Karla IV. – Karla (†1372), Markéty (†1373) a kojence, a dále dvou dospělých mužského pohlaví. Vedle toho zde byla uchována i jedna stehenní kost, náležející k ženské kostře z první zmíněné rakve (*Matiegka 1932*).

V roce 1935 byla dokončena výroba nových rakví, které byly rozestavěny, na rozdíl od dob minulých, odlišně (*Wirth 1936*, 77-78). Dnes hlavní místo ve střední ose zaujímá sarkofág Karla IV., za ním schrána Rudolfa II. V pravé boční ose stojí sarkofág Ladislava Pohrobka, za ním Václava IV. a dále původní schrána Marie Amálie. V levé ose je Jiří z Poděbrad, za ním manželky Karla IV. a rakev s ostatky Jana Zhořeleckého a dalších neznámých členů zřejmě panovnických rodin. U zadní strany jsou kromě toho dále zapuštěny rakev s ostatky Václava, syna Karla IV. i dalších Karlových dětí a společná rakev Eleonory a dvou Rudolfů. Do nových sarkofágů se však vracely jenom kosterní ostatky, pohřební výbavy se staly součástí sbírek Pražského hradu.

Od roku 1976 probíhal pod vedením E. Vlčka nový antropologický výzkum, který částečně revidoval obsahy jednotlivých rakví. Podle E. Vlčka v některých případech totiž neodpovídaly nápisům na nich uvedených. Skelet Václava IV. byl v roce 1935 uložen do rakve s označením *Jan Zhořelecký a další osoby*, žena, kterou E. Vlček interpretoval stejně jako J. Matiegka jako Johanu Bavorskou, do rakve s ostatky čtyř manželek Karla IV. Při opětovném ukládání v roce 1991 toto bylo napraveno a manželé Václav IV. a Johana od té doby leží pohromadě v rakvi označené *Václav IV.* Dále v rakvi označené nápisem *Manželky Karla IV.* byly v roce 1986 nalezeny neúplné kostry pěti žen, šest ženských lebek a směs dalších kostí. Kostra čtvrté ženy Karla IV. Elišky Pomořanské byla však podle E. Vlčka v roce 1935 pohřbena v rakvi s lebku Václava IV. V roce 1991 byly tedy do rakve manželek císaře podle E. Vlčka skutečně pochovány pouze čtyři ženy Karla IV. Johana Bavorská byla nově pohřbena se svým manželem a zbývající ženská kostra do rakve s označením *Jan Zhořelecký a neznámé osoby*. Do této rakve byla v roce 1991 vložena tedy nejen tato neznámá žena, ale i, jak říká nápis, Jan Zhořelecký a zbytky dalších dvou neznámých mužů. Pozůstatky malých dětí z rakve s označením *Jan Zhořelecký a neznámé osoby*, které byly E. Vlčkem vytrženy a interpretovány jako nedospělí synové Karla IV. – Karel, Jindřich a novorozenec – byly uloženy spolu s jejich starším bratrem Václavem. V roce 1975 byl podroben antropologickému výzkumu též obsah rakve Rudolfa II. (*Vlček - Špěváček 1989; Vlček 1999; Vlček 2000*).

V souvislosti s restaurováním bylo v roce 1974 otevřeno i Colino mauzoleum a byly ohledány ostatky Anny Jagellonské, Ferdinanda I. a Maxmiliána II. V otevřené hrobce byly nalezeny tři kovové schrány, z nichž severní patřící Anně Jagellonské byla bez obalu, prostřední a jižní patřící Ferdinandu I. a Maxmiliánu II. byly původně uzavřeny v dřevěných, již ztrouchnivělých kovaných truhlách (*Vlček 2000*, 87-104). Po ukončení antropologického průzkumu v roce 1978 se do mauzolea vrátily kosterní ostatky v nových olověných schránkách, zhotovených podle původních. Do nich byly vloženy nové autentiky. Pohřební výbavy všech rakví byly předány k ostatním sbírkám Pražského hradu (*Správa Pražského hradu 1978*).

3. POHŘEBNÍ CEREMONIE

Pro poznání aktu, který se odehrával kolem ukládání ostatků, hrají nezastupitelnou roli písemné prameny. O tom, jak probíhaly pohřby nejstarších přemyslovských vladařů, nevíme téměř nic, pohřební ceremoniál spojený s poslední cestou králů již býval popisován daleko podrobněji. Je zřejmé, že slavnost nabývala na důležitosti a okázalosti s růstem moci panovníka. Pohřeb knížete vládnoucího v 10. a 11. století měl asi ještě poměrně jednoduché aranžmá. Například mrtvý Oldřich byl, jak poznamenal kronikář Kosmas, za nářku přenesen do svatojiřské baziliky. Když kníže Břetislav II. umíral na následky násilné smrti, byl vyzpovídán knězem. Pohřben byl na místě, které si sám určil, tedy na hřbitov vně svatovítské baziliky. Zcela jinak vypadaly obřady doprovázející na poslední cestu krále a císaře Karla IV. či velkolepé funerální slavnosti renesance a baroka. Pohřeb vladaře se stal vrcholnou událostí, zdůrazněním panovníkova majestátu a jeho prezentaci vůči veřejnosti. Byl to jeden z nejdůležitějších dvorských ceremoniálů, i když na rozdíl od předchozích se ho král účastnil již jen svým mrtvým tělem. Obřady měly svůj pevný ráz, který se ale neustále dotvářel. Velkou roli v nich vždy hrála úprava zjevu nebožtíka, jeho vystavení před pohřbením, slavnostní výzdoba lůžka a okolí, průvod doprovázející ostatky z místa úmrtí ke hrobu, nářky nad ztrátou konkrétní osoby, výzdoba kostela, pohřební slavnost, postupné úpravy hrobů či obřady nad nimi vykonávané. To, jak důležitou symboliku měl např. pohřební průvod, dokládá skutečnost, že se v Praze odehrával i po smrti Vladislava II. Jagellonského, přestože panovník byl pohřben ve Stoličném Bělehradě.

Někdy býval průběh pohřební ceremonie omezován záměrně. Například ve Vídni došlo k prezentaci poraženého Přemysla Otakara II., jejímž smyslem bylo, aby se každý na vlastní oči přesvědčil o smrti obávaného panovníka. V podstatě jediným aktem vzdání úcty bylo, že manželka Rudolfa Habsburského královna Anna poslala k zakrytí těla českého krále nachový plášť. Snahou jeho syna Václava II. bezmála po dvaceti letech bylo tuto potupu napravit (*Bravermanová – Lutovský 2001, 245-257*).

Řády pohřebních rituálů jsou vzácné, i když je poněkud s podivem, že se jim panovníci ještě za svého života více nevěnovali. Jejich základní osnovu vytvořila církev. V českém prostředí jej poprvé v této souvislosti podrobně zaznamenala Zbraslavská kronika při příležitosti pohřbu Václava II. Určující tehdy byly zvyklosti řádu cisterciáků. Král ještě za svého života nejen stanovil místo svého posledního odpočinku v cisterciáckém klášteře ve Zbraslavi, ale i pořadí církevních hodnostářů při sloužení zádušních mší. Vzhledem k tomu, že v době smrti Václava II. nebylo možné obývat vyhořelý královský palác na Pražském hradě, byl začátek jeho pohřbu uspořádán v domu zlatníka Konráda nalézajícího se poblíž mostu na Starém Městě, kde král dožil své poslední dny. Zesnulý panovník, oblečen do korunovačního roucha s korunou, žezlem a jablkem a s prstenem navlečeným na prstu, byl jeden den vystaven v místnosti vyzdobené drahocennými koberci a látkami. Druhý den byl vypraven průvod, v jehož čele byly neseny máry, na nichž ležel nebožtík. Za obecných nářků a doprovázen duchovenstvem, knížaty a obecným lidem byl přenášen z kostela do kostela. V každém z nich se průvod zastavil a při té příležitosti se sloužily mše. Poté byly ostatky krále na lodi dopraveny do zbraslavského klášteře a druhý den po mši pohřbeny do hrobky nacházející se uprostřed nového konventního kostela (*Petra Žitavského Kronika zbraslavská, 97-102*).

Další podrobná zpráva se vztahuje až k pohřbu Karla IV. Ceremonie se odehrála podle předem připraveného podrobného scénáře, vedle české tradice na ni měly vliv

i panovnické pohřby, které se odehrály v zahraničí – ve Francii, Anglii, Uhrách či Polsku. Mnohých z těchto slavností se Karel IV. zúčastnil, navíc musel během svého života vypravit i několik pohřbů pro své nejbližší příbuzné. Nevíme však nic o tom, že by ještě za svého života sepsal jakékoliv instrukce pro tuto příležitost, i když na druhou stranu vydal Řád korunování českého krále a královny, který v podstatě představoval slavnost s podobnou prezentací majestátu. Po úmrtí Karla IV. se do příprav pohřební ceremonie zapojilo velké množství lidí, neboť na tu dobu šlo o organizačně nesmírně složitou událost. K jejímu zdárnému průběhu bylo například potřebné zajistit velké množství různorodého zboží – stravu, odění všech, kteří se slavnosti přímo účastnili, i těch, kteří jí jenom asistovali, svíce, korouhve, praporečky, výzdobu kostelů, koně, povozy a jiné. Císař byl jedenáct dní v hradním paláci vystaven na katafalku, poté následoval čtyřdenní pohřební průvod, který měl více zastávek, než tomu bylo při pohřbu Václava II., například v nově zbudovaném klášteře na Slovanech a na Vyšehradě. Co bylo v českém prostředí nové (nebo přinejmenším nově zaznamenané, i když v tomto rozsahu k tomu jistě v Čechách předtím nedošlo), byly na závěr slavnosti dalekosáhlé obětiny – pohřebního koně, výstroje a zbroje – v metropolitním chrámu (šlo o jakési symbolické navrácení pozemského panství říšskému nebo zemskému patronu, s nímž byl spjat i nástup zemřelého panovníka do bezprostřední služby Bohu). S posledním ořem obětoval sám sebe i rytíř v brnění (otázkou je, zda rytíř neměl zastupovat mrtvého krále do okamžiku jeho uložení do hrobu). Uložení do rakve sedmnáctidenní pohřeb Karla IV. skončil (*Bláhová 1997, 89-113; Bravermanová et al., v tisku; Spěváček 1979, 479-483; Šmahel 1993, 401-416; 2002, 133-160*).

Scénář funerální pompy z roku 1378 se díky neklidným dobám při pohřbu Karlova syna Václava IV. v tomto rozsahu neuplatnil. Při prvním pohřbení do Zbraslavského klášteře bylo vystavení panovníkových ostatků značně zkráceno, ochuzen byl hlavně scénář průvodu. I smuteční obřady se konaly jenom za přítomnosti místních církevních hodnostářů. To, co se dělo potom, se již naprosto vymykalo prezentaci majestátu panovníka. Teprve třetí pohřeb Václava IV., který se odehrál až pět let po jeho smrti, svým provedením částečně napravit předchozí události. Procesí s rozžehnutými svícemi tehdy vyšlo z Vyšehradu a přes obě Pražská města dospělo ke katedrále sv. Víta, kde byl Václav IV. pohřben po boku svého otce (*Šmahel 1994, 101; 2002, 169*).

Návrat ke starým zvyklostem lze částečně pozorovat při pohřbu Ladislava Pohrobka. Mladý král byl vystaven pouze jeden den v domu na Starém Městě. I průvod, v němž pořadí bylo určeno dávným řádem, trval jenom jeden den a nezastavoval se v žádném z kostelů. Provázely jej však hlasité nářky a po přejití jeho organizované části se k němu připojili i okolo stojící diváci. Ve svatovítském chrámu tehdy došlo k rozmíšce mezi pány a duchovenstvem o způsobu uplatnění obětiny, kanovníci totiž za nesouhlasu husitských šlechticů dovolili, aby se koně s černými přehozy dostaly až ke královské hrobce. V jejich pojetí se ale jednalo o akt předání výzbroje na oltář církve. Nově zaznamenaný zvyk bylo rozdávání drobných peněz určených jako obětina metropolitnímu chrámu. Po mších byly rozlomena královská pečeť, meč a další insignie, ničeny byly i korouhve. Těmito úkony skončila vláda mrtvého panovníka. Poté byl Ladislav Pohrobek uložen do staré královské hrobky (*Šmahel 2002, 145-146*).

Aranžmá pohřbu Jiřího z Poděbrad je popsáno velmi stručně, takže nevíme, jak dalece se dávných ceremonií přidrželo. Akt byl zřejmě značně okleštěn, což je možné vysvětlit chudobou dvora i politickou situací, možná ale i tím, že Jiří z Poděbrad nebyl dědičným králem a jeho potomci po něm na uprázdněný trůn nenastupovali.

Pohřby Habsburků uložených k poslednímu odpočinku do Prahy sice byly ovlivněny nepsaným řádem pohřbívání českých panovníků, ale jejich účelem bylo mnohem více stavět na odívání královský a v tomto případě i císařský majestát a naopak potlačovat symboliku. Zdá se, že středověké zvyky obětí v chrámu – především koní a rytířů – již byly většinou vynechány. Rozdíl můžeme spatřit i v oděni do rakve, nemělo již ceremoniální charakter, ale naopak světský, tedy módní. To se časově shodovalo i se změnou v odívání při korunovacích. (Na rozdíl od středověkých korunovacích, kdy panovník byl do korunovačního roucha odíván již v královské komnatě paláce, renesanční vládců šli ve světském oděvu až do svatováclavské kaple a teprve zde se převlékali, *Bažantová – Bravermanová – Samohýlová 1994, 292*). Při pohřbech byla ve svatovítském chrámu stavěna ozdobná „castra doloris“.

Přestože Ferdinand I. a Maxmilián II. zemřeli každý v jinou dobu, jejich pohřební ceremonie si byly navzájem podobné. Oba panovníci nezemřeli v Praze, takže první akt slavnosti se odehrával jinde. V prvním případě ve Vídni, v druhém v Řezně. Panovníci byli oblečeni do světských rouch a bezprostředně poté uloženi do rakví, kolem nichž se shromáždila rodina, dvořané a církev. V úmrtních místnostech a i v kaplích poté, co tam byly přeneseny ostatky, se sloužily mše. V této době se také rozhodovalo, kde budou zesnulí definitivně pohřbeni. Bylo určeno, že místem jejich posledního odpočinku se stane Praha, což však znamenalo, že na kapacitu českých zemí byly kladeny značné finanční a organizační nároky. Aby se ušetřilo, bylo záměrem spojit pohřební ceremonie se zasedáním sněmu. Hlavním bodem pohřebního aktu se stal průvod – pompa funebris –, který trval několik dní a měl mnoho zastávek. Všichni jeho účastníci měli povinnost být černě oděni, pořadí v průvodu bylo přesně určeno. K hranicím byly ostatky vladařů doprovázeny rakouskými velmoži, v Čechách tato čestná služba připadla české šlechtě a dalším dvořanům. Významné místo zaujali i církevní hodnostáři. Vjezdy do Prahy byly velmi slavnostní, v případě Maxmiliána II. očekával ostatky svého otce u bran městského opevnění sám Rudolf II. Rakev Ferdinanda I. putovala poté na Vyšehrad, u pohřbu Maxmiliána II. bylo toto starodávné místo vynecháno. Ostatky císaře Ferdinanda I. dále krátce spočinuly v jezuitské koleji sv. Klimenta, ostatky Maxmiliána II. zase v kostele sv. Jakuba. Nepříjemná událost se odehrála poté, co průvod s rakví Maxmiliána II. vyšel z kostela sv. Jakuba a díky rozhazování mincí do davu se strhla tlačence, při níž se málem ztratily české korunovační klenoty. Ve svatovítské katedrále byly rakve obou zesnulých panovníků postaveny uprostřed chóru a obklopeny hořícími svícemi, v případě pohřbu Maxmiliána II. je v relacích ještě zmiňováno smuteční lešení a skleněné „castrum doloris.“ Po obřadech byly ostatky obou panovníků uloženy do staré královské hrobky (*Bravermanová et al. 1997a, 65, 83-84; 1995, 497-499*).

Rudolf II. zemřel v Praze. Poté bylo jeho tělo téměř deset měsíců vystaveno v audienciální síni královského paláce a dále v kapli Věch svatých. Pouť po Praze a jejích kostelech, tedy i Vyšehradu, byla zcela vynechána. Zdá se, že jedině, čím byl mrtvý panovník v době před uložením do hrobu uctěn, bylo pravidelné rozžínání svící. Až v říjnu 1612 byla rakev s ostatky přenesena do katedrály, kde stálo výstavné „castrum doloris“. Z písemných pramenů není zřejmé, zda rakev s ostatky byla pod tuto architekturu na čas postavena nebo zda byla ihned snesena do hrobky. Přestože obřadu ve vyzdobeném chrámu přihlížel císař Matyáš i s chotí, soudobé prameny si všimly, že jeho průběh vyzněl prostě. Meč Rudolfa II. a další jeho šperky měl vykoupit vévoda Jindřich Julius Brunšvický, jednalo se tedy o jakousi formu obětiny (*Bravermanová et al. 1997b, 363-364, 380*).

Jako vzpomínka na pohřební ceremonie se ve sbírkách Pražského hradu zachovaly tři renesanční štíty. Při smuteční slavnosti byly prvně nesené v průvodu, poté umístěny poblíž katafalků v katedrále a po uložení zesnulých do hrobů zůstaly zavěšeny v kaplích. Nejstarší ze štítů je nyní nově spojen s dobou, kdy v Praze probíhala slavnost u příležitosti pohřbu Ferdinanda I. Je označen jako tzv. heraldický štít – v pohřebním průvodu byl totiž nesen heroldem. Má tvar dalmatiky, je dřevěný a zdobený polychromovanou řezbou. Na jeho přední ploše je umístěn dvouhlavý císařský orel, v jeho středu orámován Řádem zlatého rouna je znak Kastílie. Další štít byl zhotoven pro příležitost pohřbu Maxmiliána II. Je také dřevěný a zdobený řezanými polychromovanými motivy, má však tvar oválu. V jeho středu je dvouhlavý císařský orel s děleným rakousko-kastilským znakem, nesený dvěma gryfy. Po obvodu je nápis a další zemské znaky. Nejmladší štít byl zhotoven pro pohřební slavnost po úmrtí Rudolfa II. Tento štít je členěn podobně jako štít jeho otce, je však o něco více poškozen. I přesto toto poškození je Rudolfův štít, ale i ostatní dva, mimořádně umělecky cenný (*Rudolf II. a Praha 1997, 282, 287 – popisky M. Halata; Ferdinandův štít nově určil A. Kostlán*).

4. ANTROPOLOGIE

Ve středověku se u významných osobností ustálil zvyk posmrtného balzamování těl. Jak dokládají písemné prameny anebo pozdější antropologické výzkumy, nedocházelo k němu vždy, souviselo to s místem úmrtí osoby, situací, zda bylo nutné ostatky kvůli místu pohřbu transportovat na delší vzdálenost, ale i s ročním obdobím. V případě českých panovníků máme tento zvyk poprvé zachycen u Přemysla Otakara II., i když popudem bylo vystavení mrtvolky, aby se tak každý přesvědčil o králově skonu. Po úmrtí Václava I. byly panovníkovy vnitřnosti pohřbeny v kostele Panny Marie v Počáplech a teprve poté došlo k uložení ostatků v klášteře Na Františku. Zda došlo k balzamacii panovníkova těla, nevíme. Určitě však byly balzamovány ostatky Karla IV. a Václava IV. V případě Ladislava Pohrobka se bradýři po spatření zčernalého králova obličejů zalekli a odmítli úkon provést. Jiří z Poděbrad byl již opět balzamován, navíc se setkáváme se zvykem, posléze častějším, že vyjmuté královy vnitřnosti a srdce byly pohřbeny jinde, a to v chrámu Panny Marie před Týnem. V pozůstatcích císaře Ferdinanda I. se našlo poměrně značné množství konzervačních hmot, srdce panovníkovo bylo uloženo do zvláštní nádoby. Maxmiliánovo srdce mělo být podle přání Marie Španělské pohřbeno ve Španělsku, vzhledem k tomu, že se našlo ve zvláštní nádobě v panovníkově rakvi, zřejmě k uskutečnění vdoviny žádosti nedošlo. I Rudolf II. byl po smrti balzamován. Jeho srdce a mozek byly vloženy do zvláštních nádob do rakve, vnitřnosti byly pohřbeny do hrůbku pod podlahou Saské kaple svatovítské katedrály. Při pitvě navíc došlo k několika skandálními událostem, které znevážily památku císaře (na základě soudobých zpráv o pohřbech panovníků a vlastního pozorování shrnul *Vlček 1999, 97, 172-173, 248; 2000, 15, 51, 78, 81*).

Všechny panovnícké ostatky byly po vyjmutí z hrobů prozkoumány. Poprvé to bylo J. *Matiegkou (1932)*, podruhé E. Vlčkem. V případě královských pohřbů byl E. Vlček v jednodušší situaci, než u pohřbů knížecích. O místech pohřbů se dochovalo více písemných zpráv. Dále je zřejmé, že přesné místo uložení královských ostatků bylo daleko více současnými i následovníky respektováno, a proto nedocházelo k tolika záměnám. Z těchto důvodů po uveřejnění výsledků antropologických průzkumů Vlčkovy závěry nezbudily takovou diskusi, jako tomu bylo po průzkumu knížecích ostatků.

E. Vlček např. konstatoval, že na lebce Přemysla Otakara II. byla patrná sečná rána, jedno ze smrtelných zranění. Ostatky Rudolfa I. se zachovaly ve velmi neúplném stavu. Karel IV. měl mimořádně dobrou fyzickou kondici a byl téměř atletické postavy. Těžké zranění, které přežil ve věku 34 let, na něm zanechalo trvalé následky, takže poté chodil shrbený a s hlavou vykloněnou dopředu a nalevo. Průzkum ostatků Ladislava Pohrobka odhalil příčinu náhlého úmrtí a učinil tak konec mnohasetletým dohadům o tom, že mladý panovník byl otráven. Ukázalo se totiž, že Ladislav zemřel na zhoubnou krevní chorobu ze skupiny hemoblastóz. Pozůstatky císařů Maxmiliána II. a Rudolfa II. zase vykazovaly změny svědčící o tom, že oba císařové během života trpěli nevléčenou syfilis. Horní čelist Rudolfa II. byla dále zcela bez zubů, takže císař musel za života nosit jakousi zubní náhradu. Naproti tomu Rudolfova spodní čelisti byla silně předsunuta dopředu. Antropologicky se tedy prokázalo to, co vyplývalo z mnoha soudobých Rudolfových vyobrazení (Vlček 1999; 2000).

5. INVENTÁŘ

Z většiny schrán byly vyzvednuty pohřební výbavy. Památky jsou dnes součástí sbírek Pražského hradu a chrámového pokladu. Mnoho předmětů se během staletí ztratilo, k jejich největšímu úbytku došlo až ve 20. století. Nálezové okolnosti i samotné předměty byly nedostatečně dokumentovány, pomíchány a způsob uložení neodpovídal jejich významu. Též restaurátorské zásahy nebyly vždy na patřičné úrovni. To se v poslední době změnilo především díky tomu, že Správa Pražského hradu vybudovala nové klimatizované depozitáře i specializované restaurátorské a konzervátorské dílny.

5.1. POHŘEBNÍ KLENOTY

Od raného středověku se jako symbol moci a majestátu do hrobů vládců často vkládaly pohřební korunovační klenoty. Na rozdíl od skutečných klenotů, určených ke korunovacím a k dalším ceremoniálním záležitostem, bývaly zhotovovány z lacinějších materiálů – ze zlaceného stříbra, mědi a ze dřeva. Vzhledem k tomu, že se svým vzhledem funerální klenoty chtěly přiblížit těm skutečným, bývaly zdobené. Vyskytují se na nich tepané či ryté ornamenty, drahé kameny v tomto případě nahrazovaly skleněné imitace. Uměleckohistorické rozbor pohřebních klenotů dokládají, že výtvarně někdy byly zjednodušenou napodobeninou oficiálních korunovačních klenotů, jindy jejich desén odpovídal soudobé módě. Pohřební insignie byly často zmiňovány v písemných pramenech, při pohřebních slavnostech dokládaly majestát panovníka. Při této příležitosti koruna bývala vsazena na hlavu nebožtíka, žezlo s jablkem vloženo do rukou. Při pohřbu se ale vyskytovaly i klenoty skutečné, které na katafalku zaujímaly čestné místo poblíž mrtvého vládce a při průvodech je nesli nejvyšší zemští úředníci.

Nejstarší české dochované pohřební klenoty pocházejí z konce 13. a začátku 14. století. První byly vyzvednuty z tumb Přemysla Otakara II.. Pocházejí však až roku 1296, kdy ostatky svého otce do baziliky sv. Víta přenesl Václav II. Druhý dostal do hrobu Rudolf I. Habsburský. Oba soubory, jejichž výrobu oddělovalo zhruba deset let, vznikly nejspíše v jedné klenotnické dílně. Obvykle se uvažuje o dílně pražského zlatníka Konráda, kde nejspíše vznikly i ztracené klenoty, které byly vloženy do hrobu Václava II. Další z osob, která patrně měla vliv na zhotovení všech tří kolekcí, byla i Eliška Rejčka.

Na obou dochovaných souborech je bezesporu zachycena reálná podoba nedochovaných přemyslovských královských insignií. Pohřební insignie jsou zhotovené z pozlaceného stříbrného plechu. Koruna Přemysla Otakara II. je snýtovaná z osmi obdélníkových plechů, zakončených střídavě lilií a křížem a je ozdobena tepaným rozvilinovým motivem. Na přední straně je připevněn pásek s nápisem. Na rozdíl od nezdobeného jablka je vyzdvižováno Přemyslovo žezlo s umně utvářenou hlavicí sestávající ze šesti lupenů a granulované šišťice. Vzhledem ke kvalitě zhotovení i vyšší jakosti stříbra není vyloučeno, že v případě žezla nejde jenom o insignii zhotovenou za účelem uložení do hrobu, ale o předmět užívaný Václavem II., který tímto darem uctil otcovu památku. Tomu napovídá i to, že dřík žezla byl částečně odlomen, zřejmě proto, aby se svými rozměry vešel do rakve. Pohřební klenoty Rudolfa I. vykazují obdobný tvar jako pohřební klenoty Přemysla Otakara II. Povrch koruny je zdoben rytým rostlinným ornamentem, křížení spojovacích pásků svrchu kryje reliéf s motivem Zvěstování Páně. Jednotlivé díly jsou spojeny dvojicemi nýtů. Šestihranný dutý dřík žezla má stejný průměr jako dřík žezla z hrobu Rudolfova předchůdce na českém trůnu, je to tedy jeden z dalších důkazů stejné proveniencí obou kolekcí. Jeho svrchní část je tvořena šesticí listů vystřižených z plechu, tři z nich jsou vztyčené a svírají tepanou kouli tvořící vrchol. Jablko vzniklo spojením dvou plechových polokoulí vytvořených vtepaním do matrice. Ke svrchní polokouli je přinýtován rovnoramenný křížek, vyřezaný rovněž ze stříbrného plechu (Bravermanová – Lutovský 2001, 173, 184; Poche 1978, 481-494; Stehlíková 2000, 455-456).

Další skupinu tvoří pohřební klenoty zhotovené ze dřeva. Podobně jako u tepaného plechu představovalo dřevo, povrchově zlacené nebo upravené tak, aby vypadalo jako zlacené, symbol, tvarem připomínající insignie skutečné. Smysl záměny kovu za dřevo není znám. První z těchto klenotů byl ve fragmentárním stavu vyzvednut z rakve Karla IV. Při konzervování v roce 2003 se z kousků podařilo složit část koruny, kdysi tvořené čelenkou o průměru zhruba 17 cm, z níž vybíhaly lilie a trojúhelníkové výběžky. Po rekonstrukci je zřejmé, že tvar připomínal zjednodušenou kopii oficiální svatováclavské koruny s tím, že trojúhelníkové výběžky připomínaly závlačky, u originálu spínající jednotlivé díly čelenky. Dnes prázdná lůžka pravděpodobně obsahovala kameny, ty jsou ostatně zmíněny v popisu hrobky z roku 1743. Měly mít zelenou barvu a při dotyku se rozpadat (*Taphographia Principum Austriae*, 346-354). Při nedávném restaurování bylo částečně zpochybněno v literatuře tradované zlacení koruny (Frolík 1992, 161) a naopak vysvětleno pouze jako zbytky žluté barvy. V popisu pohřebních obřadů je pohřební koruna Karla IV. charakterizována jako koruna „jeho majestátu“ (*Augsburger Chronik*, 60). Říci, zda nalezená dřevěná koruna byla ta, kterou měl císař při obřadu již nasazenu na hlavě a s níž byl uložen do rakve, anebo k výměně koruny došlo až při jedné z pozdějších manipulací (Šmahel 2002, 141), je složité.

Dřevěné fragmenty klenotů byly nalezeny i v rakvích Ladislava Pohrobka a Jiřího z Poděbrad. I tyto insignie jsou zmiňovány ve starších relacích. Hrob Ladislava Pohrobka měl obsahovat část dřevěného žezla a jablka, při konzervování v roce 2003 již ale jejich konkrétní tvar nebylo možné rozpoznat. V rakvi Jiřího z Poděbrad byly nalezeny zbytky žezla zakončené goticky tvarovanou křížovou kytkou s kulovitou špicí. Tvar předmětu, jehož povrch byl upraven zlacením, vychází z původního žezla českého krále, dnes uloženého ve vídeňské Schatzkammer. Kdysi bylo zmíněno i jablko, z tohoto předmětu však dnes již nic nezbylo. Drobný zlomek zřejmě koruny byl nalezen i mezi ostatky Jana Zhořeleckého. Vzhledem k tomu, že se ale nejednalo o královský pohřeb, koruna pravděpodobně původně patřila Václavu IV. nebo jedné z královen, neboť všechny tyto ostatky byly posléze přemístěny do společné rakve (Frolík 1992, 159-164).

Ve sbírkách Pražského hradu se nalézají i renesanční pohřební korunovační klenoty, které nebyly vloženy do hrobu, ale nesený v průvodu a vystaveny vedle nebožtíka – zlacená měděná koruna, žezlo se skleněnými imitacemi drahých kamenů a jablko. V inventáři klenotnice svatovítského chrámu jsou poprvé zmiňovány až v roce 1635. Dlouhou dobu se soudilo, že byly zhotovené pro příležitost pohřbu Rudolfa II. Nový stylistický rozbor a historický průzkum však ukázal, že koruna je velmi podobná říšské a pohřební koruně zhotovené k pohřbním slavnostem po smrti Karla V. v roce 1559. Pražské funerální klenoty byly tedy nejspíše zhotoveny pro pohřeb Maxmiliána II. nebo již Ferdinanda I. Koruna a jablko spolu úzce souvisejí ve všech dekorativních prvcích a pocházejí z jedné zlatnické dílny, nejspíše v Augsburgu či v Praze. Podle tvaru koruny jde o korunu císařskou, jejíž nedílnou součástí je mitra, zde provedená v kovu (*Rudolf II. a Praha 1997*, 282 – popiska B. Bukovinská; *Bravermanová – Lutovský 2001*, 189-190).

5.2. NÁPISOVÉ DESTIČKY

Ostatky bývaly označovány nápisovými destičkami, autentikami. Je zajímavé, že ty, které se na Pražském hradě dochovaly, dokumentují až druhotné přesuny obsahů hrobů. Například autentiky z rakví Přemysla Otakara I. i II. k ostatkům panovníků vložil Beneš Krabice z Weitmile. Obě destičky jsou olovené a jejich nápis sděluje, kdo je v hrobě pochován (*Bravermanová – Lutovský 2001*, 169, 174). Ze stejného období je i nápisová destička označující ostatky Rudolfa I. Habsburského, text je obdobný, jaký byl vyryt na autentikách přemyslovských králů. Destička byla také vložena do hrobu strýce českého krále, rakouského vévody Rudolfa (*Bravermanová – Lutovský 2001*, 184-185).

V královské kryptě autentiky nalezeny nebyly. Pouze, když v letech 1851-1855 byly vyměňovány rakve, byly na nové schrány připevněny mosazné pozlacené štítky s vyrytými jmény pohřbených osob. Štítky jsou dnes uloženy v chrámovém pokladu. Ostatky habsburských vládců autentikami též označeny nebyly, jenom v nádobě na srdce Maxmiliána II. byl do voskového pouzdra vložena nápisová pásek (*Bravermanová – Lutovský 2001*, 57, 232).

5.3. ŠPERKY, ZBRANĚ, VISCERÁLNÍ NÁDOBY

Šperky patřily k osobním předmětům panovníků. Nejstarší královský prsten byl nalezen v rakvi Přemysla Otakara I. Jedná se o luxusní předmět, který snad můžeme označit za jakýsi odznak moci. Žlutooranžový kámen byl vsazen do obroučky s oválným lůžkem a zachycen čtyřmi drápkami. Dlouhou dobu se interpretoval jako jantar, posléze jako topas. Nedávný průzkum však osvětlil, že se jedná o turmalín neobvyklé barvy pocházející ze Srí Lanky. Popraskání a odření svědčí o jeho dlouhém nošení (*Bravermanová – Lutovský 2001*, 169-170).

Další šperky byly vloženy do rakví nacházejících se v královské kryptě. Tyto památky se nedochovaly, existují o nich jenom starší písemné zmínky. Karlu IV. měly být údajně při slavnostním pohřbu nasazeny prsteny (*Augsburger Chronik*, 60). Byly hledány při pozdějších návštěvách krypty, avšak nebyly nalezeny (*Pontanus a Braitenberg 1608*, 30). Podle jedné ze zpráv se v rakvi Ladislava Pohrobka nacházely i dva kříže s Kristem – první, zlomený, zhotovený z olova, měl mrtvý držet v rukou a druhý, dřevěný, byl položen ke královým nohám (*Taphographia Principum Austriae*, 349). Kříž byl údajně vložena i k ostatkům Jiřího z Poděbrad (*Krolmus rkp.*, 160-161). Ztratily se i ženské šperky – v roce 1928 byl v rakvi žen Karla IV. nalezen prstýnek s ametystem (*Hilbert – Matiegka – Podlaha*

1930, 249), dnes je nezvěstný. Stejný osud potkal i prstýnek z rakve arcikněžny Eleonory (*Taphographia Principum Austriae*, 348).

Šperky byly částí pohřebních výbav i renesančních panovníků. Maxmilián II. byl pochován s kopií Řádu zlatého rouna. Originál Řádu byl velký a těžký a po smrti nositele se vracel suverénovi řádu, a proto si panovníci nechávaly ještě za svého života zhotovovat jeho kopie. Nalezený Řád v rakvi císaře Maxmiliána byl jakousi miniaturou, i když zlato, z něhož byl šperk zhotoven, mělo vysokou ryzost. Rouno bylo zdobeno emailem. Vedle toho byl do rakve císaře vložen pozlacený stříbrný pektorální kříž. Na lícové straně je pod vyrytým monogramem INRI plastický korpus Ukřižovaného, na rubové straně ozdobené malachity jsou vyryté iniciály M. A. R. (Maxmilianus Augustus Rex). Kříž původně zřejmě visel na šňůrce kolem krku císaře, po jejím rozpadu se svezl k bokům nositele. Rudolf II. byl pohřben se třemi prsteny, které zřejmě podle stupně opotřebení i soudobé písemné zprávy nosil ještě za svého života. První prsten byl zlatý se čtyřmi polodrahokamy, znaky zvěrokruhu a uvnitř vyrytými jmény Gabriel, Michael, Uriel, Anael. Výběr kamenů a volba znaků zvěrokruhu odkazují na to, že císař byl příznivcem kabaly. Druhý prsten byl z nefritu, třetí z cizokrajného dřeva obaleného zlatem tak, aby dřevo se dotýkalo kůže nositele. V rakvi Rudolfa II. byl dále nalezen dřevěný křížek a růženec se stříbrným medailónem. Tyto dvě památky souvisejí až spíše s pohřbem císaře. Šperky se ale našly i v rakvích žen. Anna Jagellonská byla pochována s dvěma zlatými prsteny – první jemně provedený měl vsazený rubín, druhý miniaturní skleněné oko, vytvořené z podbarveného sklíčka. V rukou zemřelé spočíval malý stolní krucifix s alabastrovým podstavcem a dnes jen velmi torzovitě dochovaný prostý růženec. Hruď arcikněžny Eleonory, sestry Rudolfa II., pokrýval věneček s rozmarýnu a pomerančovníku. Označoval hrob neprovdané dívky. Růženec z malých dřevěných zrn souvisel s katolickou vírou zemřelé (*Rudolf II. a Praha 1997*, 276-277 – popisky D. Stehlíková; 281 – popisky Z. Měřička; D. Stehlíková; 283 – popisky D. Stehlíková; 286-287 – popisky B. Bukovinská; D. Stehlíková).

Srdce a ojedinele i mozek některých českých panovníků byly po pitvě uloženy do viscerálních nádob, které byly v rakvích položeny podél těl nebožtíků. Ze schrány Ferdinanda I. byla vyzvednuta nádoba z pozlaceného stříbra, která však nebyla zhotovena přímo jako schrána na srdce. Císařský znak, který ji zdobil, byl totiž opatřen datem 1561. Lze tedy předpokládat, že se původně jednalo o lékárnickou nádobu, která po úpravě víčka posloužila svému druhotnému účelu. Na rozdíl od Ferdinandovy viscerální nádoby byla schrána na srdce Maxmiliána II. méně ozdobná. Byla jenom bronzová, opatřena petlicí, pouze na víku byl vyryt motiv kříže. Rudolf II. měl do rakve vloženy nádoby dvě, obě zhotovené ze zlaceného stříbra. První, určená pro úschovu mozku, měla tvar džbánku s uchem a víkem a byla opatřena vyrytým císařským znakem a letopočtem 1580, druhá měla kónický tvar a opět byla upravena ze starší lékárnické nádoby. Na plášti nádoby se střídají lesklé a matové pásy (*Rudolf II. a Praha 1997*, 279, 281, 286 – popisky M. Pertl).

Jedinými královskými zbraněmi byly dva meče. První byl vyzvednut v roce 1978 ve dvou fragmentech z rakve Karla IV. Jedna jeho část pochází z místa pod záštitou, druhá by mohla být pozůstatkem kování pochvy. Meč byl kdysi zdoben rytím, ve výplni se dochovala slitina cínu a olova. Předmět je zmíněn i v popisu pohřebních událostí (*Augsburger Chronik 1865*, 60; *Bravermanová et al.*, v tisku). Druhý meč patřil Maxmiliánu II. a byl zhotoven pravděpodobně v severní Itálii okolo roku 1550. Matice meče byla jemně tvarována z osmi žeber tvořících tvar jablka, záštita kopíruje ležatou formu písmena S. Konce záštity jsou komponovány do balustrád. Pochva meče byla vyrobena ze dřeva

a potažena sametem pravděpodobně červené barvy Kdysi se jednalo o luxusní zbraň, která je dnes už jenom ve fragmentárním stavu (*Bravermanová – Lutovský 2001*, 57, 232, 223-244; *Rudolf II. a Praha 1997*, 281 – popiska M. Pertl). Zbývá se ještě zmínit o třetím meči, který však nepochází z pohřbu českého krále, ale z místa posledního odpočinku rakouského vévody Rudolfa Habsburského (†1290). I tento meč se nachází ve fragmentárním stavu, přesto se ale ukázalo, že byl původně poměrně dlouhý – přibližně 100 cm. Šlo tedy o pádnou jednoruční zbraň. Čepel meče byla opatřena středovým výbrusem, její horní strana přechází v poměrně široký plochý řap jílce. Na rentgenovém snímku je patrný kovářský svar, který dokládá nepochybnou modernizaci pro posledního majitele. Ve srovnání s šíří řapu se jako poměrně subtilní jeví dochovaná oboustranně okosená hlavice. Pravděpodobně šlo o starší rodovou zbraň Habsburků, která byla pro vévodu Rudolfa upravena (*Bravermanová et al. 1996*, 69).

5.4. TEXTILIE

Z většiny schrán s tělesnými ostatky českých králů a jejich příbuzných pochovaných na Pražském hradě byly vyjmuty tkaniny – pozůstatky oděvů a vyložení rakví, především polštáře a roušky. Textilie se v době jejich vyzvednutí nacházely ve špatném stavu, způsobeném neodpovídajícími podmínkami, ve kterých se dlouhou dobu nalézaly. Mnoho fragmentů se také ztratilo při přenosech ostatků, při návštěvách hrobek i posléze při vyjmutí výbav. K dalšímu poničení došlo při problematickém předchozím restaurování ve Státních restaurátorských ateliérech. Přesto se na Pražském hradě nachází výjimečný soubor, který v Čechách nemá obdobu a i ve světě patří k unikátním.

Textilie z tumbly Přemysla Otakara II. byly na dlouhou dobu na okraji zájmu. V roce 1985 byly předány Státním restaurátorským ateliérům, restaurování však dopadlo s problematickým výsledkem. Textil byl tehdy označen jako hedvábná tkanina tkaná útkovou keprovou vazbou, jeho provenience byla určena jako italská ze 13. století. To, že látky byly kdysi dvě – tkané však stejnou vazbou tzv. samitum, byly vzorované a patřily k tzv. polohedvábným tkaninám, přičemž lněné nitě a zlaté nitě s lněnou duší se téměř nedochovaly, odhalil až textilně technologický průzkum provedený v konzervátorských dílnách oddělení uměleckých sbírek Správy Pražského hradu v letech 2000-2001.

Rekonstrukce výzdobného motivu prokázala, že první tkanina červenohnědé barvy byla kdysi zdobena pravidelně rozloženými kruhovými medailóny. Vzor byl vytkán lněnými nitěmi obtočenými páskem membrány a pozlaceným zvířecím střívkem. Uvnitř medailónu stáli adorující ptáci s hlavami otočenými ke stromu života, v cviklu mezi medailóny jsou rozety s lístky. Tkanina byla dále zdobena barevnými pruhy z útkových zlatých nití a dále z nití barvy zlatohnědé, zlatožluté a zelené. V jednom pruhu se dochovala šachovnice. Na základě analogií lze tuto tkaninu interpretovat jako látku zhotovenou v 60.-70. letech 13. století v Itálii. Španělský původ však také nelze zcela vyloučit.

Druhý vzor byl opět původně vytkán lněnou nití obtočenou páskem membrány a pozlaceným zvířecím střívkem. Byl tvořen kandelábrovitě pojatými stromy s vybíhajícími krátkými větvemi zakončenými srdcovitými a kopinatými lístky. Po obou stranách stromů stáli na zadních tlapách lvi s hlavami otočenými v anfasu. Lvi mají naznačená žebra, hřívu a směrem dolů a na konci do strany vytočený ocas. Přední tlapy lvů směřují vzhůru. V rovině očí je pruh, tvořený zelenými útkovými nitěmi, který na původní tkanině nebyl vidět, jenom obrysy očí. Zbytek tkaniny je dnes zlatožlutý. Tuto látku je možné interpretovat spíše jako španělskou z 2. poloviny 13. století, i když italský původ nelze zcela vyloučit.

Samitum se většinou tkalo z hedvábí, někdy se ale hedvábí kombinovalo se lněnými nitěmi, což byl právě případ tkanin nalezených v tumbě Přemysla Otakara II. Hlavním důvodem, proč se hedvábná vlákna nahrazovala lněnými, byla snaha ušetřit nákladný hedvábný materiál. Polohedvábné látky, které byly těžké a neohebné, se používaly především jako závěsové dekorační tkaniny. Na Přemyslových tkaninách nebyly nalezeny stopy stříhu a šití, což je další z podpůrných důkazů o tom, že z nich původně nebyl ušit oděv. Vzhledem k jejich obdélnému tvaru a velkým rozměrům (délky 390 a 340 cm a šířce vždy 140 cm) proto bude nejlogičtější, když je budeme interpretovat jako pokrývky dřevěné rakve. Tento závěr podporují i dvě analogie, které se nacházejí v zahraničních sbírkách. Vzhledem k dataci je pravděpodobné, že je lze spojit s úpravou některého z míst, kde odpočívaly ostatky Přemysla Otakara II. Dobou vzniku souvisejí spíše s časem bezprostředně po úmrtí krále, tedy se Znojmem (vzhledem k historickým okolnostem Vídeň pravděpodobně nepřichází do úvahy). Pokud tedy Přemyslova rakev byla těmito tkaninami přehozena již ve Znojmě, kde mrtvý panovník odpočíval téměř dvacet let, potom ostatky krále do Prahy buď přenesli v této rakvi, anebo stará rakev již nebyla použita a tkaniny byly ke kostře pouze přibaleny. Další možností je, že látky, avšak pravděpodobně o něco starší, byly použity až v době, kdy Václav II. nechal v roce 1296 pro svého otce zhotovit pohřební korunovační klenoty a možná i novou rakev (*Bravermanová et al. 2002*, 649-668; *Bravermanová – Lutovský 2001*, 175-179).

Tkaniny označené jmény obou Rudolfů Habsburských byly konzervovány v nadaci Wenera Abegga ve švýcarském Riggisbergu. Většina z nich je nyní připisována českému králi Rudolfu I. Dvě látky byly utkány stejnou technikou tzv. lampas. Jejich vzor byl vytvořen útkem z koženého řemínku z vnější strany pozlaceným a z vnitřní strany postříbřeným. První látka je zdobena souvislými řadami vodních ptáků s rozepjatými křídly a střídavě otočenými hlavami skloněnými k zemi, držícími v zobáku větévku nebo rybu. Druhá tkanina je vytkána do vzoru s pravidelně se opakujícím motivem čínského draka a obláček. Jak prokázal průzkum původní barevnosti, obě látky měly kdysi přírodní světlou barvu. Na základě analogií lze obě tkaniny určit jako středoasijské importy z přelomu 13. a 14. století.

Z těchto látek bylo ušito kompletní mužské oděvní – plášť s vlečkou, surcot bez rukávů a krátká vypasovaná tunika. Zadní díl tuniky byl po obou stranách v pase projmut a u dolního obvodu měl krátký rozparek. Přední část byla zhotovena ze dvou dílů směrem dolů se rozšiřujících. Tunika byla střižena z látky zdobené vytkaným zlatým motivem ptáků tak, že hlavičky ptáků na pravé části předního dílu směřovaly nahoru a na levé části dolů. Na zadním díle se hlavičky otáčely nahoru, na levém rukávu opět dolů, zatímco na pravém rukávu směrem opačným. Na spodní sukni měl Rudolf I. oblečen surcot. Byl zhotoven ze tří částí – zadního dílu tvaru lichoběžníku a dvou postranních dílů, které tvořily vždy část zad a bez přestřižení přecházely v přednice. Výstřih měl tvar V. Dolní lem surcotu nebyl zarovnan stejně, ale v linii pod průramky cípovitě vystupoval. Surcot byl opět ušit z obou středoasijských tkanin – látka s motivem ptáků vytvářela střed zad a látka s motivem čínských draků a oblaků boční díly. Dalším oděvem, do něhož byl mrtvý Rudolf I. oblečen do hrobu, byl plášť polokruhového tvaru s vlečkou, jehož délka dosahovala až dvou metrů. Plášť byl sešit ze čtyř pruhů látky s motivem čínských draků a obláček. Do vlečky byly dále vloženy dva sešité kusy látky s čínským vzorem s ptáky.

Pod hlavou měl v rakvi Rudolf I. položen polštář zhotovený z nevezorované hedvábné látky a pod korunou byla čepička z podobné nevezorované tkaniny, ušitá ze dvou polokoulí, sešitých vždy ze tří dílů. Ze staršího hrobu strýce Rudolfa I., rakouského vévody

Rudolfa, se pravděpodobně zachovala jenom rouška, tkaná technikou samitum. Původně měla červenou, žlutou a zelenou barvu. Vzor byl vytkán stříbrnou nití do motivů ptáků a lvů umístěných do geometrických útvarů. Jde o španělskou látku z 2. poloviny 13. století. Pohřební oděv Rudolfa I. představuje módní a luxusní světské roucho nobility, v žádném případě se nejedná o majestátní oděv krále připomínající církevní roucho. Možná je to proto, že Rudolf I. zemřel dříve, než byla pro něj vypravena oficiální korunovace. V každém případě se jedná o unikát. Podobné, ve světě dochované gotické světské oděvy, kterých je ale velmi málo, jsou zhruba o padesát let mladší (*Bravermanová et al. 1993a, 359-377; 1996, Bravermanová 1997a, 67-84*).

Velké množství textilií bylo vyzvednuto z královské hrobky. Když v roce 1937 vyšla o těchto tkaninách knížka J. Gollerové-Plaché, autorka v ní popsala zhruba dvacet vzorů zdobících tyto látky. Bohužel, až na nepatrné výjimky, nebyl v té době učiněn pokus ztotožnit nalezené tkaniny s oděvem konkrétních osob (*Gollerová-Plachá 1937*). Konvolut byl poté, aniž se mu někdo až na výjimky více věnoval, uložen v různých prostorách Pražského hradu. Na začátku 90. let 20. století byly tehdejší poznatky o něm zkrácenou populární formou publikovány N. *Bažantovou* (1993). K jeho podrobnější dokumentaci došlo až v rámci budování nových klimatizovaných depozitářů na archeologické a textilní sbírky Pražského hradu v roce 2000. Zjistilo se, že soubor obsahuje zhruba 350 jednotlivých gotických textilních fragmentů, na nichž se uplatňuje nejméně 35 různých vzorů. Tkaniny se poté začaly konzervovat a rekonstruovat původní tvary rouch. V současné době je hotova zhruba třetina.

Z rakve Karla IV. byly vyzvednuty dva druhy tkanin. První byla hedvábná zelená tkanina, tkaná technikou tzv. lampas. Její vzor byl tvořen útkem – pozlaceným stříbrným páskem navinutým na hedvábnou duši, který probíhal od jednoho kraje tkaniny k druhému. Desén látky je tvořen dvojicemi k sobě obrácených ptáků podoby čínských fénixů, vzletajících z lupenů neúplných lotosových palmet, jež jsou dole spojeny segmentovou páskou s pseudoislámskými znaky. Fénixové drží v zobácích stvol, z něhož vyrůstá dvojice jazykovitých lupenů, mezi nimiž sbíhá proti sobě dvojice čínských psů. Podle výzdobného motivu je možné tkaninu s dvojicemi čínských psů a ptáků zařadit k látkám z 2. poloviny 14. století, které svoji inspiraci čerpaly z čínských, ale i islámských a evropských motivů. Zhotovena byla pravděpodobně v Lucce, vyloučit ale nemůžeme ani Benátky či Florencii. Při konzervování v roce 2002 se ukázalo, že z této látky byla kdysi ušita dalmatika, skládající se z předního a zadního dílu, rukávů, které byly pravoúhle zapuštěny a z lichoběžníkových dílů vsazených po stranách oděvu. Při rekonstrukci jejího tvaru velmi pomohlo objevení původní podšívky, kdysi k ní náležející. Na fragmentech podšívky se totiž na několika místech našly otisky svrchní látky. Podšívka měla jednoduchý tvar, obdélníkové rukávy byly vsazené do zúžené části předního a zadního dílu. Byla zhotovena z hedvábné pruhované látky, které se dosáhlo střídáním vazby keprové a plátňové a použitím útkových nití modrozelené barvy.

Druhou látkou vyzvednutou z Karlovy rakve byl hedvábný samet dnes hnědé barvy. Jeho volné plochy mezi výzdobnými motivy jsou vytkány v šestivazném atlase. Vzor tvoří osnova ze stříhaného vlasu a útek z brošované niti zhotovené z pozlaceného stříbrného plochého drátku, obtočeného kolem hedvábné duše. Výzdobný motiv je rostlinný – malé esovitě stočené větévky ve svislých řadách. Rostlina připomíná vinnou révu. Tkanina byla vyrobena v Itálii nedlouho před císařovou smrtí. Kdysi z ní byl ušit plášť patrně polokruhového tvaru, a to buď ze tří nebo čtyř dílů vodorovně či svisle položených. Oděv

byl tedy ceremoniálním palliem, připomínajícím církevní pluvíál. Odpovídá to vyprávění o pohřbu Karla IV. zaznamenaném v Augsburské kronice, zde se hovoří o purpurovém plášti, do kterého byl císař oděn. Z purpurové se během doby stala hnědá.

Oba oděvy byly zřejmě císařovým posmrtným oděním, v němž byl Karel IV. vystaven a uložen do rakve. Jako podpůrný argument pro tuto interpretaci může sloužit i to, že útržky látek jsou dnes značně rozptýlené, a to i v zahraničí. Koresponduje to s nevšedním zájmem, často sběratelského charakteru, který naši předci o obsah rakve Karla IV. měli. Žádné jiné tkaniny z královské hrobky se totiž v jiných sbírkách v takto velkém měřítku nenacházejí. Oděv tedy patří mezi nejautentičtější památky po českém a římském králi a císaři (*Bravermanová – Lutovský 2001, 199-205; Bravermanová et al., v tisku; Zeminová 1980, 30-53*).

Karlova dalmatika tvarem připomíná jinou ceremoniální dalmatiku, a to pohřební oděv českého a římského krále Václava IV. Tkaninu, z níž bylo roucho ušito, zdobil bohatý dekor vzletajících bažantů a střemhlav letících pávů na pozadí vlnovitých úponků. Ptáci, stonky a větší listy byly tvořeny pozlacenými kůžičkami, zatímco béžové pozadí bylo vzorováno menšími lístky v červené barvě. Rozbor tkaniny prokázal komplikovanost jejího tkaní, zvláštním způsobem byla zhotovena především obruba látky. Toto vše ukazuje, že tkanina s ptáky a vinnými úponky byla zhotovena na Středním či Dálném Východě, a to nejpozději kolem poloviny 14. století, spíše však o něco dříve. Oděv byl v roce 1994 konzervován v centru nadace W. Abegga ve švýcarském Riggisbergu. Při té příležitosti se zjistilo se, že byl původně dalmatikou, která měla do průramků vsazené rukávy a na ramenech byla ozdobena pomocí destiček zhotovenou bortou. Zdá se, že byla částečně přešita, původní délka ramen byla o něco větší (*Flury-Lemberg – Otavský 1994, 293-304; Bravermanová – Lutovský 2001, 214-218*).

Dalším pohřebním oděvem, který byl vyzvednut z královské hrobky a o jehož přesném tvaru na základě dochovaných fragmentů víme více, byl plášť zřejmě Jana Zhořeleckého. V letech 2004-2005 byl konzervován v restaurátorských dílnách Správy Pražského hradu. Hedvábný samet, z něhož byl plášť zhotoven, nebyl vzorován. Přestože v pozdním středověku máme doklady o tom, že se jednobarevné samety začaly vyrábět i v Anglii, Francii a Německu, pro konec 14. století lze spíše předpokládat, že tkanina byla dovezena z jedné z tradičních oblastí produkce hedvábných látek, a to z Itálie, případně Španělska. Oděv byl střižen z devíti zadních a devíti předních dlouhých dílů lichoběžníkového tvaru, takže se směrem dolů rozšiřoval. U krku je zachován stojací límeček, sešitý ze dvou nezačištěných kusů tkaniny. Kdysi byl asi sepnut sponou. Výstřih vznikl pouhým prostřížením předního středového dílu a přeložením okraje do rubu. Plášť pravděpodobně nebyl vypořádán. Vzhledem k jeho krejčovskému zpracování, i když jeho stopy jsou poničené hrobními podmínkami a předchozím nevhodným restaurátorským zásahem, lze soudit, že se jednalo o narychlo ušité pohřební roucho. Zatím nelze říci, jakou mělo původní barvu, je možné, že černou (*Bažantová 1993, 10; Bravermanová – Lutovský 2001, 214-218*).

Ladislav Pohrobek byl do rakve oděn do dalmatiky, zhotovené z hedvábného sametu zdobeného velkým a pestrobarevným rostlinným motivem, částečně vytkávaného i brošující zlatou nití. Svrchní část roucha byla zhotovena pomocí sešití malých fragmentů látky, což na první pohled působilo dojmem, že šlo o módní kratší a vypasovaný kabátec a ne o ceremoniální roucho (*Bravermanová – Lutovský 2001, 219-223*). Při současném konzervování v dílnách Pražského hradu se ale ukazuje, že se opět jednalo o dalmatiku.

K této interpretaci velmi pomohlo nalezení původní podšívky. Z obdobného sametu byly ušity též Ladislavovy punčochy. Z třetího hlediska i technicky obdobného sametu byl pořízen i polštářek do rakve Ladislavova následovníka na trůnu, Jiřího z Poděbrad.

Vedle těchto již zrestaurovaných oděvů jsou dosud v depozitáři Pražského hradu uloženy pozůstatky dalších oděvů, které čekají na své postupné konzervování a zpracování. Co se týká rouch českých králů, je možné, že Václav IV. byl kromě dalmatiky oblečen – tak jako Karel IV. – i do pláště. Velmi složité bude určit, co bylo pohřebním rouchem Jiřího z Poděbrad, neboť zatím jako pozůstatek jeho pohřební výbavy byl interpretován pouze polštářek. Z písemných zpráv ale vyplývá, že v Jiřího rakvi se měla nacházet i štola, zlatem protkávaná látka s dráčky, čínská tkanina se stylizovaným arabským nápisem a tkanina s arabskými ornamenty a nápisy. Je ale možné, že tyto záznamy upozorňovaly pouze na jednu či dvě látky, pokaždé ale jinak popsané. Vzhledem k době, kdy Jiří z Poděbrad žil, by měly látky pocházet až z 15. století. Z konvolutu dochovaných tkanin lze ale do této doby datovat jenom jednu tkaninu, která měla původně zelenou barvu a její komplikovaný rostlinný vzor byl vytkán zlatou, dnes již neexistující nití. Látka je zdobena sítí ze zašpičatělých oválů s palmetami, lotosovými květy, pravděpodobně mřížkou vyplněnými granátovými jablky a střapatými lístky. Kdysi z ní byl ušit oděv tvaru dalmatiky. Desén látky ale neodpovídá žádnému z popisů. Pokud se tedy v Jiřího rakvi skutečně nacházely látky s pseudoislámskými nápisy, potom bylo králi buď ušito roucho z tkaniny o hodně starší anebo došlo k pomíchání obsahu rakve. V průběhu 15. století se totiž pseudoislámské písmo již jako výzdobný motiv na tkaninách nevyskytovalo. Problémem je i štola, protože v současné době se v konvolutu tkanin nenachází žádný fragment, jehož tvar by připomínal tento druh oděvu. A látka se vzorem křížených pásků? Jedinou dochovanou s tímto desénem, pravděpodobně španělské provenience, musíme datovat již do 13. století (*Bravermanová – Lutovský 2001, 219-223*).

V hrobce byly pochovávány i královny, především ženy Karla IV. Ke stříhu ženských šatů vyzvednutých z královské hrobky se vztahuje článek v Památkách archeologických v roce 1931 (*Lejsková 1931, 5-9, 32*). Podle jeho textu se tehdy dala ze změní tkanin částečně rekonstruovat dvě ženská roucha, i když se nedochovala kompletně. Živůtek prvních šatů byl přiléhavý a měl vepředu dírky a nitěné knoflíčky. Na zádech byly plisované pruhy látky, rozšířená sukňe šatů byla ze čtyř dílů. Druhé šaty, které se dochovaly hůře než první, měly hladký střih a rozšířenou sukni. Na jednom z ramen oděvu byla přišita zlatem protkávaná tkanice. V článku J. Lejskové bohužel není zmínka o tom, z jaké tkaniny byla obě roucha ušita. V případě šatů s plisovanými zády je interpretace proveditelná, neboť porovnáme-li zaznamenaný popis šatů se zbytky jednoho z dochovaných oděvů, můžeme říci, že byl ušit z tkaniny s oválnými palmetami, které jsou v jedné řadě obklopeny dvojicí ptáků s hlavami otočenými směrem k nim, v druhé dvojici lam. Hlavy, části křídel a nohy zvířat byly kdysi vytkány zlatou nití. Typ této tkaniny byl v 1. polovině 14. století velmi oblíbený a byl zhotovován v Itálii a Španělsku. Na základě datace tkaniny bychom potom mohli šaty připsat Blance z Valois nebo Anně Falcké.

Látku z druhých šatů lze pravděpodobně ztotožnit s útržky tkaniny s růžicemi vyplněnými pseudoislámským nápisem a palmetami, obklopenými dvojicemi zvířat. Oba motivy jsou řazené do horizontálních řad se střídavým rytmem. Rozšířená sukňe šatů byla kdysi ušita tak, že do částečně rozstřižených dílů byly vloženy klíny. Právě u zbytků tohoto oděvu se dochovala zmiňovaná porta tkaná na destičkách. Vedle ženských šatů byl ze stejné tkaniny pořízen i polštářek. Jednalo se tedy spíše o roucho, zhotovené pro

příležitost pohřbu. Podle datace tkaniny by tato pohřební výbava opět spíše patřila jedné z prvních tří žen Karla IV., než Elišce Pomořanské.

V kolekci tkanin z královské hrobky se dále zachovalo několik kusů velmi jemné tkaniny položené v několika vrstvách nad sebou. Kdysi to byla ženská rouška, tzv. cruse-ler. Lem té tkaniny, která se nacházela ve vyšší vrstvě, začínal vždy přibližně 1 cm dále než lem spodní látky. Tím, že okraje této jemné tkaniny byly navíc pomocí zvláštního způsobu tkaní vrapované, rouška vytvářela okolo ženského obličeje jakousi svatozář. Podobné roušky jsou velmi často zachycované v soudobých ikonografických pramenech, jako jediná existující se ale dochovala právě ve sbírce Pražského hradu (*Bravermanová – Lutovský 2001, 213-214; Dirr 2004*).

Pokusíme-li se určit další vzory na dosud nově nekonzervovaných tkaninách z královské hrobky a zjistit, z jakého typu odějí mohly pocházet, lze předběžně konstatovat následující. Jako jedinou látku čínské provenience snad můžeme označit tkaninu s úponkovým motivem. Původní tvar látky, či oděv, který z ní byl ušit, dnes nelze určit. Většina ostatních tkanin již byla zřejmě zhotovena v Itálii, možná ve Španělsku. Do konce 1. poloviny 14. století je možné zařadit látku s čínskými psy a ptáky ve vzájemně se protínajících vlnovkových páskách. Propletením vlnovek vznikají menší prázdná pole vyplněná listy a větší pole se zvířecími ornamenty. Z fragmentů se možná podaří v budoucnosti složit část oděvu – ženských šatů či mužské dalmatiky, i když rukávy roucha a spodní partie oděvu se pravděpodobně nedochovaly. Dalmatika snad půjde sestavit i z další stejně datované látky s čínskými psy, ptáky a lotosovými květy. Ústředním motivem tohoto vzoru je úponka s vybíhajícími lístky a lotosovými květy. Mezi úponky jsou umístěna zvířata. Další tkaniny je možné již klást do 2. poloviny 14. století. Svým výzdobným motivem zaujme látka s gotickou věží s cimbuřím a věžičkami v zahradě obehnané palisádou. Ze zahrady vyrůstají stromy, pod palisádou je rybník s rybami. Prostor mezi stavbami vyplňují lotosové květy s ptáky. Fragmenty snad půjde posléze sestavit jako spodní část ženských šatů s vlečkou. Na další látce jsou hradby uspořádané do kruhu, v jejich středu jsou delfíni. V druhé řadě pod hradbami jsou do kruhu komponované palmety s pseudoislámským nápisem a psy. Je možné, že jde o fragmenty dalmatiky. Z látky s palmetami a labutěmi v páskovém trojlistu tvořeném dvěma linkami vyplněnými pseudoislámským nápisem bylo kdysi ušito pravděpodobně ženské roucho, zachovala se však jenom jeho horní část bez rukávů. Na tkanině s chobotnicemi a hvězdicemi je plocha mezi hlavními motivy prázdná. Oděv se dochoval v natolik fragmentárním stavu, že jeho původní tvar je již dnes pravděpodobně nezjistitelný. Z tkaniny se vzorem plachetní lodi s dvěma postavami na palubě byly pravděpodobně ušity ženské šaty. Látka s poněkud bizarním vzorem jezdce na lvu a s paprskovitým sluncem zakrytým temnou maskou se dochovala též fragmentárně. Je však patrné, že z ní byly ušity šaty, dnes ale existuje jenom jejich vrchní část. Na jedné tkanině je možné rozpoznat palmetu či lotosový květ, kolem něho je umístěna páska s pseudoislámským nápisem. Původní tvar oděvu je dnes již nerozpoznatelný. Palmety umístěné v řadách nad sebou se střídavým rytmem, mezi nimiž leží květiny, jsou výzdobným motivem další tkaniny. Kdysi z ní zřejmě byla ušita dalmatika. Podobný vzor je i na další látce, odlišuje se však tím, že vrchol palmet je vždy vykloněn z osy a rostlinný ornament, vyplňující prostor mezi palmetami, je drobnější. Původní tvar je dnes neurčitelný. Škálu vzorů, které se dochovaly v kolekci tkanin z královské hrobky pravděpodobně ze dvou sběrných rakví, doplňuje látka s pruhy. Asi z ní bylo ušito roucho, jeho přesný střih je již nyní neurčitelný.

Do přelomu 14. a 15. století, nejvýše do začátku 15. století, je možné klást původ italské látky s palmetami a mřížkovým ornamentem. Dosud je vidět, že kdysi měla zelenou barvu. Střih oděvu, který byl z této tkaniny ušit, dnes již není možné určit. V souboru tkanin se dále nalézají poměrně velké množství fragmentů totožné látky se zatím nerozpoznatelným vzorem, avšak s natolik složitou vazbou, že výskyt nějakého výzdobného motivu musíme předpokládat. Pokud se pokusíme představit si původní tvar oděvu, který z ní byl ušit, potom to byla zřejmě dalmatika.

Zatím není možné říci, jakou technikou byly všechny výše popsané tkaniny zhotoveny, zdá se však, že většinou technikou lampas. Vzory byly často vytkány zlatou nití. Tyto nitě byly zřejmě zhotoveny z pozlaceného proužku zvířecího střívka. Proto se, na rozdíl od trvanlivějšího pozlaceného stříbrného pásku, nedochovaly (Gollerová-Plachá 1937; Bravermanová – Lutovský 2001, 206-219).

Na základě rekonstrukce nalezených oděvů je zřejmé, že téměř každý panovník byl do hrobu oblečen do dalmatiky a pláště. Bylo to ceremoniální roucho, tedy roucho korunovační. Tyto oděvy jdou zmíněny i v korunovačním řádu, který nechal sepsat Karel IV. Skutečnost, že korunovační roucho bylo zároveň i rouchem pohřebním, dokladuje poznámka Petra Žitavského vztahující se k pohřbu Václava II. Situace se zcela mění až v 16. století, kdy panovníci jsou již pohřbíváni ve světských a módních šatech.

Renesanční kolekci pohřebních výbav tvoří předměty vyzvednuté z Colinova mauzolea z rakví Anny Jagellonské, Ferdinanda I. a Maxmiliána II. Rakev Rudolfa II. a jeho sestry Eleonory naopak stály v podzemní královské kryptě. Kromě Eleonořina roucha, které bylo konzervováno v nadaci W. Abegga ve švýcarském Riggisbergu, úroveň restaurátorských zásahů, provedených v 70. letech 20. století, byla podprůměrná.

Ferdinand I. byl do hrobu oblečen do kompletního mužského oděvu. Plášť zhotovený z hedvábného rypsu, po obvodu zdobený sametovými prostřihávanými pruhy lemovanými dvěma druhy port, byl střižen do tvaru kruhové výseče. Takto bylo zdobeno i podsazení obou přednic a rub vysokého límce. Rukávy měly v horní části balónky, jejich dolní část byla na dvou místech prostřižena. Těmito otvory se mohly podle potřeby protáhnout ruce. Podobně byl střižen i vzorován pláštík, byl však sepnut knoflíčky a jeho balónkové rukávy byly krátké. Kabátec z hedvábného atlasu měl v horní části též balónky, v pase byl nasazen šusek. Přednice byly sepnuty drobnými knoflíčky. Nad pasem se zachovalo větší množství dírek, v nichž byly původně provlečeny tkanice spojující kabátec s krátkými kalhotami poměrně úzkého tvaru. Podkladová tkanina kalhot, původně pravděpodobně z rypsu, již dnes neexistuje, z oděvu zbyly jenom čtyři vodorovné, sametovými prostřihávanými pruhy zdobené, pruhy. Císař měl na nohou dále sametové střevíce s korkovou podrážkou. V nich byly soukenné punčochy, dnes pouze ve fragmentárním stavu. V rakvi byly dále sametový polštář se štrápci a dvě sametové roušky. Oděv původně černé barvy byl střižen částečně podle španělské módy, ale se silnými středoevropskými vlivy. Tkaniny pocházely zřejmě z Itálie, i když nelze vyloučit ani jejich německý původ. Pozamentérie byla pravděpodobně zhotovena ve střední Evropě, roucho bylo zřejmě ušito ve Vídni (Bravermanová et al. 1997a, 65–91; Rudolf II. a Praha 1997, 277-279 – popisky M. Bravermanová).

Maxmilián II. měl na sobě dlouhý objemný hedvábný damaškový plášť podšitý plyšem. Přednice byly sepnuty množstvím knoflíčků, od nich šly vodorovně šňůrky zakončené štrapečky. Podobně byly zdobeny i průstřihy na rukávech. Přestože střih tohoto pláště byl oblíbený především staršími muži a učiteli v celé Evropě, typická pozamentérie vykazuje východní – ruské, polské a uherské – vlivy. Plášť měl původně

pravděpodobně červenou barvu. Pod pláštěm měl Maxmilián II. oblečen atlasový prostřihávaný a ozdobně nití prošíváný kabátec. Přednice byly zformovány do tzv. „husího“ břicha, v pase byl nasazen úzký šusek a celý kabátec byl lemován zoubkovitě střiženým pruhem látky. Střih kabátce byl ovlivněn španělskou módou. Široké kalhoty ze stejného atlasu, jako byl kabátec, sahaly pod kolena. Na jejich střih měla vliv západoevropská, ale i východní móda. Na hlavě byl císaři nasazen vyšší sametový klobouk ze čtyř částí, na nohy byly navlečeny ručně pletené punčochy a sametové pantofle. Výbavu rakve dále tvořily sametový polštář se štrápci a vlněná houně tmavě zelené barvy. Materiál, ze kterého bylo císařovo pohřební roucho zhotoveno, byl většinou zhotoven v Itálii, samet mohl pocházet i z Německa. Středoevropského původu byla též pozamentérie, zde také bylo zřejmě ušito roucho (Bravermanová et al. 1995, 497-521; Rudolf II. a Praha 1997, 279-281 – popisky M. Bravermanová).

Podobně byl do rakve oblečen i syn Maxmiliána II., Rudolf II. Zlatavý plášť, který si udržel svoji původní barevnost, byl ušit z hedvábného sametu s vytkaným drobným rostlinným motivem. Jeho přednice byly sepnuty knoflíčky s pozamentérií podle východních vzorů. V horní části rukávů byl otvor, který byl sepnut knoflíčky a poutky, od nichž šly tkanice. Hedvábný atlasový kabátec, jehož přednice byly zformovány do tzv. „husího“ břicha, byl zdoben drobnými průstřihy a po obvodu prošitím. Záda oděvu byla kvůli snadnějšímu oblečení mrtvého rozstřižena, olemována a svázána tkanicemi. V pase byl nasazen úzký šusek. Ze stejného materiálu jako plášť byly i široké kalhoty pod kolena. Po stranách byly rozparky sepnuté knoflíčky. Ozdobně vyšitý vysoký klobouk z hedvábného rypsu měl kolem krempe původně šperky, které však byly odpárány ještě před tím, než bylo uzavřeno víko rakve. Na nohou měl Rudolf II. navlečeny dvoje punčochy – z hedvábné tkaniny a velmi jemně ručně pletené. Chodidla byla obuta do sametových pantoflí s korkovou podešví. Pohřební výbavu dále tvořily dva sametové polštáře načervenalé barvy a dvě roušky, jedna sametová, druhá z jednoduché tkaniny též načervenalé barvy. Vlivy, které působily na střih pohřebního roucha, byly podobné, jako tomu bylo v případě jeho otce Maxmiliána II. Především tvar pláště měl předlohu ve východní módě. Kabátec byl spíše ovlivněn španělskou módou, na kalhoty působila jak západoevropská, tak východní móda. Materiál, ze kterého byl oděv zhotoven, pocházel většinou z Itálie, samet možná i z Německa. Středoevropského původu, pravděpodobně přímo českého, byla i pozamentérie. V Praze bylo roucho zřejmě ušito (Bravermanová et al. 1997b, 363-385; Rudolf II. a Praha 1997, 284-286 – popisky M. Bravermanová).

Vedle mužských panovníckých oděvů se v renesanční kolekci pohřebních rouch nacházejí i dva ženské oděvy. První patřil manželce Ferdinanda I. Anně Jagellonské. Královna byla po své smrti oblečena do hedvábných sametových šatů původně zřejmě černé barvy. Živůtek šatů měl hluboký výstřih lemovaný tkanými portami a vepředu šněrování. Rukávy byly v několika liniích hustě prostřihány, průstřihy byly od sebe odděleny portami. V průstřihách byla jistě původně „vyvlačena“ světlá košile, ta se však již nedochovala. Košile musela halit i hruď královny. Přes šaty měla Anna Jagellonská oblečen plášť s vlečkou, jehož dolní okraj byl lemovaný třemi pásy port. Dnes již si nejsme jisti, jak vypadala horní část pláště, pravděpodobně byla bez rukávů, plášť se totiž zachoval ve velmi fragmentárním stavu. Na nohou měla královna sametové pantofle a punčochy ze sukna, na hlavě čepec s rouškou drhaný ze zlatých nití. Oděv Anny Jagellonské vykazuje vlivy původní italské módy, avšak zasazené do středoevropského reformačního prostředí. Materiál, ze kterého bylo roucho zhotoveno, pocházel pravděpodobně z Itálie, lze připustit i Německo. Středoevropského původu, pravděpodobně přímo českého, byla

i pozamentérie. V tomto prostoru bylo také roucho zřejmě ušito (*Bravermanová et al. 1994*, 437-461; *Rudolf II. a Praha 1997*, 275-276 – popisky M. Bravermanová).

Unikátní jsou dětské šatičky arcikněžny Eleonory, která zemřela ve dvanácti letech. Byly ušity podle španělské módy z bílého hedvábného damašku, zdobeného velkým rostlinným a geometrickým motivem. Přednice tohoto trychtýřovitě střiženého oděvu spínalo množství háčků (*Bravermanová et al. 1993b*, 154-167; *Rudolf II. a Praha 1997*, 283 – popiska M. Bravermanová).

Přestože konvolut pozůstatků pohřebních oděvů a úprav rakví českých panovníků a jejich příbuzných je poničen, jedná se o mimořádně závažný doklad hmotné kultury, z jehož průzkumu a interpretace je možné vyvozovat další historické závěry. Vzhledem k tomu, že tkaniny nacházející se na Pražském hradě byly převážně importovány a určeny nejvyšším vrstvám společnosti, lze sledovat, odkud a jakým způsobem se k nám dostaly. Dále jsou to otázky dobové módy, případně typ a užití ceremoniálního oděvu. Celkové závěry však bude možné vyslovit až poté, co bude dokončeno konzervování a průzkum celého konvolutu, k čemuž dojde, jak doufáme, v následujících deseti letech. Již nyní je však možné konstatovat, že toto luxusní zboží, bylo svou kvalitou zcela rovnocenné výrobkům, kterými disponovaly ostatní panovnické dvory a církevní hodnostáři v Evropě. I doba, nezbytná pro to, aby se tyto převážně mimoevropské výrobky dostaly ke svým majitelům, byla stejně dlouhá, tzn. shodně datované a rovnocenně kvalitní tkaniny se ve stejnou dobu objevily jak na francouzském dvorě, tak na českém. A to nejenom v době, kdy v Čechách vládli králové, kteří byli zároveň římskými panovníky, ale i dříve, kdy na Pražském hradě ještě sídlila přemyslovská knížata. Naopak velké rozdíly lze vysledovat při porovnání kvality, provenience zhotovení a množství této komodity na Pražském hradě a v jiných částech českého království (textilní produkci v českých zemích v 9.-15. století mimo luxusní výrobky zpracovala *Březinová 1997*, 124-179; *2004*).

6. ZÁVĚR

Zdrojem informací o královských pohřbech na Pražském hradě jsou jak písemné zprávy, tak samotné hmotné památky – hrobky, skelety, inventář. Jejich detailní průzkum v konfrontaci se zahraničními analogiemi dokládá kulturní provázanost středověké a novověké elity (naposledy *Meier 2002*).³ Souběžně průzkumy naznačují lokální specifika, jakými je například ukládání kovových funerálních klenotů v západní Evropě a oproti tomu využití klenotů kožených a dřevěných v Čechách a Polsku v období 2. poloviny 14. a v 15. století. I když svědectví o pramenech není úplné, např. na Pražském hradě se poměrně nepochopitelně ztratily mnohé stopy po starších úpravách hrobů, především předpokládané románské náhrobky, přesto je zřejmé, že dochovaná kolekce panovnických sepulkrálních památek představuje fond, který je v rámci Evropy při studiu pohřebních rituálů nepominutelný. Sledování konkrétních vazeb mezi jednotlivými složkami pramenů z Pražského hradu a dalších významných panovnických nekropolí je však již tématem pro samostatnou studii.

³ Kniha T. Meiera Die Archäologie des mittelalterlichen Königsgabes im christlichen Europa (*Meier 2002*) je nejnovějším zpracováním dané problematiky. Autor na základě velkého množství sebrané literatury shrnuje a vyhodnocuje poznatky z celé „křesťanské“ Evropy. Zařazena je též problematika královských hrobů z Čech, i když je zřejmé, že značné úskalí pro autora představovala skutečnost, že podstatná část textů k dané problematice není dostupná jinak než v českém jazyce. Proto také údaje nejsou zdaleka vyčerpávající. Připomeňme, že je v této publikaci zcela pomínuto vybavení panovnických hrobů textiliemi.

PRAMENY:

- Adam z Veleslavína*: Kalendář historický. Vyd. B. Kočí. Praha 1920.
Aeneae Silvii Historia Bohemica: Aeneae Silvii Historia Bohemica. Ed. D. Martinková, A. Hadravová, J. Matl. Praha 1998.
Annales Sancti Rudberti Salisburgenses: Annales Sancti Rudberti Salisburgenses, MGH, Scriptorum 9. Ed. G. H. Pertz, Hannover 1851, 757-810.
Augsburger Chronik: Augsburger Chronik von 1368-1406. Die Chroniken der deutschen Städte vom 14. bis in 16. Jahrhundert 4, Die Chroniken der schwäbischen Städte. Ed. F. Frensdorf, Leipzig 1865.
Ben. Krab. z Weitm.: Beneš Krabice z Weitmile, FRB V. Ed. J. Emler, Praha 1884, 457-548.
Ben. Krab. z Weitm. -překlad: Beneš Krabice z Weitmile, Kronika Pražského kostela. In: Bláhová, M. a kol. (eds.): Kroniky doby Karla IV., Praha 1987, 173-254.
Benessovinus, J. 1577: Brevis et succinta descriptio pompa funebris Maxmiliani II. imperatoris, Pragae.
Bydžovský z Florentina, M. 1987: Svět za tři králů, Praha.
Continuatio Vindobonensis: Continuatio Vindobonensis, MGH, Scriptorum 9. Ed. G. H. Pertz, Hannover 1851, 697-722.
Crusenius, Nicolaus, F.: Crusenius, Nicolaus, F., Historia sacro – profana siu temporis (Codex Ms. Nr. 9025, Fol. 184). Wien.
De origine Taboritarum: De origine Taboritarum et de morte Wenceslai IV. Geschichtschreiber der hussitischen Bewegung in Böhmen, 1. Ed. K. Höfler, Wien 1856.
Dobner, G. 1784-1785: Monumenta historica Bohemiae. Pragae.
Dvorský, J. 1971: Pražské paměti Jana Piláta Rakovnického z Jenštejna z let 1575-1605. Pražský sborník historický, 161-168.
Exequie 1564: Exequie, anebo poctivé a pobožné ceremonie, které jsou se vykonaly nad...Ferdinandem římským císařem...A to jest ve Vídni vykonáno, Léta Páně 1564, Praha.
Fr. Pražský: Kronika Františka Pražského, FRB IV. Ed. J. Emler, Praha 1884, 347-456.
Gregor Heimburg: Gregor Heimburg, Georg Podiebrad und Ludwig XI. Von Frankreich, Archiv für österreichische Geschichte XII, Böhmische Studien II, 1. Ed. C. Höfler, Wien 1850.
Heinrich von Heimburg: Heinrich von Heimburg, Annales. MGH, Scriptorum 17. Ed. G. H. Pertz, Hannover 1861.
Heřmanský, F. 1958: Čtení o Karlu IV. a jeho době. Praha.
Chronicon Magni Continuatio: Chronicon Magni Presbiteri Continuatio, MGH, Scriptorum 17. Ed. G. H. Pertz, Hannover 1861, 523-534.
Jeník z Bratřic, J.: Bohemika. Sv. I, 3. Verze Českého. Rukopis. Uloženo v Knihovně Národního muzea v Praze pod sign. IV. G 13.
Krolmus, V., rkp: Sbírká rozličných zákonů církevních a světských i pověstí národních. Rukopis. Uloženo v Knihovně Národního muzea v Praze pod sign. IV. A 18.
Letopisy české: Letopisy české od roku 1196 do roku 1278, FRB II. Ed. J. Emler, Praha 1874, 282-303.
Libri erectionum: Libri erectionum archidioecesis Pragensis. Ed. A. Podlaha, VI. Pragae 1927.
Loserth, J. 1881: Beiträge zur Geschichte der hussitischen Bewegung III. Der Tractatus de longo schismate des Abtes Ludolf von Sagan. In: Archiv für österreichische Geschichte 60.
Pessina a Czechorod, T. 1677: Mars Moravicus. Pars I. Pragae.
Petra Žitavského Kronika zbraslavská: Petra Žitavského Kronika zbraslavská, FRB IV. Ed. J. Emler, Praha 1884, 1-337.
Pontanus a Braitenberg, G. B. 1608: Bohemia pia. Francophurti. Lib. 2, pag. 26.
Příběhy krále Přemysla Otakara II.: Příběhy krále Přemysla Otakara II., FRB II. Ed. J. Emler, Praha 1874, 308-335.
Řeči při pohřbu císaře Karla IV.: Řeči při pohřbu císaře Karla IV. Řeč arcibiskupa pražského Jana Očka z Vlašimi. Řeč Vojtěcha Rankova z Ericinia, FRB III. Ed. J. Emler, Praha 1882, 423-429, 433-441.
Schecker, H. 1931: Das Prager Tagenbuch des Melchior Goldast von Haiminsfeld in der Bremen Staatbibliothek. Abhandlungen und Vorträge der Bremen Wissenschaftlichen Gesellschaft 5.
Sněmy české III: Sněmy české. Die Böhmisches Landtagsverhandlungen und Landtagbeschlüsse, III. 1558-1573, Praha 1884.
Sněmy české V: Sněmy české. Die Böhmisches Landtagsverhandlungen und Landtagbeschlüsse, V. 1577-1580, Praha 1887.
Staré letopisy české: Staré letopisy české z Vratislavského rukopisu. Ed. F. Šimek, Praha 1937.
Šimák, J. V. 1902: Paměti Vodňanských u Uračova. Časopis společnosti přátel starožitností českých 10, Praha.
Tak zvaná Kronika Univerzity pražské: Tak zvaná Kronika Univerzity pražské, FRB V. Ed. J. Emler, Praha 1893, 565-588.
Taphographia Principum Austriae: Taphographia Principum Austriae seu Monumentorum Aug. Domus Austriaeae Tom. IV. et ultimus, post mortem Marquardi Hergott et Rusteni Heer editit Martinus Gerbertus typis San – Blasianis MDCCCLXX. Pars I, Lib. VI., cap. II. Mausoleum cum crypta Pragae in Bohemia ad divi Viti Martyris.
Teige, J. bez vrocení: Sixta z Ottersdorfu Knihy památné, Praha.
Thomas Ebendorfer: Thomas Ebendorfer, Chronica regum Romanorum. MGH SRG NS XVIII. Ed. H. Zimmermann, Hannover 2003.
Tractatus: Tractatus de commoditate belli et alia plura „Quando egressus“. In: Seibt, F. (ed.) Hussitica. Zur Struktur einer Revolution, Köln – Wien 1990.
Triefstrunk, K. 1865: Pavla Skály ze Zhoře Historie česká od roku 1602 do roku 1623. Díl 1., Praha.
Vavřince z Březové Kronika Univerzity pražské: Vavřince z Březové Kronika Univerzity pražské, FRB V. Ed. J. Emler, Praha 1893, 427-541.

ZKRATKY EDIC PÍSEMNÝCH PRAMENŮ:

FRB: Fontes rerum bohemicarum - Prameny dějin českých.

MGH: Monumenta Germaniae historica.

MGH SRG NS: Monumenta Germaniae historica..., Scriptorum rerum Germanicarum, Nova series.

DOKUMENTACE:

Bravermanová, M. 2002: Zápis z ukládání ostatků knížete Břetislava. Uložen v dokumentaci oddělení uměleckých sbírek Správy Pražského hradu, inv. č. PHA 105.

Správa Pražského hradu, 1978: Protokol o opětovném uložení pozůstatků Anny Jagellonské, Ferdinanda I. a Maxmiliána II. do královského mauzolea v chóru katedrály sv. Víta na Pražském hradě. Uložen v dokumentaci oddělení uměleckých sbírek Správy Pražského hradu, inv. č. PHA 24, 25 a 26.

LITERATURA:

Bansa, H. 1868: Heinrich von Wildenstein und seine Leichenpredigten auf Kaiser IV., Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters, 187-223.

Baum, A. 1870: Umrlčí odznaky královské Rudolfa I. Rakouského, krále českého, Světozor 4, 201-202.

Bažantová, N. 1993: Pohřební roucha českých králů, Praha.

Bažantová, N. – Bravermanová, M. – Samohýlová, A. 1994: Korunovační roucha českých panovníků, Umění 42, 288-307.

Beneš, F. 1872: Hrobka pod hl. oltářem v hl. chrámu sv. Víta v Praze, Světozor 6, 297.

Beneš, F. 1873: Stará truhla z hrobky královské v chrámu sv. Víta na Hradčanech, Světozor 7, 418-419.

Bláhová, M. 1997: Die königlichen Begräbniszereemonien im spätmittelalterlichen Böhmen. In: Der Tod des Mächtigen. Paderborn – München – Wien – Zürich, 89-113.

Bravermanová, M. 1997: Pohřební oděv Rudolfa I. Habsburského, českého krále, zv. Kaše. Exkurs do módy začátku 14. století – The funeral Costume of Rudolph I of Habsburg, King of Bohemia (known as the Pie): A Journey to Fashion at the Beginning of the 14th Century. In: Život v archeologii středověku, Praha, 67-84.

Bravermanová, M. et al. 1993a: Bažantová, N. – Bravermanová, M. – Kobrlová, J. – Samohýlová, A. – Wasserbauer, R.: Textilie z hrobu Rudolfa I., českého krále, zv. Kaše – Die Textilien aus dem Grab Rudolfs I., des böhmischen Königs sgn. „Kaše“ (Vorberichts), Archaeologia historica 18, 359-375.

– 1993b: Bažantová, M. – Bravermanová, M. – Kobrlová, J. – Samohýlová, A. – Wasserbauer, R.: Textilie z hrobu arcikněžny Eleonory, dcery Maxmiliána II., Muzejní a vlastivědná práce 3, 154-167.

– 1994: Bravermanová, M. – Kobrlová, J. – Samohýlová, A.: Textilie z hrobu Anny Jagellonské z Colinova mauzolea v katedrále sv. Víta na Pražském hradě – Textilien aus der Grabstätte der Anna Jagellone, Archaeologia historica 19, 437-461.

– 1995: Bravermanová, M. – Kobrlová, J. – Samohýlová, A., Textilie z hrobu Maxmiliána II. z Colinova mauzolea v katedrále sv. Víta na Pražském hradě – Textilien aus dem Grab des Maximilian II. von Habsburg aus dem Colin-Mausoleum im St. Veitsdom in der Prager Burg, Archaeologia historica 20, 497-521.

– 1996: Bažantová, N. – Bravermanová, M. – Durdík, T. – Flury – Lemberg, M. – Kostilková, M. – Mára, M. – Pertl, M. – Samohýlová, A. – Stehlíková, D. – Vlček, E. – Wasserbauer, R.: Pohřební výbava českého krále Rudolfa. Nejstarší Habsburkové na Pražském hradě. Praha.

– 1997a: Bravermanová, M. – Samohýlová, A.: Textilie z hrobu Ferdinanda I. z Colinova mauzolea v katedrále sv. Víta na Pražském hradě, Muzejní a vlastivědná práce 2, 65-91.

– 1997b: Bravermanová, M. – Čierna, A.: Pohřební textilie z hrobu Rudolfa II. v královské hrobce v katedrále sv. Víta na Pražském hradě – Leichentextilien aus dem Grab des Rudolf II. aus der Königsgruft im St. Veitsdom in der Prager Burg, Archaeologia historica 22, 363-385.

– 2002: Bravermanová, M. – Kloudová, R. – Vrabcová, A.: Tkaniny z tumba Přemysla Otakara II. – Textilien aus der Tumba von Přemysl Otakar II, Archaeologia historica 27, 649-668.

– v tisku: Bravermanová, M. – Kloudová, R. – Otavská, V. – Vrabcová, A.: Pohřební roucho Karla IV. z královské krypty v katedrále sv. Víta.

Bravermanová, M. – Lutovský, M. 2001: Hroby, hrobky a pohřebiště českých knížat a králů, Praha.

Březinová, H., 1997: Doklady textilní výroby v 6. – 12. století na území Čech, Moravy a Slovenska – Belege für die Textilherstellung im 6.-12. Jh. in Böhmen, Mähren und in der Slowakei, Památky archeologické 88, 124-179.

– 2004: Textilní výroba v českých zemích v období 13. – 15. století. Disertační práce. Nepublikováno. Uložena v Ústavu pro pravěk a ranou dobu dějinnou, FF UK v Praze.

Dirr, A. 2004: Der Kruseler. Eine gerüschte spätmittelalterliche Kopfbedeckung. Semesterarbeit im Fach Kunst – und Kultur geschichte, Köln am Rhein, nepublikováno.

Flury-Lemberg, M. – Otavský, K. 1994: Die Grabgewand König Wenzels IV. In: Festschrift für Hermann Fillitz zum 70. Geburtstag. Aachener Kunstblätter des Museumsvereins, 293-304.

Frolík, J. 1992: Insignes funébres des sépultures des Rois de Bohême dans cathédrale Saint-Guy du Château de Prague. In: Frolík, J. – Klápště, J. – Smetánka, Z. – Žegklitz, J.: L'archéologie et la culture spirituelle du Moyen Age (Quatre miniatures), Památky archeologické 83, 159-164.

Gelte, R. 1883: Johann von Görlitz, Neues Lausitzisches Magazin 59, 1-201.

Glückselig, L. 1855: Der Prager Dom zu St. Veit. Praha – Litoměřice.

Gollerová – Plachá, J. 1937: Látky z pražské královské hrobky. Praha.

Hilbert, K. – Matiegka, J. – Podlaha, J. 1930: Královská hrobka v chrámě sv. Víta na Hradě pražském, Památky archeologické 36 (1928-1930), 241-257.

Hübner, A. 1864: Znaimer Denkwürdigkeiten. Znaim.

Krčálová, J. 1994: Renaissance. In: Merhautová, A. (ed.): Katedrála sv. Víta v Praze (K 650. výročí založení). Praha.

Kusternig, A. 1998: Bitva na Moravském poli (u Suchých Krut a Jedenspeigen). Exkurz: Otakarova smrt a osudy jeho těla. In: Bláhová, M. a Hlaváček, I. (eds.): Česko-rakouské vztahy ve 13. století. Praha. 163-189.

Kutal, A. 1985: Gotické sochařství. In: Dějiny českého výtvarného umění I/1. Od počátků do konce středověku, Praha. 216-283.

Lejsková, M. 1931: Dvoji šat královen z hrobky českých králů v chrámě sv. Víta v Praze, Památky archeologické 37, 5-9, 32.

Maříková-Kubková et al. 2005: Maříková-Kubková, J. – Bravermanová, M. – Kováč, A. – Křivánek, R. – Měchura, P. – Mrlina, P. – Šindelář, J. – Šindelářová, M. – Vácha, B. – Vandělík, J.: Předběžná zpráva o průzkumu staré královské hrobky v chóru katedrály sv. Víta na Pražském hradě – Vorläufiger Bericht über den Fund der alten Königsgruft im Chor des Veitsdoms auf der Prager Burg, Castrum Pragense 6, 99-124.

Matiegka, J. 1932: Tělesné pozůstatky českých králů a jejich rodin v hrobce svatovítského chrámu v Praze. Praha.

Meier, T. 2002: Die Archäologie des mittelalterlichen Königsgrabes im christlichen Europa. Stuttgart.

Mikovec, B. A. 1860: Starožitnosti a památky země České, 1-2. Praha.

Palacký, F. 1856: Zuegenverhör über den Tod König Ladislav's von Ungaren und Böhmen im Jahre 1457, Abhandlungen d. böhm. Ges. D. Wiss., 9 (V), 7-10.

Poche, E. 1978: Zwei böhmische Königskronen, Umění 26, 481-494.

Ročník 1874: Ročník Jednoty pro dostavení hlavního chrámu sv. Víta na hradě Pražském za čas od 1. ledna 1871 do 3. prosince 1873. Praha.

Rudolf II. a Praha, 1997: Katalog vystavených exponátů. Praha.

Rulík, J. 1804: Náležitě vypsání hrobů královských a knížecích v hlavním kostele na hradě Pražském. Praha.

Ryba, J. 1998: Mansionáři v Pražském kostele - Mansionäre in der Prager Kirche, Pražský sborník historický 30, 5-89.

Spěváček, J. 1979: Karel IV. Život a dílo (1316-1378). Praha.

Stehlíková, D. 2000: Krone, Reichsapfel und Szepter aus dem Grab Otakars II. Přemysl. In: Kramp, M. (ed.): Krönungen. Könige in Aachen – Geschichte und Mythos. Katalog der Ausstellung, Mainz, 455-456.

Šmahel, F. 1993: Smuteční ceremonie a rituály při pohřbu císaře Karla IV., Český časopis historický 91, 401-416.

– 1994: Blasfemia rytualu? Trzy pogrzeby króla Wacława IV. In: Banaszkiwicz, J. (ed.): Imagines Potestatis, Rituály, symbole i konteksty fabularne władzy zwierzchniej. Polska X-XV w., Warszawa, 93-104.

– 1995: Blasfémie rituálu? Tři pohřby krále Václava IV. In: Soukup, L. (ed.): Pocta prof. JUDr. Karlu Malému, DrSc. k 65. narozeninám. Praha, 133-143.

– 2002: Mezi středověkem a renesancí. Praha.

Tomek, V. V. 1893: Dějepis města Prahy, III. Praha.

Vlček, E. 1999, 2000: Čeští králové I., II. Atlas kosterních pozůstatků českých králů a přemyslovské a lucemburské dynastie s podrobným komentářem a historickými poznámkami. Atlas kosterních pozůstatků českých králů Ladislava Pohrobka, Jiřího z Poděbrad a Habsburků pohřbených na Pražském hradě. Praha.

Vlček, E. – Spěváček, J. 1989: Karel IV. a jeho rodina. Katalog k výstavě. Národní muzeum v Praze. Praha.

Výroční zpráva 1936: Výroční zpráva pro dostavení hlavního chrámu sv. Víta na Hradě pražském za správní rok 1935. Praha.

Wirth, Z. 1936: Královská hrobka v chrámě sv. Víta na Hradě pražském, Umění 9, 77-78.

Zap, K. V. 1855: Císařská hrobka u sv. Víta v Praze, Památky archeologické 1, 95.

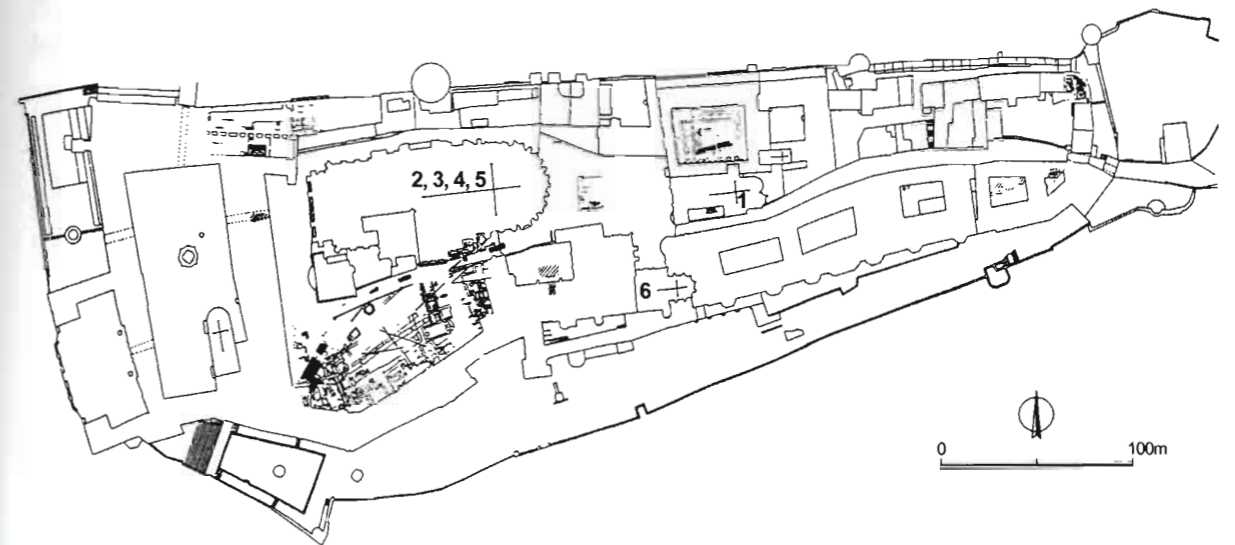
Zeminová, M. 1980: Středověká tkanina královského původu, Acta Umělecko-průmyslového muzea 15, 30-53.

HROBY SVĚTCŮ ČESKÉHO PŮVODU NA PRAŽSKÉM HRADĚ

MILENA BRAVERMANOVÁ

1. ÚVOD

Svatí hráli velkou roli ve všech vznikajících státech Evropy. Vedle úcty k Panně Marii, apoštolům a svatým Martinovi, Janu Křtiteli, Michalovi a Jiřímu, jež byla charakteristická pro celý tehdejší křesťanský svět, se začal vytvářet i kult světců, kteří se poji k nejranějším obdobím konstituování církevních a státních správ. Tuto myšlenku podporovaly z pochopitelných důvodů vládnoucí dynastie, jejichž vládu svatí předkové posvěcovali. V Čechách to byl sv. Václav, kdo se stal „věčným panovníkem“, patronem české země, a kdo pomáhal vytvářet základ pro sebeuvědomění národa. Církev tím, že ve svých prostorách chovala ostatky, zase zvyšovala svou prestiž. Postupně se okruh těch, kteří stáli za touto ideou, rozšiřoval na šlechtu a vzdělance, posléze měšťany i další vrstvy. Mezi světci uctívanými v Čechách a pohřbenými na Pražském hradě najdeme v první řadě členy vládnoucího rodu Přemyslovců (sv. Václav a sv. Ludmila), jejichž umučení a translace se odehrávaly v období počátků formování českého státu a v období, kdy křesťanství v Čechách teprve zapouštělo své kořeny. V 11. století byly na Pražském hradě pohřbeny ostatky prvního pražského biskupa z domácího rodu, sv. Vojtěcha, s nimiž byly z Hnězda přeneseny též ostatky hnězdenského arcibiskupa sv. Radima-Gaudentia.¹ Hrob Jana Nepomuckého, k jehož svatořečení došlo až v baroku, pochází již z konce 14. století. Až na několik autentických ostatků sv. Prokopa, uložených v relikviářích v kostelech Pražského hradu, se domnělé ostatky tohoto světce do kostela Všech svatých dostaly až v roce 1588. Tumby a relikviářové schrány s ostatky českých patronů se nacházejí v bazilice sv. Jiří (sv. Ludmila), v chrámu sv. Víta (sv. Václav, sv. Vojtěch, sv. Jan Nepomucký, tam též hrob sv. Radima) a v kostele Všech svatých (sv. Prokop; *obr. 1*).

Obr. 1: Pražský hrad – hroby světců. Bazilika sv. Jiří: 1 – sv. Ludmila; svatovítský komplex: 2 – sv. Václav, 3 – sv. Vojtěch, 4 – sv. Radim, 5 – sv. Jan Nepomucký; kostel Všech svatých: 6 – sv. Prokop.

Abb. 1: Prager Burg – Heiligengräber. Georgsbasilika: 1 – hl. Ludmilla; Veitsdom: 2 – hl. Wenzel, 3 – hl. Adalbert, 4 – hl. Radim, 5 – St. Johann von Nepomuk; Allerheiligenkapelle: 6 – St. Prokopius.

¹ Pomíjím ostatky sv. Pěti bratří, přenesené do Čech též v roce 1039, a to pro jejich cizí původ (srv. *Sláma 1987*, 427-428).

2. ÚMRTÍ SVĚTCŮ A POČÁTKY JEJICH KULTU

Sv. Ludmila, která je naší nejstarší světicí, byla zabita 15. září v roce 921 na Tetíně vrahy najatými kněžnou Drahomírou. Translaci na Pražský hrad roku 925 lze považovat za Ludmilinu kanonizaci, nicméně její kult byl dlouhou dobu omezen pouze na vládnoucí knížecí rod Přemyslovců a na baziliku a klášter sv. Jiří schraňující její ostatky. V době založení svatojiřského kláštera také vznikla dnes nedochovaná nejstarší svatoludmilská legenda (mj. *Třeštík 2002*, 314). K dalšímu rozvinutí svatoludmilského kultu došlo ve 12. století.

Sv. Václav byl zabit 28. září 935 ve Staré Boleslavi, v sídle jeho bratra Boleslava I. Právě Boleslav I. nechal – podle některých legend za tři roky – ostatky sv. Václava převést na Pražský hrad a pohřbít do rotundy sv. Víta. Kult sv. Václava se od 11. století velmi rychle šířil. Ve 12. století se již setkáváme s pojetím sv. Václava jako patrona celých Čech. Proměnil se tak ve věčného panovníka, vlastníka všech statků, půdy i lidí v zemi. Panovník byl jenom jeho dočasným zástupcem. Češi se tak sami začali považovat za čeled sv. Václava a tato idea představovala výrazný tmelící prvek českého středověkého národa. Na domácí půdě byl kult sv. Václava pojímán jako kult dobrého panovníka, který se přimlouval za zemi a zajišťoval mír (mj. *Třeštík 2002*, 314-315). Oproti tomu legendy, většinou cizího původu, se naopak snažily vyzdvihnout knížete jako reformního mnicha, vykonávajícího své panovnické povinnosti jen z donucení.

Sv. Vojtěch byl zavražděn dne 23. dubna roku 997 na misionářské cestě k pohanickým Prusům. Jeho ostatky vykoupil polský kníže Boleslav Chrabrý, který je nejdříve nechal pohřbít v chrámě v Třemešně a v roce 999 je dal přenést do Hnězda. Téhož roku byl sv. Vojtěch v Římě svatořečen a povýšen na patrona Polska. Za věrozvěsta byl považován také v Uhrách. Jeho kult se ihned šířil po celé Evropě, začaly být sepisovány první legendy o jeho životě a mučednické smrti. V Čechách se kult rozšířil až poté, co v roce 1039 získal český kníže Břetislav I. v Hnězdně Vojtěchovy ostatky a pohřbil je na Pražském hradě. Za vojenskou výpravou se pravděpodobně skrývala potřeba získat argumenty při snahách českého knížete na zřízení pražského arcibiskupství.

Ostatky prvního hnězdenského arcibiskupa Radima-Gaudencia (†1000?/1006?/1016?) byly přeneseny do Čech v roce 1039 spolu s ostatky sv. Vojtěcha a sv. Pěti bratří. Zatímco v Polsku byl jako světec uctíván již v 11. století a teprve ve vrcholném středověku jeho kult postupně upadal, měla v českém prostředí svatoradimská úcta vývoj opačný. V Čechách v 11. století Radim jako světec ještě uctíván nebyl, k rozšíření jeho kultu došlo nejspíše až ve 13. století. Jako o světcích se o Radimovi píše v kronice Dalimilově a znovu pak byl za svatého prohlašován některými autory v době barokní (blíže s lit. *Sláma 1987*, 431-432).

Sv. Prokop zemřel v roce 1053 a byl pohřben v benediktinském klášteře na Sázavě, který založil spolu s knížetem Břetislavem. Již brzy po Prokopově smrti se u jeho hrobu začaly dít zázraky. K jeho kanonizaci došlo až o půlstoletí později v roce 1204. Po bok dalších českých patronů, kteří byli vzýváni v krizových dobách české země, byl přiřazen v roce 1260. Jemu, sv. Václavu, sv. Vojtěchu a sv. Pěti bratřím byl totiž připisán podíl na vítězství Přemysla Otakara II. nad uherským králem v bitvě u Kressenbrunn.

Sv. Jan Nepomucký doplatil na spory mezi králem Václavem IV. a pražským arcibiskupem Janem z Jenštejna, které se vyhrtily v roce 1393. Byl zatčen, vyslýchán, mučen a dne 20. března 1393 svržen z Karlova mostu do Vltavy. Po třech letech byly jeho ostatky přeneseny do katedrály sv. Víta. První oficiální zpráva o jeho smrti byla autentická, po určitém čase se však začalo šířit jiné podání, a to že Jana z Pomuku nechal utopit Václav

IV. kvůli tomu, že Jan nechtěl vyzradit obsah zpovědi jeho manželky královny Žofie. Úcta k tomuto kdysi generálnímu vikáři Janu z Jenštejna postupně nabývala na intenzitě, až vyvrcholila v baroku jeho kanonizací v roce 1729. „Zázračně“ zachovaný jazyk, který se při antropologickém průzkumu na konci 20. století ukázal jako část mozkové hmoty, se stal symbolem zachování zpovědního tajemství.

3. HROB SV. LUDMILY

Legendy zaznamenávají, že sv. Ludmila byla bezprostředně po svém zavraždění v roce 921 pohřbena na Tetíně (*Kristiánova legenda*, kap. 4, s. 39; *Prolog o Ludmile*, s. 65; k Ludmilině smrti a translaci mj. *Třeštík 1981*, 72-79, 91-94; *týž 1997*, 369-372). Proložní legenda navíc dodává, že hrob byl umístěn „*podě zdi hradní*“ (*Prolog o Ludmile*, s. 65). Z popisu událostí v souvislosti s translací vyplývá, že v zemi vyhloubená hrobová jáma byla překryta dřevěnou deskou a vyplněna hlínou (*Kristiánova legenda*, kap. 5, s. 48-49). O něco později byla nad hrobem postavena hrobní kaple sv. Michala (blíže *Sommer 2000*, 229-260).

3.1. NEJSTARŠÍ HROB SV. LUDMILY NA PRAŽSKÉM HRADĚ (obr. 2)

Kníže Václav dal ostatky sv. Ludmily v roce 925 přenést z Tetína do Prahy a uložit do baziliky sv. Jiří. Z Kristiánovy legendy se dovídáme, že v chrámu byla rakev položena před oltář a pro ostatky „*vykopavše zemi a upravivše hrob, pokusili se ji v téže bazilice pohřbíti. Ale vykopaný hrob náhle zaplavila voda.*“ Teprve po vysvěcení baziliky bylo možné ostatky sv. Ludmily pohřbít, neboť voda se ve vyhloubeném místě již neukázala (*Kristiánova legenda*, kap. 5, s. 50-53). Kde se ale tento hrob nacházel?

Dlouhou dobu převažoval názor, že sv. Ludmila byla zprvu pochována v jižní kapli baziliky v dnes prázdné hrobové jámě, umístěné před oltářem. Tato interpretace však byla nedávno zpochybněna poukázáním na starší svědectví, že v této hrobové jámě měl být ve 14. století pohřben jeden z kanovníků (*Frolík et al. 2000*, 138). Navíc jako světi musela být pohřbena za oltářem.

Z uvedených důvodů se hrob sv. Ludmily musel nacházet na jiném místě v bazilice. Mohlo to být v nám neznámém hrobě anebo – což je nová hypotéza – v křížovém zahloubeném útvaru, situovaném východně od hrobu JK-98, připisovaném ponejvíce Boleslavu II. (obr. 2). Křížový útvar objevil I. Borkovský při archeologickém průzkumu baziliky (*Borkovský 1960*, 680-700; *Borkovský 1961*, 539-540; *Borkovský 1975*, 28-32).² Čtyřramenný útvar byl zahloubený cca 50 cm do podložní břidlice, jeho dno bylo vymazáno maltou, ramena pravidelně vyzděna z úštěpků opuky, spojovaných bílou maltou. Vnitřek zahloubených ramen byl omítnut našedlou maltou. Domnívám se, že tento objekt lze považovat za relikviářový hrob, do něhož byly pohřbeny Ludmiliny ostatky. Jako analogie lze uvést podobné úvary v německém Unterregenbachu ve Württembersku, datované nejpozději do 11. století, které jsou určeny jako hroby pro relikvie (*Fehring 1971*, 1167-1170). Zda se jedná o prvotní Ludmilin hrob v bazilice či o hrob, kam byla Ludmila přenesena z jiného, nám neznámého, místa baziliky, nelze rozhodnout.

Přestože přesnější interpretaci nálezové situace v okolí křížového útvaru nám poněkud znejasňují zápisy v člancích I. Borkovského, především o několika nejstarších

² I. Borkovský považoval tento objekt za piscinu, neboli za objekt s křestní funkcí. Tato interpretace však není obecně přijímána (naposledy *Maříková-Kubková 2003b*, 439-443).

Obr. 2: Útvar tvaru kříže, pravděpodobný reliquiářový hrob sv. Ludmily. V pozadí hrob JK-98 (Boleslav II.?), stav v roce 1959 (podle *Borkovský 1975*, obr. 46).

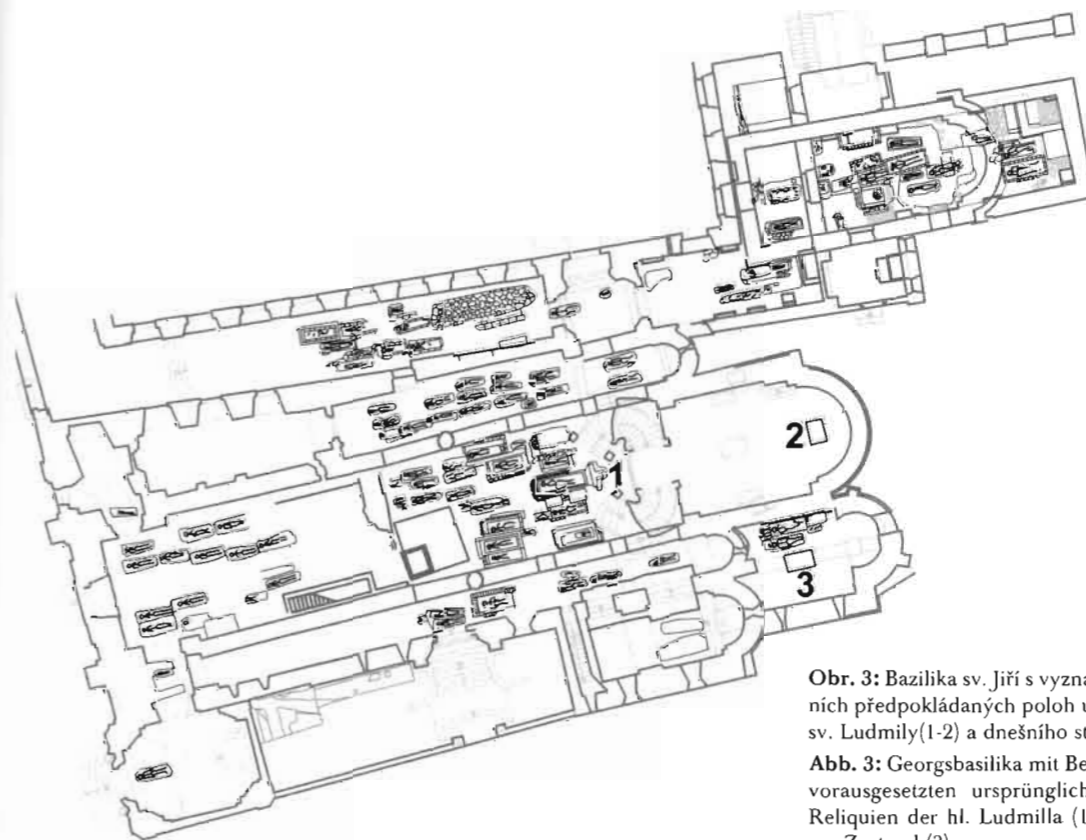
Abb. 2: Kreuzförmiges Gebilde, wahrscheinlich Reliquien-grab der hl. Ludmilla. Im Hintergrund Grab JK-98 (Boleslav II. ?), Zustand 1959 (nach *Borkovský 1975*, Abb. 46).

maltových podlahách, je zcela nepochybné, že křížový útvar byl starší než hrob JK-98, připisovaný nejčastěji Boleslavu II., či v poslední době též Boleslavu I. (*Borkovský 1961*, 534; *Borkovský 1975*, 28; *Sláma 2003*, 293-300). Nejpozději v době vzniku tohoto hrobu (999, 972?) musely být ostatky sv. Ludmily vyjmuty z křížového útvaru a přeneseny na nové místo. To pravděpodobně také odpovídalo dobové tendenci umisťování ostatků svatých v prostorách nad zemí, což umožňovalo přiblížit ostatky svatých přímé adoraci věřících.

Úvahu, že křížový útvar mohl být zřízen pro ostatky sv. Ludmily, lze třeba dále klást do souvislosti se zmínkami písemných pramenů o jejich dalších osudech. Tomu, že nejpozději v roce 1100 byly ostatky sv. Ludmily již přístupné, nasvědčuje zmínka v Kosmově kronice o přezkušování a utvrzování se v Ludmilině svatosti. Abatyše Windelmuth totiž chtěla vložit do oltáře v nově svěceném kostele sv. Petra část závoje, neboli druhotnou relikvii sv. Ludmily, která se zřejmě tehdy nacházela přímo u ostatků. Biskup Heřman vyžadoval ověření této relikvie ohněm. Relikvie z této zkoušky vyšla neporušená (*Kosmas III*, 11, s. 171-172). Při popisu požáru Pražského hradu v roce 1142 z pera Kanovníka vyšehradského se zase dočteme, že jeptišky tehdy musely ze svatojiřského kláštera uprchnout. Po několika dnech se začaly shánět po ostatcích sv. Ludmily. Rakev našly neporušenou mezi kamením a ohořelým dřívím. Po jejím otevření a ohledání ji vrátily zpět vedle oltáře (*Kanovník vyšehradský* k roku 1142, 236-237). Z tohoto vyprávění je opět zřejmé, že schrána s ostatky byla přístupná, bylo možné ji otevřít a byla umístěna vedle jakéhosi oltáře. Na to, že se pravděpodobně jednalo o oltář sv. Kříže, soudím na základě následujících zpráv písemných pramenů. K roku 1252 je zaznamenáno, že v kostele sv. Jiří v Praze tekla krev z nohy Ukřižovaného. Pomněn, sudí krále českého, tuto krev rukou setřel (*Letopisy české*, 290). Podobná událost se opakovala v roce 1283. Opět padaly krůpěje krve z nohy Ukřižovaného, který byl, jak je přímo poznamenáno, postaven na hrobě blahoslavené Ludmily v kostele sv. Jiří (*Příběhy Přemysla Otakara II.*, 367). Laické oltáře (sudí Pomněn byl laikem) byly v klášterních kostelech zasvěcované sv. Kříži a obvykle jsou situovány ve východní části trojlodí před chórem. I v bazilice sv. Jiří je oltář sv. Kříže doložen, a to u hrobu JK-98, který byl zahlouben těsně vedle křížového útvaru. Zde tedy mohl v polovině 13. století stát i krucifix. A na tomto místě mohla být po určitý čas umístěna i schrána s ostatky sv. Ludmily. Na základě výše uvedených skutečností lze formulovat hypotézu, že ostatky sv. Ludmily se pravděpodobně od doby její translace do baziliky sv. Jiří až do konce 13. století nacházely zhruba ve stejném prostoru, nejprve v křížovém útvaru, později ve schráně u oltáře sv. Kříže.

3.2. DALŠÍ PŘESUNY LUDMILINÝCH OSTATKŮ (obr. 3)

Na konci 13. století se ostatky sv. Ludmily již nacházely v „nádherné schráně“ za hlavním oltářem sv. Jiří, jak je zaznamenáno v letním pasionálu olomoucké kapitulní knihovny CO 230 v závěru kázání o sv. Ludmile *Factum est* (s. 555-556). Hlavní oltář však již tehdy stál ve vyvýšeném románském presbytáři, který byl postaven až po přestavbě baziliky po požáru v roce 1142. Po roce 1371 se ostatky svěťice v souvislosti se svěcením nového hlavního oltáře dostaly do jižní postranní kaple (*Tomek 1866*, 122). Pro tělo sv. Ludmily byla před tímto přesunem na začátku 2. poloviny 14. století zhotovena figurální tumba s ideálním obrazem svěťice. Kněžna je na ní znázorněna jako mladá žena, s hlavou natočenou na polštáři k levé straně a zahalenou jako u jeptišek zavnutím a rouškou. Oči má zavřené, ruce sepjaté. Oděna je do dlouhého pláště, přidržovaného vysoko na hrudi agrafou. Plastika, datovaná do padesátých let 14. století, je dílem s vysokou formální kvalitou od neznámého autora, příklánějícího se k vlivům tehdejšího vídeňského prostředí. Na jižní a severní straně tumby se nachází po pěti reliéfech světců umístěných v arkádách. Tyto boční reliéfy představují práci nižší úrovně než je plastika. Jako celek i s bočními reliéfy byla tumba dokončena ve 3. čtvrtině 14. století (*Hlobil 1985*, 377-402). Přenesení hrobu od hlavního oltáře do boční kaple pravděpodobně souviselo se zájmem, aby bylo odděleno místo uctívání sv. Jiří a sv. Ludmily. To mohlo vést následně k zesílení kultu (*Bravermanová a kol. 2001*, 472). Datace dochovaných pečeti ze schrány sv. Ludmily svědčí o tom, že v době mezi zánikem předchozího hlavního oltáře a pravděpodobným definitivním uzavřením kamenné tumby na začátku 15. století bylo třeba přechovávat tělo sv. Ludmily na jiném – bližší nám neznámém – místě, dnes již však nelze určit na kterém. Toto mezidobí bylo pravděpodobně vynuceno přestavbou chórové kaple. Je zřejmé, že tehdy byla několikrát ověřována autentičnost ostatků (*Hlobil 1985*, 394).

Obr. 3: Bazilika sv. Jiří s vyznačením původních předpokládaných poloh uložení ostatků sv. Ludmily (1-2) a dnešního stavu (3).

Abb. 3: Georgsbasilika mit Bezeichnung der vorausgesetzten ursprünglichen Lage der Reliquien der hl. Ludmilla (1-2) und heutiger Zustand (3).

Lze předpokládat, že pro uložení těla sv. Ludmily byl původně zamýšlen prostor přímo v tumbě pod plastikou kněžny, ale její ostatky byly v roce 1980 nalezeny v hrobní komoře pod touto tumbou. Je tedy otázkou, kdy k vyhloubení druhotné komory a přesunu kněžniných ostatků došlo. Mohlo to být před rokem 1421 v souvislosti s počínajícími husitskými bouřemi, kdy na svatojiřské jeptišky byl vyvíjen nátlak, aby narychlo opustily klášter. Tehdy mohly ukrýt na bezpečné místo to, co bylo v klášteře nejcennější (Bažantová 1998, 252-254). Další možností je až období okolo roku 1731 při nepovolených stavebních úpravách podlahy v prostoru kaple sv. Ludmily. V té době byl na náhrobku dokončen i barokní oltář. Tuto teorii by podpořil rozpoznáný lístek asparagusu, který byl nalezen mezi tkaninami. Asparagus se totiž u nás objevil až v baroku. V baroku byla také plastika sv. Ludmily překryta sedlovou střechou a ozdobena červeným sametovým příkrovem se zlatými střípaci (Beckovský 1880, 283). V 50. letech 19. století byl při restaurování náhrobku k západní stěně tumby připojen novogotický oltář, ostatky ale, přestože byly hledány, nalezeny nebyly.

V roce 1980 byl náhrobek znovu restaurován a při té příležitosti tumba rozebrána. Pod ní se našel prostor, v němž byly uloženy dvě olověné schrány. První byla označena jménem sv. Ludmily a vedle ostatků se v ní nacházely i tkaniny (obr. 4). Do druhé schrány byly vloženy lebky tří neznámých žen a též fragmenty látek, z nichž některé byly ze stejných částí tkanin, jako byly látky objevené v Ludmilině schráně. Kdy byla druhá schrána zřízena s tím, že textilie byly tehdy zřejmě rozděleny, a komu kdysi lebky náležely, nevíme, ale pájení spojů obou schrán vyhlíží novodobě. Zdá se ale, že ke zřízení prostoru pod tumbou i uložení všech ostatků na toto místo došlo až v baroku (Smetánka – Chotěbor – Kostílková 1986, 283-293).

Obr. 4: Otevřená rakev s ostatky sv. Ludmily, stav v roce 1981.
Abb. 4: Geöffneter Sarg mit den sterblichen Überresten der hl. Ludmilla, Zustand 1981.

4. HROB SV. VÁCLAVA

Kníže sv. Václav byl zabit v roce 935 na hradišti ve Staré Boleslavi. Události, které po jeho zavraždění bezprostředně následovaly, s menšími odchylkami popisují legendy. Podle legendy *Crescente fide* bylo tělo sv. Václava „chvatně uloženo do hrobu“ (*Crescente fide – tzv. bavorská recenze*, 187; *Crescente fide – tzv. česká recenze*, 61). První staroslověnská legenda zaznamenává poněkud podrobněji: „Krustěj však kněz vzav jej před chrámem jej položil a pokrýl tenkou plachtou. Uslyševši pak matka o zabití syna svého a přiběhnuvši, hledala ho; uzřevši pak jej, padla na srdce jeho a plačíc sbírala údy těla syna svého. Sebravši (je) pak neosmělila se nésti jej do domu svého, ale v jizbě kněžově umyše a oblékše jej, položili jej uprostřed kostela...Povolav pak kněze Pavla, aby vykonal modlitbu nad ním, pochovali ctné jeho tělo...“ (1. stl. václavská legenda – redakce Vostokovova, s. 18-19, též redakce minejní a charvatskohlaholská, s. 26-27, 42). Podle Gumpoldovy (*Gumpold*, 161) a Druhé staroslověnské legendy (2. stl. václavská legenda, s. 113) „uzavřeli pak svaté tělo důstojně do rakve, a vykonavše nad ním podle předpisu všechny smuteční obřady, pohřbili je před chrámem poblíž místa jeho vítězného zápasu“. Kristiánova legenda hrob umísťuje do kostela sv. Kosmy a Damiána a zaznamenává, že „bezduché tělo matka...a někteří věrní vzali a jen tak do hrobu je položivše, zemí je přikryli, ne jak se slušelo pro mučedníka, ale jak se děje s obyčejným člověkem...“ (*Kristiánova legenda*, kap. 7, s. 75). Podle Vavřince Montecassinského „mrtvé tělo leželo po nějaký čas nepohřbeno v témž chrámě, kde dotrpěť“ (*Vavřinec Montecassinský*, 178).

První staroslověnská legenda dále uvádí, že Václavova krev „když nechtěla po tři dni jíti do země, v třetí pak večer, ani (to) všichni viděli, chrám vzešel nad ním“ (1. stl. václavská legenda – Vostokovova redakce, s. 19, též redakce minejní a charvatskohlaholská, s. 27 a 42). Interpretace této zmínky závisí na tom, přikloníme-li se k těm pramenům, které umísťují Václavův hrob do interiéru kostela sv. Kosmy a Damiána či do jeho exteriéru. V prvním byla zvažována existence jakéhosi baldachýnu uvnitř kostela (*Cibulka 1934*, 368-369), v druhém pak existence hrobní kaple nad významným hrobem (v tomto kontextu k rozporům ve výpovědi písemných pramenů *Sommer 2000*, 242-243).

Z líčení legend tedy vyplývá, že první místo posledního odpočinku sv. Václava se nalézalo v kostele sv. Kosmy a Damiána či v jeho těsné blízkosti a bylo velmi prosté. Archeologicky přes všechny nové objevy na hradišti ve Staré Boleslavi zůstal zatím tento kostel nedoložen (*Boháčová 2002*, 137).

K době, kdy ostatky sv. Václava ještě spočívaly ve Staré Boleslavi, se váže zmínka v Kristiánově legendě, a to že po čase Václavova sestra Přibyslava hrob otevřela a přidala k mrtvole uřáté bratrovo ucho (*Kristiánova legenda*, kap. 8, s. 82-83). Podobnou historku popisuje Vavřinec, mělo se ovšem jednat o ruku (*Vavřinec Montecassinský*, 178).

4.1. HROB SV. VÁCLAVA V ROTUNDĚ SV. VÍTA

Po určité době byl sv. Václav z podnětu bratra Boleslava I. ze Staré Boleslavi přenesen do rotundy sv. Víta na Pražském hradě. V legendách *Crescente fide* (*Crescente fide – tzv. bavorská recenze*, 187; *Crescente fide – tzv. česká recenze*, 62), Gumpoldově (*Gumpold*, 161), Kristiánově (*Kristiánova legenda*, kap. 8, s. 78-85) a Druhé staroslověnské legendě (2. stl. václavská legenda, s. 115) je napsáno, že k tomu došlo za tři roky. Naopak Vavřinec spojuje přenos až s dobou episkopátu sv. Vojtěcha (*Vavřinec Montecassinský*, 179). Translace probíhala v noci a došlo k ní – zdá se – bez přítomnosti církevních autorit. Jediný, kdo uvádí, že se přenosu účastnil biskup – a to sv. Vojtěch –, je opět Vavřinec.

V poslední době D. Třeštík translaci spojuje až se snahami o zřízení pražského biskupství a posunuje ji do 60. let 10. století (např. *Třeštík 2002*, 314). Otázkou je, proč by např. Kristián, který je ztotožňován se Strachvasem, nebo-li synem Boleslava I., a tedy nejbližším příbuzným, tuto významnou rodinnou událost, kterou by musel sám zažít, takto záměrně zkreslil. Proč by se v takovém případě translace odehrávala v noci a bez přítomnosti církevních hodnostářů? I pravděpodobný způsob uložení těla na Pražském hradě do zřejmě stavebně neupraveného zahloubeného hrobu odpovídá ranějšímu období. Po polovině 10. století by se již ostatky světce asi ocitly v mauzoleu, umístěném zřejmě nad úrovní podlahy, a nikoli v prostém zahloubeném hrobě, jak k tomu pravděpodobně došlo. Též Kristiánova historika o služebníkovi sv. Václava Podivenovi a jeho druhotném hrobě umístěném u rotundy sv. Víta tak, aby bl. Podiven byl od svého pána oddělen pouhou zdí, by nedávala v případě translace až v 60. letech zcela smysl.

Na Pražském hradě byl sv. Václav pohřben do rotundy sv. Víta, kterou sám založil. V legendě *Crescente fide* se uvádí, že tělo bylo pohřbeno v rakvi „vedle oltáře“ (*Crescente fide – tzv. bavorská recenze*, 188; *Crescente fide – tzv. česká recenze*, 62), podle První staroslověnské legendy „po pravé straně oltáře „dvanácti apoštolů““ (1. stsl. václavská legenda – Vostokovova redakce, s. 20; též redakce minejní a charvatskohlaholská, s. 28 a 43). Gumpoldova legenda zaznamenává, že sv. Václav byl pohřben za jásavého zpěvu lidu a kněží „před samým oltářem“ (*Gumpold*, 162), Druhá staroslověnská legenda doplňuje, že tomu bylo „na jižní stranu pod samý přístup k oltáři“ (2. stsl. václavská legenda, s. 117). Kristiánova legenda uvádí, že „...uložili za zpěvu hymnů a písní tělo do rakve a pochovali je v basilice svatého Víta mučedníka“ (*Kristiánova legenda*, kap. 8, s. 85). Trochu jiný údaj má Vavřinec, který poznamenává, že tělo sv. Václava bylo uloženo „ve stříbrné rakvi v chrámu sv. Víta..., vedle oltáře téhož mučedníka“ (*Vavřinec Montecassinský*, 180).

Po výzkumu provedeném v jižní apsidě rotundy sv. Víta v roce 1911 se za zbytek původního Václavova hrobu, jak napsal K. Hilbert, považovala „mělká prohlubeň nacházející se pod současným Václavovým hrobem“. Prst z původního Václavova hrobu uložená v gotické rakvi naznačovala, že Václav byl pohřben do hrobové jámy vykopané v zemi. Dále se předpokládalo, že oltář 12 apoštolů nezměnil po celou dobu svoji polohu (*Hilbert 1934*, 222, 228; k prohlubni srv. *Frolík*, v tomto sborníku).

Na základě revize všech pramenů vážících se k pozůstatkům rotundy sv. Víta lze nastínit následující vývoj. První etapou svatovítské rotundy byla stavba lodi s východní apsidou. Ve druhé etapě byla pro uložení ostatků sv. Václava zřízena jižní apside a snad první oltář 12 apoštolů. Třetí stavební etapou pravděpodobně za episkopátu biskupa Šebíře (biskupem od roku 1030, zemřel 1067) bylo zbourání vnitřního prstence jižní apsidy a vybudování nového vnějšího obvodového zdiva. Prstencový tvar apsidy se tak o něco zvětšil. Hypoteticky je možné uvažovat i o tom, že třetí fázi by bylo možné spojit se snahami o ustanovení pražského biskupství, i když tato aktivita není písemně doložena. Na korunu severovýchodního ramene nezbořené části starší rotundy byl tehdy umístěn základ nového oltáře 12 apoštolů. Ve čtvrté etapě, nadále za Šebíře, došlo ke změnám v interiéru jižní apsidy, především byla snížena úroveň podlahy a byla pořízena nová omítka. V páté etapě, stále ještě za Šebířova episkopátu, byla apsidální kaple od lodi oddělena příčkou (*Frolík et al. 2000*, 145-209). Přestože za těchto stavebních etap došlo v apsidě k různým činnostem, o samotné úpravě hrobu nemáme žádnou zprávu. Samostatnou otázkou je existence oltáře zasvěceného přímo sv. Václavu, který v souladu se zvyklostmi vážícími se ke světeckým hrobům mohl být s hrobem svatého knížete propojen. J. Cibulka

s tímto oltářem počítal, podporou mu byly především údaje v Gumpoldově a Druhé staroslověnské legendě. Oltář sv. Václava umístil v ose apsidy do pozadí za jeho hrob (*Cibulka 1934*, 387-388). Problémem je, že J. Cibulka, který převzal údaje K. Hilberta, považoval vnitřní prsteneček zdiva jižní apsidy za mladší a ne za starší, jak se nedávno ukázalo. Do starší menší apsidy by se tento oltář, pokud by byl zděný, nevešel. Nanejvýše by se mohlo jednat o oltář přenosný. Pokud ale autoři Gumpoldovy a Druhé staroslověnské legendy měli na mysli skutečně zděný oltář sv. Václava, potom bychom výstavbu vnějšího prstence apsidy museli datovat do doby okolo zřízení biskupství, a ne až do doby Šebířovy. To však odporuje údajům v Kosmově kronice, kde je v souvislosti s líčením objevu ostatků bl. Podivena jako původce stavebních úprav uveden Šebíř (*Kosmas III*, 55, s. 228). Situaci je možné uzavřít tak, že v první fázi u hrobu sv. Václava jemu zasvěcený oltář pravděpodobně nestál. Ostatně u hrobu sv. Ludmily také až do středověku jí zasvěcený oltář nebyl, neboť ten, který byl poblíž místa jejího posledního odpočinku, byl zasvěcen sv. Kříži.

4.2. HROB SV. VÁCLAVA V ROMÁNSKÉ BAZILICE SV. VÍTA

Kolem poloviny 11. století rotunda již nevyhovovala nárokům na biskupský kostel a postupně ustoupila bazilikální novostavbě. Hrob sv. Václava byl ponechán na místě, kolem byla postavena nová kaple nacházející se při jižní straně východního chóru baziliky. Při úpravách byla zvýšena úroveň terénu, odbourán prsteneček apsidy i příčka oddělující původní kapli. Na zvýšené podlaze byl zřízen nový oltář 12 apoštolů. Nadále však nemáme žádnou zprávu o jakékoli úpravě hrobu sv. Václava (*Frolík et al. 2000*, 202).

Konkrétní zmínka o místě posledního odpočinku sv. Václava se vztahuje až k roku 1245, kdy oltář nad hrobem sv. Václava byl opraven a nově konsekrován (*Letopisy české*, 285). Jak dosvědčují ve 20. století v tumbě sv. Václava nalezené textilie, místo světceva posledního odpočinku bylo tehdy zdobeno drahocennými pokrývkami. Za Lucemburků byla hrobu sv. Václava věnována, i přes některé výjimky, mimořádná péče. Podle Beneše z Krabice z Weitmile nechal Karel IV. k okrase místa zhotovit sochy 12 apoštolů (*Ben. Krab. z Weitm.*, 488). Jan Lucemburský je sice v roce 1336 dal v zástavu svým věřitelům (*Ben. Krab. z Weitm.*, 332, 423, 488), ale již v roce 1341 listinou ustanovil, aby veškeré stříbrné doly v Čechách odváděly kapitule u sv. Víta desátek z důchodů, jenž byly povinny dávat královské komoře. Z toho měly být zbudované skvostné hroby

Obr. 5: Pohled do hrobu sv. Václava ze strany východní po odstranění víka olověné truhly, stav v roce 1911.

Abb. 5: Blick in das Grab des hl. Wenzel von der Ostseite nach dem Entfernen des Deckels der Bleitruhe, Zustand 1911.

sv. Václava a sv. Vojtěcha se stříbrnými deskami, pozlacenými sochami, kamejemi a drahokamy (*Eršil – Pražák 1956, č. 184*).

K zásadní úpravě světcova hrobu, vyjmutí jeho ostatků – kromě již dříve oddělené lebky – a jejich novému uložení došlo mezi lety 1346-1348. Při průzkumu místa v roce 1911 se zjistilo, jak toto nové uložení vypadalo (*obr. 5*). Pod úrovní podlahy pod kamennou deskou byla vložena olověná truhla s vyjmutou hrobovou prstí a zbytky dřevěné rakve z původního světcova hrobu. Do této truhly byla vložena i menší olověná truhlice, vyplněná dřevěnou skřínkou potaženou kůží. V truhlici se vedle ostatků nacházela nápisová destička Arnošta z Pardubic, zbytky pečeti a fragmenty tkanin. Nad úrovní podlahy byla zřízena dřevěná domečkovitá schrána, umístěná na oltáři (*Podlaha 1911*). Schrána i oltář byly zdobené polodrahokamy, kamejemi, perlami a zlatými pláty (*Podlaha – Šittler 1903, I. inventář – zápis č. 26, II. inventář – zápis č. 124*). Manželky Karla IV., ale i pražští měšťané, také v té době hrob obdarovávali šperky, kříži, čalouny, příkrovy a paramenty (*Podlaha – Šittler 1903, I. inventář – zápisy č. 90, 206, 207, 231*).

4.3. HROB SV. VÁCLAVA V GOTICKÉ KATEDRÁLE SV. VÍTA

V roce 1366 byla dostavěna jako součást katedrály gotická kaple sv. Václava a při té příležitosti zřízen i nový oltář tak, že oltáři z roku 1348 byla odbourána mensa až ke kamenným deskám chránícím spodní část hrobu (*obr. 6, 7*). V roce 1367 došlo k vysvěcení nového oltáře, jak to dosvědčuje v roce 1911 nalezená listina Jana Očka z Vlašimi (*Podlaha 1911, 9*). V VI. inventáři Svatovítského chrámu z roku 1387 se dochoval záznam popisu nové tumby. Byla to obdélníková hranolovitá skříň se stříškovitým víkem, na čelní straně bylo poprsí Karla IV. a jeho manželky vyřezané v sardonýxech s korunkami ze zlata, perel a drahokamů, nad nimi soška sv. Václava v rukách držící kopí s praporcem a štít. Vše bylo zdobené rubíny, safíry, perlami, kamejemi a moniliemi. Těž plochy mezi reliéfy byly posázeny moniliemi. Severní obdélná stěna tumby byla pokryta osmnácti umělecky ztvárněnými deskami s reliéfy ve třech řadách nad sebou. Bylo počítáno i se zasazením deskovité schrány pro zlomek domnělého autografu evangelia sv. Marka. Tumba byla pokryta vodorovným víkem s kamejemi a křížkem a dále stříškovitým víkem opět s reliéfy. Jižní a západní strany tumby byly bez ozdob, pokryté pouze zlatými pláty (*Podlaha – Šittler 1903, VI. inventář, Tumba scti Wenceslai, LIII-LVI*).

Obr. 6: Fragmenty gotické oltářní menzy sv. Václava, pohled z jihozápadní strany, stav v roce 1911.

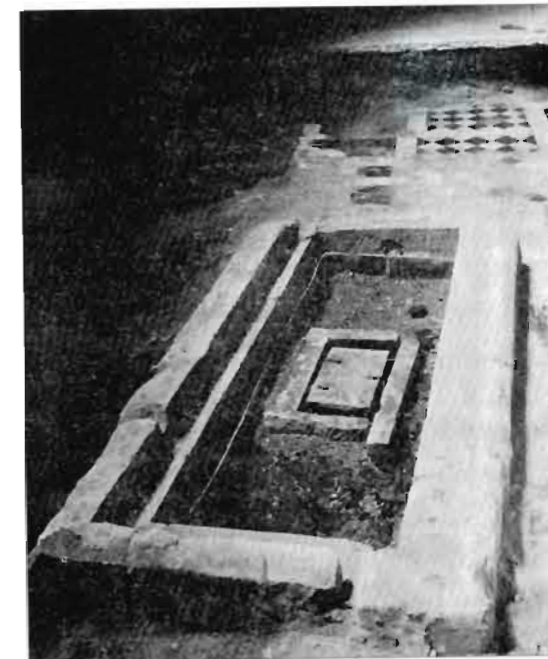
Abb. 6: Fragmente des gotischen Altartischs des hl. Wenzel, Blick von Südwest, Zustand 1911.

I v dalších letech jsou v inventářích Svatovítského chrámu zmiňovány drahocenné dary které byly věnovávány hrobu českého patrona. Opět to byly především textilie (*Podlaha – Šittler 1903, VII. inventář – zápis č. 158*). Od konce 14. století po následující období začalo docházet k poškozování tumb, materiál z ní často sloužil k úhradě různých výdajů. Například Jan Zhořelecký chtěl za utržené peníze vyplatit svého bratra Václava IV. ze zajetí, pro všeobecné pohoršení ale skvosty vrátil. Zkázou obložení tumby završil v roce 1420 král Zikmund, který její velkou část zcizil. To už bylo obložení tumb na Karlštejně, kam jej nechal v roce 1411 převést Václav IV. Do roku 1425 byl zbytek výzdoby rozkraden. Od té doby stála ve svatováclavské kapli holá schrána, překrytá pravděpodobně jenom pokrývkami (*Podlaha – Šittler 1903, VIII. inventář kaple sv. Václava, LX – LXII, XX. inventář, na jeho konci inventář kaple sv. Václava, XCII*).

Požár roku 1541 ostatky sv. Václava nezasáhl, bylo však poničeno okolí tumb. Domečkovitá schrána byla tehdy zřejmě vložena do kamenného podstavce oltáře a překryta deskou, neboť plameny ostatkům neškodily (*Beckovský 1880, 97*). Další nepříznivou událostí, která se dotkla okolí svatováclavské tumb, bylo řádění kalvinistů v katedrále v roce 1619. Alespoň ty nejhorší ztráty se po opětovném nastoupení snažili odstranit habsburští panovníci a příslušníci jejich rodiny pomocí darů (*Berghauer 1761, 100; Pešina z Čechorodu 1673, 110*).

V roce 1671 nechal arcibiskup Matouš Ferdinand Sobek z Bilenberka mensu původního oltáře obložit bílým a červeným mramorem a do ní vložit větší nově zhotovenou dřevěnou truhlici s ostatky. Oltář byl tehdy vyzdoben stříbrnými svícny a sochami andělů a sv. Václava, v zadní části byl oltářní nástavec se zasklenou schránkou pro přilbu sv. Václava. Na oltáři také stál tabernákl z drahokamů, práce rodiny Misseroniů (*Berghauer 1736, 121-122*). V roce 1806 byly svícny a socha prodány do mincovny, místo nich byly na oltář postaveny sochy dřevěné. Chudou úpravu místa posledního odpočinku českého patrona částečně změnil světicí biskup Karel Průcha. V roce 1881 dal zřídit nový střízlivý oltářní nástavec a na něj postavil dřevěnou polychromovanou sochu světce (*Podlaha 1911, 24*).

Situace se obrátila až na začátku 20. století. V roce 1905 probošt svatovítské kapituly Antonín Hora věnoval větší peněžní obnos na novou tumbu a oltář sv. Václava. Proto došlo v roce 1911 k otevření oltáře. Byl též proveden stavebně historický a antropologický průzkum (*Podlaha 1911; Podlaha 1934, 130-158*). Podle návrhu Kamila Hilberta byl v letech 1912-1913 na nalezených zbytcích gotické oltářní menzy a tumb postaven nový oltář, který je pokusem o rekonstrukci původního stavu. Oltář stojí na západní části náhrobku, východní část je podložena schodem sestaveným z kusů starého kamene, spodní část náhrobku je podle středověkého vzoru obložena leštěnými kameny pocházejícími ze starých surovin. Na náhrobku stojí dřevěná domečkovitá schrána. Tato úprava přetrvává dodnes.

Obr. 7: Otevřená oltářní dutina náhrobku sv. Václava, stav v roce 1911.

Abb. 7: Geöffneter Altarhohlraum des Grabs des hl. Wenzel, Zustand 1911.

5. HROB SV. VOJTĚCHA

Sv. Vojtěch byl zabit na pruském území v roce 997. Jeho ostatky vykoupil u Prusů kníže Boleslav Chrabrý a dal je přenést do Hnězdna (Anonymní legenda o utrpení svatého Vojtěch Sanctus Adalpertus, Gallus Anonymus in *Nový – Sláma – Zachová 1987*, 192; 282). Podle Anonymní vojtěšské legendy *Tempore illo* však ještě předtím „*Když ho nesli zpět do Polska, došli nejprve právě do kláštera jménem Třemešno, kde se svolením krále leželo svaté tělo tak dlouho, až po zmizení masa z něho nezbylo nic než kosti*“ (*Nový – Sláma – Zachová 1987*, 253, pozn. 1 na str. 254). Zastávku v Třemešně a definitivní pohřbení v Hnězdně uvádí Anonymní legenda o zázracích svatého Vojtěcha *Post mortem vero* (in *Nový – Sláma – Zachová 1987*, 263-264). Podle kroniky Galla Anonyma pro Vojtěchovy ostatky zhotovená „*truhlička obsahuje totiž osmdesát hřiven nejčistšího zlata, nepočítaje perly a drahé kameny, které, jak se zdá, nemají menší cenu než zlato*“ (*Nový – Sláma – Zachová 1987*, 286). Dle Thietmara Merseburského císař Ota III. „*po zřízení oltáře v něm důstojně uložil ostatky*“ (*Thietmar Merseburský*, VI, 12, s. 184; *Nový – Sláma – Zachová 1987*, 271). Kronikář Kosmas zaznamenal, že místo posledního Vojtěchova odpočinku se v Hnězdně mělo nacházet „*za oltářem blízko stěny*“. Ostatky nebylo možné „*vyrvati jinak než zbořením oltáře*“ (*Kosmas-překlad*, II, 3, s. 79). „*A biskup...počal zvolna bořiti vršek hrobu a odboural jej až dolů k svatému pokladu.*“ (*Kosmas-překlad*, II, 4, s. 82). Jak vyplývá z popisu přenesení Čechů tehdy v Hnězdně uloupili i část výzdoby z bezprostředního okolí oltáře a náhrobku: „*na pátém místě nesli tři těžké zlaté desky, které byly položeny kolem oltáře, kde odpočívalo svaté tělo. Bylať největší deska pět loket zděli a deset dlaní zšíři, hojně ozdobená drahými kameny, křišťálem a jantarem*“ (*Kosmas-překlad*, II, 5, s. 84).

Polští archeologové při archeologickém výzkumu v hnězdenské katedrále objevili fragmenty zdiva, které interpretovali jako pozůstatek stavby, v níž byl podle nich sv. Vojtěch pravděpodobně pohřben. Objekt se nacházel ve středu nejstaršího kostela západně od hlavního oltáře. Přestože se nedochovaly žádné zprávy o tom, kdo v tomto objektu byl pohřben, těžko si lze představit, pro koho jiného než pro sv. Vojtěcha by byla tato významná stavba zřízena (*Janiak 2001*, 127-162).

5.1. NEJSTARŠÍ HROB SV. VOJTĚCHA NA PRAŽSKÉM HRADĚ

V roce 1039 kníže Břetislav v Hnězdně uloupil Vojtěchovy ostatky a převezl je do Prahy spolu s ostatky biskupova nevlastního bratra Radima-Gaudentia a sv. Pěti bratří (*Kosmas-překlad*, II, 5, s. 84). O tom, kde přesně bylo na Pražském hradě místo prvotního uložení Vojtěchových ostatků, je dosud vedena diskuse. Jedinou konkrétní zprávou je o něco pozdější zmínka v Kosmově kronice, že se kníže Spytihněv rozhodl kapacitně již nedostačující kostel sv. Víta „*k podobenství kostela římského okrouhlý, v němž i tělo téhož svatého Václava odpočívalo – a rovněž i druhý kostelík, přilehlý a jakoby v portiku toho kostela ležící, kde uprostřed na velmi těsné ploše byl hrob svatého Vojtěcha*“ přestavět. Kosmas dále dodává, že Spytihněv myslel, že bude nejlépe, když oba kostely zboří a postaví jeden velký kostel oběma patronům (*Kosmas-překlad*, II, 17, s. 100).

Podle jedné z teorií byl Vojtěch pohřben v hrobě, jehož pozůstatkem je prázdná hrobová jáma v severní apsidě svatovítské rotundy. Zdivo této apsidy se formálně shoduje se zdivem mladší fáze jižní apsidy a i tvar apsidy odpovídá tvaru mladšího prstence jižní apsidy. Severní apsida tedy byla postavena později než loď rotundy s východní apsidou a než vnitřní prstenec jižní apsidy. V severní apsidě se našla prázdná hrobová jáma, z níž ostatky byly pravděpodobně vyjmuty při stavbě baziliky. Jáma byla s určitou opatrností

interpretována jako místo posledního odpočinku sv. Vojtěcha (*Frolík et al. 2000*, 204-206; *Bartlová 1997*, 27). V zahloubeném hrobě v severní apsidě však mohl být pohřben kníže Břetislav I., či některý z pražských biskupů zemřelých v době před výstavbou baziliky.

Pravděpodobnější možností je umístění Vojtěchova mauzolea na západní straně rotundy. V této části našel K. Hilbert zbytky rozrušeného zdiva přibližně pravoúhlého tvaru údajně z 10. století. Ve zdivu se nacházela malá pečlivě vyzdřená schránka pravděpodobně na ostatky. Pod rozrušeným zdivem byly údajně objeveny fragmenty vykrouženého základového zdiva, které bylo označeno jako pozůstatek západní apsidy z první fáze výstavby rotundy (*Hilbert 1934*, 225-227). Na nález navázal J. Cibulka, který vytvořil koncepci uložení Vojtěchových ostatků v 1. patře věžovité přístavby, tzv. westwerku, která byla postavena na základech západní apsidy někdy před Vojtěchovou translací (*Cibulka 1934*, 392-418). Situace na západní straně rotundy, tak jak ji objevil K. Hilbert, je podle nového zpracování nedostatečně dokumentovaná. Je tedy obtížné říci, jestli tam kdysi stála přístavba pravoúhlého tvaru (*Frolík et al. 2000*, 205).

Na základě výše uvedeného Kosmova svědectví by umístění Vojtěchova hrobu s oltářem v raném středověku nejvíce odpovídala existence jakéhosi samostatného Vojtěchova mauzolea, které si dle současného stavu studia dovedeme představit jako malou – možná i dřevěnou – kapli na západ od rotundy (*Maříková-Kubková 2003*, 226-227).

Ať již ležel Vojtěchův hrob na kterémkoli z uvedených míst, je třeba poznamenat, že ostatky sv. Vojtěcha byly po jejich přenosu zřejmě uloženy ve schráně nad zemí spojené s oltářem, a ne do prostého zahloubeného hrobu. Připomeňme, že v době translace, tedy v 1. polovině 11. století, se již ostatky světců neukládaly pod zem, ale spíše do nadzemních schrán u oltáře, aby tak věřícím byla poskytována možnost přímé adorace.

5.2. HROB SV. VOJTĚCHA V ROMÁNSKÉ BAZILICE SV. VÍTA

M. Kostílková ve své studii o svatovojtěšském hrobě konstatovala, že v bazilice založené knížetem Spytihněvem „*zůstal nejen Václavův, ale pravděpodobně také Vojtěchův hrob na původním místě.*“ (*Kostílková 1997*, 156). Pokud bylo mauzoleum sv. Vojtěcha situováno západně od lodi rotundy, po výstavbě baziliky by se do její střední části ostatky nemusely přenášet, stačilo by pouze místo stavebně přizpůsobit okolí. Stabilita světeckých hrobů byla důležitou částí kultu, a proto není důvod se domnívat, že i v Čechách se o ni neusilovalo (ke stabilitě liturgického provozu *Maříková-Kubková – Eben 1999*, 227-240).

Tomu, že hrob ležel ve střední části, nasvědčují i další okolnosti. V roce 1353 císař v katedrále založil čtyři oltáře a poté je arcibiskup Arnošt z Pardubic inkorporoval sboru mansionářů (*Fr. Pražský*, III, kap. XXX, 456; *Fr. Pražský-překlad*, 157, pozn. 134). Mariánský chór katedrály byl situován zhruba tam, kde kdysi byla severní apsida rotundy a poté východní apsida severní lodi baziliky. Dále se v kronice Beneše Krabice z Weitmile praví, že ostatky biskupů byly v roce 1374 vyzvednuty a přeneseny do gotické katedrály, neboť v té době z románské stavby zbývala jenom západní část (*Ben. Krab. z Weitm.*, IV, 548). Poslední událost se vztahuje k roku 1396, kdy byla založena velká věž a ostatky sv. Vojtěcha byly přemístěny do nového hrobu v ose zamýšlené lodi katedrály. Z těchto údajů vyplývá, že pokud by se hrob sv. Vojtěcha nalézal zhruba ve střední části baziliky, Karel IV. by v roce 1353 mohl v mariánském chóru katedrály zřizovat sbor mansionářů i oltáře, aniž bylo nutné sv. Vojtěcha přenést. A zpráva z roku 1374 jenom tyto skutečnosti potvrzuje – z románské baziliky tehdy zbývala už jenom západní část. A právě v tomto prostoru, aniž by vadil stavebním aktivitám, se mohl hrob sv. Vojtěcha stále ještě nacházet.

Naopak v roce 1396 při založení velké věže bylo přenesení světcových ostatků již nezbytné, protože staveniště bylo zřízeno zhruba v místě středu bývalé baziliky.

I když Vojtěchův hrob neměnil své místo, byl v různých dobách upravován. V r. 1129 dal biskup Menhart hrob sv. Vojtěcha v románské bazilice obnovit zlatem, stříbrem a křišťálem (*Kanovník vyšehradský* k roku 1129, 207). Zda v souvislosti s požárem v roce 1142 došlo k poškození náhrobku nevíme, avšak s rekonstrukcí baziliky právě po tomto požáru pravděpodobně souvisel nálezný Vojtěchovy lebky v roce 1143 (*Mnich sázavský*, 261-262; *Kostílková 1997*, 157). Podle Beneše Krabice z Weitmile nechal roku 1329 biskup Jan IV. z Dražic zřídit nový bohatě zdobený světcův náhrobek „ze stříbra a zlata umně vyrytý a nákladný“. (*Ben. Krab. z Weitm.*, II, 436; *Ben Krab. z Weitm.-překlad*, II, 193). František Pražský doplňuje, že byl „obdivuhodně ozdobený různými sochami a reliéfy“, ovšem zřízení náhrobku blíže časově nezařazuje (*Fr. Pražský-překlad*, druhá rec., III, kap. XVI, s. 135). M. Kostílková považuje Benešův údaj za nepravděpodobný vzhledem k tomu, že by tato mimořádná výzdoba stěžně unikla pozornosti v roce 1336, kdy císař Jan Lucemburský nařídil kopat u svatovojtěšského hrobu, a předpokládá, že biskup nechal vybudovat náhrobek až v závěru svého života (*Kostílková 1997*, 154). V tomto kontextu je také třeba se dívat na zprávu, že v roce 1341 Jan Lucemburský stanovil, aby veškeré stříbrné doly odváděly kapitule desátek z důchodů, které byly povinny dávat královské komoře. Za to měly být zbudované nádherné hroby sv. Václava a sv. Vojtěcha se stříbrnými deskami, pozlacenými sochami, kamejemi a drahými kameny (*Eršil - Pražák 1956*, č. 184). V každém případě k úpravě svatovojtěšského hrobu muselo dojít před biskupovým úmrtím v roce 1343. Již 11. ledna 1346 nechal Arnošt z Pardubic za přítomnosti markraběte Karla hrob otevřít a v témže roce Karel ustanovil správce hrobu a oltáře (*Liber confirmationum 1867*, 89; *Kostílková 1997*, 154). O vybavení oltáře a náhrobku nás informují i inventáře svatovítského chrámu (*Podlaha - Šittler 1903*, II. inventář, zápisy č. 146, 229, 368, 295, IV. inventář - zápis č. 185, VI. inventář - zápisy č. 122, 346, 454, 466). Ze studie, v níž se M. Kostílková velmi detailně zabývala obsahem svatovojtěšského hrobu otevřeného v roce 1880, vyplývá, že se bude třeba k problematice osudů Vojtěchova hrobu ve 14. století znovu vrátit (*Kostílková 1997*, 144-156).

5.3. DALŠÍ OSUDY OSTATKŮ SV. VOJTĚCHA

V době stavby gotické katedrály byly ostatky sv. Vojtěcha vyjmuty a podle nápisu na gotické pamětní desce umístěny na západním pilíři jižního portálu katedrály v 1396 uloženy do nové tumbly v ose zamýšlené lodi katedrály. Nad hrobem vznikla kaple, která je v roce 1397 zmíněna v chrámovém inventáři oltářů. Její podobu neznáme, ale na základě náleznové situace zjištěné při výzkumu místa v roce 1880 si můžeme představit Vojtěchův hrob. Podlouhlou čtyřúhelníkovou tumbu, s níž podle vyjádření J. Mockera nebylo hnuto od konce 14. století, pokrývaly desky z opuky a sliveneckého mramoru. Tumba stála na podvalu z bílého mramoru, který stál na dlažbě kaple, složené z bílého mramoru a blíže neurčeného zelenokamene. Pod touto dlažbou ležela druhá dlažba z tvrdého zelenokamene, kterou v prostoru kolem tumbly lemova, žehrovický pískovec tak, že spolu tvořily stupeň, pod nímž ještě ležela dlažba z opukových desek (*Kostílková 1997*, 143-144). V rámci probíhajících prací na dostavbě svatovítské katedrály byly také odhaleny ty pozůstatky gotického hrobu, které se dochovaly pod úrovní podlahy. Zahloubená hrobka byla vyzděna pískovcovými kvádry a rozdělena pískovcovou deskou na dvě části. Ve větším prostoru stál dřevěný „sarkofág“/ostatková schránka se sedlovou střechou

na šesti nožičkách, v menším zbytky starší kůži potažené schránky. Větší schránka obsahovala olovenou skříňku na ostatky a dvě autentiky. Dle zpráv komise ze dne 11. června 1917 se ve středověké olovené schránce nacházely zbytky dnes nezvěstných tkanin, zbytky kostí, malá čtverhranná olovená krabička s těsně stlačenými malými balíčky, zbytek olovené nápisové desky z roku 1346, stříbrná lemovka zdobená ornamentem, oválná krabička z lipového dřeva bez víka, bronzový hřeb, 3 hlavice dalších hřebů, zlomky skleněných lahviček a baňky (*Kostílková 1997*, 141-166).

Po požáru v roce 1541 byla nejprve kolem Vojtěchova hrobu provizorní dřevěná kaple. V letech 1575-1576 byla nahrazena polygonální kaplí, kterou vystavěl Ulrico Aostali v renesančním slohu (blíže *Krčálová 1994*, 142, 144-145). Vnitřní vybavení kaple neznáme, pouze na rytině C. Doomse podle kresby J. Škréty je ve Vojtěchova životopisu M. B. Boleluckého z roku 1668 zachycena ležící renesanční figura. V inventářích z let 1571-1592 a z roku 1593 je u hrobu sv. Vojtěcha uváděna i gotická purpurová kasule, která se dochovala dodnes (*Podlaha - Šittler 1903*, 102). Je možné, že vnější výzdoba tumbly byla v roce 1619 poničena kalvinisty, čemuž by nasvědčovalo její nové vysvěcení Janem III. Lohelíem v roce 1621 (*Kostílková 1997*, 142, 158).

Obr. 8: Gotický hrob sv. Vojtěcha, stav v roce 1996.
Abb. 8: Gotisches Grab des hl. Adalbert, Zustand 1996.

Pravděpodobně po polovině 17. století byla péčí kanovníka J. T. Pešiny zřízena dřevěná barokní rakev umístěná na tumbě. V roce 1880 pokročily práce při dostavbě katedrály natolik, že bylo nezbytné renesanční kapli zbořit. Vojtěchovy ostatky byly přeneseny do prozatímního a k tomuto účelu upravenému oltáři v kapli sv. Jana Nepomuckého a zde byly vloženy do prosklené tumbly. V roce 1918 došlo k poslední stavební úpravě oltáře a byla zhotovena predela se zasklenou skříňkou. Ostatky sem byly umístěny v nové měděné schráně. Na oltáři stálo stříbrné sousoší zemských patronů. Až na konci 20. století, a to v roce 1997, byla podle návrhu Viktora Procházky a manželů Fantových provedena úprava povrchu nad gotickým Vojtěchovým hrobem. V terénu mírně vyvýšené zbytky původního hrobu byly zakryty mramorovými deskami a na plochu samotného hrobu byla položena bronzová deska s berlou a nápisem. V souvislosti s těmito úpravami proběhl v roce 1996 archeologický výzkum, který odkryl hrobovou komoru z pískovcových kvádrů o rozměrech 222x71x121cm. Vnitřek hrobky byl přepažen pískovcovou deskou a rozdělen na dvě nestejně části. V západní, menší byla nalezena schránka vyplněná jemnou stavební sítí (*obr. 8; Tomková - Maříková-Kubková - Frolík 2004*, 208).

6. HROB SV. RADIMA

Ostatky nevlastního bratra sv. Vojtěcha sv. Radima (Gaudentia, †1000?/1006?/1016?) byly poté, co je v roce 1039 společně s ostatky druhého pražského biskupa získal kníže Břetislav I. v Hnězdně, také uloženy na Pražském hradě, snad v rotundě sv. Víta. Odtud se později dostaly do krypty sv. Kosmy a Damiána románské baziliky. Tohoto hrobu se dotýká zajímavé Kosmovo svědectví vážící se k roku 1074 (*Kosmas*, II, 34, s. 130-131; *Kosmas-překlad*, II, 34, s. 117). „*Nechci ani pomlčeti o tom, co se mi přihodilo viděti a slyšeti toho roku, kdy jsem ještě býval ve školách. Přišel tedy jednoho dne, když jsem si opakoval žalmíčky, stoje v kryptě svatých mučedníků Kosmy a Damiána, tam jakýsi muž, nesoucí voskovou svíci a stříbrný drát, jímž změřil, jak mu vidění uložilo, výši svého těla, a přistoupiv ke mně, pravil: „Slyš, milý hochu, pověz mi, kde leží svatý Radim, bratr svatého Vojtěcha?“ Řekl jsem mu: „Ten, jež ty jmenuješ svatým, ještě není od apoštolského otce prohlášen za svatého, ještě sloužíme mši za něho jako za zemřelého.“ A on dí: „O tom já nevím, ale jedno vím: když jsem dlel na hradě Krakově po tři léta v podzemním žaláři, jenž měl nahoře jen jedno okénko, kudy mi chleba zřídka a vody podávali, a když jsem v tom soužení žil, stanul jednoho dne vedle mne muž, jehož oděv byl bílý jako sníh a jehož tvář se skvěla jako slunce; tolik se pamatuji. A v té chvíli jsem se octl u vytržení, a procitnuv jako z těžkého sna, poznal jsem, že stojím před hradem. A ten, jenž se mi v žaláři zjevil, stál u mne a řekl: „Jdi do Prahy, neboj se nikoho, a vejda do kostela svatého Víta, obětuj v kryptě svatých mučedníků Kosmy a Damiána svůj dar u mého hrobu. Já jsem Radim, bratr svatého Vojtěcha“. To mi řekl a vtom mi zmizel s očí. Hleď, tyhle vlasy a hubený můj obličej svědčí, že je pravda, co vypravuji.“ Kromě toho kostelní strážcové často vidají v té kryptě zjevení, když se jdou podívat na svíci, která se tam v noci rozsvěcuje.“ (srv. *Schmitt* 2002, 39-40, 45-47).*

Kdy místo hrobu upadlo v zapomnění, není známo. Ve 14. století je v souvislosti s přenášením těl biskupů zmiňována v průběhu boření baziliky zasypaná krypta sv. Radima (*Ben. Krab. z Weitm.*, 548). Není však zřejmé, zda-li se nejednalo pouze o jiné označení krypty sv. Kosmy a Damiána, později stavebně upravené.

7. HROB SV. PROKOPA

Sv. Prokop zemřel, na rozdíl od nejstarších českých světců, přirozenou smrtí v roce 1053. K poslednímu odpočinku byl uložen v klášteře na Sázavě, který společně s knížetem Oldřichem okolo roku 1032 založil. Podle zprávy Mnicha sázavského se jeho pohřbu měl účastnit i biskup Šebíř (*Mnich sázavský*, kap. I, 246). Konkrétních zpráv o hrobě, o tom kde se nacházel a jaká byla jeho vnější úprava, víme velmi málo. Zprvu byl opat zřejmě pohřben do zahlobbeného hrobu v dřevěném kostele Panny Marie a Jana Křtitele. Kde bylo toto místo situované, nevíme, asi někde v lodi kostela. F. Krásl podle údajného umístění hrobů Prokopových následovníků opatů Víta a Jimrama soudí, že poblíž hlavních dveří kostela (*Krásl* 1895, 361). Z dřevěné podoby kostela se ale nic nedochovalo, při archeologickém výzkumu však byla zachycena východní část dřevěné klausury, s níž kostel musel přímo souviset.

Na konci 11. století byla postavena kamenná bazilika Panny Marie a Jana Křtitele a její východní závěr se posunul směrem k východu (*Sommer* 1996, 9-16). Je otázkou, zda Prokopovy ostatky zůstaly na svém místě, nebo byly přeneseny. F. Krásl soudí, že nový hrob byl přemístěn jinam, ale zůstal nadále v lodi kostela (*Krásl* 1895, 361). Ostatky mohly spočinout i v nově vybudované východní kryptě (*Sommer* 1996, 9). Události spojené s kano-

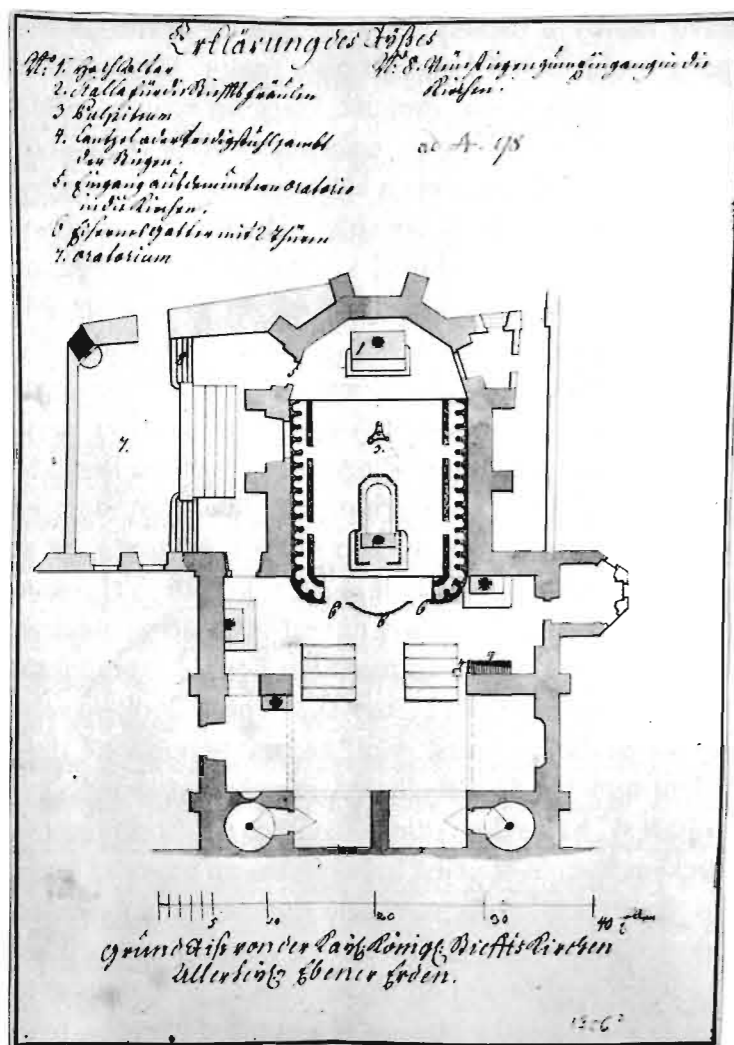
nizací pravděpodobně vyvolaly úpravu tumb a ostatky byly tehdy jistě zpřístupněny. Konkrétní zprávu týkající se Prokopova hrobu uvádí *Legenda Vita maior*. V souvislosti s Prokopovými zázraky je zaznamenána historka o snu mnicha, který ve spánku uviděl sv. Prokopa, jak vstal z rakve a šel směrem k oltáři sv. Kříže (*Chaloupecký - Ryba* 1953, 260). Okolo roku 1300 se začalo s přestavbou románského kostela a kláštera. Gotický kostel byl zbudován na místě kostela románského, dokonce byly využity některé části zbořené románské budovy jako substrukce. I gotický kostel obsahoval kryptu, která byla běžnou součástí románských klášterních kostelů. Jedním z vysvětlení je to, že se v ní mohly nacházet Prokopovy ostatky. Klášter byl poničen během husitských válek a po nich byl v natolik špatném stavu, že se zřejmě zřítla i klenba krypty (*Sommer* 1996, 22-23).

Rozhodnout, zda a kdy byly Prokopovy ostatky přenášeny a jestli spočinuly v kryptě nebo v lodi kostelů, je vzhledem k nedostatku zpráv téměř nemožné. Jedinou konkrétní zprávou je údaj o oltáři sv. Kříže, který býval v lodi kostelů umístován na východě před vstupem do kněžiště. Jestliže mnich viděl sv. Prokopa k tomuto oltáři kráčet, zřejmě se tehdy tumba s ostatky nalézala v úrovni podlahy hlavní lodi a ne v kryptě. Vzhledem k tomu, že sv. Prokop byl kanonizován až v roce 1204, nebyl důvod hrob dříve otevírat. To by naznačovalo, že jak v dřevěném, tak i ve zděném románském kostele mohl zůstat na stejném místě, což znamená, že v románském období byl skutečně v lodi kostela. Po kanonizaci se ostatky zřejmě ocitly ve zdobné schráně, s níž se pravděpodobně dalo manipulovat. V době, kdy došlo k vidění mnicha, již ale schrána musela stát více na východ, aby tak totiž sv. Prokop mohl k oltáři sv. Kříže dojít (dle konzultace s P. Sommerem).

Kde byla schrána umístěna v gotickém kostele, v němž byla obnovena původní krypta, už vůbec nelze říci nic konkrétního. Existence krypty navozuje domněnku, že schrána s ostatky mohla být umístěna sem, na druhou stranu od 11. století pozorujeme příklon k vyzvedávání ostatků svatých z krypt a jejich umístování do hlavní úrovně podlah kostelů (*Crook* 2000, 160). Pokud by byla tedy schrána s ostatky posléze přesunuta do krypty, bylo by to proti tomuto zvyku. Jistou analogií by mohlo být umístění ostatků sv. Ludmily ve svatojiřské bazilice, které bylo dlouhou dobu u oltáře sv. Kříže a teprve na konci 13. století bylo změněno na místo za hlavním oltářem. Do krypty, přestože se v kostele sv. Jiří nalézala, nikdy ale Ludmiliny ostatky přesunuty nebyly. S výjimkou ostatků sv. Radima, který však v době uložení do hrobu nebyl ještě za světce považován, se žádné ostatky světců českého původu v raném a vrcholném středověku v kryptě nenalezaly. Je však těžké říci, proč byla potom gotická krypta v kostele Panny Marie a Jana Křtitele zřizována.

V roce 1588 dal Rudolf II. popud, aby ostatky sv. Prokopa byly přeneseny na Pražský hrad. Rudolfova sestra Alžběta se stala obnovitelkou vyhořelé kaple Věšch svatých, pro jejíž nové vysvěcení bylo třeba nalézt ostatky významného světce. Obsah hrobu sv. Prokopa byl dne 28. května 1588 vyzdvižen a příští den uložen uprostřed presbyteria kostela Věšch svatých, kde od této chvíle na podstavci stála malovaná archa (*Fabricius* 1764, 264). Její podobu neznáme, zřejmě ale byla její výzdoba svěřena některému z významných umělců, například Bartolomeu Sprangrovi nabo Hansi von Aachenovi, kteří v té době vytvářeli v kapli Věšch svatých nové oltářní obrazy (*Kostílková* 1981, 2).

Zásadním způsobem ovlivnil místo uložení převezeneého obsahu hrobu sv. Prokopa v roce 1666 děkan kostela Věšch svatých Bohumír Alois Kinner z Löwenturnu, když zřídil nový náhrobek. Ten se nadále nacházel ve středu kostela a byl pokryt drahocenným červeným přehozem. Nad ním se rozkládal dřevěný příkrov, spojený mnoha sloupy, mezi nimiž byly umístěny sochy (*Acta* 1723, 138). Prokopův náhrobek byl opět změněn v roce

Obr. 9: Püdorfs kostela Všech svatých pravděpodobně z poloviny 18. století, na němž je zakresleno původní umístění oltáře a náhrobku sv. Prokopa.

Abb. 9: Grundriss der Allerheiligenkapelle, wahrscheinlich in der Mitte des 18. Jh., eingezeichnet ist die ursprüngliche Lage des Altars mit dem Grabmal des hl. Prokopius.

1738 děkanem Janem Adamem Widmannem. Po této úpravě stála na vrcholu náhrobku socha světce, po stranách byli andělé a alegorické sochy, na reliéfu byla zpodobněna scéna setkání sv. Prokopa s knížetem Oldřichem (Fabricius 1764, 226). Autorem díla byl pravděpodobně benediktinský sochař Karel Josef Hiernle, který působil na Pražském hradě. Náhrobek i s oltářem byly pořád umístěny uprostřed presbytáře (obr. 9). Velké změny v uspořádání kaple Všech svatých začaly v době, kdy císařovna Marie Terezie založila Ústav šlechtičen a kostel určila jako místo pro modlitbu. Protože Prokopův náhrobek bránil ve výhledu, bylo v roce 1768 rozhodnuto, aby byl i s oltářem přemístěn na severní stěnu kostela pod dřevěnou oratoř. Náhrobek byl tehdy otevřen. Shledalo se ale, že v jeho dutině se nachází dřevěná schránka, v níž byly v tkaninách zabaleny ostatky. Po přesunu byl náhrobek postaven na mramorové stupně a ostatky byly do něj zpět uloženy. Poté byl náhrobek ještě několikrát opravován, v roce 1941 byl i s oltářem rozebrán a ostatky uloženy ve Svatovítské katedrále. Tato oprava byla dokončena až v roce 1956 a pozůstatky byly do něj umístěny v původní truhle (Kostilková 1981). Od té doby, až na otevření náhrobku kvůli antropologicko-lékařskému průzkumu v roce 1987, kdy ale nová úprava místa provedena nebyla, k žádným změnám nedošlo. Při antropologicko-lékařském průzkumu však došlo k závažnému objevu. V náhrobku se nacházely pozůstatky třech dospělých jedinců (dvou mužů a jedné ženy) a jednoho dítěte. Žádné z těchto ostatků, a to ani mužské, podle antropologického průzkumu opatovi nepatřily (Vlček 1995,

154-186). To, že ze Sázavy nebyly přineseny skutečné opatovy ostatky, není nijak neobvyklé. Klášter byl po husitských válkách v natolik špatném stavu, že sv. Prokop byl tehdy hledán v ruinách a již zjevně nebylo známo přesné umístění tumb, která také byla zřejmě zničena. Např. na Pražském hradě existuje několik dokladů o tom, že v době, kdy byly o několik staletí později přenášeny obsahy hrobů významných osobností, již nebylo známo, že jsou vyzdvihovány ostatky někoho úplně jiného (Frolík 2003, 194-195).

8. HROB SV. JANA NEPOMUCKÉHO

Sv. Jan Nepomucký (z Pomuku) zemřel při týrání u výslechu v roce 1393. Po smrti byl svržen do Vltavy. Jak je zapsáno v kronice kláštera v Zlaté Koruně, tělo vyplavalo až o necelý měsíc později, a to dne 17. nebo 18. dubna (Dobner 1784, 41) Generální vikář arcibiskupa Jana z Jenštejna byl zpočátku patrně pohřben v klášteře cyriaků v nynější Dušní ulici, a to buď na kostelním hřbitově nebo přímo v kostela sv. Kříže Většího (Hájek z Libočan, s. XXXLIII). Podle o něco mladších seznamů chrámových bohoslužeb byly pravděpodobně v roce 1396 ostatky přeneseny do svatovítské katedrály a uloženy v hrobě v zemi v ochozu chóru před Vlašimskou kaplí, kde býval Jan Nepomucký oltářníkem (Tomek 1872, 251). Na základě údajů ve Starých letopisích českých víme, že místo jeho posledního odpočinku uzavíral kámen, na němž bylo vytesáno Janovo jméno. Na kameni stál kříž, hrob byl obehnán mříží (Kaňák - Šimek 1959, 37-38). Okolo poloviny 15. století se již začíná hovořit o prvních zázracích, které se nad hrobem daly (Dobner 1784, 41).

V polovině 16. století byl pořízen nový náhrobní kámen, na nějž byl podle kroniky V. Hájka z Libočan chybně vytesán letopočet Nepomuckého smrti - 1383, a další mříž. Vzhled tehdejší úpravy hrobu je zachycen na dřevorytu ve sbírce hymnů Jiřího Bartholda Pontana z Breitenberka Hymnorum sacrorum de beatissima Virgine Maria et S. Patronis S. R. Bohoemiae libri tres z roku 1602 (obr. 10). Jiný dřevoryt od J. Bendla s námětem pustošení katedrály kalvinisty, dosud umístěný v katedrále sv. Víta, dokumentuje zase poničení místa v roce 1619. Ozdobou se hrobu se stal i tzv. jeruzalémský svícen, románská památka s dodatečnými úpravami.

V roce 1694 byl dokončen nový náhrobek připomínající svou baldachýnovitou formou tzv. castra doloris. Náhrobní kámen byl obklopen mramorovým zábradlím, použitým patrně ze staršího náhrobku. Konstrukci kovového baldachýnu neslo šest alegorických soch ctností. Sochou stojícího světce, přidržovanou andělky, pomník vrcholil (Matsche 1993, 41-42).

Obr. 10: Gotický a renesanční hrob sv. Jana Nepomuckého v katedrále sv. Víta. Dřevoryt ze sbírky Jiřího Bartholda Pontana z Breitenberka Hymnorum sacrorum de beatissima Virgine Maria et S. Patronis S. R. Bohoemiae libri tres z roku 1602.

Abb. 10: Gotisches und Renaissance-Grab des hl. Johannes von Nepomuk im Veitsdom. Holzschnitt aus der Sammlung Georg Barthold Pontano von Breitenberg Hymnorum sacrorum de beatissima Virgine Maria et S. Patronis S. R. Bohoemiae libri tres aus dem Jahr 1602.

Snahy o Janovo blahořečení a svatořečení od poloviny 16. století nabývaly na intenzitě. V roce 1719 z papežského nařízení byla provedena exhumace ostatků a nadzdvížen náhrobní kámen, který se při té příležitosti rozlomil. V zásypu pod ním byly nalezeny cizí ostatky. Až v hloubce 120 cm se objevily zbytky dřevěné rakve, v níž se nacházely pozůstatky světce ležícího na zádech. Kostra byla tehdy vyjmuta. Z lebky vypadl kus tkáně, který byl vzhledem k postupně narůstajícímu podání, že Jan Nepomucký byl zabit kvůli nátlaku na vyzrazení zpovědního tajemství, interpretován jako jazyk. Poté byla organická hmota vložena do stříbrné schrány a vrácena zpět do dubové rakve, znovu spuštěná do hrobu. Za dva dny však došlo k novému otevření hrobu. Kostí byly řádně uspořádány, zabaleny do tkaniny a vloženy do cínové rakve. Ta byla umístěna ještě do staré dubové rakve a opět vložena do hrobu. Poté byl hrob zasypán a překryt náhrobním kamenem (*Historia 1729*). V souvislosti s blahořečením v roce 1721 byl iniciován projekt nového náhrobku. Ten byl dokončen v roce 1725, od staršího pomníku se lišil v architektonické formě baldachýnu s řadou andělčích postav a ústřední sochou, tentokrát již klečícího světce (*Matsche 1993*, 42-43).

Ve dnech 8.-16. října 1729 proběhlo kanonizační řízení. Při té příležitosti byl hrob sv. Jana Nepomuckého znovu otevřen a ostatky vyjmuty. Tehdy došlo k poslední úpravě místa. Podle projektu vídeňského architekta Josefa Emanuela Fischera z Erlachu mezi lety 1733-1736 zhotovili italský sochař Antonio Corradini a zlatník Johann Josef Würth sokl z černého mramoru, na němž jsou stříbrní andělé nesoucích rakev. Na ní klečí Jan Nepomucký, adorující velký kříž. Světcovy ostatky byly očištěny, oblečeny, uspořádány do podoby jakéhosi barokního manekýna a vloženy do skleněné schrány. V ní byly vsunuty do stříbrné rakve na oltáři. O deset let později dostal pomník ochranné zábradlí, opět vyzdobené sochami, které podle návrhu Ignáce Františka Platzera zhotovil malostranský zlatník Josef Seitz. Monumentální dílo doplnil ještě v roce 1771 baldachýn se sametovým závěsem.

9. OSUDY JEDNOTLIVÝCH OSTATKŮ

K přímé adoraci světců se využívaly i jednotlivé ostatky, které se stávaly předměty darů a vkládaly se do nově svěcených kostelů, oltářů a kaplí. Za nejcennější ostatek se vždy považovala lebka, k níž se pojila zvláštní úcta. U ní se děly „zázraky“, ke kterým muselo dle dobových zvyků docházet. Především lebka sv. Václava byla symbolem vlády a vládnoucích dynastií. Toto výjimečné postavení trvá dodnes. Lebka sv. Ludmily byla od ostatků oddělena nejpozději okolo roku 1350, kdy vznikla relikviářová busta. Podle antropologického výzkumu svým vzhledem odráží utváření rekonstruovaného Ludmilina obličej. Lebka tedy musela být předlohou (*Vlček 1997a*, 80). Dnes se nachází na zvláštní podložce s krytem z 1. čtvrtiny 19. století a je používána o výjimečných svátcích při mších v kostelech Pražského hradu.

Jako nejpozdější datum, kdy se ocitla lebka sv. Václava mimo hrob, lze uvést rok 1305. Tehdy mladý Václav III. přísahal před umírajícím otcem Václavem II. na lebku sv. Václava. V roce 1346 nechal Karel IV. zhotovit královskou korunu, která spočívala na lebce sv. Václava. Podle buly papeže Klimenta X. se z ní mohla sejmut pouze při příležitosti korunovací a dalších vymezených slavností konaných pouze několikrát v roce v Praze. Tím byla koruně zajištěna nejvyšší možná ochrana. Vladislav Jagellonský nechal

v roce 1486 zhotovit na část lebky sv. Václava stříbrnou hermu a vložil do ní světcovu dolní čelist a zuby. V letech 1698-1699 bylo pro uložení lebky zhotoveno stříbrného poprsí a postaveno na hlavní oltář katedrály. Zhruba o dvě stě let později, v letech 1871-1873, byl zřízen nový oltář v kapli sv. Jana Nepomuckého a lebka sv. Václava byla ve stříbrném poprsí umístěna do nového domečkovitého relikviáře. Od roku 1929 je celá lebka i s dolní čelistí adjustována v umělecké montáži podle návrhu J. Fanty na podstavci s krytem a její užití je obdobné jako u svatoludmilské lebky.

Lebka sv. Vojtěcha hrála významnou roli již od nejranějších časů. Souviselo to s tím, že Vojtěcha si jako světce přivlastňovalo hned několik míst souběžně. Jako autentická se při nedávném antropologickém průzkumu ale ukázala jenom „pražská“ lebka, neboť nese stopy po násilném zásahu (useknutí, nabodnutí na kůl a ovaření), tak jak to vyplývá z písemných pramenů. Ve středověku se údajná lebka sv. Vojtěcha nacházela také v Poznani, ta ale světcovi patřit nemohla, neboť v té době byla autentická lebka již v Praze. Možná to byla ona lebka, která se nyní nachází v hermě v kostele sv. Vojtěcha v Cáchách. Další „nepravá“ lebka je pravděpodobně v Hnězdně, k nedávnému antropologickému průzkumu však zapůjčena nebyla (*Vlček 1995*, 129).

Světcův hrob nechal biskup Menhart obnovit v roce 1129 (*Kanovník vyšehradský*, 207). V roce 1143 zmiňuje nález svatovojtěšské lebky v bazilice sv. Víta mnich sázavský (*Mnich sázavský* k roku 1143, 261-262). V prvním inventáři chrámového pokladu je zmíněna gotická relikviářová busta, která byla ukazována při vystavování ostatků v rámci svátku Svatého kopí a hřebu na tehdejší Dobyččím trhu (*Podlaha – Šittler 1903*, I. inventář – zápis č. 29). Pravděpodobně byla zcizena v době husitských válek. Za panování Vladislava Jagellonského došlo ke zhotovení nové stříbrné a polodrahokamy zdobené busty (*Podlaha – Šittler 1903*, inventář z roku 1503, 98). Dnes je lebka sv. Vojtěcha umístěna na zvláštní podložce z poloviny 20. století, aby tak mohla být vystavována při slavnostních mších.

První zmínky o předpokládaném samostatném držení svatoprokopské lebky se nachází v kronice Beneše Krabice z Weitmile, kdy se hovoří o zázracích u ní se konaných (*Ben. Krab. z Weitm.*, 477). Není však jasné, zda v té době byla lebka ještě na Sázavě či již možná na Pražském hradě. Nejpozději v roce 1438 byla zřejmě nejméně její část uložena jako součást svatovítského pokladu ve stříbrném poprsí. To tehdy bylo převezeno na Karlštejn (*Podlaha – Šittler 1903*, LXIV. inventář – zápis č. 61). Na počátku 17. století se poprsí asi nacházelo v kostele Všech svatých (Státní ústřední archiv, fond kapitula Všech svatých, fascikl 20/ 187, nejstarší inventář). V roce 1666-1669 nechal děkan Všech svatých B. A. Kinner z Löwenturnu pro ostatky, což v té době byly dva poměrně velké fragmenty lebky, zhotovit s využitím materiálu ze starší hermy novou stříbrnou hermu (Státní ústřední archiv, fond kapitula Všech svatých, fascikl 20/ 187, třetí nejstarší inventář, zápis č. 30). Dnes se tyto svatoprokopské ostatky nacházejí ve stříbrné schráně, kterou nechal v roce 1895 zhotovit pražský arcibiskup František kardinál Schönborn (*Bravermanová*, v tisku).

Na Pražském hradě se nacházejí i další ostatky českých patronů vložené do různých oltářů nebo relikviářů, především v chrámovém pokladu. Podle stáří relikviářů je možné se domnívat, že k oddělování ostatků docházelo postupně anebo schrány pro již dříve vyjmuté ostatky se čas od času měnily. Některé zápisy o dnes již neexistujících památkách také dokumentují, že se i v nich mohly nacházet světecké ostatky. Například zmínka o stříbrné zlacené paži sv. Vojtěcha v prvním inventáři svatovítském pokladu dokládá, že zde zřejmě byla uložena část kostí ze světcovy ruky (*Podlaha – Šittler 1903*, I. inventář – zápis č. 33). Přítomnost pečetí nám zase naznačuje, kdy byla schrána otevřena.

Ve 20. století byla buď v souvislosti se stavebními úpravami, restaurováním schrán či antropologickým výzkumem většina ostatků vyjmuta. Až na ostatky sv. Václava se všechny vrátily zpět, svatováclavské ostatky jsou nyní adjustovány ve dvou relikviářových deskách.

Ostatky sv. Prokopa vložené do relikviářů nacházejících se v určité době na Pražském hradě zase vzhledem ke skutečnosti, že hrob zakladatele sázavského kláštera byl zničen, jsou pravděpodobně jedinými dochovanými autentickými ostatky světce. Například tzv. brachium bylo z hrobu vyjmuto při příležitosti Prokopovy kanonizace v roce 1204. Je několikrát zapsáno ve svatovítském pokladu, takže můžeme zjistit, kdy a kde se v určitém období nacházelo. V současnosti se jedna jeho část nachází v sázavském klášteře, druhá je v klášteře v Broumově (*Bravermanová*, v tisku).

Za jeden z nejvýznamnějších relikviářů byla od roku 1729 považována schránka, v níž byl uchováván údajný jazyk sv. Jana Nepomuckého, považovaný za symbol zpovědního tajemství. Pravda o tomto ostatku vyšla najevo až nedávno (*Vlček 1995*, 260-297).

Některé ostatky, a nebylo jich málo, se dostaly mimo Pražský hrad. Především tehdy, když byly zřizovány oltáře zasvěcované českým patronům v Čechách, ale i v cizině. Rozptýleny jsou především ostatky sv. Vojtěcha. Jejich pouť začala v roce 1000, kdy hrob sv. Vojtěcha v Hnězdně navštívil císař Ota III. Část Vojtěchova rámě skončila v kostele sv. Bartoloměje v Římě, další ostatky jsou například v Lutychu, v San Albertu u Ravenny a v Ostřihomi (*Dunin-Wasowicz 2002*, 298). Ostatky sv. Václava se nacházejí ve španělském Escorialu (*Vlček 1995*, 66). Některé kůstky sv. Prokopa se také nacházejí mimo Čechy, například v kostele sv. Rocha v Lisabonu a v kostele Panny Marie v Einsiedlnu ve Švýcarsku (*Bravermanová*, v tisku).

Vzhledem ke snaze vládců i církevních institucí mít co nejvíce ostatků docházelo během staletí k jejich zcizení. Tak například podle kanovníka vyšehradského byla po požáru Pražského hradu v roce 1142 rakev sv. Ludmily otevřena a ohledána. Při té příležitosti se přišlo na krádež několika ostatků zcizených kameníkem Vernerem, který je odnesl do ciziny. Tam ale kameník po třech letech zemřel. Jeho syn ostatky vrátil zpět (*Kanovník vyšehradský* k roku 1142, 437). K prvnímu zcizení Václavových ostatků podle Kristiánovy legendy přispěla jeho sestra Přibyslava, která se účastnila narušení hrobu a vytržení světcovy čelisti. I v tomto případě následovala jako trest smrt (*Kristiánova legenda*, kap. 10, 98-99).

10. ANTROPOLOGIE

Většinu ostatků prozkoumal v poslední třetině 20. století antropolog E. Vlček, pouze ostatkům sv. Václava se věnoval již v roce 1911 J. Matiegka (*1934*, 116-129).

U sv. Ludmily antropologický průzkum v podstatě potvrdil představu, kterou bylo možné o této ženě mít na základě podání legend. Sv. Ludmila byla pravděpodobně vysoké a robustnější postavy. Na kostře se našly prokazatelné degenerativní změny způsobené především na tehdejší dobu vysokým stářím. Na lebce je patrný předkus horní čelisti (*Vlček 1997a*, 63-84).

Z ostatků sv. Václava se dochovala jenom část. Bylo možné konstatovat, že sv. Václav byl středně vysoké a gracilní postavy. O diskusi se postaral E. Vlček tím, že stanovil dožitý věk knížete na ± 40 let. To vyvolalo ostré spory, neboť podle legend a na ně navazujících historických interpretací se předpokládá, že sv. Václav zemřel v mladém věku,

a to přibližně v 18-33 letech (*např. Sláma 1983*, 464-466; *Sláma 1990*, 296-299, 2004; *Třeštík 1997*, 449-479). E. Vlček použil tzv. Gustavsonovu metodu určování věku na základě stavu chrupu. Postupy této metody však v poslední době odmítají i samotní antropologové, neboť pro historické populace zřejmě nejsou výpočty v ní používané spolehlivé. Především není brána zřetel na možné odchylky dané rozdíly v procesu stárnutí mezi současnými a archeologickými populacemi, ani na možné posmrtné změny (*Brůžek - Novotný 1999*, 453-456; *Brůžek - Likovský - Černý 2002*, 448).

Z postkraniálního skeletu sv. Vojtěcha uchovávaného v Praze existuje jenom několik zlomků. Morfologicky a sérologicky pocházejí tyto ostatky ze stejného jedince jako je pražská lebka, tedy zřejmě ze sv. Vojtěcha. Biskup byl středně vysoké a gracilní postavy. O způsobu setnutí hlavy kromě lebky svědčí i nález zlomku prvního krčního obratle. V případě antropologického průzkumu sv. Vojtěcha byl učiněn i pokus o molekulárně - biologickou analýzu stanovením typu dochované DNA, aby tak byla získána podpora průkazu pravosti ostatků. Vzorky byly vedle cášské lebky odebrané i z pražské lebky, hrudního obratle a relikvií z Říma (zlomek dlouhé kosti). Jak se předpokládalo, nepotvrdila se autentičnost cášské lebky. Dále se neprokázala souvislost pražské lebky a římských ostatků, průzkum zlomku pražského postkraniálního skeletu nebyl dokončen (*Vlček 1997b*, 168-192).

Překvapení přinesl i průzkum ostatků sv. Prokopa, provedený E. Vlčkem v roce 1987. K dispozici byly ostatky z náhrobku a z relikviáře z kaple Všech svatých, byly zapůjčeny i ostatky z Broumova a Sázavy. Ostatky v náhrobku není možné sv. Prokopovi připisat. Za autentické lze pokládat pouze dva zlomky lebky uložené v relikviáři kostela Všech svatých, pravou holenní kost nyní v relikviáři klášterního kostela sv. Vojtěch v Broumově a zlomek pažní a levé loketní kosti z relikviářů z kostela Panny Marie, sv. Jana Křtitele a sv. Prokopa na Sázavě. Všechny tyto ostatky totiž vykazují jednu společnou zvláštnost - kosti jsou zvláštním způsobem pevné a těžké a mají charakter slonové kosti. Snad se dá vyvodit, že sv. Prokop byl v době úmrtí zhruba 55-65 let starý a měl poměrně vysokou postavu (*Vlček 1995*, 155-185). Je tedy zřejmé, že autentické ostatky byly z hrobu na Sázavě vyjmuté před husitskými válkami a určitou dobu byly přechovávány na Pražském hradě (*Bravermanová*, v tisku). Výsledky antropologického výzkumu sv. Jana Nepomuckého odkryly jedno tajemství. Údajný jazyk, uložený v barokním relikviáři, se nakonec ukázal jako pozůstatek dekomponované suché mozkové tkáně. Jinak se na kostře světce ukázaly nezpochybnitelné stopy po mučení. Též se zjistilo, že do Vltavy byl vikář hozen až po smrti. Výška postavy sv. Jana Nepomuckého byla více než střední, ale slabé konstrukce (*Vlček 1995*, 260-297).

11. INVENTÁŘ HROBŮ

Z ostatkových schrán českých patronů byly vyjmuty různé památky, které dnes tvoří součást sbírek Pražského hradu, částečně Metropolitní kapituly. Především jsou to textilie, dále pečeti, nápisové destičky, v ojedinělém případě sklo. Většinou jsou to druhotné relikvie, tedy předměty, které se dostaly do kontaktu se svatými ostatky, a proto s nimi bylo nakládáno stejně jako s částmi světceva těla.

Nejcennějším souborem jsou relikviářové tkaniny sv. Ludmily z prostoru hrobní komory pod tumbou a novogotickým oltářem. Textilie byly nalezeny v obou schránkách - v první, označené Ludmiliným jménem, byly vedle kosterních pozůstatků uloženy i tkaniny: bílé plátno s hnědou výšivkou, bílé plátno s červenou výšivkou, zlatavé hedvábí

s vytkaným vzorem a hnědé nevorované hedvábí. Mezi kostmi kněžny bylo v jakémsi „balíčku“ zmačkané bílé plátno s geometrickým vzorem a v něm fragmenty plátna bez vzoru. Ve druhé schráně textilie pokrývaly tři lebky neznámých žen, dvě byly obaleny hnědým a jedna purpurovým hedvábím. Před Ludmilinou schránou byla ve stavební suti pohozena červená hedvábná tkanina. Textilie byly po vyjmutí restaurovány ve Státních restaurátorských ateliérech. O některých tehdejších postupech lze mít pochybnosti. Proto v roce 1999-2000 v restaurátorských dílnách Správy Pražského hradu došlo k novému textilně technologickému průzkumu a na jeho základě potom ke překonzervování některých tkanin (Otauská 2000; Sliwka 2000). Dále se přistoupilo i k přírodovědným průzkumům, které z trochu jiné strany pomohly nejenom při datování tkanin, ale i při řešení otázek spojených s určením pohybů ostatků světi. Jednou z metod, která byla použita, byla metoda stanovení DNA. Porovnáním s autentickým DNA sv. Ludmily, získaným z nepatrného vzorku její lebky, se zjistilo, že tkaniny neobsahovaly, až na jednu výjimku, DNA světi. K ostatkům tedy musely být připojené až posléze (Mazura 2000). Podobný závěr byl učiněn i po průzkumu archeobotanickém a archeozoologickém, pomocí něhož bylo získáno několik informací ze vzorků odebraných z „balíčku“. Vzorky neobsahovaly žádné pyly a makrozbytky. „Balíček“ tedy nevznikl jako součást půdního prostředí. Naopak byl umístěn v prostředí se sníženou cirkulací vzduchu. Tým závěr přinesl i průzkum entomofauny, charakterizované jako té, která přežívala v prostředí ostíněném až zakrytém, avšak relativně suchém. Opět se jednoznačně vyloučil původ „balíčku“ v půdním prostředí. Přírodovědné průzkumy tedy prokázaly, že „balíček“ není pozůstatkem prvního hrobu na Tetíně, ale dnes dochované nejstarší tkaniny z relikviářové schránky sv. Ludmily byly připojeny až po určité době (Beneš et al. 2000). Další metodou, která byla použita, bylo stanovení ověření datace pomocí rozpadu C^{14} (Owen 2001). Vedle konzervování a přírodovědných průzkumů byl soubor podroben i novému archivnímu, historickému a uměleckohistorickému průzkumu (Bravermanová et al. 2001, 447-486). Za zbytky nejstarších textilií je možné považovat drobné fragmenty jemného lněného nevorovaného plátna, které byly nalezeny v „balíčku“, obalené lněnou látkou s geometrickým vzorem. Na několika fragmentech této tkaniny se dochovaly zbytky šitých obrub a začistěných rohů. Mohlo tedy jít o pozůstatek oděvu nebo o čtyřhrannou roušku či oltářní přikrývku, případně humerál. Vzhledem k tomu, že v raném středověku se len pěstoval v Asii, severní Africe a po celé Evropě, tedy i v Čechách, tato látka mohla být domácí provenience. Datace pomocí metody rozpadu C^{14} byla určena 926 ± 35 . Na základě archeobotanického a archeozoologického průzkumu tkanina nemohla být součástí hrobu zahloubeného do zeminy. Vzhledem k tomu, že se ale v ní zřejmě našly pozůstatky DNA sv. Ludmily, mohla kdysi být obalem ostatků sv. Ludmily při přenosu z Tetína do Prahy, neboť v té době se na kostře ještě zřejmě nalézaly zbytky tkání. *Kristiánova legenda* (kap. 5, 49) se při této příležitosti zmiňuje o vzácných plátnech, mohlo to tedy být jedno z nich. Anebo byla látka použita jako obal ostatků v prvním místě Ludmilina posledního odpočinku v bazilice, tedy například ve vyzděném křížovém útvaru.

Obal těchto fragmentů tvořila lněná vyšíváná tkanina zdobená geometrickým vzorem, jehož základem byla svastika. Výšivka i podklad byly zhotoveny ze lnu a měly bílou barvu. Též tato tkanina se nacházela ve fragmentárním stavu. Vzhledem k tomu, že podle písemných pramenů existovala na půdě svatojiřského kláštera tradice ve vyšívání, i tato látka mohla být domácí provenience. Pokud byla importem, tak z německé oblasti nebo Egypta. Uměleckohistoricky je možné látku datovat do 2. poloviny 10. století,

což potvrzuje i výsledek pomocí stanovení rozpadu C^{14} – 1024 ± 40 . Skutečnost, že látka je vyšíváná, ji zatím řadí jako nejstarší doklad této techniky na našem území. Pokud byl křížový útvar vybudován pro Ludmiliny ostatky o něco později, mohla výšivka tvořit obal Ludmiliných ostatků v tomto relikviářovém hrobě. Případně mohla být připojena po roce 999 (972?), kdy křížový útvar ztratil svoji funkci při zahlubování hrobu JK-98 buď pro ostatky knížete Boleslava II. nebo Boleslava I.

Dalším obalem kostí sv. Ludmily byla hedvábná tkanina dnes béžové barvy. Již jen s obtížemi rozeznatelný vzor, vytkaný stejnou barvou jako základ tkaniny, je založen na kontrastu matných a lesklých ploch. Látka je tkána vazbou tzv. protolampas. Velká část dochované tkaniny (až na pás při dolním okraji) je zdobena navzájem dotýkajícími se medailóny z dvojitých kruhů, v nichž jsou po stranách stromu symetricky umístěny ptáci. U spodního okraje tkaniny je dále pás zdobený drobnějším vzorem, tkaným shodnou vazbou. V jedné řadě se nacházejí medailóny z kruhů vyplněné čtyřmi malými ptáčky, v druhé řadě jsou osmiúhelníky vyplněné též čtyřmi ptáčky. Medailóny jsou mezi sebou průběžně spojeny. Na základě interpretace obou vzorů se zdá, že tkanina, která byla připojena k Ludmiliným ostatkům, byla utkána v 1. třetině 11. století v Byzanci, spíše však v některé islámské dílně v Předním Orientu – Iráku či Sýrii. Látka kdysi tvořila zadní část dalmatiky, která byla zdobena dvěma přichycenými červenými svisle položenými a rovnoběžnými pruhy. Tyto ozdoby jsou dnes odpárané. Lze se ale domnívat, že dalmatika se do Čech dostala již jako ušitý oděv, a to spodní šat biskupa. Dochoval se však z ní pouze zadní díl. Je možné, že původně byl dán do schránky, tehdy se již pravděpodobně nacházející nad úrovní podlahy u oltáře sv. Kříže, celý oděv. Po připojení k ostatkům se stal druhotnou relikvií a takto chápané jeho jednotlivé fragmenty mohly být posléze rozdané do oltářů kostelů a kaplí.

Dalším obalem kosterních pozůstatků byl přední díl lněného oděvu, na bocích se vsazenými klíny. Rukávy dnes chybějí. Na prsou byl červeným hedvábím vyšit rovnoramenný kříž a kolem výstřihu esovitá úponka. Oděv byl kdysi pravděpodobně rochetou. K ostatkům mohl být připojen například po oficiálním uznáním kněžny svatosti biskupem Danielem I. a odebíráním relikvií do oltářů zasvěcených sv. Ludmile na začátku 2. poloviny 12. století. To, že dnes z něj zůstal jenom přední díl, lze vysvětlit stejným způsobem jako je tomu u zadního dílu dalmatiky.

Posledním obalem Ludmiliných ostatků byla oltářní pokrývka, zhotovená z pěti kusů lněného plátna a ozdobena vlněnou výšivkou písmeny IHC a dalšími geometrickými a zoomorfními motivy. Výšivka má nejbližší k ornamentice dolnosaských výšivek 2. poloviny 13. a 1. poloviny 14. století, můžeme ji ale považovat i za práci svatojiřských jeptišek. Textilie byla nepochybně součástí majetku kláštera, kde kryla oltářní menzu. Možná dokonce hlavního oltáře, neboť u něj byla schránka s ostatky sv. Ludmily také po určitý čas držena.

V relikviářové schráně sv. Ludmily, ale i v druhé schráně se třemi lebkami neznámých žen, byly dále nalezeny hnědá hedvábná nevorovaná tkanina bez stop stříhu a červená hedvábná látka, asi zbytek podšívky, obojí pravděpodobně import z Asie, Byzance či islámské oblasti.

Před oběma schránami byla ve stavební suti pohozena červená nevorovaná hedvábná tkanina, zhotovená technikou tzv. samitum, tvaru čtverce. Podél stran byly stopy po stezích, u nichž byly zbytky barevných nití. Samitum lze interpretovat jako podšívku sáčku snad na relikvie, na níž pravděpodobně ulpěly fragmenty vnějšího textilního obalu. Látka pochází z Asie, Byzance či islámské oblasti a je možné ji obecně datovat do středověku (Bravermanová a kol. 2001, 447-486).

Další textilie byly vyjmuty z tumby sv. Václava. Jsou o něco mladší, než je relikvířový soubor sv. Ludmily, rámcově je lze datovat do poměrně širokého období od 12. do 16. století. Lze je také chápat jako druhotné relikvie. Navíc dosvědčují, jak bohatá byla pohřební výbava i místo kolem hrobu světce. O tom se nakonec zmiňují i inventáře svatovítského chrámu. Tkaniny byly nalezeny ve zbytcích gotického náhrobku i v truhle umístěné pod náhrobkem a k ostatkům českého patrona zřejmě umisťovány postupně. Největší množství jich bylo připojeno za úprav světceva hrobu za Karla IV. a Václava IV. Mohly však být i staršími přehozy přes tumbu a oltárními příkrývkami, které se posléze dostaly dovnitř. V roce 1985 byly látky nevhodně restaurovány ve Státních restaurátorských ateliérech, v roce 2003 došlo k novému konzervování v dílnách Správy Pražského hradu (*Otavská 2003*).

Nejstarší z látek, červené samitum asi z oblasti Předního východu, měla zlatou nití vytkané pravděpodobně postavy slonů s hlavami otočenými směrem k sobě. Zvířata byla umístěna v medailónech. Do Čech se tato tkanina mohla dostat poté, co pražský biskup Menhart ve 12. století podnikl výpravu do Jerusáléma. Další látky se již odlišují technikou, kterou byly utkány, neboť se jedná o lampasy. Většinou byly nalezeny v pozůstatcích tumby nad úrovní podlahy. Fragment hedvábné tkaniny byl na cihlově červené půdě zdoben okrovým vzorem do motivů čtverce na koso vepsaného do dalšího čtverce a rozety vepsané do stylizované květiny. Pochází z Egypta či Iráku z 13. až 1. poloviny 14. století. Hedvábný lampas zelené barvy se žlutou sítí ze zašpičatělých oválů vyplněnými rozetami a pseudoarabským nápisem sultán pochází zřejmě z Egypta a byl utkán někdy před polovinou 14. století. Další látka – hedvábný lampas se střídavě béžovou a zelenou půdou se zlatým vzorem pruhů ze srdčitých motivů vyplněných palmetami a rozetami – pochází z východního Turkestánu z doby okolo poloviny 14. století.

Ze severní Itálie z doby okolo roku 1400 je fragment hedvábného lampasu. Na okrové půdě je modrozelený a zlatý vzor – v jedné řadě jsou makovice, po jejich stranách jsou dvojice lvů. V druhé řadě jsou granátová jablka, po jejich stranách jsou trsy listů s kachničkami. Další fragmentárně dochovaný hedvábný zelený lampas z 15. století byl utkán v Iráku. Vyznačoval se zlatým vzorem kopinatých listů spojených kruhovým medailónem se stylizovaným čínským znakem. Mezi tímto motivem byly lotosové květy. Z druhé poloviny 15. století z Itálie nebo Španělska pochází fragment látky s granátovými jablky připomínající ananas. Byl to hedvábný lampas, na červené půdě měl okrový vzor. Poslední vzorovanou tkaninou je fragment s granátovým jablkem komponovaným do rozety. Tento hedvábný lampas měl červenou půdu a okrový vzor. Pochází z Itálie nebo Španělska z poslední třetiny 15. až počátku 16. století. V truhle umístěné pod náhrobkem byly podle A. Podlahy nalezeny nevizorované hedvábné tkaniny hnědé a červené barvy. Stejně byly údajně vyzvednuty ze zbytků domečkovité truhličky nacházející se nad úrovní podlahy. Vzhledem k tomu, že zpráva o nálezu není z hlediska přesného určení tkanin zcela přesná, dnes již nelze stanovit, které textilní fragmenty byly v roce 1911 vyzvednuty z prostoru nadzemní tumby a které z podzemní schránky. Románské a gotické tkaniny musely být rozděleny do obou částí ještě před definitivním uzavřením podzemního prostoru. Z toho vyplývá, že pozdně gotické a renesanční tkaniny tedy musely být vyzvednuty z horní části tumby, neboť ta – na rozdíl od podzemí – byla několikrát otevírána a upravována (většinu tkanin nově určila Bravermanová na podkladě *Bažantová 1996*, 19-51; *Otavská 2003*; *Podlaha 1911*). Látky byly kdysi údajně nalezeny i ve schráně s ostatky sv. Vojtěcha, dnes jsou nezvěstné (*Kostilková 1997*, 154).

Další tkaniny jsou připisovány sv. Prokopovi. Přestože se ukázalo, že v náhrobku světce nejsou uloženy autentické opatovy ostatky, úcta jim byla prokazována, jakoby byly pravé. O tom svědčí i nalezené textilie. Středověké látky byly v roce 2004 konzervovány (*Kloudová 2004*). Mimo kosterní ostatky se našel balíček zmuchlaných fragmentů dvanácti různých tkanin – některé byly původně smotané do uzlu či převázané tkaničkou, jedna byla sešívaná hrubými stehy a nacházejí se na ní nerozeznatelné stopy malby, jiná měla výrazný mušelinový charakter. Všechny látky jsou nevizorované (kromě zbytků malby), tkané plátňovou vazbou, částečně zhotovené ze lnu, částečně z hedvábí, barvy hnědé, přírodní a červené. Lněné fragmenty mohly být utkány v Čechách, hedvábné jsou importem z Asie, Byzance, islámské říše či Itálie. Výjimečná je velmi jemná hedvábná tkanina, tkaná též plátňovou vazbou, ale mající zmiňovaný mušelinový efekt. Byla pravděpodobně dovezena z Iráku, z oblasti kolem Mossulu. Vzhledem k tomu, že látky z náhrobku sv. Prokopa nejsou vzorované, nelze je ani přesně datovat. Rámcově je možné je určit jako středověké. Textilie s mušelinovým efektem by mohla být ještě starší. Hedvábná tkanina s pozůstatky černých kontur a plátkového olejového zlacení byla původně pravděpodobně renesančním praporem visícím nad Prokopovou tumbou. Tento typ zlacení se vyskytuje již od 14. století. Malba na tkanině je oboustranná, vzor je nerozeznatelný. Uvázání některých látek do uzlů a převázání šňůrkami má obdobu s mnohými tvary textilií nalezenými v relikvířových hrobech. V těchto malých balíčcích bývaly zabaleny drobné kůstky. Nálezová situace v náhrobku sv. Prokopa při jeho posledním otevření není bohužel přesně zachycena, takže nevíme, zda byly do balíčků kůstky vloženy nebo ne. Otázkou je, jak se tyto tkaniny na Pražském hradě dostaly do renesanční archy. Buď již byly přeneseny s domnělými ostatky ze Sázavy anebo, což je pravděpodobnější, jako starší připojeny až zde. Je také možné, že se nacházely v některém ze starších relikvířů sv. Prokopa, z něhož byly vyjmuty a posléze přesunuty do archy.

Jedním z obalů domnělých Prokopových ostatků byla dále lněná čtvercová rouška nebo ubrus na oltář větších rozměrů s vyšitou síťovanou vsadkou se vzorem rozvilin se stylizovanými jablíčky a lusky obtočenými vodorovnou páskou. Kolem obvodu roušky je paličkovaná krajka, některé její části jsou dále zdobené drobnými ažurkami. Roušku je možné datovat jako renesanční, zřejmě z Itálie, ale možná i z Flander, Španělska a Německa. Do této tkaniny byly zřejmě obaleny domnělé ostatky sv. Prokopa, když byly v roce 1588 přenášeny ze Sázavy do Prahy anebo rouška sloužila jako příkrývka na archu či oltář u ní stojící. Při dalším otevření náhrobku v 18. století – a to buď v roce 1738 nebo 1768 – byla k ostatkům dále připojena hedvábná oltářní příkrývka lemovaná paličkovanou zlatou krajkou. Barokní látka byla asi dovezena ze západní Evropy. Paličkovaná ozdoba je pravděpodobně domácího původu (*Bravermanová*, v tisku).

Vedle textilií byly v ostatkových schránách českých patronů nalezeny i další předměty. Především to byly pečeti – ponejvíce církevních autorit – svědčící o otevírání, přesunech či úpravách hrobů. Vedle pečetění samotných schrán byly pečeti zřejmě přivěšovány ke konsekračním, dnes již neexistujícím, listinám. Podle dochovaných pečetí k ověřování ostatků docházelo nejvíce za arcibiskupů Arnošta z Pardubic, Jana Očka z Vlašimi a Wolframa ze Škvorce. V dolní tumbě určené pro ostatky sv. Václava se dochoval i fragment pečeti Karla IV. (*Kostilková 1997*, 141-166; *Podlaha 1911*; *Smetánka – Chotěbor – Kostilková 1986*, 283-293).

Ostatky bývaly označovány autentikami. V gotické tumbě sv. Václava byly dvě, jedna olověná a druhá stříbrná. Obě jsou z doby Karla IV. a jejich text zaznamenal

skutečnost, že ve schráně umístěné pod úrovní podlahy se nachází prst sebraná z původního hrobu světce (*Podlaha 1911*). I v zachovalé části gotické tumbly sv. Vojtěcha byly nalezeny dvě autentiky se shodným textem od Arnošta z Pardubic z roku 1346 (*Kostílková 1997*, 141-166).

Z dutiny oltářní mensy sv. Václava byla dále vyzvednuta pozdně renesanční skleněná relikviářová schránka z egglomisaného skla zdobená většinou náboženskými motivy. Na víku je znázorněna Svatba v Káni Galilejské a andílci, na čelní straně Zvěstování Panny Marie a andílci, na zadní straně mužské a ženské poprsí a na bočních stěnách mužská a ženská hlava. Do oltáře byla schránka vložena 1671. Ve stejné části tumbly byl nalezen i gotický hedvábný a šňůrkou svázaný látkový pytlíček s ostatky sv. Lazara, sv. Ananiáše, sv. Klementa a sv. Blažeje. Tyto ostatky přivezl Karel IV. r. 1370 z Mantovy a do tumbly sv. Václava je v roce 1671 vložil arcibiskup Matouš Ferdinand Sobek z Bilenberka. Pod úrovní podlahy byly také nalezeny mince Přemysla Otakara II. a Václava II. (*Podlaha 1911*).

Za pozornost stojí i středověké fragmenty skla z tumbly sv. Vojtěcha. Strípky z lahvičky a baňky modré a zelené barvy byly kdysi zřejmě votivními nádobami. Nedávno byly pravděpodobně vloženy zpět k ostatkům světce (*Vlček 1995*, 139-140).

12. ZÁVĚR

Podíváme-li se na osudy uložení ostatků českých patronů jako na celek, je zřejmé, že ve starších úsecích středověku, přinejmenším do 13. století, se hroby světců pohřbených na Pražském hradě (v případě primárního hrobu sv. Prokopa na Sázavě) nacházely delší dobu na stejném místě, pouze docházelo k jejich úpravám a úpravám jejich okolí, jak odpovídalo tehdejšími zvykům souvisejícím s kultem světců. Výzdobě jejich hrobů a náhrobků byla vždy věnována značná pozornost. Nelze si přitom nevšimnout, že v této snaze nejvyšší příčku zaujímal hrob sv. Václava. Sledování osudů ostatků uvedených českých světců představuje často vzpomínané a dosud nevyčerpané téma, ke kterému se bude možno v budoucnosti mnohokrát vracet. Toto studium přinese tím zajímavější poznatky, čím více se bude opírat o mezioborovou spolupráci, která může přispět k osvětlení osudů a významu ostatků světců z různých pohledů.

PRAMENY:

- Ben. Krab. z Wetm.*: Beneš Krabice z Weitmile, FRB IV. Ed. J. Emler, Praha 1884, 457-548.
Ben. Krab. z Weitm.-překlad: Beneš Krabice z Weitmile, Kronika Pražského kostela. In: Bláhová M. a kol. (eds.): Kroniky doby Karla IV., Praha 1987, 173-254.
Crescente fide - tzv. bavorská recenze: Crescente fide - tzv. bavorská recenze, FRB I. Ed. J. Emler, Praha 1873, 183-190.
Crescente fide - tzv. česká recenze: J. Ludvíkovský (ed.). Nově zjištěný rukopis legendy Crescente fide a jeho význam pro datování Kristiána, Listy filologické 81, 1958, 58-63.
Eršil, J. - Pražák, J. 1956: Archiv metropolitní kapituly. I. Katalog listin a listů z doby předhusitské, Praha.
Factum est: Prameny X. století legendy Kristiánovy o svatém Václavu a svaté Ludmile. In: Chaloupecký, V. (ed.): Svatováclavský sborník II/2, Praha 1939.
Fr. Pražský: Kronika Františka Pražského, FRB IV. Ed. J. Emler, Praha 1884, 347-456.
Fr. Pražský-překlad: František Pražský. Kronika. In: Bláhová M. a kol. (eds.): Kroniky doby Karla IV., Praha 1987, 55-172.
Gumpold: Gumpold, Vita Venceslai, FRB I. Ed. J. Emler, Praha 1874, 146-166.
Hájek z Libočan: Kronika Czeská, Pragae 1541. Oddělení starých tisků a rukopisů Národní knihovny v Praze.
Chaloupecký, V. - Rybář, B. 1953: Středověké legendy prokopské. Praha.
Kanovník vyšehradský: Kanovník vyšehradský, FRB II. Ed. J. Emler, Praha 1874, 201-237.
Kaňák, M. - Šimek, F. 1959: Staré letopisy české z rukopisu křižovnického. Praha.
Kosmas: Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag. Hrsg. B. Bretholz, MGH SRG NS II, Mnichov 1980.
Kosmas-překlad: Kosmova kronika česká. Přel. K. Hrdina a M. Bláhová, Praha 1972.
Králík, O. 1969: Nejstarší legendy přemyslovských Čech, Praha.
Kristiánova legenda: Kristiánova legenda Život a umučení svatého Václava a jeho báby svaté Ludmily, ed. J. Ludvíkovský. Praha 1978.

- Letopisy české*: Letopisy české od roku 1196 do roku 1278, FRB II. Ed. J. Emler, Praha 1874, 282-303.
Liber confirmationum, 1867: Liber Primus confirmationum. Ed. F. A. Tingl. Praha.
Ludvíkovský, J. 1958: Nově zjištěný rukopis legendy Crescente fide a jeho význam pro datování Kristiána, Listy filologické 81, 58-63.
Mnich sázavský: Mnich sázavský, FRB II. Ed. J. Emler, Praha 1874, 238-269.
Nový, R. - Sláma, J. - Zachová, J., 1987: Slavníkovci ve středověkém písemnictví, Praha.
Prolog o Ludmile: Prolog o Ludmile. Ed. N.J. Serebrjanskij. In: Vajs, J. (ed.): Sborník staroslovanských literárních památek o sv. Václavu a sv. Ludmile, Praha 1929, 64-65.
1. stsl. václavská legenda: I. staroslověnská legenda o sv. Václavu (redakce Vostokovova, ed. N.J. Serebrjanskij, 14-20; edice minejní - ed. N.J. Serebrjanskij, 20-28; redakce charvatsko-hlaholská - ed. J. Vajs, 36-43. In: Vajs, J. (ed.): Sborník staroslovanských literárních památek o sv. Václavu a sv. Ludmile, Praha 1929.
2. stsl. václavská legenda: II. staroslověnská legenda osv. Václavu. Ed. J. Vašica. In: Vajs, J. (ed.): Sborník staroslovanských literárních památek o sv. Václavu a sv. Ludmile, Praha 1929, 69-135.
Příběhy Přemysla Otakara II.: Příběhy krále Přemysla Otakara II., FRB II. Ed. J. Emler, Praha 1874, 308-335.
Thietmar Merseburský: Die Chronik des Bischofs Thietmar von Merseburg und ihre Korveier Überarbeitung, MGH SRG NS IX. Hrsg. R. Holtzmann. Berlin 1935.
Vavřinec Montecassinský: Laurentius, Passio s. Wenceslai, FRB I. Ed. J. Emler, Praha 1873, 167-182.

ZKRATKY EDIC PÍSEMNÝCH PRAMENŮ:

FRB: Fontes rerum bohemicarum - Prameny dějin Českých.

MGH SRG NS: Monumenta Germaniae historica... Scriptorum rerum germanicarum, Nova series.

DOKUMENTACE:

- Beneš et al. 2000*: Beneš, J. - Bezděk, A. - Jankovská, V. - Kočár, P. - Novotný, V.: Analýza archeobotanického a archeozoologického materiálu z hrobu kněžny Ludmily. Uložena v dokumentaci oddělení uměleckých sbírek Správy Pražského hradu, inv. č. PHA 35.
Kloudová, R. 2004: Zpráva o textilně technologickém a konzervátorském průzkumu středověkých fragmentů sv. Prokopa. Uložena v dokumentaci oddělení uměleckých sbírek Správy Pražského hradu.
Kostílková, M. 1981: Náhrobek opata Prokopa v kostele Všech svatých na Pražském hradě. Rukopis. Uložen v Archivu Pražského hradu.
Mazura, I. 2000: Zpráva o průzkumu DNA na souboru z relikviářového hrobu sv. Ludmily. Uložena v dokumentaci oddělení uměleckých sbírek Správy Pražského hradu, inv. č. PHA 35.
Otavská, V. 2000: Zpráva o textilně technologickém a konzervátorském průzkumu geometrické tkaniny, hnědé tkaniny, červené tkaniny, samita a protolampasu z relikviářového hrobu sv. Ludmily. Uložena v dokumentaci oddělení uměleckých sbírek Správy Pražského hradu, inv. č. PHA 35.
- *2003*: Zpráva o textilně technologickém a konzervátorském průzkumu relikviářových tkaniny sv. Václava. Uložena v dokumentaci oddělení uměleckých sbírek Správy Pražského hradu, inv. č. PHA 2.
Owen, D. C. 2001: The radiocarbon accelerator dates of St. Ludmila Reliquary Tomb. Research laboratory for archeology and the history of art, Oxford University. Uložen v dokumentaci oddělení uměleckých sbírek Správy Pražského hradu, inv. č. PHA 35.
Šliwka, A. 2000: Konservierungsbericht. Uložen v dokumentaci oddělení uměleckých sbírek Správy Pražského hradu, inv. č. PHA 35.

LITERATURA:

- Acta, 1723*: Acta sanctorum mensis Julii, zprávu napsal Konrád Janninck před rokem 1723 bollandistům, Tom II. Paříž.
Bartlová, M. 1997: Zpodobnění svatého Vojtěcha ve starším středověku. In: Svatý Vojtěch. Tisíc let svatovojtěšské tradice v Čechách. Katalog, Praha, 27-31.
Bažantová, N. 1998: Svědectví textilií z relikviářového hrobu sv. Ludmily, Listy filologické 121, 220-254.
- *1996*: Svatováclavské textilní památky, Listy filologické 119, 19-51.
Beckovský, J. 1880: Poselkyně starých příběhů českých, Praha.
Berghauer, J. V. 1736, 1761: Protomartyr poenintential ejusque sigilli custos fidelis divus Joannes Nepomucenus, I, II, Augšpurk, Štýrský Hradec.
Boháčová, I., 2002: Přemyslovské hradiště ve Staré Boleslavi. In: Wiczorek, A. - Hinz, H.-M. (eds.): Střed Evropy okolo roku 1000. Praha.
Borkovský, J. 1960: Piscine ve tvaru kříže ve svatojiřské bazilice na Pražském hradě - Piscine cruciforme dans la Basilique St Georges au Château de Prague, Archeologické rozhledy 12, 680-691, 697-700.
- *1967*: Hrobka Boleslava II. v bazilice sv. Jiří na Pražském hradě (Předběžná zpráva.) - Die Grabstätte Boleslav II. in der St. Georgs Basilika auf der Prager Burg, Památky archeologické 52, 532-543.
- *1975*: Svatojiřská bazilika a klášter na Pražském hradě - Kirche und Kloster St. Georg auf der Prager Burg. Praha.
Bravermanová, M. et al. 2001: Nové poznatky o nejstarších textiliích z hrobu sv. Ludmily - Neue Erkenntnisse von den ältesten Textilien aus dem Reliquiengrab der Heiligen Ludmila, Archaeologia historica 26, 447-486.
Bravermanová, M. v tisku: Osudy ostatků sv. Prokopa. In: Sv. Prokop, Čechy a Evropa.
Brůžek, J. - Likovský, J. - Černý, V. 2002: Současné metody biologické antropologie a jejich využití při hodnocení kostry přisuzované českému knížeti Sptyihněvovi I. - Current research methods in physical anthropology and their application in the study of the skeleton attributed to the Bohemian Prince Sptyihněv I., Archeologické rozhledy 54, 439-456.

Brůžek, J. – Novotný, V. 1999: Jak staří umírali staří Přemyslovci aneb Jak přesná je přesnost určení věku jedince podle kostry, Vesmír 8, 453-456.

Cibulka, J. 1934: Václavova rotunda sv. Víta, Svatováclavský sborník I, Praha, 230-686.

Crook, J. 2000: The Architectural Setting of the Cult of Saints in the Early Christian West c. 300-1200, Oxford.

Dobner, G. 1784: Vindiciae. Praha. Vindiciae sigillo confessionis divi Ioannis Nepomuceni proto-martyris poenitentiae assertae. Pragae et Viennae: in officina Ioan. Ferd. nobil. de Schönfeld.

Dunin-Wasowicz, T. 2002: Svatý Vojtěch – patron nově Evropy. In: Wiczorek, A. – Hinz, H.-M. (eds.): Střed Evropy okolo roku 1000, Praha, 298-299.

Fabricius, H. 1764: Požehnaná památka velikého světa divotvorce sv. Prokopa, opata kláštera sázavského, Praha.

Fehring, G. P. 1971: Die Kreuzgrabenanlagen von Prag – St. Georg und Unterregenbach – St. Veit. Taufbecken oder Reliquiengräber? In: Actes du VIIe Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques, Praha, 1167-1170.

Frolík et al. 2000: Frolík, J. – Maříková-Kubková, J. – Růžičková, E. – Zeman, A.: Nejstarší sakrální architektura na Pražském hradě. Výpověď archeologických pramenů – Die ältesten Kirchenbauten der Prager Burg aufgrund der archäologischen Quellen, Castrum Pragense 3, Praha.

Frolík, J. 2003: Zmýlená plati. In: Příběh Pražského hradu, Praha, 194-195.

Hilbert, K. 1934: O nálezech rotundy Václavovy – Sur les découvertes de la rotonde de Saint Venceslas, Svatováclavský sborník I, Praha, 220-229.

Historia, 1729: Historia de vita martyrio et miraculis S. Joannis Nepomuceni, canonici Pragensis. Vetro – Pragae, Typis Caroli Joannis Hraba 1729.

Hlobil, I. 1985: Gotický náhrobek sv. Ludmily na Pražském hradě, Umění 33, 377-402.

Janiak, T. 2001: Relikty románskej konfesji šw. Wojciecha w katedrze gnieźnieńskiej z przelomu XI a XII wieku (tzw. Konfesja III). In: Gniezno w świetle ostatnich badań archeologicznych, Poznań, 127-163.

Kostilková, M. 1997: Oltářní tumba v kapli sv. Vojtěcha, nález ostatků sv. Vojtěcha roku 1880 a jejich další osudy – The altar tomb in St. Vojtěch's Chapel, the finding of St. Vojtěch's relics in 1880. In: Polc, J.V. (ed.): Svatý Vojtěch. Sborník k mileniu, Praha. 141-168.

Krás, F. 1895: Sv. Prokop, jeho klášter a památka u lidu. Praha.

Králková, J. 1994: Renaissance. In: Merhautová, A. (ed.): Katedrála sv. Víta v Praze (K 650. výročí založení). Praha.

Maříková-Kubková, J. 2003a: Kostel nad hrobem sv. Vojtěcha. In: Příběh Pražského hradu, Praha, 226-227.

– 2003b: Le problème des „baptistères“ haut – médiévaux en Europe centrale – les exemples de Grande-Moravie et des royaumes Tchéque et Polonais. In: Hortus artium medievalium, 439-443.

Maříková-Kubková, J. – Eben, D. 1999: Organizace liturgického prostoru v bazilice sv. Víta – Die Organisation des liturgischen Raums der St.-Veits-Basilika, Castrum Pragense 2, 227-240.

Matiogka, J. 1932: Tělesné pozůstatky českých králů a jejich rodin v hrobce svatovítského chrámu v Praze. Praha.

Matsche, F. 1993: Náhrobek sv. Jana Nepomuckého v pražském chrámu sv. Víta jako sakrální památka, Svatý Jan Nepomucký 1393-1993. Katalog výstavy, Praha, 46-60.

Pešina z Čechorodu, T. 1673: Phosphorus septicornis, stella alias matutina. Hoc est: Sanctae metropolitanae Divi Viti ecclesiae Pragensis Majestas et Gloria, quibus illa per tot saecula orbi nostri enituit semper clarissima. Praha.

Podlaha, A. 1911: Sv. Václava hrob a ostatky. Praha.

– 1934: Hrob svatého Václava, Svatováclavský sborník I, Praha, 130-158.

Podlaha, A. – Štiller, E. 1903: Chrámový poklad u Sv. Víta v Praze. Praha.

Schmitt, J.-C. 2002: Revenanti. Praha.

Sláma, J. 1983: recenze Emanuel Vlček: Nejstarší Přemyslovci ve světle antropologicko – lékařského výzkumu, Archeologické rozhledy 35, 464-466.

– 1987: Výkladový heslář vybraných historických osob, míst a reálií. In: Nový, R. – Sláma, J. (eds.): Slavníkovci ve středověkém písemnictví. Praha.

– 1990: Vratislav a sv. Václav – Vratislav I. und der hl. Wenzel, Archeologické rozhledy 42, 296-299.

– 2003: Několik poznámek k hrobům přemyslovských knížat na Pražském hradě – Einige Bemerkungen zu den Gräbern der Přemyslidenfürsten auf der Prager Burg, Historica Pragensia 1, 293-300.

Smetánka, Z. – Chotěbor, P. – Kostilková, M. 1986: Archaeological Excavations in the Chapel of St. Ludmila – A Preliminary Report, Archeologica historica 11, 283-293.

Sommer, P. 1996: Šázavský klášter. Praha.

– 2000: Smrt kněžny Ludmily a začátky české sakrální architektury – Der Tod der Fürstin Ludmila und die Anfänge der böhmischen Sakralarchitektur, Český časopis historický 98, 229-260.

Tomková, K. – Maříková-Kubková, J. – Frolík, J. 2004: Hranice života, hranice zapomnění. Hroby významných církevních představitelů na Pražském hradě v období přemyslovské a lucemburské vlády – Grenze des Lebens, Grenze der Vergessenheit, Archaeologica historica 29, 203-223.

Třešník, D. 1987: Počátky Přemyslovců – Die Anfänge der Přemysliden, Praha.

– 1997: Počátky Přemyslovců. Vstup Čechů do dějin (530 – 935). Praha.

– 2002: Dynastií svatí a zemští patroni: Václav, Ludmila, Vojtěch. In: Wiczorek, A. – Hinz, H.-M. (eds.): Střed Evropy okolo roku 1000, Praha, 314-315.

Tomek, W. W. 1866, 1872: Základy starého místopisu pražského, I., IV. Praha.

Vlček, E. 1995: Osudy českých patronů. Praha.

– 1997a: Nejstarší Přemyslovci. Fyzické osobnosti českých panovníků, I. Praha.

– 1997b: Porovnání pozůstatků připisovaných sv. Vojtěchovi z Prahy a sv. Adalbertovi z Cách – Comparison of remains ascribed to St. Vojtěch of Prague and to St. Adalbert of Aachen. In: Polc, J.V. (ed.): Svatý Vojtěch. Sborník k mileniu, Praha, 168-195.

HROBY VÝZNAMNÝCH PŘEDSTAVITELŮ DUCHOVNÍHO STAVU NA PRAŽSKÉM HRADĚ

MILENA BRAVERMANOVÁ

V tomto příspěvku je věnována pozornost hrobům a náhrobkům další ze sociálních skupin zastoupených na Pražském hradě v období 10. až počátku 15. století, a to údajným, skutečným i pravděpodobným hrobům a náhrobkům významných církevních představitelů – biskupů, arcibiskupů, abatyší svatojiřského kláštera a členů pražské kapituly. I když pozdně gotické až barokní hroby, hrobky a náhrobky stojí již mimo rámec tohoto příspěvku, je třeba upozornit na to, že i ony tvoří velmi cenný soubor památek, který spolu s památkami starších období vytváří z Pražského hradu nejvýznamnější koncentraci sepulkrálií spojených s významnými církevními představiteli v Čechách.

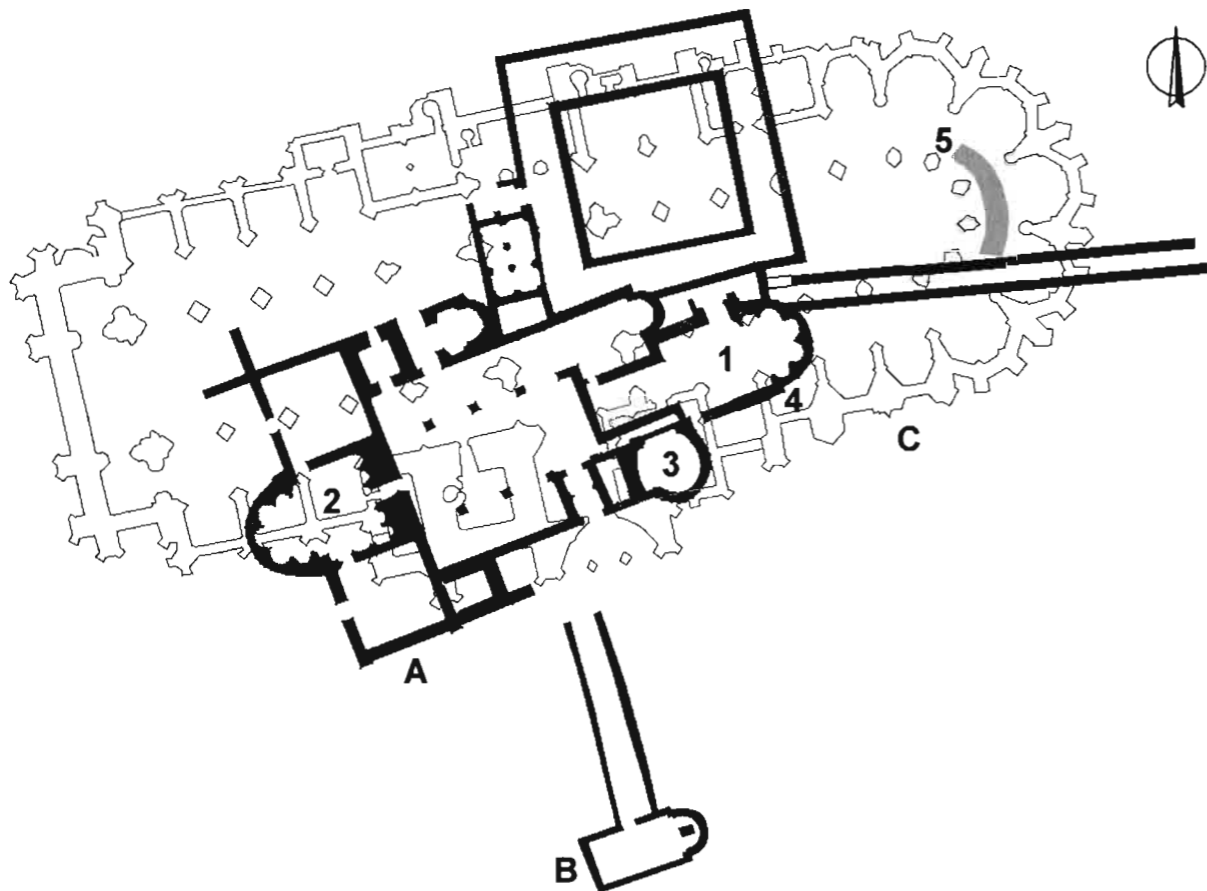
1. HROBY PRAŽSKÝCH BISKUPŮ (obr. 1-4; tab. 1)

Místem pohřbů pražských biskupů se stal kostel sv. Víta. S jeho nejstarší fází v podobě rotundy nelze na základě archeologických ani písemných pramenů spojit žádný hrob příslušníka duchovního stavu, neboť hrob biskupa Vojtěcha se pravděpodobně nenacházel přímo ve vlastní rotundě, ale v její těsné blízkosti. Většina pražských biskupů nalezla dle písemných zpráv místo posledního odpočinku ve svatovítské bazilice. Jejich ostatky, resp. jejich část pak byla ve 14. století přemístěna do nově založené gotické katedrály. Pokud biskupové zemřeli přímo v Praze, byly jejich ostatky přenášeny jenom jednou, a to z baziliky do katedrály. Někteří však zemřeli mimo české území a jejich těla musela být transportována. Byl to například biskup Vojtěch, který zemřel v severním Prusku, biskup Jaromír, který zemřel v Ostřihomi nebo biskup Menhart, který zemřel ve vsi Sekyřkostel na Moravě. Biskup Daniel I. zemřel u Ankony v Itálii, v Itálii v klášteře Casemari zemřel biskup Ondřej. V kterých místech baziliky byli přesně biskupové pochováni, často nevíme, někteří z nich však pravděpodobně v kapli sv. Gaudencia. Biskup Jaromír byl pohřben zřejmě do hrobu v přízemí románské věže, biskup Jan I. dle písemných pramenů do kaple sv. Gotharda (k problematice existence kaple a lokalizace hrobu Maříková-Kubková – Eben 1999, 233), kalva biskupa Ondřeje se ocitla ve zdi Svatováclavské kaple, Jan IV. z Dražic byl pochován u oltáře sv. Silvestra. Jenom zřídka byla místa posledního odpočinku pražských biskupů mimo areál Pražského hradu. Úpravy jejich původních hrobů neznáme, podle soudobých analogií lze soudit, že těla byla pohřbena v dřevěných rakvích, které mohly být vloženy do kamenných zděných hrobek a překryty náhrobními deskami.

V roce 1374 z popudu Karla IV. byl přenesením ostatků z baziliky do nově stavěné katedrály pověřen kapitulní děkan a kronikář Beneš Krabice z Weitmile. Tuto událost popsal ve své kronice: „*Téhož roku jsem já, Beneš. atd., přenesl z nařízení téhož pana arcibiskupa (M.B. – Jana Očka z Vlašimi) a pražské kapituly těla níže psaných pánů biskupů Pražského kostela z jejich míst, kde ležely každý zvlášť dosti nedbale a nedůstojně, a znovu jsem uložil ona těla v novém chóru Pražského kostela na místě, které je mezi hrobem svatého Víta a císařskou kaplí svaté Trojice, a uzavřel jsem každé tělo zvlášť do kamenné rakve a vložil tam dovnitř olovené destičky s jejich vyrytými jmény na věčnou paměť. Tyto hroby biskupů jsem pokrýl mramorovými deskami. A protože kdysi, když byl bořen starý Pražský kostel, bylo mnoho těl biskupů zasypano a ztraceno v kryptě svatého Radima, nemohl jsem je nalézt, ale sebral jsem pouze ta, jež ležela po různých koutech v kostele dosti*

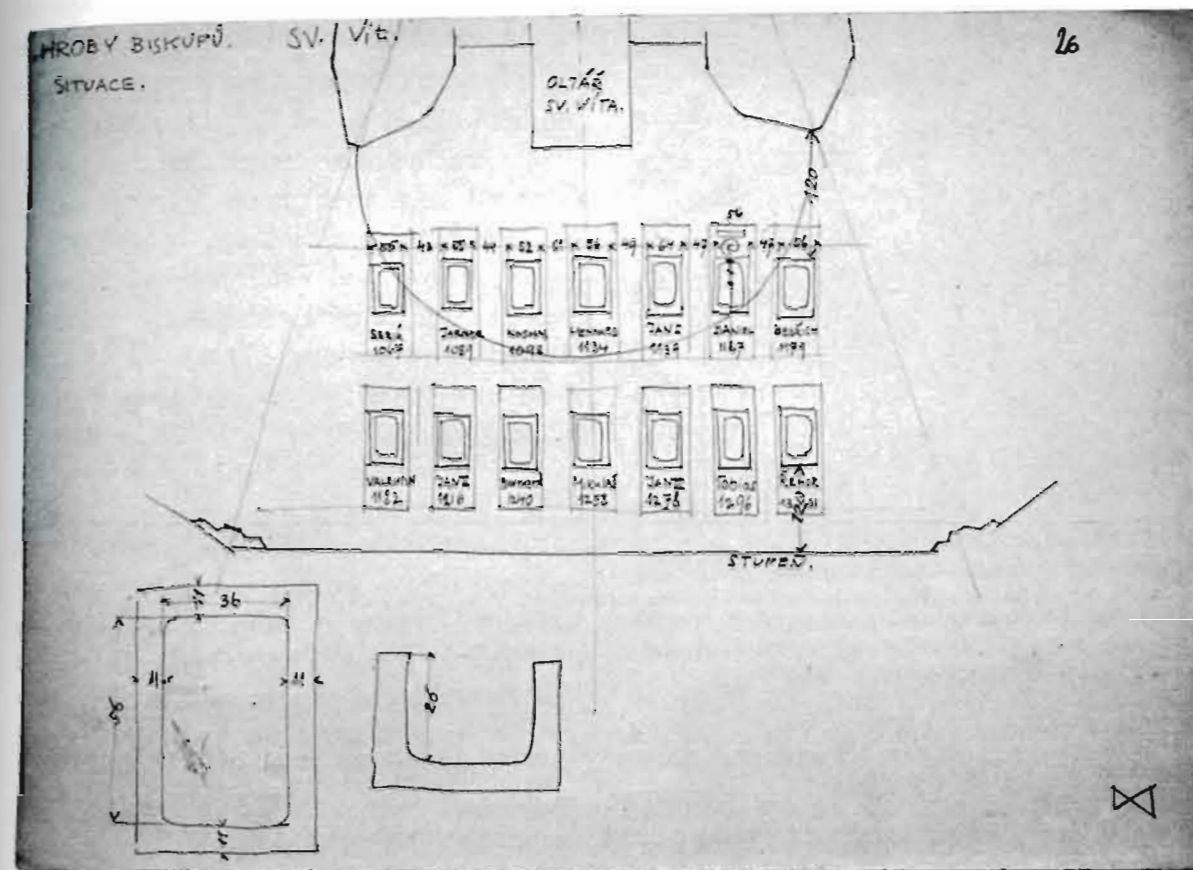
nedůstojně a pohřbil jsem je tímto způsobem: Totiž v hořejší řadě, jež se dotýká svatého Víta, počínajíc od jihu, leží v pořadí: nejprve Šebíř, Gebhart, Kosmas, Menhart, Jan I., Daniel a Fridrich. Dále ve druhé řadě, jež sousedí s kaplí svaté Trojice, leží: první Valentin, Jan II., Bernard, Mikuláš, Jan III., Tobiáš a Řehoř. Těchto čtrnáct biskupů leží pohromadě na uvedeném místě. Na jiném místě, totiž v kapli svatého Silvestra, leží pan Jan [IV.], dvacátý sedmý biskup. Dále hlava biskupa Ondřeje je uložena ve zdi kaple svatého Václava nad oltářem svatého Kříže, pan Pelhřim leží u svatého Klimenta, pan Jindřich, jinak Břetislav, pražský biskup a český kníže, leží v Doksanech. Pan Arnošt, první pražský arcibiskup, leží v Kladsku.

A tak je devatenáct biskupů, jejichž těla bylo možno nalézt. Avšak zbývající, totiž deset těl, jsem nalézt nemohl. A přiznávám se, že ačkoliv jsem napsal jejich jména dovnitř na olovené destičky a vně na destičky měděné, přece jsem nemohl získat jistotu o všech jejich jménech, ale jen o těch, kteří následují, totiž: Menhart, Jan I., Valentin, Bernard, Mikuláš, Jan III., Tobiáš a Řehoř. Jména ostatních jsem napsal podle mínění a sdělení jiných. Doufám však, že jejich jména jsou pravdivější a lépe zapísána v knize života, kde necht' odpočívají v pokoji společně s devíti těly biskupů, jež jsem nemohl nalézt. A proto byla i tato těla přenesena, aby postupem času zároveň s oněmi neupadla z nedbalosti v zapomnění, kdyby se bořila stará stavba." (Ben. Krab. z Weitm.-překlad, kn. IV - k roku 1374, 247; Ben. Krab. z Weitm., 548).

Obr. 1: Svatovítský komplex. A - románská bazilika sv. Víta, Václava, Vojtěcha a Panny Marie; B - románský kostel neznámého zasvěcení (dříve sv. Bartoloměje); C - gotická katedrála s moderní dostavbou. 1 - východní chór s kryptou Kosmy a Damiána a Gaudentiovou kryptou; 2 - chór Panny Marie s kryptou sv. Martina; 3 - kaple sv. Václava; 4 - kaple Šimona a Judy (sv. Kříže); 5 - sekundárně přemístěné hroby pražských biskupů nacházející se v ochozu katedrály sv. Víta.
Abb. 1: Veitsdom. A - romanische Basilika von St. Veit, Wenzel, Adalbert und der Jungfrau Maria; B - romanische Kirche unbekannter Weihung (sog. Bartholomäuskirche); C - gotische Kathedrale und moderner Anbau; 1 - Ostchor mit der Kosmas-und-Damian- sowie Gaudentius-Krypta; 2 - Marienchor mit der St. Martin-Krypta; 3 - Wenzelskapelle; 4 - Simon-und-Juda-Kapelle (hl. Kreuz); 5 - sekundäre Gräber der Prager Bischöfe im Umgang des Veitsdoms.

Hroby čtrnácti biskupů se tedy od roku 1374 nalézaly ve dvou řadách v katedrále v ochozu mezi východními kaplemi a náhrobkem sv. Víta. Každý z nich obsahoval kamennou schránku, překrytou červenou mramorovou deskou s nápisem, který byl zevně opatřen bronzovými, dnes již nedochovanými ozdobami. Dovnitř byla vložena destička s vyrytým jménem biskupa. Zbytky rouch byly většinou použity jako obaly kostí. Podle Hilbertova svědectví schránky obsahovaly též zbytky opukových desek shledaných Benešem Krabice z Weitmile v pobořených částech románské i gotické katedrály.

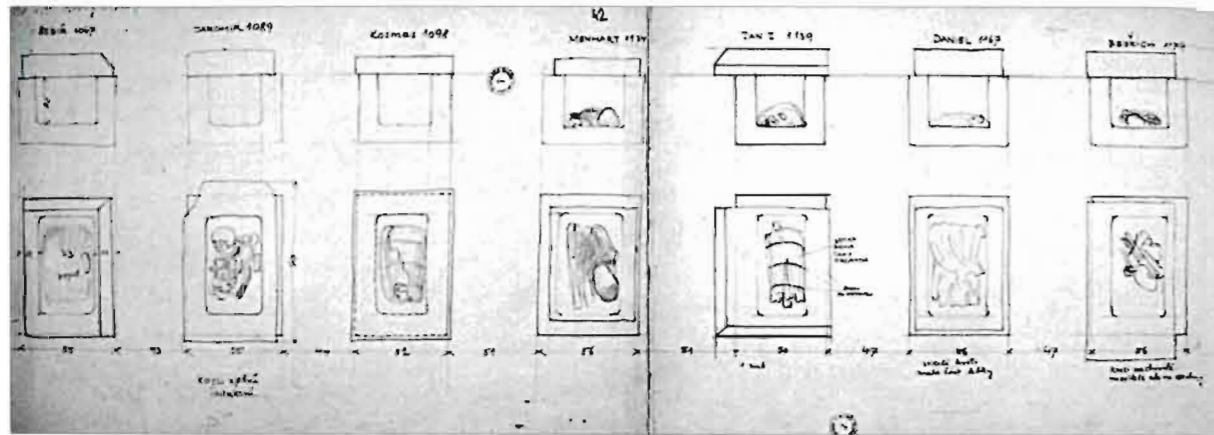

Obr. 2: Hroby pražských biskupů nacházející se v ochozu katedrály sv. Víta, stav v roce 1928. Podle Hilbert 1928b: Hroby biskupů v dómě Sv. Víta na hradě pražském, Archiv Pražského hradu.

Abb. 2: Gräber der Prager Bischöfe im Umgang des Veitsdoms, Zustand 1928. Nach Hilbert 1928b: Bischofsgräber im Veitsdom auf der Prager Burg, Archiv der Prager Burg.

Hroby nechal v létě 1928 při dokončování dostavby katedrály otevřít až stavitel K. Hilbert (*Výroční zpráva 1928*, 12). Po vyjmutí obsahu hrobů přemístil ostatky biskupů do nových olovených schrán a ty uložil do původních gotických kamenných schrán (*Hilbert 1928a, b*). Rok nato byla o vyzvednutém inventáři uveřejněna krátká zpráva v časopise *Umění (Cibulka - Wirth 1929, 44-45)*. Zbytkům pontifikálních střeviců se věnovala O. Strettiová (*Strettiová 1956, 192-195*). Předměty z hrobů byly v roce 1928 uloženy do skleněných ráků, jak se však posléze ukázalo, jenom částečně. Označeny byly také jenom některé z ráků. Zprávu o tom podal A. Podlaha (*1930, 107*). Ráky však byly popsány takovým způsobem, že popiska se často nedochovala, jak bylo zjištěno v roce 1964, kdy se pořizovaly dokumentační karty sbírek Pražského hradu. Někdy bylo několik původně samostatných inventářů z různých hrobů smícháno ve společném ráku. V několika hrobech naopak nebyl nalezen žádný inventář, což se však v roce 1964 nevědělo. To způsobilo další nepřesnosti. Ráky, v nichž

byly textilie a zbytky kůží, byla tehdy přidělena inventární čísla K 433-K 455 (K 448-K 451 patří obsahu hrobů Matyáše z Arrasu a Petra Parléře), čísla K 456-K 469 byly označeny nápisové destičky a čísla K 470-K 472 několik dalších předmětů netextilní povahy. V roce 1985 byly rámy s textiliemi a kůžemi předány Státním restaurátorským ateliérům. Jejich zásah byl tehdy diskutabilní, neboť nebyla pořízena dokumentace stavu před restaurováním a obsahy rámců byly smíchány dohromady, aniž byla poznamenána inventární čísla přidělená v roce 1964 (*Restaurátorská zpráva 1985*). Tato činnost tedy završila vše nepříznivé, co se dělo od roku 1928. Výsledek byl ten, že předměty neměly svého biskupa a biskupové neměli inventář svých hrobů. O textiliích se ještě stručně zmínila N. Bažantová (1996, 93-102).

Obr. 3: Hroby pražských biskupů nacházející se v ochozu katedrály sv. Víta, stav v roce 1928. Podle Hilbert 1928b: Hroby biskupů v dómě Sv. Víta na hradě pražském, Archiv Pražského hradu.

Abb. 3: Prager Bischofsgräber im Umgang des Veitsdoms, Zustand 1928. Nach Hilbert 1928b: Bischofsgräber im Veitsdom auf der Prager Burg, Archiv der Prager Burg.

Jediná možnost pro rekonstrukci nálezové situace nastala po nedávném nález dvou dokumentů. V roce 1998 došlo v pozůstalosti V. Cibulky v Ústavu dějin umění k objevení a vzápětí nato k předání zpět na Pražský hrad rukopisného stavebního deníku K. Hilberta o stavebních pracích v katedrále (*Hilbert 1928a*). V roce 2003 našel ředitel Archivu Pražského hradu M. Halata další rukopis K. Hilberta nazvaný *Hroby biskupů v dómě sv. Víta na hradě pražském* i s několika kresbami F. X. Margolda (*Hilbert 1928b*). Kombinací všech těchto pramenů se tedy až nyní podařilo rozlišit jednotlivé hroby i jejich inventář (*Bravermanová 2004*, 599-613).

Větší část inventáře nelze zatím hodnotit jinak než předběžně, neboť až na střevíc biskupa Šebíře (*Otavská 2001*), pontifikální punčochu biskupa Mikuláše (*Sliwka 2002*) a nůžky z hrobu biskupa Jana II. (*Šilhová 2003*), předměty nebyly nově konzervovány a tedy ani podrobeny textilně technologickému průzkumu.

Ve dvou hrobech – biskupa Valentina a Jana II. – byly podle K. Hilberta (1928b) nalezeny dohromady dva – dnes nezvěstné – keramické fragmenty, které se do těchto hrobů zřejmě dostaly náhodně jako sekundární příměs. Kusy dřevěných špalíků lze jednoznačně interpretovat jako zbytky žerdí biskupských berel. Na dokumentační kartě z roku 1964 je zaznamenáno, že fragment berly pochází z hrobu biskupa Menharta. Z rukopisů K. Hilberta však jednoznačně vyplývá, že dřevo bylo nalezeno v údajných hrobech biskupů Kosmy a Daniela (*Hilbert 1928a, b*). Nůžky z údajného hrobu biskupa Jana II. jsou klasickými raně středověkými či středověkými tzv. ovčáckými nůžkami. Jejich nález v tomto

kontextu není obvyklý, pravděpodobně měly zdůraznit funkci biskupa jako pastýře nebo symbolicky postřížiny. Do hrobu se však mohly dostat i jako intruze z jakési sídlištní vrstvy okolo rotundy či jako ztracený předmět při stavbě baziliky nebo v době trvání baziliky. V hrobě biskupa Jana II. byl nalezen i fragment březové kůry se stopami opracování. Jeho funkci zatím neznáme. Srovnáním s obdobnými celky bychom předpokládali, že v hrobech měly být nalezeny i kalichy s paténami a prsteny. Pokud byly do hrobů vloženy, nedochovaly se.

Ostatní vyzvednuté předměty již představují pozůstatky biskupského odění. Pouze u některých textiliích z hrobů čtrnácti pražských biskupů, bylo možno předběžně určit, z jakého oděvu pocházely (pracováno s podklady: Bažantová 1996, 93-102; Hilbert 1928a, b; dokumentační karty sbírek Pražského hradu z roku 1964).

Zbytky miter se našly v následujících hrobech: Kosmy – z mitry se pravděpodobně dochovaly jenom fragmenty lemujících bort tkaných na destičkách a ozdobených motivem zvířete, zřejmě byzantské či sicilské provenience, a zlatým vláknem vyšívaná tkanina, pocházející též odtamtud. Dále Jana I. – z jeho mitry zbyly též jenom fragmenty bort tkaných na destičkách sicilské provenience a zdobených geometrickým motivem a motivem stromu života. Mitra biskupa Bernarda měla zlatou a stříbrnou nití vyšívané medailony Panny Marie a Jana Křtitele. Její spodek byl dekorován řadou kruhových medailonů lemovaných kroužky v řetězu. Pochází buď z Byzance nebo možná i z Čech. Z mitry Tobiáše z Bechyně se dochovaly zbytky bordur zhotovených z tkaniny tkané plátnovou vazbou se vzorujícím útkem s geometrickými motivy italské nebo německé provenience a hedvábné tkaniny zdobené vytkanými zlatými kruhy v řadách. Ta pocházela ze Španělska nebo Itálie.

V hrobu biskupa Bernarda byly podle rukopisné pozůstalosti K. Hilberta a schematické kresby F. X. Margolda nalezeny zbytky pletených rukavic i s kůstkami prstů. Pleteninu dnes nemáme, samostatné kůstky zřejmě nebyly vráceny do hrobu, ale byly uloženy pod inventárním číslem K 471.

Jedny pontifikální punčochy lze považovat za část oděvu z hrobu biskupa Bernarda Kaplíře. Vzorující útek byl původně formován malým plochým pozlaceným proužkem. Útek dnes již neexistuje, rekonstrukce vzoru bude tedy možná až po textilně technologickém průzkumu. Nově byla konzervována punčocha biskupa Mikuláše zhotovená z jemné tkaniny tkané plátnovou vazbou (*Sliwka 2002*). Bylo zjištěno, že byla ze dvou dílů pravděpodobně ušita v Čechách. Hedvábná tkanina však byla dovezena buď z Byzance, Předního východu nebo Španělska. Vzhledem k tomu, že látka je nevzorovaná, nemůžeme ji přesně datovat. Rámcové zařazení nám proto poskytne datum úmrtí biskupa Mikuláše – rok 1258 (*Bravermanová 2004*, 599-613).

Obr. 4: Hroby pražských biskupů. Současný stav.

Abb. 4: Gräber der Prager Bischöfe. Heutiger Zustand.

Zbytky střevíců byly nalezeny ve čtyřech hrobech. Nejstarší pravděpodobně patřily biskupu Šebířovi. V roce 2001 byly konzervovány a interpretovány jako import luxusního zboží z Anglie, západního Německa či Sicílie. Byly zhotoveny z hedvábného samita a na svršku vyšity zlatou a stříbrnou nití technikou „opus anglicanum“ motivy draků, pravděpodobně lvů, palmet a úponkových rozvilin (*Bravermanová – Otavská 2003, 503-524*). Ostatní střevíce, které se, tak jako i Šebířovy, dochovaly ve fragmentárním stavu, nebyly dosud konzervovány. Zhotovena byla pouze rekonstrukce bot biskupa Menharta (*Bažantová 1991, 25-27*). Určitou představu o původním tvaru pontifikálních střevíců nalezneme v práci O. *Strettiové (1956, 192-195)*. Zbytky kožených bot byly nalezeny i v hrobě Kosmy. Jsou však v natolik fragmentárním stavu, že jejich původní tvar je již dnes nezjistitelný. Pouze je patrné, že na svršku byly vyšity lomenou barevnou linií lemovanou drobnými stříbrnými plíšky. Kožená obuv biskupa Menharta se dochovala v několika zbytcích. Střevíc měl postranní jazyky, svršek a patní díl. Svršek byl zdoben výšivkou ze stříbrné lamelky, ornamentika je kombinací geometrických a zoomorfních motivů. Kolem nártu byly střevíce stažené šňůrkou. Boty biskupa Mikuláše se dochovaly téměř celé. Byly opět kožené, ale uzavřené. Po stranách byl rozparek uzavíraný dvěma knoflíčky. Na svršku byla zoomorfní výšivka. Z jednoho střevíce Bernarda Kaplíře se zachoval celý široký střední jazyk, z druhého polovina i se středním látkovým vyšívaným ozdobným pruhem. Obuv byla kožená. Svršek měla zdobený úponkovou rozvilinou vyšitou řetízkovým stehem původně nejspíše stříbrnou nití. Obrubou jednoho ze dvou uchovaných postranních jazyků je protažena šňůrka spletená ze silných nití.

Ostatní textilní fragmenty zatím nelze více interpretovat. Za zmínku stojí fragment tkaniny – tzv. protolampas – z hrobu biskupa Kosmy, technicky podobný protolampasu dalmatiky z relikviářového hrobu sv. Ludmily s motivem zašpičatělých oválů vyplněných rostlinným dekorem (*Bravermanová et al. 2001, 447-486*). Z diasperu z hrobu biskupa Jana III. s motivem kruhových medailonů se dnes dochovaly dva obdélníky po stranách sešité ještě původními stehy. Z hrobu biskupa Mikuláše pochází hedvábí s geometrickým vzorem kosočtverečné sítě. Látka byla pravděpodobně španělské proveniencí.

V Evropě existuje několik podobných celků. Např. v kryptě basilejského chrámu byly v roce 1907 nalezeny čtyři biskupské hroby z 11.-13. století. Těla ležela v kamenných sarkofázích – tedy podobně jako tomu bylo u pražských biskupů – do nichž byly vloženy dřevěné rakve. V hrobech se našly fragmenty berel, pečeti, prsteny, tkaniny a borty z odění – alb, kasulí, dalmatik, humerále, miter, pontifikálních střevíců a punčoch (*Stückelberg 1909*). Přestože inventář je fragmentární, je zachován lépe než z hrobů pražských biskupů.

Těž v dómu ve Špýru, pohřebišti sálské královské římské dynastie a duchovních hodnostářů, se nalézaly kamenné sarkofágy uvnitř s dřevěnými rakvemi nejméně pěti biskupů datovaných do 11.-14. století. Jejich výbava byla obdobná jako se dochovala v Praze a Basileji – berly, kalichy a patény, prsteny a tkaniny. Na rozdíl od souboru z Pražského hradu jsou poměrně dobře identifikovatelné jednotlivé oděvní součásti – mitry, kasule, rukavice, cingula, štoly, manipuly, punčochy i obutí. Paramenta byla ušita z luxusních tkanin. Ostatky biskupa č. V – možná Beringera z Entringenu (†1232) – byly pohřbeny do dřevěné rakve zhotovené z vydlabaného kmene stromu (*Müller-Christensen 1972, 969-1017, obr. 1523-1602*).

V dómu v Bamberku byli pochováni duchovní především od 11. století do 14. století, jednotlivé pohřby jsou však datovány průběžně až do začátku 19. století. Hroby byly vedle katedrály nalezeny i v rajské zahradě a měly různou úpravu v gotice a baroku zřízených ossarií. Inventář dokládá zvyky, jakým způsobem byli k poslednímu odpočinku ukládáni biskupové a další duchovní. Ojedinelým způsobem se dochovaly tkaniny.

Přestože byly ve fragmentárním stavu, byly rekonstruovány alby, tuniky, kasule, humerále, štoly a bursa. Jejich nedávné konzervování, které bylo provázeno podrobným průzkumem, vytvořilo z bamberké textilní kolekce neopomenutelnou sbírku, v níž je zastoupeno velké množství různých druhů textilních výrobků (např. *Textile Grabfunde 1987*).

Biskup	Lokalizace hrobu
Dětmar (Thietmar, †982)	
Sv. Vojtěch (Adalbert, †997)	dnes: v kapli sv. Jana Nepomuckého (Vlašimské) v katedrále sv. Víta
Thiddag (998-1017)	
Ekkhard (1017-1023)	
Hizzo (Hiza, Isso, 1023-1030)	
Šebíř (Severus, 1030-1067)	bazilika: blíže neurčeno katedrála (od r. 1374): za oltářem sv. Víta*
Jaromír (Gebhart, 1068-1090)	bazilika: jižní podvěžní kaple poblíž oltáře sv. Mikuláše, katedrála (od r. 1374): za oltářem sv. Víta*
Kosmas (1091-1098)	bazilika: blíže neurčeno katedrála: od r. 1369-kaple Šimona a Judy, od r. 1374 za oltářem sv. Víta*
Heřman (Herman, 1099-1122)	
Menhart (1122-1134)	katedrála (od r. 1374): za oltářem sv. Víta
Jan I. (1134-1139)	bazilika: kaple sv. Gotharda, katedrála: od r. 1369 - kaple Šimona a Judy, od r. 1374 za oltářem sv. Víta
Silvestr (1139-1140)	
Otto (1140-1148)	
Daniel I. (1148-1167)	bazilika: blíže neurčeno katedrála (od r. 1374): za oltářem sv. Víta*
Gotpold (†1169)	
Bedřich (Friedrich von Putelendorf, 1169-1179)	bazilika: blíže neurčeno katedrála (od r. 1374): za oltářem sv. Víta*
Valentin (1180-1182)	bazilika: blíže neurčeno katedrála (od r. 1374): za oltářem sv. Víta
Jindřich Břetislav (1182-1197)	klášter v Doksaněch
Daniel II. (Milik) (1197-1214)	
Ondřej (1214-1224)	klášter Casemari v Itálii, poté ostatky převezeny na Velehrad, bazilika: kalva uložena do zdi Svatováclavské kaple nad oltář sv. Kříže (nalezena v roce 1888)
Pelhřim (1224-1226)	kostel sv. Klimenta v Praze
Budislav/Budivoj (1225-1226)	
Jan II. (1227-1236)	bazilika: blíže neurčeno katedrála (od r. 1374): za oltářem sv. Víta*
Bernard (1236-1240)	bazilika: blíže neurčeno katedrála (od r. 1374): za oltářem sv. Víta
Mikuláš z Riesenburgu (z Újezda), (1240-1258)	bazilika: blíže neurčeno katedrála (od r. 1374): za oltářem sv. Víta
Jan III. z Dražic (1258-1278)	bazilika: blíže neurčeno katedrála (od r. 1374): za oltářem sv. Víta
Tobiáš z Bechyně (z Benešova) (1278-1296)	bazilika: blíže neurčeno katedrála (od r. 1374): za oltářem sv. Víta
Řehoř Zajíc z Valdeka (1296-1301)	bazilika: blíže neurčeno katedrála (od r. 1374): za oltářem sv. Víta
Jan IV. z Dražic (1301-1343)	bazilika: u oltáře sv. Silvestra, katedrála: kaple sv. Silvestra
Arnošt z Pardubic (1343-1344 arcibiskupem, †1364)	Kladsko

Tab. 1: Pražští biskupové a místa jejich pohřbů. * Pochybnosti Beneše Krabice z Weitmile o autenticitě ostatků.

Tab. 1: Die Prager Bischöfe und ihre Gräber. * Zweifel von Beneš Krabice von Weitmile über die Echtheit der sterblichen Überreste.

2. HROBY OLMOUCKÝCH BISKUPŮ (tab. 2)

Připomeňme dále, že dle kroniky Františka Pražského byli kromě pražských biskupů v bazilice sv. Víta pohřbeni též olomoucký biskup Petr II. (†1316) a Hynek Žák z Dubé, probošt pražské kapituly a později též olomoucký biskup (†1333; *Fr. Pražský-překlad*, kn. I, kap. XXX, s. 85, kn. III, kap. II, s. 117).

Biskup	Lokalizace hrobu
Petr II. (1311-1316)	bazilika: blíže neurčeno
Hynek (Jindřich) Berka z Dubé, zv. Žák (1311-1333)	bazilika: blíže neurčeno

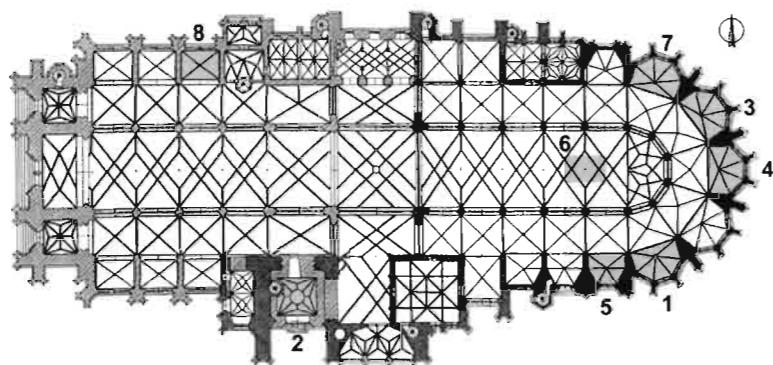
Tab. 2: Olomoučtí biskupové pohřbení v bazilice sv. Víta.

Tab. 2: Im Veitsdom bestattete Olmützer Bischöfe.

3. HROBY ARCIBISKUPŮ (obr. 5; tab. 3)

K významným osobnostem pohřbeným v katedrále sv. Víta patří dále arcibiskupové.

Ze středověkého období je umělecky nejhodnotnější náhrobek Jana Očka z Vlašimi situovaný v kapli sv. Jana Nepomuckého. Byl, obdobně jako i gotické vybavení kaple – především oltáře sv. Erharda biskupa a panny Otýlie –, zhotoven na arcibiskupův náklad. Socha z bílého mramoru představující ležícího arcibiskupa v ornátu leží na desce z červeného mramoru kryjící tumbu z téhož materiálu. Podle zpráv nebyla tumba dosud otevřena. Z umělecko-historického hlediska se náhrobkem zabýval v kontextu náhrobku biskupa Przeclawa z Pogorzelu naposledy T. Mikołajczak (2003, 474-483). Nad náhrobkem jsou ve zdi vytesány tři reliéfní polychromované znaky. Na stěnách kaple se dochovaly zbytky nástěnných maleb ze 14. století, k jejímu vybavení kdysi patřilo i bohoslužebné náčiní, ornáty, knihy a svícny. Gotická výbava včetně oltářů byla během doby zničena, a proto byly v baroku zhotoveny dva nové oltáře. Po roce 1868 byly vyměněny za oltář novogotický, v němž jsou uloženy ostatky sv. Vojtěcha (*Kostílková 1972*).

Obr. 5: Katedrála sv. Víta – místa uložení hrobů arcibiskupů. 1 – kaple Vlašimská (sv. Jana Nepomuckého, sv. Erharda a Otýlie) – Jan Očko z Vlašimi; 2 – kaple Hasenburská; 3 – kaple sv. Jana Křtitele; 4 – kaple P. Marie (Berků z Dubé, Císařská, Nejsv. Trojice); 5 – kaple Valdštejnská; 6 – stará královská hrobka; 7 – Stará arcibiskupská kaple (Pernštejnská); 8 – Nová arcibiskupská kaple (Horova).

Abb. 5: Veitsdom – Gräber der Erzbischöfe. 1 – Vlašim-Kapelle (Johannes von Nepomuk, St. Erhard und Ottilie) - Johannes Očko von Vlašim; 2 – Hasenburg-Kapelle; 3 – Kapelle Johannes' des Täufers; 4 – Marienkapelle (Berka von Dubá, Kaiserkapelle, heilige Dreifaltigkeit); 5 – Waldstein-Kapelle; 6 – alte Königgruft; 7 – Alte erzbischöfliche Kapelle; 8 – Neue erzbischöfliche Kapelle (Horova).

Ostatky dalších arcibiskupů spočinuly v různých místech katedrály: v kaplích Hasenburské, sv. Jana Křtitele (Arnošta z Pardubic, sv. Antonína Poustevníka), Panny Marie (Berků z Dubé, Křížové, sv. Ludmily, Nejsv. Trojice, Císařské), Valdštejnské, nejvíce pak ve Staré arcibiskupské kapli (Pernštejnské). Několik arcibiskupů bylo pohřbeno před hlavním oltářem – v upravené staré královské hrobce. Po dokončení dostavby katedrály byla ve 20. století zřízena krypta v Nové arcibiskupské kapli, zvané Horově (k hrobkám

arcibiskupů – *Beneš 1872; Ekert 1883*, 42, 53-55, 57, 59, 61-62, 76; *Wirth – Kop – Ryněš 1945*, 98-103; *tab. 3*). Nejasnosti v umístění hrobů některých arcibiskupů (mj. Jana Mořice z Manderscheidu, *Beneš 1872*) naznačují, že tato tematika zdaleka nebyla vyčerpána a bude se k ní třeba znovu vrátit.

Arcibiskup	Lokalizace hrobu
Jan Očko z Vlašimi, kardinál (1364-1380)	kaple Jana Nepomuckého (Vlašimská, sv. Erharda a Otýlie)
Olbram ze Škvorce (Wolfram, 1396-1402)	kaple Hasenburská
Puchník z Černic, Mikuláš (†1402)	
Zajíc z Hasenburgu, Zbyněk (1402-1411)	kaple Hasenburská
Brus z Mohelnice, Antonín, O. Cr. (1561-1580)	náhrobní deska: kaple sv. Jana Křtitele (Arnošta z Pardubic, sv. Antonína Poustevníka)
Medek z Mohelnice, Martin, O. Cr. (1581-1590)	náhrobní deska: kaple sv. Jana Křtitele (Arnošta z Pardubic, sv. Antonína Poustevníka)
Berka z Dubé a z Lipé, Zbyněk (II.), O. Cr. (1593-1606)	kaple Panny Marie (Nejsvětější Trojice, Císařská, Berků z Dubé, Křížová, Sv. Ludmily)
z Waldsteina, Jan Bedřich, hrabě, O. Cr. (1675-1694)	kaple Valdštejnská (sv. Máří Magdalény, Nejsv. Srdce Páně a P. Marie)
Breuner, Jan Josef, hrabě (1698-1710)	stará královská hrobka
Küenburg (Kuenburg, Khünburg, Khuenburg), František Ferdinand, hrabě (1711-1731)	viscerální nádoby ve staré královské hrobce
Mayer z Mayern, Daniel Josef Ignác (1732-1733)	katedrála sv. Víta
z Manderscheidu – Blankenheimu, Jan Mořic Gustav, hrabě (†1763)	kaple Pernštejnská (Stará arcibiskupská kaple), později stará královská hrobka (?)
Příchovský, Antonín Petr, hrabě, svobodný pán z Příchovic (1763-1793)	kaple Pernštejnská (Stará arcibiskupská kaple)
Salm – Salm, Vilém Florentin, kníže (1793-1810)	katedrála sv. Víta
Chlumčanský z Chlumčan a z Přestavlk, Václav Leopold, rytíř (1815-1830)	kaple Pernštejnská (Stará arcibiskupská kaple)
z Kolowrat – Krakovský, Alois Josef, hrabě, svobodný pán, z Újezda (1831-1833)	kaple Pernštejnská (Stará arcibiskupská kaple)
Ankwicz ze Skarbek – Poslawice, Ondřej Alois, hrabě (1833-1838)	kaple Pernštejnská (Stará arcibiskupská kaple)
Schrenk z Nötzingu, Alois (II.) Josef, svobodný pán, ThDr. (1838-1849)	kaple Pernštejnská (Stará arcibiskupská kaple)
ze Schwarzenbergu, Bedřich Josef Jan Celestin, kníže, kardinál, O. Meli., ThDr. (1850-1885)	kaple Pernštejnská (Stará arcibiskupská kaple)
Schönborn – Buchheim – Wolfsthal, František de Paula Maria Karel Ervín, hrabě, kardinál, O. Melit., ThDr. (1885-1899)	kaple Pernštejnská (stará arcibiskupská)
Kordač, František, ThDr. PhDr. JCanLic (1919-1934)	Nová arcibiskupská kaple (Horova)
Kašpar, Karel Boromejský, kardinál, O. Melit., ThDr., JUDr. (1931-1941)	Nová arcibiskupská kaple (Horova)
Tomášek, František, ThDr. Paeddr.h.c., kardinál (1977-1991)	Nová arcibiskupská kaple (Horova)

Tab. 3: Arcibiskupové pohřbení v katedrále sv. Víta.

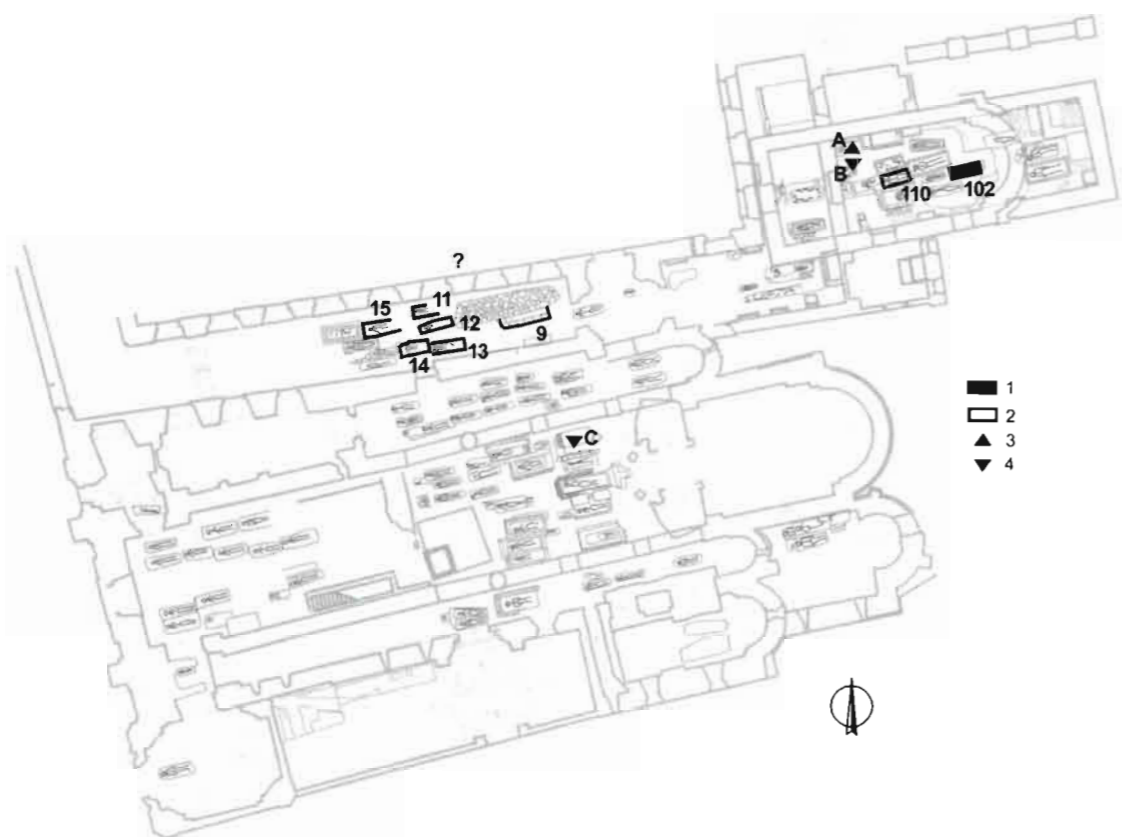
Tab. 3: Im Veitsdom bestattete Erzbischöfe.

4. HROBY ABATYŠÍ SVATOJIŘSKÉHO KLÁŠTERA (obr. 6-15; tab. 4)

Na počátku 70. let 10. století vznikl u baziliky sv. Jiří ženský benediktinský klášter, jehož první abatyši se stala kněžna Mlada, dcera knížete Boleslava I. Po ní následovaly další představené. K jejich nejvýznamnějším povinnostem patřilo právo při korunovacích vkládat na hlavy královen korunu. Po zrušení svatojiřského kláštera za josefinských reforem tato výsada přešla na představené tzv. Ústavu šlechticů.

Abatyše, ale i řádové sestry, byly pochovávány v bazilice i v klášterním areálu. Při archeologickém výzkumu těchto prostor, který pod vedením I. Borkovského probíhal od roku 1959, bylo odhaleno celkem 123 hrobů, představeným kláštera však náležely jenom některé. Základní údaje o jednotlivých abatyších shrnutých v tab. 4. jsou převzaty z publikace uvedeného výzkumu (Borkovský 1975) i dalších zdrojů (Ekert 1883; Pasport SÚRPMO 1970).

Abatyše byly od nejstarších dob existence kláštera až po renesanci většinou pohřbívány v kapli sv. Anny, kdysi P. Marie, některé hroby se v románské době možná ocitly v jižní chodbě klášterního ambitu, v 17.-18. století potom ve východní části baziliky ve zděných hrobkách. Další místo posledního odpočinku abatyší bylo v polovině 17. století vybudováno v kryptě situované pod hlavním kněžištěm. V době archeologického výzkumu původní náhrobní desky na zemi již většinou neležely a některé hrobové jámy byly kvůli pozdějším stavebním zásahům prázdné nebo se v nich nalézaly kosterní pozůstatky několika jedinců. Obsahy hrobů bývaly také v minulosti přemisťovány do hrobů nových. Plocha kostela a kláštera navíc zcela nedostačovala množství osob, jimž náležel pohřeb v těchto prostorách, a proto se některé hroby a hrobky ocitly v superpozici nad sebou.

Obr. 6: Svatojiřský komplex (bazilika a klášter sv. Jiří, kaple P. Marie). 1 – předrománský hrob; 2 – románská hrobka; 3 – opuková náhrobní deska: A – abatyše Kunhuta (†1321); 4 – mramorová náhrobní deska: B – abatyše Alžběta z Kolovrat (†1378); C – abatyše Kunhuta z Kolovrat (†1401).

Abb. 6: St. Georg (Georgskloster, Basilika und Marienkapelle). 1 – vorromanisches Grab; 2 – romanische Gruft; 3 – Kalksteingrabplatte: A – Äbtissin Kunhuta (†1321); 4 – Marmorgrabplatte: B – Äbtissin Elisabeth von Kolowrat (†1378); C – Äbtissin Kunigunde von Kolowrat (†1401).

Abatyše	Lokalizace hrobu
Mlada (do 994)	kaple P. Marie/sv. Anny ?
Adéla (do 1055)	?
Windelmuth (kolem r. 1100)	?
Berta (1145-1151)	?
Anežka Přemyslovna (1200-1228)	kaple P. Marie/sv. Anny ?
Judita (1260-1281)	?
Dobromyr (do 1285)	?
Anna (kolem r. 1294)	?
Žofka (do 1301)	?
Kunhuta Přemyslovna (1302-1321)	kaple P. Marie/sv. Anny
Wracka (od 1321)	?
Žofka z Pětichvost (1328-1345)	?
Anežka z Vřešťova (do 1358)	?
Markéta (1358-1362)	?
Alžběta (Běta) (1363/1364-1378)	kaple P. Marie/sv. Anny ?
Kateřina z Lipoltic (1378-1386)	?
Kunhuta z Kolovrat (1386-1401)	bazilika – hlavní loď ?
Anna Bartovna ze Švamberka (od 1401)	?
Bořka z Vartenberka (do 1437?)	?
Alžběta (Elška) z Březnice (1456)	kaple P. Marie/sv. Anny ?
Anna ze Zásmuk (1461)	?
Ludmila (1464)	?
Anna z Kotopek (1464-1477)	?
Kunhuta (Kunigunda) (1485)	?
Johanka z Riesenberka (1514-1519)	?
Barbora z Šellenberka (30.-40. léta 16. stol.)	?
Ludmila z Blíživé (1550-1562)	kaple P. Marie/sv. Anny ?
Apolena z Chvatlína (1562-1563/1564)	?
Dorota Předbořská z Hradešína (1564)	?
Dorota z Krumlova (1564-1575)	?
Judita Eibenštolerová z Eibenštolu (1575/1576-1600)	bazilika – hlavní loď, JK-79
Žofie Albinka z Helfenburka (1601-1630)	bazilika – hlavní loď, JK-83
Regina Dadiusová z Kyrenberka (1630-1636)	bazilika – hlavní loď – náhr. deska
Anna Voršila Rathouská z Lilienfeldu (1636-1641)	bazilika – hlavní loď? – náhr. deska
Justina Anna Ettlová z Rosenfeldu (1642-1659)	bazilika – krypta pod hlavním kněžištěm
Kateřina Frebonia/Febronia Schmidova/Šmidlová ze Šternfeldu (1659-1662)	?
Alžběta Eufrosina Kestnerová z Frauenberku (1662-1671)	bazilika – jižní loď, JK-45
Anna Mechtilda Schenweisová z Ecksteinu (1671-1691)	bazilika – hlavní loď, JK-84
Františka Helena Pieroni de Galliano (1691/1692-1720)	bazilika – hlavní loď, JK-82
Rosina Klára Šlidlová/Šlindlová z Hiršfeldu (1720-1722)	bazilika
Isidora Konstancie Roudnická z Březnice (1722-1731)	bazilika – hlavní loď, JK-81
Aloisie Terezie Widmannová (1731-1735)	bazilika – hlavní loď, JK-87
Anna Scholastika Baulerová z Hohenburku (1735-1766)	bazilika – hlavní loď, JK-80
Marie Josefa kněžna Fürstenberková (1767-1770)	bazilika
Marie Elekta Vražďová z Kunvaldu (1770-1781)	bazilika
Marie Terezie Harnachová (1782)	Praha – Olšany

Tab. 4: Abatyše kláštera sv. Jiří a místa jejich pohřbu. Posloupnost abatyší byla převzata podle Borkovský 1975; Ekert 1883; Pasport SÚRPMO 1970.

Tab. 4: Die Äbtissinnen des Georgsklosters und ihre Gräber. Reihenfolge der Äbtissinnen nach Borkovský 1975; Ekert 1883; Pasport SÚRPMO 1970.

4.1. HROBY V KAPLI P. MARIE/ANNY

V kapli P. Marie/ sv. Anny byly snad pochovány zakladatelka kláštera abatyše Mlada (†994?), abatyše Anežka, dcera krále Vladislava I. (†1228) a poslední z abatyší přemyslovského rodu princezna Kunhuta, dcera Přemysla Otakara II. (†1321; *Ryneš 1944*, 26-27, pozn. 48-53 na str. 71-74). Osudy jejich ostatků ale vzbuzují mnohé otázky a dodnes nejsou uspokojivě vyřešeny (srv. *Tomková – Maříková-Kubková – Frolík 2004*, 203-204, 219).

Nejstarší písemné prameny, v nichž se hovoří, že Mlada byla pochována v kapli P. Marie/ sv. Anny, jsou až ze 17. století. I. Borkovský za místo jejího posledního odpočinku považoval hrob JK-102, nad nímž byla kdysi vztyčena dřevěná stavba. Dochovaly se z ní kúlové jamky a žlábek. Samotný hrob byl překryt velkou jednodílnou pískovcovou nezdobenou náhrobní deskou. Kostra, uložená bez rakve, spočívala v natažené poloze a po obou stranách lebky a u nohou byly dva opukové kameny. Pohřební výbava se nedochovala, pouze v zásypu hrobu byly nalezeny fragmenty keramiky zřejmě z 2. poloviny 10. století. Podle I. Borkovského dřevěná stavba zanikla pravděpodobně ještě v 10. století a byla nahrazena kamennou kaplí postavenou tak, že hrob byl nadále respektován, neboť základ apsidy nebyl zcela vyzděn a volný prostor se v zásadě kryl s obrysem hrobové jámy. Nad hrobem byl zřízen oltář (*Borkovský 1975*, 91-108, 145-146). Novější bádání se však k Borkovského interpretaci staví poněkud skepticky. Především antropolog E. Vlček určil, že ostatky z hrobu JK-102 patří ženě staré cca 16-18 let, což by v případě Mlady nebylo možné (*Vlček 1997*, 147-159). Lze však souhlasit s existencí dřevěné stavby, jakéhosi pohřebního memoria. Hypoteticky by bylo také možno uvažovat o tom, že hrob byl zvýrazněn stavbou dřevěného objektu jako hrob abatyše Mlady až v 11. století, aniž bylo přesně známo, kdo je na tomto místě skutečně pohřben (*Sommer 2000*, 241-242). Poslední rozbor nálezové situace a dokumentace k ní přitom ozřejmil, že dřevěná kaple – memori-um – mohla shořet až při požáru v roce 1142, neboť zděná románská kaple byla postavena až po této nešťastné události (*Frolík et al. 2000*, 219-258). Jiný interpretační model představuje zařazení hrobu JK-102 do souvislostí s hroby knížecími (*Frolík*, v tomto sborníku, pozn. 25).

Jako další autentické Mladiny ostatky byly považovány ty, které byly objeveny v roce 1673 při opravě kaple P. Marie/sv. Anny v zaklenuté hrobce vyzděné z cihel a opukových kamenů. Pozůstatky, které byly tehdy ještě oděné do šatů a u nichž se snad našly i zbytky růžence, byly vyjmuty a v roce 1733 nově ustrojené do barokního řeholního šatu vloženy do prosklené rakve do výklenku vybudovaného v severní zdi kaple (*Ryneš 1944*, 52-55). Zde se nacházejí dodnes. E. Vlček určil, že patří cca padesátileté ženě, od raně středověkých ostatků se však odlišují jiným stupněm fosilizace (*Vlček 1997*, 150-151). Při archeologickém výzkumu byla pravděpodobně určena hrobka, ze které byly tyto ostatky v 17. století vyjmuty. I. Borkovský ji označil č. 111 (JK-111) a zjistil, že v době výzkumu byla skutečně prázdná. Její vznik je ale nutné klást nejdříve do období pozdní gotiky (*Borkovský 1975*, 106).

Obr. 7: Hrob JK-102 v kapli P. Marie (podle *Borkovský 1975*, obr. 157).
Abb. 7: Grab JK-102 in der Marienkapelle (nach *Borkovský 1975*, obr. 157).

E. Vlček se domníval, že pod románskou apsidou objevil v roce 1973 původní Mladin hrob. Nalézal se jižněji od středu apsidy, částečně zasahoval pod zdivo a vedla k němu zasypaná kolmá šachta vedená z úrovně dna apsidy. Dutina však byla prázdná (*Vlček 1997*, 148-150). Poslední intepretace je však ta, že prostor byl úkrytem pro cenné předměty (*Frolík et al. 2000*, 256).

Otázku Mladina hrobu v kapli P. Marie/ sv. Anny lze v současné době uzavřít tedy tak, že buď se v souladu s tradicí v těchto místech její hrob skutečně nacházel, ale byl zničen výstavbou některé z mladších hrobek, anebo Mlada v této kapli pohřbena nebyla a její hrob se nalézá na nám neznámém místě.

Jako místo posledního odpočinku abatyše Anežky (†1228), dcery Vladislava II., byl I. Borkovským určen hrob JK-110 v kapli sv. Anny, nacházející se nepatrně na sever od osy apsidy v kapli P. Marie/ sv. Anny. Byl též otevřen v rámci archeologického průzkumu v roce 1959. Hrob JK-110 byla ve skutečnosti hrobka, kterou překrývaly dvě (původně asi tři) opukové desky spojené maltou, přičemž západní deska měla nad lebku vyryto znamení kříže. Stěny hrobky byly složeny z hlazených opukových kvádrů, dno tvořila jedna velká opracovaná deska. Do vnitřku západního konce byla vsunuta opuková deska s uprostřed vykrouženým otvorem pro lebku. Ženská kostra věku matusus ležela v natažené poloze s rukama překříženými na prsou a s hlavou vloženou do výklenku v kameni. Hrobka neobsahovala ani dřevěnou rakev, ani žádný inventář. I. Borkovský usoudil, že právě výklenek v kameni pod hlavou zemřelé i znamení kříže má analogie u pohřbů německých králů a císařů a dalších vysoce postavených osobností v Špýru, Petersbergu u Halle a Quedlinburgu, a proto právě v tomto hrobě byla pohřbena abatyše Anežka (*Borkovský 1975*, 103-106). Podobná úprava se objevila i na sarkofágu na Vyšehradě (*Nechvátal 2001*, 345-358). Obdobné detaily se však nacházejí i v hrobkách např. v opatství Tyniec nedaleko krakovského Wawelu či na dalších lokalitách, kde však vazba na panovnické pohřebiště není doložena (*Zoll-Adamikowa 1997*, Ryc. 2, 4). Odpověď na otázku, kdo byl pohřben v hrobce JK-110, nelze tedy jednoznačně uzavřít.

Třetí abatyši, žijící ve středověku, jejíž hrob se nacházel dle záznamu ve svatojiřském breviáři v kapli P. Marie/sv. Anny, byla Kunhuta (†1321), dcera Přemysla Otakara II. I zde se ale názory rozcházejí. E. Vlček jí přisoudil hrobku JK-111, tu, ze které byly v 17. století vyjmuty domnělé ostatky abatyše Mlady. Dnes je tento hrob prázdný a údajné ostatky abatyše Kunhuty tedy spočívají v prosklené rakvi ve výklenku zdi apsidy kaple (*Vlček 1999*, 99-103). I. Borkovský však tuto hrobku datoval až do konce 15. století

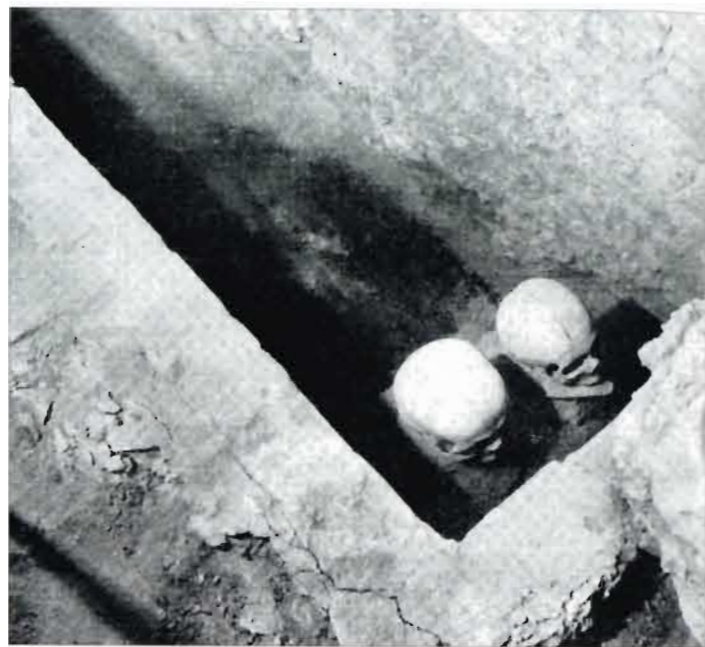

Obr. 8: Hrob JK-110 v kapli P. Marie (podle *Borkovský 1975*, obr. 174).
Abb. 8: Grab JK-110 in der Marienkapelle (nach *Borkovský 1975*, obr. 174).

Obr. 9: Náhrobní deska, možná představující abatyši Kunhutu, dnešní stav.

Abb. 9: Grabplatte, möglicherweise mit der Darstellung von Kunigunde, heutiger Zustand.

Obr. 10: Hrob JK-108 v kapli P. Marie (podle Borkovský 1975, obr. 165).
Abb. 10: Grab JK-108 in der Marienkapelle (nach Borkovský 1975, obr. 165).

(Borkovský 1975, 106). Poukázal též na problematiku jiného údajného hrobu - hrobky JK-108 - opět s negativním výsledkem (Borkovský 1975, 101-102). Abatyši Kunhutě je dále přičítána raně gotická náhrobní deska s rytou ženskou postavou stojící v arkádě ve světském rouchu a s korunkou na hlavě. V některých místech byly zřejmě obrysy vyplněny dochovanou smolou. Po stranách měla deska nezřetelný nápis majuskulí. Byla objevena v roce 1918 pod dlažbou nad hrobkou JK-109 a poté byla přemístěna na severní stěnu kaple (Borkovský 1975, 92, 101-103). I když příslušnost desky abatyši Kunhutě je pravděpodobná, není již možno zpětně zjistit, který z hrobů kryla ve 14. století.

V kapli P. Marie/sv. Anny, v níž se konaly volby abatyší, bylo I. Borkovským nalezeno též několik dalších hrobů a cihlových hrobek. Jen u některých z nich bylo možné se pokusit určit, kdo a kdy v nich byl pohřben, neboť pramenů, z nichž lze odvodit přesná místa pohřbů abatyší, je málo. Zodpovědět tyto otázky by pomohly náhrobní desky, které však byly při úpravách kaple po polovině 16. století a v druhé polovině 17. století odstraněny a často rozlámány (Nowak 1836, 38). V roce 1918 byly zbylé náhrobky z kaple - abatyše Bětky (†1378) z šedého mramoru, Elišky (Alžběty) z Březnice (†1461) z opuky s vytesanou berlou a Ludmily z Blíživé (†1562) z opuky s reliéfní postavou, erbem a nápisem - upevněny na východní část jižní zdi křížové chodby (Podlaha 1919, 101-102).

Archeologický výzkum pouze částečně objasnil zvyky, jak byly abatyše v kapli P. Marie/sv. Anny pohřbívány. Pokud hroby obsahovaly ostatky, občas na nich ještě ulpí-

valy zbytky řádového roucha, které se však zachovaly až od renesance. Zajímavý - ovšem blíže nedatovaný - celek představuje hrob JK-103, v němž byly v dřevěné rakvi spojované železnými hřebíky kromě zbytků černé hedvábné látky nalezeny též zbytky dřevěné berly (Borkovský 1975, 100, obr. 158). Pokud hrob JK-107 byl zřízen pro ostatky Ludmily z Blíživé, potom mrtvá abatyše byla do rakve oděna v šatu z vlněné látky, na prsou sepnutém háčky a zdobeném vyšitým křížem. V rakvi se dále zachovala hmota, určená jako pozůstatek koláče (Borkovský 1975, 101). Kolik představených kláštera bylo v této kapli celkem pohřbeno, dnes již nelze zjistit. Je zajímavé, že na rozdíl od hrobů v bazilice nebyly při výzkumu objeveny žádné růžence (Borkovský 1975, 91-94).

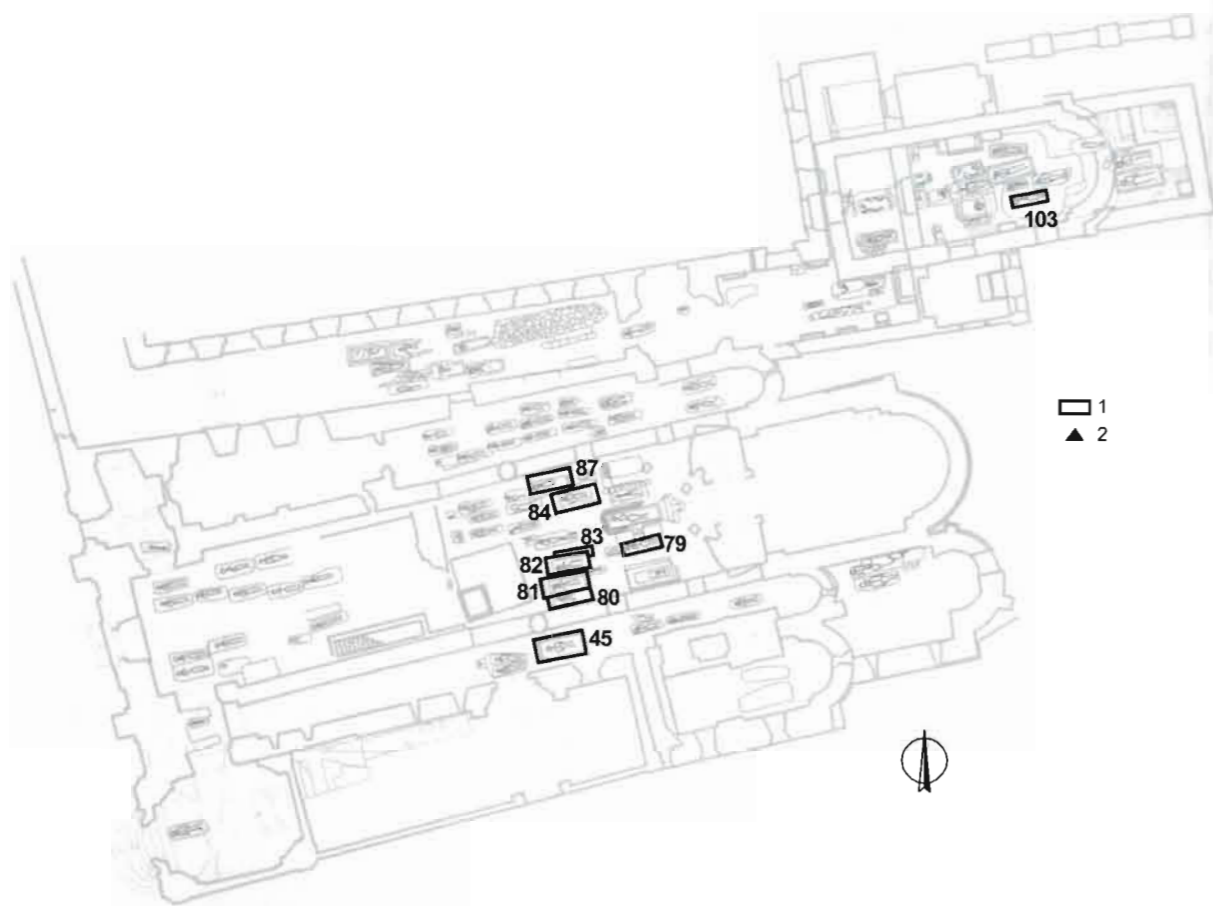
4.2. HROBY V JIŽNÍM KŘÍDLE AMBITU

Vzhledem k tomu, že nám z období románského řada hrobů abatyší chybí a v bazilice byly zřizovány, až na výjimky, až od renesance, možná bychom mohli za jedno z míst posledního odpočinku představených svatojiřského kláštera považovat některou z kamenných hrobek (JK-9, JK-11, JK-12, JK-13, JK-14, JK-15), které objevil I. Borkovský v jižní chodbě klášterního ambitu. Lze předpokládat, že se kdysi nacházely v klášterním interiéru, jeho vzhled však zatím uniká možnostem rekonstrukce. Absence stop po ohni svědčí pro to, že hrobky nejsou starší než rok 1142, kdy byl klášter postižen ničujícím požárem. Na druhé straně dvě z hrobek - JK-9 a JK-14 - jsou v superpozici zdiva, která jsou klade na dobu gotické. Tím jsou zhruba vymezeny hranice intervalu, z něhož hrobky pocházejí. Neměly speciálně upravované dno a byly zděny z pravidelných románských kvádrů či desek. Až na jednu výjimku se nedochovaly náhrobní desky, pouze nad hrobkou JK-14 zůstala jedna z krycích desek. Nebyly ani objeveny zbytky dřevěných rakví, pouze v hrobce JK-11 byly za hlavou mrtvého uloženy dva opukové kameny. Kosterní ostatky se dochovaly pouze v torzovitém stavu, v hrobce JK-15 byly navíc přeházené. Antropologický materiál dnes bohužel není k dispozici. V hrobkách se nenalezla žádná pohřební výbava (Borkovský 1975, 73-77; Tomková - Maříková-Kubková - Frolík 2004, 204).

4.3. HROBY V BAZILICE SV. JIŘÍ

Další abatyše byly pohřbeny v lodi svatojiřské baziliky. Nejstarší hrob, označený JK-95b, mohl dle náhrobní desky z červeného mramoru s nápisem patřit Kunhutě z Kolovrat (†1410; Borkovský 1975, 40-42). Hrobová jáma samotná ovšem byla až na několik sekundárně vtoušených nálezů byla prázdná. Rakev s ostatky abatyše tedy byla zřejmě přemístěna, anebo byla Kunhuta pohřbena na jiném místě baziliky a na místo u hrobů knížat byla později přenesena jenom její náhrobní deska. Pohřbívání abatyší v tomto prostoru pokračovalo zřejmě i v 16. století, jak naznačují dva náhrobky z této doby.

Od počátku 17. století již byly abatyše v bazilice pochovávány běžně. Přes celou šířku východní části hlavní lodi před hlavním oltářem a před knížecími tumbami ležela souvislá řada náhrobních kamenů z červeného mramoru svatojiřských abatyší žijících v 17. a 18. století. V době před započatím archeologického výzkumu v roce 1959 se náhrobní desky nacházely pouze před knížecími hroby, místa posledního odpočinku objevená na západním konci i na jiných místech baziliky již deskami překrytá nebyla. Hroby byly zpravidla nepoškozené, což znamená, že kdysi byly označeny a vědělo se o nich. Pouze hrob JK-83 abatyše Žofie Albínky z Helfenburku (†1630; Borkovský 1975, 48) byl porušen hrobkou JK-82 abatyše Františky Heleny Pieroni de Galliano (†1720; Borkovský 1975, 47-48).

Obr. 11: Svatojiřský komplex: Hroby abatyší v období 16.-18. století.

Abb. 11: Gebäudekomplex von St. Georg: Gräber von Äbtissinnen aus dem 16.-18. Jh.

Obr. 12: Vnitřek hlavní lodi baziliky sv. Jiří v době prozkoumávání hrobek abatyší. Vpředu cihlová krypta (podle Borkovský 1975, obr. 29).

Abb. 12: Interieur des Mittelschiffs der Georgsbasilika zur Zeit der Ausgrabung der Äbtissinengräber. Im Vordergrund Ziegelkrypta (nach Borkovský 1975, obr. 29).

Hrobka (JK-79) Judity Eibenštolerové z Eibenštolu (†1600; Borkovský 1975, 45-46) naopak porušila dvě o mnoho starší dětské opukové skřínky.

Pouze některé náhrobní desky se nacházely zřejmě v původním uložení, a to např. Judity Eibenštolerové z Eibenštolu a Žofie Albínky z Helfenburku. Svým vzhledem, přestože jsou též zhotoveny z červeného mramoru, se od pozdějších odlišují, neboť jsou na nich znázorněny postavy abatyší i s berlami a korunkami na hlavě. Ostatní náhrobky jsou si již velmi podobné. V horní polovině jejich plochy je nápis, v dolní polovině v kartuši znak abatyše. Původní náhrobní desky asi kdysi přečnivaly, neboť po odstranění mladších desek s kartušemi se ukázalo, že z cihel zděné hrobky abatyší byly původně klenuté až nad dlažbu. Klenby byly stavěny přisekáváním hran cihel obrácených dovnitř hrobky. Někdy v 2. polovině 18. století byly v souvislosti s položením nové dlažby klenby odstraněny. V úrovni povrchu dlažby byly tehdy nad hrobky položeny nové náhrobní mramorové desky, pořízené pro všechny abatyše zřejmě ve stejné době. Jak vypadaly původní náhrobní desky, není známo (Borkovský 1975, 43-45).

Na jižní straně hlavní lodi ležela na svém původním místě náhrobní deska abatyše Anny Scholastiky Baulerové z Hohenburku (†1766; Borkovský 1975, 80-81), těsně k její severní stěně přiléhala deska Isidory Konstancie Roudnické z Březnice (†1731; Borkovský 1975, 46-47). Mezi hrobkami knížete Boleslava II. (JK-98) a Vratislava (JK-97) ležela náhrobní deska Judity Eibenštolerové z Eibenštolu. Nablízku Boleslavovy hrobky byla poškozená hrobka (JK-83) Žofie Albínky z Helfenburku, dále k severu pak hrobka (JK-84) Anny Mechtildy Schenweissové z Ecksteinu (†1691; Borkovský 1975, 48) a u sloupu na severní straně (JK-87) Aloisie Terezie Widmannové (†1735; Borkovský 1975, 48-49). V hlavní lodi baziliky byly i náhrobní desky abatyší Anny Uršuly Rathouské z Lilienfeldu (†1641; Borkovský 1975, 44) a Reginy Uršuly Dadiusové z Kyrenberka (†1636; Borkovský 1975, 44), ty však v době nálezů již žádné hroby nekryly. V jižní boční lodi ležela v dlažbě náhrobní deska Alžběty Eufrosiny Kestnerové z Frauenberku pohřbené pravděpodobně v hrobce JK-45 (†1671; Borkovský 1975, 45). V roce 1967 po ukončení archeologického výzkumu byla většina náhrobních desek postavena na vnější stěnu severní zdi baziliky.

Posledním místem, kde byly od poloviny 17. století pohřbívány představené svatojiřského kláštera, byla nově vyhloubená cihlová hrobka pod starou východní kryptou. Vedle abatyší zde poslední místo odpočinku našly i příslušnice kláštera. Dřevěné rakve v hrobce však v době průzkumu již byly rozpadlé a kosti nebožtíků přeházené, mj. v důsledku toho, že do krypty pronikli vykradači hrobů. Některým mrtvým chyběl oděv a většina berel a korunek – znaků abatyší – byla navíc nalezena mimo rakve. Vzhledem k tomu, že rakve postrádaly nápisové destičky, nevíme, které abatyše zde byly kdysi

Obr. 13: Náhrobní deska s postavou Judity Eibenštolerové, dnešní stav.

Abb. 13: Grabplatte mit der Darstellung von Judith Eibenštolerová, heutiger Zustand.

Obr. 14: Otevřená rakev s pozůstatky abatyše I. K. Roudnické (podle Borkovský 1975, obr. 75a).

Abb. 14: Geöffneter Sarg mit den sterblichen Überresten von I. K. Roudnická (nach Borkovský 1975, obr. 75a).

pochovány. Jednou z nich mohla být zřizovatelka hrobky Justina Anna Ettlová z Rosenfeldu (†1659; Borkovský 1975, 57-61).

Ze starších hrobů představených svatojiřského kláštera se až na zbytky textilu a dřevěné berly z blíže nedatovaného hrobu JK-103 žádná pohřební výbava nedochovala. Velmi zajímavý soubor však byl získán z hrobů pozdějších – renesančních a barokních. Místa posledního odpočinku abatyší bývala vedle náhrobních desek označována i olověnými nápisovými destičkami uloženými u hlav mrtvých. Vnitřní uspořádání většinou dřevěných, někdy malovaných a kruhy opatřených, rakví bývalo obdobné. Těla abatyší byla ustrojena do hedvábných černých řádových šatů, odshora dolů plisovaných. Hladké byly pouze široké rukávy. Vepředu měly šaty rozparek, u krku spojený mašličkou nebo háčky. V pase byly přepásány koženým páskem s přezkou. Občas bývaly šaty podšity i světlou hedvábnou podšívkou.

Na hlavě měly mrtvé roušky upevněné sítkou z překřížených stuh. Abatyše Judita Eibenštolerová z Eibenštolu měla závoj protkávaný zlatými nitěmi. Pod hlavou abatyše Anny Scholastiky Baulerové z Hohenburku ležel kus látky protkávaný zlatými nitěmi, kromě toho mrtvá měla obličej zakrytý závojem. Na hlavu Isidory Konstancie Roudnické z Březnice byl zase nasazen hedvábný čepce ze stuh. Dalšími oděvními součástmi pohřebního roucha byly rukavice z hedvábné pleteniny sahající až k lokti, na hřbetu zdobené výšivkou kovovým vláknem. V hrobě Isidory Konstancie Roudnické z Březnice byly nalezeny i zbytky kožené obuvi s vysokými dřevěnými podpatky.

Hlavy většiny abatyší spočívaly na polštářích, většinou zhotovených z látky a vyplněných pilinami. Pouze polštář Judity Eibenštolerové z Eibenštolu byl

Obr. 15: Náhrobní deska I. K. Roudnické, dnešní stav.

Obr. 15: Grabplatte von I. K. Roudnická, heutiger Zustand.

kožený a zdobený štrápci a řezanými geometrickými ornamenty vyplněnými zlatou a červenou barvou.

Odznakem abatyší byla berla a koruna. Dochovaná renesanční insignie – zlatá koruna zdobená polodrahokamy a berla s postavou sv. Jiří zabíjejícího draka a gotickými nápisovými destičkami ze starší berly – byly abatyším pouze propůjčovány během jejich života (Stehlíková 1997, 469). Do hrobu jim byly dávány jiné, dřevěné. Podle přítomnosti těchto předmětů je zřejmě možné určit, zda se jednalo o hrob abatyše nebo pouze řádové sestry. Některé pohřební insignie byly napodobeninami propůjčovaných klenotů, jiné odrážely dobovou módu. Většinou byly zdobené vyřezávanými akantovými listy, liliemi či listy. Nejstarší soubor pohřebních insignií je z hrobu Judity Eibenštolerové z Eibenštolu, jejich dřevěný korpus byl potažen zlatou pastou. Anna Scholastika Baulerová z Hohenburku měla korunku i berlu kovovou. Umělecky nejhodnotnějšími byly pohřební insignie abatyše Aloisie Terezie Widmannové, zakončení berly tvořila postava sv. Jiří se saní.

Na krku měly mrtvé abatyše zavěšeny pektorální kříže. Korpus Krista byl zhotovený z kovu – většinou stříbra nebo bronzu, někdy byl i pozlacený – a byl připevněn ke kříži ze dřeva. V baroku byly korpusy doplňovány štítky s nápisy INRJ a lebkou s překříženými hnáty. Ukřížovaný z hrobu abatyše Judity Eibenštolerové z Eibenštolu, jeví se ještě jako pozdně gotický, představuje poměrně hodnotnou práci provedenou ve zlatě, korpus byl připevněn ke kříži ze stříbra.

Z většiny hrobů svatojiřských abatyší byly vyzvednuty i růžence z černého dřeva, skla nebo slonoviny zakončené křížky zhotovenými z korálků podlouhlého tvaru. Pokud byl hrob neporušený, mrtvá měla na prsou složené ruce a růženec byl ovinut kolem zápěstí. Na konci růženců byly připevněné lité medailónky s očkem zdobené postavami Panny Marie, sv. Václava, sv. Ignáce či sv. Františka Xaverského. Medailón abatyše Judity Eibenštolerové z Eibenštolu byl z křišťálové destičky, na jeho povrchu byl vyryt kříž s Ukřížovaným. Destička byla zasazena do zlatého rámečku. Medailón abatyše Anny Mechtildy Schenweissovové z Ecksteinu měl v oválném rámečku zdobeném vroubkou papírový obrázek. Abatyším byly do hrobu též dávány zlaté prsteny s monogramem Krista IHS provedeném v emailu. Na rubu měly prsteny někdy vyryté monogramy abatyší či letopočet.

Pohřební výbavu tvořily též látkové škapuliře. V hrobě abatyše Anny Scholastiky Baulerové z Hohenburku byly nalezeny dokonce tři. Byly vyplněné zeminou – asi ze Svaté země – a zdobené namalovanými obrázky Madony s Ježíškem. Tři škapuliře měla u sebe i abatyše Františka Helena Pieroni de Galliano. Modlitební knížky se dochovaly zřídka, zbyly po nich jen slabé dřevěné destičky (z rakve Judity Eibenštolerové z Eibenštolu), nebo zbytky kožené vazby (z rakve Anny Mechtildy Schenweissovové z Ecksteinu). Na prsou abatyše Anny Mechtildy Schenweissovové z Ecksteinu byl položen věneček z jehličí a vavřínového listí zdobený skleněnými korálky. Aloisie Terezie z Widmannu měla v hrobě i relikviář s ostatky. V jedné z neoznačených rakví z krypty pod hlavním schodištěm, který podle nálezu berly je nutné připsat některé z abatyší, byla nalezena dřevěná soška sv. Benedikta. Předmětem, jehož funkci nelze zcela uspokojivě vysvětlit, jsou pozůstatky zčernalého okrouhlého pečiva. Byly většiny nalezeny v hrobech řádových sester, výjimku tvoří neoznačená cihlová hrobka situovaná v jižní boční lodi baziliky. I. Borkovským (1965, 63) byla tato hrobka připsána abatyši Alžbětě Eufrosině Kestnerové z Frauenberka.

V souvislosti s přípravou stálé expozice Příběh Pražského hradu bylo v restaurátorských dílnách Správy Pražského hradu v roce 2004 konzervováno několik památek, které jsou dnes vystaveny. Jsou to kříž s korpusem, růženec, prsten, medailón a škapulíř abatyše Františky Heleny Pieroni de Galliano, pohřební šaty, dnes aranžované na figuríně, rukavice, berla a korunka abatyše Isidory Konstancie Roudnické z Březnice a polštář Judity Eibenštolerové z Eibenštolu. Při konzervování, v případě šatů i rekonstrukci, informace o původním vzhledu poskytovaly i dva původní náhrobky a hlavně portréty abatyši, pořizované soudobými neznámými malíři pro potřeby kláštera. Dnes tvoří součást sbírek Pražského hradu a jsou instalovány v tzv. Ústavu šlechtičen.

Hroby svatojiřských abatyši přinášejí hodnotnou kolekci především barokních náhrobků, šperků a oděvů. K umělecky nejcenějším památkám patří gotický náhrobek abatyše Kunhuty a pozdně renesanční soubor z rakve abatyše Judity Eibenštolerové z Eibenštolu. Předměty však ještě čekají na hlubší umělecko-historický průzkum.

PRAMENY:

- Ben. Krab. z Weitm.*: Beneš Krabice z Weitmile. Ed. J. Emler, FRB IV. Praha 1884, 457-548.
Ben. Krab. z Weitm.-překlad: Beneš Krabice z Weitmile, Kronika Pražského kostela. In: Bláhová M. a kol. (eds.): Kroniky doby Karla IV., Praha 1987, 173-254.
Fr. Pražský-překlad: František Pražský. Kronika. In: Bláhová M. a kol. (eds.): Kroniky doby Karla IV., Praha 1987, 55-168.

ZKRATKY EDIC PÍSEMNÝCH PRAMENŮ:

FRB: Fontes rerum bohemicarum - Prameny dějin českých.

DOKUMENTACE:

- Hilbert, K. 1928a*: Stavební deník. Uložen v Archivu Pražského hradu.
- *1928b*: Hroby biskupů v domě Sv. Víta na hradě pražském. Uloženo v Archivu Pražského hradu.
Kostilková, M. 1972: Kaple Jana Nepomuckého (Vlašimská). Uloženo v dokumentaci oddělení uměleckých sbírek Správy Pražského hradu, inv. č. V 244.
Otauská, V. 2001: Konzervátorská zpráva o konzervování pontifikálního sandálu z hrobu biskupa Šebíře. Uložena v dokumentaci oddělení uměleckých sbírek Správy Pražského hradu, inv. č. K 439.
Pasport SÚRPMO 1979: M. Vilímková - F. Kašička, Pražský hrad, Jiřský klášter I, koncept. Uloženo v Archivu Pražského hradu.
Restaurátorská zpráva, 1985: Uložena v dokumentaci oddělení uměleckých sbírek Správy Pražského hradu.
Sliwka, A. 2002: Die Konservierungsbericht. Uloženo v dokumentaci oddělení uměleckých sbírek Správy Pražského hradu, inv. č. K 434.
Šilhová, A. 2003: Restaurátorská zpráva. Uložena v dokumentaci oddělení uměleckých sbírek Správy Pražského hradu, inv. č. PHA 44.

LITERATURA:

- Bažantová, N. 1991*: Restaurování pontifikálních střeveců pražského biskupa Menharta, Památky a příroda 10, 25-27.
- *1996*: Romanesque and early Gothic silk textiles from Czech sources. In: Ibrahim ibn Yacqub at-Turtushi: Christianity, Islam and Judaism Meet in East-Central Europe, c. 800-1300. Praha, 93-102.
Beneš, F. J. 1872: Hrobka pod hl. oltářem v hl. chrámu sv. Víta v Praze, Světozor 6, 297.
Borkovský, I. 1975: Svatojiřská bazilika a klášter na Pražském hradě - Kirche und Kloster St. Georg auf der Prager Burg. Praha.
Bravermanová, M. 2004: Hroby pražských biskupů - Gräber der Prager Bischöfe in der St. Veit Kathedrale auf der Prager Burg, Archaeologia historica 29, 599-613.
Bravermanová, M. et al. 2001: Nové poznatky o nejstarších textilních z hrobu sv. Ludmily - Neue Erkenntnisse von den ältesten Textilien aus dem Relikviengrab der Heiligen Ludmila, Archaeologia historica 26, 447-486.
Bravermanová, M. - Otauská, V. 2003: Pohřební střevec pravděpodobně biskupa Šebíře - Begräbnisschuh wahrscheinlich des Bischof Šebíř, Archaeologia historica 28, 503-524.
Cibulka, J. - Wirth, Z. 1929: Hroby pražských biskupů a architektů dómu sv. Víta, Umění II, 44-45.
Ekert, F. 1883: Posvátná místa král. hl. města Prahy, sv. I. Praha.
Frolík, J. et al. 2000: Frolík, J. - Maříková-Kubková, J. - Růžičková, E. - Zeman, A.: Nejstarší sakrální architektura na Pražském hradě. Výpověď archeologických pramenů. - Die ältesten Kirchenbauten der Prager Burg

- aufgrund der archäologischen Quellen, Castrum Pragense 3, Praha.
Maříková-Kubková, J. - Eben, D. 1999: Organizace liturgického prostoru v bazilice sv. Víta - Die Organisation des liturgischen Raums der St.-Veits-Basilika, Castrum Pragense 2, 227-240.
Merhautová, A. 1994: Katedrála sv. Víta v Praze (K 650 výročí založení). Praha.
Mikolajczak, T. 2003: Umělecká geneze náhrobku biskupa Przeclawa z Pogorzelu - Die künstlerische Genese des Grabmals Bischof Przeclaw von Pogorzel, Umění 51, 474-483.
Müller-Christensen, S. 1972: Die Gräber im Königschor. In: Der Dom zu Speyer. Die Kunstdenkmäler von Rheinland - Pfalz 5. München.
Nechvátal, B. 2001: Dva raně středověké sarkofágy z Vyšehradu - Zwei frühmittelalterliche Sarkophage von Prag - Vyšehrad, Archaeologia historica 26, 345-358.
Nowak, I. E. 1836: Erinnerungen an Sanct Georg. Prag.
Podlaha, A. 1919: Opravné práce provedené v chrámě sv. Jiří na hradě pražském v letech 1917-1919, Památky archeologické 31, 100-103.
- *1930*: Ilustrovaný katalog pokladu chrámu sv. Víta v Praze. Praha.
Ryneš, V. 1944: Mlada Přemyslovna. Praha.
Sommer, P. 2000: Smrt kněžny Ludmily a začátky české sakrální architektury - Der Tod der Fürstin Ludmila und die Anfänge der böhmischen Sakralarchitektur, Český časopis historický 98, 229-260.
Stehliková, D. 1997: Koruna a berla abatyši svatojiřských. In: Rudolf II. a Praha. Katalog vystavených předmětů. Praha, 469.
Strettiová, O. 1956: Pontifikální střevice románské doby. Umění věků (Sborník věnovaný k 70. narozeninám J. Cibulky). Praha, 192-195.
Stückelberg, E. A. 1909: Die Bischofsgräber der hinteren Krypta des Basler Münsters. Basel.
Textile Grabfunde 1987: Textile Grabfunde aus der Sepultur des Bamberger Domkapitels. München.
Tomková, K. - Maříková-Kubková, J. - Frolík, J. 2004: Hranice života, hranice zapomnění. Hroby významných církevních představitelů na Pražském hradě v období přemyslovské a lucemburské vlády - Grenze des Lebens, Grenze der Vergessenheit, Archaeologia historica 29, 203-223.
Vlček, E. 1997: Nejstarší Přemyslovci, Fyzické osobnosti českých panovníků I., Praha.
- *1999*: Čeští králové I. Praha.
Výroční zpráva 1928: Výroční zpráva Jednoty pro dostavění hlavního chrámu sv. Víta na Hradě pražském za správní rok 1928. Praha.
Wirth, Z. - Kop, F. - Ryneš, V. 1945: Metropolitní chrám svatého Víta. Praha.
Zoll-Adamikowa, H. 1997: Elementy ordo defunctorum średniowiecznych benedyktynów Tynieckich (na podstawie wykopalisk). In: Śmierć w dawnej Europie, Zbiór studiów, Acta Universitatis Wratislaviensis, Historia, t. 129, 73-86.

EXKURS: HROBY VÝZNAMNÝCH DUCHOVNÍCH VNĚ BAZILIKY SV. VÍTA

JAN FROLÍK

Nesnadná je identifikace hrobů církevních činitelů mimo zdi jednotlivých hradních kostelů. Na několik pohřbů můžeme upozornit v okolí chrámu sv. Víta (obr. 1).

Patrně nejznámější a také první objevený je hrob IIIN-008 ve zděné chodbě, která ve 2. polovině 12. století spojovala románskou baziliku sv. Víta s nedalekým kostelem neznámého zasvěcení, který v literatuře figuruje jako kostel sv. Bartoloměje (*Borkovský 1969*, 127-132). Chodba byla zkoumána ve více etapách v letech 1922 až 1928, během nichž bylo v jejím interiéru nalezeno asi 30 hrobů až ve třech horizontech. Již v červnu 1925, tedy krátce po zahájení systematického archeologického výzkumu, byla objevena hrobka, postavená z plochých opukových kvádrů.¹ Překrýval ji minimálně jeden hrob a rozptýlené kosterní pozůstatky, nemůže tedy být součástí nejmladšího horizontu pohřbívání. O výzkumu hrobu samotného není k dispozici žádná dokumentace, najít se prozatím nepodařilo ani fotografie. Publikována byla pouze informace, že kostra v hrobce byla vybavena na prsou kalichem a patenou (podrobně *Frolík – Siglová 2005*, 75-77). Pátrat po příčinách tak zřejmého nedostatku v dokumentaci je obtížné. Stopou snad může být zjištění, že kalich a patena nenesou přírůstkové číslo nálezů učiněných Archeologickým ústavem, ale číslo sbírky hradního stavitele Karla Fialy (inv. č. D15).

Kalich s patenou hrob identifikují jako významného církevního činitele, podle zahraničních analogií biskupa či opata (obr. 2:1; *Europas Mitte 2000*, 29-30). Stejně zahraniční analogie dovolují tento významný nález datovat do 12. století (*Świechowski 1983*, 54, 75, 265-266, obr. 212), stratigrafická situace chodby a kostela spíše do jeho 2. poloviny. Archeologická a stratigrafická situace obou objektů nebyla dosud detailně vyhodnocena. Posouzení situace zčásti dochované pod dlažbou III. nádvoří a deníkové zápisy však potvrzují stručné shrnutí I. Borkovského (1969, 129-130) a závěr, že kostel stojí na destrukci valového opevnění. Mohl tedy být nejspíše postaven až po vybudování kamenné románské hradby, tj. po roce 1135. Chodba je na spáru přizděna ke kostelu, je tedy ještě mladší. Interval mezi postavením kostela a chodby nelze jednoznačně určit, pravděpodobně však nebyl příliš velký.

Identifikaci konkrétní osoby nález neumožňuje. Z kuriózních důvodů selhává i antropologie. Až do 80. let byla v hrobce jako součásti prohlídkového okruhu pod III. nádvořím vystavena kostra. Nejnověji se ukázalo, že byla sestavena minimálně z pěti jedinců, tři dospělých mužů, jedné dospělé ženy a jednoho adolescenta s věkem 15 let. Nejvíce kostí náleží muži s určením věku 70±5 let (*Becker 2001*, 50-51). Proto lze uvažovat o tom, že se jedná o ostatky osoby původně pohřbené v této hrobce.²

¹ „Místo výzkumu č. 2. ...V. Obezdivka hrobu z tesaných nepravidelných kamenů, na nichž zbytky malty pod povrchem kamenu (příkrovu). Horní mrtvola leží v levé části obezdívky, tak, že levá ruka spočívá na obezdívce. Ruce podél těla, zbytky rakve rovněž pozorovány. Lebka nespočívá na obezdívce, nýbrž je posunuta dále, takže nohy/paty spočívají na obezdívce. Celkem asi o 7 cm výše než IV...“ – zápis ze 16.-17. 6. 1925 (*Deník 1925/I*, s. 21)

² Hypoteticky bychom mohli uvažovat i pohřbu některého z pražských biskupů, protože celková úprava hrobu (kamenná hrobka) a vybavení tuto možnost nevylučují. Biskupské hroby přenášené z románské svatovítské baziliky do gotické katedrály se nacházely původně v interiéru baziliky, nicméně kronikář Beneš Krabice z Weitmile (*Ben. Krab. z Weitm. -překlad*, s. 247) zmiňuje i biskupy pohřbené jinde a zároveň upozorňuje na „chybějící“ pohřby. Mezi nimi jsou především všichni biskupové (s výjimkou sv. Vojtěcha), kteří mohli být pohřbeni ve svatovítské rotundě. Jejich hroby patrně nebyly do románské baziliky přemístěny. V případě hrobky III-008 by s ohledem na datování celé nálezové situace do 2. poloviny 12. století připadali v úvahu biskupové Šilvestr (†1161, ale rezignoval již 1140), Ota (†1148) nebo Gotpold (†1169). Upřesnění by mohlo přinést přesnější datování stavby kostela, k němuž vede chodba s pohřbem.

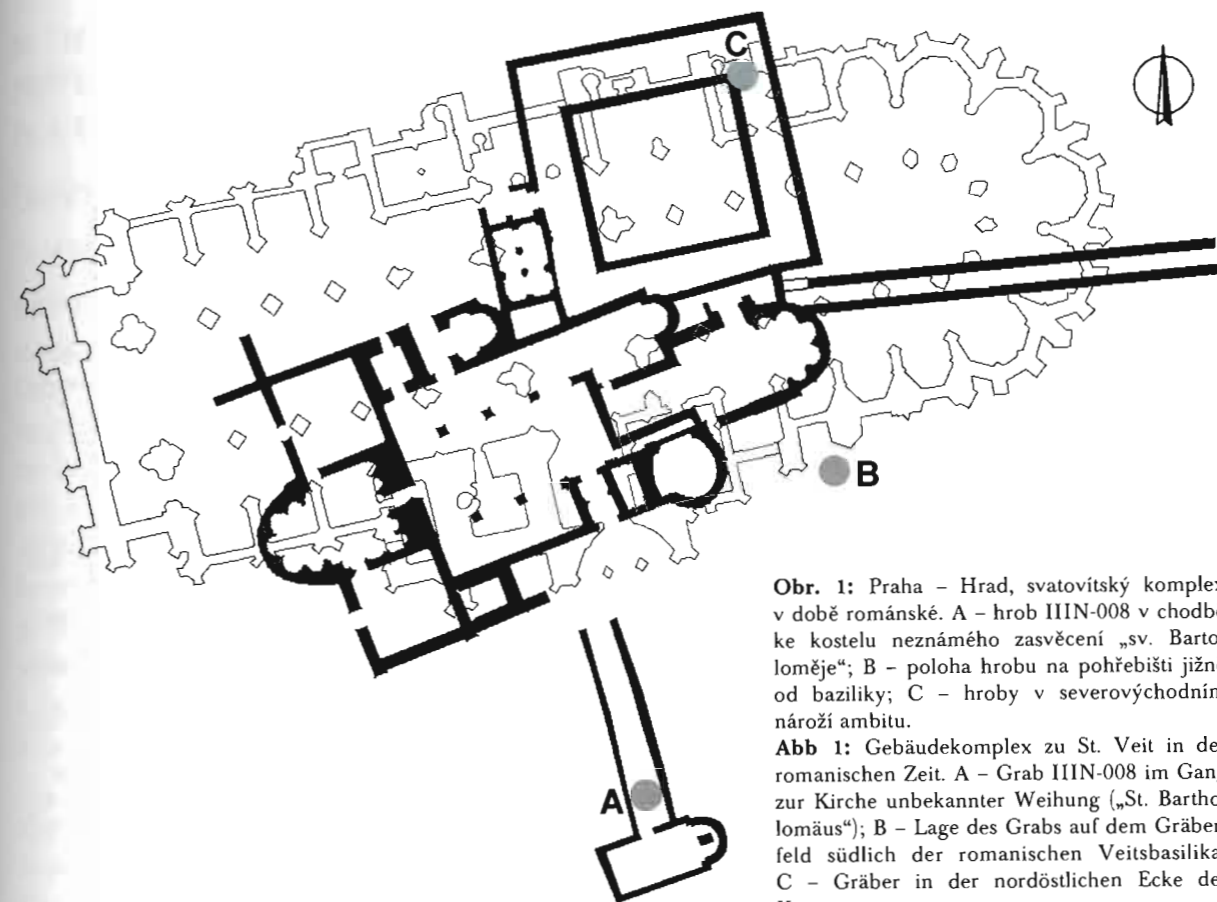
Další hrob byl identifikován na pohřebišti zkoumaném v květnu až červenci 1926, které se táhlo v úzkém pruhu po jihovýchodní straně svatovítské románské baziliky. Na etážovém pohřebišti bylo zachyceno několik desítek hrobů až ve třech vrstvách. Referovaná skupina sestávala z 11 hrobů. Ve stratigraficky nejmladším horizontu byl zjištěn hrob, v němž v hrobové jámě bez zjištěných stop úpravy ležela kostra s rukama složenýma na břicho, v nichž původně držela cínový kalich (obr. 2:3; blíže *Frolík - Siglová 2005, 77-78*). Po obou stranách pravé stehenní kosti byly nalezeny dva bronzové kroužky.³ Kroužky naznačují, že nebožtík byl pohřben jen v jednoduchém oděvu či rubáši, snad sepnatém jednoduchým pásem. Poškozený kalich byl již dříve na základě okraje nohy a talířovitého prstence datován do 13. století, spíše jeho starší části (*Frolík 1988*). Také v tomto případě nemáme žádné vodítko, které by dovolilo uvažovat o konkrétní osobě, která je zde pohřbena. Kosterní pozůstatky se nepodařilo v dochovaném antropologickém materiálu identifikovat.⁴

K dalším dvěma hrobům se musíme přemístit do sídla svatovítské kapituly, tzv. „kláštera kostela pražského“, který stál severně od svatovítské románské baziliky. Zanikl ve 14. století a jeho půdorys je postupně sestavován na základě příležitostných výkopů od 19. století (*Durdík - Chotěbor - Muk 1984; Frolík - Maříková-Kubková - Matouš 2000*). Prvé nálezy hrobů zaznamenal při svých výkopech v interiéru gotické katedrály již K. Hilbert. Odkryta byla také jižní část ambitu, bezprostředně přiléhající k románské svatovítské bazilice. V západní partii jižní části ambitu byly odkryto několik hrobů. O jejich podobě, vybavení a dalších detailech máme jen povšechnou informaci na základě dochovaných náčrtů (*Skicář XVII*).

V roce 1986 byly využity probíhající práce v tzv. staré sakristii katedrály sv. Víta k sondáži, která prořezala ve směru východ-západ východní část ambitu a jednu přilehlou místnost východního křídla „kláštera“. V ploše ambitu, podle průběhu nalezených zdí přímo u jeho severovýchodního nároží, byly zjištěny části dvou hrobů, které se vzájemně překrývaly, výše hrob 3/86 a níže hrob 4/86. Ve výplni hrobu 3/86 byl nalezen chronologicky necitlivý železný hřebík. Hrob 4 neposkytl žádné nálezy. Oba hroby respektovaly zeď, která oddělovala ambit od rajské zahrady. Překrývala je žlutohnědá jílovitá vrstva, kterou považujeme za podklad nedochované podlahy. Hroby můžeme datovat jen širěji do 12. až 13. století. Horní hranicí je datum zániku komplexu po roce 1344. O současnosti s existencí stavby svědčí hrobová jáma hrobu 3/86, která porušuje základové zdivo ambitu, ale respektuje nadzemní část. Antropologický průzkum přiřknul kostru v hrobě 3/86 ženě 50-55 let staré (*Becker 2001, 125-126*). Kosterní pozůstatky z fragmentu hrobu 4/86 nebyly v roce 1986 vyjmuty. Určení z hrobu 3/86 lze interpretovat různým způsobem, např. pohřeb příslušnice služebního personálu nebo naopak osoby, u níž byla tímto způsobem zdůrazněna zásluha o kapitolu. Pokud bychom se přiklonili ke staršímu datování do 12. století, mohlo by se jednat i o životní družku některého z členů kapituly, protože prosazování celibátu bylo dlouhodobým procesem (viz akce legáta Guida v roce 1143; *Novotný 1913, 787-788*).

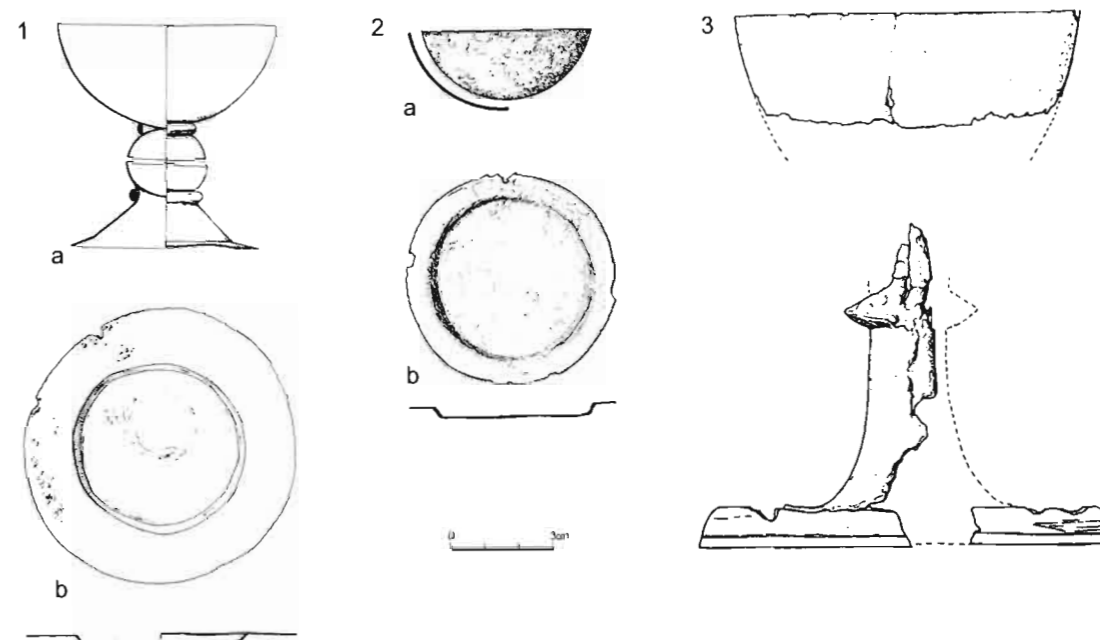
³ „U piliře pod spojovací chodbou východně od tresoru, odkryta byla ve vrchní (třetí) vrstvě na hřbitově kostra asi řadového kněze, jenž ve složených na břichu rukách držel cínový gotický kalich a po obou stranách horní části pravého stehna měl dva bronzové kroužky (asi od pasu)...“ – zápis z 23. 6. 1926 (*Deník 1926A, s. 318*); viz též zápis z 1. 7. 1926 – „Na hřbitově u křížové lodě a východně od tresoru byly čištěny kostry; lebka kněze s cínovým kalichem byla v noci ukradena“ (*Deník 1926/I, s. 326*).

⁴ K hrobům s kalichy a paténou je možné přiřadit ještě hrob LN-286 z Loretánského náměstí, v němž byla nalezena měděná pocínovaná patena a stejně provedená kupa kalichu (obr. 2:2; *Frolík - Siglová 2005, 78-79*). Datování by se odvíjelo od obdobně provedeného náčiní z hrobu IIIN-008. Záhadné je pohřbení (výše postaveného?) církevního činitele na pohřebišti bez kostelní stavby.

Obr. 1: Praha – Hrad, svatovítský komplex v době románské. A – hrob IIIN-008 v chodbě ke kostelu neznámého zasvěcení „sv. Bartoloměje“; B – poloha hrobu na pohřebišti jižně od baziliky; C – hroby v severovýchodním nároží ambitu.

Abb 1: Gebäudekomplex zu St. Veit in der romanischen Zeit. A – Grab IIIN-008 im Gang zur Kirche unbekannter Weihung („St. Bartholomäus“); B – Lage des Grabs auf dem Gräberfeld südlich der romanischen Veitsbasilika; C – Gräber in der nordöstlichen Ecke des Kreuzgangs.

Obr. 2: Církevní náčiní z hrobů vně chrámu sv. Víta. 1 – III. nádvoří, hrob IIIN-008, kalich a patena (měděné, původně pocínované), 2. pol. 12. století; 2 – Loretánské náměstí, hrob LN-286, kupa kalichu a patena (pocínovaná měď), 2. pol. 12. století (?); 3 – III. nádvoří, hrob IIIN-139, kalich (cín), rekonstrukce původního tvaru na základě dochovaných zlomků, 13. století.

Abb. 2: Liturgische Geräte aus den Gräbern außerhalb des Veitsdoms. 1 – III. Burghof, Grab IIIN-008, Kelch und Patene (Kupfer, ursprünglich verzinkt), 2. Hälfte des 12. Jh.; 2 – Loretto-Platz, Grab LN-286, Gefäßkörper eines Kelchs und einer Patene (verzinktes Kupfer), 2. Hälfte des 12. Jh. (?); 3 – III. Burghof, Grab IIIN-139, Kelch (Zinn), Rekonstruktion der ursprünglichen Form aufgrund der erhaltenen Fragmente, 13. Jh.

PRAMENY:

Ben. Krab. z Weitm. -překlad: Beneš Krabice z Weitmile, Kronika Pražského kostela. In: Bláhová M. a kol. (eds.): Kroniky doby Karla IV., Praha 1987, 173-254.

DOKUMENTACE:

Becker, M. J. 2001: Human Skeletons Excavated from a series of „Cemetery“ Areas Within the Prague Castle, Czech Republic. Rkp. Uložen v Archivu oddělení Pražský hrad ARÚ AV ČR Praha.

Deník 1925/I: Hrad Pražský – III. nádvoří. Denník vykopávek 1925 /4.VI.-27. VII/. Uložen v Archivu oddělení Pražský hrad ARÚ AV ČR Praha.

Deník 1926/I: Hrad Pražský – III. nádvoří. Denník vykopávek 1926 /20. IV.-7. VIII/. Uložen v Archivu oddělení Pražský hrad ARÚ AV ČR Praha.

Frolík, J. – Maříková-Kubková, J. – Matouš, P. 2000: Zpráva o záchranném archeologickém výzkumu provedeném na základě smlouvy č. 7077/99 na lokalitě Praha – Pražský hrad, Vikářská ulice a Jiřské náměstí, I. a III. etapa předláždění, č.j. 9937/00. Uložena v Archivu nálezových zpráv ARÚ AV ČR Praha.

Skicář XVII: Skicář K. Hilberta, označený „Sv. Vít 1911-XVII“, Archiv Pražského hradu, fond Jednota pro dostavbu chrámu sv. Víta.

LITERATURA:

Borkovský, I. 1969: Pražský hrad v době přemyslovských knížat – Die Prager Burg zur Zeit der Přemyslidenfürsten. Praha.

Durdík, T. – Chotěbor, P. – Muk, J. 1984: Klášter kostela pražského na Pražském hradě – Das Kloster der Prager Kirche auf der Prager Burg, Archaeologica Pragensia 5, 113-124.

Europas Mitte 2000: Wiczorek, A. – Hinz, H.-M. (eds.): Europas Mitte um 1000 – Střed Evropy okolo 1000. Katalog. Stuttgart.

Frolík, J. 1988: Druhý archeologický nález kalicha z Pražského hradu – The second archaeological find of a chalice from Prague Castle, Sborník Kruhu přátel Muzea hl. m. Prahy 1, 95-102.

Frolík, J. – Siglová, V. 2005: Poznámky ke konzervování církevního náčiní z hrobů na Pražském hradě – Bemerkungen zur Konservierung von Metallgefäßen aus Gräbern auf der Prager Burg, Castrum Pragense 6, 75-88.

Novotný, V. 1913: České dějiny I,2. Od Břetislava I. do Přemysla I. Praha.

Świechowski, Z. 1983: Romanesque Art in Poland. Warszawa 1983.

K ODRAZU SOCIÁLNÍ STRUKTURY V HROBOVÝCH NÁLEZECH NA RANĚ STŘEDOVĚKÝCH POHŘEBIŠTÍCH NA PRAŽSKÉM HRADĚ A JEHO PŘEDPOLÍCH*

KATEŘINA TOMKOVÁ

Studium společenských elit patří k tradičním tématům, jež provázejí studium pohřebišť prakticky všech období naší minulosti. Lákavá a svůdná možnost nahlédnout do sociálního uspořádání společností dávno mrtvých je přitom omezována řadou faktorů. Od minulé reality nás vzdaluje v první řadě skutečnost, že uspořádání a výbava hrobů nepředstavují přímý odraz reálné skutečnosti, ale odraz transformovaný, dále nedostatečná možnost konfrontace s výpovědí písemných pramenů a v neposlední řadě též konkrétní dobová paradigmatika archeologů a historiků (srv. Lucy 1997, 27-32; Sasse 1997, 544-553). S tímto vědomím se při hledání hrobů raně středověké elity na Pražském hradě vydáme na cestu konfrontace hrobových nálezů v areálu hradu a na jeho předpolích, na cestu konfrontace nálezů hrobů s mimořádnou úpravou či mimořádnou výbavou neznámých jedinců a hrobů, o nichž relativně bezpečně víme, že patřila elitě, i když mimořádnou výbavu neobsahovaly. Některé z nich jsou přitom jsou spojovány s konkrétními historickými osobnostmi, konkrétními příslušníky raně středověké elity.

Obyvatelé Pražského hradu a jeho hradčanského předhradí v průběhu poslední třetiny 9. století, v 10. a na počátku 11. století z podstatné části pohřbívali mimo vlastní hradní areál a jejich pohřebišť – Královská zahrada, Jízdárna (včetně západní skupiny za Jízdárnou), Jelení-Lumbeho zahrada, u křižovatky ulic Štěšovická-Patočkova, Strahovská cihelna, Panenská, Malovanka a Strahov vytvářela kolem hradčanské ostrožny věnec. V areálu hradu se pravděpodobně začalo také pohřbívat již v 9. století, a to v případě, že do jeho sklonku datujeme hrob bojovníka na III. nádvoří. V každém případě se však v 10. století začalo pohřbívat v interiérech hradních kostelů, dále též u rotundy sv. Víta a u svatojiřské baziliky¹ (Tomková – Frolík, v tomto sborníku). Celkově ovšem v areálu hradu najdeme v této době pouze minimum hrobů, což nás může v souvislosti s výpovědí písemných pramenů vést k hypotéze, že tyto hroby téměř výhradně patřily těm nejvýznamnějším hradním obyvatelům, tj. knížecí rodině a jejich nejvěrnějším služebníkům, jak to máme doloženo v případě Podivena. Převahu nálezů mimo vlastní areál hradu je ovšem třeba dále vidět jak v souvislosti se zvykem některých komunit pohřbívat své mrtvé na území výrazně odděleném od areálu sídlištního, tak především v souvislosti s nevelkým prostorem hradní ostrožny, která neposkytovala dostatek místa pro založení rozsáhlejších pohřebišť v období, kdy se ještě nepohřbívalo etážovitě. Navíc pohřbívání na ostrožně znamenalo hloubit hrobové jámy do skalnatého podloží, zatímco na předpolích byly podmínky příznivější.

Než se vydáme za hledáním hrobů elity, je nezbytné upozornit na dvě důležité skutečnosti. V první řadě nálezy z pohřebišť představují velmi náhodný výběr. Některá pohřebišť byla prokopána již v 19. století (Panenská, Strahovská cihelna), jiná podlehlá prvorepublikovému stavebnímu ruchu (Malovanka) či byla zkoumána za pomoci bagru

* Upravená česká verze textu, který je v německé verzi připraven pro tisk ve sborníku z kolokvia *Raně středověké elity ve střední Evropě*, 25.- 26. května 2004, Mikulčice (Tomková, v tisku).

¹ Nelze rozlišit, zda k pohřbívání severně baziliky došlo ještě před založením kláštera benediktinek či až v době jeho existence.

(Jízdárna – střední a část východní skupiny hrobů). Dále pak jedna z nejvýznamnějších skupin hrobů – západní skupina hrobů rozsáhlého pohřebiště Jízdárna – zkoumaná L. Hrdličkou a Z. Smetánkou v 70. letech, nebyla dosud jako celek vy publikována a můžeme se tak opřít pouze o dílčím způsobem publikované výsledky.

Pokusme se přesto odpovědět na otázky, které si při studiu raně středověké elity klademe a vyjdeme přitom ze základního členění na hroby mužské, ženské a dětské (obr. 1-3). V hrobu bojovníka IIN-199, který se nacházel přímo v hradním areálu, lze spatřovat prototyp významného hrobu, který je charakterizován mimořádnou polohou na vyvýšeném místě akropole, dále mimořádnou úpravou hrobu, tj. rozměrnou hrobovou komorou, a mimořádným inventářem. Muž byl vybaven mečem, sekerou, dále dvěma velkými noži, vědrem, břitvou (?), ocílkou s křesadlem ve váčku, který byl zdoben kovovými prvky (Borkovský 1946, 122-132, 212-213). Profil bojovníka doplňuje i antropologický rozbor, který potvrdil dobrou fyzickou kondici na straně jedné a četná zranění hlavy, z nichž jedno bylo možná příčinou bojovníkovy smrti (Vlček 1997, 45, 49-51). Přímou obdobu hrobu bojovníka na pohřebištích na předpolích Pražského hradu nenajdeme.

Pokud jde o jezdecké hroby, pak na pohřebišti Jízdárna – v jeho západní skupině – byly objeveny jeden nebo dva hroby dospělých mužů s ostruhami s dlouhými bodci, přičemž v hrobě 25/73 byly doprovázeny bronzovou pozlacenou objímkou v prostoru u lebky a tupým hrotem vně pravé paty, které mohly být pozůstatkem praporce (Smetánka – Hrdlička – Blajerová 1974, 389, 394, obr. 8, 9). Tento hrob se přitom souběžně vyznačoval mimořádnými rozměry (294x105xmin.75 cm). Ostruhy byly nalezeny dále na pohřebišti v Královské zahradě, ovšem nedochovaly se. Hrob jezdce byl údajně nalezen v 19. století ještě na pohřebišti ve Strahovské cihelně. Vedle ostruh, sekery a jednoho zpětně již neurčitelného artefaktu, obsahoval překvapivě též náhrdelník. Jeden fragment ostruhy – ovšem ze sekundární polohy v místech pravé ruky – pochází z hrobu IIN-99 u rotundy sv. Víta (Frolík, v tisku).

Za podstatné lze považovat následující skutečnosti: 1. Pokud disponujeme typologicky zařaditelnými ostruhami, pak patří typu s dlouhým bodcem. 2. Sledujeme-li vzdálenost mezi hroby s ostruhami a akropolí hradu, pak registrujeme takový hrob jak přímo v jádru akropole u rotundy sv. Víta, tak na pohřebištích sice na předpolí, ale vzhledem k hradu relativně blízko (Jízdárna, Královská zahrada), stejně jako na pohřebišti v rámci hradního věnce pohřebiště vzdáleném (Strahovská cihelna). 3. Další nejbližší nálezy hrobů s jezdců s ostruhami v severním směru se nacházejí až na pohřebištích obyvatel Levého Hradce (Žalovská cihelna, Žalov – Na panenské), směrem jižním v Praze – Michli, kde se jedná o hrob bez vztahu k hradišti, avšak na úpatí výrazného vrchu Bohdalec (Sláma 1977, 111-112, obr. 26:21-22, 33:12, 13, 34:14-15, 18-19). Pražský hrad představuje se svými pěti či šesti hroby mužů s ostruhami a jedním dětským hrobem s miniaturní ostruhou (viz dále) významnou koncentraci těchto nálezů v oblasti Pražska. Ovšem na pohřebištích u Levého Hradce, významem ve své době velkého, jinak však plošně s pražsko-hradní aglomerací nesrovnatelně menšího hradiště, bylo zjištěno taktéž šest hrobů s ostruhami. Nemluvě o tom, že oproti pohřebištím velkomoravského horizontu na Moravě je jejich četnost výrazně menší. V tomto případě se domnívám, že právě stojíme před onou neadekvátností odrazu konkrétní historické situace v hrobových nálezech, která byla v daném případě podmíněna redukcí potřeby manifestovat své postavení uložením výzbroje do hrobu.

Kdybychom chtěli stopovat nějaké další jevy v mužských hrobech svědčící o mimořádném postavení pohřbených, pak se mimořádnou velikostí, resp. délkou 2,7 m (2,70x0,90/1,07x0,5 m) ještě vyděluje hrob JEL-LZ-5/96 na pohřebišti Jelení – Lumbeho zahrada (Březinová – Turek 1999, 679). Víme-li, že patřil muži ve věku senilis, můžeme si položit otázku, zda se jedná se o doklad zvýšené pozornosti z hlediska sociálního postavení či prosté úcty ke stáří.

Oproti výše uvedeným hrobům se hroby významných mužských jedinců, které zpravidla považujeme za hroby knížecí, vyznačují tím, že se nacházejí v interiérech kostelů (obr. 1). Význam hrobu snad knížete Spytihněva I. (†915) a jeho manželky v kostele P. Marie můžeme dále odečíst z umístění v kamenné hrobce s maltovou podlahou umístěné v ještě větším zděném objektu, snad také hrobce (Frolík et al. 2000, 56-57, 79, 85, 93; Smetánka – Vlček – Eisler 1983, 61-80). Hrob K1 ve svatovítské rotundě připisovaný různým osobnostem, mj. Boleslavu I., se vyznačoval mohutnou vydřevenou hrobovou jámou (2,45x0,85 m) a mrtvý byl vybaven pouze malým nožem v pochvě opatřené kováním se závěsným očkem (Frolík et al. 2000, 155, 199, 203; Vlček 1997, 55-57, 61-62). Hrob JK-98, nejčastěji připisovaný Boleslavu II. (†999)² a nacházející se v ose baziliky sv. Jiří, obsahoval skoro 3 m dlouhou rakev z vydlabaného kmene dubu, která byla na bocích opatřena železnými kruhy pro provléknutí tyčí. Mrtvý kníže nebyl vybaven mečem či jinými odznaky moci a postavení. K předmětům vyzvednutým z hrobu JK-98 kromě zvířecích kostí, vaječných skořápek, keramického fragmentu, drobného zlomku skleněné nádoby a fragmentu kůže pravděpodobně z obuvi patřil malý stříbrný plíšek, zdobený drobným vytepaným a z vnější strany pozlaceným perlovcem. Nejcennějším předmětem byl fragment hedvábné tkaniny snad z tkanice lemující punčochu a další fragment hedvábné látky snad z podšívky, které považuje M. Bravermanová za byzantský import (Bravermanová 2001a, 191-217). I když nebudu věnovat bližší pozornost hrobům Vratislava a sv. Václava vzhledem k tomu, že nemáme k dispozici jejich primární hroby, můžeme je zařadit do souhrnu antropologického. Z hlediska antropologického můžeme významné jedince pohřbené v areálu hradu charakterizovat jako muže zpravidla robustní, až na výjimky spíše vyšší postavy, s vyvinutým svalovým reliéfem. O tom, že jejich postavení znamenalo též zastávat roli „prvního z bojovníků“ vedle písemných pramenů svědčí jejich zranění, která zpravidla postihla lebku (Vlček 1997).

Neméně zajímavou skupinu představují ženské hroby s mimořádnou výbavou nebo úpravou hrobu (obr. 2). V tomto případě se budeme nejprve věnovat významným ženám pohřbeným na Hradě a teprve poté se přesuneme na další pohřebiště. První z významných žen, u níž se zastavíme, byla snad manželkou knížete Spytihněva a byla pohřbena někdy kolem roku 918 dodatečně do kamenné hrobky IIN-062 vybavena dvěma stříbrnými hrozníčkovitými náušnicemi a jednou náušnicí s očkem (Frolík et al. 2000, 56-57, 79, 85, 93; Smetánka – Vlček – Eisler 1983). Další významnou ženou pohřbenou na Pražském hradě po translaci z původního hrobu na Tetíně byla sv. Ludmila. Z jejího hrobu v bazilice sv. Jiří se dochoval významný soubor textilií, které se však do něj dostaly s různým odstupem od translace, některé dokonce až ve 14. století. Pouze lněný nevorovaný fragment se dle dnešních průzkumů mohl dostat do kontaktu s rozkládajícím se tělem světice. Žádná z textilií nepatřila původnímu Ludmilině rouchu (k hrobu sv. Ludmily blíže Bravermanová 2001b, 447-486). Víme dále, že na hradě byla pohřbena Václavova sestra Přibyslava, její

² K problematice příslušnosti hrobu K1 ve svatovítské rotundě a hrobu JK-98 v bazilice sv. Jiří v historických souvislostech nově Sláma, 2003, 293-300.

hrob však neznáme, stejně jako hrob první abatyše jiřského kláštera Mlady. Hrob významné ženy JK-102 objevený severně baziliky sv. Jiří v prostoru budoucí kaple P. Marie a připisovaný I. Borkovským Mladě, jím být nemůže vzhledem k příliš nízkému věku pohřbené. Je však zajímavý z jiného důvodu. V jeho těsném východním sousedství byly totiž zjištěny kulové jámy a také lůžko pro ležící trám, které vedou některé autory k závěru o existenci memoria nad hrobem této významné ženy, který byl ve 12. století respektován při výstavbě kaple P. Marie (k problematice hrobu abatyše Mlady a hrobu JK-102 blíže *Borkovský 1975*, 95-100, 107, 145-146; *Frolík et al. 2000*, 224-227, 230-233, 252-257; *Sommer 2001*, 189-196; *Tomková – Maříková-Kubková – Frolík 2004*, 203-204, 219; *Vlček 1997*).

Kromě manželek knížat Bořivoje (sv. Ludmily) a Svytlahy, další manželky knížat Vratislava, Boleslava I. a Boleslava II. identifikovat nemůžeme či neumíme. V případě hrobu K2 ve svatovítské rotundě není určení pohlaví nesporné, v případě hrobu hrobu JK-93 ve svatojiřské bazilice je pouze pravděpodobné, že v něm byla pohřbena žena.³ Kromě oněch hrozníčkovitých náušnic a záušnice s očky hrobky v kostele P. Marie nenajdeme v areálu hradu v 10. století žádný ženský hrob s nesporně do té doby datovatelnými šperky. Ženy sice meandrovitou náušnici či skleněné a jantarové korálky na Hradě vzácně ztratily, jak dokládají výzkumy v severozápadní části hradní akropole, avšak do zdejších hrobů se nedostaly. Ženskou obdobu hrobu bojovníka na akropoli hradu nenajdeme.

Jinak se ovšem jeví situace na pohřebištích na předpolí Pražského hradu. Právě v tomto případě nám ovšem kazí výhled torzovitost pramenné základny, nemožnost zpětně rozlišit příslušnost některých nálezů k dětským či ženským hrobům či absence publikace západní části pohřebiště Jízdárna. Přes tuto torzovitost, která může náš pohled v detailu poněkud zkreslovat, je nepochybné, že pokud někde nacházíme ženské hroby s mimořádnou výbavou, pak na pohřebišti Jízdárna, a to zvláště v jeho západní – od akropole hradu vzdálenější⁴ – části za Jízdárnou. V rámci této západní skupiny čítající přes 140 hrobů se vyděluje skupina ženských a dětských hrobů s bohatým vybavením zlatými, zlacenými a stříbrnými šperky, zatímco šperky bronzové jsou v menšině a část z nich je navíc pozlacena. Zvýšený podíl drahých kovů registrujeme ještě u některých hrobů východní skupiny Jízdárna. Na ostatních pohřebištích na předpolích hradu se nevyskytuje zlatý, ale pouze zlacený šperk, a zcela ojedinělý je i šperk stříbrný. Převažují na nich naopak šperky ze slitin barevných kovů.

Nejvýznamnějším z hrobů západní skupiny pohřebiště Jízdárna je hrob 16 (dříve 39/73), v němž se koncentrovalo velké množství zlatých šperků – 13 náušnic s animální výdobou, 2 dvouplášťové gombíky, 3 dvojkónické perly zdobené makovou granulací. Zlaté šperky doprovázela stříbrná kaptorga obsahující tři skleněné korálky a fragment řetízku snad z nákrčníku a železný nůž (rozbor hrobového celku podal *Smetánka 1994a*, 105-113, též *Smetánka 1994b*, Fig. 4-5). K hrobům s mimořádnou výbavou můžeme dále přičíst i další hroby. Hrob 53 (dříve 47/73), jehož výbava obsahovala 4 zlaté a 4 stříbrné bubínkové náušnice, 2 stříbrné zlacené gombíky s modrozelenými očky a granulací, zlomky stříbrného pleteného nákrčníku, stříbrnou kaptorgu, stříbrnou bradavčitou perlu, stříbrnou perlu poseitou granulací, perly skleněné a z ametystu (*Smetánka 1994a*, 108). Stříbrný řetězový nákrčník se dvěma kaptorgami a filigránními košíčky doprovázely stříbrné náušnice se spojenými bubínky a terčíkem v hrobě 73/73 (*Smetánka – Hrdlička – Blajerová 1974*, 392, obr. 6).

³ Hrob JK-93 byl poškozen mladší kamennou hrobkou JK-92, v níž byly zjištěny pozůstatky jednoho muže a jedné ženy. To, že žena byla tím, kdo byl původně pohřben v hrobě JK-93, je jen - snad oprávněný - předpoklad (blíže *Borkovský 1975*, 37-39; *Frolík – Smetánka 1997*, 131-138; *Frolík*, v tomto sborníku).

⁴ O komunikačním spojení pohřebiště Jízdárna a hradem blíže *Herichová*, v tomto sborníku.

Nejvýznamnější hrob východní části pohřebiště Jízdárna představuje hrob JÍZ-2/82 v jižním křídle Jízdárny, který obsahoval dvě stříbrné esovité záušnice, zlatý plíšek, náhrdelník tvořený stříbrnou kaptorgou, košíčkovitými filigránními perlami, několika skleněnými a především jantarovými perlami (*Frolík – Tomková – Žegklitz 1988*, 428-429, obr. 6; *Tomková*, v 2. dílu tohoto sborníku).

Kdo byly tyto ženy, které byly pohřbeny v těsné blízkosti hradu, nikoliv však v jeho interiéru, a které byly pohřbeny v době, kdy předpokládaná manželka knížete Svytlahy byla v hrobce v kostele P. Marie pohřbena pouze s hrozníčkovitými náušnicemi a náušnicí s očkem, byť ze stříbra? Závěr, že tyto ženy byly manželkami významných družiníků, je sice opodstatněný, ale přeci jen pouze náš předpoklad. Nevíme, do jaké míry se v těchto hrobech s mimořádnou výbavou mohla odrážet skutečnost, že se jednalo o ženy domácího či cizího (např. moravského) původu patřící k elitě též svým původem rodovým. Nevíme, do jaké míry může pohřbení mimo areál hradu souviset s procesem christianizace, kdy se někteří příslušníci knížecí rodiny nechtěli podvolit zvyklostem na kostelních hřbitovech apod. (srv. též *Smetánka – Hrdlička – Blajerová 1974*, 402).

I mezi dětskými hroby se lze setkat s takovými, které jsou nějakým způsobem mimořádné (obr. 3). Můžeme k nim počítat jak hrob 20 v západní skupině pohřebiště Jízdárna s miniaturizovanými ostruhami a nadprůměrnými rozměry, stejně jako hrob 24b/73 a ještě jeden další, z nichž pocházejí miniaturní sekerky (*Smetánka – Hrdlička – Blajerová 1974*, 388-389, 391, 394, obr. 7-8, blíže k hrobům s uvedenými atributy *Profantová*, v tisku). Ve výbavě hrobů 4/72 a 5/72 z téhož pohřebiště najdeme stříbrné záušnice s očkem i esovitou kličkou, hrozníčkovité náušnice, zlacené gombíky s motivem páva v kosočtverci, s křížkem v medailonu, s listovcem (*Smetánka – Hrdlička – Blajerová 1973*, 268-269, Tab. I). Hrob JÍZ-1/47 dítěte, pravděpodobně děvčete, s pozlacenými hrozníčkovitými náušnicemi, náhrdelníkem s olivovitými perlami, kaptorgou, s nožem a vědem ležel ve východní části pohřebiště Jízdárna. Tento hrob je pozoruhodný též tím, že dítě bylo pohřbeno v rakvi z vydlabaného kmene překrytého dřevěným víkem, tedy podobným způsobem, s jakým se setkáváme u knížecích hrobů v bazilice sv. Jiří. Úpravou lze za mimořádný dále považovat pohřeb dítěte v hrobě JÍZ-93/51 ve východní skupině pohřebiště Jízdárna, a to v hrobové jámě obložené kameny a překryté třemi kamennými deskami činící dojem hrobky. Tomu by mohla nasvědčovat i Borkovského poznámka o tvrdé žluté vápenaté vrstvě na povrchu hrobu.

Podíváme-li se do interiéru hradu, pak je třeba zmínit hroby severně baziliky sv. Jiří a západně hrobu JK-102, resp. onoho memoria. Kromě polohy u kostela se tyto hroby patřící novorozenci a dítěti 1,5 roku starému nevyznačují žádnou zvláštní úpravou (*Borkovský 1975*, 100; *Vlček 1997*, 148, 155-158). Poněkud jinou situaci registrujeme v bazilice sv. Jiří. Jižně hrobu JK-98 byly uloženy dva skřínkové dětské hroby JK-90 a JK-91 skládané z opukových desek na vnitřní straně hlazených. Vzhledem k poloze bezprostředně u hrobu JK-98 je oprávněný předpoklad, že se jednalo o děti v příbuzenském poměru k muži v něm pohřbeném. Tentýž předpoklad platí i pro hrobku JK-94 z jedné řady opukových kamenů překrytou třemi na vnitřní straně hlazenými opukovými deskami. Ta přitom porušovala hrob JK-98 (blíže *Borkovský 1975*, 37, 39-40; *Vlček 1997*, 170-177). Není jasné v jakém odstupu od pohřbu knížete v hrobě JK-98 tyto dětské hrobky vznikly. Kdyby v hrobě JK-98 byl opravdu pohřben Boleslav II., pocházely by až z 11. století. V každém případě se však jedná o pohřby v těsném kontaktu s centrálním hrobem a se značnou pravděpodobností je tak můžeme považovat za příslušníky knížecí rodiny.

Prostředí elity na pohřebištích Pražského hradu dokresluje nálezy gombíků a hrozníčkovitých náušnic (Tomková, v tomto sborníku). Oba typy šperků se tradičně koncentrují na pohřebišti Jízdárna. Zatímco však stříbrnou hrozníčkovitou náušnici najdeme již jen na pohřebišti Jelení – Lumbeho zahrada (JEL-LZ-2/37), gombíky se vyznačují širším rozptylem a vyskytují se též v Královské zahradě i na relativně vzdálenějších pohřebištích na Malovance a na Strahově.

Na pohřebištích na předpolích hradu se setkáme i s dalším inventářem, který však jen ztěží přiřadíme raně středověké vyšší společnosti. Do věder a keramických nádob mohla být vkládána potrava na onen svět, nože patřily k běžným užitkovým předmětům. Náušnice podunajského typu, náušnice očky a nejstarší esovité záušnice, stejně jako náhrdelníky jsou projevem dobové módy a nevybočují z rámce výbav hrobů závěru 9. a 10. století. Vyskytují se i na dalších českých pohřebištích, a to i mimo významné hrady. Na druhé straně, i když se v dalších hrobech pohřebišť Jízdárna a na pohřebištích mimo Jízdárnu nesetkáváme s tak luxusními šperky, i tam najdeme předměty, které jsou svým způsobem mimořádné, např. korálky s millefiori výzdobou, která známe z pohřebišť v Jelení-Lumbeho zahradě a ze Strahova, či oplechované věderko na Strahově (Dragoun, v 2. dílu tohoto sborníku; Sommer 1985, 194).

Pokusíme-li se o určité shrnutí, pak můžeme konstatovat: 1. V případě, že shrneme šperky ze všech pohřebišť dohromady, neunikne nám, že Pražský hrad představuje významnou koncentraci zvláště některých z nich, ať se již jedná o zlatý šperk obecně, bubínkové a hrozníčkovité náušnice, stříbrné košíčkovité perly, stříbrné kaptorgy, olivovité či jantarové korálky. 2. Srovnání konkrétních hrobů s mimořádnou výbavou a úpravou hrobů z Pražského hradu a z dalších lokalit (Kolín, Želénky, Stará Kouřim) však překvapivě – pokud jde o míru luxusu – Pražský hrad v zásadě nefavorizuje. Též ryze z zlata použitý k výrobě šperků je s jedinou výjimkou menší než na jiných pohřebištích (blíže Smetánka – Štverák 1992 418-430; Profantová – Frána 2003, Tab. 2-4). V případě některých hrobů (Kolín, Želénky, Stará Kouřim – starší horizont) lze poukázat na odlišné chronologické zařazení a tím i historický kontext. Kromě toho si je však třeba uvědomit i další aspekt. Porovnáváme-li hroby v areálu hradu a na jeho předpolích jako celek, pak lze říci, že v 10. století zde můžeme sledovat paralelní projevy dvou odlišných tradic. Vedle tradice, kterou lze označit jako vývojově starší, kdy se sociální status některých jedinců odráží v mimořádném hrobovém inventáři, či mimořádné úpravě hrobu, případně obojím, se totiž prosazuje nová forma prezentace výjimečného sociálního postavení v podobě pohřbů v hrobech či hrobkách v kostelech, zpravidla v centrální pozici, či memoriální stavbě (k této problematice mj. Sasse 1997, 544-557, k problematice pohřbů v církevních stavbách Schulze-Dörrlamm, M. 1993 (1995), 557-619). Starší tradice se výrazně projevuje na pohřebištích na předpolích hradu, zatímco nová tradice v interiéru hradu. Přinejmenším část elity Pražského hradu tedy fakticky zachycujeme až v době, kdy její bezpečně již pokřtěná špička manifestuje své postavení zcela odlišným způsobem než je mimořádná výbava hrobu. Jistě zajímavé výsledky v budoucnosti přinese detailní srovnávací analýza hrobů s mimořádnou výbavou či úpravou hrobu na a při důležitých centrech raně středověkých Čech 9.-10. století. Předpokladem je ovšem zpřístupnění západní skupiny pohřebišť Jízdárna u Pražského hradu, stejně jako komplexní zpracování pohřebišť budečských, levohradeckých a libických, které již bylo zahájeno, a nová analýza pohřebišť starokouřimského.

Používáme-li termín elita, měli bychom vědět, v jakém slova smyslu tento termín používáme, jaká je jeho geneze. Původně slovo elita byla používáno pro předměty mimořádné kvality. Ve významu *vyvolených* lidí se sice užíval přinejmenším ve Francii již od 14. století, s vysoce postavenými společenskými skupinami však začal být běžně spojován v textech sociologického zaměření až na přelomu 18. a 19. století. Postupně se vyvinula dvě pojetí elity. Jednak lze elitu vnímat jako mocenské a politické špičky, jinak řečeno je tak označována vládnoucí třída/skupina, tj. skupina, která se přímo podílí na vládě, včetně rodinných příslušníků. Jiní sociologové vnímají elitu v širším pojetí, kdy jsou do ní zahrnuty i skupiny, které nevstupují do politiky, kdy jde o mimořádné jedince v rámci dalších sociálních skupin. Pak je možno hovořit nejen o elitě politické, ale např. též ekonomické a kulturní (blíže k termínu elit z pohledu sociologie např. Machonin – Tuček 2002, 9-12; Sociologický slovník 1996, 252-253). Toto třídění pochopitelně v Čechách 10. století aplikovat nemůžeme, pouze teoreticky by bylo možné mluvit o elitě světské a elitě duchovní. Připomeňme v této souvislosti, že archeologie si přitom tvoří svůj vlastní terminologický systém (*Fürstengrab, Königsgrab, Adelsgrab, Prunkgrab, Gräber der Elite* apod.) podléhající určitému vývoji, který zmapovala B. Sasse (1997, 544-549).

Kdo však patřil k oné světské elitě? Kdo je to vlastně ten, koho na sklonku 9. a v 10. století považujeme za elitu? Zkusme odpovědět na tuto otázku prostřednictvím mnicha Kristiána (*Kristiánova legenda*). V českém prostředí v době, kdy se vlády ujali Přemyslovci, k elitě samozřejmě patřila širší knížecí rodina, tj. včetně nevládnoucích členů rodu a jejich rodin. Dále k ní můžeme počítat významné družiníky (*primates, procederes, primarii*) a jejich rodiny, které byli s knížecí rodinou spojeni vzájemnými povinnostmi. Silně zjednodušeně řečeno družiník je povinen poskytovat své služby a podporovat knížete, kníže je povinen družinu živit. Připomeňme v této souvislosti Ludmilina slova k Tunnovi a Gommonovi: „*Jaké to nenadálé šílenství vás šve? Nestydíte se a nevzpomínáte na to, kterak jsem vás vychovávala jako vlastní syny a kterak jsem vás obdarovávala zlatem, stříbrem a skvostnými šaty?*“ (*Kristiánova legenda*, kap. 4, str. 37). Statutově níže stáli lidé typu Podivena, který je označován jako *miles*, ale souběžně též jako správce domu sv. Václava. Kromě toho knížecí dvůr tvořily též další složky obyvatel ve služebném postavení.⁵

Vraťme se zpět k archeologii. Že na pohřebištích Pražského hradu a jeho předpolí nacházíme na jedné straně část hrobů významných jedinců – knížat a pravděpodobně oněch *primariorum* a jejich rodinných příslušníků – a na straně druhé těch, kteří zajišťovali každodenní chod hradní aglomerace, je neoddiskutovatelné. To však nevylučuje, že mimořádná úprava hrobu či jeho mimořádná výbava se nemohly odvíjet i od jiných kořenů, než byly kořeny sociální ve smyslu vertikální sociální stratifikace, ale že se do nich mohl promítat např. věk a pohlaví zemřelého⁶ či věrnost služebníka svému pánu. Lze si představit, že úcta ke starému muži se odrazila v úpravě jeho hrobu či že cennější předměty se mohly ocitnout též ve výbavě knížecí služebné (případně „důvěrné družky“ pána domu). Stejně tak si lze na druhé straně představit, že významné postavení jedince nemuselo být v mimořádné úpravě, výbavě či umístění hrobu vůbec prezentováno. Vezmeme-li v úvahu názor, že hrob fakticky nereflakuje přímo sociální status pohřbeného, ale odráží obraz, jaký vytvářejí o pohřbeném jeho pozůstalí (Lucy 1997, 29), pak musíme počítat

⁵ K charakteristice raně středověké společnosti 10. století v kontextu dalšího vývoje mj. Žemlička 1993, 376-383.

⁶ Připomeňme, že další ze směrů ve studiu této problematiky sleduje sociálně-kulturní vazby mezi inventářem, věkem a pohlavím pohřbených jedinců (Derevenski 1997, 485-493; literatura k tomuto směru studia Derks 1997, 531-550). Etnologické studie tradičních společností dokládají, že právě věk a pohlaví mohou být vůdčími prvky sociální organizace.

i s takovými kategoriemi jako úcta k mimořádným schopnostem pohřbeného, obliba mrtvého za jeho života či lidská nenávisť. Doplňme též, že společnost, o níž mluvíme, nebyla stabilní. Na příkladu již zmiňovaných Tunny a Gommona, dvou *primariorum*, lze přesvědčivě doložit vratkost jejich postavení. Po roztržce s Drahomírou jeden skončil ve vyhnanství, další ztratil život. Tento pád přitom výrazně postihl i jejich rodiny. Naopak výjimečná služba knížeti mohla vynést rychlý společenský postup.

Celkově je tedy možno konstatovat, že zcela nepochybné odlišnosti v hrobové výbavě pohřbených do určité míry skutečně zrcadlí příslušnost některých pohřbených k tehdejší elitě a ke knížecímu dvoru. Z počtu a charakteru předmětů však nemůžeme mechanicky odečítat konkrétní postavení toho kterého mrtvého na tehdejším společenském žebříčku a přiřazovat jej či vyřazovat z kruhu raně středověké elity.

Závěrem se pokusme zamyslet nad postavením hrobů elity v období sklonku 9. až počátku 11. století v kontextu vývoje pohřbívání na Pražském hradě jako celku. V období 1. poloviny 11. století našly poslední místo odpočinku ve svatojiřské bazilice a svatovítské rotundě další knížata a příslušníci knížecí rodiny. V tomtéž období se nám však již ztrácejí ze zorného pole hroby příslušníků knížecí družiny. Hlavní pohřebiště Jízdárna, kde jsme jejich hroby registrovali v 10. století, již pravděpodobně v období Jaromírovy či nejpozději Oldřichovy vlády přestalo fungovat, ostatní středohradištní pohřebiště na předpolích hradu také již neexistovala. Na pohřebištích v interiéru hradu, vně jižního opevnění či na Loretánském náměstí nejsme v 11. století vzhledem k proměně pohřebních zvyklostí a proměně inventáře hroby světské elity bezpečně detekovat. Od poslední třetiny 11. století do počátku 14. století byla na Pražském hradě pohřbena již jen některá z knížat a jen někteří z králů dynastie Přemyslovců. Z dochovaných hrobů tohoto období není na základě archeologických pramenů možno vydělit hroby příslušníků knížecího či královského dvora. Kdybychom si vymezili jako indikátor vyššího sociálního prostředí pohřby pod pískovcovými deskami (11.-13. století), pak se tyto pohřby vyskytují se ojediněle u kostela Panny Marie, u kostela sv. Víta a čteněji na Loretánském náměstí. Zatímco v prvních dvou případech nelze odlišit, zda je lze spojit se světským či církevním prostředím, v posledním případě můžeme předpokládat jejich světský původ. Ovšem, v jakém postavení na společenském žebříčku a v jakém vztahu ke knížecímu či královskému dvoru tito lidé stáli, nelze zjistit, ani odhadnout.

Pouze zčásti byly naplněny záměry Karla IV. na vznik široce koncipovaného dynastického pohřebiště zahrnující též hroby předchozích panovníků v nově založené katedrále sv. Víta. Hroby příslušníků lucemburského dvora – nepočítáme-li hroby stavitelů katedrály – však na Pražském hradě nenacházíme. I když i zde platí poznámka, že i kdyby zde byli pohřbíváni, nebyli bychom je schopni identifikovat, skutečně se na základě dosavadní analýzy zdá, že na Pražském hradě nebylo pro jiné než královské hroby a hroby členů zdejších církevních institucí místo.

I když se dle výpovědi náhrobníků se světskými hroby setkáváme v katedrále sv. Víta již za vlády Jiřího z Poděbrad, jehož hrob se také nachází na Pražském hradě, a za vlády Jagellonců, kteří sami na hradě pohřbeni nebyli, situace se radikálně změnila v období vlády habsburských panovníků, resp. v období od roku 1526 do první třetiny (?) 17. století, kdy byla Praha jedním z rezidenčních sídel Habsburků. Právě v tomto období na Pražském hradě totiž opět najdeme souběžně hroby panovnické i – tentokrát dle výpovědi náhrobních kamenů – hroby příslušníků světské elity, resp. císařského dvora. Mezi pohřbenými najdeme Čechy i cizince, významné zemské úředníky, příslušníky šlechtických rodů,

stejně jako císařského lékaře či podkoního. S odchodem dvora do Vídně se mění struktura pohřbených – končí pohřbívání panovníků, dále však fungují hrobky některých šlechtických rodů.

Pražský hrad nebyl sídlem pouze elity světské, ale též církevní. Od 14. století byl místem pohřbů řady arcibiskupů. Z archeologického hlediska lze ovšem považovat za nejcennější dva fondy – hroby biskupů z 11.-14. století a hroby abatyší ze svatojiřského komplexu, a to zvláště z období 16.-18. století.

Pohřbívání příslušníků světské i církevní elity provází celé dějiny Pražského hradu od jeho počátků. Změny v jeho intenzitě přitom mají své historické kořeny. Vrátime-li se zpět k pohřbům elity období 10. (sklonku 9. století?) až počátku 11. století, pak můžeme konstatovat, že dochovaný archeologický fond má mimořádný význam nejen v rámci raně středověkého období, ale v rámci vývoje Pražského hradu a českého státu vůbec. Jeho zařazení do kontextu hrobů středoevropské a evropské elity zůstává úkolem pro budoucnost.⁷

PRAMENY:

Kristiánova legenda: Kristiánova legenda. Život a umučení svatého Václava a jeho báby svaté Ludmily, ed. J. Ludvíkovský. Praha 1978.

LITERATURA:

Böhme, H.W. 1993 (1995): Adelsgräber im Frankreich. Archäologische Zeugnisse zur Herausbildung einer Herrschaft unter den Merowingischen Königen, Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz 40, 2, 397-534.

Borkovský, I. 1946: Hrob bojovníka z doby knížecí na Pražském hradě – The grave of a warrior of the prince-period at the castle of Prague, Památky archeologické 42, 122-132, 212-213, 221.

– 1975: Svatojiřská bazilika a klášter na Pražském hradě – Kirche und Kloster St. Georg auf der Prager Burg. Praha.

Bravermanová, M. 2001a: Das Grab Boleslavs II. In: Sommer, P. (Hrsg.): Boleslav II. Der tschechische Staat um das Jahr 1000, Colloquia mediaevalia Pragensia II, Praha, 197-223.

– 2001b: Nové poznatky o nejstarších textiliích z relikviařového hrobu sv. Ludmily – Neue Erkenntnisse von den ältesten Textilien aus dem Relikviengrab der Heiligen Ludmila, Archaeologia historica 26, 447-486.

Březinová, H. – Tuček, J. 1999: Šňůrové a raně středověké pohřebiště v severním předpolí Pražského hradu – archeologický výzkum v Lumbeho zahradě – The Corded Ware and Early Mediaeval cemetery in northern vicinity of the Prague Castle. An archaeological excavation in the Lumbe Garden, Archeologické rozhledy 51, 653-687.

Derevenski J. S. 1997: Linking age and gender as social variables, Ethnographische-Archäologische Zeitschrift 38, 485-493.

Derks, H. 1997: Alter und Geschlecht – biologische Parameter als Instrument sozialer Differenzierung in der älteren Römischen Kaiserzeit Norddeutschlands, Ethnographische-Archäologische Zeitschrift 38, 531-550.

Frolík, J. v tisku: Pohřebiště na II. a III. nádvoří, Castrum Pragense.

Frolík, J. – Tomková, K. – Žegklitz, J. 1988: Výzkum slovanského pohřebiště v jižním křídle Jízdárny Pražského hradu – Die Ausgrabung des slawischen Gräberfeldes im Südflügel der Reitschule auf der Prager Burg, Památky archeologické 79, 424-455.

Frolík, J. et al. 2000: Frolík, J. – Maříková-Kubková, J. – Růžičková, E. – Zeman, A.: Nejstarší sakrální architektura Pražského hradu – Die ältesten Kirchenbauten der Prager Burg aufgrund der archäologischen Quellen, Castrum Pragense 3, Praha.

Frolík, J. – Smetánka, Z. 1997: Archeologie na Pražském hradě. Praha – Litomyšl.

Lucy, S. 1997: Reinterpreting Anglo-Saxon Cemeteries. In: Boe, G.D. – Verhaege, F. (eds.): Death and Burial in Medieval Europe. Papers of the „Medieval Europe Brugge 1997“ Conference, Volume 2, Zellik, 27-32.

Machonin, P. – Tuček, M. 2002: Zrod a další vývoj nových elit v České republice (od konce osmdesátých let 20. století do jara 2002), Sociologické texty 02:1.

Meier, T. 2002: Die Archäologie des mittelalterlichen Königsgrab christlichen Mittelalter, Stuttgart.

Müller-Wille, M. 1982: Königsgrab und Königsgrabkirche. Funde und Befunde im frühgeschichtlichen und mittelalterlichen Nordeuropa, Bericht der Römisch-Germanischen Kommission des deutschen Archäologischen Instituts 63, 349-412.

⁷ Předpokladem bude přiměřené geografické vymezení a výběr metodiky takového zpracování. Srv. různé přístupy – Sasse 1997, 544-560; k hrobům merovejské elity Böhme 1995, 397-534; k hrobům světské i církevní elity v Polsku z poloviny 10. až poloviny 12. stol. Zoll-Adamikowa 1991, 109-136; ke královským hrobům v západní a střední Evropě Müller-Wille 1982, 350-412; Meier 2002.

Profantová, N. v tisku: Die Elite im Spiegel der Kindergräber aus dem 9. und 10. Jahrhundert in Böhmen und Mähren. In: Die frühmittelalterliche Elite bei den Völkern des östlichen Mitteleuropas. Spisy Arch. ústavu AV ČR Brno 25.

Profantová, N. – Frána, J. 2003: Příspěvek ke studiu šperkařství v raném středověku v Čechách a na Moravě – A contribution to the study of jewellery-making in the Early Middle Ages in Bohemia and Moravia, Archeologické rozhledy 55, 47-58.

Sasse, B. 1997: Völkerwanderungszeitliche und mittelalterliche „Prunkgräber“ aus Mitteleuropa – Gedanken zu Definition und Bedeutung. In: Kubková, J. – Klápště, J. – Ježek, M. – Meduna, P. et al. (eds.): Život v archeologii středověku – Das Leben in der Archäologie des Mittelalters, Festschrift für M. Richter und Z. Smetánka, Praha, 544-560.

Schulze-Dörrlamm, M. 1993 (1995): Bestattungen in den Kirchen Grossmährens und Böhmens während des 9. und 10. Jahrhunderts, Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz 40, 2, 557-619.

Sláma, J. 1977: Mittelböhmen im frühen Mittelalter, I. Katalog der Grabfunde. Praha.
– Několik poznámek k hrobům přemyslovských knížat na Pražském hradě – Einige Bemerkungen zu den Gräbern der Přemyslidenfürsten auf der Prager Burg, Historica Pragensia 2003, 293-300.

Smetánka, Z. 1994a: Příspěvek ke studiu karolinského vlivu na velkomoravský šperk v Čechách a na Moravě – The Carolingian Influence on the Great Moravian Jewellery in Bohemia and Moravia. Praehistorica 21 – Varia Archaeologica 6, 105-115.

– 1994b: Archaeological Excavations in the Lumbe Garden of Prague Castle and Their Implications for the Study of the Culture of the Early Czech State. In: 25 Years of Archaeological Research in Bohemia, Památky archeologické – Supplementum 1, 162-167.

Smetánka, Z. – Hrdlička, L. – Blajerová, M. 1973: Výzkum slovanského pohřebiště za Jízdárnou na Pražském hradě – Ausgrabung eines slawischen Gräberfeldes unweit der „Jízdárna“ (Reitschule) auf der Prager Burg, Archeologické rozhledy 25, 265-270, 369.

– 1974: Výzkum slovanského pohřebiště za Jízdárnou Pražského hradu v r. 1973 – Die Ausgrabung des slawischen Friedhofs hinter dem Reithaus (Jízdárna) der Prager Burg 1973, Archeologické rozhledy 26, 386-405, 433-438.

Smetánka, Z. – Štverák, B. 1992: X-ray fluorescent analysis of gold and gilded jewels from the cemetery in Lumbe Garden at Prague Castle, Archeologické rozhledy 44, 418-430.

Smetánka, Z. – Vlček, E. – Eisler, J. 1983: Hrobka knížete Spytihněva I. (K chronologii Pražského hradu na přelomu 9. a 10. století) – Gruft des Fürsten Spytihněv des Ersten (Zur Chronologie der Prager Burg um die Wende des 9. und 10. Jahrhunderts), Folia Historica Bohemica 5, 61-80.

Sociologický slovník 1996: Velký sociologický slovník. Praha.

Sommer, P. 1985: Hradištní pohřebiště v premonstrátské kanonii na Strahově, Sborník Národního muzea, Řada A-Historie 39, 193-197.

Sommer, P. 2001: Kapelle der Jungfrau Maria im St. Georgskloster auf der Prager Burg und die Anfänge der böhmischen Sakralarchitektur. In: Sommer, P. (Hrsg.): Boleslav II. Der tschechische Staat um das Jahr 1000, Colloquia mediaevalia Pragensia II, 189-196.

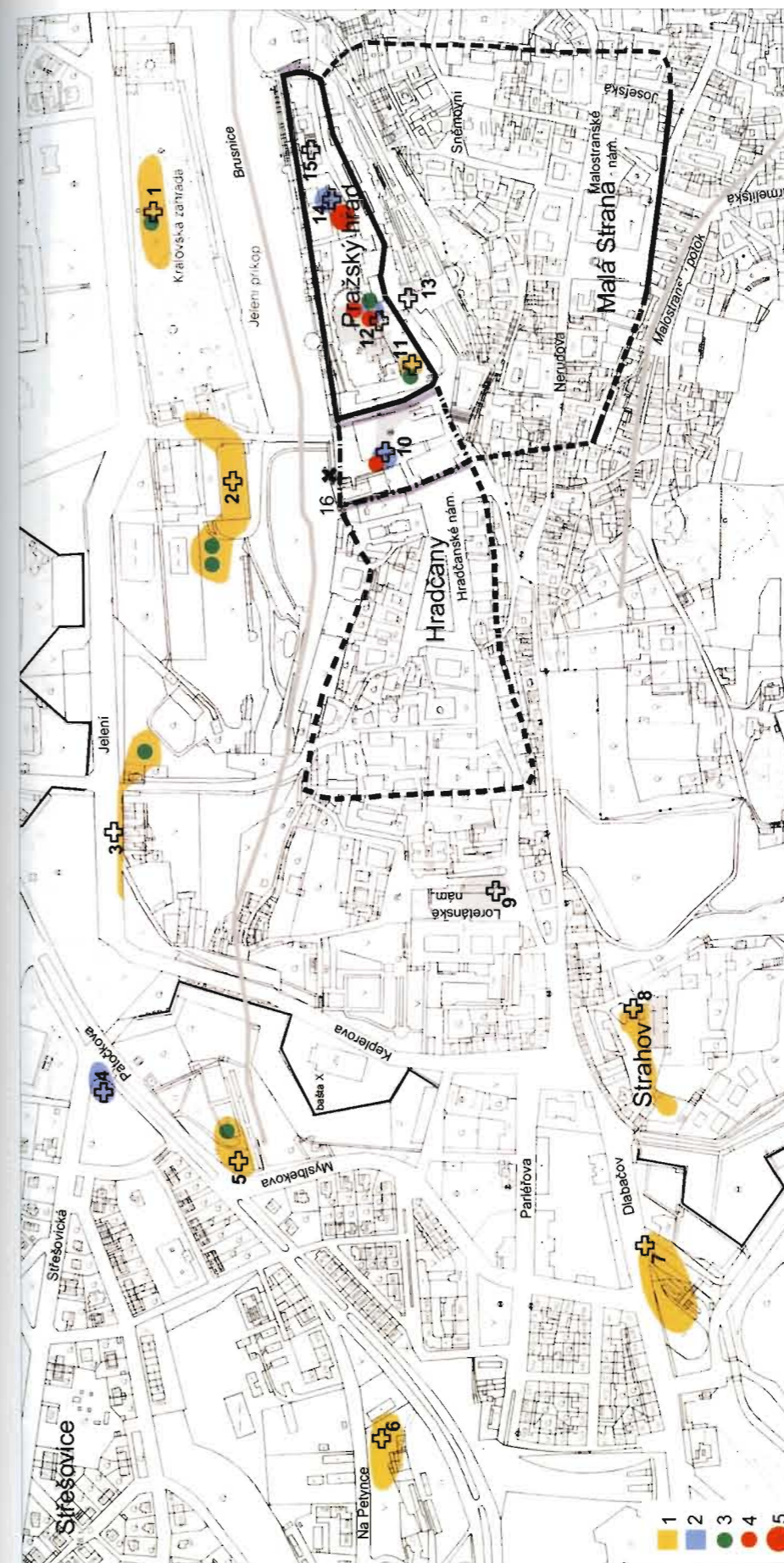
Tomková, K. v tisku: Die frühmittelalterliche Elite aus der Sicht der Gräberfelder auf der Prager Burg und ihren Vorfeldern. In: Die frühmittelalterliche Elite bei den Völkern des östlichen Mitteleuropas. Spisy Archeologického ústavu AVČR Brno 25.

Tomková, K. – Maříková-Kubková, J. – Frolík, J. 2004: Hranice života, hranice zapomnění. Hroby významných církevních představitelů na Pražském hradě v období přemyslovské a lucemburské vlády – Grenze des Lebens, Grenze der Vergessenheit, Archaeologia historica 29, 203-223.

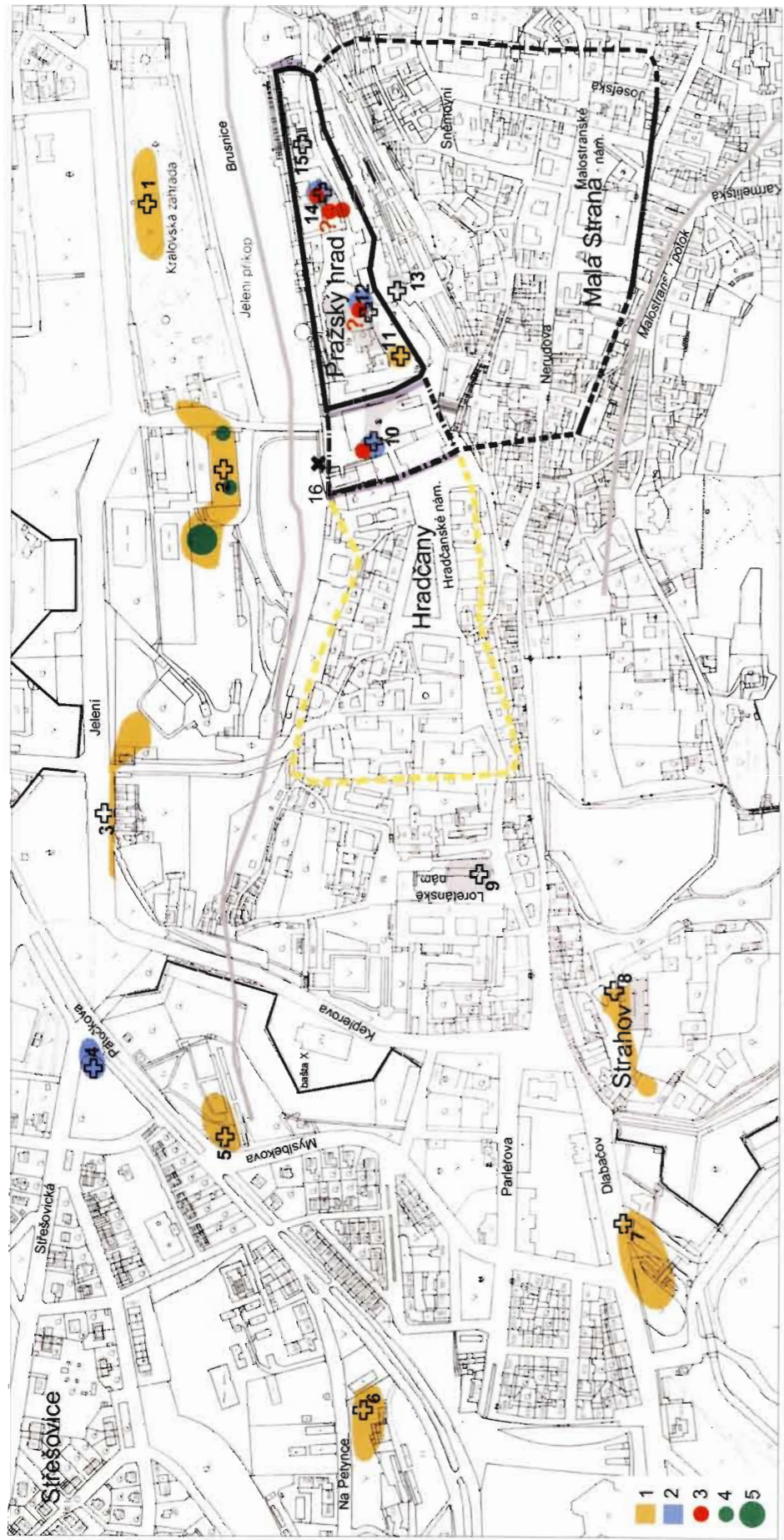
Vlček, E. 1997: Nejstarší Přemyslovci. Fyzické osobnosti českých panovníků I. Praha.

Zoll-Adamikowa, H. 1997: Frühmittelalterliche Bestattungen der Würdenträger in Polen (Mitte des 10. bis Mitte des 12. Jh.). Przegląd Archeologiczny 38, 109-136.

Žemlička, J. 1993: Te ducem, te iudicem, te rectorem (sněmovní shromáždění v časně středověkých Čechách – kontinuita či diskontinuita?) – Te ducem, te iudicem, te rectorem (die Volkversammlung im frühmittelalterlichen Böhmen - Kontinuität oder Wandel?), Český časopis historický 91, 369-383.

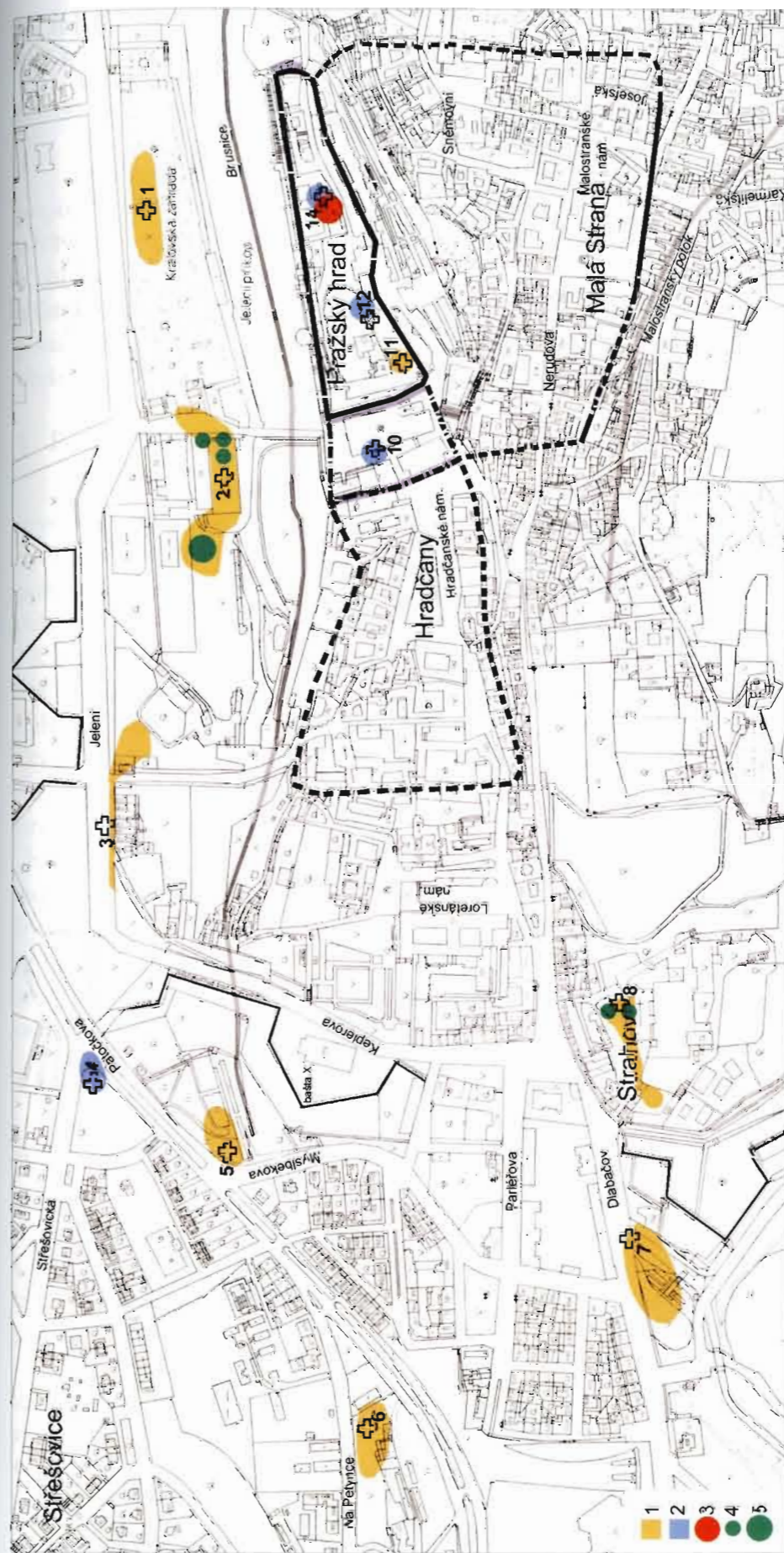

Obr. 1: Pohřebiště Pražského hradu a jeho předpolí – významné mužské hroby. 1 – pohřebiště z 10. století, které mohou mít své počátky již v posledních desetiletích 9. století; 2 – pohřebiště s počátkem v 10. století; 3 – hroby s ostruhami či mimořádnou úpravou hrobu; 4 – knížecí hrob; 5 – koncentrace knížecích hrobů. 1 – Křivošova zahrada; 2 – Jízdárna (západní část pohřebiště v literatuře dosud označována jako pohřebiště za Jízdárnou či pohřebiště v Lumbeho zahradě); 3 – Jelení-Lumbeho zahrada; 4 – křížovka ulic Sřešovic a Patočkovy; 5 – strahovská cihelna; 6 – Panenská; 7 – Malovanka; 8 – Strahov; 10 – kostel P. Marie; 11 – III. nádvoří u monolitu; 12 – rotunda sv. Víta (interiér i exteriér); 14 – svatojiřský komplex. 2, 3 a 8 – rozsah pohřebiště známý na základě archeologického výzkumu; 1, 4-7 – pouze orientační lokalizace.
Abb. 1: Gräberfelder der Prager Burg und ihren Vorfeldern – bedeutende Männergräber. 1 – Gräberfelder aus dem 10. Jh., deren Anfänge bis zum Ende des 9. Jh. zurückreichen könnten; 2 – Gräberfelder aus dem 10. Jh., deren Anfänge im 10. Jh. zurückreichen könnten; 3 – Gräber mit Sporen und besonderer Herrichtung der Grabsausstattung; 4 – Fürstengrab; 5 – Konzentration von Fürstengräbern. 1 – Königsgarten; 2 – Reitschule (der Westteil des Gräberfelds ist in der Literatur bisher als Gräberfeld hinter der Reitschule oder als Gräberfeld im Lumbe-Garten bezeichnet worden); 3 – Jelení-Strabe/Lumbe-Garten; 4 – Kreuzung Sřešovic- und Patočková-Straße; 5 – Ziegelei von Strahov; 6 – Panenská; 7 – Malovanka; 8 – Strahov; 10 – Marienkirche; 11 – III. Burghof beim Obelisk; 12 – St. Veitsrotunde (Interieur und Umgebung); 14 – St. Georgsbasilika und Kloster; 2, 3 und 8 – Umfang des Gräberfelds aufgrund der Grabungen; 1, 4-7 – ungefähre Lage des Gräberfelds.

Obr. 2: Pohřebiště Pražského hradu a jeho předpolí – významné ženské hroby. 1-2 – viz obr. 1; 3 – knížecí hroby; 4 – jednotlivé hroby s mimořádnou výstavou; 5 - koncentrace ženských hrobů s mimořádnou výstavou. Označení lokalit viz obr. 1.

Abb. 2: Gräberfelder der Prager Burg und ihren Vorfeldern – bedeutende Frauengräber. 1-2 – s. Abb. 1; 3 – Fürstengräber; 4 – außerordentlich ausgestattete Einzelgräber; 5 – Konzentrationen von außerordentlich ausgestatteten Frauengräbern. Bezeichnung der Fundorte s. Abb. 1.

Obr. 3: Pohřebiště Pražského hradu a jeho předpolí – významné dětské hroby. 1-2 – viz obr. 1; 3 – koncentrace dětských hrobů patřících do knížecí rodiny; 4 – jednotlivé hroby s mimořádnou výstavou či mimořádnou úpravou hrobu; 5 – koncentrace dětských hrobů s mimořádnou výstavou. Označení lokalit viz obr. 1.

Abb. 3: Gräberfelder der Prager Burg und ihren Vorfeldern – bedeutende Kindergräber. 1-2 – s. Abb. 1; 3 – Konzentration von Kindergräbern der Fürstenfamilie; 4 – außerordentlich ausgestattete Einzelgräber; 5 – Konzentrationen von außerordentlich ausgestatteten Kindergräbern. Bezeichnung der Fundorte s. Abb. 1.

POHŘEBNÍ RITUS NA PRAŽSKÉM HRADĚ A JEHO PŘEDPOLÍCH VE STŘEDOVĚKU A NOVOVĚKU – CHARAKTERISTIKA A VÝVOJ

KATEŘINA TOMKOVÁ

Studium pohřebního ritu patří k tématům, jež se vyznačují značnou šíří, sahající od popisu vzhledu podzemních i nadzemních částí hrobů, orientace hrobů, polohy mrtvých, přes analýzu hrobového inventáře ke studiu zvláštností a odchylek od dobového úzu. Vzhledem k tomu, že v době přípravy tohoto příspěvku ještě nebyla dokončena analýza některých pohřebišť a pohřebních areálů, klade si následující text za cíl charakterizovat pouze základní tendence ve vývoji úpravy kostrových hrobů. Akcentováno je přitom období přemyslovské až lucemburské, které bylo předmětem projektu.

1. POSLEDNÍ TŘETINA 9.-13. STOLETÍ

Období poslední třetiny 9. století až 13. století, které můžeme označit jako přemyslovské, je obdobím, ve kterém se již plně prosadil kostrový ritus.¹ Jedním z podstatných faktorů, který ovlivňoval vzhled hrobu, bylo to, zda se hrob nacházel na nekostelním pohřebišti sklonku 9. až počátku 11. století, což mrtvému zajišťovalo jeho „vlastní a nenarušitelný prostor“, nebo na hřbitově zpravidla při kostele v areálu hradu, kde mrtvý v 11.-13. století v rámci etážového pohřbívání tento „svůj“ prostor postupně ztrácí. Od 10. století se ovšem kromě toho setkáváme s jinou formou hrobu jako „vlastního a nenarušitelného prostoru“, kterou zastupují hroby špiček světské a církevní hierarchie a hroby zemských patronů umístěné v rámci církevních komplexů, nejčastěji v bazilice sv. Jiří a chrámu sv. Víta. V zásadě od 11. století se celým dalším vývojem pohřbívání na Pražském hradě a jeho předpolí jako nit táhne tato dvojkolejnost charakterizovaná na jedné straně „hroby obyčejnými“, ohroženými zánikem, a hroby jedinců, „kteří neměli být nikdy zapomenuti“. Toto členění bylo ovšem v praxi relativizováno. Požáry a stavební přestavby chrámů výrazně zasahovaly též hroby významných jedinců, jejichž ostatky často musely opustit své původní hroby, aby získaly nové příbytky, jež měly zajistit jejich další nesmrtelnost.² Že v této souvislosti docházelo ke ztrátám, poškození a dokonce též záměnám ostatků je poměrně logické.

1.1. PROSTOROVÁ ORGANIZACE

Výzkumy pohřebišť Jízdárna, Jelení-Lumbeho zahrada a snad i Strahov na předpolí Pražského hradu naznačují, že se hroby mohly soustřeďovat do větších skupin – makro skupin – o různém počtu hrobů. Prostorem bez hrobů jsou odděleny západní, střední a východní skupina pohřebišť Jízdárna. Odstupy mezi skupinami hrobů lze vysledovat i na pohřebišti Jelení-Lumbeho zahrada či Strahov. Prostorové hiáty však nemusejí vůbec odrážet původní raně středověkou situaci, ale mohou také být až výsledkem sekundárních procesů na lokalitě.

Východní i střední skupina pohřebišť Jízdárna, Jelení-Lumbeho zahrada nenaznačují existenci menších skupin – mikroskupin – odrážejících příbuzenské vztahy – nepočítáme-li ojedinělé případy superpozic (JÍZ-15a,b/51, 96a,b/51, JEL-LZ-2/96). Celkově tuto strukturu uspořádání hrobů můžeme popsat jako strukturu rozptýlenou.

¹ K žárovému hrobu časně slovanského období na Loretském náměstí srv. Profantová, v tomto sborníku.

² Typologie sekundárních přesunů ostatků nebožtíků srv. Weiss-Krejci 2001, 775-778.

Co lze říci o řadovém uspořádání? Dle předběžných zpráv v západní skupině pohřebiště Jízdárna hroby vytvářely nepravidelné, silně znejasněné náznaky řad přibližně poledního směru (*Smetánka – Hrdlička – Blajerová 1974, 386, Příloha I*). S klasickým řadovým pohřbíváním se setkáváme na pohřebišti na Loretánském náměstí. Uspořádání hrobů v řadách v zásadě provází i etážové pohřbívání u rotundy a baziliky sv. Víta, u kostela P. Marie³ a vně jižního opevnění. Povšimněme si přitom, že s etážovým pohřbíváním se setkáváme jak na hřbitovech u kostelů, tak na hřbitově, na němž není církevní stavba doložena.

1.2. POVRCHOVÉ VYZNAČENÍ HROBŮ

Vraťme se však zpět k pohřebišťům středohradištního horizontu. Možnosti rekonstrukce celkového vzhledu těchto pohřebišť jsou omezeny jednak metodami výkopů a výzkumů v 19. i 20. století, jednak snížením terénů, které zapříčinilo odstranění úrovní svědčících o povrchové úpravě hrobů. Pouze na pohřebišti ve Střešovicích na Panenské si naši předchůdci v 19. století povšimli původních rovů v podobě pahrbků. Typy povrchových vyznačení – jednotlivý kůl, dřevěná konstrukce – které přinesl výzkum na pohřebišti v Žalově Na panenské v roce 2003, ve studovaném souboru zjištěny nebyly.

Na mladohradištních pohřebišťích vně jižního opevnění, na Loretánském náměstí a s otazníky i na II. a III. nádvoří lze počítat s povrchovým vyznačením hrobu opukovým kamenem či kameny (*tab. 1*). Identifikace tohoto typu označení, které se obecně vyskytuje již na pohřebišťích středohradištních, je komplikována v první řadě sekundárními procesy probíhajícími v prostoru pohřebišť.⁴ Hroby z povrchové úrovně totiž mohly být sekundárně zatlačeny do úrovně výplně hrobu, takže primární stav není vždy jednoznačně rozlišitelný.⁵ Druhou komplikací je pak nedostatečná dokumentace. Přesně určit podíl kamenných obložení a kamenných vyznačení proto není v případě studovaného souboru možné.

V mladohradištním horizontu pohřbívání se dále v malém procentu objevují náhrobní kameny z hrubě opracovaných pískovcových desek, a to na pohřebišti na Loretánském náměstí⁶ (blíže *Borkovský-NZ*), na II. nádvoří u kostela P. Marie (*Frolík, v tisku; Borkovský 1953, obr. 8*) a na III. nádvoří u baziliky sv. Víta (*Frolík, v tisku*). Právě v případě posledně jmenovaného hřbitova je doložen zajímavý případ, kdy byla pískovcová deska poškozena hrobem další úrovně pohřbívání (*Frolík, v tisku*). Jak v případě hrobu JK-98 v bazilice sv. Jiří, datovaném do 10. století, tak na blíže nedatovaném hrobu LN-182 na Loretánském náměstí (*Borkovský-NZ*) se vyskytla nikoliv jednodílná deska, ale hrob byl vyznačen nejméně dvěma deskami.

Přesnější záchytné body pro bližší datování nalezených jednodílných náhrobních desek postrádáme. K nejstarším patří deska hrobu JK-102 z prostoru budoucí kaple P. Marie/Anty severně svatojiřské baziliky (10.?, 11. století). Další lze na základě dosavadních poznatků o pohřebišťích, na nichž se vyskytují, datovat do intervalu 11. až 12. století, vyloučit nelze zcela ani 13. století.⁷ Výjimečným nálezem je po obvodu vrchní strany střechovitě seříznutá opuková náhrobní deska ze hřbitova u baziliky sv. Víta na III. nádvoří (označena jako hrob IIIN-180; *Frolík, v tisku*).

³ V těsné blízkosti kostela Panny Marie bylo zachyceno etážové pohřbívání, na okrajích spíše hroby v řadách.

⁴ Ne vždy totiž archeolog stojí před tak zřetelnou situací jako na pohřebišti v Bartolomějské ulici v Praze na Starém Městě. Z popisů I. Borkovského jednoznačně vyplývá, že kamenné desky ležely v odlišné úrovni než skelety. Např. rakev z dlabaného kmene hrobu 4 ležela v hloubce 126 cm od povrchu pískovcové desky, rakev hrobu 7 v hloubce 116 cm též od povrchu pískovcové desky. O funkci desek vypovídá i pozorování, že „*Terén hřbitova s vnější strany je zároveň s povrchem obruby...*“ (*Borkovský 1948, 465, 466, 468*).

⁵ Zanořování kamenů z povrchu do hloubky ověřil experiment v Kyjaticích (ústní informace V. Furmánka).

⁶ Použit byl pískovec bílý i hnědý.

Úprava	Jízdárna	Jelení-Lumbeho zahrada	Strahov	Vně jižního opevnění	II. nádvoří	III. nádvoří	Svatovítský komplex	Svatojiřský komplex	Loretánské nám.
povrchové vyznačení opukovým kamenem/ kameny				15/87, 9/87?	35?, 44	?			+
hrubě opracovaná pískovcová deska					43, 60	+		102 memorium	+
vícedílná náhr. deska z pískovcových kamenů								98	+
opuková náhrobní deska bez výzdoby						+			
gotická náhrobní deska							+	+	
renesanční, barokní náhrobní deska či epitaf			+				+	+	
pohřební štít							+		
relikviářová schrána							+	+	
gotická tumba s domečkovým nástavcem							+	+	
gotická tumba s gisantem							+	+	
renes. náhrobek s gisantem								Vratislav z Pernštejna	
renes. náhrobek s gisanty a mříží								Colinovo mausoleum	
barokní náhrobek							+		

Tab. 1: Nadzemní úpravy hrobů v poslední třetině 9.-18. století. Rovy v podobě pahrbků kromě toho pozorovány na pohřebišti na Panenské.

Tab. 1: Überterrdische Herrichtung der Gräber aus dem letzten Drittel des 9.-18. Jh. Zudem wurden auf dem Gräberfeld na Panenské Grabhügel beobachtet.

Na Pražském hradě naopak nejsou archeologicky doloženy náhrobní kameny s nápisy doby předrománské, jaké jsou ve zlomcích známy z Libice (mj. *Turek 1978, Taf. 20; Lutovský – Petrář 2004, 71, 136*), ani kameny s vyrytým křížem,⁸ ani reliéfní náhrobní desky románské⁹ či náhrobní desky kovové.

1.3. STACIONÁRNÍ A PŘENOSNÉ HROBOVÉ KONSTRUKCE

Za stacionární konstrukci považují konstrukci zhotovenou v hrobové jámě přímo na hřbitově či v církevní stavbě, za mobilní pak máry, rakve či další konstrukce, na kterých byl nebožtík na hřbitov přinesen a s nimiž byl do hrobové jámy uložen.

Kromě evidentních příkladů na jedné straně stacionárních konstrukcí – dřevem vyložených komor (hrobu bojovníka IIIN-199¹⁰ či hrobu K 1 ve svatovítské rotundě), a na straně druhé mobilních konstrukcí – rakví z dlabaného kmene či s hřebíky, není u většiny ostatních vždy snadné rozhodnout, zda ty či ony pozůstatky dřeva v době pohřbu patřily

⁷ K tomuto typu náhrobních kamenů s intervalem výskytu od 11. do 14. století srv. *Hanuliak 1978, 67-74; 1979, 167-183; 1980, 47-52; Nechvátal 1999, 132-138*.

⁸ Z českých nálezů: Bášť (*Skrůžný 1980, 217*), Bříza (např. *Sláma 1977, Abb. 8:13, 14*), Libice nad Cidlinou (*Turek 1978, Tab. 19*), Praha 5-Motol (*Kovářík 1991, obr. 5, foto 75*).

⁹ Prostorově nejbližším nálezem reliéfní náhrobní desky je deska bl. Vintře z kostela sv. Markéty v břevnovském klášteře, jejíž datování kolísá mezi počátkem 13. a 14. století (blíže s další literaturou *Homolka 1982, 105-106*).

¹⁰ I. *Borkovský (1946, 122-123)* označoval tuto konstrukci jako *rakev, truhla, sarkofág*. Rozměry (původní výška stěn v době nálezů 70 cm, šířka 125 cm, délka 3 m) však svědčí o tom, že se jednalo o dřevěnou komoru.

ke stacionárním nebo přenosným. Byl ten mrtvý, pod jehož kostrou se dochovaly zbytky dřevěného prkna, resp. prken, na pohřebišťe donesen na k tomu upravených márách a spuštěn na dřevěnou podložku předem připravenou do hrobové jámy? Nebo byl do hrobu položen na té dřevěné podložce, na níž byl přinesen, což se nám zdá být logické? Jak při torzovitém dochování dřevěných prvků rozpoznáme, zda se jedná o pozůstatky konstrukce, která byla připravena v hrobové jámě s tím, že pouze případné překrytí víkem se odehrálo po uložení těla mrtvého, nebo zda se jedná o pozůstatky már,¹¹ rakví a dalších konstrukcí spojených organickými materiály – dřevěnými prvky, provazy, lýkem, v nichž byli nebožtíci přineseni a do jámy spuštěni? V případě studovaného souboru se je nutno smířit se závěrem, že určit podíl stacionárních a mobilních hrobových úprav za pomoci dřeva zvláště v období poslední třetiny 9.-10. století je prakticky nemožné.

Oproti dřevěným lze úpravy hrobů využívající kamene vždy považovat za stacionární. S nimi je spojena zase jiná skupina otázek. Perspektivně bude zajímavé sledování vazeb mezi zdroji kamene a jejich využitím na jednotlivých pohřebišťích. Jistě by bylo zajímavé zjistit, jak probíhala distribuce kamene pro jednotlivá pohřebišťe. Byl přinášěn pro každý hrob zvlášť, nebo byl navezen do konkrétního prostoru pohřebišťe a využíván dle potřeby?¹² Byly pískovcové náhrobní desky získávány individuálně pro jednotlivá pohřebišťe, nebo existovala určitá distribuční síť sloužící širšímu regionu? Jak a kým byla konkrétně zajišťována výstavba hrobek v 11.-13. století?

1.4. ÚPRAVA HROBU

Přehled o typech konkrétních úprav jednotlivých hrobů poskytuje *tab. 2*. Připomeňme však, že se v nám dostupných pramenech zrcadlí pouze zlomek původního stavu. Často byl mrtvý uložen do země, do prosté jámy bez další úpravy. V rámci hrobových jam velikostí přiměřených k velikosti nebožtíka se setkáváme s hrobovými jamami nadměrných rozměrů, a to dle předběžných zpráv v západní skupině Jízdárna (hroby 10a ze sezóny 1972; 20, 25, 35, 39 se sezóny 1973, dle *Smetánka – Hrdlička – Blajerová 1973*, 265; 1974, 388-389) či v případě hrobu JEL-LZ-5/96, a to v části pohřebišťe v Lumbeho zahradě. Nadměrných velikostí byly též hrobové jámy IIIN-199 (hrob bojovníka) a JK-98 (knížecí hrob v bazilice sv. Jiří). Druhým extrémem je kostra namačkaná v hrobové jámě nedostatečné velikosti, jako se tomu stalo v případě hrobu JEL-LZ-6/96 (*Březinová – Turek 1999*, 679, obr. 19-20). Případné vystýlání organickým materiálem se nepodařilo zatím doložit.

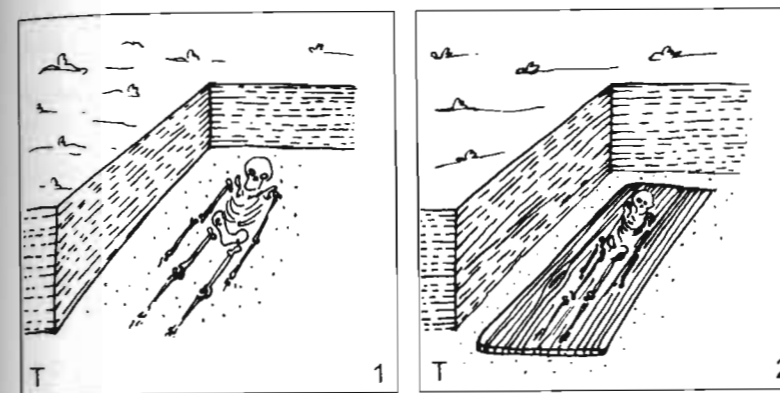
Hroby se stupňovitě prohloubeným dnem, stejně jako hroby s vnitřní konstrukcí, která zabírala pouze centrální část prostor hrobové jámy (srv. *Hrubý 1955*, typ II-2, II-4; *obr. 1*),¹³ ve studovaném souboru registrujeme pouze vzácně, resp. pouze v hrobě JEL-LZ-5/96, a to v části pohřebišťe v Lumbeho zahradě. Z předběžných zpráv vyplývá, že se vyskytly též v západní skupině pohřebišťe Jízdárna (*Smetánka – Hrdlička – Blajerová 1973*, obr. 2; 1974, 388). Jejich absence ve střední a východní skupině pohřebišťe Jízdárna je dána spíše způsobem výzkumu, tj. záchranou hrobů při bagrování pohřebišťe, než jejich skutečnou nepřítomností. Pokud se tedy tento typ úpravy hrobů ve studovaném území objevil, pak je podstatně vázán na pohřebišťe, která fungovala od sklonku 9. maximálně

¹¹ K existenci már obecně *Eisner 1966*, 362-363, k rekonstrukci hrobů s prohlubněmi za hlavou a nohama jako pozůstatků jedné z forem takovýchto már (*Hrubý 1970*, 49-52).

¹² Srv. úvahu *Z. Krumphanzlové (1964, 183)* o dovozu břevnovské opuky na pohřebišťe v Lahovicích.

¹³ Oba typy mohly být u starších výzkumů snadno vzájemně zaměněny.

do počátku 11. století, a neregistrujeme jej na pohřebišťích od 11. století výše. Obdobně se na relativně blízkém pohřebišťi v Praze 5 – Motole se stupňovitou úpravou dna setkáváme v obou starších horizontech pohřbívání na rozdíl od horizontu nejmladšího z 11. století (*Frolíková-Kaliszová 2000*, 218, 237). Ve srovnání s tímto pohřebišťem i některými dalšími, jako jsou např. Libice, Stará Kouřim, Praha – Motol či Radětice, poskytují pohřebišťe sklonku 9. až 10. století z Pražského hradu a jeho předpolí z různých důvodů pro studium úprav hrobů středohradištního období výrazně méně informací.

Obr. 1: Úpravy hrobové jámy. 1 – bez úpravy; 2 – dřevěná podložka ve střední části hrobové jámy.

Abb. 1: Herrichtung der Grabgrube. 1 – ohne Herrichtung; 2 – Holzunterlage im Mittelteil der Grabgrube.

Dle materiálů použitých k úpravám hrobové jámy můžeme hroby sklonku 9. až 13. století členit na hroby: 1. bez úpravy, 2. s dřevěnými prvky, 3. s dřevěnými a kamennými prvky, 4. s kamennými prvky. Jako samostatnou 5. skupinu vyčleňuji vzhledem k další vývojové kontinuitě kamenné předrománské a románské – gotické hrobky.

1.4.1. HROBY BEZ ÚPRAVY HROBOVÉ JÁMY (*obr. 1:1*)

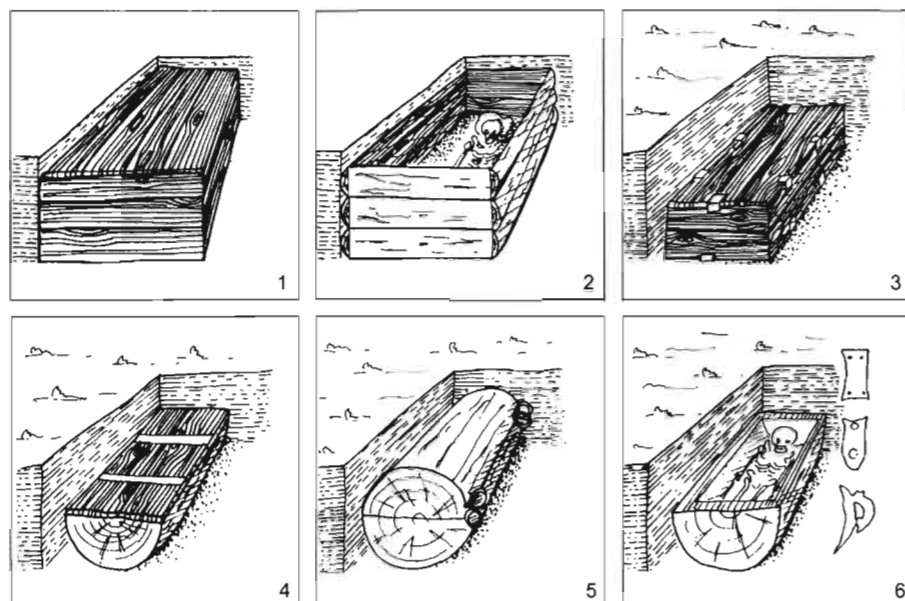
Hroby bez úpravy hrobové jámy registrujeme na pohřebišťích prakticky všech horizontů. Je však třeba poznamenat, že absence vnitřních úprav v některých případech může být pouze zdánlivá. Dřevěné úpravy totiž jednak mohly podlehnout dekompozičním procesům v době následné pohřbu (srv. *Staššíková-Štukovská 1993*, 246), jednak mohly uniknout a unikaly pozornosti archeologů.

1.4.2. DŘEVO V HROBOVÉ JÁMĚ (*tab. 2, obr. 1:2; 2; 3*)

Dochované stopy dřevěných prvků, zpravidla prken, v hrobových jamách jsou pozůstatkem úprav, konstrukcí, schrán/rakví různých forem. Dřevo bylo využito při výstavbě *celodřevěných komor* (hrob bojovníka na III. nádvoří IIIN-199, hrob K1 ve svatovítské rotundě; *obr. 2:1,2*). Kámen u pravé nohy jako podložka sekery v hrobě bojovníka, stejně jako kámen pod hlavou kostry v hrobě K1 nesouvisejí přímo s hrobovou konstrukcí, a proto tyto hroby neřadím mezi hroby s úpravou hrobové jámy za pomoci dřeva a kamene.

Ve studovaném souboru dále registrujeme *rakve z dlabaného kmene* bez doloženého překrytí (pravděpodobně hrob JK-93 ve svatojiřské bazilice), s překrytím víkem (hrob JK-98) a s překrytím víkem z prken spojených příčným prkénkem (JÍZ-1/47). Další nálezy těchto rakví se dle předběžné zprávy vyskytly též v západní skupině pohřebišťe Jízdárna (*Smetánka – Hrdlička – Blajerová 1974*, 390). Užití rakví z dlabaného kmene zřejmě nevymizelo ani v mladohradištním období, jak dokládá hrob LN-473 pod deskou z bílého pískovce na Loretánském náměstí (*Borkovský-NZ*). U rakví z dlabaného kmene se již také setkáváme s kovovými spojovacími prvky. Rakev z hrobu JK-98 byla opatřena železnými

kruhy, kterými byly provlečeny tyče, které na ramenou neslo několik mužů.¹⁴ Jiným kováním byla opatřena zřejmě též rakev z vydlabaného kmene v hrobě JK-93. Předměty nalezené I. Borkovským v tomto hrobě byly původně určeny jako kování štítu a kování vědra (Borkovský 1975, 38-39, obr. VI, Tab. 61). Na základě dnešních znalostí se však pravděpodobně jedná o kování rakve (Frolík, v tomto sborníku).¹⁵

Obr. 2: Dřvo v úpravě hrobu. 1, 2 - dřevěné komory; 3-6 - rakve (4 - bez kovových prvků; 3, 5, 6 - s kovovými prvky).
Abb. 2: Grabherrichtung unter Verwendung von Holz. 1, 2 - Holzkammern; 3-6 - Särge (4 - ohne Metallteile; 3, 5, 6 - mit Metallteilen).

I když se ve výše uvedeném hrobě JK-98 s rakví s železnými kruhy též setkáváme s kameny, respektive vypodložením rakve opukovými odštěpkami, řadím tento hrob k hrobům s dřevěnými prvky. Za rozhodující pro zařazení považuji vlastní rakev a její typologickou souvislost s dalšími rakvemi, podložení kameny považuji v tomto případě pouze za formální detail.

Jediný intaktní případ dřevěné schránky/rakve kubického tvaru spojené železným kováním se vyskytl v hrobě IIIN-194 na III. nádvoří (Frolík, v tisku). V době revize nález (př.č. 11174) měla z 21 zlomků většina podobu zlomků z plochých pásků, pouze v jednom případě se dochovalo celé pravoúhle zalomené kování, ve zlomcích se nacházely též hřebíky.¹⁶

Další zlomky kování, dokonce i s jedním hřebíkem, jsou známy jako sekundární nález ze zásypu pod Vratislavovou hrobkou ve svatojiřské bazilice. Dle I. Borkovského mohly pocházet z dřevěné schránky/rakve, v níž mělo Vratislavovo tělo spočívat od uložení přeneseného těla knížetem Boleslavem do doby Václava IV. (Borkovský 1975, 35-36). Jedná se o hypotézu, kterou nemůžeme opřít o jiný důkaz než je prostorová vazba zásypu a gotického hrobu Vratislavova. Obdobně však může jít o kování z jiného místa baziliky. Kromě toho se s ojedinělým železným pásovým kováním setkáváme v přeneseném hrobě knížete Svyatopluka II. (†1061; Frolík - Boháčová - Žegklitz 1988, 62, obr. 2:3). Dřevěné komory a dřevěné rakve, ať již kubického tvaru nebo z vydlabaného kmene stromu s kovovými prvky, jsou na Pražském hradě indikátorem vyššího sociálního statutu.

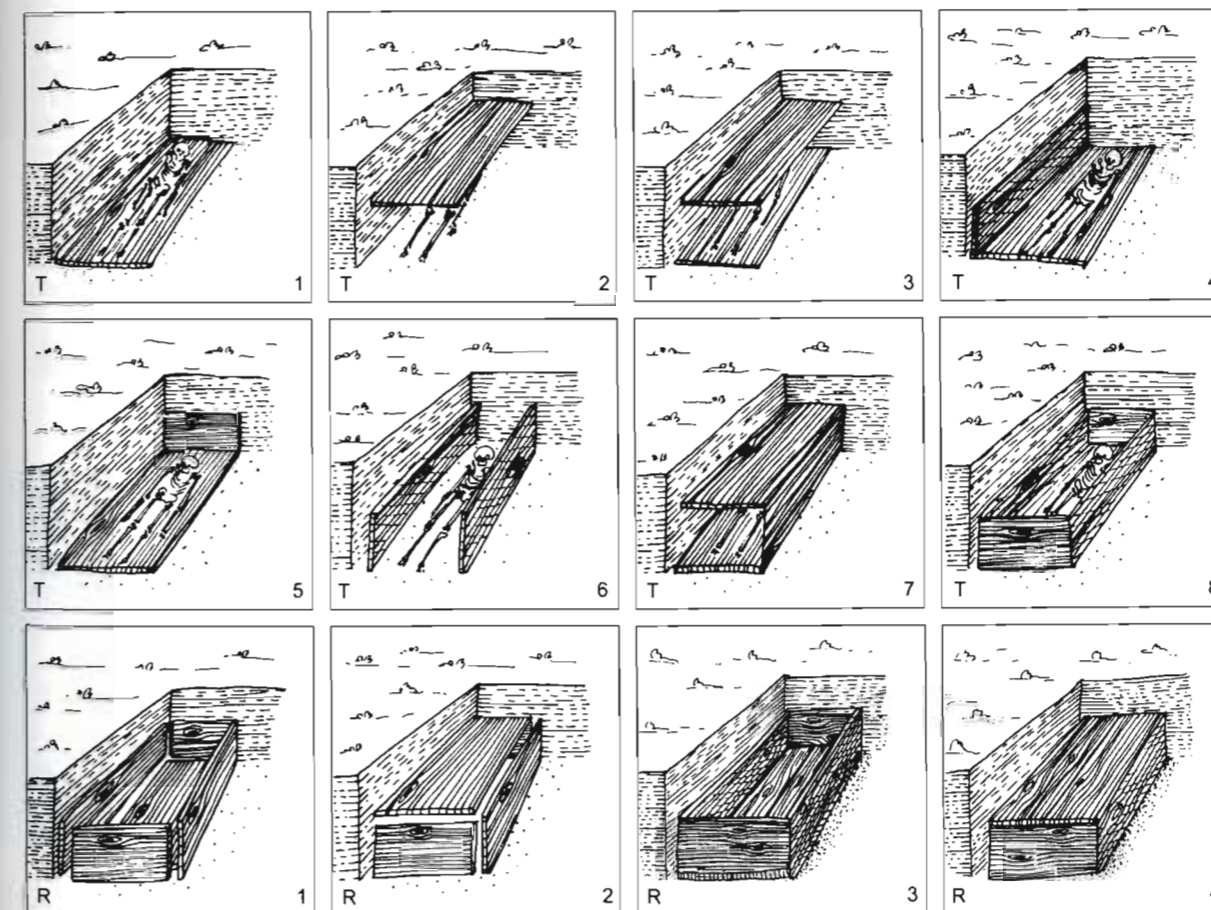
¹⁴ Vzhledem k tomu, že při délce 290 cm a hmotnosti dubového dřeva by celá rakev včetně nebožtíka vážila přes 400 kg, lze soudit na to, že buď byla rakev nesena více jak čtyřmi muži nebo byl kníže přinesen do hrobové jámy v odkryté rakvi, která byla teprve v hrobě zaklopena. Tím by se váha snížila na cca 250 kg.

¹⁵ Srv. kování na pohřební truhle z 11. století z katedrály v Burgosu (Charvát 2004, obrázek na str. 47).

¹⁶ Nález byl po kresebné a fotografické dokumentaci předán v roce 2002 ke konzervaci. Při povodni však došlo k jeho ztrátě.

Zcela specifický případ představuje ve studovaném souboru dřevěná románská cestovní truhla využitá jako pohřební truhlice z královské hrobky v katedrále sv. Víta. Byla potažena kůží a zdobená cínem a dalšími kovovými prvky (především Bravermanová - Lutovský 2001, 129-135; Bravermanová, v tomto sborníku).

Častým případem jsou fragmenty prkna/prken pod kostrou, nad kostrou, současně pod i nad kostrou, po obvodu hrobové jámy, mezi následně pohřbenými kostrami, a to v různých kombinacích (tab. 2; obr. 3). S výše uvedenými případy se setkáváme v různé míře a v různém stupni dochování jak na pohřebištích, na nichž se pohřbívalo v období sklonku 9.-10. století (Jízdárna, Jelení-Lumbeho zahrada, Strahov), tak na těch, které fungovaly v 11.-13. století (vně jižního opevnění, u kostela p. Marie, u baziliky sv. Víta, ve svatovítském i svatojiřském komplexu). V některých případech se mohlo jednat o součást obložení hrobové jámy či o vnitřní dřevěnou konstrukci (máry na nožičkách, nosítka apod.), v jiných případech o celodřevěné rakve. Zvláště v případě hrobů na pohřebištích sklonku 9.-10. století záleží na míře dochovaných detailů a kvalitě dokumentace, které nám tyto dvě formy dovolí či nedovolí rozlišit. Na námi studovaných pohřebištích je však situace ve většině případů natolik špatná, že podobné rozlišení neumožňuje. Z těchto důvodů jsou omezeny možnosti využití poznatků antropologie o možné detekci uložení nebožtíka v duté schráně dle polohy vybraných částí jeho skeletu (Černý 1995, 309-311, obr. 4).

Obr. 3: Dřvo v úpravě hrobu. T1-T8 - stav dle terénní dokumentace; R1-R4 - rekonstrukce jako obložení a dřevěné schránky/rakve.

Abb. 3: Grabherrichtung unter Verwendung von Holz. T1-T8 - Zustand aufgrund der Dokumentation im Gelände; R1-R4 - Rekonstruktion als Auskleidung und Holztruhe/Sarg.

Úprava	Jizdáma	Jelení-Lumbeho zahrada	Strahov	Vně jižního opevnění	Kostel P. Marie a II. nádvoří	III. nádvoří	Svatovítský komplex	Svatojiřský komplex	Loretánské nám.
Hrobová jáma bez úpravy	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Úpravy za použití dřeva dle stavu dochování									
stopy dřeva	2/47, 11/51, 17/51, 18/51, 27/51, 74/51, 9/83	1/1911, 7/37, 9/96	6/2001	8/87	31?, 37-38?, 47	+		8, 115, 116	+
prkna pod kostrou	8/51, 15b/51, 19/51, 97/51, 99/52	1/37	3/2000	16/87	2	+			+
prkna nad kostrou		2/37, 3/37?	1/2000						
prkna pod i nad kostrou, mezi kostrami		2/96		10/87				104 (nad kostrou nejisté)	+
<i>Dřevěné komory</i>									
dřevěná konstrukce/komora zaujímající celou hrobovou jámu						199 kámen u nohy	K I kámen pod hlavou		
<i>Rakve</i>									
rakev z vydlabaného kmene stromu	1/47								+
rakev z vydlabaného kmene stromu s kováním								93?, 98 kamenné vypodlož.	
dřevěná rakev s kováním						+			
dřevěná rakev spojená hřebíky (před r. 1300)							+		
<i>Dřevěné schránky – rakve spojované dřevěnými prvky, případně jiná dřevěná konstrukce</i>									
dřevěná konstrukce/schránka zaujímající centrální část hrobové jámy		5/96							
prkna pod kostrou a boční prkna		5a/37	7/2001	2/86	1, 13, 78				
prkna z víka nad kostrou a boční prkna					9, 77				
prkna pod kostrou a na užších stranách/straně			10/2001						
prkna nad i pod kostrou, boční?				4/87, 13/87					
úplně dřevěné obložení či rakev spojovaná dřevěnými prvky				9/87?, 14/87?		+		8, 17, 118, 119, 123	+
jiné kombinace					39, 76				
blíže nespecifikované dřevěné prvky			5/2001		28	+	+		+
<i>Jiné</i>									
románská cestovní truhla využitá jako pohřební truhlice – potažená kůží a zdobená cinem a dalšími kovovými prvky							+		

Úprava	Jizdáma	Jelení-Lumbeho zahrada	Strahov	Vně jižního opevnění	Kostel P. Marie a II. nádvoří	III. nádvoří	Svatovítský komplex	Svatojiřský komplex	Loretánské nám.
Úpravy za použití dřeva a kamene									
prkna pod kostrou, čelní prkno u hlavy, prkno nad kostrou zatížené opuk. kameny	4/82								
prkna pod kostrou v kombinaci s kamenným obložením/povrchovým vyznačením	96b/51 (O)			11/87	44 (V)				
částečně dochovaná dřevěná schránka – rakev, případně dřevěné obložení v kombinaci s kamenným obložením/povrchovým vyznačením	24/51 (O)			3/86, 12/87, 15/87 (V)	3, 15?, 30 (O)				+
kámen za hlavou a částečně dochovaná dřevěná schránka – rakev, případně dřevěné obložení				6/87?, 7/87					
úplně dochovaná dřevěná schránka – rakev, případně dřevěné obložení v kombinaci s kamenným obložením/povrchovým vyznačením				5/87, 9/87 (V?)					
velký kámen za hlavou a prkno/ prkna nad kostrou								105	
Úpravy za použití kamene dle stavu dochování (O – obložení, V – povrchové vyznačení)									
částečné kamenné obložení/vyznačení	30/51 (O), 91/51 (O), 102/52 (O), 104/52 (O), 10/83 (O), 12/83 (O),				7, 10, 24, 34, 35(V?), 41?, 42, (O), 45, 53?			117	+
částečné kamenné obložení/vyznačení a kámen pod lebkou					46	+			
kameny za hlavou, kolem hlavy	10/51 (3), 89/51 (x), 90/51 (3), 100/52 (1+1), 101/52 (2), 103/52 (2),					+/V			+/ V
kámen za hlavou	7/51, 70/51? 92/51				36, 75	+/V			+/ V
kámen pod hlavou	98/51				viz hrob 62		viz hrob K1		

Tab. 2: Úpravy hrobů v 9.-13. století s použitím dřeva, dřeva a kamene, kamene. O – obložení; V – povrchové vyznačení.
Tab. 2: Herrichtung der Gräber aus dem 9.-13. Jh. unter Verwendung von Holz, von Stein und Holz, von Stein. O – Verkleidung; V – Bezeichnung an der Oberfläche.

I. Borkovský v dokumentaci v souvislosti s dřevem vždy uvádí termín *rakev* bez ohledu na to, zda se jedná o hrob sklonku 9.-10. či 11.-12. století.¹⁷ Tento termín je uváděn i v zápisech jiných autorů ve výzkumných denících z 20. a 30. let.¹⁸ Když jsem zkoumala pohřebiště ve Starém královském paláci, které je součástí pohřebiště vně jižního opevnění, používala jsem v dokumentaci termín *dřevěné obložení*, při jeho zpracování jsem však stále více váhala, zda se nejedná o pozůstatky *rakví*. Když jsem se seznámila blíže s pohřebišti na II. a III. nádvoří a na Loretánském náměstí (*Frolík*, v tisku; *Borkovský-NZ*), přiklonila jsem se k interpretaci pozůstatků dřeva na pohřebištích 11.-12./13. století jako *rakví*. Nepřímou indicií pro použití *rakví* bez železných spojovacích prvků by mohlo být zvláště etážové pohřbívání, v jehož případě si snáze představíme vrstvení *rakví*, než vyhloubení jámy, zhotovení vnitřního obložení, do kterého bylo dodatečně z már přesunuto tělo nebožtíka.

Jak se situace s interpretací dřevěných prvků jeví jinde? Dřevěné rakve, které „byly sbity železnými hřeby nebo skobami a někdy i obity železnými pásy“ rozlišil jako typ IV na pohřebišti ve Starém Městě již V. *Hrubý* (1955, 58, 65-66, obr. 6-7). Do téže skupiny vzhledem k hledisku přenositelnosti zařadil též rakve z dlabaného kmene ovšem bez železných prvků. Je přitom překvapující, že ačkoliv dřevěné schrány, které bychom mohli považovat za rakve, vyobrazuje (např. *Hrubý* 1955, obr. 6: III-6, III-7, III-8), nenazývá je rakvemi, ale komorami. Z *Hrubého* pojetí vyšel i B. *Dostál* (1966, 20-22). V Čechách termín *rakev* užil R. Turek obdobně jako moravští badatelé pro označení schrán s železným kováním, zatímco v ostatních případech mluví o obložení (*Turek* 1976, 254; *týž* 1978, např. 125). M. Šolle v tomtéž smyslu používá termín *truhla* na základě nálezu železných spon u hrobu 124 na starokouřimském pohřebišti (*Šolle* 1959, 370). Souběžně však uvažoval jako o truhle v případě hrobu 36, kde se žádné kování nedochovalo. Na problematičnost odlišení truhel a dřevěného obložení upozornili mj. M. Šolle (1959, 370, 486) i J. *Eisner* (1966, 367).¹⁹ Termínu obložení se naopak drží např. L. Skružný na pohřebišti v Bášti (*Skružný* 1980, 211) či jej najdeme v předběžné publikaci pohřebiště západní skupiny Jízdárna (*Smetánka - Hrdlička - Blajerová* 1974, 390). M. Hanuliak rozlišuje kromě využití dřeva jako podložek, překrytí a kúlů v čtyřkúlové konstrukci následující úpravy: *postranný obklad, rámová konstrukcia debnového typu, rámová konstrukcia srubového typu, rámová konstrukcia s obkladem stien hrobovej jamy, truhla* (*Hanuliak* 2004, 81-95, o odlišení *rakví* a rámové konstrukce bednového typu s. 89 a 93). S váháním mezi termínem *obložení* a termíny *dřevěná konstrukce/schrána/rakev* se setkáváme např. při publikaci středohradištního pohřebiště ulici U radnice čp. 13/1 v Praze na Starém Městě (*Havrdá* 2002, 57, 59). K termínu *rakev* se kloní dále např. D. *Frolíková-Kalishová* (2000, 219) v souladu s názory H. *Zoll-Adamikové* (1971, 29-30) či J. *Unger* (2002, viz obr. 18). S paralelním použitím termínu *rakev - dřevěné obložení* se setkáváme ve vyhodnocení hřbitova u kostela sv. Petra a Pavla na Oškobrhu, a to v jeho hřbitovním horizontu datovaném ovšem až do pokročilého 13.-15.(?) století, přičemž v horizontu pohřbívání ve 13. století před výstavbou kostela je patrná absence těchto forem (*Hrdlička - Richter* 1974, 145).²⁰

¹⁷ V případě pohřebiště na Loretánském náměstí je častý popis „*dřevěná rakev s vikem bez dna*“ (*Borkovský-NZ*).

¹⁸ Případ, kdy se také již v primárním popisu odráží neúplné dochování konstrukce: „*kostra byla pohřbena v dřevěném truhlíku bez příkryvy (stopy prken, tvořící obdélník kolem kostry, na samotné kostře nic)*“ (*Frolík*, v tisku).

¹⁹ J. *Eisner* o rakvích (1966, 367): „*Rakví nazýváme dřevěnou schránku, do níž bylo mrtvé tělo položeno, k hrobu dopraveno a do hrobu dáno. Desky rakve byly sbity železnými hřeby, skobami i železnými pásy, ale někdy byly spojeny jen dřevěnými kuličky. Někdy je nesnadno rozlišit zbytky rakve od zbytků bednění („domoviny“). Rakev byla u některých slovanských sousedů už dávno známa, ale u Slovanů není doložena před dobou křesťanskou a nestala se ani za celou dobu hradištní zjevem obecným...*“ Rakve v Čechách autor zmiňuje v souvislosti s pohřebišti Žalov, Jelení, Jízdárna, Bartolomějská ad.

²⁰ „*O používání rakví nebo dřevěného obložení v této fázi hřbitova svědčí vedle zmíněných železných hřebíků a kování zbytky ztrouchnivělého dřeva.*“ (*Hrdlička - Richter* 1974, 147).

Shrneme-li výše uvedené příklady, jednoznačně odrážejí terminologickou rozkolísanost. Velmi často jeden a tentýž archeologicky zjištěný fakt – stopy dřeva v různých pozicích hrobu – je interpretován někdy jako obložení, jindy jako *rakev/truhla*. Za určité východisko z této situace by bylo možno považovat důsledné rozlišování úrovně nálezové a úrovně interpretační. Tyto dvě úrovně se snažím ilustrovat na obrázcích (např. obr. 3: T – situace v terénu, R – možnosti rekonstrukce). Interpretační úroveň by měla být spojena s důkladným dokazováním jednotlivých možností. Ona důkladnost je pochopitelně přímo úměrná kvalitě provedeného výzkumu i zachované dokumentace a má smysl zvláště u kvalitně vedených výzkumů. V případě pohřebišť z Pražského hradu a jeho předpolí jednoznačné důkazy pro rozřazení konkrétních hrobů ke konkrétní interpretaci však až na výjimky nejsou k dispozici.

Vzhledem k obtížím při odlišení dřevěných konstrukcí/obložení od *rakví* a vzhledem k potřebě odlišení celodřevěných *rakví* bez kovových spojovacích prvků od nepochybných raně středověkých *rakví* (z dlabaných kmenů, s kováními) či od novověkých *rakví* spojovaných hřebíky, stojíme před problémem, jak nazývat ony pozůstatky dřeva v hrobových jámách, o nichž se dozvídáme z různě kvalitní dokumentace jednotlivých výzkumů. K dispozici je několik možností – konkrétnější *rakev, truhla*, obecnější *dřevěná schrána*, či nejobecnější *dřevěná konstrukce*. Přitom obecnější termíny lépe odrážejí nejednoznačnost interpretace dochovaných zbytků dřev. Termín *rakev* je všeobecně srozumitelný. Musí však být doplněn dalším určením, tj. *celodřevěná* či *spojovaná hřebíky*, což název samotný prodlužuje. Řešením by snad bylo používat termín *rakev* pro schrány spojované hřebíky či jinými kovovými prvky a termín *truhla* pro celodřevěné schrány. Který z názvů se ujme, však ukáže až další praxe.²¹

V souvislosti se studiem *rakví* je třeba se tázat, zda a jaké existují ve studovaném souboru doklady existence *rakví spojovaných hřebíky* před rokem 1400. Na pohřebištích vně jižního opevnění, na II. nádvoří, ani na Loretánském náměstí se nepodařilo takový případ doložit. Hřebíky na Loretánském náměstí (např. př.č. 12856, 12859, 12861, 12920, 12940, 12944, 12951) se nevyskytují v počtech a souvislostech, které by indikovaly existenci *rakví* spojovaných hřebíky. Mj. některé pocházejí z hrobů, v jejichž případě je výslovně uvedeno, že nebyly zjištěny stopy *rakve* (*Borkovský-NZ*).

Přesuneme-li pozornost na pohřebiště u kostela Panny Marie, pak ve výkopovém deníku k pohřebišti na II. nádvoří u kostela Panny Marie I. Borkovský uvádí: „*12. září 1950...Byla tu černá, mastná hlína, která patří ke hřbitovu a k terénu kostela, v ní střepy, jedna bronzová esovitá záušnice, bronzové drátky, kosti, železné hřebíky od rakví a opuka*“ (*Frolík*, v tisku). Souvislost nálezů hřebíků s *rakvemi* nelze vyloučit, ani jakkoliv dokázat.

Pozornost přitahují především nálezy hřebíků z prostoru svatovítského komplexu. Pravděpodobně nejstarší hřebíky ve spojitosti s hrobovými nálezy př.č. 11885 byly objeveny v roce 1929 u kostry 4 (dnes IIIN-230) v přizděné kapli k věži baziliky sv. Víta. Tento hrob se přitom nacházel stratigraficky pod hrobem 3 se železným kroužkem u pánve (dnes IIIN-229, *Frolík*, v tisku) a v blízkém sousedství hrobu 2 (dnes IIIN-228), který obsahoval údajně ve váčku denár Vladislava II. (1140-1172). Další železné hřebíky byly objeveny v roce 1925 na III. nádvoří uvnitř románské chodby spojující kostel neznámého zasvěcení

²¹ I francouzská terminologie odlišuje termín *coffrage de planches non clouées a cercueils cloués ou ferrés* (*Colardelle* 1996, Tab. 2; *Lorans* 1996, 259). J. F. *Reynaud* (1998, Fig. 165) rozlišuje *coffres a cercueils*. N. C. W. *Bateman* (1997, 117-118) označuje dřevěné konstrukce 11.-12. století na jednom z londýnských pohřebišť jako *boxes*, které byly „*simply pegged together at the corners with slender dowells, usually at an angle to the timbers*“ a odlišuje je terminologicky od *rakví - coffins*. O *rakvích* spojovaných kuličky uvažuje též podle E. Gringmuth-Dallmera S. *Hesse* (2003, 169).

(dříve kostel sv. Bartoloměje) a románskou baziliku sv. Víta. K hrobu 4 (dnes IIIN-079), který lze rámcově datovat do 12.-13. století, se dochoval následující důležitý popis: „Z levého rohu rakve za hlavou kostry č. 4 byly vyndány 3 kousky železných hřebíků od rakve trčících ještě v shnilém prknu.“ (Deník 1925/3, s. 215; Frolík, v tisku).²² Shrňeme-li uvedená zjištění, pak můžeme konstatovat, že před sebou máme doklady o vzácném výskytu rakví spojovaných hřebíky již ve 12.-13. století. Jistě není náhodou, že se objevily právě v exponované poloze Pražského hradu.²³ Pomineme-li dřevěné schránky určené k uložení ostatků knížat přenesených z baziliky do katedrály ve 14. století, neboť se nejedná o rakve ve vlastním slova smyslu, pak se ve studovaném souboru s rakvemi tentokrát již jistě spojovanými hřebíky až na výjimky setkáváme až v novověku (viz dále). Naše představy o použití rakví v Čechách se nepochybně změní po detailnějším studiu této problematiky a vyhodnocení výzkumů hřbitovů 12.-14. století.²⁴

Závěrem se zastavíme u druhů dřeva, které bylo použito k úpravě hrobových jam a výrobě rakví. Pokud jde o druhy dřeva, které se vyskytly u běžných hrobů, pak máme dostupné údaje pouze z pohřebišť Jízdárna (JÍZ), Jelení-Lumbeho zahrada (JEL-LZ) a vně jižního opevnění (VJOP). Fragment dřeva z hrobu JÍZ-4/82 a ze záspy hrobu JÍZ-9/83 pochází z borovice (*Pinus silvestris*). V případě hrobů ze závěru 9. a 1. poloviny 10. století na pohřebišti Jelení-Lumbeho zahrada rozlišil M. Kaplan dřevo borovice lesní (*Pinus silvestris*), jedle bělokoré (*Abies alba*) a smrku ztepilého (*Picea abies*; Březinová – Turek 1999, 680). Z nálezné zprávy (Březinová 1998, č.j. 3035/98) přitom nepřímě vyplývá, že v hrobě JEL-LZ-2/96, v němž byli postupně uloženi dva nebožtíci, se každý vyznačoval úpravou z jiného druhu dřeva (*Picea abies*, *Pinus silvestris*). Na pohřebišti vně jižního opevnění, které fungovalo v 11. století, bylo obdobně použito dřevo borové a jedlové. Stopy kůry svědčí o tom, že šlo o prkna z povrchově neopracovaných kmenů. Zpracování smrku doloženo na tomto pohřebišti není. Podíváme-li se na materiál použitý pro úpravy hrobů významných jedinců, pak hrobová komora hrobu bojovníka IIIN-199 byla zhotovena ze dvou druhů dřeva. Stěny a dno byly dle dr. Němejce ze dřeva dubového, víko ze dřeva měkkého, pravděpodobně z jedle (Borkovský 1946, 123-124). Knížecí rakve z dlabaných kmenů v bazilice sv. Jiří byly vyrobeny z dubu (JK-98) či jasanu (JK-93; Borkovský 1975, 26, 38).

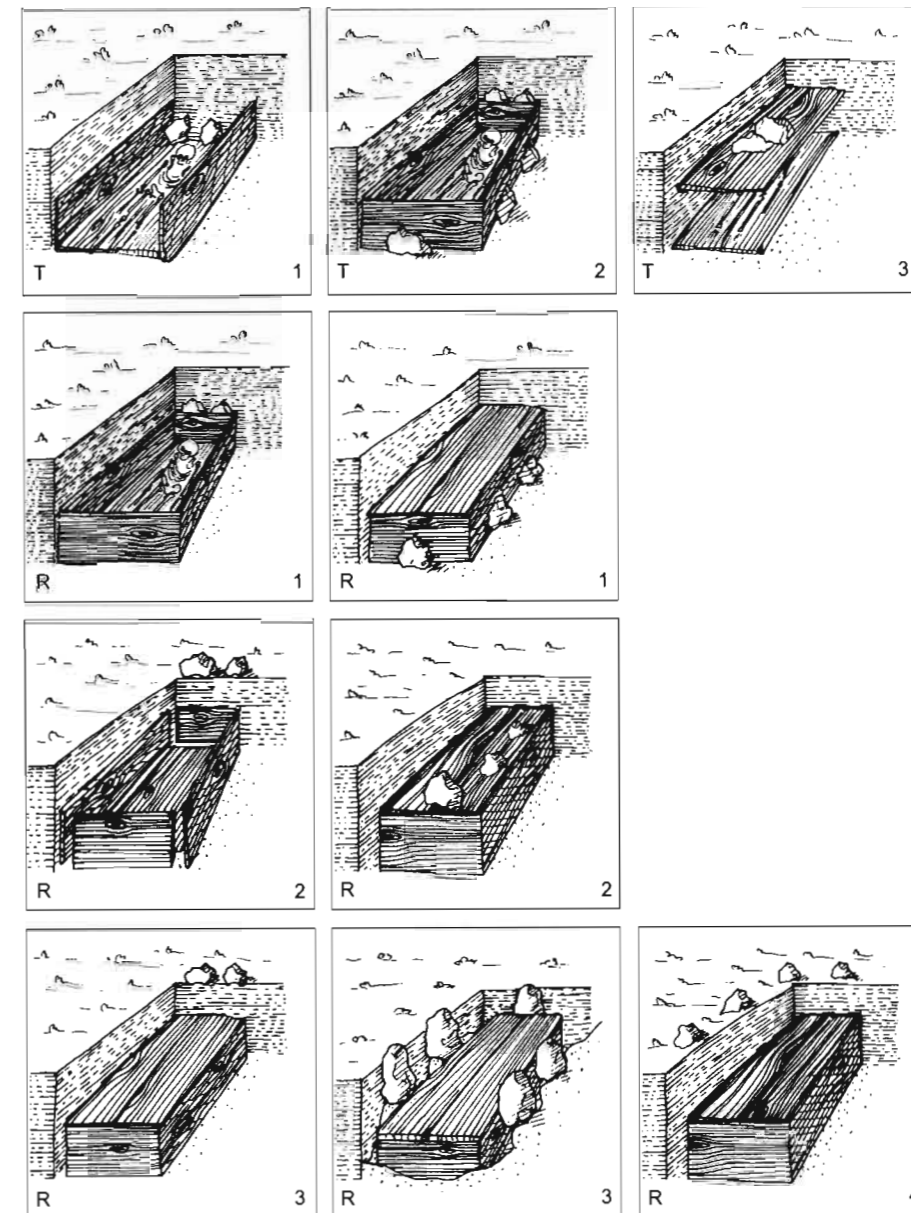
1.4.3. DŘEVO A KÁMEN V ÚPRAVÁCH HROBOVÝCH JAM (tab 2; obr. 4)

Stopy dřevěných prken a schrán/rakví v kombinaci s opukovými kameny se vyskytují jak v případě hrobů sklonku 9.-10. století u Jízdárny, tak četně na pohřebištích 11. 12./13. století – na II. nádvoří u kostela Panny Marie, vně jižního opevnění, na Loretánském náměstí, u kostela sv. Víta i severně baziliky sv. Jiří (tab. 2). Pokud jde o dřevěné prvky,

²² Další hřebík př.č. 11567 je spojen s kostrou 3 z pohřebiště u baziliky, a to údajně z raně gotického horizontu pohřbívání (Seznam nálezů 1). V tomto případě je ovšem doložen pouze jediný hřebík, což poněkud snižuje pravděpodobnost jeho využití jako spojovacího prvku rakve. Jakési zbytky „železného kování rakve“ měly být nalezeny v sekundární výplni tvořené stavební sutí v jedné z hrobek v transeptu baziliky – dnes IIIN-033 (blíže Frolík, v tisku). Nálezový kontext a absence předmětů nedovolují bližší interpretaci nálezu.

²³ K výkvvům v rozšíření rakví spojovaných hřebíky od doby římské do novověku v jihovýchodní Galii M. Colardelle (1996, Tab. 2). Prakticky totožný obraz, tj. výskyt rakví spojovaných hřebíky v době římské do 5. století a od 14. století dále, konstatovala E. Lorans (1996, 259). První z autorů počítá s dílčím výskytem rakví již cca od poloviny 11. století. O rakvích z jiného pohledu Ariès 2000, 212-216.

²⁴ Běžný měl být např. výskyt rakví spojovaných hřebíky na pohřebišti kolem bývalého kostela sv. Benedikta v Praze-Starém Městě, resp. již v jeho III. horizontu z období 1240-1380, v éře, kdy zdejší areál získal řád německých rytířů (Ječný – Ölmerová 1988, 16). Po čtyřech až šesti hřebících bylo používáno k zatlučení vík rakví na židovském hřbitově ve Vladislavově ulici v Praze 1, které na tomto místě existovalo zhruba mezi lety 1254 až 1478 (Wallisová 2002, 86).

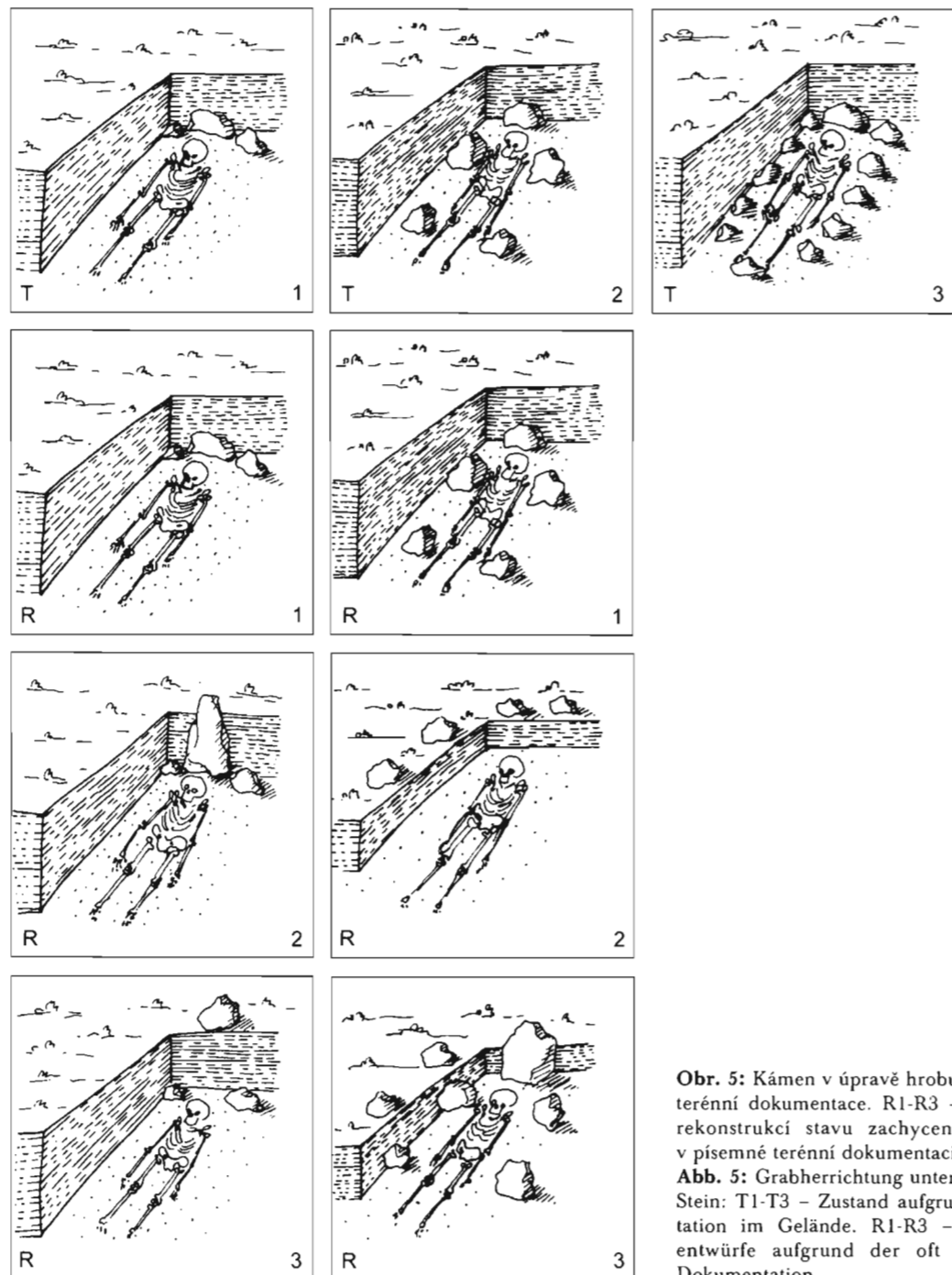

Obr. 4: Dřevo a kámen v úpravě hrobu. T1-T3 – stav dle terénní dokumentace; R – ukázky možných rekonstrukcí stavu zachyceného často pouze v písemné terénní dokumentaci.

Abb. 4: Grabherrichtung unter Verwendung von Holz und Stein. T1-T3 – Zustand aufgrund der Dokumentation im Gelände; R – Rekonstruktionseurwürfe aufgrund der oft nur schriftlichen Dokumentation.

dotýkají se jich poznámky uvedené výše. Vyskytl-li se v souvislosti s dřevěnou komorou či rakví kámen, a to fakticky pouze ve funkci formálního detailu, pak jsem z praktických důvodů tyto hroby uvedla v rámci hrobů s dřevěnými prvky (hrob bojovníka IIIN-199 na III. nádvoří, K 1 v rotundě sv. Víta, hrob JK-98 v bazilice sv. Jiří). Pokud jde o standardní případy použití kamene na raně středověkých pohřebištích, pak je základním problémem rozlišení konkrétní funkce kamenů při úpravě hrobové jámy, tj. skutečného kamenného obložení mrtvého na prkně či v dřevěné schráně, s jakým se setkáváme např. na pohřebišti Jízdárna, kamenného krytu, povrchového vyznačení hrobu apod. Vyloučena není ani možnost souběžného využití některých kamenů jako obložení a dalších jako povrchového vyznačení. Zamysleme-li se v tomto kontextu nad termínem obložení, pak nás nepřekvapí v případě hrobů, v nichž je kameny obložen nebožtík ležící na prkně (např.

JÍZ-96b/51). Poněkud zarážející nám můžeme připadat v případě, že kameny doprovázejí dřevěné schrány/obložení. V tomto případě je totiž třeba se ptát: Proč by měly být rakev/dřevěná schrána/obložení ještě obkládány kameny? V některých případech by se snad mohlo jednat dílem o nerozpoznané povrchové vyznačení, zvláště v případě archeologických výzkumů a výkopů staršího data. Vzhledem k tomu, že se tento typ úpravy čteně objevuje v intaktních situacích v domácím i zahraničním prostředí,²⁵ však bude třeba hledat další zdůvodnění. Estetická funkce není příliš pravděpodobná. Je ovšem otázkou, zda se např. nemohlo jednat o formu jakéhosi zapření dřevěné konstrukce/rakve v hrobové jámě či zatížení krycí desky. V každém případě je však třeba při budoucích výzkumech pohřebišť těmto detailům věnovat zvýšenou pozornost.

Obr. 5: Kámen v úpravě hrobu: T1-T3 – stav dle terénní dokumentace. R1-R3 – ukázky možných rekonstrukcí stavu zachyceného často pouze v písemné terénní dokumentaci.

Abb. 5: Grabherrichtung unter Verwendung von Stein: T1-T3 – Zustand aufgrund der Dokumentation im Gelände. R1-R3 – Rekonstruktionsentwürfe aufgrund der oft nur schriftlichen Dokumentation.

1.4.4. KÁMEN V ÚPRAVĚ HROBOVÝCH JAM (tab. 2; obr. 5, 6)

Přejdeme nyní k úpravám s použitím kamene. Relativně úplné kamenné obložení se snad dochovalo u hrobu JK-117²⁶ ve svatojiřském komplexu a snad u některých hrobů na Loretánském náměstí (Borkovský 1975, 107; Borkovský-NZ). Nejčastěji se ovšem setkáváme s částečně dochovaným kamenným obložení, mj. u šesti hrobů ve východní a střední skupině pohřebišť Jízdárna (blíže tab. 2). Při výkopech v 19. století ve Strahovské cihelně si tehdejší autoři povšimli 2-3 kamenů kolem hlavy, úpravy hrobové jámy za pomoci kamene byly zjištěny též na pohřebišti na Panenské. V případě kamenů za hlavou či kolem hlavy není zvláště na pohřebišťích 11.-13. století vždy rozlišitelné, zda se jedná o doklad částečného či úplného obložení, nebo dokonce o původně povrchové vyznačení hrobu. Jak již bylo dříve konstatováno, zcela vyloučit nelze ani tu variantu, že i v případě jediného hrobu některé kameny byly součástí obložení, zatímco jiné hrob vyznačovaly na povrchu.

S jedním kamenem za hlavou se setkáme jak na pohřebišti u Jízdárny, tak na mladohradištních pohřebišťích. Právě na pohřebišťích na Loretánském náměstí, II. nádvoří, III. nádvoří a vně jižního opevnění nás však opět často přepadnou pochybnosti, kdy je tento kámen součástí úpravy vnitřní hrobové jámy a kdy vyznačení hrobu, zvláště je-li situace popisována jako „kámen na výšku postavený“, „kámen na stojato“. S výjimkou pohřebišť vně jižního opevnění jsou interpretační možnosti omezeny nedostatečnou dokumentací. Dominující slovní popis situace je pouze v ojedinělých případech doplněn náčrtem či fotografií, které zpravidla neposkytují dostatek informací. Chybí především údaje o vzájemných výškových poměrech.

Zcela samostatnou formu využití kamene představuje kámen pod hlavou, s nímž se setkáváme jak na pohřebišti Jízdárna (JÍZ-98), tak v knížecí hrobce v kostele P. Marie (IIN-62) a svatovítské rotundě (hrob K1), tak na hřbitově u baziliky sv. Víta na III. nádvoří či v jedné z hrodek při sakristii premonstrátské kanonie na Strahově (Kubiček – Líbal 1955, obr. 85; tab. 2).

Shrneme-li úpravy hrobů za použití kamene, pak kámen vystupuje v několika funkcích: ve funkci povrchového vyznačení, obložení, podložky pro hlavu, případně zapření či podepření dřevěné rakve.²⁷ Celkově v kamenných úpravách dominuje použití opuky. Pouze na pohřebišti na Loretánském náměstí a na III. nádvoří u baziliky sv. Víta vystupuje ojediněle též pískovec (Borkovský-NZ).

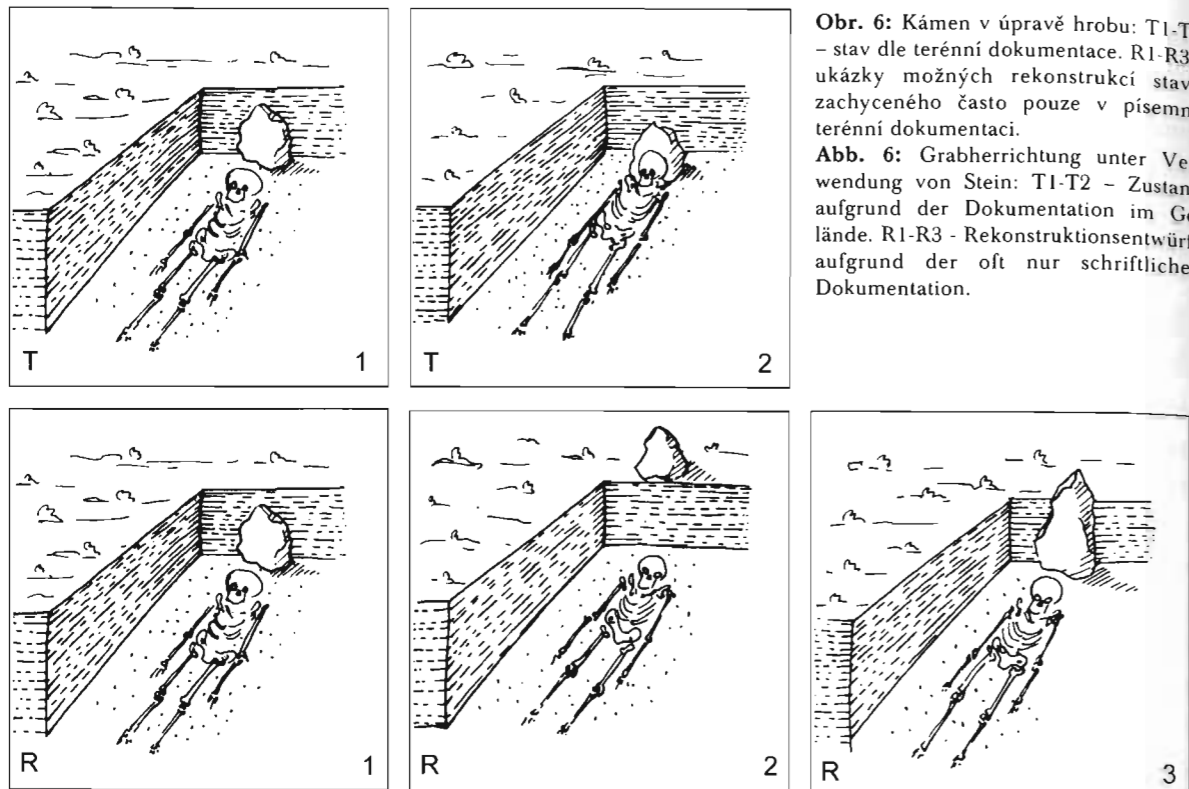
Konkrétně v souvislosti s Pražským hradem vyvstává otázka počátků využití opuky k obložení či vyznačení hrobových jam, tj. zda byla opuka k obložení kamenů využívána až v době vzniku nejstarší kamenné architektury (kostel P. Marie, nejstaršího opevnění s čelní kamennou plentou), nebo zda je možné, aby jí použití opuky předcházelo.

²⁵ Kombinace dřeva a kamene v úpravě hrobů na pohřebišti v Mlékojedech názorně Zápotocký (1965, 357, obr. 87) či v Libici nad Cidlinou Turek (1976, 254-255). Pro srovnání lze uvést, že např. v Galii jsou *coffrages de planches non clouées* v období cca do roku 700 hojně a poté s přestávkami v malé míře i nadále až k roku 1300 též kombinovány s kameny (Colardelle 1996, Tab. 1 a 2).

²⁶ V souladu s I. Borkovským lze konstatovat, že tento hrob vznikl až v době, kdy stála románská kaple Panny Marie, jejíž podlahu hrobová jáma prolomila. Předchází přitom výstavbě renesanční křížové loď. I. Borkovský tento hrob – jednak na základě nálezů zbytků malované omítky v zásypu hrobu, jednak možná pod vlivem blízkého novověkého hrobu 3 - datoval do doby pozdně gotické (Borkovský 1975, 107). Vzhledem k porušení hrobu v blíže neurčené době, čemuž nasvědčují zpřeházené kosti, nelze vyloučit, že se zbytky malované omítky mohly do zásypu dostat sekundárně a hrob může pocházet z doby výrazně starší, raně středověké.

²⁷ Srv. Kovářik 1991, 20-23, který na pohřebišti v Praze – Motole rozlišil použití kamene: k obložení stěn, k překrytí hrobů malých dětí, jako náhrobky a k protivampyrickým opatřením. Doklady kamenných příkrovů nad dětskými hroby a závalů na pohřebišťích na předpolích Pražského hradu existují, nebyly však detailně publikovány (západní skupina pohřebišť Jízdárna – předběžně Smetánka – Hrdlička – Blajerová 1974, 390; Strahov).

Obr. 6: Kámen v úpravě hrobu: T1-T2 – stav dle terénní dokumentace. R1-R3 – ukázky možných rekonstrukcí stavu zachyceného často pouze v písemné terénní dokumentaci.

Abb. 6: Grabherrichtung unter Verwendung von Stein: T1-T2 – Zustand aufgrund der Dokumentation im Gelände. R1-R3 – Rekonstruktionseurwürfe aufgrund der oft nur schriftlichen Dokumentation.

Další zajímavou otázkou je výskyt kamenů, zpravidla opukových, na pohřebištích obecně. V interiéru hradu se s opukovými kameny na hřbitovech setkáme běžně. Podíváme-li se však na pohřebiště na předpolích hradu, zjistíme určité rozdíly. Opukové kameny se vyskytují na pohřebišti u Jízdárny, Strahovská cihelna, na Panenské a ve východní skupině pohřebiště na Strahově. V případě pohřebišť Královská zahrada a Malovanka o úpravě hrobů nic bližšího nevíme. Ovšem na pohřebišti Jelení-Lumbeho zahrada a v západní skupině pohřebiště na Strahově kámen až na jednu výjimku²⁸ doložen nemáme. Zdrojem rozdílů nemůže být v daném případě nedostatek kamene, tak jak to například předpokládám při zdůvodnění minimálního zastoupení kamene na pohřebištích na Žalově, ani důvody chronologické či sociální. Spíše se kloním k názoru, že i na těchto pohřebištích kámen mohl být použit ve funkci povrchového vyznačení, které však zaniklo při snižování terénů.²⁹

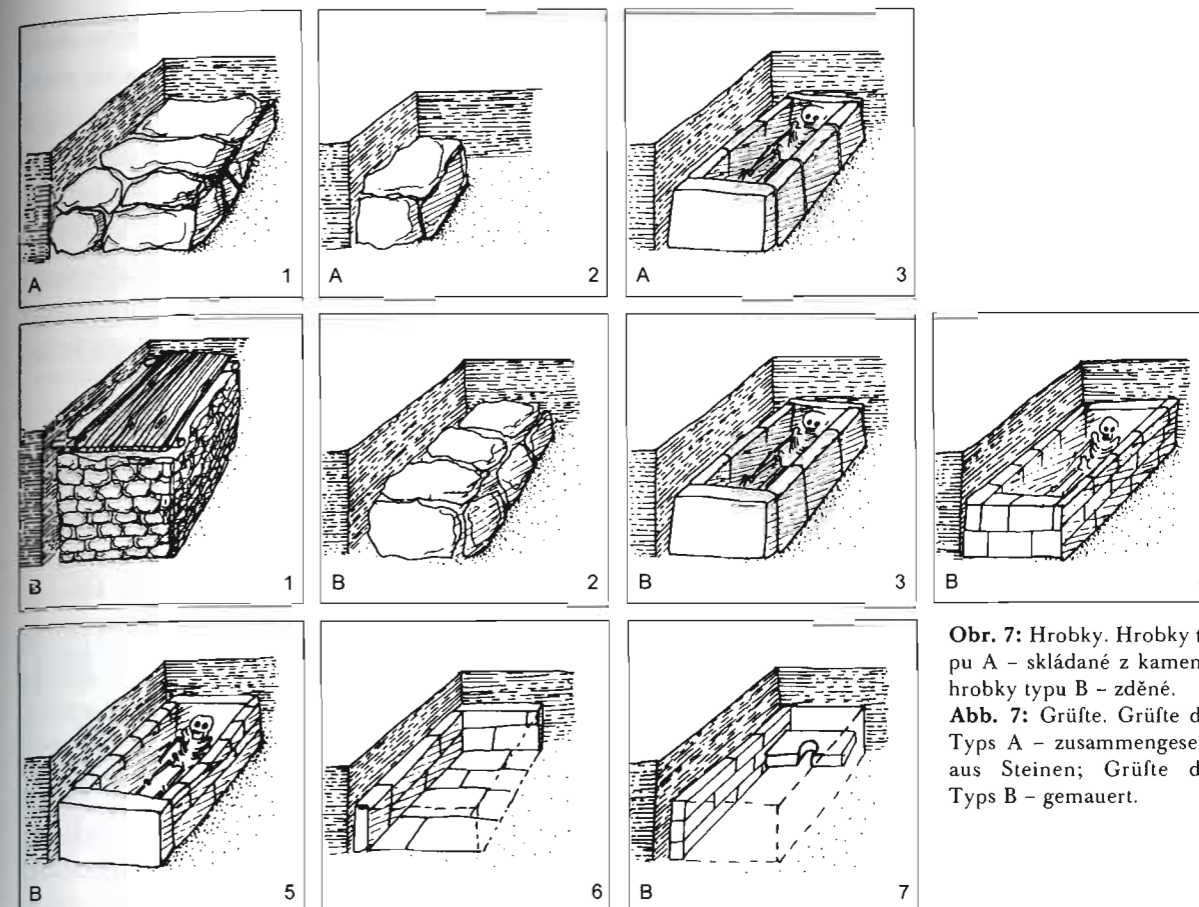
1.4.5. HROBKY (tab. 3; obr. 7)

Jako hrobky typu A označují takové úpravy hrobu za pomoci kamene, které celkově vzbuzují dojem hrobky, i když kameny nejsou spojovány maltou (tab. 3; obr. 7A). Můžeme je považovat za určitou formu imitace hrobek. Patří k nim hrob JÍZ-93/51 z pohřebiště Jízdárna. Dítě leželo na dřevěném prkně v hrobové jámě obložené opukovými kameny, které byly překryty třemi hrubě opracovanými opukovými deskami. I. Borkovský v dokumentaci též popisuje udusaný povrch vrstvy nad hrobem. Ačkoliv se nejedná o zděnou konstrukci, celkově působí dojmem hrobky.

Do této skupiny lze řadit i kamenné skříňky složené z opukových desek na vnitřní straně vyhlazených, jak jsou doloženy ve svatojiřském komplexu (bazilika: dětské hroby

²⁸ Jelení-Lumbeho zahrada: kamenná mohylka nad lebkou v hrobě JEL-LZ-2/96 nesouvisí bezprostředně s konstrukčními úpravami hrobu, ale s úpravou hrobu pro následný pohřeb do téhož hrobu.

²⁹ O snižování terénu v západní části strahovského areálu Kubiček – Libal 1955, 83.

Obr. 7: Hrobky. Hrobky typu A – skládané z kamenů; hrobky typu B – zděné. Abb. 7: Gräfte. Gräfte des Typs A – zusammengesetzt aus Steinen; Gräfte des Typs B – gemauert.

JK-90, JK-91; s otázkou též hrob JK-4 v jihovýchodní části ambitu, Borkovský 1975, 37, 76).³⁰ Dno opukové skříňky JK-90 přitom bylo z břidlice vyhlazené maltou (Borkovský 1975, 37). V mladohradištním horizontu (11.-12./13. století) se setkáváme s jednořadým obložením z pravidelných opukových desek u kostela P. Marie na II. nádvoří i na Loretánském náměstí (IIN-19, blíže Frolík, v tisku; LN-hrob 102, blíže Borkovský-NZ).

Jako hrobky typu B označují hrobky zděné z kamene na maltu (tab. 3; obr. 7B). Tímto kamenem byla na Pražském hradě prakticky výhradně opuka.³¹ Nejstarší hrobka překvapivě pochází již z počátku 10. století, a to z kostela Panny Marie (IIN-062). Jistě není náhodou, že v ní byl pohřben knížecí pár. Hrobka byla zděna jen z poměrně hrubě opracovaných opukových kamenů. Dno bylo vymazáno maltou a stěny byly údajně také omítnuty.³² Od hrobek románských a gotických ji odlišuje nejen jen velmi jednoduché opracování kamene, ale především jeho vyskládání v osmi řadách nad sebou. Z dalších prvků byl dokumentován kámen pod lebkou spodní kostry a dřevěné prkno, které se nacházelo mezi kostrami. Otvor hrobky byl po uložení vrchní kostry překryt látkou, na užších krajích zatíženou dřevěnými trámcí. Na ně bylo položeno dřevěné prkno (blíže k hrobce Borkovský 1953, 152-153; Smetánka – Vlček – Eisler 1983, 61-80; Frolík et al. 2000, 22-32, 56-57, 85, 93). Překrytí opukovou náhrobní deskou zvažované I. Borkovským J. Frolík zpochybňuje (Frolík, v tisku). Tato hrobka je pozoruhodná tím, že je ve studovaném

³⁰ K tomuto typu úpravy hrobu lze snad přiřadit i opukovou skříňku – hrob JK-113b – v kapli Panny Marie. Od ostatních se liší tím, že byla údajně zděná (Borkovský 1975, 107).

³¹ V popisu hrobu IIN-62 se mluví o hrobce, jejíž jednu stěnu tvořila zeď románské věže svatovítské baziliky a druhou „řada větších kusů nazelenalého pískovce, nedbale dovnitř hrobu licovaná, jež neleží však až na dně hrobu“ (Deník 1925/2, 179; Frolík, v tisku). Z popisu nevyplývá, že by se jednalo o kameny spojené maltou a i skutečnost, že kameny nesahají až na dno hrobu, vzbuzuje nedůvěru.

³² Na fotografiích není omítka patrná, omítnutí stěn je zmíněno pouze ve slovním popisu.

souboru až do novověku jediná, do níž byly pohřbeny dvě osoby – nepočítáme-li vrcholně středověké hrobky se sekundárně přenesenými ostatky. Hrobka byla umístěna ve starším objektu, popisovaném I. Borkovským jako tumba a obecně interpretovaném jako hrobka (IIN-061).

Ačkoliv nejstarší zděná kamenná hrobka z Pražského hradu tedy pochází již z počátku 10. století a s kamennými hrobkami je třeba počítat v Čechách i v 11. století,³³ podle dosavadního studia se zdá, že ve větší míře zobecňují až od 12. století. Vzhledem k tomu, že románské hrobky z baziliky sv. Víta,³⁴ budou zpracovány v budoucnosti samostatně, obrátíme naši pozornost k již publikovaným výsledkům archeologického výzkumu svatojiřského komplexu.

Ještě do předrománského horizontu můžeme přiřadit hrobku JK-94, vyzděnou pouze z jedné řady jen zhruba pravidelných a na vnitřní straně hlazených opukových desek, která poškodila hrob JK-98. Dno bylo obdobně jako u opukových skříněk vyhlazeno maltou (Borkovský 1975, 39).

Hrobka JK-95a³⁵ byla I. Borkovským kladena též do doby knížecích pohřbů 10.-11. století a přiřčena Oldřichovi. Při studiu popisu této neúplně dochované hrobky i její obrazové dokumentace (Borkovský 1975, 40-42, obr. 62-64) překvapí odlišný charakter zdiva, tvořeného dvěma řádky z velkých plochých pravidelných desek. Jejich oboustranně jemná povrchová úprava kontrastuje s mnohem hrubším opracováním kvádrů hrobky JK-92. Spáry jsou pečlivě vyplněny maltou. Z dochovaných negativů zabíhající pod zdivo vyplývá, že dno bylo vyloženo dlaždicemi. K ní byla podle názoru I. Borkovského připojena hrobka JK-92, která se od ostatních románských či gotických hrobek odlišuje tím, že první řádek jižní stěny je zděn, zatímco vrchní část je skládána z nasucho kladených kvádrů (Borkovský 1975, 37, obr. 57, 59, 62, 63). Právě řada na sucho kladených opukových kvádrů s pouze jednou opracovanou stěnou směřující do interiéru hrobky JK-92 vyrovnává výškový rozdíl mezi hrobkami JK-92 a 95a. Je-li stratigrafické pozorování I. Borkovského správné, pak nelze vyloučit, že manipulace s kostmi nalezenými v hrobě JK-92 je až mladší, tj. z vrcholného či pozdního středověku (Frolík – Smetánka 1997, 138), a hrobka JK-92 byla vystavěna ze sekundárně použitých opukových kamenů jakési starší románské hrobky. V takovém případě ovšem není jasné, proč bylo souběžně použito v rámci jedné hrobky dvojí zdivo – zděné i skládané. Vrátime-li se zpět ke zdivu hrobky JK-95a, pak můžeme konstatovat, že se po formální stránce blíží zdivu hrobky JK-110 v kapli P. Marie, přičítané abatysi Anežce, zemřelé v roce 1228 (Borkovský 1975, 105; Vlček 1999, 27). S datováním hrobky JK-110 do 13. století není v rozporu poloha rukou pohřbené ženy, které měla složený na břiše. Je možné, že se touto cestou dostáváme k nejnižšímu možnému datování hrobky JK-95a v hlavní lodi baziliky. Další úvaha nás může vést i jiným směrem. Kdyby hrobka JK-95a byla vystavěna až pro ostatky těla abatysy Kunhuty z Kolovrat (†1401), jejíž náhrobní deska ležela v tomto prostoru, s čímž také není

³³ Srv. hrobka jednoho z prvních opatů (?) ostrovského kláštera (Břicháček – Richter – Sommer 2003, 17, obr. 2a,b). Tato hrobka zděná z místního kamene je pozoruhodná tím, že byla vystavěna ve fázi dřevěného kostela a teprve v 1. polovině 12. byla šetrně přezděna severní zdí severní chórové kaple.

³⁴ Postupně byla provedena nová dokumentace hrobek v různých částech svatovítského komplexu: ve východní kryptě (hrobka zděná z románských kvádrů), v transeptu (hrobky IIN-033, IIN-072 – fragment hrobky, IIN-073 – překrytá 3 kamennými nepravidelnými deskami), v kapli přizděné k věži baziliky (IIN-226 – z opukových desek), v chodbě ke kostelu sv. Bartoloměje (IIN-008 – z opukových desek), v jižním křídle ambitu (2 hrobky, z nichž jedna byla využita v novověku). Blíže údaje k nálezovým okolnostem hrobek evidovaných v rámci pohřebního areálu III. nádvoří Frolík, v tisku.

³⁵ Prostor severně hrobky JK-92 byl označen číslem 95. Jako hrob JK-95b označují hrobovou jámu, která poškodila opukovou hrobku JK-95a.

Úprava	Jízdárna	Strahov	Kostel P. Marie II. nádvoří	III. nádvoří	Svatovítský komplex	Svatojiřský komplex	Loretánské nám.
<i>Hrobky typu A</i>							
předrománská hrobka skládaná z nepravidelných kamenů překrytých hrubě opracovanými deskami	93/51 (prkno pod kostrou)						
předrománská - románská hrobka skládaná z desek			19				+
kamenná hrobka v podobě skřínky						4?, 90 (dno hlazeno maltou), 91	
<i>Hrobky typu B- zděné na maltu</i>							
předrománská kamenná hrobka zděná z více řad kamenů – kameny pod hlavou			62				
kamenná hrobka v podobě skřínky						113b	
kamenná hrobka zděná z hrubě opracovaných desek						94	
částečně zděná hrobka z románských kvádrů						92	
románská – gotická hrobka z čtvercových desek		+	(interiér)				
románská hrobka zděná z jedné řady desek – kámen pod hlavou		+	(exteriér)				
románská – gotická kamenná hrobka zděná z více řad kvádrů či desek					+	9, 12, 13, 14, 15, 79a	
románská – gotická kamenná hrobka zděná z více řad kvádrů či desek, kameny u hlavy						11	
románská kamenná hrobka – kámen s výřezem na hlavu						110	

Tab. 3: Hrobky. Hrobky typu A – skládané z kamenů, hrobky typu B – zděné.
Tab. 3: Gräfte. Gräfte des Typs A – aus Stein, Gräfte des Typs B – gemauert.

v rozporu charakter zdíva hrobky,³⁶ pak by k narušení hrobu s dřevěnou dlabanou rakví v hrobě JK-93 v sousedství hrobky a výstavbě hrobky JK-92 došlo až na počátku 15. století. V každém případě je tuto problematiku možno uzavřít konstatováním, že výstavbu hrobky JK-95a nelze klást do doby nejstarších knížecích pohřbů 10.-11. století. Zdivo hrobky JK-92 pak buď může být jako celek až vrcholně středověkého stáří, nebo ve své zděné části raně středověké. V tom případě ovšem neplatí Borkovského závěr o přizdění hrobky JK-92 k hrobce JK-95a.

Krycí desky nejčastěji v počtu tří překrývaly jednotlivé kamenné hrobky, avšak nezasa- hovaly do úrovně podlahy. Jejich funkcí tedy nebylo upozorňovat na hrob a připomínat jméno pohřbeného, ale pouze hrob překrývat. Pokud zůstaly v původní poloze, je dochováno jejich původní maltové spojení. Mezery po stranách krycí desky byly vyplněny opukovými odštěp- ky a také vymazány maltou (Borkovský 1975, 39, 103). Zvláštností je kříž vyrytý na vnitřní straně hlazené krycí desky nad hrobkou JK-110 (Borkovský 1975, 103. obr. 172).

Severně baziliky sv. Jiří I. Borkovský objevil šest kamenných hrobek (JK-9, JK-11, JK-12, JK-13, JK-14, JK-15), které pocházejí z doby existence kláštera (obr. 1, 2). Před- pokládáme, že se nacházely v klášterním interiéru, jehož vzhled však zatím uniká možnos- tem rekonstrukce.³⁷ Absence stop po požáru v tomto prostoru a poškození hrobek JK-9 a JK-14 zdivy, která jsou kladena I. Borkovským do doby gotické (Borkovský 1975, 76-77), rámcově vymezují hranice intervalu, z něhož hrobky pocházejí, tj. do období po požáru 1142 a před gotickými úpravami. Přesnějším datování brání naprostý nedostatek nálezů, nepočítáme-li jediný střep v sekundární poloze v zásypu hrobky JK-11.

Hrobové jámy vyhloubené ve skalnatém podloží dosahovaly hloubky do 50 cm, jejich šířka kolísala mezi 40 až 55 cm, délka 185 do 220 cm. Neměly speciálně upravované dno. Stěny hrobek byly zděny z pravidelných románských kvádrů či desek. Pokud máme dochovány údaje o jejich rozměrech, pak se délka opukových kvádrů pohybovala mezi 30 až 45 cm, jejich výška od 13 do 23 cm a síla od 13 do 18 cm. Opukové desky, které dosahovaly délky kolem 50 cm, v jednom případě i 70 cm, byly 18 až 40 cm vysoké a 9 až 12 cm silné. Krycí desky jedno či vícedílné se nedochovaly s jedinou výjimkou (JK-14). V hrobkách nebyly objeveny žádné stopy po dřevěných rakvích, avšak v hrobce JK-11 byly za hlavou mrtvého uloženy dva ploché opukové kameny. V hrobkách JK-9, JK-12, JK-13 byly lidské kosti na hromádkách, torza skeletů se dochovala v hrobkách JK-11, JK-15 a snad i JK-14, tam však v přeházeném stavu.³⁸ Vzhledem k dochování koster nemůžeme blíže sledovat polohu rukou.

Poněkud jiný případ představuje hrobka JK-110 v kapli P. Marie. V hrobce byla pohřbena žena věku matusus s rukama složenýma na prsou (blíže Borkovský 1975, 103-106; Vlček 1999, 26-27, 66-70). Byla překryta dvěma opukovými deskami (původně byly zřejmě tři). Na povrchu byly jemně osekány, vespod jemně vyhlazeny. Západní krycí deska měla na hladké spodní straně vyryto nad lebkou jednoduché znamení kříže. Stěny hrobky byly zděny z opukových hlazených kvádrů a místy desek. Stavbou ani rozměry se nijak zásad- ně nelišila od hrobek v jižním ambitu. Lišila se však od nich úpravou dna, na jehož západ- ní straně byla vsunuta opuková deska s vykrouženým prostorem pro lebku. Nejbližší

³⁶ Vypracování obecného schématu vývoje hrobek z hlediska charakteru jejich zdíva zůstává úkolem do bu- doucnosti.

³⁷ Dle I. Borkovského byly umístěny v románském přístavku který byl přizděn k severní straně baziliky a k západní zdi severní věže (Borkovský 1975, 74) a který předcházel gotickému a renesančnímu jižnímu křídlu ambitu. Toto informace není v současnosti ověřitelná.

³⁸ Za poznámku stojí skutečnost, že v těsné blízkosti hrobek se dochovaly dva hroby JK-16 a JK-17 s výrazně lépe dochovanými skelety.

analogií je obdobně upravené dno sarkofágu nalezeného na Vyšehradě (Nechvátal 2001, 345-356; srv. též sarkofág z Velehradu). Uvedené případy přitom charakterizují dvě zá- kladní formy této úpravy – deska v hrobce, výřez ve dně sarkofágu, objevující se na širokém evropském teritoriu, včetně východoevropského. Celkový soupis hrobek a sar- kofágů s deskou s výřezem pro hlavu zatím nebyl zpracován, narazíme na ně však často zvláště v publikacích hrobů světské i duchovní elity 11.-13. století (některé analogie srv. Borkovský 1975, 105-106; Zoll-Adamikowa 1997, 79, Ryc. 2).

Škála předrománských a románských až gotických hrobek je poměrně rozsáhlá. Sledování variability hrobek a jejich imitací si proto jistě v budoucnosti zaslouží samostat- nou pozornost.

1.5. ORIENTACE HROBŮ A POLOHA KOSTRY

Sepulkrální fond z Pražského hradu a jeho předpolí nebyl podroben detailní analýze z hlediska orientací hrobů. Tato analýza by totiž nepřekročila hranice konstatování, že hroby jsou v zásadě ve většině případů orientovány hlavou k západu, nohama k východu. Míru dílčích odchylek nelze vzhledem k absenci detailní dokumentace studovat. Pro po- hřebišť v Královské zahradě, ve Strahovské cihelně, Na panenské, na Malovance po- strádáme jakékoliv detailnější údaje o poloze mrtvých a případných odchylkách. Hroby JÍZ-94/51, JÍZ-2/82, JÍZ-6/83 a JÍZ-11/83 ve východní skupině pohřebišť Jízdárna jsou orientovány ve směru SZ-JV (JÍZ-94/51 – kostra uložena na boku). Hrob 100/52 je orien- tován ve směru JZ-SV. Orientace hrobů západní skupiny pohřebišť Strahov byla nej- častěji Z-V či JZ-SV, pouze 1 skelet byl orientován ve směru SZ-JV (STK-15/01). V obrá- cené poloze V-Z byli uloženi nebožtíci pouze ve třech případech, a to v hrobech JEL-LZ- 7/37, JEL-LZ-5/96 na pohřebišti v Jelení-Lumbeho zahradě a v hrobě STK-4/01 na Strahově.³⁹ Více odchylek daných některými specifickými stránkami pohřbívání registru- jeme na Loretánském náměstí, které však bude zpracováno samostatně.

Celková analýza poloh těl nebožtíků by také v současnosti neměla velkého významu. Podstatnou část studovaného souboru totiž představují hroby, k nimž se nedochovaly bližší údaje, a dále hroby porušené buď způsobem výzkumu, nebo v důsledku etážového pohřbívání. Samostatné analýze teprve bude podrobeno pohřebišť na Loretánském náměstí a dosud nezpřístupněný fond ze západní skupiny Jízdárna. Pokud disponujeme údaji o po- loze koster, pak podstatná většina nebožtíků ležela v natažené poloze na zádech s rukama podél těla, případně s jednou rukou v klíně. K výjimkám potvrzujícím pravidlo patří kostra s rukama za hlavou v hrobě IIIN-104 u baziliky s. Víta (Frolík, v tisku). Hledáme-li záchyt- né body pro vymezení chronologických hranic uložení rukou na břicho či na prsou, pak můžeme konstatovat pouze, že se ve studovaném souboru s těmito polohami nesetkáváme před 13. stoletím a že se nápadně častěji projevují v novověkém horizontu pohřbívání.

1.6. ZVLÁŠTNOSTI V ÚPRAVĚ HROBŮ A ATYPICKÉ ZACHÁZENÍ S MRTVÝM

1.6.1. PŘEDPOLÍ PRAŽSKÉHO HRADU

Zatímco většina mrtvých byla pohřbena dle dobových zvyklostí, některé hroby vydávají svědectví o nestandardních úpravách a obřadech. Vyjděme ze studií Z. Krump- hanzlové (1961, 544-549; 1964, 177-215) a jejího pojetí této problematiky.

³⁹ Pro srovnání lze uvést, že s opačnou orientací pohřbeného se můžeme setkat i v případě novověkého hrobu v kostele (hrob JK-66 v rakvi se železnými držadly v hlavní lodi baziliky sv. Jiří – Borkovský 1975, 51-52).

Za pohřeb zatížený kameny by bylo teoreticky možno považovat hrob JÍZ-4/82. V břišní partii byly nad kostrou nalezeny dva šikmo postavené opukové kameny. Mimořádnosti pohřbu muže ve věku senilis by nasvědčovalo i 34 volných lidských zubů patřících dítěti kolem 4-5 let soustředěných v oblasti pánve, zřejmě původně uložených v nějakém váčku. Popis hrobu však uvádí, že tyto opukové kameny byly položeny na zbytcích dřeva a i v oblasti za hlavou byly zjištěny zbytky příčně položeného prkna. Tento popis tedy svědčí o tom, že mrtvý byl uložen v dřevěné schráně. Je otázkou, zda-li v celkovém kontextu popisu hrobu nutně kameny musejí znamenat zatížení nebo zda měly jiný symbolický význam.⁴⁰

Pohřby ve skrčené poloze registrujeme v jednom případě ve východní skupině pohřebiště Jízdárna (JÍZ-94) a dále na Loretánském náměstí. Povšimněme si přitom, že reprezentují jak starší horizont pohřbívání (skloněk 9.- počátek 11. století), tak horizont mladší (11.-13. století). Těmito hroby se zabývali podrobně I. Borkovský (1939, 134-139) a později Z. Krumphanzlová (1964, 193-199, pozn. 89 – soupis). Povšimli si, že jde o nejpočetnější formou odchylojící se od běžného úzu. V jejich pracech najdeme odkazy na to, že takto mohli být pohřbeni „obávaní mrtví“, cizinci, lidé nesvobodní, nemocní, ve smrtelné strnulosti apod. Za nejvíce pravděpodobné je však považováno jejich spojení s tzv. čarodějnictvím. S vampyrismem přitom historické zprávy, ani etnografie skrčené hroby nespojují (Krumphanzlová 1964, 209).⁴¹

Použití kostí jednoho jedince při ukládání pohřbu jedince druhého (srv. hroby 36/59 a 27/59 v Lahovicích, Krumphanzlová 1964, 185, 192) sice ve studovaném souboru nenajdeme, avšak doložit lze manipulaci s kostmi jednoho jedince v souvislosti (či bez souvislosti) s uložením následného pohřbu. V hrobě JEL-LZ-2/96 byl nejprve pohřben muž a s určitým odstupem byla do téže hrobové jámy pohřbena žena. Přitom došlo jednak k přemístění části pánevní kosti a několika obratlů muže do nepřirozené polohy, jednak k druhotnému posunu jeho lebky a jejímu zasypání několika kameny (obr. 8). Zatímco první z přesunů je poměrně snadno pochopitelný, proč došlo k manipulaci s lebkou jasné není. Tělo ženy, do prostoru lebky totiž přímo nezasahuje, neboť byla uložena tak, že její hlava ležela přibližně v úrovni mužových prsou. Jedním z možných vysvětlení mohly být důvody praktické, a to že lebka nějak překážela jakési dřevěné úpravě mladšího hrobu, druhé spadá oblasti nám neznámých symbolických úkonů.⁴²

Pohřeb na břiše, proklátí kulem, postmortální vytočení krčních obratlů nebylo zatím zaregistrováno, obdobně jako hroby dodatečně otevřené kruhovými sondami, vedenými k hlavě a nohám, beze stop zásahu na kostře.

Pohřeb druhotně otevřený a násilně porušený ve studovaném souboru hrobů z 9.- počátku 11. století registrujeme pouze vzácně. Jasné stopy druhotného otevření pozoroval v případě hrobu 91/79 P. Sommer na Strahově. Na dně spočívala hromádka spálených kostí patřících mladému jedinci (Sommer 1985, 195) Druhotné otevírání hrobů a přemísťování ostatků významných jedinců v následujících obdobích středověku pak již vystupuje v jiných souvislostech.

⁴⁰ Srv. proti tomu např. hrob 14/55 v Lahovicích, kde byly těžké kameny nakladeny přímo na tělo (Krumphanzlová 1964, 183).

⁴¹ Můžeme k tomu doplnit následující postřeh J. L. Piče: „Vzhledem tedy k tomu, že jedná se o typus rozdílný od někdejšího pokolení skrčené pochovaného, že jedná se dále o výminečné, po případě i chorobné případy, dovolil bych si pronést ten úsudek, že pohřby ty patří k nahodilým nepravdělnostem, kteréž arci na Libici nejčastěji se vyskytují a snad i na neustálenost pohřebního ritu po případě první dobu zvléztivšího křesťanství poukazují.“ (Pič 1893, 178).

⁴² Srv. hrob 42/60 v Lahovicích. V tomto hrobě na povrchu vyznačeném kameny byl pietně pohřben dospělý až starý muž. V rozsahu původního vyznačení bylo později pohřbeno dítě 53/60 v severojižní orientaci a bez milodarů. Po delší době, kdy kostra muže byla již z větší části nebo úplně zbavena vaziva, byl hrob znovu otevřen šachtou směřující k lebce, aniž byla přitom porušena kostra dítěte. Lebka muže byla oddělena od trupu a položena zpět na místo, ovšem týlním otvorem vzhůru (Krumphanzlová 1964, 186).

U dokladů použití ohně v souvislosti s hroby ještě zůstaneme. Údajně spálené kůstky v nádobě z Královské zahrady musíme vzhledem k nedostatečným informacím ponechat stranou. V hrobě JEL-LZ-1/37 byla v blízkosti lebky zjištěna hromádka uhlíků, mezi nimiž ležela meandrovitá náušnice. Na jedné straně I. Borkovský (1947, 147) vzhledem k absenci spálených kostí pochyboval o tom, že uhlíky s náušnicí jsou pozůstatkem žárového hrobu, na druhé straně považoval nález za součást staršího – jinak nedoloženého – pohřbu. Kromě toho byly uhlíky zjištěny v zásypu hrobu po pravé straně skeletu. Jednou z nabízených interpretačních možností je úvaha o dokladech vykuřování (srv. Krumphanzlová 1972, 199-200). V souvislosti s uvedenými doklady využití ohně je možno připomenout jamky – obj. 2 a 3 – vyplněné popelem na pohřebišti vně jižního opevnění Pražského hradu z 11. až maximálně počátku 12. století.⁴³

Příčinou atypických poloh části mrtvých na Loretánském náměstí byla dle I. Borkovského skutečnost, že se jednalo o jedince popravené. Precizace tohoto závěru a přesnější chronologická fixace bude možná až po dokončení zpracování tohoto pohřebiště. K úkolům analýzy v tomto kontextu patří rozlišení hrobů případných raně středověkých „vampyrů“ a popravených osob.

1.6.2. PRAŽSKÝ HRAD

Zaměříme-li naši pozornost na hroby v prostoru svatovítského a svatojiřského komplexu od 11. století dále, narazíme zase na jiné zvláštnosti, odpovídající jiným historickým kontextům. Na rozdíl od předchozího období, jsou tyto zvláštnosti, jak si ukážeme, zpravidla podmíněny zcela praktickými důvody.

V hrobce JK-92 ve svatojiřské bazilice byly zjištěny ostatky muže, jehož tělo bylo podle E. Vlčka (1997, 185-187) rozsekáno na kusy a ovařeno.⁴⁴ Jedná se o způsob, kterého bylo používáno v těch situacích, kdy bylo třeba mrtvého převést k místu pohřbu na velkou vzdálenost. Zvyk označovaný jako *mos teutonicus* v prostředí německých, francouzských a anglických králů a nobility vrcholil ve 12.-13. století (Ariès 2000, 318; blíže Weiss-Krejci, 2001, 771-772, Fig. 2).

⁴³ Obj. 2 byl zdokumentován jižně dlouhé kosti hrobu VJOP-14. Není přitom jasné, zda souvisí s hrobem 14 nebo 15, nad nímž leží. Obj. 3 byl zachycen na profilu XI v úrovni hrobu VJOP-9, asi 30 cm jižně od něj.

⁴⁴ Výskyt obdobné praktiky byl údajně registrován též v hrobě 12 na pohřebišti v Bartolomějské ulici v Praze - na Starém Městě (Borkovský 1948, 471). Bohužel bez dochované dokumentace a skeletu nelze rozlišit, zda se skutečně jednalo o rozsekánoho jedince či o postmortální zásah jiného charakteru.

Obr. 8: Pohřebiště Jelení - Lumbeho zahrada. Hrob JEL-LZ-2/96. Detail kamenné úpravy v prostoru lebky spodní kostry.

Abb. 8: Gräberfeld Jeleni-Str./Lumbe-Garten. Grab JEL-LZ-2/96. Detail der Steinherrichtung im Schädelbereich des unteren Skeletts.

Další ve studovaném souboru netradiční úpravou je použití vápna, případně malty. Již v případě hrobu K1 ve svatovítské rotundě existují zmínky, že „rakev prvního pohřbu byla vyplněna vápnem“ (Hilbert 1934, 224), „vápnm nebo vápenitou půdou“ (Guth 1934, 716). Jiný případ představují následující zmínky ve výzkumných denících zachycujících výzkum pohřebiště u baziliky sv. Víta: „pod kostrou.... tenká vrstva rozhašené malty (?)“ (IIIN-038; Deník 1925/2, s. 119; Frolík, v tisku); „Kostru leží asi na vrstvě vápna“ (IIIN-040; Deník 1925/2, s. 124; Frolík, v tisku); „Mezi kostrou č. 1 a 2 (u nohou) vrstvička vápna“ (IIIN-041; Deník 1925/2, s. 155; Frolík, v tisku); „...na nepravidelné vrstvě hnědé malty (?)“ (IIIN-050; Deník 1925/2, s. 155; Frolík, v tisku). I když doba odkryvu a nedostatečná dokumentace⁴⁵ neumožňuje vždy rozlišit dílčí nuance, je nepochybné, že vápno bylo – zřejmě z hygienických důvodů – v některých případech při pohřbu použito.⁴⁶

V souvislosti s výskytem vápna je třeba zmínit unikátní objev hrobu překrytého pískovcovou deskou ve východní kryptě románské baziliky sv. Víta, v kryptě Kosmy a Damiana. Zасыпání nebožtíka vrstvou vápna a místní specifické podmínky způsobily, že se v negativu dochoval vzhled jeho horní části těla. Po základní dokumentaci hrobu bylo rozhodnuto, že bude vytvořen sádrový odlitek, který je dodnes dochován. Na něm pak byl vidět „rubáš vpředu a zašitá látka rubáše pod ní prsní koš a ruce. Na krku je vidět jablko a zdá se dokonce faldy na krku. Ústa jsou vidět a zuby a nos je zmačknut, když jsme to odkrývali, ležel na obličejí kámen, který asi nos zmačkl. Po očích jsou vidět stopy. Přes hlavu měl asi kapucu.“ (Maříková-Kubková 2003, 188-120; Tomková – Maříková-Kubková – Frolík 2004, 209, 211). V rámci diskuse o okolnostech použití vápna v tomto hrobě v exponovaném místě baziliky vystupuje do popředí odkaz na pohřební zvyky v době křížáckých válek, a to v případech, kdy bylo mrtvé tělo k pohřbení transportováno na značné vzdálenosti. Tento zvyk pak mohl být aplikován i v jiných obdobných situacích, byť nespojených s událostmi válečnými.

Hygienické i politické důvody hrály zřejmě rozhodující roli při rozhodnutí o *balzamaci těla* Přemysla Otakara II. Potvrzením písemných zpráv je podélné rozříznutí těla hrudní kosti šikmým řezem, zjištěné při antropologickém průzkumu (Vlček 1999, 95, 97-98).

Přehlédneme-li zvláštnosti zjištěné ve studovaném souboru, můžeme konstatovat, že jak v době, kdy křesťanství teprve zapouštělo v Čechách své kořeny, tak v době plně křesťanské nalezneme úpravy hrobů, které se nějakým způsobem vymykají dobovému úzu. Zatímco v interpretacích některých odchylek v zacházení s mrtvým či úpravě hrobu jsou jejich příčiny známy (rozsekání skeletu a ovaření kostí nebožtíka v případě potřeby transportu mrtvého těla na velkou vzdálenost, použití vápna z hygienických důvodů, balzamace podmíněná mj. potřebou prezentace mrtvého při pohřbu), u odchylek registrovaných na předpolích Pražského hradu je interpretační pole širší. Jeho rozsah je vymezen daty shromážděnými jinými obory, zvláště historií a etnografií, a to leckdy pro jiná území či období, než jakými se zabýváme, což v sobě nese jisté interpretační obtíže. Jako příklad bych uvedla tradiční spojování odchylek na pohřebištích 9.-10. století s vampyrismem, s obavou z návratu mrtvého, který škodí živým (srv. např. starší shrnutí problematiky Krumphanzlová 1961, 544-549; Krumphanzlová 1964, 178-181; Chorvátová 1993, 76-87; stručné, leč výstižné zamyšlení s literaturou Smetánka 2003, 80-83). Na problematičnost používání termínu vampyrismus a na potřebu odlišovat hroby čarodějů od hrobů vampyrů upozornil M. Hanuliak (naposledy 2004, 115). Shromážděné názory ovšem bude třeba konfrontovat s novějšími výsledky studia problematiky revenancie (Schmitt 2002). Nezbytnou součástí této práce bude prověření konkrétních případů

⁴⁵ Je nápadné, že zmínky o vápně jsou pouze v deníkových záznamech z roku 1925.

⁴⁶ Slabá vrstva vápna pokrývala několik skeletů druhé fáze hřbitova (1180-1240) při románském tribunovém kostele sv. Benedikta v Praze – na Starém Městě (Ječný – Olmerová 1988, 11).

z hlediska nálezových okolností i poznatků antropologie o tafonomických procesech v hrobech (Černý 1995, 301-313), stejně jako zvažení působení sekundárních vlivů nezpůsobených člověkem. Specifický okruh problémů, jak již bylo uvedeno výše, představuje pro další studium pohřebiště na Loretánském náměstí.

1.7. KE ZMĚNÁM V POHŘBÍVÁNÍ V KONTEXTU KŘESŤANSTVÍ

Po celé období pravěké a raně středověké až rámcově k roku 1000 v Čechách dominoval způsob pohřbívání, při kterém měl mrtvý jedinec či dvojice (případně malá skupina v případě mohyl) – s nadsázkou řečeno – zajištěn „svůj“ *nenarušitelný prostor*. Pohřebiště se šířila v zásadě extenzivně omezována víceméně jen přírodními podmínkami Podíl superpozic hrobů tak byl v průměru relativně malý. Také na předpolích Pražského hradu můžeme sledovat volně rozptýlené hroby a jejich skupiny vytvářející menší či větší pohřebiště. Určitou formou vnitřní organizace se vyznačují až pohřebiště řadová. Od 11. století se soustřeďuje stále ve větší míře pohřbívání *do kostelů a ke kostelům a na další místa předem k pohřbívání vyhrazená*, což znamenalo konec extenzivního rozvoje pohřebišť a přechod k intenzivnímu využití vymezených areálů. Pohřbívání od této doby stále více začíná provázet regulace, která ve svých důsledcích vedla k pohřbívání etážovému. Je nasnadě, že tuto změnu doprovázely i další hluboké proměny vztahu živých k mrtvým a že takováto změna nemohla proběhnout skokově a byla rozložena do poměrně dlouhého úseku středověku. Např. i když u kostelů se pohřbívalo v Čechách již v 10. století, nejednalo se ještě o masový jev. I když za počátek etážového pohřbívání můžeme na Pražském hradě fakticky považovat již 11. století, k jeho zobecnění došlo v českém prostředí zřejmě až později (ke vztahu řadového a etážového pohřbívání a k nástupu etážového pohřbívání Sommer 2001, 40-42). Jeho rozdílnou míru – na některých hřbitovech je doloženo více, na jiných méně vrstev koster – ovlivňovala jak rozloha hřbitova, tak délka pohřbívání. Snaha o uchování *vlastního nenarušitelného prostoru* ovšem nezmizela úplně, ale transformovala se do podoby hrobů a hrobek významných jedinců v kostelích, případně ještě zvýrazněných náhrobní deskou či nadzemním náhrobkem. Dotýkala se tedy pouze vybraných jedinců, nikoliv každého mrtvého.⁴⁷ Domnívám se že popisovaná změna – změna od v zásadě extenzivního pohřbívání k intenzivně využívaným hřbitovům – je vůbec nejvýraznější a nejvýznamnější změnou v pohřbívání v Čechách ve 2. tisíciletí. Tuto změnu, která neprobíhala skokově, ale postupně, můžeme nepochybně klást do souvislosti s nástupem křesťanství v raně středověkých Čechách, a to i přesto, že k ní v širším měřítku nedochází spolu s nástupem nové víry, ale až s jistým fázovým posunem – v době, kdy již nová víra zapustila pevnější kořeny a kdy se vytvořila hustší síť církevních institucí.⁴⁸ Zásadní obrat v oblasti ideologie a vznik státu vytvořily podmínky pro to, že se pohřbívání stává nebo může stát předmětem státní kontroly a regulace. Připomeňme např. Kosmovo líčení zásahů Břetislava I. a Břetislava II. vůči „pohanským“ zvykům⁴⁹ či reformy Josefa II.

⁴⁷ K uchování práva na svůj vlastní hrob v jiném ideovém prostředí – na židovském pohřebišti v Praze I ve Vladislavově ulici – Wallisová 2002, 84 ze 13.-15. století. I při existenci superpozic hrobových jam nebyly narušeny samotné rakev s ostatky.

⁴⁸ Jistě bude při studiu této problematiky v budoucnosti zajímavé srovnání s modelem velkomoravským.

⁴⁹ Kosmas, II, kap.4: „*Similiter et qui in agris sive in silvis suos sepeliunt mortuos, huius rei presumptores archidiacono bovem et CCC in fiscum ducis solvant nummos; mortuum tamen in poliandro fidelium humi condant denuo.*“ Kosmas, III, kap. 1: „*...item sepulturas, que fiebant in silvis et in campis, atque scenas, quas ex gentili ritu faciebant in bivis et in trivis quasi ob animarum pausatationem, item et iocos profanos, quos super mortuos suos inanes eintes manes ac induti faciem larvis bachando exercebant, has abhominaciones et alias sacrilegas adiventiones dux bonus, ne ultra fierent in populo Dei, exterminavit.*“

2. 14.- POLOVINA 15. STOLETÍ

Období 14. až rámcově poloviny 15. století zahrnuje období vlády Lucemburků a následných husitských bouří do nástupu Jiřího z Poděbrad. S podrobnými charakteristikami hrobů významných jedinců pohřbených v tomto období na Pražském hradě se čtenáři setkají ve specializovaných kapitolách (*Bravermanová*, v tomto sborníku). Románská bazilika sv. Víta přijala těla významných jedinců z řad panovnické rodiny⁵⁰ i duchovního stavu. Je škoda, že jen virtuálně si můžeme představit hrob Jana IV. z Dražic, který si tento biskup dal zřídit ještě za svého života. František Pražský zapsal: „*Et adhuc plena fruens sospitate fieri mandavit ymaginem de auricalco artificiali opere consumatam et optime deauratam adinstar presulis in pontigicalibus, que locabitur suo tempore super thumulum lapidemque magnum concavum ad corpus ipsius locandum, et tabulam argenteam, in qua ewangelium: „In principio erat verbum“ est mirifice sculptum; de a aliis quoque cunctis studiose providit, que sepulturam dinoscuntur pertinere. Tabulas vero sive asseres capressinos magne quantitatis pro arca sive capsula ex eis facienda pro corpore suo, quod merito dignum est, in eodem tempore Dei adveniente condiendo magnis sumptibus et expensis per Pregenses institores in Weneciis acquisivit, ita quod de hiis et de cunctis aliis optime et laudabiliter fecit et ordinavit, quod nullus antecessorum suorum eidem poterat equeparari.*“ (Fr. Pražský, kn. III, kap. IV, 423). Tento text je překládán následovně: „A těše se dosud plnému zdraví, nařídil zhotovit obraz z bronzu, provedený uměleckým způsobem a nádherně zlacený, znázorňující biskupa v pontifikáliích, jenž bude umístěn, až přijde čas, nad hrobem, dále velkou kamennou rakev k uložení jeho těla a stříbrnou desku, na níž je krásně vyryto ewangelium: „Na počátku bylo slovo“ Pečlivě zařídil také vše ostatní, co se považuje za potřebné k pohřbení: velikými náklady a výdaji opatřil v Benátkách prostřednictvím pražských obchodníků ve velikém množství cypřišové desky neboli prkna, z nichž měla být vyrobena truhla neboli schránka pro balzamování jeho těla, což je hodno odplaty, až přijde týž čas boží, takže v tomto a ve všem ostatním velmi dobře a chvályhodně jednal a zařizoval, že se mu nemohl rovnat žádný z jeho předchůdců.“ (Fr. Pražský-překlad, kn. III, kap. IV, 125-126). Pomiňme, že v latinském textu nenajdeme žádnou zmínku o balzamování. Nepochybnými součástmi hrobu byla stříbrná deska s vyrytým evangeliem a dále rakev, označovaná jako *arca/capsa*, z cypřišového dřeva. Na základě znalosti úpravy hrobů tohoto období bychom si mohli oproti překladu představit dále kamennou dutou tumbu/hrobku, která byla ve vrchní části překryta kovovou deskou s rytým či reliéfním zpodoběním biskupa v pontifikáliích. Spíše než z pozlaceného bronzu mohla být vyrobena z mosazi, jak lze usuzovat z významu, v jakém termín *aurichalcum* užívali Římané (*Droberjar – Frána 2004, 442*). Zda-li rakev z cypřišového dřeva byla umístěna v oné kamenné tumbě nebo v hrobě pod ní, není z textu jasné.⁵¹ Hrob byl umístěn u oltáře sv. Silvestra, který byl biskupem Janem IV. přenesen na místo, které si zvolil pro svůj hrob a kam též pohřbil své rodiče (Fr. Pražský, kn. III, kap. IV, 423).⁵²

Bourání baziliky a výstavba nové katedrály znamenala obrovský mezník v pohřbívání ve svatovítském komplexu. Pro řadu významných jedinců pohřbených

⁵⁰ Rudolf I. Habsburský; Guta, manželka Václava II. a její bratr Rudolf, vévoda rakouský a švábský.

⁵¹ Za jazykovou konzultaci děkuji H. Šedinové z Ústavu klasických studií.

⁵² Co bylo nakonec skutečně realizováno a co všechno bylo nakonec přeneseno do nově vystavené kaple biskupovým synovcem Zdeslavem kromě biskupova těla, oltáře sv. Silvestra a zřejmě i oltáře sv. Vavřince, nevíme (k tomu *Birnbaum 1929, 52-53*).

⁵³ Ve zbroji: Břetislav I., Břetislav II., Přemysl Otakar II., v dlouhém ornátu s panovnickými insigniemi: Sptyhnhév II., Bořivoj II., Přemysl Otakar I. Za nejstarší panovnický náhrobek s reliéfní postavou je přitom v Čechách považován nedochovaný náhrobek Václava III. na Zbraslavi. Později byl nahrazen kovovou sochou zhotovenou mistrem Janem z Brabant (*Charvátová 2002, 213-216*). K problematice vývoje hrobek a náhrobků ve středověku a novověku mj. *Ariès 2000, 296-325; Binski 2001, 92-112, 139-150*.

v předchozích staletích, znamenala vyrušení z jejich posmrtného spánku a přenesení jejich ostatků na nová místa. Především se však zásluhou Karla IV. právě v tomto období katedrála proměnila ve velkolepé dynastické pohřebiště, čemuž odpovídaly jak důstojné kamenné tumbky s gisanty zpodobňujícími významná česká knížata a krále (*obr. 9*),⁵³ stejně jako Karlem inspirované úpravy hrobů světců. Autorem náhrobku Přemysla Otakara I. byl sám Petr Parlér, jak vyplývá ze záznamů v účetní knize. Kromě něj je předpokládána účast též dalších kameníků, což se projevilo v odlišné modulaci a stylizaci náhrobků.⁵⁴

Obr. 9: Katedrála sv. Víta. Náhrobek Přemysla Otakara II, opuka, dnešní stav.

Abb. 9: St. Veitsdom. Grabmal Přemysl Ottokars II., Kalkstein, heutiger Zustand.

Těla přenesených panovníků byla zpravidla uložena v dřevěných schránkách pravděpodobně sbitých hřebíky.⁵⁵ Pro uložení přenesených ostatků biskupů do závěru hlavního chóru byly zhotoveny celokamenné schránky o rozměrech rámcově 60x90 cm, které byly překryty mramorovými náhrobními deskami (*Bravermanová*, v tomto sborníku; *Tomková – Maříková-Kubková – Frolík 2004, 207, 220*). V případě císaře Karla IV. víme, že jeho tělo bylo v královské hrobce uloženo v cínové rakvi, která byla zaměněna za dřevěnou teprve v pozdějším období. V cínové rakvi byl pohřben též Václav IV. Jak byli konkrétně pohřbeni ostatní členové panovnické rodiny, nevíme. Povšimněme si přitom kontrastu mezi monumentálními tumbami českých knížat a králů, okázalou výzdobou a bohatstvím hrobů patronů, mezi připomínkou biskupů v podobě mramorových náhrobních desek, stavitelů chrámu v podobě pískovcových náhrobních desek na straně jedné a oproti tomu v královské hrobce skryté ostatky císaře Karla a jeho rodiny. Tohoto jistého

⁵⁴ Stručný souhrn s další literaturou *Kutal 1984, 241-244*.

⁵⁵ Např. schránka pro ostatky Přemysla Otakara II. byla dubová a měla rozměry 86x32x31 cm (*Bravermanová*, v tisku).

rozporu si povšiml též J. Kuthan (2004, 41-42). Na základě studie Z. Hledíkové (1982, 10-12, 38) autor hledá řešení v původním záměru dvouchórového uspořádání katedrály, v níž si Karel IV. pro místo posledního odpočinku vyhradil mariánský chór.⁵⁶ Avšak ze současných výzkumů i zprávy Tomáše Ebendorfera vyplývá, že královská hrobka byla založena před oltářem sv. Víta. Její nadzemní část byla postavena ze čtverhranných kamenů do výše dvou stop a dokola jej chránila železná mříž, která byla v době popisu, tj. v r. 1438, již na třech místech prolomena (Šmahel 2002, 133-134; k problematice gotické hrobky dle současného stavu průzkumu blíže Maříková-Kubková et al. 2005, 99-104). Historický vývoj v 15. století zřejmě zmařil původní záměry a k vybudování hrobky v mariánském chóru, ani reprezentativní úpravě nadzemní části mauzolea Lucemburků před oltářem sv. Víta tak již nedošlo. Na druhé straně koncept zobrazení členů královské rodiny v kruhu dalších významných osobností na triforiu katedrály zajišťoval památku zakladatele a jeho rodiny možná výrazněji než plánovaná a nerealizovaná podoba hrobky.

Pokud jde o zacházení s těly nebožtíků, pak lze doložit řádné primární pohřby, sekundární přemístění již dříve pohřbených jedinců na nová místa a balzamaci. Dokladem balzamace těla císaře Karla IV. je rozříznuté sternum a mumifikační houba (Vlček 1999, 172-173). Balzamace těla se stala součástí protokolu při pohřbech panovníků a jiných vysoce postavených osob a nahradila dřívější postupy „more teutonico“ (Šmahel 2002, 140).

Čtrnácté a patnácté století přináší na Pražském hradě dále rozkvět náhrobních desek v gotickém stylu. Gotické náhrobní desky pískovcové (Matyáš z Arrasu, Petr Parlář) a především opukové z prostoru svatovítského chrámu budou zpracovány v samostatné studii. Zastavíme se však podrobněji u náhrobních desek ze svatojiřského komplexu. V roce 1918 byla pod podlahou kaple P. Marie objevena poškozená náhrobní deska o rozměrech 1,74x0,82 m s rytou kresbou ženské postavy.⁵⁷ Pouze A. Podlaha zmiňuje, že obrysy byly vyplněny na některých místech dochovanou smolou (Borkovský 1975, 104; srv. Stehlíková 2003, 79). Nápis gotickou majuskulí byl otlučen. A. Podlaha i dnešní uměnovědné bádání ji přisuzuje abatyši Kunhutě (†1321). K blízkým analogiím patří dvě náhrobní desky z Prahy – z anežského kláštera, mj. náhrobní deska Guty, dcery Václava II, z doby kolem roku 1297 (Pochitonov – Radoměřský 1961, 131-139; Stejskal 1984, 286-287).⁵⁸ D. Stehlíková (2003, 80) uvažuje o Kunhutině náhrobním kameni vedle náhrobků zbraslavských jako o jednom z inspiračních zdrojů, na něž mohli navázat výrobci náhrobků benediktinského kláštera na Ostrově u Davle.

V kapli pod jižní věží byla při obnovovacích pracích na přelomu 19. a 20. století objevena opuková náhrobní deska s částí nápisu gotickou majuskulí (nedochována), která patřila Tomáši Syrcovi, zemřelému r. 1357, kanovníkovi svatojiřskému (Borkovský 1975, 66; k hrobu Tomáše Syrcy Frolík et al. 2000, 118, 138).

⁵⁶ Citace z Listiny papeže Innocence VI. z 5. února 1360 dle Z. Hledíkové (1982, 38, pozn. 70): „...in ecclesia pragensi...alius chorus in honore beate Marie Virginis...existit, in quo ipse imperator...elegit sepulturam et due electe memorie consortes suer etiam requiescunt, et in quo per vos, qui...ad serviendum in ipso choro specialiter deputati, misse et alie hore canonice...decantantur...“.

⁵⁷ Dle A. Podlahy byla v kapli P. Marie nalezena ještě jedna náhrobní deska s rytou postavou stojící v arkádě, bližší místo nálezu však není známo (Borkovský 1975, 105).

⁵⁸ Podle K. Stejskala (1976, 15; 1984, 286-287) pracovala dílna, z níž náhrobníky vyšly, zřejmě ve svazku hutí, která byla po roce 1280 povolána k výstavbě kostela sv. Salvátora v klášteře blahoslavené Anežky, možná snad konkrétně ze Champagne. V kostele sv. Salvátora spatřuje odezvy francouzské klasické gotiky J. Kuthan (1982, např. 284). Z typu vytvořeného francouzským klasickým sochařstvím 13. století vychází postava Gutiny náhrobní desky též podle J. Homolky. Tato postava „je však slohově transponována ve smyslu lineárně rytmické kaligrafie po klasického slohu“ (Homolka 1982, 107).

Obr. 10: Katedrála sv. Víta. Náhrobek Jana Očka z Vlašimi v kapli sv. Jana Nepomuckého, mramor, dnešní stav.
Abb. 10: St. Veitsdom. Grabmal von Jan Očko von Vlašim in der St. Johannes von Nepomuk-Kapelle, Marmor, heutiger Zustand.

Další dva náhrobky, náhrobek abatyše Alžběty zemřelé roku 1378 z kaple P. Marie a náhrobník abatyše Kunhuty z Kolovrat zemřelé roku 1401 z hlavní lodě baziliky⁵⁹ (Borkovský 1975, 40, 93), jsou zajímavé tím, že byly zhotoveny z mramoru, šedého v prvním případě, červeného v případě druhém.

Mramor je materiál, který se začal na Pražském hradě v náhrobní plastice uplatňovat ve 14. století. Více dokladů o jeho využití než ze svatojiřského komplexu pochází z katedrály sv. Víta. Mramorové desky kryly podle svědectví Beneše Krabice z Weitmile hroby biskupů přenesené do nového chóru roku 1374 (Ben. Krab. z Weitm., 548). V 80. letech 14. století z mramoru zhotoven figurální náhrobek druhého pražského arcibiskupa Jana Očka z Vlašimi,⁶⁰ který představuje jediný dochovaný arcibiskupský náhrobek na Pražském hradě z období do husitských válek (obr. 10; Kutal 1984, 244-245; Mikolajczak 2003, 474, 477-478, 480).⁶¹ Z bílého a červeného mramoru byla zhotovena též tumba nad hrobem sv. Vojtěcha. Podval pod tumbou a některé prvky dlažby pod podvalem byly tvořeny mramorem bílým (Kostílková 1997, 143-144).

⁵⁹ Kunhuta z Kolovrat byla zřejmě první abatyší pohřbenou v hlavní lodi baziliky. Co vedlo k tomu, že nebyla pohřbena v kapli P. Marie, není známo. Pohřbívání do kaple P. Marie se znovu vrátilo ve 2. polovině 16. století (Borkovský 1975, 92). Hrobová jáma JK-95b pod náhrobní deskou Kunhutiny ostatky neobsahovala (blíže Borkovský 1975, 40-41).

⁶⁰ Figurální náhrobek Jana Očka z Vlašimi (†1380) z doby před rokem 1380, který se nachází v kapli sv. Erharda a Otýlie (Vlašimské, sv. Jana Nepomuckého), vznikl v těsné souvislosti s parlářovskou hutí. Je zajímavé, že na rozdíl od přemyslovských tumb, které jsou z opuky, je tento náhrobek zhotoven z dvojího druhu mramoru. Velmi blízký je náhrobek vratislavského biskupa Przeclawa z Pogorzelu v tamní katedrále (Mikolajczak 2003, 474-483). Na té lze zase najít styčné prvky s náhrobkem prvního pražského arcibiskupa Arnošta z Pardubic (†1364), který byl podle svého přání pohřben v městském kostele v Kladsku (Kutal 1984, 244-245).

⁶¹ Mramor byl použit též v případě hrobu arcibiskupa Zbyňka Zajíce z Házmburka (Němec 1964, 72).

Pozornost si v budoucnosti zaslouží studium gotických hrobek v kontextu hrobek doby románské i hrobek novověkých. V současné době však nedisponujeme dostatkem zpracovaných údajů, které by umožnily specifikovat rozdíly mezi kamennými hrobkami v jednotlivých obdobích a stanovit přesněji spodní hranici výstavby plochých i klenutých hrobek cihlových v církevních stavbách Pražského hradu. Problematické také zůstává zařazení hrobky JK-95a z baziliky sv. Jiří. Velikost a pravidelnost opracování kamenných desek, stejně jako dno původně vyložené dlaždicemi (Borkovský 1975, 41-42, obr. 62) působí výrazně vyspěleji, než abychom je zařadili již do 11. století.

Tématem pro další studium zůstává též studium úpravy hrobů běžných obyvatel. Oč více víme o hrobech významných osobností, o to méně jsme schopni charakterizovat vzhled těch ostatních. Základní problém činí jejich identifikace, neboť se nevyznačují žádnými speciálními charakteristikami a neobsahují výbavu, která by je pomohla časově zařadit.

Ze studia vývoje topografie pohřbívání a studia písemných pramenů vyplývá, že v tomto období lze v areálu hradu počítat nejen s hroby významných osobností z kruhu světské i církevní elity, ale též s hroby příslušníků svatovítské kapituly a benediktinek od sv. Jiří. Již v roce 1327 bylo založeno bratrstvo kanovníků, ještě výrazněji zaměřené na zajišťování pohřbů. Ze statut pohřebního bratrstva služebníků svatovítské katedrály založeného o rok později vyplývá, že i tito služebníci byli pohřbíváni v katedrále sv. Víta a chtěl-li být zemřelý pohřben jinde než na tomto místě, měl být, bylo-li to možné, do katedrály alespoň přenesen k vykonání pohřebních obřadů (blíže Pátková 1992, 53-57; 1997, 3-11, 21-27). Vzhled konkrétních hrobů nám však zatím uniká. Lze jen doufat, že k identifikaci alespoň části z nich přispěje další studium svatovítské katedrály.

K dispozici nemáme ani poznatky z Hradčan. Neznáme vzhled hrobů ze hřbitova u kostela sv. Benedikta, nejsme zatím schopni identifikovat hroby bezpečně spadající do 14. století na Loretánském náměstí. Opřít se zatím nemůžeme ani o širší srovnávací studii českých hřbitovů tohoto období.

3. POLOVINA 15.-18. STOLETÍ

3.1. ÚVOD

Habsburská dynastie se do pohřební architektury Pražského hradu zapsala vznikem nové královské hrobky, podle názvu tvůrce označované jako Colino mauzoleum, tvořené podzemní kryptou a mramorovou tumbou s náhrobkem s ležícími postavami Ferdinanda I., Anny Jagellonské a Maxmiliána II. na vrchní desce (blíže Bravermanová – Lutovský 2001, 47-50; Bravermanová, v tomto sborníku). Povšimněme si v této souvislosti rozdílného přístupu k uložení rodových příslušníků doby lucemburské a habsburské. Zatímco v prvním případě byla primární podzemní část hrobky a – pokud víme – nedošlo k zvětšení císařské rodiny v podobě gisantů v nadzemní části hrobky, založení druhé bylo zahájeno zhotovením nadzemní části s gisanty, která byla později ještě rozšířena, a teprve z popudu císaře Rudolfa byla vybudována podzemní krypta.

Se vstupem Jagellonců a později Habsburků na český trůn se prostor katedrály sv. Víta otevřel též dalším příslušníkům dvora, jejichž paměť zůstala zachována v renesančních a barokních náhrobnících a epitafech, pouze ojediněle se dochovaly pohřební štíty (Krčálová 1994, 155-170; Muchka 1994, 182-183; Rudolf II., 282, 287, 452-453).⁶² Studium hrobů, hrobek a náhrobní plastiky jako celku ve svatovítského chrámu v období

16.-18. století však stálo mimo řešený projekt a tento bohatý fond čeká teprve na své zpracování. Připomeňme pouze náhrobek Vratislava z Pernštejna (†1582), který můžeme zařadit k typu náhrobků s gisanty a který je v katedrále jediným dochovaným náhrobkem tohoto typu, který byl zhotoven pro příslušníka šlechtického rodu (Krčálová 1994, obr. 75).

Specifické rysy pohřebního ritu spojené zčásti s jedinci popravenými i dalšími, kteří nemohli být pohřbeni na běžném hřbitově, registrujeme na Loretánském náměstí (blíže Blažková-Dubská, v tomto sborníku) a bude jim věnována ještě podrobnější pozornost v rámci analýzy tohoto pohřebiště.

Samostatnou kapitolu studia pohřebního ritu tohoto období tvoří textilie, vystupující v různých podobách – jako oděv, v němž byl mrtvý do hrobu uložen; jako polštáře, jimiž byla mrtvému podložena hlava; jako přikrov, který kryl nebožtíkovo tělo, když byl nesen na márách; jako výzdoba kaple s rodovou hrobkou.⁶³

K předmětům spojujícím studia numismatická a studia pohřebních rituálů patří úmrtní medaile, úmrtní a pohřební žetony vydávané v souvislosti s úmrtími významných osobností (Rudolf II., 282-283).

3.2. ÚPRAVA HROBU

Vzhledem k archeologickým výzkumům I. Borkovského na pohřebišti Jízdárna a ve svatojiřském komplexu i znalosti hrobů významných osobností ve svatovítské katedrále, je možné oproti předchozímu období lépe vymežit úpravy hrobů v tomto období (tab. 4).

3.2.1. DŘEVĚNÉ RAKVE A SCHRÁNY

Po značnou část středověku byly typickým vybavením nebožtíka na poslední cestě máry⁶⁴ a přikrov, dek⁶⁵. Jazykovědné studium dospělo k závěru, že relativně pozdní výskyt českého výrazu rakev až po roce 1500 nepřímo odráží širší uplatnění rakví v pohřbívání až po tomto datu s tím, že zvyk pohřbívat bez rakví přežíval dále (blíže Němec 1964, 67-74; Němec a kol. 1980, 47, 49, 50, 290, 293-294).⁶⁶ Jak se vyrovnat s tímto závěrem v kontextu archeologických poznatků? Již v textu věnovanému raně středověkému pohřbívání bylo konstatováno, že mrtví v této době byli pohřbíváni v rakvích z dlabaných kmenů, případně v rakvích spojovaných bez použití hřebíků, že na III. nádvoří byl jeden z mrtvých pohřben v rakvi spojované železnými pásovými kovánými, že se s pásovými kovánými

⁶² V chrámovém pokladu jsou uchovány čtyři renesanční pohřební štíty, jež tvoří výšivky napnuté na oválných dřevěných deskách (Podlaha – Šittler 1903, 307). První z nich patří Adamovi z Ditrichštejna pohřbenému u sv. Víta r. 1591, další připomínají Jiřího Bořitu z Martinic (†1598), Křištofa Popela z Lobkovic (†1609) a jeho syna Jana Křištofa (†1613). Nově publikováno spolu s pohřebními štíty Maxmiliána II. a Rudolfa II. M. Halatou v Katalogu vystavených exponátů *Rudolf II. a Praha*, 282, 287, 452-453.

⁶³ Tento poslední případ ilustruje odkaz Johanny Emilie z Valdštiny z roku 1647: „Kostelu sv. Víta na hrad Pražský pánům praelátům čtyři sta kop míš., kteréž na věčný plat aby obrátili, a jednu mou zlatem neb stříbrem protkávanou sukni k rozdělení na vornát a antipendium, to aby do kaply té, kde tělo mé odpočívati bude, se dalo.“ (Podlaha – Šittler 1903, 129).

⁶⁴ Připomeňme přísloví: „V březnu stár, boj se már!“ (Němec a kol. 1980, 49).

⁶⁵ Např. v satirickém listu panu Lvů z Rožmitálu lze nalézt obrat: „...až na hřbetě pojeděš pod černým dekem!“ (Němec a kol. 1980, 49).

⁶⁶ První doklad pojmenování rakev lze najít v latinsko-českém slovníku Jana Vodňanského z roku 1511: „sarcophagus... vytesaný hrob ze skály neb rakev...“ (Němec 1964, 71). Slovo rakev se vyvozuje z předhistorického tvaru raky, jež má svůj původ v starém germánském slově arko. Dle I. Němce vzniklo ze staršího slova rakvicě, slova označujícího věc podobnou vnějškově, tvarově (jako ulita uzavírá živé tělo měkkýše, tak rakev uzavírá mrtvé tělo člověka). Pojmenování truhla se ve staročeských památkách objevuje pouze v literatuře překladové, nikoliv originální. Latinské názvy sarkofágů, truhel na ostatky svatých a rakví z nečeského kulturního prostředí překládá staročestina jako hrob, korba a především koryto (Němec a kol. 1980, 49, 290, 293-294). Oproti tomu např. geneze francouzského slova cercueil je odlišná. Pochází ze starofrancouzského sarceau a to zase z latinského sarcophagus (Ariès 2000, 212).

Úprava	Jízdárna (17. stol.)	Svatovítský komplex	Svatojiřský komplex	Loretánské nám.
Hrobová jáma bez úpravy	+		+	+
Dřevěné rakve a schrány				
gotická dřevěná schrána na přenesené ostatky spojovaná hřebíky		+	+	
dřevěná rakev spojená hřebíky, 1300-1500		+		
dřevěná rakev bez dochovaných hřebíků	22/51, 34/51, 39/51, 45/51, 52/51, 56-58/51, 61-62/51, 64-65/51, 76/51, 84-85/51		2, 8, 52, 59, 68, 71, 83, 86, 88, 31, 35, 39	
dřevěná rakev spojená hřebíky po roce 1500	1-2/51, 20/51, 23/51, 35-38/51, 40-41/51, 43-44/51, 46-49/51, 51/51, 53-55/51, 60/51, 63/51, 66/51, 68-69/51, 72/51, 75/51, 77/51, 87/51	?	1,3,5-7, 19-30, 32-34, 36-38, 40, 41-43, 46-49, 51, 53-58, 60-65, 69-70, 72-73, 77-78, 89, 96, 100, 101?, 103,107	
dřevěná rakev, blíže neurčeno			KK-rakve 1-26 KH- rakve 1-13,	
barokní dřevěná rakev s plastickou či malovanou výzdobou		+	+	
dřevěná rakev spojená hřebíky s držadly			44 (na nožkách), 66	
Úpravy s podložkou hlavy či s cihlou u nohou				
dřevěná rakev spojená hřebíky s dlaždicí pod hlavou a opukovými kameny u lebky, 16./17.stol.			75	
dřevěná rakev spojená hřebíky s opukovým kamenem pod lebku, peníz 1575			74	
dřevěná rakev spojená hřebíky s cihlou u nohou, 17./18.stol.?			76	
prejz pod hlavou			106	
Dřevěná rakev v kovovém sarkofágu				
dřevěná rakev s víkem se zaskleným okénkem (později nahrazena měděnou rakví) v renesančním cínovém sarkofágu, 1612		Rudolf II.		
Cínová rakev v dřevěné truhle				
cínová rakev vložená do dřevěné truhlice s kovovými prvky, 1564, 1576		Ferdinand I. Maxmilián II.		

Úprava	Jízdárna (17. stol.)	Svatovítský komplex	Svatojiřský komplex	Loretánské nám.
Kovové rakve a schrány				
olověná schrána na sekundárně uložené ostatky		+	97	
gotická cínová rakev, 1378, 1419		Karel IV. Václav IV.		
renesanční cínová rakev, 1547, 1580		Anna Jagellonská, Eleonora		
viscerální nádoba		+		
barokní cínová rakev		+		
Kamenné hrobky				
kamenná schrána pro přenesené ostatky biskupů		+		
gotická kamenná hrobka zděná		+		
renes. – barokní kamenná hrobka		?		
Cihlové hrobky				
kubická – blíže neurčená		+		
kubická (po r. 1500), v ní rakev spojená hřebíky		+	18, 46, 99, 106,108, 111, 112,	
klenutá, v ní rakev spojená hřebíky (1600, 1731)			79b, 80a	
klenutá, v ní rakev s malovaným víkem spojená hřebíky (1735)			87	
klenutá, v ní rakev spojená hřebíky opatřená kruhy na nesení rakve (1691, 1766)			80b, 84	
klenutá, v ní rakev s malovaným víkem spojená hřebíky a opatřená kruhy na nesení rakve (1720)			82	
Rodové šlechtické hrobky – bez bližší charakteristiky		+		
Cihlové hrobky – krypty – pro potřeby kláštera			+	

Tab. 4: Úpravy hrobů ve 14.-18. století. KK – krypta pod hlavním kněžištěm baziliky; KH – krypta v hlavní lodi baziliky.
Tab. 4: Herrichtung der Gräber aus dem 14.-18. Jh. KK – Krypta unter dem Hauptaltarraum der Basilika; KH – Krypta im Hauptschiff der Basilika.

setkáváme v sekundárních polohách v bazilice sv. Jiří i v chrámu sv. Víta a že ve svatovítském komplexu existují vzácné doklady rakví spojovaných hřebíky ve 12.-13. století. Hroby významných jedinců na Pražském hradě a archeologické výzkumy na dalších lokalitách naznačují výskyt těchto rakví v o něco širší míře od 14. století (srv. např. kostel sv. Benedikta v Praze na Starém Městě, na Oškobrhu u Poděbrad). Pohřbívání významných jedinců do rakví ve 2. polovině 13. a na počátku 14. století přímo indikují v některých případech v hrobech dochované textilie (hrob Přemysla Otakara II., Rudolfa II. Kaše). Bezpečně se s hřebíky pravděpodobně z rakve setkáváme v přeneseném hrobě Rudolfa II. Kaše (blíže *Bravermanová*, v tomto sborníku). Zodpovědět otázku, do jaké míry či zda vůbec se s rakvemi, ať již spojovanými hřebíky nebo bez kovových spojovacích prvků, setkáváme u běžných pohřbů na Pražském hradě ve 14. století, odpovědět nedovedeme. Za podstatnou lze považovat skutečnost, že rakve spojované hřebíky nejsou doloženy na pohřebišti na Loretánském náměstí, na němž bylo pohřbívání ukončeno zřejmě někdy kolem poloviny 16. století. Jak teritoriálně či sociálně je vymezeno používání rakví v období 13. až 15. století by rozhodně mělo být předmětem dalšího studia.

Podívejme se nyní na situaci po roce 1500. Dřevěné okované truhly, v nichž byly uloženy cínové rakve s těly Ferdinanda I. a Maxmiliána II., nelze považovat za rakve v pravém slova smyslu (*Bravermanová*, v tomto sborníku). Dřevěná rakev s víkem se zaskleným okénkem v renesančním cínovém sarkofágu dobře ilustruje postavení nebožtíka v ní uloženém, císaře Rudolfa II. Obyčejné dřevěné rakve jsou naproti tomu doloženy na pohřebišti Jízdárna v 17. století a v téže době též ve svatojiřském komplexu (*tab. 4*). Vedle rakví bez hřebíků⁶⁷ se na pohřebišti Jízdárna a ve svatojiřském komplexu vyskytují rakve spojované hřebíky, jichž se – jak vyplývá z popisů I. *Borkovského* (1975) – zpravidla dochovalo něco mezi 5-20, výjimečně dosahuje jejich počet 30-40. Je velmi pravděpodobné, že oba typy rakví – spojované hřebíky i bez hřebíků – koexistovaly souběžně.

V 16.-17. století se ojediněle setkáváme s tím, že i v rakvi byla hlava nebožtíka podložena opukovým kamenem, dlaždicí či prejzem (*tab. 4*). I rakve mohou odrážet a v některých případech odrážejí rozdílné postavení pohřbeného. Vedle jednoduchých nezdobených rakví se objevují v 17.(?)-18. století též rakve malované a rakve zdobené vyřezávanými ozdobami. Některé byly opatřeny kovovými držadly. Nejhonosnější rakví ve svatojiřské bazilice je rakev abatyše Heleny Pieroni de Gallieno (†1720) s malovaným víkem (JK-82; *Borkovský* 1975, 47). Stála na čtyřech kulatých dřevěných vyřezávaných podstavcích a na čtyřech stranách měla postříbřené cínové kruhy na nesení rakve, upevněné ve tlamách stylizovaných lvích hlav.

Porovnáme-li výsledky studia jazykovědného a archeologického, můžeme konstatovat, že na jedné straně dochází ke shodě mezi oběma obory v otázce širšího zobecnění rakví po roce 1500. Na straně druhé však archeologie zachycuje existenci rakví již ve starším období, a to v míře větší, než odhaduje jazykovědné bádání.⁶⁸ Termín *koryto* objevující se významu rakve sbíjené hřebíky ve staročeské rýmované legendě o bl. Anežce z 2. poloviny 14. století se v jiných dílech objevuje i v jiných významech (blíže *Němec* 1964, 73-74). Proč se termín *rakev* neobjevuje před rokem 1500 a proč termín *truhla* se objevuje v literatuře překladové, nikoliv však v literatuře staročeské nepřekladové, ač se posledními věcmi člověka zabývá, jak konstatoval I. *Němec* (1964, 72-73), není jasné.

Hledání příčin určitého rozporu mezi oběma obory ovšem leží mimo rámec archeologie. Jistě se bude k této problematice vrátit podrobněji též v kontextu latinské terminologie (srv. dokonce dva termíny *arca* a *capsa* v případě hrobu Jana IV. z Dražic – viz výše). Otázka výskytu rakví ve středověku si rozhodně vyžádá další studium v širších geografických souvislostech. Hypoteticky lze pro Čechy postavit dva modely. V prvním případě lze počítat s plynulým pokračováním raně středověkých rakví do dalších období s tím, že původně ve 14. století řídké – lokálně či sociálně omezené – používání hřebíky spojovaných rakví je vystřídáno kolem roku 1500 intenzivnějším ukládáním mrtvých do těchto rakví. Model druhý počítá s redukcí ukládání do jakýchkoli rakví ve 13.-15. století a pouze s výjimečným použitím rakví spojovaných hřebíky a skokovou změnou v závěru 15. století a kolem roku 1500, kdy se vývoj vydal výrazně směrem k železnými hřebíky spojovaným rakvím. Který z těchto modelů je blíže pravdě může ukázat až další výzkum této problematiky.

⁶⁷ V některých případech již nelze zpětně zjistit, zda se jednalo o rakev spojovanou bez hřebíků nebo rakev, z níž se hřebíky z nějakého důvodu nedochovaly.

⁶⁸ „Na pozadí lakovýchto skutečností jeví se tedy pohřbívání v rakvích u našich pohřbů ještě v 13. a 14. století jako málo rozšířené.“... „Pohřbívání v rakvích u starých Čechů (před r. 1500), ač je doloženo archeologicky, nebylo ještě natolik obecně rozšířeno, aby český jazyk 14. a 15. století měl užitý speciální název pro pojem „rakev“ (*Němec* 1964, 71).

3.2.2. KOVOVÉ RAKVE A SCHRÁNY

Zatímco cínové rakve, v nichž byla uložena těla Karla IV. a Václava IV. byla ve své době v Čechách výjimkou, pro habsburské pohřby 16. až počátku 17. století ve svatovítské katedrále jsou cínové rakve charakteristickým znakem. Někdy přitom docházelo ke kombinaci dřevěných a kovových schrán. Tak Rudolf II. byl původně pohřben v dřevěné rakvi s víkem se zaskleným okénkem uložené v renesančním cínovém sarkofágu. Ferdinand I. (†1564) i Maxmilián II. (†1576) byly naopak pohřbeny v cínových rakvích vložených do dřevěných truhlic s kovovými prvky (*Bravermanová – Lutovský* 2001, 224, 231-232). V cínových rakvích spočinula též těla Anny Jagellonské (†1547) a Eleonory (†1580). S rakvemi z tohoto kovu se přitom setkáváme ve svatovítské katedrále později i u nekrálovských pohřbů. Součástí královské hrobky jsou též viscerální nádoby na srdce Ferdinanda I., na srdce Maxmiliána II., na srdce a mozek Rudolfa II. (blíže *Bravermanová – Lutovský* 2001, 223 an.; *Bravermannová*, v tomto sborníku).

3.2.3. KAMENNÉ HROBKY

Že i v novověku můžeme počítat s pohřbem do kamenné hrobky dokládá hrobka s novověkým pohřbem v jižním křídle ambitu severně baziliky sv. Víta. Hrobka byla tvořena jednou řadou kamenů a překryta třemi různým způsobem opracovanými opukovými náhrobními deskami, jež dokládají druhotné použití starších kamenných prvků. Kdy přesně došlo k výstavbě hrobky nelze určit. Nelze vyloučit, že stojíme před dokladem toho, že v novověku byl nebožtík v dřevěné rakvi s plastickou výzdobou uložen do hrobky postavené a využívané již v předchozím období.

3.2.4. CIHLOVÉ HROBKY

Zatímco studium cihlové funerální architektury ve svatovítské katedrále zůstává úkolem pro budoucnost, situace ve svatojiřském komplexu je díky výzkumu I. *Borkovského* poměrně přehledná (*Borkovský* 1975). Ze studia pramenů k hrobkám ve svatojiřském komplexu vyplývá, že s prvními cihlovými hrobkami se setkáváme po roce 1500. Sedm hrobek patří k typu hrobky kubické bez zaklenutí. Od roku 1600 jsou bezpečně doloženy též cihlové hrobky klenuté, které se v počtu šesti koncentrovaly v prostoru svatojiřské baziliky. Výhradně byly využity pro pohřby abatyší. Zatímco v kamenných hrobkách se zpravidla nesetkáváme se stopami rakví, v cihlových hrobkách byly mrtvé uloženy v dřevěných rakvích spojených hřebíky, případně opatřených kruhy na nesení rakve.

Novým fenoménem ve vývoji svatojiřské baziliky jsou cihlové hrobky – označované též jako krypty – sloužící pro uložení většího počtu rakví. Kolem roku 1650 byla vyhloubena krypta pod dlažbou románské krypty pod hlavním kněžištěm. Na konci 17. století zřejmě vznikla cihlová krypta na jižní straně hlavní lodi baziliky (*Borkovský* 1975, 54-61).

4. ZÁVĚR

Evropská literatura poskytuje bohatý srovnávací materiál, který naznačuje existenci určitých obecnějších tendencí ve vývoji pohřebního ritu, souběžně však přináší dostatek pramenů naznačující značnou šíři a různorodost dotýkající se hrobových úprav odrážející existenci lokálních zvyklostí. V novověku jsou pak díky existenci písemných pramenů snáze stopovatelné příčiny těchto odlišností. Studium pohřebního ritu ve středověku a novověku z pohledu jeho variability je tématem, k němuž archeologie může přinést ještě mnoho nového.

PRAMENY:

- Kosmas*: Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag. Hrsg. B. Bretholz, MGH SRG NS II. Berlin 1923.
Ben. Krab. z Weim.: Beneš Krabice z Weitmile, FRB V. Ed. J. Emler, Praha 1884, 457-548.
Ben. Krab. z Weim.-překlad: Beneš Krabice z Weitmile, Kronika Pražského kostela. In: Bláhová M. a kol. (eds.): Kroniky doby Karla IV., Praha 1987, 173-254.
Fr. Pražský: Kronika Františka Pražského. FRB IV. Ed. J. Emler, Praha 1884.
Fr. Pražský-překlad: František Pražský. Kronika. In: Bláhová M. a kol. (eds.): Kroniky doby Karla IV., Praha 1987, 58-172.

ZKRATKY EDIC PÍSEMNÝCH PRAMENŮ:

- FRB: Fontes rerum bohemicarum - Prameny dějin českých.
 MGH SRG NS: Monumenta Germaniae historica..., Scriptores rerum Germanicarum, Nova series.

DOKUMENTACE:

- Borkovský-NZ*: Loretánské náměstí. Nálezová zpráva I. Borkovského. Uložena v Archivu oddělení Pražský hrad ARÚ AV ČR Praha.
Březinová, H. a kol. 1998: Archeologický výzkum v Lumbeho zahradě na Pražském hradě provedený v roce 1996. Nálezová zpráva č.j. 3035/98. Uložena v Archivu nálezových zpráv ARÚ AV ČR Praha.
Deník 1925/2: Hrad Pražský - III. nádvoří. Denník vykopávek 1925/28.VII.-8.IX./II. Uloženo v Archivu oddělení Pražský hrad ARÚ AV ČR Praha.
Deník 1925/3: Hrad Pražský - III. nádvoří. Denník vykopávek 1925/9.IX.-14.XI./III. Uloženo v Archivu oddělení Pražský hrad ARÚ AV ČR Praha.
Seznam nálezů I: Přírůstková kniha. Uložena v Archivu oddělení Pražský hrad ARÚ AV ČR Praha.

LITERATURA:

- Ariès, P.* 2000: Dějiny smrti, Praha 2000.
Bateman, N.C.W. 1997: The early 11th to mid 12th century graveyard at Guildhall, City of London. In: Boe, G.D. - Verhaege, F. (eds.): Death and Burial in Medieval Europe. Papers of the „Medieval Europe Brugge 1997“ Conference, Volume 2, Zellik, 115-120.
Binski, P. 2001: Medieval Death, London.
Birnbaum, V. 1929: Kdy přišel Petr Parléř do Prahy?, Umění II, 51-56.
Borkovský, I. 1939: Skrčené pohřby doby knížecí v Čechách - Die Hockergräber der Fürstenperiode in Böhmen, Památky archeologické n.ř. 6-8 (31), 134-139.
 - 1946: Hrob bojovníka z doby knížecí na Pražském hradě - The grave of a warrior of the prince-period at the castle of Prague, Památky archeologické 42, 1939-1946, 122-131, 221.
 - 1947: Staročeské pohřebiště poblíže Pražského hradu - Le cimetière ancien tchèque près du Château de Prague, Historica Slovaca 5, 145-152, 225, 235.
 - 1948: Pohřebiště obchodníků z doby knížecí v Praze I - Un cimetière de commerçants datant de l'époque des princes à Prague I, Slavia antiqua I, 460-484.
 - 1953: Kostel Panny Marie na pražském hradě - Église de la Ste Vierge au Château de Prague, Památky archeologické 44, 129-200.
 - 1975: Svatojiřská bazilika a klášter na Pražském hradě - Kirche und Kloster St. Georg auf der Prager Burg, Praha.
Bravermanová, M. - Lutovský, M. 2001: Hroby, hrobky a pohřebiště českých knížat a králů. Praha.
Březinová, H. - Turek, J. 1999: Šňůrové a raně středověké pohřebiště v severním předpolí Pražského hradu - archeologický výzkum v Lumbeho zahradě - The Corded Ware and Early Mediaeval cemetery in northern vicinity of the Prague Castle. An archaeological excavation in the Lumbe Garden, Archeologické rozhledy 51, 653-687.
Břicháček, P. - Richter, M. - Sommer, P. 2003: Archeologie k miléniu ostrovského kláštera - Die Archäologie zum Millennium des Klosters Ostrov. In: 1000 let kláštera na Ostrově (999-1999), Praha, 13-28.
Colardelle, M. 1996: Typo-chronologie des sépultures en Bas-Empire à la fin du Moyen-Age dans le sud-est de la Gaule. In: Galinié, H. - Zadora-Rio, E. (eds.): Archéologie du cimetière chrétien, Actes du 2e colloque A.R.C.H.E.A., Tours, 271-303.
Černý, V. 1995: Význam tafonomických procesů při studiu pohřebního ritu - Contribution of taphonomy to the study of burial rites, Archeologické rozhledy 47, 301-313.
Dostál, B. 1966: Slovanská pohřebiště ze střední doby hradištní na Moravě - Slawische Begräbnisstätten der mittleren Burgwallzeit in Mähren, Praha.
Droberjar, E. - Frána, J. 2004: Antická mosaz (*aurichalcum*) v českých nálezech časné doby římské - Das römerzeitliche Messing (*aurichalcum*) in böhmischen Funden der frühen römischen Kaiserzeit, Archeologie ve středních Čechách 8, 441-462.
Eisner, J. 1966: Rukověť slovanské archeologie, Praha.
Frolík, J. v tisku: Pohřebiště na II. a III. nádvoří Pražského hradu.
Frolík, J. - Boháčová, I. - Žegklitz, J. 1988: Archeologické nálezy z hrobky knížete Spytihněva II. v chrámu sv. Víta - Archaeological finds from the tomb of duke Spytihněv II (1055-1061 A.D.) in St. Guy's cathedral, Castrum Pragense 1, 61-70.
Frolík, J. et al. 2000: Frolík, J. - Maříková-Kubková, J. - Růžičková, E. - Zeman, A: Nejstarší sakrální architektura Pražského hradu - Die ältesten Kirchenbauten der Prager Burg aufgrund der archäologischen Quellen, Castrum Pragense 3, Praha.
Frolík, J. - Smetánka, Z. 1997: Archeologie na Pražském hradě, Praha - Litomyšl.

- Frolíková-Kaliszová, D.* 2000: Pokus o analýzu slovanského pohřebiště v Praze - Motole - Versuch einer Analyse des slawischen Gräberfelds in Prag - Motol, Památky archeologické 91, 201-249.
Guth, K. 1934: Praha, Budeč a Boleslav - Praha, Budeč et Boleslav, Svatováclavský sborník I, Praha, 686-818.
Hanuliak, M. 1978: Problematika hrobů pod náhrobními kameňmi v 11.-14. storočí na Slovensku - Problematik der Gräber unter Grabsteinen im 11.-14. Jh. in der Slowakei, Archaeologica historica 3, 67-74.
 - 1979: Hroby pod náhrobními kameňmi v 11.-14. storočí - Gräber unter Grabsteinen im 11.-14. Jh., Slovenská archeológia 27, 167-183.
 - 1980: K problematike včasnostredovekých cintorínov s hrobmi pod náhrobními kameňmi - Zur Problematik frühmittelalterlicher Friedhöfe mit Gräbern unter Grabsteinen. In: IV. Mezinárodní kongres slovanskej archeológie - Sofia, Nitra, 47-52.
 - 2004: Velkomoravské pohrebiská. Pochovávanie v 9.-10. storočí na území Slovenska - Grossmährische Gräberfelder und Bestattung im 9.-10. Jahrhundert auf dem Gebiete der Slowakei, Nitra.
Havrdá, J. 2002: Pohřebiště z 9. - 1. poloviny 10. století západně od Staroměstského náměstí v Praze - A cemetery from the 9th and first half of the 10th centuries West of the Old Town Square in Prague, Archaeologica Pragensia 16, 53-56.
Hesse, S. 2003: Die mittelalterliche Siedlung Vriemeensen im Rahmen der südniedersächsischen Wüstungsfor-schung, Neumünster 2003.
Hilbert, K. 1934: O nálezech rotundy Václavovy - Sur les découverts de la rotonde de Saint Venceslas, Svatováclavský sborník I, Praha, 220-229.
Hledíková, Z. 1982: Fundace českých králů ve 14. století. Sborník historický 28, Praha.
Homolka, J. 1982: Sochařství doby posledních Přemyslovců. In: Umění doby posledních Přemyslovců, Roztoky u Prahy, SSPPOP Středočeského kraje, 69-120.
Hrdlička, L. - Richter, M. 1974: Slovanské a středověké osídlení Oškobrhu u Poděbrad - Die slawische und mittelalterliche Besiedlung auf dem Oškobr bei Poděbrady, Památky archeologické 65, 111-184.
Hrubý, V. 1955: Staré Město. Velkomoravské pohřebiště „Na valách“ - Die grossmährische Begräbnisstätte „Na valách“, Praha.
 - 1970: Slovanské pohřby na márách - Altslawische Bestattungen auf Totenbahnen, Sborník Národního muzea, Řada A - Historie, 49-53.
Charvát, P. 2004: Boleslav II. Sjednotitel českého státu, Praha.
Charvátová, K. 2002: Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142-1420. Praha.
Chorvátová, H. 1993: Pohřebné hry, stráženie mrtvého a vampirizmus v strednej Európe. In: Krekovič, E. (ed.): Kultové a sociálne aspekty pohrebného ritu od najstarších čias po súčasnosť, Bratislava, 76-80.
Ječný, H. - Olmerová, H. 1988: Historie a výzkum staroměstského bloku kolem kostela sv. Benedikta. In: Hanáková, H. - Stloukal, M.: Pohřebiště kolem bývalého kostela svatého Benedikta v Praze, Praha, 7-24.
Kostílková, M. 1997: Oltářní tumba v kapli sv. Vojtěcha, nález ostatků sv. Vojtěcha roku 1880 a jejich další osudy - The alter tomb in St. Vojtech's Chapel, the finding of St. Vojtech's relics in 1880 and their further fate. In: Polc, J. V. (ed.): Svatý Vojtěch. Sborník k miléniu. Praha, 141-167.
Kovářík, J. 1997: Slovanské kostrové pohřebiště v Praze 5 - Motole - Das slawische Skelettgräberfeld in Prag 5 - Motol, Praha.
Krčálová, J. 1994: Renaissance. In: Merhautová, A. (ed.): Katedrála sv. Víta v Praze (K 650. výročí založení). Praha, 133-170.
Krumphanzlová, Z. 1961: K otázce vampyrismu na slovanských pohřebištích - Zur Frage des Vampirismus auf den slawischen Gräberfeldern, Památky archeologické 52, 544-549.
 - 1964: Zvláštnosti ritu na slovanských pohřebištích v Čechách - Merkwürdigkeiten im Ritus auf den slawischen Begräbnisstätten in Böhmen, Vznik a počátky Slovanů 5, 177-215.
 - 1966: Der Ritus der slawischen Skelettfriedhöfe der mittleren und jüngeren Burgwallzeit in Böhmen, Památky archeologické 57, 277-327.
 - 1972: Die Ausstattung der Burgwallzeitfriedhöfe in Böhmen und ihre rituelle Bedeutung, Vznik a počátky Slovanů 7, 179-206.
Kubiček, A. - Libal, D. 1955: Strahov. Praha.
Kutal, A. 1984: Gotické sochařství. In: Dějiny českého výtvarného umění I/1, Praha, 216-283.
Kuthan, J. 1982: Architektura v přemyslovském státě 13. století. In: Umění doby posledních Přemyslovců, Roztoky u Prahy, SSPPOP Středočeského kraje, 181-351.
 - 2004: K vizi posvátné Prahy císaře Karla IV. - Zur Vision Kaiser Karls IV., über das heilige Prag, Časopis Národního muzea - řada historická 173, 21-50.
Lorans, E. 1996: Chrono-typologie des tombes en Anjou-Poitou-Touraine. In: Galinié, H. - Zadora-Rio, E. (eds.): Archéologie du cimetière chrétien, Actes du 2e colloque A.R.C.H.E.A., Tours, 257-269.
Lüssner, M. 1889: Památky architektonické nalezené při opravě kostela sv. Jiří na hradě Pražském, Památky archeologické 14, 371-376.
Lutovský, M. - Petrů, P. 2004: Slavníkovci. Praha.
Maříková-Kubková, J. 2003: Příběh poutníka. In: Příběh Pražského hradu, 118-120.
Maříková-Kubková, J. et al. 2005: Předběžná zpráva o průzkumu staré královské hrobky v chóru katedrály sv. Víta na Pražském hradě - Vorläufiger Bericht über den Fund der alten Königsgruft im Chor des Veitsdoms auf der Prager Burg, Castrum Pragense 6, 99-104.
Mikołajczak, T. 2003: Umělecká geneze náhrobku biskupa Przeclawa z Pogorzela - Die künstlerische Genese des Grabmals Bischof Przeclaw von Pogorzel, Umění 51, 474-483.
Muchka, I. 1994: Katedrála v 17. století. In: Merhautová, A. (ed.): Katedrála sv. Víta v Praze (K 650. výročí založení). Praha, 181-184.
Nechvátal, B. 1999: Radomyšl. Raně středověké pohřebiště - Das frühmittelalterliche Gräberfeld in Radomyšl. Praha.

- 2001: Dva raně středověké sarkofágy z Vyšehradu – Zwei frühmittelalterliche Sarkophage von Prag-Vyšehrad, *Archaeologica historica* 26, 345-358.

Němec, L. 1964: Pohřbívání v rakvích u starých Čechů – Zachoronenje v grobach u drevnich Čechov, *Listy filologické* 87, 67-75.

Němec, I. a kol. 1980: Slova a dějiny, Praha.

Pátková, H. 1992: Statuta bratrstva služebníků svatovítské katedrály z roku 1328 – Die Statuten der Bruderschaft der Diener der St.-Veits-Kathedrale vom Jahre 1328. In: Hojda, Z. – Pešek, J. – Zilinská, B. (eds): Sborník prací k 60. narozeninám doc. dr. Rostislava Nového, Praha, 53-61.

- 1997: Středověká bratrstva v katedrále sv. Víta v Praze – Mittelalterliche Bruderschaften im Sankt-Veits-Dom in Prag, *Sborník archivních prací* 47, 3-73.

Ptáč, J. L. 1893: Archeologický výzkum ve středních Čechách, Praha.

Podlaha, A. – Šittler, E. 1903: Chrámový poklad u sv. Víta v Praze, Praha.

Pochitonov, A. – Radoměský, P. 1961: Neznámý Přemyslovský náhrobek v Praze, *Časopis Národního muzea*, odd. věd společenských 130, Praha.

Reynaud, J.-F. 1998: *Lugdunum christianum. Lyon du IVe au VIIIe s.: topographie, nécropoles et édifices religieux*, Paris.

Rudolf II.: Rudolf II. a Praha. Katalog vystavených exponátů, Praha 1997.

Schmitt J.-C. 2002: Revenanti. Živí a mrtví ve středověké společnosti (Les revenants. Les vivants et les morts dans la société médiévale). Praha.

Skruzný, L. 1980: K některým zvláštěm pohřebního ritu na slovanském pohřebišti v obci Bášt (o. Praha – východ) – Zu einigen Besonderheiten des Bestattungsritus auf der slawischen Grabstätte in der Gemeinde Bášt (Kreis Prag – Ost). In: Slované v 6. – 10. století, Břeclav – Pohansko 1978, Brno, 211-220.

Sláma 1977, J. 1977: Mittelböhmien im frühen Mittelalter, I. Katalog der Grabfunde, Praha.

Smetánka, Z. 2003: Archeologické etudy. Praha.

Smetánka, Z. – Hrdlička, L. – Blajerová, M. 1973: Výzkum slovanského pohřebišti za Jízdárnou na Pražském hradě – Ausgrabung eines slawischen Gräberfeldes unweit der „Jízdárna“ (Reitschule) auf der Prager Burg, *Archeologické rozhledy* 25, 265-270, 369.

- 1974: Výzkum slovanského pohřebišti za Jízdárnou Pražského hradu v r. 1973 – Die Ausgrabung des slawischen Friedhofs hinter dem Reithaus (Jízdárna) der Prager Burg 1973, *Archeologické rozhledy* 26, 386-405, 433-438.

Smetánka, Z. – Vlček, E. – Eisler, J. 1983: Hrobka knížete Spytihněva I. (K chronologii Pražského hradu na přelomu 9. a 10. století – Gruft des Fürsten Spytihněv des Ersten (Zur Chronologie der Prager Burg um die Wende des 9. und 10. Jahrhunderts), *Folia Historica Bohemica* 5, 61-80.

Sommer, P. 1985: Hradištní pohřebišti v premonstrátské kanonii na Strahově – Das Burgwall-Gräberfeld im prämonstratenser kanonikat in Prag – Strahov, *Sborník Národního muzea, Řada A-Historie* 39, 193-197.

- 2001: Začátky křesťanství v Čechách. Kapitoly z dějin raně středověké duchovní kultury. Praha.

Staščíková-Štukovská, D. 1993: Neue Erkenntnisse zur Dekomposition menschlicher Skelette am Beispiel des frühmittelalterlichen Gräberfeldes von Borovce, Slowakei, *Prähistorische Zeitschrift* 68-2, 243-263.

Stehlíková, D. 2003: Ostrovské náhrobky a pečeti z let 1220-1250 – Ostrower Grabsteine und Siegel aus den Jahren 1220-1520. In: 1000 let kláštera na Ostrově (999-1999), Praha, 75-102.

Stejskal, K. 1976: Mistr Gutina náhrobku a jeho dílo (K počátkům gotického malířství v Čechách) – Der Meister des Guta-Grabmals und sein Werk, *Časopis Národního muzea* 145, 10-18.

- 1984: Počátky gotického malířství. In: Dějiny českého výtvarného umění I/1. Od počátků do konce středověku, 284-310. Praha.

Šmahel, F. 2002: Mezi středověkem a renesancí, Praha.

Šolle, M. 1959: Knižecí pohřebišti na Staré Kouřimi – Fürstliche Bestattungsstätte in Stará Kouřim, *Památky archeologické* 50, 353-506.

Tomková, K. – Maříková-Kubková, J. – Frolík, J. 2004: Hranice života, hranice zapomení. Hroby významných církevních představitelů na Pražském hradě v období přemyslovské a lucemburské vlády – Grenze des Lebens, Grenze der Vergessenheit, *Archaeologia historica* 29, 203-223.

Turek, R. 1976: Libice. Pohřebišti na vnitřním hradisku – Libice. Das Gräberfeld im inneren Burgwallareal, *Sborník Národního muzea, Řada A – Historie* 30, 249-316.

- 1978: Libice. Hroby na libickém vnitřním hradisku – Libice/Cidlina, Gräber im inneren Burgwallareal, *Sborník Národního muzea v Praze, Řada A – Historie* 32, 1-150.

Unger, J. 2002: Pohřební ritus a zacházení s těly zemřelých v českých zemích (s analogiemi i jinde v Evropě) v 1. – 16. století. In: Malina, J. (ed.): *Panorama biologické a sociokulturní antropologie*. Brno.

Vlček, E. 1997: Nejstarší Přemyslovci. Fyzické osobnosti českých panovníků I., Praha.

- 1999: Čeští králové I, Praha.

Wallisová, M. 2002: Předběžná zpráva o záchranném archeologickém výzkumu v letech 1997-2000 na židovském hřbitově ve Vladislavově ulici na Novém městě Pražském – A preliminary report on rescue excavations conducted in 1997-2000 at the jewish cemetery in Vladislavova ul. in the Prague New Town, *Archaeologica Pragensia* 16, 73-98.

Weiss-Krejčí, E. 2001: Restless corpses: „secondary burial“ in the Babenberg and Habsburg dynasties, *Antiquity* 75, 769-780.

Zápotocký, M. 1965: Slovanské osídlení na Litoměřicku – Die slawische Besiedlung in der Litoměřice Gegend, *Památky archeologické* 56, 205-391.

Zoll-Adamikowa, H. 1977: *Wczesnośredniowieczne cmentarzyska szkieletowe Małopolski II*. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk.

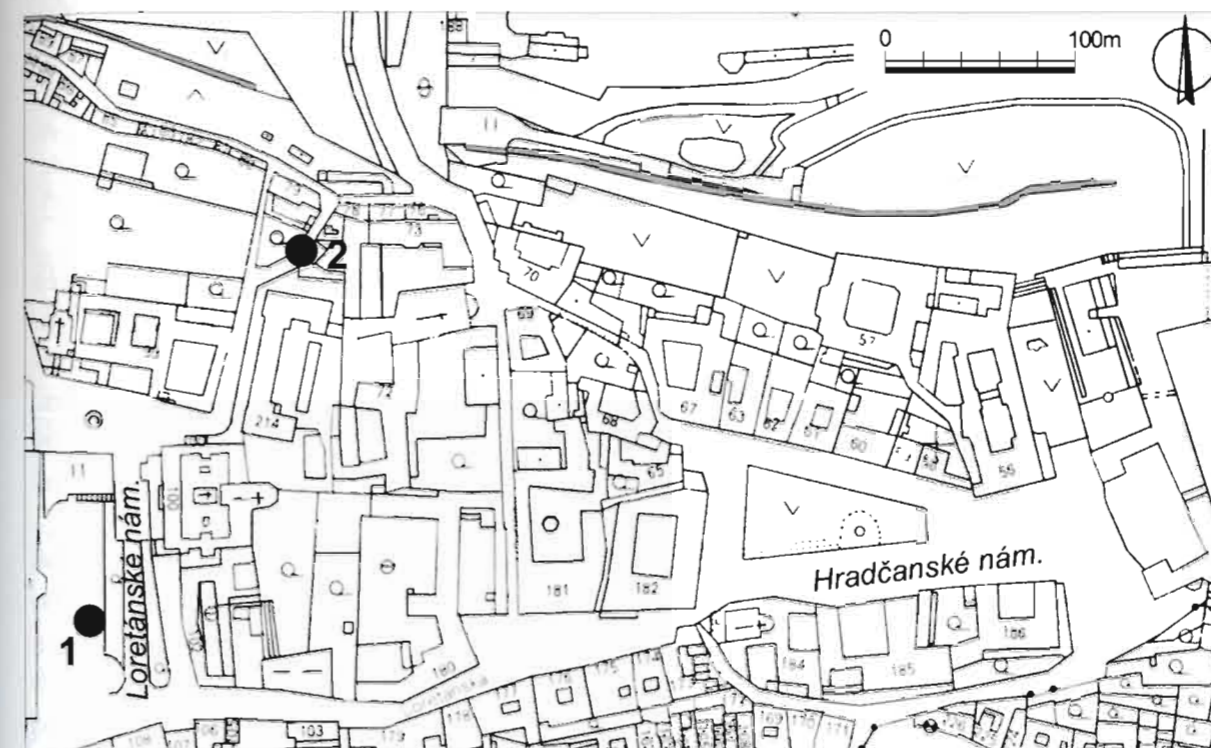
Zoll-Adamikowa, H. 1997: Elementy ordo defunctorum średniowiecznych benedyktynów Tynieckich (na podstawie wykopalisk). In: Śmierć w dawnej Europie, Zbiór studiów, *Acta Universitatis Wratislaviensis, Historia*, t. 129, 73-86.

EXKURS: ŽÁROVÝ HROB V PRAZE – NA LORETÁNSKÉM NÁMĚSTÍ

NAĎA PROFANTOVÁ

1. ÚVOD

V roce 1935 se při výzkumu rozsáhlého kostrového pohřebišti na Loretánském náměstí podařilo I. Borkovskému učinit vzácný objev. Ve spodní části hřbitovního terénu ve vrstvě silné 40-50 cm našel nenarušený žárový popelnicový hrob. Při prakticky nulovém nárůstu nových lokalit plochých žárových hrobů z raného středověku v poválečném období zůstává tento hrob stále jedním z nejdůležitějších dokladů o formě a způsobu pohřbívání v době příchodu a usazování Slovanů v Čechách. Přesto, že tento celek byl již publikován (Borkovský 1940, 10, obr. 1, 2; Zeman 1976, 132), připomeňme si základní údaje.

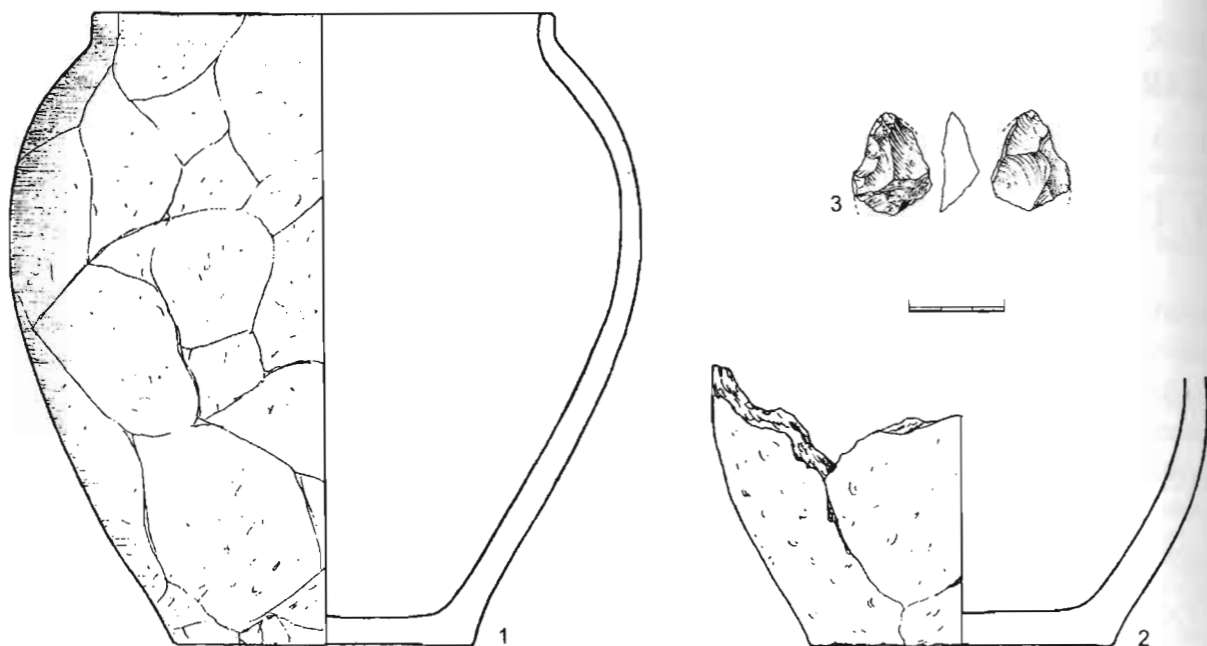

Obr. 1: Loretánské náměstí a okolí. 1 – hrob LN-105; 2 – Kapucínská ul.
Abb. 1: Loretto-Platz und Umgebung. 1 – Grab LN-105; 2 – Kapucínská-Str.

2. NÁLEZOVÉ OKOLNOSTI

HROB LN-105 (obr. 1-3)

Ve spodní části hřbitovního terénu ve vrstvě silné 40-50 cm stála popelnice, zapuštěná 12 cm do podlahy. Byla obklopená „břidlovými“ většími kameny tvořícími prakticky obdélník. Právě kamenné obložení zřejmě pomohlo hrob ochránit při jinak výrazném poničení terénu mladším pohřbíváním. Pod kameny, západně od popelnice byla 5 cm silná popelovitá vrstva, Borkovským nazývaná ohniště (?). Neznáme přesnou hloubku od novodobé úrovně terénu, avšak nepředpokládám, že by byl hrob hlubší než 52-62 cm, jak naznačuje existence výše zmíněné vrstvy. Na povrchu jižní části kamenného obložení ležely 2 zlomky časně slovanské keramiky a dno nádoby (2). Popelnice (1) byla asi do poloviny zaplněna spálenými lidskými kostmi a uhlíky, uvnitř byl nalezen i přepálený pazourek (3).

Obr. 2: Loretánské náměstí. Hrob LN-105.

Abb. 2: Loretto-Platz. Grab LN-105.

1. Menší, slepená hrncovitá nádoba s válcovitým ústím a se zaobleným okrajem. V ruce modelovaná. Materiál s příměsí hrubého písku a s kamínky, povrch přetřen slabou jemnější vrstvičkou; při okraji stopy prstů po modelaci nádoby. Výška 202-204 mm, průměr okraje 142 mm, průměr a výška max. výdutě 194/129 mm, průměr dna 95 mm, výška hrdla 9 mm (obr. 2:1); 2. Dno nádoby a 2 střepy těl keramiky pražského typu. Hrubý materiál, jemnější povrchová vrstva, stopy svislého vyhlazování (obr. 2:2); 3. Spálený pazourek se stopami retušování. Délka 33 mm (obr. 2:3).

Další nálezy keramiky pražského typu: Mezi hroby č. 10-11: 1 střep těla nádoby pražského typu. Mezi hroby č. 24-26: 7 zlomků těl nádob pražského typu. Výplň hrobů č. 193-194: 4 zlomky těl nádob pražského typu.

3. ANTROPOLOGIE

Popelnice z hrobu LN-105 podle určení M.J. Beckera (nepubl. rkp.) obsahovala pohřeb staré ženy (± 70 let), která byla spálena při neobvykle vysoké teplotě okolo 1100° C. Spálené kosti vážily jen 700 g, což neodpovídá všem spáleným kostem dospělého (část mohla zůstat na žárovišti). Zlomky z lebky vážily 100 g. Jde teprve o třetí antropologicky určený popelnicový hrob kultury pražského typu, v Bobnicích šlo o mladší ženu a dítě, ve Vrbčanech byla určena jen dospělá osoba (tab. 1).

4. HODNOCENÍ A VÝZNAM NÁLEZU

V rámci kultury s keramikou pražského typu představuje torzo pohřebiště na Loretánském náměstí jeden z mála bezpečných dokladů o existenci pohřebiště v Čechách. Prvním z nich jsou 2 popelnice z Prahy-Libně (Zeman 1976, 156). Dva žárové hroby známe ještě ze Ždánic (Zeman 1976), avšak jeden z nich nelze přesněji lokalizovat, proto hroby nemůžeme jako doklad existence pohřebiště použít. Čtyři nádoby z Platěnic ve východních Čechách pak měly plnit funkci popelnice, ale jejich obsah – spálené lidské kosti –

Lokalita	Číslo hrobu	Obložení	Rozměry (cm)	Antropol. určení	Popelnice	Výška popelnice (mm)	Ostatní	Zvířecí kosti	Pozn.
Bobnice	1			dítě, žena	X-N	124			
Čičovice Malé	H			X	X-N	132			
Plaňany	1			X?	X-N	237			
Platěnice									4 nádoby/urny?
Přnov	1		prům. 42, hl. 160	dospělý	X-N	190			
Praha-Hradčany	105	X	hl. 52-60	žena 70+	X-N	200/2	pazourek		
Praha-Bohnice, Eledrova ul.	1		prům. 60, hl. 22	dospělý (M?) 25-35 let, dítě 3-4 roky	střepy	180	nůž, přezka, korálky, pinzeta, hřebeny	kur a jiné zvíře, koza či ovce?	jamkový
	2			dospívající	střep				
Praha-Bohnice, „Na Tříkrálce“				X	střep				jamkový
Praha-Libeň	1			X	X	220/8	pazourek		
	2			X	X	202/15			
Prachov/Zámostí				?	X				
Vrbčany	1		prům. 40, hl. 82	dospělý	X	280			
	2?			?	X	247			
Zákolany (?)	9	X		?	X				
Ždánice	1			X	X-N	113	hřeben		
	2			X	X-N		miska		

Tab. 1: Přehled nalezišť žárových hrobů kultury pražského typu v Čechách.

Tab. 1: Übersicht der Funde von Brandgräbern der Kultur des Prager Typs in Böhmen.

nejdou k dispozici (Vokolek 1997). Přehled všech nalezišť, která lze s různou mírou pravděpodobnosti spojit s žárovým pohřbíváním období kultury pražského typu v Čechách, podává tab. 1.

Kamenné obložení je doloženo jen u ne zcela jistého hrobu ze Zákolan - u cukrovaru (Šolle 1985; k hrobu (?) srv. Lutovský 1997, 433), ale objevuje se ojediněle i u žárových hrobů z doby starohradištní, např. v hrobě 1 v Nebovidech (Bubeník - Pleinerová - Profantová 1998, Tab. 1).

Pazourek byl vložen do hrobu jako část křesací soupravy, obdobně jako tomu bylo v Praze - Libni (Zeman 1976, 156, obr. 32), na Moravě pak např. ve Vícemilicích (Čižmář - Čižmářová 1978, obr. 2). Celá křesací souprava (pazourek s ocílkou) se dochovala např. v hrobě 15 ve Velaticích na Moravě (Poulik 1948, obr. 25:10, 11).

Výškou popelnice je nejbližší sledovanému nálezu opět nádoba z Prahy - Libně, hrobu 2. Rozptyl velikosti nádob užitých jako popelnice je velký: od 113 mm (Ždánice) do 280 mm (Vrbčany). Typologicky se jedná o hrnec střední velikosti, Zemanova typu 1 (HS 1 - označení hrnců z Roztok), který je např. v rámci celých nádob ze sídliště v Roztokách u Prahy nejběžnějším typem nádoby. Nezdobená nádoba naznačuje možnost, že patří nejstarší fázi kultury s keramikou pražského typu, tedy ještě 6. století.

Obr. 3: Loretánské nám. Hrob 105.

Abb. 3: Loretto platz. Grab 105.

5. ZÁVĚR

Nálezová situace hrobu LN-105 a dalších zlomků keramiky pražského typu na několika dalších místech v prostoru středověkého pohřebiště na Loretánském náměstí indikuje existenci malého pohřebiště z doby kultury s keramikou pražského typu. Toto pohřebiště je zatím jedinou lokalitou kultury pražského typu v Čechách, kde lze uvažovat o topografickém vztahu pohřebiště a sídliště, neboť několik zlomků keramiky sídlištního rázu bylo objeveno v nedalekých ulicích Kanovnické a Kapucínské (obr. 1; Frolík 1986, 81, obr. 5). Předpokládané sídliště by leželo na okraji terasy nad vodním tokem a na sprašovém podloží. Vzdálenost obou lokalit vzdušnou čarou je asi 250 m, což odpovídá poznatkům z Moravy (např. Břeclav – Pohansko – Dostál 1985).

LITERATURA:

- Becker, M. J.: Human Skeletal Remains from the 1934-37 Excavations at the Loretánské nám. in Prague, Czech Republic. Preliminary (unpublished) Report. Uložena v Archivu oddělení Pražský hrad ARÚ AVČR Praha.
- Borkovský, I. 1940: Staroslovanská keramika ve střední Evropě – Die altslawische Keramik in Mitteleuropa, Praha.
- Bubeník, J. – Pleinerová, I. – Profantová, N. 1998: Od počátku hradišť k počátkům přemyslovského státu – Von den Anfängen der Burgwälle zu den Anfängen des Přemyslidenstaates, Památky archeologické 89, 104-145.
- Čižmář, M. – Čižmářová, J. 1978: Sídlištní objekt kultury s kanelovanou keramikou a slovanský žárový hrob, Archeologické rozhledy 30, 1978, 433-436.
- Dostál, B. 1985: Břeclav-Pohansko III. Časně slovanské osídlení – Břeclav-Pohansko III. Frühslawische Besiedlung. Brno.
- Frolík, J. 1986: Osídlení západního předpolí Pražského hradu před vznikem města Hradčany – Die Besiedlung des westlichen Vorfelds der Prager Burg vor der Entstehung der Stadt von Hradčany, Archeologické rozhledy 38, 73-85.
- Lutovský, M. 1997: Brandbestattungsrut im frühmittelalterlichen Böhmen: drei Überlegungen. In: Kubková, J. – Klápště, J. – Ježek, M. – Meduna, P. et al. (eds.): Život v archeologii středověku – Das Leben in der Archäologie des Mittelalters, Festschrift für M. Richter und Z. Smetánka, Praha, 433-438.
- Poulik, J. 1948: Staroslovanská Morava. Praha.
- Solle, M. 1985: Žárová mohyla Pražského typu v Zákolanech, okr. Kladno – Ein Brandhügel mit dem Gefäß des Prager Typus aus dem slawischen Gräberfeld in Zákolany unter Budeč, Archeologické rozhledy 37, 343-345.
- Vokolek, V. 1997: Nálezy časně slovanské keramiky ve východních Čechách – Frühslawische Keramikfunde in Ostböhmen. Život v archeologii středověku, Praha, 654-658.
- Zeman, J. 1976: Nejstarší slovanské osídlení Čech – Die älteste slawische Besiedlung Böhmens. Památky archeologické 67, 115-236.

NĚKOLIK POZNÁMEK K ARCHEOLOGICKÉMU STUDIU NOVOVĚKÉHO POHŘBÍVÁNÍ V ČECHÁCH (ÚVOD KE STUDIU NOVOVĚKÝCH POHŘEBIŠŤ NA PRAŽSKÉM HRADĚ)

GABRIELA BLAŽKOVÁ-DUBSKÁ

Studium novověkého pohřbívání patří do okruhu zájmu historie, etnografie, dějin umění a v neposlední řadě i archeologie. Přestože pro období raného novověku a mladší máme k dispozici celou řadu písemných zpráv, může i tak archeologie poskytnout nové poznatky o zvyklostech lidí tehdejší doby. Přináší nejen informace o konkrétním vzhledu a umístění hrobů, ale současně rozšiřuje naše poznání v oblasti hmotné kultury.

Na úvod je třeba konstatovat, že v porovnání s historickým bádáním je archeologické studium novověkých pohřebišť na svém počátku. Ojedinelou shrnující práci, která je věnovaná problematice pohřebního ritu ve středověku a novověku, předložil J. Unger (2002). Na základě archeologického materiálu, který pochází z oblasti Moravy a Slezska, se pokusil definovat několik zobecňujících závěrů (Unger 2000a). Pro Čechy jako celek obdobné, obecněji pojaté shrnutí chybí.¹

1. NOVOVĚKÁ POHŘEBIŠŤE NA PRAŽSKÉM HRADĚ A HRADČANECH

S ohledem na výše zmíněný nepříliš uspokojivý stav publikovaného archeologického materiálu z novověkých pohřebišť se součástí rozsáhlého projektu, jehož hlavním cílem bylo zpracování pohřebišť z období vlády Přemyslovců a Lucemburků, stalo i vyhodnocení novověkých pohřebišť z areálu Pražského hradu a Hradčan.²

V průběhu projektu se naše pozornost z archeologického pohledu soustředila na tři lokality, Jízdárnu, Jiřský klášter a Loretánské náměstí, na kterých byl zachycen horizont novověkého pohřbívání.³ Hlavním smyslem jejich postupné publikace má být snaha zpřístupnit archeologické veřejnosti srovnávací materiál v podobě komentovaného katalogu novověkých hrobů, neboť detailní zpracování je do značné míry limitováno stavem existující dokumentace. Jedním ze základních úkolů při sestavování těchto katalogů byla snaha pokusit se vyčlenit novověké pohřby z výše uvedených pohřebních areálů. Jejich identifikace byla prováděna na základě porovnání rukopisných deníkových zápisů z jednotlivých výzkumů, detailním studiem dochované fotodokumentace, rozborem předmětů a zápisů z přírůstkové knihy nálezů. Díky těmto informacím bylo sestaveno jednotné schéma popisu jednotlivých hrobů. V případě obsahových rozporů mezi dvěma hodnocenými prameny byl tento fakt uveden v komentáři.

Identifikace novověkých hrobů byla ztížena skutečností, že se ve všech třech případech jedná o lokality, kde s různou mírou intenzity probíhalo pohřbívání již od raného středověku. Především v případě pohřebiště na Loretánském náměstí, kde došlo k pohřbívání ve více horizontech a kde přitom chybí prokazatelná vazba na církevní stavbu, je vyčlenění jednotlivých fází pohřbívání úkolem poměrně komplikovaným.

¹ Dílčí samostatné zpracování novověkých hrobových nálezů pro jihočeský region, které je mimo jiné tvořeno soupisem lokalit a odkazy na literaturu, sestavil R. Krajč (v tisku).

² K celkové topografii blíže (Tomková – Frolík, v tomto sborníku).

³ Problematice novověkých hrobů významných představitelů světské i duchovní hierarchie v chrámu sv. Víta se věnuje M. Bravermanová (v tomto sborníku). Zpracování ostatních funerálních památek je úkolem pro budoucnost.

Hodnotu zpracování těchto pohřebišť do značné míry zvyšuje skutečnost, že máme před sebou pohřebiště jednak ze tří různých období novověku (od raného novověku až po začátek 19. století) a současně ze tří odlišných sociálních prostředí. V případě Jiřského kláštera není pochyb o tom, že jedná o pohřby jak řádových sester a představených kláštera, tak o pohřby laické. Toto pohřebiště jako jediné bylo publikováno samotným autorem archeologického výzkumu Ivanem Borkovským (*Borkovský 1975*). Verze připravovaná pro další díl sborníku představuje jeho novou revizi. Zcela odlišná je situace na zbývajících dvou pohřebištích, kde se jedná o vůbec první zveřejnění dokumentace a výsledků výzkumů. Pohřebiště u Jízdárny můžeme na základě písemných pramenů (*Pasport SÚRPMO 1971*, 31 podle *SAÚ-ZČ, sign. SM-S 21/4*) rámcově datovat do období kolem poloviny 17. století. Měli by zde být pohřbeni vojáci švédské armády, kteří se měli účastnit obléhání Prahy v roce 1648 (*Blažková-Dubská*, v tomto sborníku). Pohřebiště na Loretánském náměstí, chronologicky pravděpodobně nejstarší, je spojováno se středověkým, případně raně novověkým popravištěm (*Borkovský-NZ*).

Již tato stručná charakteristika těchto tří pohřebišť stačí k tomu, aby si čtenář uvědomil, že má před sebou zajímavý srovnávací materiál. V následujícím textu se pokusíme o zařazení novověkých pohřebišť z Pražského hradu a jeho předpolí do kontextu poznání dalších lokalit z území Čech, a to s důrazem na jejich polohu.

2. NOVOVĚKÁ POHŘEBIŠTĚ V ČECHÁCH

2. 1. POHŘBY U FARNÍCH KOSTELŮ

Po polovině 16. století byly v řadě větších královských i poddanských měst stavěny nevelké hřbitovní kostely. Největší procento obyvatel bývalo pohřbeno na hřbitovech u farních kostelů, které byly jádrem farního obvodu. Na mnoha místech se kontinuálně pohřbívalo na již dříve založených pohřebištích, ale plně využíván byl i prostor kolem nově zakládaných kostelů. Právo pohřbu u kostela bylo vyjádřeno existencí hřbitova, který byl většinou obehnan zdí, jež měla bezpečně oddělovat svět mrtvých a živých. Výsada být pohřben v církvi posvěcené půdě, na hřbitově, byla podle středoevropské tradice vyhrazena jen pro lidi řádné a „bohabojné.“ Kostel s křížem a věčným světlem v jeho blízkosti byl v lidovém povědomí tradován jako ochrana zemřelých před zlými silami (*Navrátilová 1996*, 26). Platilo zde pravidlo, čím blíže kostela a čím blíže k presbytáři, tím lépe.

Poměrně malé území hřbitova se však záhy zaplnilo hroby, a tak mnohdy bylo třeba zajistit důstojné uložení ostatků z narušených hrobů. Způsoby, jak toho docílit, byly v podstatě dva. Narušené ostatky buď byly přidány do nového hrobu a nebo byly uloženy na zvláštní místo – do jámy na okraji hřbitova, do kostnice⁴ nebo do karneru⁵ (*Ariès 2000*, 75; *Hoššo – Lesák 1996*, 245; *Unger 2000a*, 338).

Jsou to právě výzkumy hřbitovů u farních kostelů, které tvoří největší skupinu archeologicky získaného nálezového materiálu, pocházejícího z území Čech. Ve většině případů byla však pozornost archeologa soustředěna především na období raného a vrcholného středověku a výzkum i následná publikace mladších horizontů tvořily pouze doplňkovou část původního výzkumného záměru.

⁴ Existenci kostnice doložil archeologický výzkum u kostela sv. Jakuba Většího v Pohořelcích (*Unger 2000a*, 336).

⁵ Dvoupodlažní stavba se zapuštěnou dolní částí – kostnicí a horní kaplí (*Paukert 1978*, 111).

Celkem 141 novověkých hrobů, které vesměs dodržují charakter řadového pohřebiště, bylo identifikováno u rotundy sv. Petra a Pavla na Budči (*Šolle 1990*, *Váňa 1995*). Na základě písemných pramenů mělo být pohřebiště využíváno v časovém rozmezí od druhé poloviny 17. do počátku 19. století (*Šolle 1990*, 192). Převážně se jednalo o pohřby v dřevěných rakvích spojovaných železnými hřebíky se železným kováním. Zemřelí byli uloženi v natažené poloze s nejednotnou polohou rukou. V hrobové výbavě byly nejčastěji zastoupeny nálezy závěsných křížků, medailonů, růženců s křížky, nechyběly však ani mince – grešle Leopolda I., krejčary Marie Terezie a Františka I. (*Šolle 1990*, 196).

Součástí publikace raně středověkého pohřebiště Radomyšl jsou i informace o novověké fázi pohřbívání, která zahrnuje 146 hrobů, rámcově datovaných do 13. až druhé poloviny 17. století. Jedná se především o katalogový popis novověkých hrobů a o krátkou hodnotící studii, která se zabývá rozbořem hrobového inventáře. Nejpočetněji byly zastoupeny nálezy skleněných terčíků kruhového nebo srdčitého tvaru (8 in situ a 6 druhotně uložených), bronzové medailonky (3 a 2 druhotně), jeden dvouramenný patriarchální křížek, růženec z kostěných perel a závěsný křížek řeckého typu (*Nechvátal 1999*, 148).

Na hřbitově u kostela sv. Jiří v Kouřimi bylo archeologickým výzkumem identifikováno celkem 93 hrobů, datovaných do 13. až 17. století. Přepokládané těžiště užívání pohřebiště spadá na přelom středověku a raného novověku. Poloha koster, kromě jejich orientace není v textu blíže popsána. Hrobová výbava byla zastoupena kostěnými závěskami a dvěma kovovými křížky s trojlistovým závěrem, datovanými do 14.-15. století. Z hrobových celků dále pocházejí součásti oděvu v podobě kostěných a bronzových knoflíků (*Šolle 1969*, 85). Na základě častých nálezů železných hřebíků, kramlic a částí kování, můžeme usuzovat, že se jednalo o pohřby v rakvi. Antropologická analýza identifikovala poměrně četná zhojená poranění lebky a stopy zhojených fraktur končetin (*Blajerová 1980*, 101). Ojedinelý byl nález rozříznutého těla 6. krčního obratle téměř ve dví, na základě kterého je možné předpokládat násilnou smrt (podříznutí oběti, *Blajerová 1980*, 104). Tato antropologická zjištění se zdají být v souladu s písemnými zprávami, které uvádějí, že v 16. a 17. století zde byli pochováváni lidé z města, kteří zemřeli na mor nebo ti, kterým nebyl přisouzen pohřeb tradiční - přistěhovalci, podruhové, přespolní (*Šolle 1969*, 86).

Těžiště zájmu při výzkumu pohřebiště v bezprostřední blízkosti kostela sv. Petra a Pavla na Oškobrhu u Poděbrad opět spadalo do období středověku. V rámci archeologického výzkumu, se podařilo prozkoumat pouze torzo původního hřbitova. Z celkového počtu 296 identifikovaných skeletů jich 21 bylo určeno jako novověké (konec 16.-17. století), které byly takřka rovnoměrně rozloženy na celé zkoumané ploše. Poloha rukou zemřelých nebyla jednotná, ale zcela jednoznačně převažovalo uložení horních končetin podél těla (*Hrdlička – Richter 1974*, 149). Novověké hroby se vyznačovaly existencí dřevěných rakví, jejichž pozůstatky, včetně železných hřebíků, však pocházejí ze hřbitovního horizontu. Za součást hrobové výbavy můžeme označit dvě mince, které náležely hrobu, ležícímu podél jižní zdi presbytáře. Tyto mince byly určeny jako bílý peníz Ferdinanda I. (1526-1564) a tříkrejcar z roku 1597 (*Hrdlička – Richter 1974*, 136). Ostatní hrobové nálezy tvořily kovové součásti oděvu – železná přezka a šatní spínadla – žengle (*Hrdlička – Richter 1974*, 149).

V roce 2001 proběhl záchranný archeologický výzkum na ploše přibližně jedné třetiny městského hřbitova u kostela sv. Mikuláše v Českých Budějovicích. Na základě písemných pramenů je známo, že zde od středověku do druhé poloviny 18. století byli pohřbíváni zámožní měšťané. Archeologickým výzkumem bylo prozkoumáno celkem 78

hrobů, z toho 63 úplných. Všechny skelety, které se dochovaly nepoškozené, byly uloženy v natažené poloze na zádech s rukama složenýma na hrudi nebo na břiše. Mezi hrobovými nálezy převažovaly součásti pohřebního oděvu – většinou kovové pasové zápony a ozdoby pohřebních čepců, knoflíky. Osobní šperk byl reprezentován nálezy medailonů s motivy světců a růženci. V jednom případě byla vyzvednuta olovená plomba, kterou původně mohla být opatřena rakev. Celkem bylo nalezeno 53 předmětů, domácí i zahraniční provenience, které lze z valné části datovat do 18. století.⁶

Bývalý městský hřbitov u kaple sv. Martina poblíž centra Českého Krumlova byl zkoumán dvakrát, a to vždy v souvislosti s pokládáním inženýrských sítí. V roce 1993 byl při hloubení kanalizační přípojky okrajovým areálem bývalého hřbitova narušen neurčitý počet novověkých kostrových hrobů. Celkem byly dokumentovány tři hroby, uložené v natažené poloze na zádech s rukama složenýma na pánvi. Z hrobů pocházejí zbytky textilií, bronzová kování vík rakví a růžence (Thomová 1997, 36).

V roce 2004 provedlo na tomtéž městském hřbitově záchranný archeologický výzkum Regionální muzeum v Českém Krumlově. Celkem bylo zaznamenáno 18 novověkých kostrových hrobů, datovaných do 18.-19. století. U převážné většiny z nich byly díky metodice odkryvu zachyceny pouze jednotlivé kosti, a proto nebylo možné bezpečně určit, zda jde o pohřeb v původním anatomickém uložení či o pouhou kumulaci kostí v druhotné poloze. U pěti pohřbů byly patrné zbytky zetlelé rakve. Orientace při ukládání pohřbů, pokud bylo možné stanovit, ukazuje u převážné většiny na uložení východ-západ, v jediném případě byl nebožtík orientován v ose sever-jih. V náleзовých situacích se výjimečně objevily předměty osobního charakteru – součásti oděvu nebo účesu, drobné křížky vkládané do rukou. V nálezech byla hojně zastoupena plechová tlačená kování rakví, především pak postava ukřížovaného Krista a ozdobné pásky. Současně bylo získáno množství drobných hřebů z rakví a několik exemplářů šroubů s porcelánovou hlavičkou. Nezetlelé zbytky textilií pak ukazovaly na vykládání rakví. Podle písemných zpráv byl hřbitov u kaple sv. Martina zrušen v roce 1892, můžeme však předpokládat, že jednotlivé pohřby do rodinných hrobů zde byly ukládány výjimečně i později (Effenberková 2004).⁷

V roce 2002 proběhl záchranný archeologický výzkum ve Šporkové ulici čp. 322/III v bezprostřední blízkosti bývalého kostela sv. Jana Křtitele v Oboře na Malé Straně v Praze. Jako farní byl tento kostel poprvé připomínán krátce po polovině 14. století. V roce 1656 byl připojen jako filiální ke kostelu sv. Václava na Malé Straně, ale i po té kostel a hřbitov nadále plnily svoji funkci. V roce 1791 byla budova kostela odprodána soukromému zájemci, který před jeho zbouráním měl za úkol vykopat stávající hřbitov a nalezené pozůstatky pietně pohřbit (Omelka 2003, 102). Již zjišťovací archeologický výzkum z roku 2001 konstatoval, že se pod vrstvou zrušeného hřbitova nachází blíže neurčitelný počet anatomicky uložených hrobů. V následujícím roce bylo dokumentováno a následně vyzvednuto přes 600 skeletů, datovaných převážně do doby barokní, v menší míře renesance a ojedinele do gotiky. V jednotlivých hrobech byla nalezena bohatá hrobová výbava v podobě medailonků, křížků, růženců, prstenů a součástí oděvu z trvanlivých materiálů. Na základě detailního vyhodnocení tohoto souboru bude po zpracování nálezů pravděpodobně možné prokázat, historickými zprávami doloženou, spojitost tohoto místa s italskými přistěhovalci (Omelka 2003, 104).

⁶ Za poskytnutí informací o dosud nepublikovaném archeologickém výzkumu děkuji Zuzaně Thomové z Jihočeského muzea v Českých Budějovicích.

⁷ Za doposud nepublikované informace o výsledcích archeologického výzkumu děkuji Petře Effenberkové z Regionálního muzea v Českém Krumlově.

V roce 1997 proběhl předstihový archeologický výzkum u kostela sv. Klimenta v Praze – Bubnech, který zachytil část novověkého hřbitova. Celkem bylo odkryto 63 hrobových jam v 9 severojižních řadách a jedné řadě západovýchodní, která byla uložena podél hřbitovní zdi. Kostry ležely v natažené poloze na zádech, s hlavou k západu, kromě východozápadní řady, kde byly orientovány hlavou k severu. Ve dvaceti případech byla identifikována poloha rukou složených na břiše, tři zemřelí měli ruce podél těla, ve zbývajících situacích nebylo možno polohu rukou určit. V hrobech byly nalezeny celistvé zbytky rakví a jejich kování, růžence, kostěné a dřevěné pohřební křížky, knoflíky, přezky, sponky a jiné součásti oděvu, zbytky kožených bot, textilních oděvů a desek knih. Na několika kostrových pozůstatcích byly zaznamenány zřetelné zásahy, dokládající provedení lékařské pitvy. Nálezové okolnosti řadí hroby do poslední fáze fungování hřbitova, tj. do průběhu 19. století, v jednom případě na konec 18. století (Kostka – Šmolíková 1998, 834).

Lokalitou s novověkými pohřby, která je sledována dlouhodoběji, je bývalý hřbitov v areálu kostela sv. Jindřicha na Novém Městě pražském, který byl využíván především ve 14. až 16. století (Hanáková – Martinec – Vyhnánek 1975; Dobisíková et al. 1997; Omelka – Starec 2002).

Na základě písemných pramenů víme, že roku 1579 zakoupila malostranská obec pozemek mezi Seminářskou a Vrtbovskou zahradou na Malé Straně v Praze. Již od roku 1582 jej obec využívala jako místo k pohřbívání. Po roce 1584 zde byl postaven malý kostel Mistra Jana Husa. Od komunikace v místě dnešní Karmelitské ulice hřbitov oddělovaly dva domy. V polovině 17. století zakoupili pozemek i s kostelíkem karmelitáni a kvůli rozšíření zahrady jej nechali zbořit. Na výše uvedeném místě bylo ve druhé polovině 19. století nalezeno množství lidských kostí, včetně lebek (Zavřel – Mlíkovský 2001, 118).

Pouze o historické zprávy se můžeme opřít v případě dodnes stojícího kostela sv. Benedikta na dnešním Hradčanském náměstí v Praze. Z písemných dokladů víme, že roku 1627 daroval Ferdinand II. kostel se hřbitovem i farním domem řeholníkům sv. Pavla neboli barnabitům (Vlček 2000, 417).

2.2. POHŘBY V INTERIÉRU KOSTELŮ

Současně s pohřby v bezprostřední blízkosti kostelů se od dob, kdy se v Čechách začalo prosazovat křesťanství až do 18. století, nepřetržitě pohřbívalo i v jejich interiérech. Za nejvýznamnější místo pohřbu byl považován prostor před kněžištěm a oltářem ve střední ose kostela. Zde mívali vyhrazené své místo významní jedinci duchovního i světského stavu (Slivka 1982, 392). Pohřeb v kostele byl mnohonásobně dražší než na hřbitově a mohli si jej dovolit jen zámožní jedinci (Ariès 2000, 71).

Od 17. století mezi aristokraty ustoupila obliba individuálního hrobu do pozadí a v kostelech a kaplích byla nahrazena společnými rodinnými hrobkami⁸ (kryptami). Zvyk pohřbívat v rodinných hrobech (později v hrobkách) se nejprve ustálil u zámožnějších obyvatel a od 18. století se v plné míře uplatnil i na vesnických hřbitovech (Petráň 1997, 620).

Druhá polovina 16. až počátek 17. století je spojena se šířením humanistického názoru, v němž byla zakotvena snaha zachovat viditelnou a trvalou památku na člověka.

⁸ Příkladem uložení do rodinné hrobky je pohřeb Albrechta Jana Smiřického, zesnulého v listopadu 1618, jehož osobou rod fakticky vymíral po meči. Smiřický zemřel v době, kdy byl zasnouben a tato skutečnost se odrazila i na aranžmá pohřbu: „Mladý muž byl uložen do rodinné hrobky v bílém oděvu, ve kterém se chtěl ženit. Na hlavě měl rozmarýnový věneček protkaný perlami, dar od nevěsty Amálie Havanské, na prsou mu spočíval medailonek s jejím portrétem a v rukou svíral knihu, již mu poslala matka snoubenky.“ (Koldinská 2001, 191)

Dokladem této snahy je množství měšťanských a šlechtických náhrobků, tumb a epitafů. Běžným typem náhrobku byla tehdy obdélná kamenná reliéfní deska v provedení heraldickém i figurálním. Původ erbovní rodiny byl na náhrobcích⁹ reprezentován kromě jiného erbem, jménem, tituly a funkcemi zemřelého. Měšťanským rodinám erb nahrazovala obchodní značka (merk) nebo symbol řemesla ve štítu (*Petráň 1997*, 619).

Celá řada hrobů z interiérů kostelů se bezpochyby dochovala dodnes, ale míra jejich poznání je limitována dosavadními omezenými možnostmi archeologického bádání. Jedním z těch, které byly prozkoumány, je pravděpodobný hrob kněze z interiéru kostela sv. Petra a Pavla na Budči, umístěný uprostřed chrámové lodi v prostoru před presbytářem a oltářem. Sociální status zemřelého byl v tomto případě reprezentován hrobovou výbavou v podobě cínového kalicha, knihy v dřevěných deskách a kožené vazbě s kovovou přezkou, patriarchálním křížkem a medailonkem z dvojice oválných sklíček. Jako celek je pohřeb kněze, pravděpodobně oděného do mešního roucha typu dalmatiky, datován do 17. století (*Šolle 1990*, 190).

Z interiéru kostela sv. Klimenta na Levém Hradci pochází celkem 16 novověkých hrobů, datovaných do 16.-18. století, které se soustřeďují v prostoru presbytáře. Většina těchto hrobů byla původně pravděpodobně překryta náhrobními deskami, ale ani jedna z nich se nedochovala na původním místě. Mezi pohřbenými jsou zastoupeni jak muži, ženy, tak děti. Většina zemřelých byla uložena v rakvi. V jednom dětském hrobě byl objeven růženec z modrých korálků, z dalšího dětského hrobu pochází věneček z bronzových drátků a zbytky dětské obuvi (*Tomková 2001*, 223). K baroknímu nebo mladšímu časovému horizontu se řadí hrob snad kněze, který byl uložený v rakvi a měl v ruce modlitební knížku (?), na sobě pak zbytky čapky a oděvu (*Tomková 2001*, 227).

Celkem 25 hrobů s 27 jedinci bylo objeveno při archeologickém výzkumu v kostele sv. Jana Křtitele Na Zábradlí (*Podliska 2002*). Většina hrobů byla nalezena v bývalé gotické lodi kostela. Jedná se o hroby jak v rakvích, tak bez rakve a bez jakékoli hrobové výbavy. Jako orientační datační vodítko sloužily heterogenní zasypy hrobů, které obsahovaly zlomky keramiky 11.-14. století. Na základě písemných pramenů byly hroby v interiéru kostela datovány do druhé poloviny 13. až 14. století, kdy kostel sloužil jako farní. Kromě těchto hrobů v interiéru byly odkryty tři vně zaniklého kostela, které „...se nijak nelišily od hrobů uložených v interiéru...“ (*Podliska 2002*, 96). Jeden z těchto vně uložených hrobů autor výzkumu přiřazuje ke zbytku náhrobního nápisu, který identifikoval K. B. Mádl při bourání kostela v roce 1896 a datoval jej do druhé poloviny 16. století (*Mádl 1897*, 437). Tato datace odpovídá i nálezů nejmladšího zlomku keramiky (*Podliska 2002*, 96).

Specifické místo mezi pohřby v interiéru kostela zaujímají hroby uložené v chrámu sv. Víta na Pražském hradě. Z dlouhé řady habsburských panovníků zde byli pohřbeni toliko zástupci prvních tří generací, kteří si zvolili Prahu za sídelní město habsburského soustátí. Tito králové byli pohřbeni nejprve v hrobce českých králů, vybudované Karlem IV. pod kněžištěm katedrály sv. Víta. Roku 1589 byly pozůstatky Ferdinanda I., jeho manželky Anny Jagellonské a jejich syna Maxmiliána přeneseny do nového královského Colinova mauzolea, vybudovaného na předoltářním stupni chrámu. Císař Rudolf II. byl uložen v monumentálním sarkofágu ve středu hrobky českých králů, která byla vybudována pod Colinovým mauzoleem (*Bravermanová – Lutovský 2001*, 223; *Vlček 2000*, 77). Kromě pohřbů panovníků byl chrám sv. Víta místem posledního odpočinku řady dalších

⁹ Za významný soubor z Pražského hradu jsou považovány náhrobky z chrámu sv. Víta a baziliky sv. Jiří.

příslušníků královského a císařského dvora, jagellonského i habsburského, členů některých šlechtických rodů, cizinců, arcibiskupů a církevních hodnostářů.

2.3. POHŘBY V KLÁŠTERECH

Za vyhledávané místo pohřbu můžeme označit kláštery, kde byli pohřbíváni jak příslušníci řádové komunity, tak zde najdeme pohřby laiků, kteří byli nějakým způsobem svázáni s klášterní komunitou. V areálu klášterů kromě nálezů hrobů příslušníků řádu poměrně často nalézáme hrobky významných šlechtických rodů (*Unger 2000a*, 347). Obliba pohřbů v kláštorech je podmíněna skutečností, že zemřelí zde měli díky členům daného řádu zajištěny neustálé modlitby.

Ve františkánském klášteře v Bechyni byly v prostoru rajského dvora zkoumány kosterní pozůstatky 14 mnichů. Jednotlivé hroby dodržovaly přesné řádové uspořádání, kdy současně bylo možné určit původně pro pohřby připravenou plochu, která však již nikdy nebyla využita. Skelety byly uloženy v natažené poloze s rukama podél těla nebo složenými v klíně. V hrobech nebyla zaznamenána žádná hrobová výbava. Pohřby mnichů byly datovány do širšího intervalu 1491 až počátku třicetileté války (*Krajíc 2000*).

V souvislosti se záchranným archeologickým výzkumem v prostoru kasáren Jiřího z Poděbrad na náměstí Republiky¹⁰ v Praze byl v roce 2003 mimo jiné zkoumán i klášterní hřbitov.

Horizont hřbitova představovaly dvě stratigrafické úrovně hrobů s odlišnou orientací. První, spodní dokumentovanou úroveň, tvořilo 5 hrobů. Skupinka tří hrobů zahrnovala jedince uložené v pietní poloze na zádech s hlavou k západu. Jeden skelet stejné orientace byl uložen na břiše. Poslední hrob spodní úrovně byl orientován opačně, hlavou k východu.

Druhá, vrchní úroveň, byla tvořena 13 hroby, nepravidelně rozmístěnými do 3-4 řad. Orientace jedinců ani zde nebyla jednotná. Skupina pěti hrobů měla jedince orientované hlavou k severu, z nichž čtyři skelety byly uloženy v poloze na zádech s rukama zkříženými na těle. V posledním případě byl pohřbený uložen na zádech s pokrčenými nohama. Hrobová jáma s jeho ostatky byla silně zasypána vápnem. Druhá skupina vrchní úrovně se skládala z osmi hrobů, orientovanými hlavou k jihu. I zde byly jedinci uloženi v poloze na zádech se zkříženými rukama na těle.

Obecně můžeme konstatovat, že stopy dřevěných pohřebních schrán nebyly až na jednu výjimku zjištěny. U jedince, pohřbeného v poloze na břiše, nelze vyloučit pohřeb v pytli. Větší část pohřbených jedinců nebyla vybavena hrobovým inventářem. Pouze z pěti hrobů pocházely předměty osobní potřeby - dřevěný křížek s kovovou garniturou, růženec, 2 medailonky s náboženským motivem, krabička v kůži či látce, drobný, dosud neurčený kovový předmět umístěný v horní polovině těla, ampule se rtutí.

Celkově bylo dokumentováno 18 hrobových jam s pozůstatky 18 jedinců. Antropologický rozbor ostatků určil ve všech případech pozůstatky mužů ve věkovém rozpětí adultus I (5), adultus II (8), maturus (5). V nahodilých případech se v hrobové jámě nalézaly jako příměs kosti z dalších jedinců (*Kubálek 2004*).

Z terénní situace je zcela jisté, že hroby náleží k úrovni související s novověkým vývojem zkoumaného prostoru. Místo nálezů bylo v průběhu 17.-18. století součástí

¹⁰ Za poskytnutí informací o výsledcích archeologického výzkumu na náměstí Republiky děkuji J. Podliskovi z Národního památkového ústavu, územního pracoviště v hlavním městě Praze.

velkého klášterního areálu bratří Kapucínů u sv. Josefa. Plocha s hroby se nalézala v zadní části klášterního komplexu, na který navazovala zahrada. Předběžně lze zkoumané pohřebiště interpretovat jako klášterní hřbitov, uzavřený samostatnou ohradní zdí. Hroby zde byly ukládány v etážích, a to podle aktuálních prostorových možností. Datování hřbitova je rámcově vymezeno existencí kláštera (1633-1786). Oficiálním řádovým pohřebištěm byla po celou dobu života konventu samostatná krypta, umístěná v kostele sv. Josefa. Osamocený, nevelký hřbitov lze tedy dát do souvislosti spíše s klášterním špitálem (*infirmerií*). Důvodem umístění hřbitova do nejzazšího koutu klášterního komplexu byla snaha izolovat zemřelé osoby z klášterní nemocnice, jejichž úmrtí mohlo být spojeno s infekčním nebo jiným nebezpečným onemocněním, co nejdále od obytných budov. Druhou, méně pravděpodobnou interpretační možností, je spojení hřbitova s první generací života kláštera, která předcházela výstavbě kostela a řádového pohřebiště v kryptě (*Omelka – Podliska 2004*).

V roce 1971 provedlo tehdejší Pražské středisko památkové péče a Antropologické oddělení Národního muzea záchranný archeologický výzkum v místech pražské komendy Řádu německých rytířů a bývalého románského kostela sv. Benedikta v prostoru plánované výstavby obchodního domu Kotva-Prior v Praze. Z předpokládaného mnohatisícového pohřebiště se bez porušení dochovala jen menší část hrobů. V průběhu výzkumu bylo ovzorkováno celkem 850 hrobů, které byly na základě stratigrafie rozděleny do pěti fází (*Ječný – Olmerová 1988, 8*). Z hlediska novověkého pohřbívání jsou pro nás podstatné dvě nejmladší fáze pohřbívání – čtvrtá a pátá.

Čtvrtá fáze trvala přibližně v časovém rozmezí 1380 až 1635. Na konci 14. století význam pražské komendy Řádu německých rytířů zřejmě upadal a funerální funkce kostela se značně omezila. Teprve po odchodu křižáků, na počátku husitských válek, kdy se kostel stal filiálkou chrámu P. Marie před Týnem, a areál komendy byl zastavěn domy pražských měšťanů, opět stouply nároky na svatobenediktický hřbitov. Z této fáze pohřbívání bylo pravděpodobně identifikováno pouze torzo pohřebiště, reprezentované 160 skelety (*Hanáková – Stloukal 1988, 159*).

Pátá fáze pohřbívání zahrnuje období zhruba 150 let, kdy kostel a přilehlé objekty vlastnili strahovští premonstráti. Ti kostel získali v roce 1635 a o dva roky později zahájili stavbu nového semináře. Kostí z hrobů, porušených barokní novostavbou, byly uloženy v suterénu nově vybudované kostnice na severní straně kostela při hřbitovní zdi. Upěchovaná téměř třiceticentimetrová vrstva kostí obsahovala několik set jedinců. Pod chórem seminárního chrámu se nacházela prostorná krypta, vedle níž se zachovaly další zděné hrobky, zaplněné dřevěnými rakvemi. V té době i nadále pokračovalo intenzivní pohřbívání vně kostela. Specifická terénní situace byla výzkumem zachycena před západním průčelím barokního chrámu, kde byly nalezeny nepietně uložené, přes sebe v nepravděpodobných skupinách v odpadovém zasypu naházené, kostry. Patrně se jednalo o morové pohřebiště z roku 1680, kdy v pražských městech zemřelo přes šestnáct tisíc lidí. Na ostatních zkoumaných plochách před západním průčelím kostela byly hroby srovnané do řad a náležely hřbitovu, který ještě po celé následující století obklopoval barokní chrám. Tato fáze pohřbívání zahrnuje 462 skeletů, tj. 54,7% z celkového zkoumaného počtu (*Ječný – Olmerová 1988, 22*).

V roce 1784 na základě reforem Josefa II. byli premonstráti nuceni koleji opustit a ta byla následně obsazena vojskem. V témže roce byl Josefem II. vydán zákaz pohřbívání v kostelech nebo na hřbitovech uvnitř osídlení, na základě kterého došlo k uzavření

i zdejšího hřbitova. Císařská nařízení nebyla však vždy striktně dodržována, což dokládá nález několika skupinových hrobů, výhradně mužů, mnohdy zalitých vápnem, které lze podle knoflíků připisat kasárenskému období zdejší lokality, tedy po roce 1784 (*Hanáková – Stloukal 1988, 159*).

Analýza pohřebiště v areálu bývalého kostela sv. Benedikta na Novém Městě pražském se soustředila především na chronologické vyčlenění jednotlivých fází pohřebiště a na antropologický rozbor získaných skeletů. Antropologické vyhodnocení tohoto pohřebiště zahrnuje některé paleodemografické údaje a metrický rozbor pohřebiště, v rámci kterého se snaží postřehnout některé dlouhodobé vývojové trendy populace. Nálezové okolnosti k jednotlivým hrobům výše citovaná studie neuvádí.

Velké novověké pohřebiště, vázané na kostel s klášterem, vzniklo v místě chrámu P. Marie Vítězné v Karmelitské ulici na Malé Straně v Praze. V roce 1666 vybudovali karmelitánská řeholníci pod kostelem rozsáhlé krypty¹¹ (*Zavřel – Mlíkovský 2001, 118*).

Důležité místo v literatuře, která se zabývá novověkým pohřbíváním, zaujímá práce I. Borkovského, která je věnovaná archeologickému výzkumu svatojiřské baziliky a kláštera na Pražském hradě (*Borkovský 1975*). Těžiště publikace sice představují raně středověké pohřby příslušníků přemyslovské dynastie, ale stejně tak nemalá pozornost je věnována pohřbům abatyšim a příslušnicím řádu. V případě abatyší jsou často k dispozici olovené tabulky, na základě kterých bylo možné určit jak jméno pohřbené abatyše, tak často i rok jejího úmrtí. Díky těmto informacím můžeme konstatovat, že se jedná o pohřby od doby pozdní gotiky až po josefínské reformy v 80. letech 18. století. Pohřby administrátorů, řádových sester a několika pravděpodobně laických osob lze na základě předložených faktů datovat do širšího rozmezí 16. až 18. století. U jednotlivých hrobů je vždy uveden detailní popis nálezové situace s popisem hrobové výbavy. Součástí publikace je i poměrně rozsáhlý katalog s vyobrazením většiny předmětů, které byly součástí z hrobové výbavy.¹² Tato práce dodnes slouží jako jedna ze základních pro identifikaci novověké hrobové výbavy.

2.4. OSTATNÍ POHŘBY

Kromě samostatných, standardních hrobů především z písemných pramenů známe velké společné hrobové jámy, kam měli být pohřbíváni lidé méně majetní.¹³ Nález hromadného hrobu z Prahy z Trojické ulice byl datován do první poloviny 18. století (*Beranová 1989, 273*). Hrobová jáma o délce 1,8 m a neznámé šířce byla prozkoumána pouze z části. Asi v 1,3 m mocné vrstvě ležely desítky koster na sobě. Přestože polohu těl bylo možno označit jako naházené, jednotlivé skelety dodržovaly orientaci hlavou k východu a nohama k západu (*Beranová 1989, 269*). Z hrobového zasypu pocházel nález mosazné svátostky s vyobrazením Jana Nepomuckého. V místech hlav zemřelých byly nalezeny zbytky ozdob ze stříbrných, měděných a mosazných drátků, bohužel s ohledem na nálezové okolnosti bylo víceméně nemožné zjistit, ke kterému tělu ozdoba původně patřila (*Beranová 1989, 279*).

¹¹ Podle popisu J. Veselého z roku 1926 bylo ve zděných hrobkách v rakvích pohřbeno asi 300 karmelitánských mnichů. Kromě mnichů zde byly pohřbeny osoby různých stavů – jeptišky, šlechtici, rytíři, úředníci včetně jejich žen a dětí (*Zavřel – Mlíkovský 2001, 119*).

¹² Na základě revize nálezového souboru, která proběhla v depozitáři archeologických nálezů v oddělení Pražský hrad ARÚ AV ČR a Správy Pražského hradu, byly zjištěny jisté rozpory mezi publikovanými nálezy a skutečným stavem. Více připravovaná revize katalogu novověkých nálezů z baziliky sv. Jiří.

¹³ „Jejich těla házeli hrobníci do velkých společných jam, podobných studnám o hloubce třiceti stop a velikosti otvoru pětikrát šest metrů, přičemž do těch větších se vešlo dvanáct až patnáct, do těch menších jen šest až sedm set mrtvol.“ (*Ariès 2000, 77*).

Za samostatnou skupinu můžeme označit tzv. vojenské hřbitovy. Jejich problematika nebyla doposud samostatně zpracována, což je do značné míry dáno stavem výzkumu. Problematika rozpoznání vojenského hřbitova při absenci písemných pramenů je nastíněna v případě pohřebiště u Jízdárny na severním předpolí Pražského hradu (*Blážková-Dubská*, v tomto sborníku).

V roce 2000 proběhl archeologický výzkum v Plešivecké ulici v Českém Krumlově, v rámci kterého bylo odkryto celkem jedenáct novověkých hrobů datovaných do 17., případně 18. století. Sedm hrobů bylo orientováno ve směru východ-západ, čtyři sever-jih. Ve čtyřech hrobech byly zjištěny dodatečné zásahy na kostrách (oddělená hlava ženy byla položena mezi její kolena a do úst jí byl vložen kámen) a zatížení (rukou nebo hlavou) nebo přímo nahrazení některých částí těla kameny (hlava). Z písemných záznamů vyplývá, že na zkoumaném místě byly postupně dva hřbitovy, evangelický v 17. století a vojenský v 18. století. Evangelický hřbitov, který vznikl na Plešivci roku 1604, existoval ještě o 20 let později (1624), ale v roce 1663 se na něm už nepohřbívalo. Část původně evangelického hřbitova byla z důvodů zřízení vojenského znovu vysvěcena roku 1779. V roce 1794 byl hřbitov rozšířen a nejpozději v roce 1800 definitivně zrušen a prodán. Ani v jednom z uvedených období se nepohřbívalo dlouhodobě a „klientela“ byla relativně omezená – evangelíci a vojáci. Na vojenské hroby by mohla ukazovat poměrně četná zhojená zranění – zlomeniny rukou, sečné rány a stopy po úderu na lebce (*www.ckrumlov.cz/archeologie*).

Při archeologickém výzkumu, který proběhl v roce 2003 na tábořském hradě Kotnov, byly zkoumány pozůstatky dvou jedinců mužského pohlaví. Na základě stratigrafických vztahů byly oba skelety identifikovány jako pohřby vojáků, kteří zemřeli při obraně města v roce 1621 (*www.sweb.cz/Rudolf.Krajic/kotnov/2003.htm*; *Krajic – Mořovský 2005*, v tisku).¹⁴

Vojenský hřbitov na místě kopce Rožberku v prostoru dnešního Slezského předměstí v Hradci Králové podle písemných pramenů fungoval v letech 1787-1810, než byl přeložen na Pouchov (*Domečka 1931*, 188). V roce 1905 byla jeho existence doložena i archeologicky, a to při těžbě písku u tzv. rožberské kapličky, kdy byly identifikovány zbytky rakouského vojenského tábora z roku 1756. Mimo zbytků ohnišť zde byly nalezeny drobné předměty - mince, vojenské knoflíky, munice (železné dělové koule) apod. Přítomnost vojenského pohřebiště dokládají i blíže nespécifikované nálezy lidských kostí (*Domečka 1905*, 10).¹⁵

V roce 1937 proběhl archeologický výzkum u letohrádku Hvězda na Bílé Hoře v Praze, v rámci kterého byly zkoumány tři pohřební šachty různých rozměrů, kde bylo nalezeno celkem 138 koster. Šachta 1 a 2 byly zasypany vápnem. Skelety byly uloženy v nepietní poloze bez náznaku dodržování jednotné orientace. Několik koster neslo stopy useknutých končetin. Celkem v devíti případech byla na některé části těla nalezena olovená kulka a u třech jedinců byla zjištěna rozdrčená stehenní kost (*Borkovský 1937-43*). Hrobová výbava byla reprezentována nálezy medailonů (9 ks), zbytky dvou růženců, prsteny (5 ks), lžící, náušnicí, křížkem a mincemi (6 ks a váček s 50 ks). Nedílnou součástí nálezů byly pozůstatky součástí oděvu – knoflíky (celkem 100 ks – cínové, kostěné, potažené látkou, některé s monogramem), přezky, šatní zapínání – žengle a zbytky látky¹⁶

¹⁶ Hrobový inventář nebyl blíže analyzován.

¹⁴ Za upřesňující informace děkuji doc. R. Krajčovi z Husitského muzea v Táboře.

¹⁵ Za poskytnutí informací děkuji R. Bláhovi z Muzea východních Čech v Hradci Králové. Na základě jeho sdělení mohu konstatovat, že problematice raně novověkých hřbitovů a pohřbů v Hradci Králové a jeho okolí nebyla dosud věnována zvláštní pozornost. Zatím se jednalo pouze o ojedinělé nálezy bez možnosti zařazení do širšího kontextu.

(*Seznam nálezů I*, 325-334). Na základě identifikovaných smrtelných zranění a nálezů knoflíků s monogramy z uniforem lze vyslovit hypotézu, že se jedná o hromadné hroby vojáků. Z historických pramenů víme, že ve čtyřicátých a padesátých letech 18. století v oboře u letohrádku Hvězda postupně tábořila bavorská, francouzská a pruská vojska. V roce 1757 zde měl svůj hlavní stan pruský král Bedřich II. a při ústupu jeho vojska údajně padlo přímo v oboře přes 650 (případně 1 200) Prusů (*Svátek 1898*, 50).

Kanonie Strahovského kláštera byla za obléhání Prahy v roce 1742 v rámci sedmileté války těžce poškozena. Na prostranství severně od strahovské baziliky byly nalezeny mělké hroby (hloubka od dnešního povrchu tak asi metr), které byly archivářem Křivským a archeologem P. Sommerem datované do roku 1742. U jednoho z pohřbených byly na holenních kostech nalezeny měděné plechy z vojenských bot. Na základě nálezových okolností nebylo možné jednoznačně stanovit, zda lze všechny pohřbené považovat za vojáky, kteří zemřeli v souvislosti s událostmi roku 1742.¹⁷

Za svým způsobem specifické místo můžeme považovat popraviště, která představují hmotný doklad hrdelního soudnictví. Popraviště, zejména šibenice, byla budována v blízkosti měst s hrdelním právem na místech zdaleka viditelných (*Sokol 2003*, 737). K nejlépe prozkoumaným popravištím na našem území patří šibenice v Bečově nad Teplou, kde proběhl archeologický výzkum v roce 2002. Ještě před jeho zahájením byly patrné reliktů zděné šibenice kruhového půdorysu. Ve vnitřním i vnějším prostoru šibenice byly nalezeny kosti ze 4-5 jedinců různého stáří a obojího pohlaví, ostatní nálezy nebyly příliš početné (*Sokol 2003*, 745).

Systematicky je v současné době věnována pozornost popravištím právě na Strakonicku. Relikty kamenné podezdívky šibenice pravoúhlého půdorysu byly zkoumány u Blatné a v roce 2005 se připravuje archeologický výzkum kamenné podezdívky šibenice ve Strakonících. Popraviště – šibenice bez dokladů v terénu byly zaznamenány v Katovicích a v Jiníně na Strakonicku.¹⁸ Terasa nepravidelného mnohoúhelníkovitého půdorysu se dochovala na Šibeničním vrchu u Nepomuku (*Sokol 2003*, 752).

Těla odsouzených byla povětšinou ponechána pověšená až do rozpadu nebo byla sejmuta a vpletena do kola,¹⁹ kde zůstala až do přirozeného rozkladu. Ostatky mohly být později zahrabány, spáleny nebo rozházeny v bezprostředním okolí popraviště. S těly popravených se zacházelo bez jakékoliv úcty (*Sokol 2003*, 757).²⁰ Výjimku zřejmě tvořili popravení šlechtického stavu v souvislosti s protipanovnickými povstáními, kdy v některých případech bylo tělo popraveného vydáno rodině k pohřbu na hřbitově (*Unger 2000a*, 351). Obecně můžeme konstatovat, že archeologické výzkumy šibenic či „hrobů“ odsouzených nepřinášejí mnoho nálezů. Nejčastějšími artefakty jsou zlomky keramiky, drobné součásti oděvů – šatní spínadla, železné a bronzové spony, řídkěji mince, růžence, medailony, železné nože (*Sokol 2003*, 756).

¹⁷ Za poskytnutí informací děkuji doc. P. Sommerovi z Archeologického ústavu AV ČR v Praze.

¹⁸ Za poskytnuté informace o stavu výzkumu popravišť na Strakonicku děkuji J. Michálkovi z Muzea středního Pootaví ve Strakonících.

¹⁹ S vyobrazeními několika šibenic převážně s mohutnou kamennou kruhovou podezdívkou a pravoúhlou dřevěnou konstrukcí se setkáváme na vedutách pořízených při cestě falckraběte Ottheinricha z Neuburgu nad Dunajem do Krakova a Berlína. Kromě těchto šibenic s kamennými podezdívkami jsou na vedutách vyobrazeny i prosté dřevěné konstrukce, tvořené buď čtveřicí pravoúhle uspořádaných trámů nebo jednoduchou dvojicí stojek s příčným břevnem. S některými šibenicemi přímo sousedí dřevěná kola na vplétání těl oběšenců. Na všech vyobrazeních jsou znázorněna četná těla oběšenců, což je dokladem toho, že byla ponechána napospas rozmarům počasí a zvířectva (*Cesta středem Evropy 2003*).

²⁰ Nová interpretace pohřebiště v Čelákovících, publikovaného jako raně středověké s protivampyrickými zásahy (*Špaček 1971*, 211), uvádí, že by se mohlo jednat o pohřby popravených z doby vrcholného až pozdního středověku či raného novověku (*Mašková, 2005*, 9-19).

Z prostoru Hradčan, z Loretánského náměstí pochází rozsáhlé pohřebiště, jehož jedna část je autorem výzkumu I. Borkovským spojována se středověkým, případně raně novověkým popravištěm. V současné době probíhá zpracování tohoto výzkumu a poměr mezi pietně uloženými hroby raného středověku a hroby, které I. Borkovský identifikoval jako hroby popravených z období mladšího, je zatím nejasný (*Borkovský-NZ*).

Samostatnou komunitou ve středověkých a novověkých Čechách, jejíž odlišnosti se projevují v pohřebním ritu, jsou Židé. Jejich pohřební zvyklosti se nevázaly na synagogy, a proto jejich hřbitovy můžeme nalézt i ve značné vzdálenosti od sídelních území. Podle židovské věrouky byl kladen důraz na jednoduchost a strohost pohřebního ritu, aby u pohřbeného nemohl být rozpoznán jeho sociální status. Ke zvláštnostem židovského pohřebního ritu patří zakrývání očí a úst zlomky keramiky²¹ nebo kamennými destičkami²² (*Čižmář – Šmíd 2000, 94; Unger 2000a, 351; Wallisová 2002, 86*).

Období 15. až 17. století představuje dobu složitých náboženských poměrů, které se v plné šíři projeví především na Moravě²³ a ve Slezsku. V té době kostelní hřbitovy sloužily k pohřbívání příslušníků toho vyznání, které mělo obsazenou faru. Jinovčerci pak měli s pohřbem svých zesnulých problémy a museli řešit pohřbívání mimo existující hřbitovy (*Unger 2000a, 350*).

3. HMOTNÁ KULTURA

Nálezy hmotné kultury, které pocházejí z hrobových celků můžeme obecně rozdělit na pozůstatky součástí oděvu a na skutečnou hrobovou výbavu, často reprezentovanou drobnými předměty osobní potřeby a mincemi. Další skupinu tvoří tzv. odznaky sociálního postavení, za které můžeme považovat dřevěné berly a korunky, vkládané do hrobů abatyší (*Borkovský 1975*) nebo nálezy kalicha, který je považován za znak kněžského povolání²⁴ (*Šolle 1990, 190; Unger 1997, 647*). Kromě insignií církevních hodnostářů se v hrobech objevují i předměty ukazující na šlechtický původ zemřelého, mezi které jednoznačně patří vzácné vkládané sečné zbraně²⁵ (*Unger 1997, 647*).

Za hrobovou výbavu v pravém smyslu slova se považují mince, křížky, medailonky²⁶, růžence, drátěné spletané ozdoby hlavy ve formě věnečků a další jednotlivé nálezy. Shrnující studie, která by z obecného hlediska hodnotila hrobovou výbavu jako celek, však neexistuje.

Specifické místo zaujímají práce, zabývající se rozbořem textilu, který především pochází z hrobů členů panovnických dynastií. V poslední době byly publikovány studie, které vyhodnocují textil z hrobů panovníků, pohřbených z chrámu sv. Víta na Pražském

²¹ V prostoru před městskou hradbou v Prostějově byla zachycena část novověkého pohřebiště, ze kterého se dochovalo 43 hrobů. Jedná se o pohřby v dřevěných rakvích v natažené poloze. Kromě součástí oděvu v podobě drobných spinadel a kožených řemínků se nedochovala žádná hrobová výbava. Na základě nálezů zlomků keramických nádob, kterými měli zesnulí překryté oči a ústa, se toto pohřebiště připisuje prostějovské židovské komunitě. Autoři výzkumů datují pohřebiště na základě stratigrafických vztahů do 17. a 18. století (*Čižmář – Šmíd 2000, 94*).

²² Spíše do období středověku chronologicky patří židovský hřbitov, zkoumaný ve Vladislavově ulici na Novém Městě pražském (*Wallisová 1998, 2002*). Na základě písemných pramenů se první zmínky o pohřbívání kladou do roku 1254, i když nelze vyloučit dřívější vznik pohřebiště. Hřbitov byl královským výnosem zrušen v roce 1478. Všichni pohřbení byli uloženi v rakvích v poloze na zádech s rukama podél těla, někdy pod pánví. U některých jedinců byly nalezeny břidlicové destičky na očích či v ústech nebo křemenné valounky u kotníků, na prstech nohy.

²³ Moravským specifikem je komunita tzv. novokřtěnců, též zvaných Habáni nebo Huterští bratří, jež své zemřelé pohřbívali na zvláštních hřbitovech, které se projevují chaotickou orientací (*Unger 2000a, 350*).

²⁴ Možnou interpretaci dřevěných nebo voskových fragmentů, překrytých dnem vzhůru otočenou keramickou nádobou, jako pozůstatků kalicha vyslovil J. Unger. Předpokládá, že mužské hroby, které obsahují nádobu otočenou dnem vzhůru, lze považovat za kněžské. Doklady tohoto zvyku byly zaznamenány v Dolním Rakousku a na jižní Moravě od 13. do 16. století, s těžištěm v 15. a 16. století (*Unger 1997*).

²⁵ „17. decembris [1611] mrtvé tělo pána z Rožmberka [Petra Voka] v truhle dřevěné zabito, davše mu na ruku levou prstýnek a k pravici po straně meč položivše a na něj pod ruce pečeti v červeném aksamitovém pytlíku.“ (*Břežan 1985, 633*).

hradě (*Bravermanová – Koblrová – Samohýlová 1994; Bravermanová – Koblrová – Samohýlová 1995; Bravermanová 2004*).

4. ANTROPOLOGIE

K vytvoření ucelenějšího obrazu lidské společnosti minulých století značnou měrou přispívá antropologický rozbor kosterních pozůstatků. Právě díky němu je možné sledovat nejen věkový průměr a poměrné zastoupení pohlaví, ale i zdravotní stav populace.²⁷

Celkem dvě studie se zabývají antropologickým vyhodnocením lidských pozůstatků, které pocházejí z archeologických výzkumů Vyšehradu. V prvním případě se jedná o vzájemné srovnání metrických a morfologických vlastností středověkého a novověkého pohřebiště u kostela sv. Petra a Pavla, kdy navíc jeho novověká složka byla konfrontována s výsledky přibližně stejně rámcově datovaného pohřebiště v Kouřimi u kostela sv. Jiří (*Blajerová 1980; Stránská 1991*). Druhá studie z antropologického hlediska vyhodnocuje kosterní materiál, který pochází z barokní krypty baziliky sv. Petra a Pavla. V tomto případě se jedná o několikrát druhotně porušený, promíchaný a fragmentární materiál, který díky svému stavu zachování neumožňuje obecnější zhodnocení (*Stránská 1996*). Rozborům kosterního materiálu z pohřebišť v Radomyšli a na Oškobrhu se věnovala M. Blajerová (např. 1974, 185-217; 1999, 252-350). Zpracován je soubor od kostela sv. Jindřicha na Novém Městě Pražském (*Hanáková – Martinec – Vyhnanek 1975, 91-107; Dobíšková et al. 1997, 173-181*).

Antropologickým vyhodnocením některých kosterních pozůstatků z Pražského hradu se doposud nejvíce věnoval Emanuel Vlček, který se zabýval pouze významnými historickými osobnostmi (*Vlček 2000*). První antropologickou analýzou novověkého pohřebiště z Pražského hradu je zde publikované pohřebiště u Jízdárny (*Blajerová, v 2. dílu tohoto sborníku*). M. J. Becker připravuje zpracování pohřebiště na Loretánském náměstí.

5. ZÁVĚR

V této krátké studii jsem se pokusila shrnout především doposud publikovaná novověká pohřebiště včetně jejich stručné charakteristiky a zprostředkovat informace o některých nepublikovaných výzkumech.²⁸ Na tomto místě je třeba zdůraznit, že se nejedná o zcela vyčerpávající přehled všech zmínek o novověkých pohřebištích,²⁹ ale o snahu upozornit na stav a kvalitu jejich zpracování. V archeologických depozitářích a v archivech nálezových zpráv existuje množství nezpracovaného nálezového materiálu, který v budoucnu může přispět k obecným úvahám o zvyklostech novověké společnosti.

²⁶ Shrnující práci věnovanou medailonkům a svátostkám doby barokní a mladší na základě muzejních a soukromých sbírek sestavil B. Příbyl (*Příbyl 1931; 1937/8*).

²⁷ Antropologický rozbor pohřebiště mezi dnešním nám. Republiky a Královskou a Rybnou ulicí na Starém Městě pražském u bývalého kostela sv. Benedikta (*Hanáková – Stloukal 1988*) je zmíněn v textu výše.

²⁸ Množství a charakter informací o nepublikovaných archeologických výzkumech je do značné míry závislé na vstřícnosti jednotlivých oslovených badatelů a institucí. Na tomto místě bych chtěla poděkovat doc. R. Krajíci za upozornění na některé jihočeské lokality. Současně bych ještě jednou chtěla poděkovat všem, kteří mi poskytli informace o převážně nepublikovaných archeologických výzkumech – R. Bláha, M. Cejpková, P. Effenberková, R. Korený, doc. R. Krajíc, J. Michálek, M. Omelka, J. Podliska, doc. P. Sommer, Z. Thomová.

²⁹ V textu nejsou zmíněny jednotlivé novověké hroby nebo jejich pozůstatky, které ve většině případů byly objeveny při hloubení kanalizací či při terénních úpravách v bezprostřední blízkosti farních kostelů. Takovéto hrobové nálezy jsou mnohdy velice obtížně datovatelné.

DOKUMENTACE:

- Borkovský, J. 1937-1943:* Deník archeologických výzkumů 1937-1943. Uložen v Archivu oddělení Pražský hrad ARÚ AV ČR Praha.
- Borkovský-NZ:* Loretánské náměstí. Nálezová zpráva I. Borkovského. Uložena v Archivu oddělení Pražský hrad ARÚ AV ČR Praha.
- Effenberková, P. 2004:* Zpráva o provedení záchranného archeologického výzkumu, Český Krumlov – městský park, napojení WC na inženýrské sítě. Nálezová zpráva č.j. 62/04. Český Krumlov.
- Kubálek, P. 2004:* Základní antropologické zpracování lidských kosterních nálezů ze záchranného archeologického výzkumu NPÚ na náměstí Republiky v Praze 1. Archiv NPÚ ú.o.p. Praha, 1-38.
- Pasport SÚRPMO 1971:* M. Vilímková, Pražský hrad, Bažantnice – textová část. Uložen v Archivu Pražského hradu, inv. č. 23/3.
- Seznam nálezů I:* Přírůstková kniha. Uložena v Archivu oddělení Pražský hrad ARÚ AV ČR Praha.

LITERATURA:

- Ariès, P. 2000:* Dějiny smrti. Praha.
- Bažantová et al. 1993:* Textilie z hrobu Rudolfa I., českého krále, zv. Kaše – Die Textilien aus dem Grab Rudolf I., des böhmische Königs sgn. „Kaše“, *Archaeologica historica* 18, 359-376.
- Beránek, J. – Doležel, D. – Korený, R. 2002:* Výsledky průzkumu areálu kostele sv. Jana Křtitele na Stražišti, okr. Příbram – Ergebnisse der Untersuchungen im Bereich der Kirche des hl. Johannes des Täufers in Stražiště, bez. Příbram, *Archeologie ve středních Čechách* 6, 553-598.
- Beranová, M. 1989:* Kovové vínky pražských dívek ze 17. a první poloviny 18. století, Příspěvek k lidovému šperkařství – Metallkränzden der Mädchen aus Prag aus dem 17. und aus der 1. Hälfte des 18. Jhs. Beitrag zum Volksschmuckwesen, *Archaeologica Pragensia* 10, 269-280.
- Blajerová, M. 1974:* Antropologická charakteristika kosterních pozůstatků ze středověkého pohřebiště na Oškobrhu – Die anthropologische Charakteristik des Skelettmaterials von mittelalterlichen Friedhof Oškobrhu. Památky archeologické 65, 185-217.
- 1980: Příspěvky k poznání populací časného středověku až novověku v Čechách, *Crania bohemia* 6.
- 1999: Kostrová pohřebiště z Radomyšle (o. Strakonice) z období od středověku po novověk. In: Nechvátal, B.: Radomyšl. Raně středověké pohřebiště, Praha, 252-350.
- Borkovský, J. 1957:* Pohřebiště u Královské jízdárny na Pražském hradě – Cimetière près de l'hippodrome royal au château de Prague, *Archeologické rozhledy* 3, 101-104, 116-121.
- 1975: Svatojiřská bazilika a klášter na Pražském hradě hradě – Kirche und Kloster St. Georg auf der Prager Burg. Praha.
- Bravermanová, M. 2003:* Pohřby Habsburků ve Svatovítské katedrále – The burials of the Habsburgs at St. Vitus cathedral. In: Příběh Pražského hradu. Praha, 313-320.
- Bravermanová, M. – Koblíková, J. – Samohýlová, A. 1994:* Textilie z hrobu Anny Jagellonské z Colina mauzolea v katedrále sv. Víta na Pražském hradě – Textilien aus der Grabstätte der Anna Jagellone, *Archaeologica historica* 19, 437-461.
- 1995: Textilie z hrobu Maxmiliána II. Habsburského z Colina mauzolea v katedrále sv. Víta na Pražském hradě – Textilien aus dem Grab des Maxmilián II. von Habsburg aus dem Colin-Mausoleum im St. Veitsdom in der Prager Burg, *Archaeologica historica* 20, 497-521.
- Bravermanová, M. – Lutovský, M. 2001:* Hroby, hrobky a pohřebiště českých knížat a králů. Praha.
- Břežan, V. 1985:* Životy posledních Rožmberků II. Praha.
- Cesta středem Evropy 2003:* Obrazy z cesty falckrabě Ottheinricha, katalog výstavy. Postdam.
- Čížmář, Z. – Šmíd M. 2000:* Vývoj Prostějova v archeologických a písemných pramenech v období 10.-16. století – Entwicklung der Stadt Prostějov in den archäologischen und schriftlichen Quellen aus der Zeit des 10.-16. Jahrhunderts, *Archaeologica historica* 25, 77-102.
- Dobšíková, M. et al. 1997:* Archeologická dokumentace v areálu bývalého hřbitova u kostela sv. Jindřicha na Novém Městě pražském – Die archäologische Dokumentation im Areal des ehemaligen Friedhofs bei St. Heinrich in der Prager Neustadt, *Archaeologica Pragensia* 13, 173-181.
- Domečka, L. 1905:* Koule ze sedmileté války. Hradecký kraj II.
- 1937: Královéhradecko I.2. Hradec Králové.
- Ječný, H. – Olmerová, H. 1988:* Historie a výzkum staroměstského bloku kolem kostela sv. Benedikta. In: Hanáková, H. – Stloukal, M.: Pohřebiště kolem bývalého kostela svatého Benedikta v Praze, Národní muzeum v Praze – Přírodovědecké muzeum, Praha.
- Hanáková, H. – Martinec V. – Vyhnaněk, L. 1975:* Barokní pohřby od kostela sv. Jindřicha na Novém Městě pražském, Sborník Národního muzea v Praze 31, Řada B, 1-2, 91-107.
- Hanáková, H. – Stloukal, M. 1988:* Pohřebiště kolem bývalého kostela svatého Benedikta v Praze, Národní muzeum v Praze – Přírodovědecké muzeum, Praha.
- Hoššo, J. – Lesák, B. 1996:* Archeologický výzkum predrománskej rotundy a karnera zaniklé osady sv. Vavrinca v Bratislave – Die archäologische Erforschung der vorromanischen Rotunde und des Karners in der untergegangenen Siedlung des hl. Vavřinec/Laurenz in Bratislava, *Archaeologica historica* 21, 241-252.
- Hrdlička, L. – Richter, M. 1974:* Slovanské a středověké osídlení Oškobrhu u Poděbrad – Die slawische und mittelalterliche Besiedlung auf dem Oškobrhu bei Poděbrady, Památky archeologické 65, 111-184.
- Kolář, P. 2001:* Petřín historický. In: Zavřel, J. (ed.): Pražský vrch Petřín, Praha – Litomyšl, 70-88.
- Koldinská, M. 2001:* Každodennost renesančního aristokrata, Praha – Litomyšl.

- Kostka, M. – Šmolíková, M. 1998:* Archeologický výzkum hřbitova u kostela sv. Klimenta v Praze – Bubnech. O pohřebním ritu 19. století – Archaeological excavations in the cemetery at the Church of St. Clement in Prague-Bubny; on 19th century burial rites, *Archeologické rozhledy* 50, 822-836.
- Krajíc, R. 2000:* Bechyně – historické město nad Lužnicí. Bechyně.
- v tisku: Archeologie a hmotná kultura postmedieválního období v jižních Čechách.
- Krajíc, R. – Mořkovský, v tisku:* Nález lidských kosterních pozůstatků na tábořském hradě, Ve službách archeologie VI.
- Lutovský, M. 1998:* Dvacet džbánů medoviny a bezbožné kratochvíle; o pohřbívání trochu jinak – Twenty jars of mead and irreligious pastimes; an alternative look at burial, *Archeologické rozhledy* 50, 790-800.
- Macek, J. 1992:* Jagellonský věk v Českých zemích. Praha.
- Mádl, K. B. 1897:* Zbořený kostel sv. Jana na Zábradlí v Praze, Památky archeologické 17, 426-438.
- Mašková, P. 2005:* K otázce interpretace kostrového pohřebiště „s projevy vampyrismu“ v Čelákovících, *Studia mediaevalia Pragensia* 5, 9-19.
- Nechvátal, B. 1997:* K nálezové problematice mladohradištního pohřebiště v Radomyšli u Strakonice – Zur Problematik der Fundsituation des Gräberfelds in Radomyšl bei Strakonice, *Archaeologica historica* 22, 61-96.
- 1999: Radomyšl, Raně středověké pohřebiště. Praha.
- Navrátilová, A. 1996:* „Nečistí zemřelí“ v posmrtných a pohřebních obřadech, *Český lid* 83, 21-31.
- Navrátilová, A. 1998:* Hřbitov jako místo kontaktu dvou světů, *Acta Musei Moraviae* 83, Folia ethnographica 32, 153-161.
- Omelka, M. 2003:* Archeologický výzkum ve Šporkově ulici čp. 322/III, Výroční zpráva 2002, Státní památkový ústav v hlavní městě Praze, 100-106.
- Omelka, M. – Podliska J. 2004:* Záchranný archeologický výzkum v areálu bývalých kasáren Jiřího z Poděbrad čp. 1078/II na náměstí Republiky v Praze 1, Výroční zpráva 2003, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v hlavním městě Praze, 40-46.
- Omelka, M. – Starec P. 2002:* Nové nálezy v areálu bývalého hřbitova u kostela sv. Jindřicha na Novém Městě pražském – New finds from the area of the former cemetery at St. Henry's in the Prague New Town, *Archaeologica Pragensia* 16, 141-154.
- Petráň, J. 1997:* Dějiny hmotné kultury II. Praha.
- Podliska, J. 2002:* Nové poznatky o kostele sv. Jana Křtitele Na Zábradlí na Starém Městě pražském – Neue Erkenntnisse von der Kirche des hl. Johannes d. T. am Galänder in der Prager Altstadt, *Průzkumy památek* 9-1, 83-98.
- Pojsl, M. 1997:* Hroby, hřbitovy a funerální plastika v problematice památkové péče. In: Z pravěku do středověku, 302-310.
- Příbyl, B. 1937:* Soupis československých svátostek, katolických medailí a jetonů, díl I, Numismatický časopis československý, 1-86.
- 1937-1938: Soupis československých svátostek, katolických medailí a jetonů, díl II, Numismatický časopis československý, 5-96.
- Richter, M. – Hrdlička, L. 1971:* Odřepky – „Hřebínek“ (okr. Nymburk) – vesnické pohřebiště s kostelem a část zaniklé osady 13.-17. st. In: Zaniklé středověké vesnice v ČSSR ve světle archeologických výzkumů, 61-67.
- Slivka, M. 1982:* Výsledky výzkumu kostola v Chrastí nad Hornádom, okr. Sp. Nová Ves – Die Erforschung der Kirche in Chrast nad Hornádom, Bez. Spišská Nová Ves und ihre Ergebnisse, *Archaeologica historica* 7, 385-411.
- Sokol, P. 2003:* Šibenice v Bečově nad Teplou a archeologie popravišť – The gallows at Bečov nad Teplou and the archaeology of places of execution, *Archeologické rozhledy* 55, 736-766.
- Stránská, P. 1991:* Antropologická charakteristika středověkých až novověkých pozůstatků z Vyšehradu – Die anthropologische Charakteristik der mittelalterlichen bis neuzeitlichen Skelettüberreste von Vyšehrad, *Archaeologica Pragensia* 11, 321-354.
- 1996: Antropologická charakteristika kostrových pozůstatků z barokní krypty na Vyšehradě – Die anthropologische Charakteristik der Skelettüberreste aus der barocken Krypta auf dem Vyšehrad, *Archaeologica Pragensia* 12, 331-338.
- Svátek, J. 1898:* Dějiny Čech a Moravy nové doby, kniha VI. Panování císařovny Marie Terezie. Praha.
- Solle, M. 1969:* Kouřim v mladší a pozdní době hradištní – Kouřim in der jüngeren und späten Burgwallzeit, Památky archeologické 60, 1-124.
- 1990: Rotunda sv. Petra a Pavla na Budči – Die Rotunde der hl. Peter und Paul auf Budeč, Památky archeologické 81, 140-207.
- Špaček, J. 1971:* Slovanské pohřebiště s projevy vampyrismu z Čelákovíc, Časopis Národního muzea 140 – Historická řada, 190-215.
- Thomová, Z. 1997:* 184 Český Krumlov, okr. Český Krumlov, Výzkumy v Čechách 1993-1995, 36.
- Tomková, K. 2001:* Levý Hradec v zrcadle archeologických výzkumů – Levý Hradec im Spiegel der Archäologie, díl I., *Castrum Pragense* 4, Praha.
- Unger, J. 1997:* Hroby z 15. a 16. století s nádobami dnem vzhůru na jižní Moravě. In: Kubková, J. – Klápště, J. – Ježek, M. – Meduna, P. et al. (eds.): Život v archeologii středověku – Das Leben in der Archäologie des Mittelalters, Festschrift für M. Richter und Z. Smetánka, Praha, 639-647.
- 2000a: Pohřební ritus městského obyvatelstva 13. až 18. století v archeologických pramenech Moravy a Slezska – Die Grabritus der städtischen Bevölkerung im 13. bis 18. Jh. im archäologischen Quellen Mährens und Schlesiens, *Archaeologica historica* 25, 335-354.
- 2000b: Archeologický výzkum premonstrátského kláštera v Louce u Znojma. Příspěvek ke způsobu pohřbívání ve středověkých kláštřích, *Pravěk-Nová řada* 10, 143-150.

- 2002: Pohřební ritus a zacházení s těly zemřelých v českých zemích (s analogiemi i jinde v Evropě) v 1.-16. století. In: Malina, J. (ed.): *Panoráma biologické a sociokulturní antropologie*, Brno.
- Váňa, Z. 1995: Přemyslovska Budeč. Archeologický výzkum hradiště v letech 1972-1986. Praha.
- Vlček, E. 1996: Syfilis v Čechách, Paleopatologické doklady výskytu v druhé polovině 2. tisíciletí, *Vesmír* 75, 78-87.
- 2000: Čeští králové II. Fyzické osobnosti českých panovníků, III. díl. Praha.
- Vlček, P. – Sommer, P. – Foltýn, D. 1997: *Encyklopedie českých klášterů*. Praha.
- Wallisová, M. 1998: První etapa výzkumu židovského hřbitova na Novém Městě pražském, *Předběžná zpráva – Die erste Etappe der Ausgrabungen auf dem jüdischen Friedhof in der Prager Altstadt*, *Archaeologica Pragensia* 14, 141-148.
- 2002: *Předběžná zpráva o záchranném archeologickém výzkumu v letech 1997-2000 na židovském hřbitově ve Vladislavově ulici na Novém Městě pražském – A preliminary report on rescue excavations conducted in 1997-2000 at the jewish cemetery in Vladislavova ul. in the Prague New Town*, *Archaeologica Pragensia* 16, 73-98.
- Zavřel, J. – Mlíkovský, J. 2001: Petřín pohřební. In: Zavřel, J. (ed.): *Pražský vrch Petřín*, Praha – Litomyšl, 114-120.

HMOTNÁ KULTURA RANĚ STŘEDOVĚKÝCH POHŘEBIŠŤ PRAŽSKÉHO HRADU A JEHO PŘEDPOLÍ

KATEŘINA TOMKOVÁ

Raně středověká pohřebiště jsou jednou z bran k poznání nejen samotného pohřbívání, ale i dalších sfér tehdejšího života – sociální struktury, ideologie, kultury v nejširším slova smyslu. Nepochybně významné místo zaujímají též ve studiu hmotné kultury. Prostřednictvím předmětů nalézáných na pohřebištích můžeme proniknout do studia konkrétních materiálů, z nichž byly předměty vyráběny, či do jejich technologického zpracování, stejně jako vkročit do světa raně středověkých řemesel a obchodu. Řada předmětů nejen plní funkci, k níž byla určena, ale zrcadlí dobovou módu a estetické cítění. Výhoda, již je možnost hodnocení předmětů v nálezových souvislostech s jinými předměty, je omezena chronologickou necitlivostí řady z nich, stejně jako nemožností rozpoznat, jak dlouhá doba uplynula mezi výrobou předmětu a jeho uložením do hrobu, jehož obsah zkoumáme. Na druhé straně je však pravdou, že ve vývoji pohřebního inventáře lze sledovat určité obecnější tendence, které lze dále testovat jak v kontextu domácím, tak zahraničním. Následující stránky přináší utříděný přehled nálezů z pohřebišť Pražského hradu a jeho předpolí z období poslední třetiny 9. až 12. století s tím, že není zcela vyloučen posun hlouběji do 9. století. Relativně malá část předmětů se do hrobů dostala i ve 13. století.

Studované nálezy jako celek se až na výjimky, dané mimořádným postavením Pražského hradu, nevymykají z rámce českých raně středověkých pohřebišť a paralely k většině z nich najdeme jak v hrobech pohřebišť při významných raně středověkých hradech, tak mimo ně. V případě vybraných šperků bylo rozhodnuto o jejich detailnějším zpracování, buď v kontextu dalších nálezů z Pražského hradu, jejichž datování přesahuje hranice raného středověku (prsteny – *Frolíková*, v tomto sborníku), nebo v kontextu poznatků přírodovědných analýz (skleněné korálky, šperky z barevných a drahých kovů – *Frána – Tomková*, v tomto sborníku; *Černá et al.*, v tomto sborníku). Vzhledem k rozsahu byly pasáže věnované keramice a esovitým záušnicím vyčleněny jako samostatné exkursy, které byly zařazeny za tento text.

Nedostupnost dostatečných antropologických údajů znemožňuje analýzu z hlediska věkových skupin a pohlaví. Od původního záměru, který počítal se studiem nálezů v širších souvislostech, mne odradilo několik skutečností. První překážkou je absence publikace jedné z nejdůležitějších skupin hrobů ze samotného Pražského hradu, resp. jeho předpolí, západní skupiny pohřebiště Jízdárna. Zpřístupněno není též pohřebiště v Lahovicích, které je pro své dlouhé trvání důležité při řešení chronologických otázek. Při práci je dále důležitá znalost předmětů z autopsie, nikoliv pouze z literatury, která ne vždy umožňuje rozpoznání všech detailů studovaného předmětu. Z těchto důvodů jsem se rozhodla – s vědomím omezení a rizik tohoto přístupu – věnovat se detailně pouze studované lokalitě na úkor širších časoprostorových souvislostí. Cílem zvoleného přístupu bylo zpřístupnit hmotnou kulturu z Pražského hradu s vědomím, že poznáváme pouze izolovanou „buňku“, která teprve později spolu s ostatními vytvoří živoucí organismus. To samozřejmě neznamená, že by mne při mé práci neprovázely dnes již klasické práce *Z. Krumphanzlové* (1974), *J. Slámy* (1977), *M. Šolla* (1959; 1966), *B. Dostála* (1966), *V. Hrubého* (1955), stejně jako práce novější (např. *Galuška*, 1996; *Profantová* 2003; *Staňa* 2001, 91-109).

Inspirativní přehledku různých metodických přístupů poskytuje slovenská odborná produkce (mj. Hanuliak 1994; 2004; Hanuliak – Rejholcová 1999; Rejholcová 1995a, b; Staššiková-Štukovská 1993, 242-263; Staššiková-Štukovská 1999, 250-298; Staššiková-Štukovská 2004, 35-54).¹

1. ZBRANĚ, SOUČÁSTI BOJOVÉ A JEZDECKÉ VÝSTROJE

1.1. MEČ (obr. 1:3)

Jediným mečem hrobového původu je meč typu X z hrobu bojovníka ze třetího hradního nádvoří (IIIN-199). Popis nejúplnější a nejbližší době nálezů podal I. Borkovský (*Hrob bojovníka*, rkp. str. 7-8; 1946, 126): „Železný meč je úplně zrezivělý a rozpadlý na několik kusů ... Meč byl v dřevěné pochvě, která byla na horním konci lemovaná železným kováním. Při konzervování dřevo pochvy se rozpadlo a zůstalo jen železné ostří s nalepenými kusy dřeva pochvy a kousky kůže. Pochva meče byla na povrchu potažena (polepena) kůží. Otisky plátka znatelné na povrchu meče a u jeho příčky, prostoupulé rží a dřevem. Je však pravděpodobné, že některé kousky plátka (zvláště na jilci meče) mohou pocházet také z rubáše a to z toho důvodu, že otisk plátka není po celém povrchu ostří zjištěn. Plátka je bezpečně zjištěno na stranách horního otvoru pochvy pod příčkou meče. Meč je 95 1/2 cm dlouhý, jeho ostří měří 81 cm; šířka meče pod příčkou rukojeti je 6 cm; v půli délky 5 1/2 cm. Rukojeť meče skládá se z příčky, jilce a zaoblené hlavice. Příčka meče je ze železa, uprostřed užšího a po stranách širšího, dlouhého 13 cm, širokého 1 1/2 cm a silného 2 cm. Konce zmíněné příčky byly zaobleny. Jilec meče (rukojeť) je u příčky 33 cm široký, pod hlavici 24 mm; délka činí 102 mm. Sám jilec je železný, hranatý, široký 20 mm, pod hlavici (zde je hrana dobře viditelná) 6 mm. Na jilci jsou dřevěné střenky, zaoblené na hranách. Střenky byly ovínuty asi kůží, přes kterou byla potažena látka. Tkanivo látky lze dobře rozeznat. Na jilec je nasazena železná hlavice, široká u nasazení 70 mm, vysoká 32 mm a silná 14 mm. Je to plochá destička vespod rovná a nahoře polokruhovitě zaoblená. Jilec s příčkou a hlavici je dlouhý 145 mm. Na vlastním meči nelze nic zjistit, protože je úplně zničený rží a železné jádro není vůbec zachováno. Meč se úplně drotil a jen konzervací se drží pohromadě.“²

Špatný stav meče a řada konzervačních zásahů omezuje jeho detailní studium. Na základě studia rentgenového snímku³ J. Hošek vybral pro metalografický řez místo, které skýtalo naději na získání pozitivních výsledků. Vzorek se však ukázal z hlediska metalografického negativní. Zpracováním meče v širším kontextu se zabývá N. Profantová v samostatném exkursu. S jejími závěry nejsou v rozporu závěry J. Frolíka, který se přiklání k datování před rok 900.⁴ Tomuto datování neodporuje též srovnání s meči typu X z Mikulčic.⁵

¹ Přihlédnout jsem již nemohla k podnětné studii H. Chorvátové (2004, 199-236) zabývající nejen představením důležitých superpozic hrobů a rozporů v datování šperku z pohřebiště Staré Město Na valách, ale též celkovou genezi celé problematiky.

² Publikovaný text se od rukopisu článku, uloženého v Archivu oddělení Pražský hrad, liší více méně jen po formální jazykové stránce. Případné doplňky či odchylné formulace uvádím v závorce. Srv. též Borkovský 1947, 171-182.

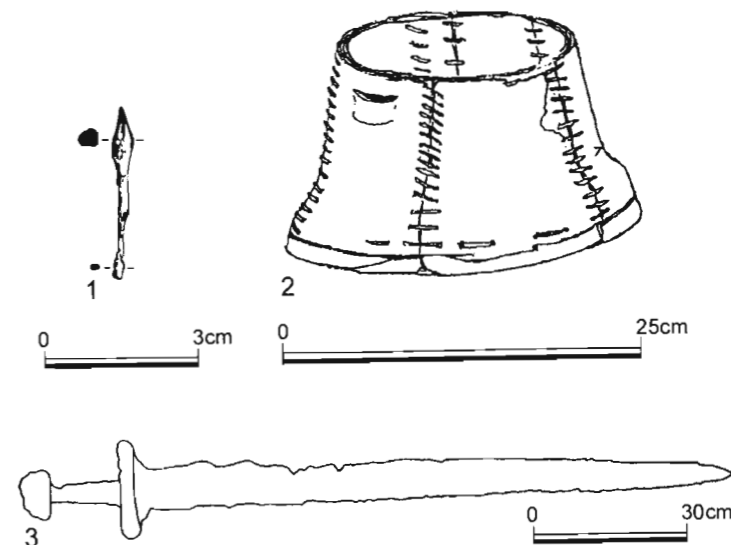
³ Za laskavé zapůjčení děkuji N. Profantové.

⁴ Pro srovnání: Guth 1934, 741: „Proto nutno klásti tento pohřeb do doby kolem roku 900, čemuž nasvědčuje i tvar meče. Je možno vysloviti domněnku, že snad zde byl pohřben Bořivoj nebo Svyatopluk.“ Borkovský 1969, 137: „Podle zjištěných okolností náleží pohřebiště (pozn. K.T.: jehož součástí je hrob bojovníka) době těsně před založením hradiště a knížecího sídla...“ Přehled názorů na datování hrobu též Borkovský 1946, 130-131.

⁵ Za konsultaci děkuji J. Koštovi, který věnoval v diplomové práci detailní pozornost právě mikulčickým mečům.

Obr. 1: Zbraně a součásti výstroje. 1 - železná šípka (VJOP-2/86); 2 - kožená přilba (svatovítský komplex - tzv. Podivenův hrob); 3 - meč (IIIN-199). (Meč - podle Frolík - Smetánka 1997, přilba - náčrt ze skicáku č. XVIII, s. 34, 1913, signováno „Hilbert“/Frolík et al. 2000, obr. 4/20).

Abb. 1: Waffen und Teile der Rüstung. 1 - Eisenpfeil (VJOP-2/86); 2 - Lederhelm (Komplex des Veitsdoms - sog. Grab des Podiven); 3 - Schwert (IIIN-199). (Schwert - nach Frolík - Smetánka 1997, Helm - Skizze aus Skizzenheft Nr. XVIII, S. 34, 1913, signiert „Hilbert“/Frolík et al. 2000, Abb. 4/20).

1.2. OSTRUHY

Ostruhy s dlouhými bodci byly objeveny v západní skupině pohřebiště Jízdárna. Na témže pohřebišti miniatury ostruh obsahoval dětský hrob 20/73 (Smetánka - Hrdlička - Blajerová 1974, 389, 394, obr. 8, 9). Z areálu hradu pochází jediný fragment ostruhy s dlouhým bodcem ze sekundární pozice v rámci hrobu IIIN-99 u rotundy sv. Víta (Frolík, v tisku). Ostruhy byly nalezeny dále na pohřebišti v Královské zahradě, ovšem nedochovaly se, obdobně jako ostruhy z hrobu bojovníka nalezeného v 19. století na pohřebišti ve Strahovské cihelně.

Další nejbližší nálezy hrobů s jezdci s ostruhami v severním směru se nacházejí až na pohřebišti obyvatel Levého Hradce (Žalovská cihelna, Na panenské), směrem jižním v Praze - Michli, kde se jedná o hrob bez vztahu k hradišti, avšak na úpatí výrazného vrchu Bohdalec (Sláma 1977, Abb. 26:21-22, 34: 14-15, 34:18-19, 33:12-13).

1.3. PRAPOREC (?)

V hrobě 25/73 západní skupiny Jízdárna ležela v prostoru u lebky bronzová pozlacená objímka a vně pravé paty tupý hrot, který byl pravděpodobně pozůstatkem praporece (poprvé Smetánka - Hrdlička - Blajerová 1974, 389, 394, obr. 8, 9; nově Smetánka, v tisku).

1.4. ŠÍPKY (obr. 1:1)

Železná šípka se dochovala pouze v hrobě VJOP-2/86 na pohřebišti vně jižního opevnění, které fungovalo v 11. století.

1.5. ZBYTKY KROUŽKOVÉ ZBROJE (?)

Na dvou zlomcích kosti pažní a jednom zlomku kosti stehenní našel E. Vlček při observaci antropologického materiálu získaného z výzkumu pohřebiště na III. nádvoří zbytky železných kroužků, které I. Borkovský považoval za pozůstatky zbytků drátěných košil, jako se zachovaly ve výzbroji knížete Václava (Vlček 1997, 143). Vzhledem k nedostatku dalších informací nelze tyto nálezy blíže komentovat.

1.6. PŘILBA (obr. 1:2)

Hrob K 3, který ležel západně jižní apsidy svatovítské rotundy, přinesl unikátní nález kožené přilby, jak předmět označil již její nálezce K. Hilbert (1934, 224, tab. XXVI; Bravermanová 2000, katalog, 258, 260; Frolík et al. 2000, 201, obr. 4/15, 4/20). Skládá se ze dvou vrstev hovězí kůže. Tvořilo ji 5 sešitých dílů, které byly spojeny kulatým dílcem podloženým dřevěnou destičkou – podle údaje K. Hilberta ve skicáři dubovou. Po stranách byly umístěny zářezy k protažení řemene.⁶ Části kožené přilby se nacházely jak mezi kostmi dítěte a dospělého jedince z hrobů narušených výstavbou mladší zdi patřící již románské bazilice, tak především ve zdivu této zdi.⁷ J. Frolík připouští možnost, že se jednalo o hrob již současný s rotundou, přiklání se však spíše k variantě, že se jedná o hrob současný až s bazilikou (Frolík et al. 2000, 201, obr. 4/15, 4/20). Od doby nálezu přilby se nezměnilo její datování do 11. století.⁸

1.7. SEKERA (tab. 1; obr. 2)

K prvnímu nálezu sekery na pohřebišti v blízkosti Pražského hradu došlo již v roce 1846 (Sklenář 1981, 130). Právě časné datum objevu se však podepsalo na tom, že nález se nedochoval, obdobně jako ostruhy, které jej doprovázely.⁹ Miniatury seker o délce 103 a 88 mm byly zjištěny v dětských hrobech 24b/73 a 56 v západní skupině pohřebiště Jízdárna (Smetánka – Hrdlička – Blajerová 1974, 394, obr. 7).

Hrob	Počet	Podunajský šperk	Hrozn. náuš.	Olivo-vité k.	Sklo-S, jantar-J	ESZ	Nůž	Jiné; typ podunajského šperku
IIIN-199 „bojovník“	1						2	meč, váček, ocílka, křesadlo, břitva, vědro
SC-1, nedochovaný nález	1				+			ostruhy

Tab. 1: Sekery – korelační tabulka s dalšími nálezy (bez nálezů západní skupiny pohřebiště Jízdárna). ESZ – esovitá záušnice.
Tab. 1: Äxte – Korrelationstabelle zu weiteren Funden (ohne die Funde aus der Westgruppe des Gräberfelds bei der Reitschule). ESZ – S-förmiger Schläfenring.

Sekera položená na kameni a ostřím obrácená k patě byla součástí hrobové výbavy bojovníka na III. nádvoří Pražského hradu (IIIN-199). Její detailní popis zaznamenal I. Borkovský (Hrob bojovníka, rkp. str. 10-11; Borkovský 1946, 127): „Násada sekery se vůbec nezachovala a i sama sekera tak zrezivěla, že se nezachovalo ani zdravé železné jádro, jen kompaktní samá rez, která po konservování a vyčištění zachovala kontury a dřívější vzhled sekery. Ostří a tyl sekery byl rozpadlý na několik kusů, které byly dány dohromady. Střed sekery byl prohnutý tlakem zborceného hrobu a pak rozlomen. Tyl sekery má otvor v průměru 33x22 mm. Zadní stěna otvoru je vytažena nahoře a dole ve dva jazyky, (od kraje tylu 20 mm, 15 mm dolní lalok). Podobná prodloužení měla také asi i přední stěna otvoru, která se však nezachovala, zbyly jen náznaky. (Hrob bojovníka: Výška celého tylu sekery obnáší 72 mm, tyl je silný 5 mm.) Střed sekery je zaoblený,

⁶ Hilbert 1934, 224: „...objevena kožená přilba, šitá z dvojnásobné vrstvy hovězí. Tvaru komolého kůže na oválné základně, zaklopená kruhovým víčkem z kůže, podloženým dřevěnou destičkou, měla přilba dole oble odstávající silný okraj a po stranách dva zářezy k protažení řemene.“

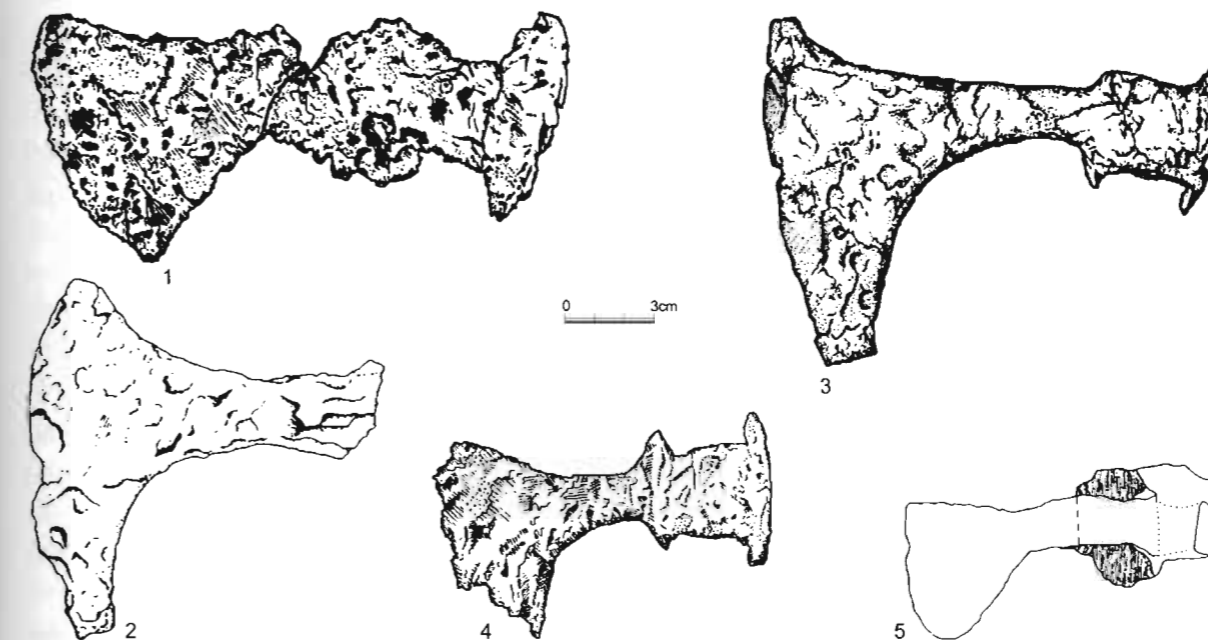
⁷ Situace nálezů nebyla blíže dokumentována kresebně, ani fotograficky, a tak si jen těžko lze představit ono uložení „v rom. zdivu“ zaznamenané K. Hilbertem.

⁸ Spojení přilby s osobou Podivenovou, neodpovídá historické realitě. Údajné Podivenovy ostatky totiž byly vyzvednuty biskupem Šebířem již v souvislosti s rozšířením kaple s hrobem sv. Václava (Kosmas III, kap. 55, s. 228).

⁹ Souběžně uváděný náhrdelník mohl být součástí výbavy nebožtíka, i když se jednalo o muže. Podobný příklad byl zaznamenán na Libici v hrobě 258 na akropoli. Výbava nebožtíka kromě sekery, ostruh, přezek a dalších kovů obsahovala dva korálky (Turek 1978, 114-115).

je široký 30 mm, silný 15 mm. Hořejší (vnější) užší hrana sekery měří 12 mm, vybíhá rovně od tylu a pak přechází v ostří (Hrob bojovníka: a zdvihá se nahoru přecházejíc v ostří). Dolní hrana rozšiřuje se již v poslední třetině délky sekery obloukem v ostří. Ostří je ven vyhnuté a 90 mm široké. Délka sekery je 170 mm (Hrob bojovníka: 178 mm). Podélná osa sekery od ostří k tylu netvoří pravý úhel s osou, která probíhá otvorem pro násadu. Sekera náleží ke starším tvarům seker hradištní doby.“

Typologické zařazení komplikuje velmi špatný stav dochování jak této sekery, tak jejich případných analogií. Obr. 2 ilustruje, jak se sekera z hrobu bojovníka odlišuje od některých dalších exemplářů z Čech. V žádném případě nepatří k moravským bradaticím a od širočin (seker se spuštěným ostřím) ji odlišuje absence výrazně spuštěného ostří (k sekerám a jejich typologii srv. Bartošková 1986, 5-7, 76-80 obr. 1). Za tvarově nejbližší paralelu by mohla být považována sekera z pohřebiště v žalovské cihelně (Sláma 1977, Abb. 36:2), která však patří k výrazně malým exemplářům (délka 11,2 cm proti délce 17,8 cm sekery z hrobu bojovníka) a není zcela jasný původní vzhled jejího ostří. Detailní srovnání tylu naopak znemožňuje špatný stav dochování sekery z hrobu bojovníka. Prostorově nejbližší sekera, resp. její torzo o dochované délce 11,7 cm, nalezené na Pražském hradě v sídlištním souvrství v jihozápadní části III. nádvoří – v místnosti pod Oktagonem (Boháčová 1988, 77-78, obr. 1b),¹⁰ má oproti sekyře z blízkého hrobu bojovníka odlišně formované ostří. Povšimněme si, že zatímco v případě šperku budeme odkazovat relativně často na pohřebiště Na Valách ve Starém Městě, v případě seker analogie na tomto pohřebišti nenajdeme.

Obr. 2: Sekery z Pražského hradu v kontextu vybraných nálezů. 1 – Pražský hrad, hrob bojovníka IIIN-199; 2 – Pražský hrad, oktagon; 3 – kolínský hrob; 4 – pohřebiště v žalovské cihelně; 5 – Pražský hrad, Jízdárna – západní skupina (podle Boháčová 1988; Frolík – Smetánka 1997; Lutovský 1994; Sláma 1977; Smetánka – Hrdlička – Blajerová 1974).

Abb. 2: Äxte von der Prager Burg aus ausgesuchten Befunden. 1 – Prager Burg, Kriegergrab IIIN-199; 2 – Prager Burg, Oktagon; 3 – Grab von Kolín; 4 – Gräberfeld in der Žalov-Ziegelei; 5 – Prager Burg, Reitschule-Westgruppe (nach Boháčová 1988; Frolík – Smetánka 1997; Lutovský 1994; Sláma 1977; Smetánka – Hrdlička – Blajerová 1974).

¹⁰ Tato sekerka připomíná ve své dochované části sekery z kolínského hrobu (srv. Lutovský 1994, obr. 1). Obě patří k širočinám s dolů protaženým ostřím.

2. SOUČÁSTI ODĚVU

2.1. PÁSOVÁ ZÁPONA

Z hrobu JÍZ-26/51 pochází kování se třemi nýtky, sloužící k sepnutí pásu. Toto kování, které původně I. Borkovský určil jako fragment nože, bylo identifikováno až po nové konzervaci v roce 2004. Jeho analýze se blíže věnuje N. Profantová (v tomto sborníku), která jej datuje do rozmezí závěru 9. až 1. třetiny 10. století. Druhý díl, který ukončoval druhý konec pásu se nedochoval nebo se skrývá pod dnes již amorfním kusem železa z téhož hrobu. Dochovaná část kování je jediným případem tohoto typu spojení jednotlivých konců pásu v hrobových nálezích na Pražském hradě i v jeho zázemí.

2.2. PŘEZKY

Kožený či textilní opasek, sloužící k sepnutí oděvu, býval dále ukončen zpravidla bronzovou či železnou přezkou s jazýčkem, která je přímým spojovacím prvkem,¹¹ nebo mohl být ukončen na jednom či obou koncích bronzovými či železnými kroužky, které měly spíše funkci ozdobnou. Vzhledem ke stavu dochování nalézáných předmětů není vždy možné tyto formy odlišit.¹²

Zatímco existence kovových součástí pásek není doložena ani na pohřebišti na II. nádvoří u kostela Panny Marie, ani vně jižního opevnění, v hrobech na III. nádvoří a na Loretánském náměstí je vzácně registrujeme. Jakési fragmenty železa v době nálezů považované za „zbytky kroužku (přezky) ke spinání mnišských šátů...“ byly nalezeny u pánve kostry v hrobě IIIN-212 (dříve kostra 8; *Deník 1928/3*, 1008; *Seznam předmětů I*, př.č. 11572; *Frolík*, v tisku). Tento hrob byl přitom poškozen základem pilíře katedrály. Další „zbytky železných malých kroužku (přezky) s přehradkou uprostřed“ byly zjištěny u jižních dveří chrámu sv. Víta v hrobě IIIN-223 (dříve kostra 11; *Deník 1928/3*, 1010-1011; *Seznam nálezů I*, př.č. 11586; *Frolík*, v tisku). „Železný kroužek“ byl nalezen též v hrobě IIIN-229 v kapli přizděné k bazilice nedaleko hrobu s denárem Vladislava II (dříve kostra 3; *Deník 1928/3*, s. 1090; *Seznam nálezů I*, př.č. 11886; *Frolík*, v tisku). Poškozený železný kroužek byl nalezen v zásypu hrobu LN-463 na Loretánském náměstí (*Seznam nálezů II*, př.č. 12920; *Borkovský-NZ*). Jednoznačně rozlišit funkci těchto kroužků snad až na zlomky z hrobu IIIN-223 dnes již nemůžeme.

Za kroužky, které mohly ukončovat pás, který stahoval oděv nebožtíka, lze považovat dva bronzové kroužky bez jazýčků ležící po obou stranách horní části pravého stehna muže s cínovým kalichem v hrobě IIIN-139 na pohřebišti jižně svatovítské baziliky (*Frolík 1988*; *Tomková – Maříková-Kubková – Frolík 2004*, 217, obr. 18). J. Frolík tento hrobový celek datuje do 13. století.

Další tentokrát již jednotlivé bronzové kroužky v poloze na pánevní kosti či u stehenní kosti, které mohou souviset s pásky byly zjištěny na pohřebišti na Loretánském náměstí: kroužek na pravé stehenní kosti hrobu LN-425, na levé straně pánevní kosti v hrobě LN-531 (*Seznam nálezů I*, př.č. 12915 a 12926; *Borkovský-NZ*). Datování do středověké či až novověké fáze pohřbívání upřesní teprve analýza tohoto pohřebiště.

Z téhož pohřebiště z dětského hrobu LN-461 pochází zcela atypická bronzová (?) přezka s dochovaným jazýčkem tvořená třemi plochými kroužky sestavenými do trojúhelníku

¹¹ Rámeček přezek bývá nejčastěji kruhový, oválný, polokruhový/ve tvaru D či obdélný. Vzhledem ke složení nálezů z Pražského hradu věnuji pozornost pouze přezkám s kruhovým rámečkem.

¹² K problému rozlišení kruhových přezek a „pásových kruhů“ již *Unger – Procházka 1995*, pozn. 44.

a spojenými čtvrtým kroužkem středovým s dochovaným jazýčkem (*Seznam nálezů II*, př.č. 12916; *Borkovský-NZ*).

Celkově lze konstatovat, že nálezový kontext svědčí o datování nálezů bronzových a železných kroužků z Pražského hradu do doby jejich největšího výskytu v Čechách, tj. do 12. a 13. století.¹³

2.3. GOMBÍKY (tab. 2; obr. 3, 4)

Nejcennější soubor gombíků přinesl výzkum západní skupiny pohřebiště Jízdárna (obr. 3). Upozorněme zvláště na detailně publikovaný pár dvouplášťových gombíků s modrými a zelenými vložkami z hrobu 16/dříve 39/73 (*Smetánka 1994a*, 105-106).¹⁴ Bronzové pozlacené gombíky s motivem páva v kosočtverci (průměr 43,8 mm) obsahoval dětský hrob 4/72, gombíky s křížkem v medailonu a gombíky s listovcem v hrobě 5/72. Kromě toho byly zaregistrovány gombíky s rozetami a motivem ruky a další. Pouze dva menší gombíky z hrobu 47/73 byly zhotoveny ze stříbra (*Smetánka – Hrdlička – Blajerová 1973*, 269, Tab. I; *Smetánka – Hrdlička – Blajerová 1974*, 393, 397; *Smetánka 2003*, 141).

Z Královské zahrady pochází další gombík s křížkem v medailonu (obr. 4; průměr 35 mm), který se přes totožnost výzdobného motivu oproti exemplářům ze západní skupiny Jízdárna liší velikostí (*Sklenář – Sláma 1976*, 661-662).

Hrob	Počet	Podunajský šperk	Hrozn. náuš.	Olivo-vité k.	Sklo-S, jantar-J	ESZ	Nůž	Jiné; typ podunajského šperku
KZ	1							
MAL	2+1						+	
STK-38/79	1				S			
STK-59/79	zlomky						+	vědro, dvě rolničky

Tab. 2: Gombíky – korelační tabulka s dalšími nálezmi (bez nálezů západní skupiny pohřebiště Jízdárna). ESZ – esovitá záušnice. Tab. 2: Kugelknöpfe – Korrelationstabellen zu weiteren Funden (ohne die Funde aus der Westgruppe des Gräberfelds bei der Reitschule). ESZ – S-förmiger Schläfenring.

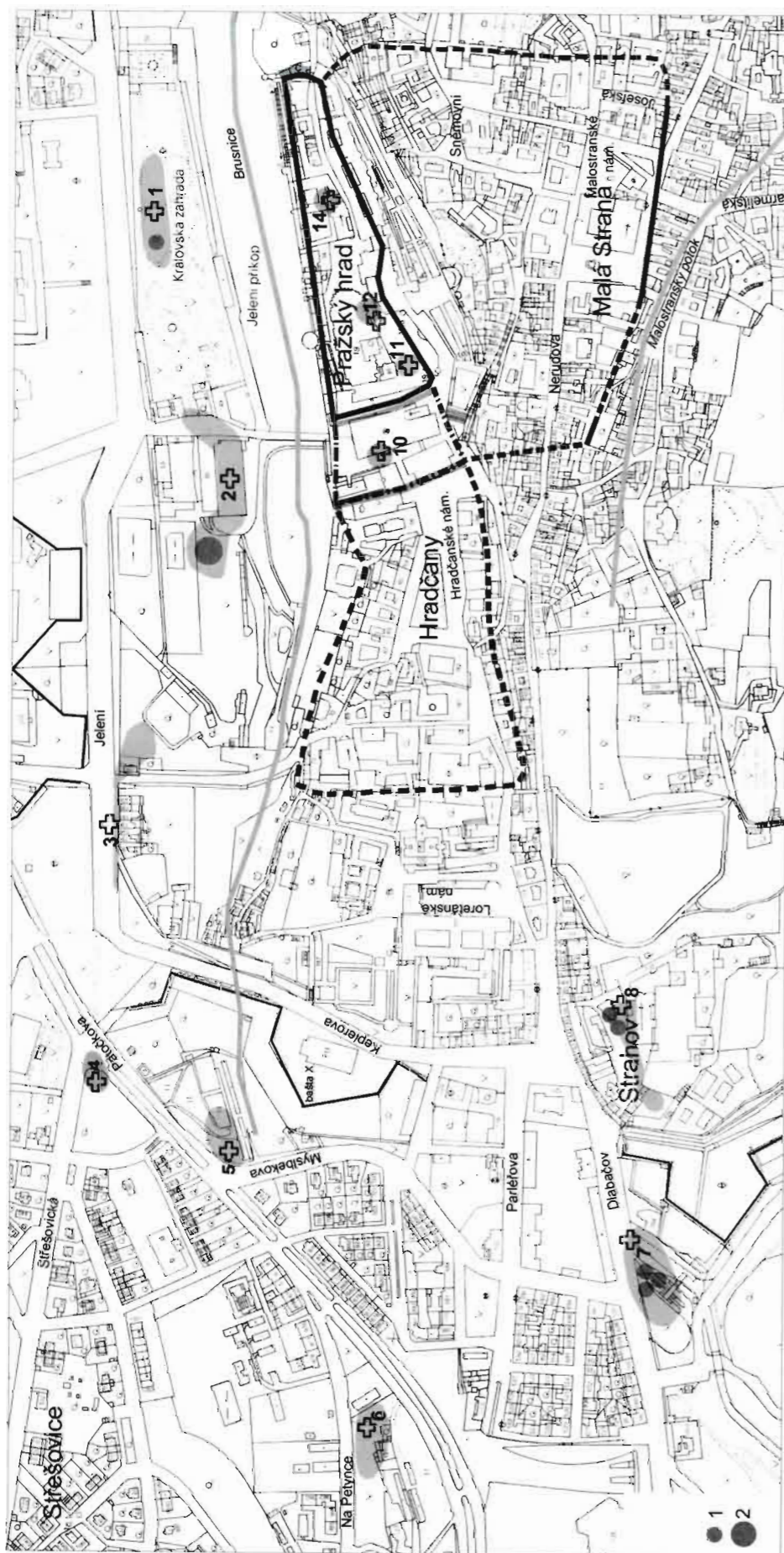
Na pohřebišti Malovanka se vyskytla kombinace většího a menšího gombíku s vertikálně členěným pláštěm s perličkovou výzdobou v prohlubních mezi žebry (průměr 22x23 mm a 13 mm), které doprovází drobný nezdobený gombíček¹⁵ (průměr 12/16 cm), tam však v rámci výbavy jednoho jediného hrobu. Typově relativně nejbliže stojí těmto gombíkům podélně členěné gombíky, nazývané též tykvovité (*Hrubý 1955*, 213, 450; *Dostál 1966*, obr. 14) či nověji melounovité (*Pavlovičová 1996*, 100, 108), které se objevují na moravských pohřebištích¹⁶ či na středočeském pohřebišti v Klecanech (*Sláma 1977*, Abb.15:3). Exempláře z Malovanky se však od nich podstatně odlišují. Zatímco na moravských exemplářích a gombíku z Klecan jsou jednotlivé dílky zaoblené, u gombíků z Malovanky jsou zašpičatělé tak, že jejich vrchol tvoří hrana, takže můžeme tento typ gombíku označit jako *gombík s podélnými žebry*. Dále průměr většího z gombíků překračuje

¹³ O nálezích přezek z období od přelomu 9./10 a zvláště 10./11. do 12. století *Krumphanzlová 1974*, 68-69; dále *Sláma 1977*, např. Abb. 17:6, 9:5-6 ad.; k ikonografii přezek ve 14.-15. století a jejich nálezům ze 13. století s literaturou *Richterová 1996*, 493-498.

¹⁴ Stříbrné dvouplášťové gombíky byly zjištěny v Mikulčicích (H 98 u druhého kostela, 2 ks), na bratislavském hradě (H 53, 1 ks), zlaté exempláře pak v Mikulčicích (H 505 u třetího kostela, 2 ks) a v Želénkách (knížecí hrob, 2 ks). K problematice analogií k tomuto typu gombíku blíže *Smetánka 1994a*, 111.

¹⁵ Nezdá se, že by tento nezdobený gombík patřil k těm, o nichž Z. *Krumphanzlová (1974, 58)* uvažovala jako o gombících ovlivněných maďarským prostředím.

¹⁶ Vyskytly se např. v hrobě 76 v Mikulčicích u 6. kostela (*Profantová 2003*, obr. 26a) či v hrobě 250/49 ze Starého Města - Na valách (*Hrubý 1955*, 450, tab. 64/14-15).

Obr. 3: Pohřebiště Pražského hradu a jeho předpolí – výskyt gombíků. 1 – jednotlivé nálezy; 2 – koncentrace nálezu.
 Abb. 3: Gräberfelder der Prager Burg und ihres Vorfelds – Vorkommen von Kugelknöpfen. 1 – einzelne Funde; 2 – Konzentrationen von Funden.

Obr. 4: Gombíky. 1 – Královská zahrada; 2-4 – Malovanka; 5-6 – Strahov – východní skupina.
 Abb. 4: Kugelknöpfe. 1 – Königsgarten; 2-4 – Malovanka; 5-6 – Strahov – Ostgruppe.

na rozdíl od moravských exemplářů a od gombíku z Klecan velikost 20 mm. Další podstatnou odchylkou je perličkové zdobení v prohlubních mezi žebry. Perličkový dojem vzniká přesekáním plasticky vystupující lišty ve tvaru půlobloučku, a to zřejmě nástrojem s konkávní, tj. polokruhovitě vydutou, hrotovou částí. V případě většího gombíku z Malovanky přitom místy došlo k proražení plechu na okrajích lišty. S tímto typem výzdoby se v Čechách dále setkáme na gombíku z hrobu 11 ze Žalova (průměr gombíku 22 mm; *Sláma 1977*, Abb. 14:3, 33:10, Taf. LII:23), hrobu 22 z téhož pohřebiště (průměr gombíku 38/33mm; *Sláma 1977*, Abb. 14:5, 33:20; *Europas Mitte 2000*, 247), z pohřebiště v Nádražní ulici v Praze na Smíchově (průměr: 21 mm, *Sláma 1977*, Abb. 14:1, 28:24), v Praze Bubenči (*Sláma 1977*, Abb. 14:4, 22:16). Perličkový motiv přitom zvýrazňuje plastickou výzdobu a často je vázán na výrazně geometrizovanou výzdobu (např. kosočtverce, čtyřcípá hvězdice jako centrální motiv). Kromě toho se dále objevil na výše uvedených gombících s motivem křížku v medailonu¹⁷ a snad i na gombíku s palmetami z pohřebiště na Strahově (STK-38/79). Studium gombíku s geometrickou výzdobou s perličkovou výzdobou a s toutéž výzdobou v kombinaci s plastickým ztvárněním výzdoby může být v budoucnosti obohaceno o srovnání s nálezy na Moravě a Slovensku.¹⁸

Dítě z hrobu STK-38/79 na Strahově bylo vybaveno náhrdelníkem a zlaceným měděným gombíkem s palmetovou výzdobou na puncovaném pozadí. Přímo českou analogii k tomuto gombíku nenajdeme. Obecně patří k nejjednodušším variantám gombíků s palmetami.¹⁹ V dětském hrobě STK-59/79 na Strahově byly zjištěny zbytky stříbrného gombíku zdobeného pětilistými²⁰ rozetami na puncovaném pozadí. Celková kompozice výzdoby není vzhledem k torzovitému dochování rekonstruovatelná. Tento gombík byl poměrně překvapivě objeven nikoliv u vlastního skeletu, ale ve vědru. Připomeňme v této souvislosti, že i gombík z Královské zahrady má údajně pocházet z nádoby.

Případný pokus o zpřesnění dosavadních poznatků o chronologii gombíků z českých pohřebišť by si vyžádal samostatnou analýzu, která není předmětem této práce. Uvedme jen,

¹⁷ I když na gombíku z hrobu 113a ve Staré Kouřimi (*Šolle 1966*, 81, Tab. XXVIII:3) také najdeme motiv křížku a perličkovou výzdobu, kompozicí a především způsobem zpracování je vzdálen exemplářům z Jízdárny a Královské zahrady. Kresebné vyobrazení gombíků z kolínského hrobu (*Lutovský 1994*, obr. 6:2, 3) by mohlo též svádět ke srovnání se studovanou skupinou gombíků, avšak ve skutečnosti se jedná o odlišný typ, charakterizovaný granulovanou výzdobou a skleněnou vložkou.

¹⁸ Plastickou výzdobou zvýrazněnou žebírky s přesekáváním místy připomínající perličky je např. zdoben gombík z pohřebiště v Nitře u amfiteátru (*Dekan 1979*, obr. 135). Perličkovou výzdobu ovšem najdeme též např. v kombinaci s motivy palmety či ptáčka na pohřebišti staroměstském (*Dekan 1979*, obr. 136-137).

¹⁹ Palmeta na gombíku z hrobu 31 ze Žalova (*Sláma 1977*, Abb. 12) je osmi a devítelistá a celková kompozice výzdoby je zcela odlišná od gombíku strahovského.

²⁰ Pro srovnání lze uvést, že rozety na gombících ze Starého Města – Na valách jsou šestilisté (*Hrubý 1955*, obr. 39), rozety na gombíku ze západní skupiny pohřebiště Jízdárna osmilisté (*Smetánka 2003*, 141).

že oproti starším názorům (Hrubý 1955, 210-214; Dostál 1966, 62-63) podle E. Pavlovičové nepřekračuje výskyt gombíku rok 900 (Pavlovičová 1996, 108, Tab. II). Autorka ovšem nebere v úvahu odlišnosti ve výskytu gombíků v centrální části Velkomoravské říši a na její periférii (srv. Dostál 1966, 63). Hrobový celek 39/73=16 ze západní skupiny pohřebiště Jízdárna s dvouplášťovými gombíky Z. Smetánka na základě detailní analýzy datoval do první třetiny 10. století (Smetánka 1994a, 112). Datování ostatních gombíků z této části pohřebiště i ostatních pohřebišť pravděpodobně tento interval výrazně nepřekračuje a pokud k tomu došlo, nelze vyloučit možnost jejich výroby již v posledních desetiletích 9. století.

3. ŠPERKY A OZDOBY

3.1. NÁUŠNICE A ZÁUŠNICE

Úvodem kapitol o náušnicích a záušnicích nelze pominout krátkou typologicko-terminologickou poznámku. Zatímco u podstatné části šperku nalézaného v oblasti lebky byl tradičně používán termín náušnice, z nichž se vydělovaly pouze esovité záušnice a zčásti též náušnice/záušnice s očkem (např. Hrubý 1955; Dostál 1966; Krumphanzlová 1974), v 90. letech 20. století se v polské literatuře objevily i jiné názory na zařazení některých z nich. Nad terminologií šperku zdobícího hlavu se zamýšlela M. Dekówna. Upozornila na synonymické používání termínu *zausznic* pro ozdoby hlavy zavěšené do textilních či kožených pásků zdobících skráně i pro ozdoby uší/*kolczyki*. Plně si uvědomila, že některé kategorie ozdob nemusely mít jasně vymezenou funkci. Aby se autorka vyhnula souběžnému užití termínu *zausznic/kolczyk* rozhodla se při analýze košíčkovitých náušnic používat termín *zausznic*. Ovlivnil ji přitom mj. charakter oblouku, který ji vede k závěru, že při nošení v uchu by hrozilo její vypadnutí. Totéž by ovšem mohlo hrozit i v případě využití šperku jako záušnice (Dekówna 1992, 90-91). H. Kóčka-Krenz (1993, 41n.) se drží v případě esovitých záušnic termínu *kablaczki skroniowe*, k nimž dále řadí jak prosté kroužky bez ukončení, tak s ukončením v podobě oka (to odpovídá typům 12a a 12b dle Hanuliak 1994, obr. 33). Ačkoliv kapitolu o ostatních ozdobách autorka nadepsala *Zausznice/kolczyki*, důsledně se ve vlastním textu – obdobně jako M. Dekówna - drží termínu *zausznic* s tím, že část byla nošena v uchu jako náušnice – *kolczyki*, část zdobila hlavu jako záušnice, přičemž rozlišení mezi těmito dvěma formami využití ozdob podléhá řadě těžkostí (Kóčka-Krenz 1993, 60). Na tomto místě je třeba ovšem poznamenat, že polský výraz *zausznic*, jemuž byla dána přednost z důvodu odlišení víceúčelově využitelného šperku oproti jednoúčelovým náušnicím *kolczykům*, fakticky znamená jiný výraz pro náušnici a neodpovídá českému termínu *záušnice*. Tomu totiž v polštině významově odpovídá termín *kablaczek skroniowy*. Vrátime-li se o několik desítek let zpátky k zakladatelskému dílu Niederlovu (1913, Tab. XXIX-XXXIII), najdeme na obrazových tabulkách zobrazujících ozdoby hlavy jak šperk označený jako náušnice, tak záušnice, přičemž část označení odpovídá tradiční českomoravské typologii V. Hrubého, B. Dostála a Z. Krumphanzlové, část se jí vymyká. Domnívám se, že by nemělo cenu pokračovat ve výčtu jednotlivých názorů a představování konkrétních typologických schémat. Přehlédneme-li sledovanou problematiku jako celek, lze si povšimnout následujících skutečností. Za prvé: při úvahách o rozřazení šperků do jednotlivých skupin je třeba brát v úvahu jednak ukončení oblouku, které umožňuje nebo znemožňuje provléknutí ušním lalůčkem, jednak počet šperků u hlavy. Že jednoduchý kroužkový šperk mohl být zavěšen v uších ve větším počtu dokládá současná móda, avšak je opravdu těžké si představit, že by dítě z hrobu JÍZ-1/47 ve východní skupině pohřebiště Jízdárna – mělo v uších zavěšenu celou sadu poměrně masivních hrozníčkovitých náušnic.

Pod našimi rozlišovacími schopnostmi ovšem je rozpoznat, zda sada šperků zdobila účes či byla pouze přiložena. Přitom analogické náušnice byly nalezeny na pohřebišti Žalov - Panenská v počtu dvou a v tomto případě bychom tedy fakticky automaticky zvolili termín náušnice. Podobně si D. Frolíková-Kaliszová (2000, 219-220) povšimla, že kdyby byla ozdobena se smyčkami na dolním oblouku z hrobu 82 v Praze - Motole nalezena samostatně, byla by označena jako náušnice. V uvedeném hrobě však byla nalezena v pásu 12 esovitých záušnic uložených přes lebku (Kovářík 1991, 100).

Za druhé je patrná provázanost problematiky terminologické a typologické. Jak kolísá přiřazování konkrétních šperků mezi ozdobou uší a hlavy, tak kolísá jejich označení jako *náušnice/záušnice*. Na otázku: jaký termín volit pro jednotlivé šperky, když řada z nich mohla být polyfunkční a archeolog kromě toho v celé řadě případů nemá možnost rozlišit, kterou část hlavy šperk zdobil, fakticky nelze nalézt optimální odpověď. Ostatně problematičnosti volby mezi termínem náušnice a záušnice a samotného termínu záušnice si povšiml již L. Niederle (1913, 588, 612).²¹ Za 90 let, které uplynuly od publikace jeho názorů, se uvedené problémy nepodařilo vyřešit.

Za třetí: do úvah vstupuje samotné hledisko jazykové, resp. rozdíly mezi polštinou a češtinou. Zatímco čeština disponuje pouze dvěma termíny *záušnice - náušnice*, polština má pro ozdoby nalézané u hlavy tři termíny *kablaczki skroniowe - zausznic - kolczyk*. Přitom termín pro esovité záušnice (a některé další typy ozdob) – *kablaczki skroniowe* je výrazně odlišný a relativně jednoznačně používaný, oproti významově blízkým a někdy synonymicky používaným termínům *zausznic/kolczyk*. Kdybychom v češtině použili termín *záušnice* pro typy šperků dříve označených jako náušnice, pak by – na rozdíl od polštiny mající pro esovité záušnice zcela samostatné označení – došlo nejen k jazykovému, ale přinejmenším zčásti též významovému ztotožnění termínu pro náušnice veligradského typu a pro esovité záušnice, které jsou však šperkem jiné tradice, což jak současná česká, tak polská terminologie nepřímo vystihují. Označení *náušnice* pro šperk, který mohl a v některých případech skutečně asi sloužil k ozdobě hlavy a nikoliv uší, je nepřesné. Avšak upuštění od tohoto široce užívaného termínu a jeho nahrazení termínem záušnice by nebylo o nic přesnější. Rozhodování o tom, co je záušnice a co náušnice totiž nelze, jak již bylo řečeno výše, opřít o objektivní kritéria.

Z uvedených důvodů a z důvodu obecné srozumitelnosti se v následujícím textu držím tradičního rozlišení náušnice – záušnice²² s tím, že náušnice/záušnice s očky zařazují mezi náušnice, ačkoliv jejich využití jako záušnic není – obdobně jako u dalších náušnic – vyloučeno. K náušnicím řadím v souladu s tradičním pojetím náušnice jednoduché kroužkové, náušnice s uzlíky, meandrovité, se spirálovým ukončením, spirálovým závěskem, hrozníčkovité a bubínkovité náušnice. Termín záušnice ponechávám výlučně pro esovité záušnice, resp. ozdobu tvořenou jednoduchým drátěným obloukem esovité ukončeným na jednom, případně obou koncích.

²¹ Niederle 1913, 588: „Dáváme jim název závěsných kruhů do vlasů nebo krátce závěsných kruhů, nebo také název záušnic, ač termín tento, u nás nejběžnější, nevystihuje plně jejich úkolu, ba naopak dává podnět k představě nesprávné. Viselyl' zajisté na hlavě spíše a častěji přes skráně před ušima, nežli za ušima.“ Pozn. 1. „Ruští archeologové zovou je vysočnyje kol'ca, Poláci zausznic, Srbochorvaté slepoočnice (Vasić), karičice (Brunšmid), Němci Schläfenringe, Hakenringe.“ Niederle 1913, 603: „Jestliže již u západoslovanských záušnic vznikají leckdy pochybnosti, byly-li výhradně nošeny jen k ozdobě kadeří a diadému či zároveň jako náušnice v dírci laloku ušního, platí to u větší míře o různých typech závěsných kruhů, které shledáváme po straně hlav v hrobech ruských. Celá řada je takového rázu, že mohla býti a byla zajisté nošena obojím způsobem: jednou splýval kruh z diadému, jednou visel na laloku ušním. Zde vůbec nelze vésti nějaké přesné hranice mezi tím, co je záušnice a co náušnice...“

Niederle 1913, 612: „Na jisto ani tato série (bubínkovité, košíčkovité, hrozníčkovité náušnice – pozn. K.T.) nesloužila jen za náušnice zapaté v ušním lalůčku, nýbrž byla také vázána na pásky a nošena jako ozdoba diadému a kadeří. Vidíme to jednak z toho, že tato plastická ozdoba bývá aplikována i na typické záušnice, např. esovité, dále z toho, že se jich nalézají i několik (3-4) po jedné straně lebky, a také z toho, že jsou leckdy tak těžké, že je sotva lze nositi v lalůčku ušním.“
²² Termíny odpovídají německému rozlišení *Ohrring - Schläfenring*.

3.1.1. JEDNODUCHÉ KROUŽKOVITÉ NÁUŠNICE (tab. 3; obr. 5:1-4)

Jednoduché kroužkovité náušnice²³ by se ve studovaném souboru spíše měly nazývat oválné, neboť mezi nimi nenajdeme prakticky jediný případ, který by měl tvar pravidelného kroužku. Původního názvu se přidržuji z toho důvodu, že není jisté, do jaké míry máme před sebou původní tvar či tvar deformovaný.²⁴ Fragmenty dvou jednoduchých kroužkovitých náušnic ze stříbra byly zjištěny v hrobě JÍZ-42/51, tři bronzové kroužky (deformovány do podoby oválu) v hrobě JÍZ-6/83, jeden v hrobě JEL-LZ-2/96 a další v hrobě STK-13/78(?). Torzo z hrobu JEL-LZ-7/96 z bronzového pozlaceného drátu mohlo být původně párovou náušnicí k náušnici s uzlíky z téhož nálezového celku. Síla drátu, z nichž byly zhotoveny se pohybuje kolem 1 mm, při zlacení je o několik desetin vyšší než 1 mm. Setkáváme se dvěma velikostními skupinami. V případě první jeden či oba měřené průměry překračují 15 mm, v druhém případě tyto průměry nedosahují 15 mm. Právě tyto drobnější bronzové náušničky oválného tvaru pocházejí z pohřebiště v Jelení JEL-LZ-3/37 (zlacené) a 6/37. Toto členění odpovídá typům 18a a 18b členění M. Hanuliaka, zatímco jeho typ 18c – větší kroužky ze silnějšího drátu – na studovaných pohřebištích není zastoupen (Hanuliak 1994, 37-38, obr. 33; ke kroužkovitým náušnicím též Hanuliak – Rejholcová 1999, 56, 58).

Typickými doprovodnými nálezy jsou další náušnice podunajského typu a olivovité perly. Objevily se však též v kombinaci s hrozníčkovitými náušnicemi a kovovými perlami či náušnicemi s očky a jantarovými perlami.

Hrob	Počet	Podunajský šperk	Hrozn. náuš.	Olivovité k.	Sklo-S, jantar-J	ESZ	Nůž	Jiné; typ podunajského šperku
JÍZ-42/51	2 ve fr.		+		S		+	pozlacené perly a stříbrná košíčkovitá perla
JÍZ-6/83	3			+				Fe drátek
JEL-LZ-3/37	2							
JEL-LZ-6/37	1						+	vědro, fr. slitiny, pochva nože
JEL-LZ-2/96	1	+			S, J		+	náušnice s očkem fr. dna se značkou
JEL-LZ-7/96	1?	+						náušnice s uzlíky
STK-13/78	1	+		+				náuš. s uzlíky, náuš. se spirálovitým ukončením

Tab. 3: Jednoduché kroužkovité náušnice – korelační tabulka s dalšími nálezy (bez nálezů západní skupiny pohřebiště Jízdárna). ESZ – esovitá záušnice.

Tab. 3: Einfache ringförmige Ohringe – Korrelationstabelle zu weiteren Funden (ohne die Funde aus der Westgruppe des Gräberfelds bei der Reitschule). ESZ – S-förmiger Schläfenring.

3.1.2. JEDNODUCHÉ KROUŽKOVITÉ NÁUŠNICE S UZLÍKY (tab. 4; obr. 5:5, 6)

Stejně jako v případě jednoduchých kroužkovitých náušnic se s náušnicemi s uzlíky tvořenými tenkým drátkem navinutým kolem hlavního oblouku a tvořícím manžetku/uzlík setkáváme na pohřebištích Jízdárna, Jelení – Lumbeho zahrada a Strahov. V týchž hrobech jako jednoduché kroužkovité náušnice se vyskytly ovšem pouze ve dvou

²³ K polyfunkčnosti tohoto typu šperku blíže Hanuliak 1994, 39-40.

²⁴ K deformacím nemusí nutně docházet pouze v hrobě, ale též při další manipulaci se šperkem při konzervaci a analýze předmětu.

případech (STK-13/78, JEL-LZ-7/96). Dále byly zjištěny v hrobech JÍZ-11/83 a JEL-LZ-4/37. K jejich výrobě byl použit bronzový či bronzový pozlacený drát. O jejich rozměrech platí to samé, co o jednoduchých kroužkovitých náušnicích. Opět jsou provázeny podunajským šperkem a olivovitými perlami, v jednom případě též hrozníčkovitou náušnicí. Ve studovaném souboru se ovšem nikdy nepotkaly s jantarovými korálky.

Hrob	Počet	Podunajský šperk	Hrozn. náuš.	Olivovité k.	Sklo-S, jantar-J	ESZ	Nůž	Jiné; typ podunajského šperku
JÍZ-11/83	nejm. 2	+	+	+	S			drobné kovy, meandrovitá náušnice
JEL-LZ-4/37	1	?			S		+	
JEL-LZ-7/96	1	+						
STK-13/78	1	+		+				kroužkovitá, se spirálovitým ukončením

Tab. 4: Jednoduché kroužkovité náušnice s uzlíky – korelační tabulka s dalšími nálezy (bez nálezů západní skupiny pohřebiště Jízdárna). ESZ – esovitá záušnice.

Tab. 4: Einfache ringförmige Ohringe mit Knoten – Korrelationstabelle zu weiteren Funden (ohne die Funde aus der Westgruppe des Gräberfelds bei der Reitschule). ESZ – S-förmiger Schläfenring.

3.1.3. MEANDROVITÉ NÁUŠNICE (tab. 5; obr. 5:7-10)

Studium meandrovitých náušnic z pohřebišť v Jízdárně a Jelení ulici v kontextu s nálezem sídlištního původu z Pražského hradu – Slévárenského dvora vede k vyčlenění tří základních variant tohoto šperku. První z nich reprezentuje náušnice s obloukem většího průměru kolem 15-22 mm a jeden a půl a dvojnásobnou esovitou smyčkou (JÍZ-28/51, JEL-LZ-1/37, srv. Sláma 1977). Pro druhou variantu je typický menší oblouk o průměru do 15 mm a vícenásobný meandr (JÍZ-11/83, průměr oblouku 12x14,2 mm). Vedle toho se však v sídlištním kontextu na Pražském hradě - Slévárenském dvoře objevil exemplář s větším počtem esovitých smyček a větším průměrem oblouku (14x19 mm). Zatímco na pohřebištích Pražského hradu a na některých dalších se v hrobech vyskytuje po jednom exempláři, na jiných, např. v hrobě 39 v Praze – Dejvicích, v hrobě 35 v Želenicích se vyskytují jejich páry (Sláma 1977, Abb. 23:31, 43:8). Exemplář z hrobu JÍZ-28/51 se od ostatních odlišuje tordováním hlavního oblouku. Značná variabilita tohoto jednoduchého šperku se projevuje i v materiálech, z nichž byl vyráběn: stříbro (PH – Slévárenský dvůr),²⁵ klasický bronz (Cu+Sn), bronz (Cu+Zn+Sn) i slitina mědi se zinkem. Náušnice byla v hrobě JÍZ-28/51 nalezena pod dolní čelistí, v hrobě 11/83 pod lebku spolu s dalšími náušnicemi a poněkud atypicky v hrobě JEL-LZ-1/37 na hromádce uhlíků 25 cm jižně od lebky.

Všechny hrobové nálezy meandrovitých náušnic doprovázejí olivovité perly. Tato náušnice se kromě toho vyskytla v hrobě JÍZ-11/83 souběžně s litou hrozníčkovitou náušnicí a náušnicemi podunajského typu. Pozoruhodný celek představuje hrob JEL-LZ-1/37, v němž se vedle meandrovité náušnice objevuje i esovitá záušnice i nádoba relativně archaického vzezření.

²⁵ Stříbrná meandrovitá náušnice s dvojitou smyčkou pochází z hrobu 48/57 ve Staré Kouřimi (Šolle 1959, 434), stříbrný pár náušnic s jedenapůlnásobnou a dvojitou smyčkou z hrobu 13/54 v Lahovicích (Krumphanzlová 1974, 43).

Hrob	Počet	Podunaj- ský šperk	Hrozn. náuš.	Olivo- vitě k.	Sklo-S, jantar-J	ESZ	Nůž	Jiné; typ podunajského šperku
JÍZ-28/51	1			+				vědro
JÍZ-11/83	1	+	+	+	S			drobné kovy, náuš. s uzlíky
JEL-LZ-1/37	1			+		+	+	nádoba, železný artefakt

Tab. 5: Náušnice s meandrovitým ukončením – korelační tabulka s dalšími nálezy (bez nálezů západní skupiny pohřebiště Jízdárna). ESZ – esovitá záušnice.

Tab. 5: Ohringe mit mäanderförmigem Ende – Korrelationstabelle zu weiteren Funden (ohne die Funde aus der Westgruppe des Gräberfelds bei der Reitschule). ESZ – S-förmiger Schläfenring.

Tento jednoduchý šperk má dlouhou tradici použití, která začíná v Podunají již v období 8. století, byl vyráběn v době rozkvětu Velkomoravské říše a přežil na sousedních územích i její existenci, což potvrzují i nálezy v pražské aglomeraci.²⁶

3.1.4. NÁUŠNICE SE SPIRÁLOVITÝM UKONČENÍM (tab. 6; obr. 5:11)

Náušnice se spirálovitým ukončením z pohřebiště na Strahově (STK-13/78) je výjimečným nálezem nejen ve studovaném souboru, ale v českém prostředí vůbec.²⁷

Hrob	Počet	Podunaj- ský šperk	Hrozn. náuš.	Olivo- vitě k.	Sklo-S, jantar-J	ESZ	Nůž	Jiné; typ podunajského šperku
STK-13/78	1	+		+				náušnice kroužkovitá, kroužkovitá s uzlíky

Tab. 6: Náušnice se spirálovitým ukončením – korelační tabulka s dalšími nálezy (bez nálezů západní skupiny pohřebiště Jízdárna).

Tab. 6: Ohringe mit spiralförmigem Ende – Korrelationstabelle zu weiteren Funden (ohne die Funde aus der Westgruppe des Gräberfelds bei der Reitschule).

3.1.5. NÁUŠNICE SE SPIRÁLOVITÝM ZÁVĚSKEM (obr. 5:12)

Náušnice se spirálovitým závěskem z filigránního drátu byla zjištěna v hrobě JÍZ-15a/51.²⁸ Do ústí trubičky byla zasazeno větší granulované zrno, spodní oblouk byl ozdoben manžetkou/uzlíčkem z dvojapůlnásobně stočeného filigránního drátku a ukončen očkem. Byla vyrobena z bronzového a možná i pozlaceného drátu. Nedoprovázely ji žádné další nálezy. Jedinec v hrobě JÍZ-15b/51, který byl pod kostrou hrobu JÍZ-15a/51, měl ve výbavě blíže funkčně neurčený zdobený železný artefakt a část nádoby s odlomeným vrškem. Nejblíže – avšak nikoliv totožnými – domácími analogiemi jsou nálezy z hrobu 10 v Praze 5 – Motole (NM 54434; *Sláma* 1977, obr. 26:7) a z hrobu v Žižicích (NM 54039, *Sláma* 1977, obr. 47:4). Ani jeden z těchto exemplářů nemá oblouk ukončen očkem, dle vyobrazení u J. Slámy byly oblouky opatřeny dvěma uzlíčky, z nichž je v současnosti dochováno po jednom (Žižice – uzlíček tvořen vícenásobně obtočeným drátkem, Praha –

²⁶ K meandrovitým náušnicím blíže např. *Sláma* 1957; *Šolle* 1959, 433-434; *Dostál* 1966; *Hrubý* 1955, 225; *Krumphanzlová* 1974, 43; *Szöke* 1992, 849. Skutečnost, že ve Starém Městě hrob 166/50 s touto náušnicí překrýval hrob 167/50 s hrozníčkovitou náušnicí s klasovitými hrozníčky, je indicií pro přežívání tohoto šperku na Moravě v pokročilém 9. století (*Hrubý* 1955, 225). Na příkladu pohřebiště v Čakajovicích lze doložit nošení těchto náušnic v mladším horizontu A a horizontu B, tj. rámcově v době od poslední třetiny 9. století do doby kolem roku 950 (srv. *Rejholcová* 1995a, Tab. LXXXVII: hrob 568, Tab. LXXXIX: hrob 572; *Hanuliak* – *Rejholcová* 1999, 55).

²⁷ K nálezům na Moravě *Dostál* 1965, 32; *Hrubý* 1955, 226. Tam je uvedený typ náušnice datován do závěru 9. a 1. poloviny 10. století.

²⁸ Skutečnost, že závěsek tvořený spirálovitě stočeným drátkem připomíná hrozníček, vede někdy k mylnému zařazení mezi náušnice hrozníčkovité. Na podobnost obou typů náušnic upozornil již V. Hrubý. O závěscích z filigránního drátu v hrobě 27/51 ve Starém Městě *Hrubý* 1955, 227.

Motol – uzlíček tvořen jednoduchým drátěným kroužkem). Na motolské náušnici je patrné utváření spirálovitého závěsku v detailu. Středem závěsku probíhá drátek, kolem nějž je spirálovitě obtočen hladký drát. Na vrcholu spodního i horního závěsku je připevněno větší zrno. V případě žižického exempláře oproti tomu nelze pro korozi rozpoznat ani detailní podobu spirálovitého závěsku, ani charakter drátu (hladký?, filigránní?).²⁹

Celkově je možno konstatovat, že v porovnání s Moravou a Slovenskem (srv. např. *Dostál* 1966, 33; *Hrubý* 1955, 226-227; *Hanuliak* 2004, 162-164) je tento typ náušnic zastoupen vzácněji.

3.1.6. HROZNÍČKOVITÉ NÁUŠNICE (tab. 7; obr. 5:14-18; 6)

Ačkoli z pohřebiště Pražského hradu a jeho předpolí pochází významná kolekce hrozníčkovitých náušnic, není v ní zastoupen žádný zlatý exemplář.³⁰ Z areálu hradu jeden pár stříbrných náušnic pochází z hrobky IIN-62 v kostele Panny Marie. Výrazně se náušnice ze stříbra (v jednom případě – JÍZ-5/72 – snad pozlaceného) a zlaceného bronzu koncentrují na pohřebišti Jízdárna, a to zvláště v jeho západní skupině (obr. 6, k nálezům v západní skupině *Smetánka – Hrdlička – Blajerová* 1973, 268-269, Tab. I:3; 6; 1974, 392). Pouze jediná hrozníčkovitá náušnice byla na hradním předpolí zaznamenána na jiném než tomto pohřebišti, a to na blízkém pohřebišti v Jelení ulici (JEL-LZ-2/37).

Stříbrné náušnice s oboustranným hrozníčkem, jehož zrna jsou zdobena prstenci s vsazenými drobnými granulami, a spodní částí oblouku také zdobenou granulací, jsou zastoupeny jednak v hrobce IIN-62 v kostele P. Marie, jednak v západní skupině pohřebiště Jízdárna v hrobech 4/72 (tam spolu s gombíkem s pávem v kosočtvercovém poli v dotyku s esovitými záušnicemi!) a 14/72 (*Smetánka – Hrdlička – Blajerová* 1973, 269, Tab. I:3, 6). Další stříbrné exempláře z hrobu JÍZ-42/51 a JEL-LZ-2/37 jsou blíže typologicky nezařaditelné. Víme pouze, že v prvním případě spodní oblouk byl zdoben filigránem a ukončen manžetkami s granulací v druhém případě byl zdoben granulací a opět ukončen manžetkami s granulací. Náušnice z Jelení ulice se od ostatních liší obloukem zhotoveným z drátu mírně hraněného průřezu.

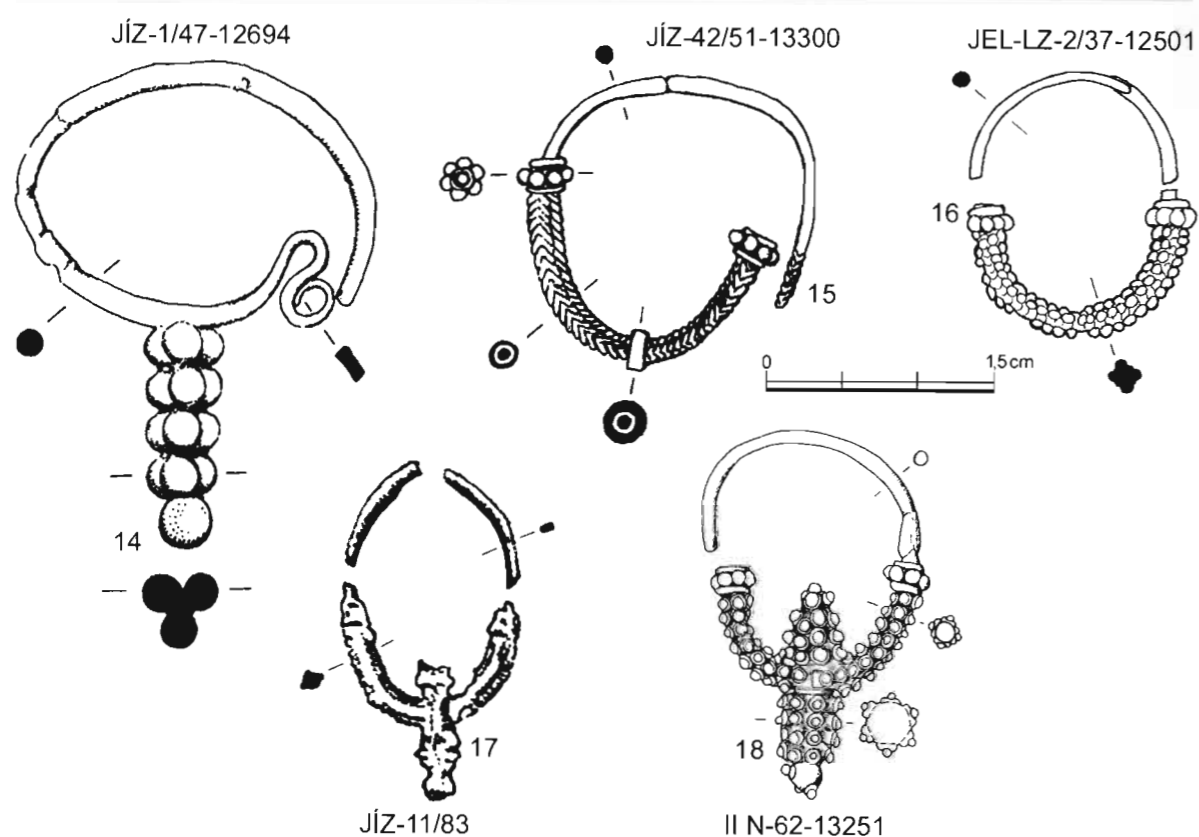
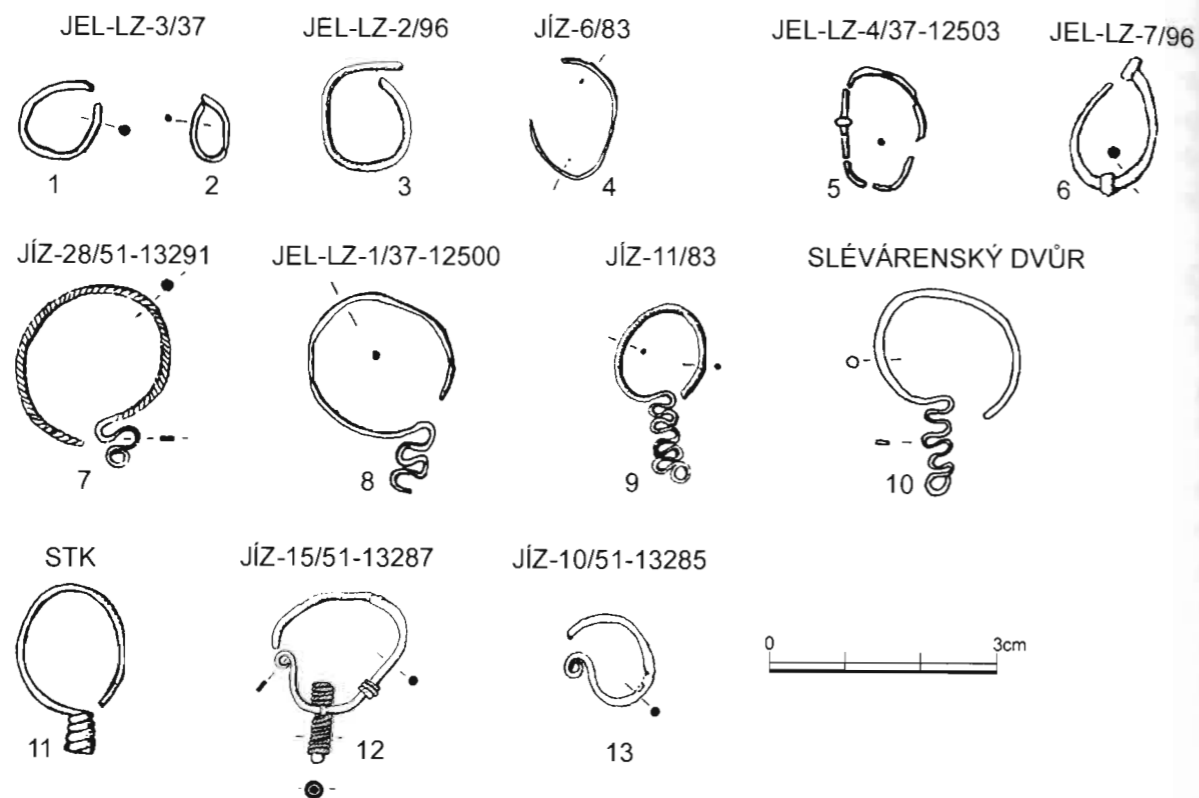
Soubor pozlacených bronzových hrozníčkovitých náušnic s jednostranným hrozníčkem a esovitě ukončeným obloukem pochází z hrobu JÍZ-1/47. Oproti stříbrným exemplářům působí velmi rustikálně a místy neuměle, což se projevilo v ne zcela symetrickém utváření trojbokých hrozníčků ze čtyř rad granulek. Zastupují skupinu, kterou je možno označit jako *hrozníčkovité náušnice s trojbokým hrozníčkem a esovitým ukončením oblouku*. K přímým analogiím patří dvojice zcela totožných náušnic získaných při výzkumu pohřebiště v Žalově – Panenská v roce 2003 a pravděpodobně i dvojice náušnic z hrobu 4 v Zákolanech³¹ (*Šolle* 1982, 188, obr. 11:3, 4).

Blízké, avšak nikoliv zcela totožné, náušnice najdeme ve vzdálené mohyle XV na Holém vrchu v Prachovských skalách (*Turek* 1946, 94-102, obr. 63). Exemplář z Prachovských skal je ovšem oproti náušnicím z Jízdárny drobnější, ve střední části oblouku je jednoduchá kroužková manžeta/uzlíček a hrozníček je ze tří rad granulek. Průřez drátu nad uzlíkem byl oblý, pod ní čtyřhranný (*Turek* 1946, 100). Oproti tomu náušnice z Jízdárny mají oblý průřez drátu po celém obvodu oblouku. Připomeňme též

²⁹ Srovnání jednotlivých náušnic vychází z autopsie.

³⁰ Ke zlatým hrozníčkovitým náušnicím ze Staré Kouřimi, Rubina, Žalova a výběru z Mikulčic blíže *Profantová* – *Frána* 2003, 51-56, obr. 1-2.

³¹ Zákolanské exempláře neznám z autopsie.

Obr. 5: Náušnice (bez nálezů západní skupiny pohřebiště Jízdárna). 1-4 – jednoduché kroužkovité/oválné; 5-6 – jednoduché s uzlíky; 7-10 – meandrovité; 11 – se spirálovitým ukončením; 12 – se spirálovitým závěskem; 13 – s očkem; 14-18 – hrozníčkovité; 17 – hrozníčkovitá litá.

Abb. 5: Ohringe (ohne die Funde aus der Westgruppe des Gräberfelds bei der Reitschule). 1-4 – einfach kreisförmig/oval; 5-6 – einfach mit Knoten; 7-10 – mäanderförmig; 11 – mit spiralenförmigem Ende; 12 – mit spiralenförmigem Anhänger; 13 – mit Öse; 14-18 – traubenförmig; 17 – traubenförmig gegossen.

hrozníčkovitou náušnicí s esovitě ukončeným obloukem z Úholiček ležících nedaleko Levého Hradce. Podstatnou odchylkou je opět gracilita šperku a dále pouze dvě řady granul v hrozníčku. Další exemplář hrozníčkovité náušnice s esovitým ukončením oblouku je znám z Kanína.³² Přes podobnost ve využití pouze spodního trojbokého hrozníčku o 4 řadách granulovaných zrn a jistou robustnost nepovažují za bezprostřední analogie náušnice z hrobu JÍZ-1/47 hrozníčkovité náušnice z východního svahu Rubínu (*Bubeník 1968*, 359, obr. 1) a dále ze Žatce (*Čech 2004*, obr. na str. 63). Od studovaného typu se liší jednak torďovaným obloukem, jednak jeho ukončením nikoliv esovitou smyčkou, ale očkem. Dále mezi trojboký hrozníčkovitý sloupec a vrcholové zrno je vloženo další zrno v případě náušnice z Rubína a zrno oddělené prstenci z drátků v případě náušnice ze Žatce. Při srovnávání jednotlivých nálezů náušnic si též povšimněme toho, že zatímco na většině lokalit se vyskytují po jedné, maximálně po dvou, v Jízdárně tvořily celou sadu o 7 či 8 exemplářích.

V literatuře bývají náušnice z hrobu JÍZ-1/47 mylně považovány za lité (např. *Šolle 1982*, 188). Náušnice jako celek, ani hrozníček samotný odléváním ve formě nevznikly. Jedná se o nejspíše pájením spojené prvky – oblouk a jednotlivá zrna. Skutečně odlévaná byla bronzová pozlacená hrozníčkovitá náušnice z hrobu JÍZ-11/83. Představuje typ s oboustranným hrozníčkem a spodním obloukem zdobeným granulací. Jiná náušnice tohoto typu – ovšem o něco větší – pochází z polohy Na valách v těsné blízkosti hradiště Rubín (*Bubeník 1968*, 359, obr. 1).

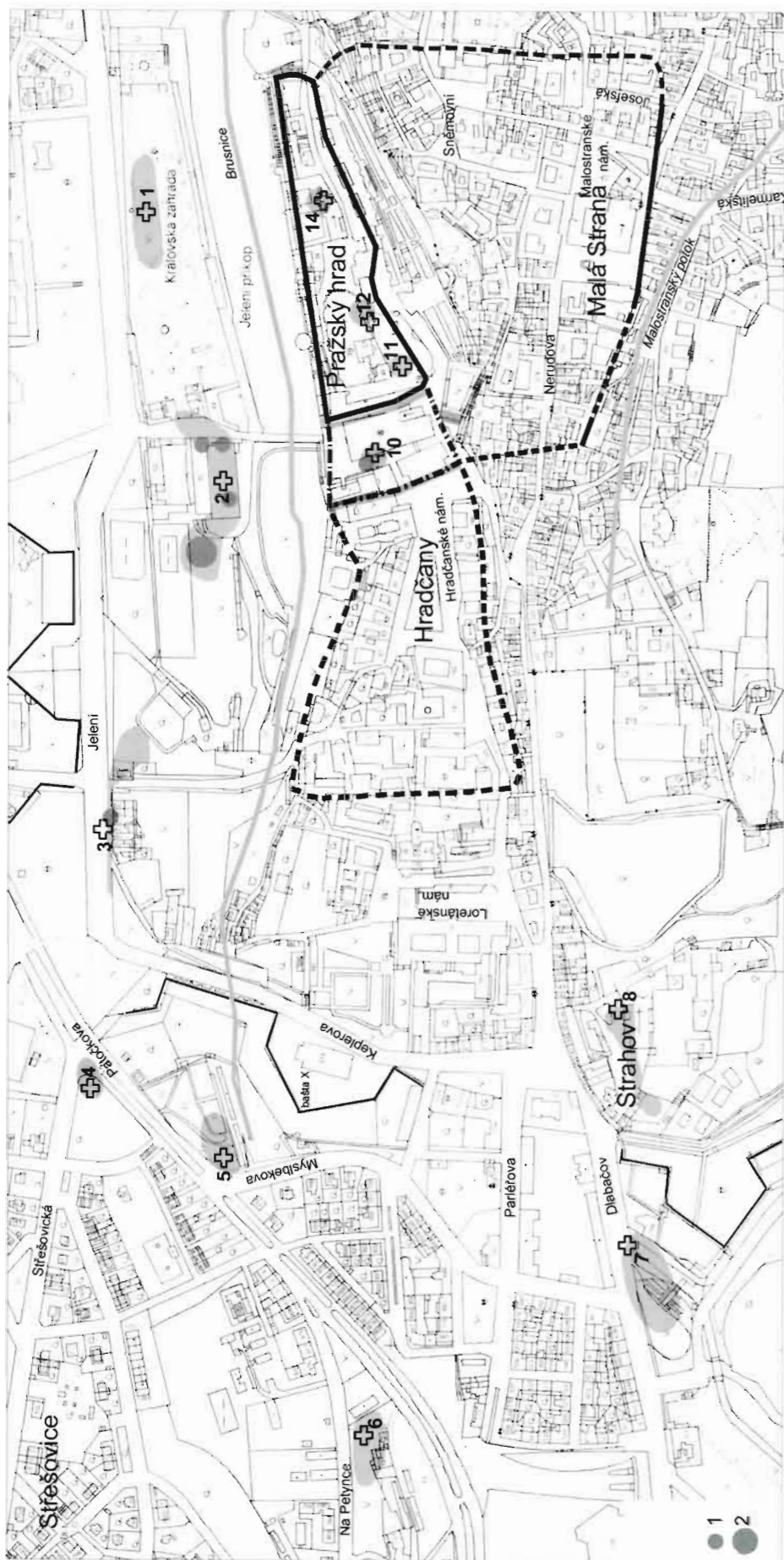
Podstatná většina hrozníčkovitých náušnic byla nalezena v prostoru u lebky. Upozorňuje-li Z. Smetánka na to, že dvě bronzové zlacené hrozníčkovité náušnice byly v hrobě JÍZ-35/73 nalezeny mezi femury jedince, který mohl být mužského pohlaví (*Smetánka – Hrdlička – Blajerová 1974*, 389), připomeňme, že náušnice z hrobu JEL-LZ 2/37 ležela u levého kolena jedince určeného I. *Borkovským* (1947, 17) jako muž.

Hrob	Počet	Podunajský šperk	Hrozn. náuš.	Olivo-vité k.	Sklo-S, jantar-J	ESZ	Nůž	Jiné; typ podunajského šperku
JÍZ-1/47	asi 7			+	S		+	vědro, fr. plíšků, kaptorga
JÍZ-42/51	1+1	+			S		+	pozlacené perly a stříbrná košíčkovitá perla
JÍZ-11/83	1	+		+	S			drobné kovy náuš. s uzlíky
JEL-2/37	1							vědro
IIN-62	2							náušnice s očkem

Tab. 7: Hrozníčkovité náušnice – korelační tabulka s dalšími nálezy (bez nálezů západní skupiny pohřebiště Jízdárna).

Tab. 7: Traubenförmige Ohringe – Korrelationstabelle zu weiteren Funden (ohne die Funde aus der Westgruppe des Gräberfelds bei der Reitschule).

³² Za informaci děkuji J. Maříkovi.

Obr. 6: Pohřebiště Pražského hradu a jeho předpolí - výskyt hrozníčkovitých náušnic. 1 - jednotlivé nálezy; 2 - koncentrace nálezů.
 Abb. 6: Gräberfelder der Prager Burg und ihres Vorfelds - Vorkommen von traubenförmigen Ohringen. 1 - Einzelfunde; 2 - Konzentrationen von Funden.

3.1.7. BUBÍNKOVÉ NÁUŠNICE

I když šperk ze západní skupiny pohřebiště Jízdárna není předmětem studie, z výčtu typů šperků nelze vynechat zde nalezené bubínkové náušnice. V hrobě 16 (39/73) bylo vedle dvou dvouplášťových gombíků, tří zlatých perel zdobených granulací a řetízkového nákrčníku s kaptorgou a nože objeveno třináct zlatých náušnic se třemi bubínky v podobě zvířecích hlaviček s animální výzdobou a granulací (blíže *Smetánka 1994a*, 106-107, 109-110; *1994b*, 164-165, obr. 4-5). Tento šperk je přitom v českém prostředí dosud jediným známým dokladem animálního šperku zhotoveného ze zlata. Z. Smetánka jej datuje do první třetiny 10. století. V hrobě 53 (47/73) bylo vedle dvou stříbrných gombíků, pleteného nákrčníku se stříbrnou kaptorgou, stříbrné bradavčité perly, stříbrné perly zdobené granulací, ametystové perly a 2 skleněných korálků objeveno osm bubínkových náušnic zdobených granulací: dvě zlaté se šesti bubínky s granulovanými křížky, dvě zlaté se sedmi bubínky s granulovanými křížky a čtyři silně poškozené stříbrné bubínkové náušnice se šesti (sedmi?) granulací pokrytými bubínky (*Smetánka - Hrdlička - Blajerová 1974*, 391-392, tab. II:1; *Smetánka 1994a*, 108). V hrobě 73/73 byly vedle řetízkového nákrčníku s filigránovými košíčky a dvěma kaptorgami zjištěny stříbrné náušnice s minimálně pěti spojenými bubínky a s polokruhovým terčíkem nad nimi (*Smetánka - Hrdlička - Blajerová 1974*, 392, obr. 6). Nepochybně zajímavá je vazba na stříbrné nákrčníky.

3.1.8. DALŠÍ TYPY

K ojedinělým nálezům patří stříbrná náušnice s jednou větší granulí na spodu západní skupiny pohřebiště Jízdárna, obdobně jako dvě náušnice s jednoduchými čoučkovitými bubínky z téhož pohřebiště (*Smetánka - Hrdlička - Blajerová 1974*, 393).

3.1.9. NÁUŠNICE S OČKEM (tab. 8)

Náušnice s očkem svinutým s roztepaného drátu, často označované též jako záušnice,³³ patří k jednoduchým šperkům, které doprovázejí jak šperk velkomoravského okruhu, tak esovité záušnice (blíže např. *Krumphanzlová 1974*, 50). Na pohřebištích na předpolích Pražského hradu se vyskytly zpravidla v počtu jednoho až tří kusů. Síla drátu kolísá mezi 1-2/2,5 mm, průměr se pohybuje zpravidla do 15/17 mm. Vyrobeny byly z drátu stříbrného (JÍZ-10/51, JEL-LZ-2/96, IIN-62), bronzového pozlaceného (JÍZ-73/51), bronzového postříbřeného(?), (STK-3/2001), snad bronzového, (STK-vrstva).

Hrob	Počet	Podunajský šperk	Hrozn. náuš.	Olivo-vité k.	Sklo-S, jantar-J	ESZ	Nůž	Jiné; typ podunajského šperku
JÍZ-10/51	1							
JÍZ-73/51	2				S			stříbrná košíčkovitá perla
JEL-LZ-2/96	2	+			S, J		+	korálek s mille fiori očky
STK-3/01	3				S, J		+	korálek s mille fiori očky
STK-vrstva	1							
II-62	1		2					

Tab. 8: Náušnice s očkem - korelační tabulka s dalšími nálezy (bez nálezů západní skupiny pohřebiště Jízdárna).

Tab. 8: Ösenohrringe - Korrelationstabelle zu weiteren Funden (ohne die Funde aus der Westgruppe des Gräberfelds bei der Reitschule).

³³ Označování tohoto šperku kolísá i u různých prací jednoho a téhož autora (např. *Hanuliak 1994*, 40 a *Hanuliak 2004*, 159-160), ba dokonce v jediném odstavci (*Borkovský 1953*, 153).

Z obdobných materiálů byly vyrobeny náušnice s očkem (nejméně 31) ze západní skupiny Jízdárna. Vysokým počtem v jednom celku i materiálem se zvláště vyděluje 11 zlatých náušnic, které tvořily výbavu dětského hrobu 14/73 západní skupiny pohřebiště Jízdárna (*Smetánka - Hrdlička - Blajerová 1974*, 392-393). Připomeňme v této souvislosti 11 – tentokrát stříbrných – náušnic s očkem z hrobu 149 v Praze – Motole (*Kovářík 1991*, 114).

Nálezy doprovázející náušnice jsou uvedeny v tabulce (*tab. 8*). Zajímavostí, byť zřejmě náhodnou, je společný výskyt záušnic s jantarovými a skleněnými korálky, mezi nimiž byly zastoupeny korálek s mille fiori očky a s mille fiori očky a natavenou nití v hrobech STK-3/2001 a JEL-LZ-2/96.

Ve studovaném souboru se nevyskytl žádný exemplář náušnice s očkem ze svinutého neroztepaného drátu, jaké převažují např. na slovenských pohřebištích (*Hanuliak 2004*, 160).

3.1.10. ESOVITÉ ZÁUŠNICE

K esovitým záušnicím blíže *kapitola 13*.

3.2. ROLNÍČKY

Dvě bronzové rolničky obsahoval dětský hrob STK-59/79 ze Strahova. Hrob obsahoval dále nůž v pochvě a dřevěné věderko s plechovým pláštěm, v němž ležel stříbrný rozpadlý gombík (*Sommer 1985*, 194). Pět bronzových rolniček bylo dále zjištěno ve třech dětských hrobech v západní skupině pohřebiště Jízdárna (*Smetánka - Hrdlička - Blajerová 1974*, 393; *Smetánka 2003*, 11-12).

3.3. NÁHRDELNÍKY A ZÁVĚSKY (*tab. 9-14; obr. 7-8*)

3.3.1. ZÁKLADNÍ CHARAKTERISTIKA NÁHRDELNÍKŮ

Náhrdelníky tvoří poměrně výraznou složku raně středověkého šperku zastoupeného na českých pohřebištích, i když jejich četnost a forma jsou různé. Z hlediska typologického můžeme náhrdelníky jako celek rozčlenit do dvou základní skupin. První z nich představují *náhrdelníky z drahých kovů, pletené či řetězkové* (*Šolle 1959*, 455: řetězové nákrčníky), kde řetízek či pletený náhrdelník je buď ukončen dalším výzdobným prvkem, např. zvířecí hlavičkou (Stará Kouřim, hrob 110, *Šolle 1959*, obr. 69), nebo jsou k němu další ozdobné prvky – kaptorgy, kovové perly apod. – přivěšeny. Druhou, větší, skupinu, reprezentují *náhrdelníky tvořené ze skleněných korálků, korálků z drahých kamenů*, které jsou případně doplněny kovovou ozdobou, perlou, kaptorgou, závěskem. Můžeme je dále členit dle různých kritérií. Dle velikosti lze rozlišit náhrdelníky šňůrové o několika desítkách až stovkách korálků, náhrdelníky vícečlenné (11- cca 60 korálků),³⁴ máločlenné (2-10 korálků) a jednočlenné, resp. ty jež tvořil nebo se z nich dochoval pouze jediný korálek. Pro zařazení do skupiny šňůrových náhrdelníků není důležitý jen počet korálků, ale také jeho délka, která umožňuje převléknout náhrdelník přes hlavu, případně jej kolem hrdla obtočit vícekrát (např. Stará Kouřim, hrob 23, *Šolle 1959*, obr. 74:2).

Z hlediska materiálového se náhrdelníky dělí na stejnorodé, tvořené pouze korálky z jednoho druhu materiálu, tj. buď ze skla nebo drahých kamenů, a různorodé (kombinace

³⁴ Hranici mezi vícečlennými a šňůrovými náhrdelníky bude ještě třeba upřesnit.

sklo – jantar, sklo – jantar – jiné drahé kameny, sklo – kov, sklo – jantar – kov, sklo – jantar – organický materiál, jako např. kůstka, mušle cauri apod.).

Dle rozložení jednotlivých prvků/korálků lze náhrdelníky členit na prosté, s centrálním prvkem (kovovým závěskem, mušlí cauri, korálkem z drahého kamene, odlišujícím se skleněným korálkem), organizované (barevně či materiálově odlišné korálky se pravidelně střídají) a organizované s centrálním prvkem.

Připomeňme dále, že je mimo naše rozlišovací schopnosti odlišit, kdy korálky byly součástí náhrdelníku a kdy byly na oděvu přímo našity. Stejný problém nás čeká při úvahách, zda a které z korálků plnily kromě funkce estetické též funkci magickou. Využití korálků jako ochranných amuletů lze zvažovat zvláště v případě nálezů jednotlivých korálků a dále korálků, které v náhrdelníku plnily funkci centrálního prvku (*Mrázek 2000*, 103-104).

3.3.2. NÁHRDELNÍKY, JEDNOTLIVÉ KORÁLKY A ZÁVĚSKY NA PRAŽSKÉM HRADĚ A JEHO PŘEDPOLÍCH

Náhrdelníky z drahých kovů, pletené či řetězkové, jsou typické pro hroby žen významných raně středověkých aglomerací a hradů.³⁵ Není proto překvapivé, že s nimi setkáváme v západní skupině pohřebiště Jízdárna a že jsou v hrobech provázány další více či méně bohatou výbavou. V hrobě 16 (dříve 39/73), datovaném Z. Smetánkou do první třetiny 10. století, byl zjištěn řetězový nákrčník s kaptorgou (blíže *Smetánka 1994a*, 106-107, 109-110; *1994b*, 164-165, obr. 4-5). Pravdě-

podobně do téže doby spadá i pletený náhrdelník s kaptorgou z hrobu 53 (dříve 47/73) a náhrdelník se dvěma kaptorgami a filigránními košíčky z hrobu 82 (dříve 73/73), (*Smetánka - Hrdlička - Blajerová 1974*, 393; *Smetánka 1994a*, 108).

Náhrdelník ze 116 miniaturních válečkovitých korálků ze žlutého, zeleného a modrého skla z hrobu 69 z téže části pohřebiště Jízdárna (*Smetánka - Hrdlička - Blajerová 1974*, 393) je pravděpodobně jediným reprezentantem šňůrového náhrdelníku na stu-

Hrob	Sklo	Sklo-jantar	Sklo-jantar-drahý kámen	Sklo-kov	Jantar nebo drahý kámen
JÍZ-1/47	11				
JÍZ-28/51	3				
JÍZ-42/51				14 : 3	
JÍZ-73/51				1 : 1	
JÍZ-2/82		4 : 9 : K			
JÍZ-6/83	7				
JÍZ-11/83/1	11				
JÍZ-11/83/2	11				
JEL-LZ-1/37	5				
JEL-LZ-4/37	5				
JEL-LZ-7/37	4				
LZ-JEL-2/96		3 : 2			
SC-1/1846			7 : 1 : 1		
SC-85063*	1				
PAN-54888	19				
PAN-54889	4				
STK-13/78*	1				
STK-38/79*	nejm. 7				
STK-91/79*					1
STK-3/01*		1 : 4			
STK-6/01*		17 : 3			
STK-15/01*	3				
IIN-013 (?)	1				
LN-241		44 : 8			
LN-437	25				

Tab. 9: Náhrdelníky z hlediska materiálové skladby (bez nálezů západní skupiny pohřebiště Jízdárna). Nálezy označené hvězdičkou nejsou součástí databáze in *Černá et al.*, v tomto sborníku. K – kov. **Tab. 9:** Die materielle Zusammensetzung der Halsketten (ohne die Funde aus der Westgruppe des Gräberfelds bei der Reitschule). Mit Stern bezeichnete Funde fehlen im Katalog *Černá et al.*, in diesem Sammelband. K – Metall.

³⁵ *Šolle 1959*, 455-456: Stará Kouřim – hrob 49b – dítě 2 roky, nákrčník ze zlaceným pouzdrem s kančím klemem; hrob 110 – žena 20-30 let, nákrčník s hadí hlavičkou; Staré Město – Na valách 167/51 – děvče 6-7 let; *Dekan 1979*, obr. 175-176: Želénky.

dovaných pohřebištích. Údaje o ostatních náhrdelnících z hlediska počtu korálek a jejich složení shrnuje *tab. 9*. Nejmenší skupinu tvoří nálezy jediného korálku (4x), náhrdelníky máločlenné (12x) nevýrazně převažují nad vícečlennými (9x). S větším počtem korálek mírně stoupá pravděpodobnost, že se bude jednat o náhrdelník různorodý. Mezi náhrdelníky složenými z více materiálů najdeme jak ty, v nichž převažují skleněné korálky (JÍZ-42/51, SC-1/1846, STK-6/01, LN-241), tak kde jsou tyto korálky v menšině (JÍZ-2/82, STK-3/01) či zhruba v rovnováze (JEL-LZ-2/96).

Z hlediska uspořádání náhrdelníků (*tab. 10*) dominují prosté náhrdelníky, přičemž některé máločlenné jsou tvořeny jedním typem korálku. Pouze v jednom případě (LN-437) můžeme uvažovat o tom, že se jedná o náhrdelník organizovaný, a to v tom smyslu, že válcovité korálky se koncentrují ve středu náhrdelníku z čokovitých korálek. Fakticky se tedy jedná o jinou variantu náhrdelníku s centrálním prvkem. Funkci centrálního prvku dále plnily jak skleněné perly typově odlišné od ostatních (LZ-JEL-2/96, STK-3/01, LN-241), tak kaptorga (JÍZ-2/82), košíčkovitá perla (JÍZ-42/51) či karneolová perla (SC-1/1846).

Při vyhodnocování náhrdelníku z pohledu uspořádání je třeba upozornit na velké riziko omylu při hodnocení nálezů ze starých sbírek, kdy nemáme doloženo, v jaké poloze byly jednotlivé korálky nalezeny.³⁶ Ovšem i v případě novodobých výzkumů může dojít ke zkreslení sekundárním posunem korálek v hrobě. Jako příklad problémů s určováním původního vzhledu náhrdelníků je možno uvést náhrdelník z hrobu JÍZ-2/82, jehož rekonstruovaná podoba pro publikační účely je z dnešního estetického hlediska logická, avšak neodpovídá původní nálezové situaci v tom smyslu, že kaptorga sice skutečně plnila funkci centrálního prvku, avšak stříbrné košíčkovité perly byly nalezeny těsně vedle sebe, nikoliv jako prvky symetricky umístěné vedle kaptorgy (*obr. 7*).

Hrob	Počet korálek	Typ uspořádání náhrdelníku
IIN-013	1	neurčeno - v zásypu hrobu (?)
JÍZ-1/47	11	prostý
JÍZ-28/51	3	prostý ze stejnorodých korálek
JÍZ-42/51	17	s centrálním prvkem
JÍZ-73/51	2	prostý
JÍZ-2/82	13	s centrálním prvkem
JÍZ-6/83	7	prostý
JÍZ-11/83/1	11	prostý
JÍZ-11/83/2	11	prostý
JEL-LZ-1/37	5	prostý ze stejnorodých korálek
JEL-LZ-4/37	5	prostý ze stejnorodých korálek
JEL-LZ-7/37	4	prostý ze stejnorodých korálek
LZ-JEL-2/96	5	s centrálním prvkem?
SC-1/1846	9	(organizovaný, s centrálním prvkem)
SC-85063*	1	neurčeno – bez lokalizace
PAN-54888	19	prostý
PAN-54889	4	prostý
STK-13/78*	1	prostý – jednočlenný
STK-38/79*	nejméně 7	prostý ze stejnorodých korálek (?)
STK-91/79*	1	neurčeno – ve výplni hrobu
STK-3/01*	5	s centrálním prvkem
STK-6/01*	20	prostý nebo organizovaný
STK-15/01*	3	prostý
LN-241	52	(organizovaný, s centrálním prvkem)
LN-437	25	organizovaný

³⁶ Případně může dojít dokonce ke smíšení korálek z různých náhrdelníků.

1

2

Tab. 10: Náhrdelníky z hlediska velikosti a uspořádání, údaje v závorce se týkají starých nálezů, v jejichž případě není uspořádání korálek jisté (bez nálezů západní skupiny pohřebiště Jízdárna). Nálezy označené hvězdičkou nejsou součástí databáze in Černá et al., v tomto sborníku.

Tab. 10: Größe und Anordnung der Halsketten, Angaben in Klammern betreffen ältere Funde, bei denen die Anordnung der Perlen unklar ist (ohne die Funde aus der Westgruppe des Gräberfelds bei der Reitschule). Mit Stern bezeichnete Funde fehlen im Katalog Černá et al., in diesem Sammelband.

Obr. 7: Náhrdelník z hrobu JÍZ-2/82: 1 – v době nálezů; 2 – rekonstrukce pro publikační účely (podle Frolík – Smetánka 1997). **Abb. 7:** Halskette aus Grab JÍZ-2/82: 1 – zur Zeit des Fundes; 2 – Rekonstruktion anlässlich der Veröffentlichung (nach Frolík – Smetánka 1997).

3.3.3. SKLENĚNÉ KORÁLKY

Soubor skleněných korálek lze rozčlenit do tří skupin. První skupinu tvoří dochované korálky jak z hrobů, tak pro doplnění i ze sídlištních situací, které jsou podchyceny v základní databázi a byly dále analyzovány z hlediska typologického a chemického složení (blíže Černá *et al.*, v tomto sborníku), druhou tvoří korálky nedochované (Královská zahrada, Strahovská cihelna - část), které nemohly do další analýzy vůbec vstoupit, obdobně jako korálky třetí skupiny, jejichž nálezy byly zpřístupněny až po ukončení analýzy (Strahov – západní skupina) či které dosud zpřístupněny nebyly (západní skupina pohřebiště Jízdárna,³⁷ Strahov – východní skupina). I v případě dochovaných korálek, nelze vždy dopět k původnímu počtu korálek v hrobě. V některých případech se jedná o nálezy ze starých muzejních sbírek, v dalších o rozpadlé olivovité korálky, jejichž původní počet je pouze přibližně odhadnutelný.

Technologické otázky výroby skleněných korálek nebyly v projektu řešeny, neboť s tímto tématem je počítáno až pro širěji zaměřený projekt věnovaný raně středověkému sklářství.

Obr. 8: Náhrdelníky. 1 – Panenská (NM 54889); 2 – Jízdárna – JÍZ-11/83.
Abb. 8: Halsketten. 1 – Panenská (NM 54889); 2 – Reitschule – JÍZ-11/83.

³⁷ Smetánka – Hrdlička – Blajerová 1974, 393: „Součástí náhrdelníku byly vedle již zmíněných kovových perel nejčastěji perly skleněné (celkem 163 kusů z 13 hrobů, z toho 116 miniaturních válečkovitých korálek ze žlutého, zeleného a modrého skla z hrobu H-69). Z ostatních typů skleněných perel se vyskytovaly olivovité perly, dělené dvou- i třídílné perly a různé typy s barevnými vložkami, mezi nimi i fragment známého halštatsko-laténského typu s modrými očky.“

3.3.4. KORÁLKY Z JANTARU A DRAHÝCH KAMENŮ

V současné době se pro jantar a další kameny, dříve označované jako polodrahokamy, pro obtížně definovatelné hranice tohoto termínu častěji používá termín drahé kameny nebo šperkové kameny.³⁸ Jantarové korálky³⁹ údajně provázely již nález z r. 1837 v Královské zahradě, ovšem nedochovaly se. Obdobný osud postihl blíže neurčený počet jantarových korálek z pohřebiště na Panenské. Korálek v náhrdelníku z hrobu ve Strahovské cihelně se sice nedochoval, avšak je znám jeho popis. Ostatní korálky jsou dochovány (tab. 11).⁴⁰ Relativně nevelký počet korálek výrazně rozšiřuje nepublikovaný soubor 67 jantarových korálek ze západní skupiny pohřebiště Jízdárna.⁴¹ I když dominantním typem jsou korálky dvojkónické hráněné, evidovány jsou též korálky hranolové s okosenými rohy i dalších tvarů (tab. 12).⁴² Soubor středohradištních jantarových korálek doplňují korálky z pohřebiště na Strahově, které jsou pozoruhodné tím, že obsahují i atypické tvary.

Zatímco korálky z většiny pohřebišť pocházejí ze středohradištního období, korálky z hrobu 241 na Loretánském náměstí patří až mladohradištnímu horizontu. Nálezy ze sídlištních kontextů, které uvádím pro srovnání, lze hodnotit jako hradištní a mladší, zatím blíže nedatované.

hrob	ks	soudek.	olivovitý	kulovitý	kroužk.	válcovitý	segment.	s očky	jiné
KZ	x								x?
JÍZ-2/82	9								melounovité
JEL-LZ-2/96	2						+		s mille fiori očky
SC-1/1846	1				+			+	karneol
PAN	x								
STK-3/01*	4								s mille fiori očky
STK-6/01*	3			+					
LN-241	8			+	+			+	kónické
IIIN-195/ př.č. 11176	1								
Celkem	28								

Tab. 11: Jantarové korálky – korelační tabulka s dalšími typy skleněných korálek (bez nálezů západní skupiny pohřebiště Jízdárna). Nálezy označené hvězdičkou nejsou součástí databáze in Černá *et al.*, v tomto sborníku.

Tab. 11: Bernsteinperlen – Korrelationstabelle zu weiteren Typen von Glasperlen (ohne die Funde aus der Westgruppe des Gräberfelds bei der Reitschule). Mit Stern bezeichnete Funde fehlen im Katalog Černá *et al.*, in diesem Sammelband.

Nově zpřístupněné nálezy a dílčí zpřesnění nemění nic na tom, že Pražský hrad představuje největší koncentraci jantaru v Čechách a ještě tuto skutečnost oproti dříve publikovaným datům (Tomková 1998, obr. 6) zvýrazňuje.

V případě drahých kamenů ze západní skupiny pohřebiště Jízdárna (křišťál, chalcidon, ametyst?) je třeba vyčkat jejich detailní publikace (předběžné zmínky např. Smetánka – Hrdlička – Blajerová 1974, 393-394). Karneolová perla ve tvaru hráněného

³⁸ Srv. např. Bauer – Turz 1988, 160; Bouška – Kouřimský 1979; Hochleitner 1995, 4, 142; Mrázek 1996, 12; 2000.

³⁹ V rámci zpracování korálek z drahých kamenů je možno zpřesnit a doplnit některé údaje o sídlištních nálezích jantaru na Pražském hradě publikované in Tomková 1998. Jako jantarový byl nově zařazen korálek z Vikářské ulice 8/85 (středověký násyp, primární stáří výroby korálku nelze určit), naopak pravidelný korálek ve tvaru kvádrů s okosenými – ostrými – rohy z Lakovny č. 334/85 byl určen RNDr. P. Burdovou jako karneolový. V hrobě 241 z Loretánského náměstí není 7, ale 8 jantarových korálek.

⁴⁰ Nálezy jsou rozptýleny ve sbírkách Národního muzea, depozitáře ARÚ v oddělení výzkumu Pražského hradu, v Národním památkovém ústavu (Praha), v depozitáři Správy Pražského hradu a dnes také v expozici Příběh Pražského hradu.

⁴¹ Za informaci děkuji doc. PhDr. Z. Smetánkovi, CSc.

⁴² K typologii i dalším charakteristikám jantarových korálek blíže Krumphanzlová 1970, 105-117; Tomková 1998, 64-91.

hrob	dvojkónický facetovaný	hranol s okosenými rohy	kulovitý zploštělý	jiné a pozn.
JÍZ-2/82	6	3		
JEL-LZ-2/96		2		z toho jeden hranol je nepravidelný
SC-1/1846	1			
STK-3/01*	1	1		1 laločnatý, 1 plochý čočkovitý
STK-6/01*	3			
LN-241			8	z toho některé nepravidelně
IIN-195/ př.č. 11176			1	nepravidelný
Sídlištní nálezy				
PH-Lakovna-150/85			1	
PH-Slévárenský dvůr-1060/90				1 nízký válcovitý se zaoblenými hranami
PH-Vikářská ul.- 8/85			1	
PH-IIN/př.č. 12260	1			
celkem	12	6	11	3

Tab. 12: Jantarové korálky podle typů (bez nálezů západní skupiny pohřebiště Jízdárna). Nálezy označené hvězdičkou nejsou součástí databáze in Černá et al., v tomto sborníku.

Tab. 12: Bernsteinperlen nach Typen (ohne die Funde aus der Westgruppe des Gräberfelds bei der Reitschule). Mit Stern bezeichnete Funde fehlen im Katalog Černá et al., in diesem Sammelband.

osmistěnu ve Strahovské cihelně byla doprovázena kroužkovitými korálky, jantarovým korálkem a skleněnými korálky se zatavenou nití a očky. Vzácně se karneolový korálek objevil i v sídlištní situaci, v tzv. Lakovně, dnešní součásti Císařské konírny. V případě předběžně publikovaného červeného fazetovaného korálku z východní skupiny hrobů pohřebiště na Strahově bude třeba vyčkat na jeho přesné určení (Sommer 1985, 195).

3.3.5. KOVOVÉ PERLY

Součástí náhrdelníků u Jízdárny byly nejen perly skleněné a jantarové, ale též kovové (tab. 13). První skupinu tvoří perly ze zlatého či stříbrného plechu zdobeného zpravidla granulací, jaké najdeme v hrobech 16 (39/73) a 53 (47/73) západní skupiny pohřebiště Jízdárna. V hrobě 16 (39/73) byly vedle dvou dvouplášťových gombíků, řetízkového nákrčníku s kaptorgou, 13 zlatých náušnic se třemi bubínky v podobě zvířecích hlaviček s animální výzdobou a granulací a nože objeveny 3 zlaté dvojkónické perly zdobených granulovanými křížky (blíže Smetánka 1994a, 106, 110, 112; 1994b, 164-165, obr. 4-5). V hrobě 53 (47/73) byly součástí nákrčníku pleteného ze stříbrného drátu s kaptorgou též stříbrná bradavčitá perla a stříbrná perla zdobená granulací (Smetánka 1994a, 108). Oba hrobové celky Z. Smetánka datoval do první třetiny 10. století.

Hrob	ks	soudk.	olivovitý	kulovitý	kroužk.	válcovitý	segment.	s očky	jiné
JÍZ-42/51	3			+	+	+	+	+	
JÍZ-73/51	1								
JÍZ-2/82	2								melounovitě, jantarové
IIN-045	1								

Tab. 13: Kovové perly - korelační tabulka s dalšími typy korálků (bez nálezů západní skupiny pohřebiště Jízdárna).

Tab. 13: Perlen aus Metall - Korrelationstabelle zu weiteren Typen von Perlen (ohne die Funde aus der Westgruppe des Gräberfelds bei der Reitschule).

Druhou skupinu drobných nezdobených perel reprezentují dvě kulaté duté perly z bronzového plechu pokrytého zlatým plíškem bez další výzdoby z náhrdelníku z hrobu JÍZ-42/51 ve střední skupině pohřebiště Jízdárna. Plášť dvou polokoulí byl připojen na vnitřní kovovou trubičku, jejíž funkcí bylo držet tvar perly.

Všechny další perly, které patří již ke třetí skupině a můžeme je označit jako košíčkovité, byly skládány z prvků z bronzového či stříbrného filigránního drátu uspořádaných ve dvou polokoulích. Ve výše již zmíněném náhrdelníku z hrobu JÍZ-42/51 se jednalo o perlu, vyrobenou z pravděpodobně bronzového drátu, který byl pozlacen. K vrchlíkovému do kroužku stočenému drátku bylo připojeno 5 podkovovitě stočených drátků na povrchu zdobených rýžkami. Není jasné, zda prosvítání podkladového drátu, které vytváří další výzdobný efekt, není až sekundární, způsobené otěrem. Takto vytvořené polokoule byly připojeny na centrální kroužek z nezdobeného drátu.

Z fotografie nedochované košíčkovité perly z hrobu JÍZ-73/51 ve střední skupině pohřebiště Jízdárna vyplývá, že její vrchlíky byly tvořeny dvěma soustřednými kroužky z filigránního drátu, na něž se připojovalo po 6 kroužcích z téhož drátu. Dle popisu I. Borkovského se jednalo o drát stříbrný.

Ze stříbrného filigránního drátu byly zhotoveny též 2 košíčkovité perly z hrobu JÍZ-2/82 ve východní skupině pohřebiště Jízdárna. Polokoule byla tvořena 3 brýlovitými dílky, které byly spojeny přímo s brýlovitými dílky druhé z polokoulí. V místě vrchlíků byly připojeny kroužky z nezdobeného stříbrného drátu, jimiž byla provléknuta šňůrka.⁴³ Funkci dělicího a ukončovacího prvku měly stříbrné košíčkovité perly z filigránního drátu (5 ks) ve stříbrném trojpramenném nákrčníku s dvěma kaptorgami z hrobu 82 (73/73) západní skupiny Jízdárna (Europas Mitte 2000, 256). Tyto perly, jak se zatím zdá, nebyly tvořeny brýlečkovitými dílky, ale samostatnými kroužky, obdobně jako výše uvedená perla z hrobu JÍZ-73/51.

Zatímco perlu z náhrdelníku z hrobu JÍZ-42/51 lze považovat za samostatný typ košíčkové perly odlišný od ostatních jak materiálem, tak povrchovou výzdobou drátu, spojením polokoulí samostatným prvkem – nezdobeným drátkem – a celkově větší masivností, perly z hrobů JÍZ-73/51, 82 (73/73) a JÍZ-2/82 jsou variantami jednoho a téhož modelu, jehož základem je filigránní stříbrný drát a přímé spojení prvků obou polokoulí. Zatímco v prvních dvou případech šlo o spojení kroužků, v případě posledním o brýlovité dílky. První typ skládaný z jednotlivých kroužků nebyl zaregistrován v typologii technik utváření stříbrných košíčků zpracovaných ve studii M. Dekówny (1992). Druhého typu si autorka povšimla u moravských nálezů, které reprezentují zcela samostatnou techniku, rozdílnou od technik zhotovování perel íránských a zakavkazských (Dekówna 1992, 111-112, Ryc. 2). Technikou utváření dílků se odlišují též košíčkovité perly polské, vyskytující se po polovině 10. století a v 11. století. Každá polovina košíčků je utvářena jedním spirálovitě vedeným drátem (Dekówna 1992, 105-112, Ryc. 2).

Něco mezi 150-200 lety dělilo tyto perly od mladohradištního oloveného dvojkónického korálku zdobeného rýhováním (př.č. 13131), který je uveden v souvislosti s hrobem IIN-45 z pohřebiště u kostela Panny Marie a který nemá s předchozími nic společného (Frolík et al. 2000, 81-82, obr. 2/47). Jeho přesná poloha v hrobě ženy s esovitými záušnicemi velkého průměru naneštěstí není známa, a tak si nemůžeme být zcela jisti, zda byl korálek opravdu součástí hrobové výbavy nebo zda se ocitl až sekundárně

⁴³ Právě tento detail je důvodem, proč zařazuji tento šperk mezi perly, ačkoliv se jedná o prvek užívaný zpravidla k výrobě košíčkovitých náušnic.

v zásypu. V každém případě je možné jej datovat nejdříve do 12. století. Téměř identický korálek byl nalezen při nepublikovaném záchranném výzkumu J. Frolíka v domě čp. 142/I „u Rotta“ na Malém náměstí v Praze na Starém Městě, a to v sídlištním kontextu 12. a počátku 13. století (Frolík et al. 2000, 82).

3.3.6. KAPTORGY

Stříbrná kaptorga tvořila součást náhrdelníku se skleněnými melounovitými a jantarovými korálky a stříbrnými košíčkovitými perlami hrobu JÍZ-2/82 ve východní skupině pohřebiště Jízdárna (tab. 14). Další výbava hrobu sestávala ze zlatého plíšku, dvou stříbrných esovitých záušnic a zlomku další náušnice či záušnice, nože, železného artefaktu a zlomku spálené zvířecí kůstky. Trapezoidní kaptorga zdobená s tepaným (rytým?) stylizovaným rostlinným motivem na puncovaném pozadí je oproti kaptorgám z hrobů západní skupiny Jízdárna zcela odlišným šperkařským výrobkem vyznačujícím se nápadnou jednoduchostí a relativně hrubým provedením. Právě toto provedení, přítomnost esovitých záušnic v kombinaci s jantarovými perlami vedly k datování do 1. poloviny 10. století (Frolík – Tomková – Žegklitz 1988, 438), vyloučit však nelze ani datování do doby o trochu pozdější.

Hrob	ks	soudek.	olivovitý	kulovitý	kroužk.	válcovitý	segment.	s očky	jiné
JÍZ-1/47	1?	+	+						
JÍZ-2/82	1								melounovité, jantarové

Tab. 14: Kaptorgy – korelační tabulka s dalšími prvky náhrdelníku (bez nálezů západní skupiny pohřebiště Jízdárna).

Tab. 14: Kaptorgen – Korrelationstabelle zu weiteren Elementen der Halsketten (ohne die Funde aus der Westgruppe des Gräberfelds bei der Reitschule).

Pravděpodobně z kaptorgy pocházel soubor plíšků z dětského hrobu JÍZ-1/47 s pozlacenými hrozníčkovitými náušnicemi. Patří rámcově do časového horizontu kaptorg, které tvořily součást dvou řetězkových a pleteného nákrčníku zjištěných v západní skupině pohřebiště Jízdárna. Stříbrná kaptorga zdobená animálním motivem (1. třetina 10. století) pochází z hrobu 53 (47/73), (Smetánka 1994a, 108). Další stříbrná kaptorga z téhož časového rozmezí, která byla tentokrát součástí řetězového nákrčníku, byla objevena v hrobě 16 (39/73) vedle dvou dvouplášťových gombíků, 3 zlatých perel zdobených granulací, 13 zlatých náušnic se třemi bubínky v podobě zvířecích hlaviček s animální výzdobou a granulací a nože. Na čelní straně byla zdobena polokulovitými vypnulínami (blíže Smetánka 1994a, 106-107, 109-110; 1994b, 164-165, obr. 4-5). Dvojice stříbrných kaptorg – jedna zdobená granulovanými trojúhelníčky, druhá se skleněnými vložkami – byla součástí trojpramenného řetězového nákrčníku z hrobu 82 (73/73), (Smetánka – Hrdlička – Blajerová 1974, 393; Europas Mitte 2000, 256). Vzhledem k tomu, že detailní analýzou kaptorg z různých pohledů se zabývají I. Štefan (2005, 21-60) a N. Profantová (v tisku), nevěnuji tomuto předmětu další pozornost.

3.3.7. KOSTĚNÝ KORÁLEK

V hrobě s přenesenými ostatky ženy – kněžny Jitky – v hrobě pod náhrobkem knížete Spytihněva II. v chrámu sv. Víta byla nalezena polovina kulatého kostěného korálku o průměru 5mm, který může pocházet již z doby předchozího uložení, tj. 11. století (Frolík – Boháčová – Žegklitz 1988, 62, obr. 2:4).

3.3.8. DŘEVĚNÉ KORÁLKY

Spolu s ostatky knížete Břetislava I. byly nalezeny dřevěné korálky. Určení doby jejich výroby, stejně jako způsobu a doby, kdy se dostaly k ostatkům knížete Břetislava I., zatím není dořešeno (Vlček 1997, 198).

3.3.9. ZÁVĚSEK

Jediným případem samostatného závěsku je provrtaný kamenný předmět protáhlého tvaru z hrobu LN-109 na Loretánském náměstí. Estetickou funkci předmět primárně neplní. I. Borkovský jej v dokumentaci označoval jako „šidítka“ „cucáček“. Vyloučit nemůžeme funkci amuletu. Dítě pohřbené v tomto hrobě bylo dále vybaveno esovitými záušnicemi velkého průměru a prstenem (Seznam nálezů I, př.č. 12791).

3.3.10. ZÁVĚR

Studium raně středověkých náhrdelníků z předpolí Pražského hradu potvrdilo odlišnosti v módě středo- a mladohradištní.⁴⁴ Pro období středohradištní, resp. závěr 9.-10. století je typické – a to nejen na Pražském hradě – relativně široké spektrum používaných typů korálků a relativně vysoký počet náhrdelníků na pohřebištích vzhledem k počtu hrobů. Pro období mladohradištní, resp. 11.-12. století je typický malý počet náhrdelníků na pohřebištích vzhledem k počtu hrobů a užší škála korálků.

3.4. PRSTENY (tab. 15)

Soubor prstenů z Pražského hradu a jeho předpolí zcela odpovídá charakteristice výskytu tohoto předmětu na českých pohřebištích formulovaných Z. Krumphanzlovou (1974, 61).⁴⁵ Bezpečně středohradištního stáří je prsten z hrobu 4/72 ze západní skupiny pohřebiště Jízdárna (Smetánka – Hrdlička – Blajerová 1973, obr. 2). Prsten snad mohlo mít na ruce též dítě z hrobu JÍZ-11/83 ve východní skupině pohřebiště Jízdárna.⁴⁶ Nový rozbor D. Frolíkové prstenu získaného v souvislosti s objevem středohradištního pohřebiště na Malovance potvrdil dřívější názory, že je až mladšího stáří a s pohřebištěm nesouvisí. Ve východní skupině strahovském pohřebišti nebyl dle předběžné publikace prsten nalezen v primární poloze, ale v zásypu hrobu STK-36/79 (Sommer 1985, obr. 20). Prsteny z Loretánského náměstí jsou již mlado- až pozdně hradištního stáří. Detailní pozornost je prstenům věnována ve studii D. Frolíkové-Kaliszové (v tomto sborníku). Z jejího přehledu shrnujícího nálezy prstenů v hrobech Pražského hradu a jeho předpolí vyplývá, že se prsteny jako jediný ze šperků udržely ve výbavě hrobů po celý středověk až do novověku.

⁴⁴ O proměnách v módě korálků v jiném prostředí Staščíková-Štukovská 2003, 39.

⁴⁵ „Až na malý počet nálezů v tzv. středohradištním prostředí, z nichž některé formy dočkaly patrně i mladohradištních souborů, patří české prsteny až tzv. mladohradištní epoše a množí se zejména v jejich koncových fázích. Tím se liší Čechy např. od sousední Moravy nebo od nálezového inventáře soudobých hřbitovů na Slovensku, kde jsou prsteny zastoupeny mnohem četněji.“

⁴⁶ V místě dlaně pravé ruky byl nalezen bronzový fragment. Nelze s jistotou rozhodnout, zda se jednalo o fragment prstenu či jiné ozdoby, která se mohla na místo, kde byla objevena, dostat sekundárně v souvislosti s norou, která místo nálezů poškozovala.

Hrob	Počet	Podunajský šperk	Hrozn. náuš.	Olivo- vité k.	Sklo-S, jantar-J	ESZ	Nůž	Jiné; typ podunajského šperku
10. století								
JÍZ-11/83	1?	+	+	+	S			meandrovitá náuš., s uzlíky
STK-36/79, zásyp	1							
11. – 13. století								
IIIN-098/př.č. 11538	1-chybí							blíže neurčený denár
IIIN-037/př.č.11546	1							
katedrála sv. Víta – Přemysl Otakar I.	1							
LN-36/př.č. 12750	1							
LN-109/př.č. 12791	1 - chybí					+		závěsek
LN-148, zásyp/ př.č. 12805 (?)	1							
LN-192/ př.č. 12831	1					+		
LN-231/př.č. 12848	1							
LN-249/př.č. 12857	1							
LN-253/př.č. 12861	1							
LN-264/ př.č. 12868	2					+		
LN-399, zásyp/ př.č. 12913	1							
LN-449/ př.č. 12918	1							
LN-528/ př.č. 12931	1							

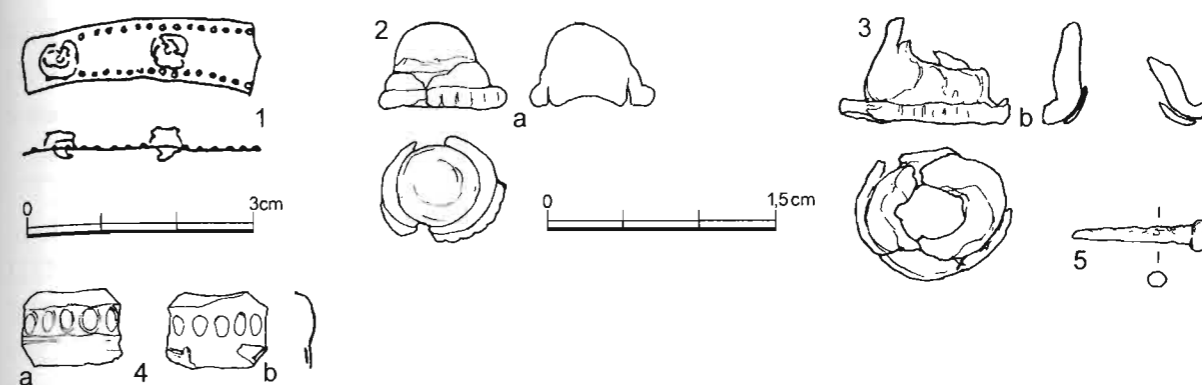
Tab. 15: Prsteny – korelační tabulka s dalšími nálezy (bez nálezů západní skupiny pohřebiště Jízdárna).

Tab. 15: Fingerringe – Korrelationstabelle zu weiteren Funden (ohne die Funde aus der Westgruppe des Gräberfelds bei der Reitschule).

3.5. NÁŠIVKY A DALŠÍ OZDOBNÉ PRVKY (obr. 9)

Díky detailnímu výzkumu se v některých hrobech podařilo objevit fragmenty nášivek či jiných ozdobných prvků, které vzhledem ke svým rozměrům mohou unikat pozornosti. Kožený váček z hrobu bojovníka IIIN-199 byl zdoben drobnými kovovými cvočky, jejichž základnu tvořila objímka o průměru 8 mm, k níž byla připojena puklička o průměru cca 6 mm a výšce 5 mm.⁴⁷ Rentgenová fluorescenční analýza zachytila výraznou přítomnost cínu a v o něco menší míře stříbra a olova. Měď se při většině měření objevila jen v malém či bezvýznamném množství (podle J. Frány, č. měř. 12953-12962). Pravděpodobně se jedná o ozdoby z cínového plechu, které byly na povrchu postříbřeny. Pukličky se – ovšem v poněkud jiné podobě – vyskytly též na zlomku kování z hroby IIIN-62 v kostele Panny Marie, přičemž toto kování se nacházelo vzhledem k vlastním pohřbům v sekundární poloze. Základ kování tvoří plíšek zdobený po delších hranách vybíjením, mezi nímž se dochovaly dvě pukličky připevněné k podkladu nýtky. Toto kování bylo I. Borkovským popsáno jako plíšek bronzový se třemi stříbrnými nýtky (1951, 89), jinými autory později jako stříbrný (Vlček 1997, VI/7; Bravermanová – Lutovský 2001, 118). Rentgenová fluorescenční analýza prokázala, že základní plíšek byl tvořen prakticky čistou mědí, která byla pravděpodobně na povrchu pocínována. Další části byly z olovnato-

⁴⁷ Pro srovnání uvádím původní popis I. Borkovského blízký době nálezů: „Po levé straně kostry výše pánve u levého lokte na břiše byl nalezen kožený váček, zdobený bronzovými nýtky, spojovaných na obou stranách kroužky z bílého kovu, nejpravděpodobněji stříbrnými, je však také možné že zinkovými kroužky. Kožený váček se úplně rozpadl a taktéž rozpadlé se zmíněné kroužky přeměněné v prášek a to při mytí v destilované vodě a nemohlo být nic z nich zachráněno. Ve váčku byl pazourek, pak železná ocilka a dále železný předmět úplně zrezivělý, podle vzhledu je to nejpravděpodobněji břitva.“ (Hrob bojovníka, rkp. str. 6; s dílčími odchylkami též Borkovský 1946, 124-125).

Obr. 9: Ozdobná kování. 1 – kostel Panny Marie, IIN-62, sekundární nález; 2-3 – IIIN-199, ozdoby na váčku z hrobu bojovníka (cín, stříbro); 4 – bazilika sv. Jiří, JK-98, a – líc, b – rub (stříbro, zlacené stříbro); 5 – bazilika sv. Jiří, JK-94, „nýtek“/ drobný špendlík (bronz).

Abb. 9: Zierbeschläge. 1 – Marienkirche, IIN-62, sekundäre Lage; 2-3 – IIIN-199, Verzierung von einem Sack aus dem Kriegergrab (Zinn, Silber); 4 – St. Georgsbasilika, JK-98; a – Vorderseite, b – Rückseite (Silber, vergoldetes Silber); 5 – St. Georgsbasilika, JK-94, „Niete“/ kleine Stecknadel (Bronze).

cínové slitiny a zjištěn byl též značný podíl stříbra (stříbření?), (Frána – č. měř. 13005-6, 13072-13075; Frána – Tomková, v tomto sborníku).

Jiný případ představují drobná kulička, bronzový plíšek stočený do neuzavřené trubičky a členěný do tří článků a zlomek ozdoby tvořené plíškem svinutým do kroužku z hrobu JÍZ-11/83. Rozměry a charakter předmětů prakticky vylučují, že by byly součástí náhrdelníku, jejich poloha naznačuje, že by se spíše mohlo jednat o ozdoby, které mohly být původně našity na textilním podkladu.

U lebky ležící silně zkorodované zlomky železného drátku (ve tvaru kroužku či oválu?) také původně mohly patřit k ozdobě hlavy ženy z hrobu JÍZ-6/83.

V dětské opukové hrobce JK-94 ve svatojiřské bazilice byla při jejím otevření v místech hrudního koše blíže neurčená černá hmota (kůže?) spojovaná „bronzovými nýtky“ (Borkovský 1975, 26), z nichž se dochoval jen jeden předmět vzhledu drobného špendlíku pravděpodobně z bronzu (obr. 9:5).

V hrobě JK-98 přisuzovaném nejčastěji Boleslavu II. byl u patní kosti pohřbeného jedině nalezen stříbrný plíšek obdélného tvaru o rozměrech 9x14 cm a síle 1 mm, zdobený drobným vytepaným a z vnější strany pozlaceným perlovcem, snad ozdoba bot nebo punčoch (obr. 9:4; Borkovský 1975, 26; Bravermanová 2000, 255-256).

4. MINCE

V prostředí pohřebiště Pražského hradu a jeho předpolí nepatří mince v hrobech k častým nálezům (tab. 16). Zatímco nálezy z III. nádvoří jsou dnes nedostupné, takže disponujeme pouze případnými staršími numismatickými určeními (Radoměřský 1955a, 16), mince z Loretánského náměstí jsou dochovány a byly určeny jednak P. Radoměřským (1955a, 18) a Z. Nemeškalovou (č.j. 10030/00, č.j. 2929/04; srv. též Polanský 2001, 139-141).

Nejstarší mincí uloženou na studovaných pohřebištích bezpečně v hrobě a současně jednou z nejdůležitějších mincí je denár knížete Jaromíra uložený v hrobě 125 západní skupiny pohřebiště Jízdárna (Smetánka 1995, 109-110). Jeho význam spočívá jednak v tom, že potvrzuje ukončení zdejšího pohřbívání až přinejmenším v době vlády tohoto knížete – bez tohoto nálezů by byl totiž konec pohřbívání na tomto pohřebišti kladen do doby

Hrob	Počet	Podunajský šperk	Hrozn. náuš.	Kor. sklo, jantar	ESZ	Prsten	Nůž	Popis
Jisté hrobové nálezy								
IIIN-228/ př.č. 11744 v kapli přizděné k věži baziliky	1 - chybí							denár Vratislava II. (vláda 1140-1172)
IIIN-098/př.č.11538- rampa u biskupské kaple	1 - chybí					+		denár
LN-17/př.č. 12736	1							denár Vratislava II. (vláda 1061-1092)
LN-160 / př.č. 12819	1							denár Vratislava II.
LN-169/př.č. 12825	1							denár Vratislava II.
Nejisté hrobové nálezy								
bazilika sv. Jiří	1 - chybí							denár Vratislava II
IIIN-057/ př.č. 11544	1 - chybí							„stříbrný brakteat“(?) a stříbrný okrouhlý plíšek
IIIN - okolí hrobu 082/př.č. 11539	1 - chybí							denár Svyatopluka II.
LN - v okolí H 294 a 295/př.č. 12883	2							denár Jindřicha II. (vláda 955-976) a 2 mince ze 16. stol.
LN - mezi hroby 268 a 220/ př.č. 12874	1							denár Vladislava II.
LN - v navážce na kostře 315/ př.č. 12960	1							denár Vladislava I. (1109-1118, 1120-1125)

Tab. 16: Mince – korelační tabulka s dalšími nálezy (bez nálezu západní skupiny pohřebiště Jízdárna).

Tab. 16: Münzen – Korrelationstabelle zu weiteren Funden (ohne die Funde aus der Westgruppe des Gräberfelds bei der Reitschule).

mnohem časnější, jistě ještě do 10. století –, jednak je nejstarším zjištěným případem v Čechách, kdy bylo použito přemyslovské mince jako tzv. obolu mrtvých.

Na pohřebišti na Loretánském náměstí se denáry vyskytly v hrobech LN-17, LN-160 a LN-169 (*Radoměský 1955a*, 18; *Borkovský-NZ*).⁴⁸ Ve všech třech případech mince byla mince uložena v pravé ruce pohřbených jedinců – dítěte a dvou mužů(?). Kromě střepů v zásypech jiné nálezy v těchto hrobech nebyly zjištěny.

Kromě výše uvedených nesporných hrobových nálezů pocházejí z pohřebiště na Loretánském náměstí i další nálezy denárů. (*tab. 16*). V jejich případě lze počítat jak s možností, že původně byly uloženy v hrobech (zvláště u denáru nalezeného mezi hroby 268 a 220), tak s jinou aktivitou – sídlištní či komunikační. Připomeňme, že v těsném kontaktu s areálem pohřebiště vedla cesta ve směru východ – západ, směřující od Pražského hradu jednak ke klášterům strahovskému a břevnovskému, jednak ke křižovatce s cestou mířící na sever od Prahy. Do tohoto kontextu bych kladla zvláště denár, který byl původně

⁴⁸ Denárům z Loretánského náměstí se detailně z hlediska numismatického věnuje L. Polanský, jemuž děkuji za konzultaci.

určen jako denár Boleslava I, nově pak L. Polanským (*2001*, 139) jako denár Jindřicha II. (vláda 955-976). Připomeňme v této souvislosti denár téhož vévody ražený před r. 973 v nálezovém kontextu 11. století na Starém Městě v Praze, v Husově ulici čp. 240/I (*Hásková – Starec 1995*; *Klápště 1999*, 798).

Přesuneme-li se do areálu Pražského hradu, pak nás překvapí relativně malý počet hrobových nálezů mincí na zdejších pohřebištích. Jediný nesporný nálezy pochází z hrobu IIIN-228 z kaple přizděné k věži baziliky sv. Víta (*Radoměský 1955a*, 16). Jedná se o denár Vladislava II. (vláda 1140-1172).⁴⁹ Dnes nedochovaná mince měla být údajně uložena ve váčku. Ověřit již dnes nelze nálezy denáru z hrobu IIIN-098 z prostoru u biskupské kaple. Nejistý je hrobový původ denáru Vratislava II. nalezený při opravách kostela sv. Jiří (*Smolík 1887*, 416, 418; *Radoměský 1955a*, 14; *Sláma 1977*, 107).⁵⁰

Z pohřebiště u kostela P. Marie nálezy mincí neznáme žádné, stejně jako z dalších hřbitovů severně Jiřské ulice a vně jižního opevnění. Stejně překvapivě mince chybějí na pohřebištích malostranských – na Klárově, u kostela sv. Jana v Oboře, ve Vratislavském paláci, u sv. Vavřince – v jejichž případě nepřichází do úvahy námitka na nedostatečnou pozornost při archeologickém výzkumu. S nízkým počtem mincí v hrobech v raně středověké pražské aglomeraci kontrastují např. nálezy z hradiště Budeč či ze Žatce (souhrnně *Klápště 1999*, Tab. 1).

5. LITURGICKÉ PŘEDMĚTY

Specifickou skupinu předmětů, která patří až závěru studovaného období, jsou předměty, které lze spojit s liturgií – kalichy a pateny, které lze považovat za identifikátory významných duchovních hodnostářů, podle zahraničních analogií biskupa či opata (*Europas Mitte 2000*, 29-30). Kalich s patenou z pocínované mědi byl objeven v hrobě IIIN-008 v románské chodbě směřující od kostela sv. Bartoloměje k bazilice sv. Víta. Zahraniční analogie dovolují tento významný nálezy, jediný na území Čech, datovat do 12. století, stratigrafická situace chodby a kostela do jeho 2. poloviny (*Frolík 1988*; *Świechowski 1983*, 54, 75, 265-266, obr. 212; *Tomková – Maříková-Kubková – Frolík, 2004*, 215-217, obr. 16; nejnověji *Frolík – Siglová 2005*, 75-88, Tab. 1.1-2).

Další zlomky tentokrát cínového kalicha byly nalezeny v hrobě IIIN-139 na pohřebišti jižně baziliky sv. Víta spolu s bronzovými kroužky, pravděpodobně spojitelných s páskem stahujícím oděv mrtvého. Poškozený kalich byl již dříve na základě okraje nohy a talířovitého prstence datován do 13. století, spíše jeho starší části (*Frolík 1988*; *Tomková – Maříková-Kubková – Frolík, 2004*, 217, obr. 17; nejnověji *Frolík – Siglová 2005*, 77-78, Tab. 1.3). Tento závěr není v rozporu jak s uložením mrtvého v poloze na zádech s rukama složenými na břiše, tak s celkovou stratigrafickou situací.

⁴⁹ *Deník 1929/2*: „... U panve měla kožený vaček ve kterém nalezena stříbrná mince Vladislava II...“ J. Klápště (*1999*, 774-808), který se v odstupu více jak 40 let od studie P. Radoměského (*1955b*) znovu zamyslel nad problematikou hrobových nálezů mincí právě kvůli tomuto detailu neřadí tuto minci mezi hroby, v níž mince představuje součást pohřebního přechodového rituálu, ale do skupiny, již provázejí individualizované souvislosti a jež snad mohou odrážet individuální hotovost jedince (*Klápště 1999*, 783, Tab. 1). Od ostatních do této skupiny zařazených případů se však hrob z Pražského hradu odlišuje, neboť obsahuje pouze jediný denár. Domnívám se, že správný postřeh poukazuje na v detailu odlišný způsob uložení oproti uložení v ruce nemusí nutně znamenat vyřazení tohoto hrobu z kontextu pohřebního přechodového rituálu. Ostatně ani Jaromírův denár v západní skupině pohřebiště Jízdárna nebyl umístěn v ruce mrtvého (*Smetánka 1995*, 110, pozn. 2).

⁵⁰ Hrobovému původu by snad mohly nasvědčovat ostatní nálezy – především nálezy rúžence a části lebeční kosti (*Smolík 1887*, 416).

V souladu s názorem I. Borkovského a na základě srovnání s kalichem z hrobu IIIN-008 můžeme do téže skupiny nálezů přiřadit patenu a kupu kalicha, uložené v hrobě LN-286 na Loretánském náměstí (*Seznam nálezů I*, př.č. 12881; *Borkovský-NZ; Frolík – Siglová 2005*, 78-79, Tab. 1.4). Oba předměty byly vyrobeny z měděného pocínovaného plechu. Noha kalicha se nedochovala.

6. PŘEDMĚTY DENNÍ POTŘEBY

6.1. NOŽE A POCHVY (tab. 17)

K relativně častým nálezům při pravém či levém boku mrtvého patří železný nůž. Pouze v hrobu bojovníka IIIN-199 byly nože dva. Pokud je známo antropologické určení pohřbených jedinců, nebyly prokázány žádné preference ve výskytu nožů. Nacházejí se v hrobech mužských, ženských i dětských. Nože pocházející ze studovaných pohřebišť patří ve své většině k běžným pracovním nožům, využití zvláště větších exemplářů při bojových akcích je pravděpodobné. Mezi nálezy najdeme exempláře s jednostranně i oboustranně od řapu odsazenou čepelí, s rovným i klenutým hřbetem. Jediný nůž se záštitou pochází z hrobu bojovníka IIIN-199. Na čepeli nože z hrobu STK-7/2001 je patrný náznak krevního žlábků. V žádném případě nebyla mezi nálezy zachycena dýka, která je charakteristická oboustranným ostřím. Velikost či potenciálně vyšší sociální status pohřbeného, které zřejmě I. Borkovského a případně i jiné autory vedly k označení některých nožů jako „dýk“, nelze v současnosti považovat za relevantní. Tak je nožem, nikoliv dýčkou, též nástroj z hrobu K1 (blíže *Bravermanová – Lutovský 2001*, 122).

Délka nožů se běžně pohybuje mezi 7 a 13 cm. Délka čepelí se zpravidla pohybuje od 5,7 do 10,3 cm. Šíře čepelí se nejčastěji pohybuje kolem 1,5 cm (min. 1,3 cm, max. 2,5 cm). Kromě těchto nožů se v hrobech objevují i nápadně větší exempláře o délce nad 14,5 cm a délce čepelí od 11,5 do 14,7 cm. V první řadě k nim patří nože, dříve označované jako dýky, z hrobu bojovníka IIIN-199 a nůž z hrobu IIIN-186, které patří k nožům s nejdelšími čepelími, dále pak nůž z pohřebiště STK-7/2001 na Strahově. O něco menší jsou nože z hrobů JEL-LZ-5/96 a JEL-LZ-9/96. V případě nože z hrobu JEL-LZ-1/37 v Jelení ulici je třeba upozornit na to, že jeho celková délka je sice větší (15,6 cm), avšak oproti tomu délka čepelí již tak výrazná není (8 cm). Obdobně mezi kratšími noži můžeme najít exempláře s relativně delší čepelí (tab. 17).

Na Strahově se v hrobě STK-1/2000 lze setkat i s nožem s relativně krátkou čepelí 5,7 cm, jichž si jako zvláštní skupiny v Lahovicích povšimla Z. *Krumphanzlová (1974, 72)*. Připomeňme ovšem v této souvislosti, že např. ve Starém Městě nože o délce mezi 5-10 cm tvoří převahu (*Hrubý 1955, 108*).

Kdybychom se orientačně přidrželi označení velikostí nožů dle studie A. N. *Jørgensen (1999, 110-112)*, kterou lze doporučit jako vzorovou pro popis nožů, pak většina našich nožů spadá do kategorie malých a středních nožů, část se ocitá na hranici mezi noži střední velikosti a velkými a mezi velké nože bychom mohli přiřadit pouze dva exempláře ze III. nádvoří.

Průzkum čepelí byl proveden pouze u nože z hrobu IIIN-186. Analýza rentgenového snímku prokázala tzv. vlnkový svar, který prokazuje vysokou kvalitu zpracování (*Frolík, v tisku*).

Hrob	Celková délka (cm)	Délka čepelí (cm)	Šíře čepelí (cm)	Pozn.	Velikost
JÍZ-1/47	11,8	8,8	1,4	dřevo na řapu	malý- střední
JÍZ-9/51	12,9	10,3	2,5	otisk textilu	střední
JÍZ-31/51	(4,8	-	1		
JÍZ-42/51	9,3	7,8	1,3-1,5	otisk dřeva z pochvy	malý
JÍZ-70/51	(2,7	-	1,1	zbytek dřeva z pochvy	
JÍZ-94/51	8,3	-	1,6-1,8	otisk dřeva na řapu, otisk textilu na čepeli	malý
JÍZ-2/82	8,7	(6,4	1,5	otisk dřeva z pochvy	malý?
JÍZ-4/82	12,5	9,7	1,5		střední
JEL-LZ-1/37	15,6/14,4	8	1,7	otisk dřeva na řapu i čepeli	střední
JEL-LZ-4/37	8,8	6,8	1,5	otisk dřeva z pochvy	malý
JEL-LZ-6/37	10,5	8,3	1,4	železné kování pochvy	malý
JEL-LZ-7/37	neměřitelná			údajně v pochvě	
JEL-LZ-2/96	14	9,6	1,3-1,5		střední
JEL-LZ-5/96	(12,5	12,5	1,9		střední - velký
JEL-LZ-9/96	14,5	11,5	1,5-1,7		střední - velký
MAL-b.č.	(4,2	(4,2	1,2		
MAL-b.č.	(7,8	(7,8	1-1,4	otisk dřeva z pochvy	malý?
MAL-b.č.	-	-	-	nedochován	
STK-59/79 (dítě)	neudána			v pochvě	
STK- ? (dítě)	neudána			bez údajů	
STK-1/2000	(8	5,7	1,4	otisk dřeva z pochvy	malý
STK-2/2000	(10	8,3	1,4	otisk dřeva z pochvy	malý
STK-3/2001	(8	7	1,4	otisk dřeva z pochvy	malý
STK-7/2001	17,5	12,5	1,4	krevní žlábek (?)	střední - velký
IIIN-199 (bojovník)	17,6 (dnes: 15,1)	12,6	2,5 - 1,8 (u špičky dnes: 2,2)	v dřevěné pochvě snad potažené kůží, špička rozpadlá	střední - velký
IIIN-199 (bojovník)	18,4 (dnes: 8,9)	14,6 (dnes: 8,9)	2,2	v dřevěné pochvě snad potažené kůží, na které jsou viditelné stopy po zlacení, stopy dřevěné střenky	se záštitou velký
IIIN-186/ př.č. 10994	20,5	14,7	2-2,5	pochva snad potažená kůží	spíše velký
IIIN-194/ př.č. 11174	?	?	?	zbytky nože těsně u levého boku	
IIIN-195/ př.č. 11552	?	?	?	„kostra s nožem, zbytky prken“	
rotunda sv. Víta K1	11	8,5	1,6	v pochvě s očkem	malý
VJOP-3/86 zásyp	(5,2)	(5,2)	1,2	fr. nože ?	
LN-67/př.č. 12809	8,9	6,8	1,4		malý
LN-227/ př.č. 12846	(4,8)		1,5	zlomek u levého boku	
LN-265, zásyp/ př.č. 12870	(8)		1,5		

Tab. 17: Nože (bez nálezů západní skupiny pohřebiště Jízdárna). Kulatá závorka naznačuje neúplnost, tj. nejmenší možný rozměr.

Tab. 17: Messer (ohne die Funde aus der Westgruppe des Gräberfelds bei der Reitschule). Runde Klammern bezeichnen unvollständige Funde, d.h. kleinstmögliches Ausmaß.

Na značné části nožů jsou patrné zbytky po dřevěných *pochvách*, případně z rukojetí. Druh dřeva byl určen pouze z pochvy nože hrobu K1. Tato pochva z javorového dřeva byla opatřena kováním se závěsným očkem (*Bravermanová – Lutovský 2001, 122*). Pochva z hrobu JEL-LZ 6/37 měla být dle I. Borkovského kožená. Po konzervaci nálezu se ukázalo, že se z pochvy dochovalo pouze mírně deformované železné kování, které bylo na hřbetech zdobeno pásky z měděného plechu. Špička se nedochovala. Lze předpokládat, že vnitřek pochvy byl tvořen organickým materiálem – dřevěnou vložkou, textilem či kůží, aby nedošlo k poškození ostří čepele. Je škoda, že již zpětně nelze potvrdit či vyvrátit existenci dřevěných pochev potažených kůží a případně zdobených zlacením, jak je zmínil I. Borkovský na III. nádvoří (1946, 127, 128). Zjištěna nebyla sanicová kování pochev, jaká jsou známa ze Starého Města (*Hrubý 1955, 174, obr. 29*).

Otisky textilu na noži z hrobu JÍZ-9/51 a 94/51 podle analýzy H. Březinové dnes již nelze detailněji charakterizovat. Mohou pocházet jak z oděvu mrtvého, tak z ochranného ovinutí nože. Na něj můžeme soudit zvláště v případě nože z hrobu JÍZ-94/51 na základě otisku textilu na obou stranách čepele.

Z hlediska chronologického je nápadný četnější výskyt nožů na pohřebištích sklonku 9. až 10. století (Jízdárna, Jelení – Lumbeho zahrada, Malovanka, Strahov, III. nádvoří – nejstarší horizont) oproti pohřebištím 11.-12. století, kde se nevyskytují buď vůbec (II. nádvoří – kostela Panny Marie, III. nádvoří – mladší horizont, svatojiřský komplex, severně Jiřské ulice) či vzácně a leckdy v zásypu (vně jižního opevnění, Loretánské náměstí).

6.2. BŘITVA

Nejpřesnější popis předmětu silně postiženého korozi, která komplikovala jeho určení, podal I. Borkovský: „*Ze struktury zmíněného železného předmětu lze zjistit, že se skládá ze zrezavělých železných destiček /pouzdra/ těsně spojených a mezi nimi vsunuta je třetí destička připadající jako ostří. Zdá se, že zmíněný předmět představuje nejpravděpodobněji břitvu. Pro křehkost materiálu lze však těžko zjistit přesně tvar a význam zmíněného předmětu. Je dlouhý 118 mm, na jednom konci široký 30 mm, na druhém 20 mm, silný 6 mm.*“ (*Hrob bojovníka*, rkp. str. 9; srv. *Borkovský 1946, 125-126*).

6.3. JINÉ ŽELEZNÉ PŘEDMĚTY

K obsahu hrobových výbav dále patří železné předměty, jejichž funkce není zřejmá. Nejde přitom pouze o silně prokorodované železné zlomky, ale též o celé předměty. Patří k nim železný plochý předmět s jedním koncem stočeným do očka z hrobu JEL-LZ-1/37 v Jelení ulici a železná tyčinka z hrobu 5a/37 z téhož pohřebiště. Oba předměty přitom byly nalezeny v horní polovině skeletu, první pod krkem, druhý u pravého ramene. V hrobě JÍZ-15b/1951 byl šikmo na prsou nalezen plochý tyčinkový předmět, na jednom z lépe dochovaných konců zdobený dvěma rytými liniemi. Nelze vyloučit, že by se mohlo jednat o nůž s kovovou rukojetí. Přes konzervaci se pro silný postup koroze nepodařilo prokázat existenci ostří.

Zda k výbavě mrtvého v hrobě LN-7 na Loretánském náměstí patřil železný háček, není jisté.⁵¹

⁵¹ Háček nebyl zapsán do přírůstkové knihy (*Seznam nálezů II*), ani není uveden v deníku. K hrobu 7 byl přiřazen zřejmě na základě popisky u předmětu, která byla zničena při povodni v roce 2002.

6.4. KAMENNÁ KŘESADLA A OCÍLKY

Křesací souprava jako celek byla nalezena pouze v jediném hrobě – hrobě bojovníka IIIN-199. Ocílka byla předána ke konzervaci, jejíž součástí bylo její zrentgenování, které naznačovalo, že se jedná o mimořádný exemplář. Před vyhodnocením výsledků a dokončením konzervace však bylo konzervátorské pracoviště v roce 2002 postiženo povodní, během níž došlo ke zničení rentgenového snímku i předmětu samotného. Můžeme se tak opřít pouze o fotografie nálezu před konzervací a popisy I. Borkovského (1946, 126, obr. 4) a Z. Krumphanzlové (1974, 74), která jej popsala následujícím způsobem: „...ocílka... téměř 10 cm dlouhá uprostřed prolomená dvěma nepravidelnými otvory. Základová strana je rovná, tělo trojúhelné a na jeho ramenech jsou vyřiznuty trojlalokovité ozdoby v podobě jetelového listu. Každý lalůček má malý otvor.“ Z typologického třídění V. Hrubého (1955, 116) se nález vymyká. Z. Krumphanzlová si povšimla, že trojdílné lalůčky se objevily též na ozdobě z Kolína nebo na železné ozdobě z mohyly z Jarohnovic a v obecné rovině poukázala na severské analogie (*Krumphanzlová 1974, 74*).

6.5. HŘEBEN

Jediný hřeben pochází z jednoho z hrobů západní skupiny pohřebiště Jízdárna (předběžná zmínka *Smetánka – Hrdlička – Blajerová 1974, 391*).

6.6. PŘESLENY

V jednoznačně primární poloze nebyl nalezen žádný přeslen. Polovina přeslenu (př.č. 12752) pochází ze zásypu hrobu LN-37, celý přeslen pak v zásypu hrobu LN-77, resp. „u levého lokte kostry, 1 cm nad ním“ (*Seznam nálezů I*, př.č. 12755), „ve výši 3 cm nad prsy“, tedy také nejspíše v zásypu, byl nalezen přeslen v hrobě LN-138 (*Seznam nálezů I*, př.č. 12802). Ze zásypu nad kostrami údajně popravených jedinců z hrobů LN-260 a LN-261 pocházejí 2 přesleny.

7. NÁDOBY

7.1. VĚDRA (tab. 18-19)

Vědra patří k poměrně typickým součástem výbavy středohradištních hrobů. Jejich výskyt na pohřebištích Pražského hradu a jeho předpolí a základní charakteristika jsou shrnuty v tabulce (tab. 18). Kromě toho byla v západní skupině pohřebiště Jízdárna věderka zjištěna ve čtyřech hrobech, z čehož ve dvou případech je doprovázela též keramika (*Smetánka – Hrdlička – Blajerová 1974, 391*). Počet nalezených věder z pohřebiště na předpolí Pražského hradu je nepochybně podstatně zkreslen dobou a způsobem odkryvu hrobů. Táž příčina zřejmě způsobila i nepoměr mezi počtem věder objevených na pohřebištích Jelení – Lumbeho zahrada (4 vědra na 16 pohřbů) a Jízdárna (včetně nálezů ze západní skupiny hrobů: 6 věder na více jak 200 pohřbů). Všechna vědra byla nalezena v poloze u nohou.

Dochovaná vědra měla válcovitý či kónický tvar, přičemž průměr obručí se pohyboval zpravidla mezi 20-30 cm. Zatímco ke stažení vědra byly v hrobě JEL-LZ-6/37 z Jelení ulice použity 6-8 mm široké obruče, v hrobě JEL-LZ-7/37 z téhož pohřebiště široké ploché páskové obruče o šíři 2,2-4 cm. Ke stažení všech ostatních věder byly

Hrob	Počet	Podunajský šperk	Hrozn. náuš.	Olivovité k.	Sklo-S, jantar-J	ESZ	Nůž	Jiné; typ podunajského šperku
JÍZ-1/47	1		+	+	S		+	kaptorga
JÍZ-28/51	1	+		+				meandrovitá náuš.
JEL-LZ-2/37	1		+					
JEL-LZ-6/37	1	+					+	fr. slitiny
JEL-LZ-7/37	1			+			+	
JEL-LZ-5/96	1						+	fr. žel. artefaktů
STK-59/79	1						+	gombík, 2 rolničky
STK-14/2001	1							
IIIN-199/bojovník	1						2	meč, sekera, břitva, ocilka s pazourkem ve váčku

Tab.18: Vědra – korelační tabulka s dalšími nálezy (bez nálezů západní skupiny pohřebiště Jízdárna).

Tab.18: Eimer – Korrelationstabelle zu weiteren Funden (ohne die Funde aus der Westgruppe des Gräberfelds bei der Reitschule).

Hrob	O	R	Z	Typ	Pozn.
JÍZ-1/47	+	+	fr.	kónické	průměr obručí kolem 20 cm, v: ? rozpětí držadla 17 cm
JÍZ-28/51	fr.	+	+	?	průměr ústí 16,5 cm, v: ? s roztepanou rukojetí záchytné kování: destičkové
JEL-LZ-2/37	+	-	-	kónické	průměr obručí 20-23 cm, v: 30 cm
JEL-LZ-6/37	+	+	+	kónické (?) s roztepanou rukojetí	průměr ústí 25 cm, původní v.: cca 27 cm s roztepanou rukojetí, oprava úchyty svorkou, záchytné kování: drátěné
JEL-LZ-7/37	+	fr.	+	neurčeno	záchytné kování: destičkové
JEL-LZ-5/96	+	+	+	kónické (?)	průměr spodní a střední obruče 26,5-28,5 cm, držadlo s roztepanou rukojetí, všechny kovové součásti jsou z tordovaného drátu, záchytné kování: drátěné
STK-59/79	?	?	?	?	vědro s plechovým pláštěm
STK-14/2001	+	-	-	?	průměr obruče 18,5 cm
IIIN-199/bojovník	+	+	+	válcovité (?)	průměr 22 - 23,5 cm, v: 15 cm, záchytné kování: destičkové

Tab. 19: Stav dochování a základní charakteristika věder. O – obruče; R – rukojeť; Z – záchytné kování pro rukojeť (bez nálezů západní skupiny pohřebiště Jízdárna).

Tab. 19: Erhaltungszustand und Grundmerkmale der Eimer. O – Reifen; R – Griff; Z – Beschläge zur Befestigung des Griffs (ohne die Funde aus der Westgruppe des Gräberfelds bei der Reitschule).

použity drátěné obruče o síle do 1cm, které mají průřez kruhový, kruhové úseče či polokruhový, vzácně (JEL-LZ 5/96) jsou z tordovaného drátu (tab. 19).

Většina dochovaných rukojetí byla v místě úchopu roztepaná na plocho. Zatímco neroztepané části rukojetí věder z hrobu bojovníka (IIIN-199) a hrobu JEL-LZ-6/37 byly na průřezu oblé, držadlo z hrobu JÍZ-28/51 bylo na průřezu nepravidelně čtyřhranné. Držadlo vědra z JEL-LZ 5/96 – také ve střední části roztepané - bylo zhotoveno jako ostatní kovové části vědra z tordované tyčinky. Vědro z hrobu JÍZ-1/47 mělo rukojeť z oblého drátu, který byl v místě úchopu poněkud rozšířen, pravděpodobně mírným roztepaním v kolmém směru. Ukončení rukojetí se dochovalo u věder z hrobu bojovníka IIIN-199

a JÍZ-1/47 v podobě zaoblených hlavic - knoflíků bránících vyvléknutí,⁵² stejnou funkci měla ukončení v podobě háčku z hrobů JEL-LZ 6/37 a JEL-LZ 5/96. V posledně jmenovaném případě byl háček ještě na konci svinut v očko. Zajímavý případ představuje rukojeť z hrobu JÍZ-28/51, jejíž jeden konec je ukončen v podobě háčku víceméně do plocha zkovaného, zatímco druhý tvoří háček ukončený neroztepanou hlavici/knoflíkem (srv. asymetrické ukončení rukojeti vědra v Němčicích; Lutovský 2000, obr. 2:4).

Závěsná kování⁵³ jsou vytvořena jednak z prosté tyčinky přehnuté tak, aby tvořila očko, jímž je provlečen konec držadla. Její konce byly přitom rovně či kotvovitě zpět zahnuty (JEL-LZ 6/37, JEL-LZ-5/96). Dále se vyskytují kování destičková z tenkého plechu ve tvaru trojúhelníku s prohnutými odvěsnami ukončené háčkem (JEL-LZ 7/37), ve tvaru vlastovčího ocasu (JÍZ-1/47) a ve tvaru zploštělého trojúhelníku ukončeného na vrcholu obdélníkovou částí (hrob bojovníka IIIN-199). Dochovaná část destičkového závěsného kování vědra z hrobu JÍZ-28/51 má přibližně tvar přesýpacích hodin.

Oplechování bylo pravděpodobně zjištěno na vědru ze Strahova (STK 59/79; předběžně Sommer 1985, 194).⁵⁴

Přehledně-li vědra z Pražského hradu a jeho předpolí jako celek, najdeme mezi nimi řadu styčných bodů. Jednotlivé prvky jsou však zkombinovány tak, že prakticky nenalezneme dvě vědra zhotovená zcela stejným způsobem.

7.2. KERAMIKA

Ke keramice blíže kapitola 14.

8. TEXTIL

Textil se v raně středověkých hrobech dochováva nejčastěji ve formě otisků tkanin na železných předmětech či vzácněji ve formě zlomků textilií. Za výjimku lze považovat otisky textilu na fragmentech malty z hrobky IIIN-62 v kostele Panny Marie, o nichž I. Borkovský soudil, že svědčí o překrytí hrobky látkou, která byla na kratších okrajích hrobky zatížena trámcí (1953, 153, obr. 16). Na dně hrobky JK-92 byl dobře viditelný hnědý pruh, při jehož bližším studiu v něm bylo rozpoznáno pletivo tkaniny, do níž mohly být ovinuty kosti z této hrobky (Borkovský 1975, 38). Do rozpadlé tkaniny byly zabaleny kosti dítěte uložené spolu s dalšími ostatky v hrobě pod tumbou Břetislava I. (Vlček 1997, 199).⁵⁵ Zavinití dítěte do snad textilního obalu zvažováno v případě hrobu 18 západní skupiny pohřebiště Jízdárna (Smetánka – Hrdlička – Blajerová 1973, 265).

Otisky textilu na nožích mohou pocházet jak z obalů, do nichž mohly být zavinity, tak pocházet z oděvu mrtvého. Ve studovaném souboru se dochovaly na nožích JÍZ-9/51

⁵² Roztepaní rukojetí na konci v zaoblené hlavici je charakteristické pro vědra ze Starého Města (Hrubý 1955, 156). Srv. Bartošková 1986, 93.

⁵³ Záchytná kování podle B. Dostála (1966, 86); závěsy v terminologii V. Hrubého (1955, 156); pouta v terminologii J. Zemana (1956, 89); pouta (ataše) – Z. Krumphanzlová (1974, 76).

⁵⁴ Vědra pokrytá po celém povrchu kovovým plechem jsou v Čechách na rozdíl od moravských center naprostou vzácností: Prachovské skály – spodní hrob mohly XV – vědro pobité železným plechem, Turek 1946, 101, obr. 65-66), Stará Kouřim H 55 a 4/57 – zbytky bronzových plíšků zdobených perličkovým motivem pravděpodobně z plechového zdobného pláště nádoby, H 120 a 132 – celokovové železné – Šolle 1959, 470; 1966, 260, 269, 271). O případných zbytcích pobití plechem vědra z hrobu bojovníka se I. Borkovský vyjádřil skepticky: „rozkládající se rez obruče prošla i dřevem, tvoří tak místy železný povlak, o kterém by mohlo vzniknouti domněnka, že to není rez, ale zrezavělý plech, kterým věderko bylo pokryto, což však je se vši pravděpodobností vyloučeno.“ (Borkovský 1946, 125-126).

⁵⁵ Zbytek tkaniny z hrobu s uloženými ženskými ostatky v hrobě pod tumbou patřící knížeti Spytihněvovi je považován za sekundární (Frolík – Boháčová – Žegklitz 1988, 63).

a JÍZ-94/51 z pohřebiště Jízdárna. Právě otisk textilu po obou stranách čepele na druhém z nožů by mohl svědčit o textilním obalu nože. Podle analýzy H. Březinové dnes již nelze detailněji určit druh tkaniny a typ vazby. Další zbytek textilu se dochoval na dřevěné pochvě nože z hrobu K1. Otisky plátna byly identifikovány na meči z hrobu bojovníka IIN-199. Z jeho nerovnoměrnosti I. Borkovský (1946, 126) soudil na to, že nemusejí pocházet z ovinutí meče, ale z oděvu mrtvého. Otisk textilu se dochoval na esovité záušnici LN-př.č. 12815. Dle H. Březinové se jedná o plátňovou vazbu bez možnosti další charakteristiky.

V hrobě sv. Ludmily se sice dochoval významný soubor textilií, avšak až na lněný nevorovaný fragment se ostatní do něj dostaly s různým odstupem od translace. Žádná z textilií nepatřila původnímu Ludmilině rouchu (k hrobu sv. Ludmily blíže Bravermanová 2001a, 447-486). Fragment hedvábné tkaniny snad z tkanice lemující punčochu a další fragment hedvábné látky snad z podšívky, které považuje M. Bravermanová za byzantský import, pocházejí z hrobu JK-98 připisovanému nejčastěji Boleslavu II. (2001b, 191-217).

9. VAJEČNÉ SKOŘÁPKY

Na pohřebištích na předpolí Pražského hradu se vaječné skořápky objevily jen vzácně, a to ve 4 hrobech západní skupiny pohřebiště Jízdárna (*Smetánka – Hrdlička – Blajerová 1974*, 391). V tomto případě se spíše než o odraz skutečného stavu se jedná o odraz způsobu výzkumu těchto pohřebišť.

Překvapivě byly vaječné skořápky v doprovodu zvířecích kostí zjištěny v knížecích hrobech JK-92 v prostoru lebky, která se nacházela v západní části hrobu, nad níž chyběla náhrobní deska, a JK-98 na západní straně hrobky těsně u lebky a u holenních kostí na dně hrobky (*Borkovský 1975*, 26, 37). Ve svatovítském komplexu vaječné skořápky obsahoval v gotickém období sekundárně přemístěný hrob knížete Břetislava I. (*Vlček 1997*, 199).

Různým stránkám studia a interpretace nálezů vaječných skořápek, archeologii „ptačího vejce“, se podrobně věnoval Z. Smetánka (2003, 17-24). Na Slovensku tuto problematiku pro období velkomoravské a povelkomoravské naposledy shrnul M. Hanuliak (2004, 194-195).

10. ZVÍŘECÍ KOSTI, ULITY, MUŠLE

Na pohřebištích na předpolích Pražského hradu se zvířecími kostmi v hrobech setkáváme ojediněle, a to jako se sekundární příměsí, nikoliv primárním nálezem. To se týká zlomků zvířecích kostí nalezených v hrobech JÍZ-3/82, 7/83, 8/83, které byly tvořeny fakticky jen shluky lidských kostí. V případě lebeční kůstky původně I. Borkovským určené jako zvířecí v nádobě z hrobu JEL-LZ-5a/37 se ukázalo, že je zlomkem z lebky dětské. Mušličky se do nádoby hrobu JÍZ-8/51 dostaly sekundárně (*Hlaváč*, v tomto sborníku) a nepatří k původnímu obsahu nádoby. Koňské lebky mezi hroby sice v r. 1835 zmínil Kašpar Šternberk ve svém proslavu o pohřebišti na Panenské, jeho informace jsou však neověřitelné a nedotýkají se v žádném případě vlastních hrobů (*Tomková*, v 2. dílu tohoto sborníku). V rámci nálezů ze zásypu raně středověkého hrobu LN-171 s kostrou ve skrčené poloze na Loretánském náměstí byl kromě střeptů inventován zlomek mušle, který se však do tohoto zásypu spíše dostal až při hloubení novověké jámy, která hrob porušovala (*Seznam*

Hrob	Umístění	Pozn.	Literatura, pozn.
K 1	zásyp	sekundární nález ?	<i>Vlček 1997</i> , 55
JK-98	a) u lebky b) na dně rakve	a) vepřové a drůbeží kosti v prostoru, kde již dříve byla odstraněna krycí deska, b) neurčeno, lidský zub	v prostoru chybějící pískovcové krycí desky <i>Borkovský 1975</i> , 26
JK-102/př.č. 14093	zásyp pod západním koncem krycí desky	tur, ovce/koza	<i>Borkovský 1975</i> , 97; <i>Petříčková 2000</i> , 371, 374, 383
JK-104/př.č. 14097	na kostřičce	tur, ovce/koza, prase, pták neurč.	<i>Borkovský 1975</i> , 100; <i>Petříčková 2000</i> , 371, 375-376, 384
JK-105/ př.č. 14097	v zásypu	složení viz hrob JK-104	viz hrob JK-104
katedrála sv. Víta – Břetislav I.	ve schráně s ostatky	přenesený hrob; ptačí kosti, mj. kohouta	<i>Vlček 1997</i> , 199
katedrála sv. Víta – hrob s ženskými ostatky pod tumbou knížete Spytihněva	ve schráně s ostatky	přenesený hrob; lopatka ovce/kozy	<i>Frolík – Boháčová – Žegklitz 1988</i> , 62; <i>Vlček 1997</i> , 200 – lopatka vepře
katedrála sv. Víta – Břetislav II.	ve schráně s ostatky	přenesený hrob	nepublikováno

Tab. 20: Výskyt zvířecích kostí v hrobech významných jedinců.

Tab. 20: Tierknochen in den Gräbern von hochgestellten Individuen.

nálezů I, př.č. 12826). Též v zásypech dalších hrobů tohoto pohřebiště se vyskytovaly zvířecí kosti (*Borkovský-NZ*). Pravděpodobně jediným nesporným nálezem patřícím k obsahu hrobu byl zlomek spálené ptačí kůstky v oblasti pravého lokte kostry v hrobě JÍZ-2/82.

V interiéru Hradu zvířecí kosti provázejí nejen sekundárně přenesené knížecí hroby, ale objevují se i v hrobech primárních (*tab. 20*). I v jejich případě však nelze vyloučit, že se tyto kosti patřící nejčastěji praseti, turu a ovci/koze do hrobu nedostaly sekundárně z okolního zásypu (blíže k situaci v kapli P. Marie/Anny z pohledu osteologie *Petříčková 2000*, 358-361, 371-398). Zvířecí kosti v zásypech hrobů etážových pohřebišť jsou běžnou záležitostí. Např. na pohřebišti vně jižního opevnění byly zjištěny kosti prasete, krávy, ovce/kozy, zajíce, kočky.

11. LIDSKÉ ZUBY A KOSTI

Zvláštní případ představují lidské zuby v počtu patnácti, které byly uloženy ve shluku vedle levé ruky stařeny v hrobě 51 (52/73) západní skupiny pohřebiště Jízdárna (*Smetánka – Hrdlička – Blajerová 1974*, 391). Zuby patřily nejméně čtyřem jedincům. Dle Z. Smetánky je možno pohřbenou osobu s jistou pravděpodobností interpretovat jako „strigu“ (*Smetánka 2003*, 81). V hrobě starého muže v hrobě JÍZ-4/82 bylo v prostoru pánve uloženo 34 volných zubů I. i II. dentice, které podle M. Blajerové však tentokrát pravděpodobně patřily jednomu jedinci – dítěti ve stáří 4-5 let.

K nálezu lidského zubu v rakvi hrobu JK-98 (*Borkovský 1975*, 26) lze pouze dodat, že se podle určení P. Stránské jedná o horní premolár dospělé osoby. Zlomek dětské lebky se do nádoby v hrobě JEL-LZ-5a/37 dostal zřejmě sekundárně ze staršího narušeného hrobu JEL-LZ 5b/37, lebka zapadlá v hrobce IIN-62 v kostele P. Marie se do ní dostala sekundárně.

12. NÁLEZY ZE ZÁSYPŮ HROBŮ A SEKUNDÁRNĚ VTROUŠENÉ NÁLEZY

Samostatnou skupinu nálezů tvoří nálezy, které nepatří k vlastní výbavě pohřbeného a do hrobu se dostaly dodatečně. O některých z nich jsme se již zmínily výše. V rámci stručné rekapitulace připomeňme, že do této skupiny patří zlomky keramiky, zlomky zvířecích kostí, fragmenty lidských kostí či zubů. Zatímco v případě bohatého střepového materiálu a zvířecích kostí ze zásypů mladohradištních (či dokonce ještě mladších) hrobů pohřebišť u kostela Panny Marie, vně jižního opevnění a na Loretánském náměstí (11.-12. století, případně později) není pochyb, že se jedná o sekundární příměs pocházející zpravidla z narušených sídlištních situací, setkáme-li se s těmito nálezy v hrobech 9.-10. století a v hrobech významných jedinců, je třeba jejich interpretaci zvažovat.

Keramické zlomky v zásypu hrobu na pohřebišťích sklonku 9.- počátku 11. století na předpolích Pražského hrobu registrujeme vzácně. Z hrobu JEL-LZ-2/96 pochází zlomek dna s neurčitelnou značkou. Vzhledem k ojedinělosti keramického zlomku a vzhledem k tomu, že nikde v okolí nebyly prokázány stopy raně středověké sídlištní aktivity, považuje H. Březinová tento fragment nikoliv za příměs, ale za součást výbavy hrobu. Jakési zlomky keramiky se objevily též v hrobech JÍZ-25/51 a JÍZ-26/51, ovšem nedochovaly se. Že se zlomky keramiky ve sledovaném období do hrobů ojediněle dostávaly, i když se v blízkosti nenacházela žádná sídlištní situace, s nimiž by je možno bylo spojit, dokládají např. dva ojedinělé zlomky keramiky nalezeny v hrobě na pohřebišti v Žalově Na panenské. Naopak za sekundární nález, který se dostal do zásypu hrobové komory hrobu bojovníka IIN-199 dodatečným propadnutím, považoval I. Borkovský střep zdobený trojnásobnou vlnicí (1946). Zřejmě obdobný případ představuje i střep z hrobu JK-98 připisovanému knížeti Boleslavovi II. v bazilice sv. Jiří (Borkovský 1975, 27)

Rozlišit, zda se dostal předmět do hrobu náhodně či v souvislosti s pohřebními obřady, není vždy jednoduché. K oněm problematickým nálezům patří kousky dřeva na povrchu modře zbarvené ze dna rakve hrobu JK-98 v bazilice sv. Jiří, stejně jako fragment skla a keramický zlomek z neznámého místa v témže hrobě (Borkovský 1975, 26) i dva kusy omítky se stopami rumělkové barvy v hrobce JK-92 (Borkovský 1975, 37). Se sekundárními příměsemi se logicky setkáváme v hrobech přenesených knížat v katedrále sv. Víta.

13. EXKURS: ESOVITÉ ZÁUŠNICE

S výzkumem raně středověkých pohřebišť 10.-12. století je neodmyslitelně spojeno studium esovitých záušnic. Tomu odpovídá i bohatá literatura vážící se k tomuto tématu. Nemělo by smyslu se na tomto místě věnovat jejímu výčtu a hlubšímu rozboru, neboť tohoto úkolu se již ujal P. Dresler (2003)⁵⁶ a s řadou důležitých titulů se setkáme v dalším průběhu tohoto textu. Již starší bádání (např. Niederle 1913, 590-611) si povšimlo shody mezi výskytem záušnic a oblastmi osídlenými Slovany a toho, že esovitá záušnice je typická pro oblast západoslovanskou, zatímco pro oblast východoslovanskou jsou naopak charakteristické formy jiné.

13.1. K PŮVODU ESOVITÝCH ZÁUŠNIC

K možným zdrojům, jež vedly ke vzniku esovité záušnice, lze v souladu s názory P. Dreslera (2003, 161-163) počítat jednak záušnice s velkým průměrem, vyskytující se na

⁵⁶ Oporou pro všestranný pohled na problematiku esovitých záušnic je autorovi vedle literatury vlastní databáze umožňující mj. detailní prostorovou analýzu.

západ od Čech, jednak využití esovité kličky na jiných typech šperků a konečně též náušnice/záušnice s několikanásobnou esovitou kličkou neboli meandrovité. Jedná se přitom o v detailu významově odlišné případy. V prvním se jedná o formálně podobný šperk ovšem odlišných velikostí a s dalšími odchylkami (časté háčkovité ukončení druhého konce, neroztepaná klička). Doba jeho výskytu ovšem výrazně předchází dobu výskytu esovitých záušnic. V druhém případě, kdy se esovitě ukončení či ukončení v podobě oka objevuje na náušnicích ze středohradištních pohřebišť, a to zvláště v době, v níž se vyskytují náušnice s očkem a do níž spadají počátky výskytu esovitých záušnic,⁵⁷ se jedná pouze o jednu z forem ukončení nosného oblouku náušnic, která není dominantní částí tohoto šperku. Ve třetím případě, tj. v případě náušnice s vícenásobným es/meandrovité (blíže k tomuto typu Sláma 1957, 250-268; Szöke 1992, 849-850), je esovitě ohýbání drátu dominantním výzdobným prvkem. S budoucími esovitými záušnicemi ji dále spojuje celková jednoduchost šperku a ploché roztepaní jednoho z konců oblouku. Ze zkušeností z Pražského hradu a jeho předpolí vyplývá, že v případě drobných meandrovitých náušnic s vícenásobným esovitým vinutím nejsou formální vztahy k esovité záušnici tak patrné jako v případě zpravidla o něco větších meandrovitých náušnic jen s jedenapůlnásobnou smyčkou. Který z těchto zdrojů byl tím rozhodujícím při vzniku slovanské esovité záušnice či zda byl její vznik naprosto nezávislým aktem zůstává otázkou.⁵⁸

Další cesta esovité kličky mohla podle některých autorů (poprvé Borkovský 1956, 151-152) souviset s šířením křesťanství. Domnívám se, že podobnost shledávaná mezi záušnicemi a tou podobou „eucharistie, která se vyskytuje v západoevropském raném středověku a nazývá se corona“ (Sommer 1998, 50-51), je opravdu pouze formální. Představa, že běžný šperk, který by byl tvarově odvozen od podoby tohoto typu eucharistie, byl dobrou propagační pomůckou, je zajímavý nápad, který však s realitou nejspíše nemá nic společného. Tvzení, že esovitá záušnice, resp. esovitá klička se objevuje tam, kde dochází k první etapě christianizace společnosti, je sice do určité míry pravdivé, ovšem spojování těchto dvou skutečností považuji za diskutabilní. Je poměrně obtížné si představit konkrétní průběh takového procesu v oblasti šperkařství, zvláště víme-li, jak již bylo uvedeno výše, že cesty k využití esovité kličky ve šperkařství mohly mít zcela odlišné výchozí body. Kdybychom přijali tezi, že by šperk byl dobrou propagační pomůckou, museli bychom také vysvětlit, proč se tato forma šperku nerozvinula již v počátcích christianizace Velké Moravy. Domnívám se, že v tomto případě nelze argumentovat esovitým ukončením oblouků některých honosnějších velkomoravských šperků. Dále je třeba připomenout poměrně dlouhou koexistenci esovitých záušnic s jinými typy záušnic i náušnic v 10. století.

13.2. TERMINOLOGICKÉ ZASTAVENÍ

Než přistoupíme k hodnocení fondu esovitých záušnic z pohřebišť Pražského hradu a jeho předpolí, je třeba se alespoň stručně zastavit u problematiky terminologické. Navažme zčásti na úvodní text ke kapitole o náušnicích a záušnicích. Je třeba přitom připomenout práci, z níž vycházejí všichni následovníci, práci K. Musianowicz. Zdá se téměř neuvěřitelné, že tato na svou dobu nadprůměrně kvalifikovaná studie, která zcela zásadním způsobem ovlivnila studium šperku sloužícího k ozdobě hlavy, vznikla již před 2. světovou válkou. Ta oddálila publikaci této původně doktorské práce o deset let

⁵⁷ Projevy esovité kličky na náušnicích sledovali mj. Z. Krumphanzlová (1974, 44 a 47, tam starší literatura) a P. Dresler (2003, 162, mapa 25).

⁵⁸ Připomeňme v této souvislosti Niederlovo shrnutí názorů na původ esovitých záušnic odpovídající úrovni poznání na přelomu 19. a 20. století (Niederle 1894, 27; 1913, 591-592).

(Musianowicz 1948-1949, 115-232). Autorka v ní zpracovala šperk zdobící hlavu, pro který použila podle Kopernického termín *kabłaczki skroniowe* (Musianowicz 1948-1949, 116) ve smyslu německého *Schläfenringe* a českého *záušnice*. Shrnula pod tímto názvem tvarově velmi různorodý šperk z širokého evropského (včetně východoevropského) teritoria, přičemž šperk, který označujeme jako esovité záušnice, tvoří jen jeden z typů.⁵⁹ S určitým odstupem a nezávisle na K. Musianowicz – ovšem v menším rozsahu a do menší hloubky – se esovitými záušnicemi zabýval I. Borkovský (1940, 1956, 148-158).

Moravské bádání (Hrubý 1955; Dostál 1965) rozlišovalo esovité záušnice a ostatní šperk u hlavy označilo jako náušnice, včetně náušnic s očky a prostých kroužkových tvarů. Zcela správně pak tito autoři odlišovali esovité záušnice od náušnic s esovitým ukončením oblouku, který nesl další výzdobu, zpravidla hrozníček. Oproti tomu Z. Krumphanzlová – pod vlivem I. Borkovského a K. Musianowicz – mezi záušnice řadila nejen esovité záušnice, ale též prosté kroužkovité tvary („záušnice bez ukončení“, Krumphanzlová 1974, 50) a tvary ukončené očkem („záušnice s očkem“, Krumphanzlová 1974, 50). M. Hanuliak (1994, 37-40, též Hanuliak – Rejholcová 1999, 56, 58-59) prosté kroužkovité tvary řadí mezi náušnice, tvary ukončené očkem někdy mezi záušnice, jindy mezi náušnice (Hanuliak – Rejholcová 1999, 59; Hanuliak 2004, 159-160).⁶⁰

Co říci k terminologické problematice závěrem? Jak již bylo uvedeno, po studiu jednotlivých přístupů je těžké dospět k ideálnímu a všeobecně přijatelnému řešení. Pro potřeby zpracování šperků v rámci projektu jsem se nakonec rozhodla pro použití termínu záušnice v užším slova významu, tj. pouze pro záušnice esovité, tedy pro ty, jejichž alespoň jeden konec je ukončen roztepanou jednoduchou esovitou smyčkou.

13.3. CELKOVÁ CHARAKTERISTIKA FONDU ESOVITÝCH ZÁUŠNIC Z PRAŽSKÉHO HRADU A JEHO PŘEDPOLÍ

Analýza esovitých záušnic z Pražského hradu a jeho předpolí se opírá o databázi⁶¹, která zahrnuje údaje identifikační (lokalizaci, č. hrobu, přírůstková či inventární čísla), popisná (průměr záušnice, síla drátu, šíře es, empirické určení materiálu) a analytická (č. protokolu a číslo měření, určení materiálu na základě rentgenové fluorescenční analýzy). Další pozorování dotýkající se vzhledu a stavu esovité záušnice, pokud jde o úplnost či stav koroze, jsou uvedena v poznámce. Výtah z databáze rozčleněné podle jednotlivých typologických skupin obsahuje *tab. 24*. Ačkoliv podstatnou část databáze tvoří esovité záušnice z hrobů, zařazeny jsou i další nálezy sídlištního (S) či pouze pravděpodobně hrobového původu. Etážové pohřbívání, při němž mladší hroby narušovaly starší, totiž znesnadňuje přiřazení řady záušnic, které se prokazatelně nacházejí ve hřbitovní vrstvě či v těsném prostorovém vztahu s pohřebištěm, nikoliv však u konkrétního hrobu.

⁵⁹ Práce obsahuje též přehled staršího bádání o záušnicích (Musianowicz 1948-1949, 115-116). Připomíná význam L. Niederla, zvláště jeho samostatné studie *Bemerkungen zu einigen Charakteristiken der altslavischen Gräber* (Niederle 1894, 194-202; Niederle 1913, 589-610). L. Niederle uvádí, že esovité záušnice do archeologické literatury uvedl r. 1877 S. Miller. Připomíná též, že v Čechách si esovitých záušnic povšiml a správně je Slovanům přisoudil ve svých pracích z roku 1855 a 1866 již J.E. Vocel (Niederle 1913, 590, pozn. 2).

⁶⁰ Aby situace nebyla tak jednoduchá, pak je třeba upozornit na to, že v mladohradištním období lze na pohřebištích skutečně doložit jednoduché kroužkovité tvary doprovázející esovité záušnice. Jako příklad je možno uvést esovité záušnice a kroužek v hrobě 61/63 na pohřebišti v Radomyšli. V hrobě 379/64 byl pak kromě esovitých záušnic nalezen též podobný kroužek a další byl do esovité záušnice zavěšen (Nechvátal 1999, 95-96, obr. 91 a 94). Pro jednoduché kroužky vyskytující se samostatně či zavěšené do záušnice v Radomyšli bych zůstala při označení kroužek, neboť ne vždy lze rozlišit, zda kroužek nemá funkci závěsu a nikoliv vlastní ozdoby. Použití termínu záušnice bych však pro ně také zcela nevyklučovala. Této kombinaci esovité záušnice s kroužkem bude třeba věnovat pozornost z hlediska jejího rozšíření. Srv. např. hroby 419, 527, 534 na pohřebišti Malé Kosihy (Hanuliak 1994, Tab. LXXXII:B, XCVII:A, XCVIII:E).

⁶¹ V této databázi nejsou zahrnuty esovité záušnice ze západní skupiny pohřebiště Jízdárna a nedochované záušnice z pohřebiště na Panenské a z křižovatky ulic Střešovická a Patočkova.

Esovité záušnice tvoří fond o počtu 334 kusů. Z toho se 37 záušnic nedochovalo, 4 patří k typově nezařaditelným jedincům. Do této skupiny spadá i problematických 28 nedochovaných či pravděpodobně nedochovaných záušnic z Loretánského náměstí.⁶² Z dochovaných 297 exemplářů jejich podstatná většina – 283 – pochází z hrobů či hřbitovních horizontů, 13 ze sídlištních situací raně středověkého i pozdějšího stáří a 1 záušnice ze zásypu novověkého hrobu. Plně dvě třetiny z celkového počtu záušnic pocházejí z pohřebiště na Loretánském náměstí. Zbytek se víceméně rovnoměrně dělí mezi pohřebiště Jízdárna, Strahov, pohřebiště vně jižního opevnění, pohřebiště u kostela Panny Marie, u rotundy/baziliky sv. Víta a výše uvedené sídlištní nálezy. Nízký počet záušnic je doložen z pohřebiště na Panenské, tam je však situace zkreslena ztrátou řady z nich. Pouze jediná esovitá záušnice pochází z pohřebiště v Jelení ulici, jež je součástí většího pohřebního komplexu Jelení – Lumbeho zahrada. Sledujeme-li esovité záušnice z pohledu, z kolika hrobů či nálezových celků pocházejí, pak na prvním místě stojí opět Loretánské náměstí se zhruba 69 celky, zatímco u ostatních zaznamenáváme méně než 10 celků.

Chceme-li hodnotit fond esovitých záušnic z kvantitativního hlediska, můžeme si položit otázku, o čem svědčí rozdíly v počtech záušnic mezi pohřebišti. V případě *středohradištních pohřebišť* 10. století proti sobě stojí pohřebiště Jízdárna a Strahov s vícečetným zastoupením esovitých záušnic na jedné straně a pohřebiště Jelení – Lumbeho zahrada s jediným exemplářem na straně druhé (*tab. 21*). V tomto případě se domnívám, že značný početní rozdíl v zastoupení esovitých záušnic lze vysvětlit chronologicky. Na pohřebišti v Jelení ulici – Lumbeho zahradě se pravděpodobně přestalo pohřbívat dřívě, než se esovité záušnice začaly častěji nosit.

V případě *mladohradištních pohřebišť* stojí na jedné straně Loretánské náměstí, kde se ve starším úseku středověku pohřbívalo zhruba od 11. do 13. století a kde se dochovalo několik set hrobů, odkud bylo zaevidováno více jak 200 záušnic z cca 68 celků (počítáno včetně neurčitelných a nedochovaných exemplářů). V téže době se pohřbívalo u kostelů P. Marie projevilo nejméně 78 hroby a 24 záušnicemi v 9 nálezových celcích, pohřbívalo u rotundy a později baziliky sv. Víta více jak 240 hroby a 17 záušnicemi z 5 celků. Dále je poněkud překvapující, že z torza pohřebiště o nejméně 23 hrobech vně jižního opevnění ve Starém královském paláci, kde se pohřbívalo maximálně pouze zhruba 100 let, pochází 18 záušnic ze 4-5 celků (*tab. 24*). Tento počet je tedy blízký výše uvedeným pohřebištím ovšem se zhruba třisetletým intervalem pohřbívání.

Nepochybně zajímavý případ představuje v těchto souvislostech absence raně středověkých hrobů s esovitými záušnicemi ve svatojiřském komplexu. Pouze sekundárně roztroušené nálezy (zásyp novověkého hrobu v bazilice, nález ve vrstvě na rajském dvoře) naznačují, že se zde hroby s ESZ mohly vyskytnout. Mohly se sem však dostat též sekundárně ze situace sídlištního charakteru, což je pravděpodobnější.

Argumentovat tím, že pohřebiště na Loretánském náměstí na rozdíl od ostatních nebylo při kostele a zvyklosti staršího období tam přežívaly déle, což se odrazilo ve vysokém počtu záušnic, naráží na dva protiargumenty. Hlavní je ten, že existenci kostela na Loretánském náměstí nelze zcela vyloučit. V době výzkumu totiž nebyl předpokládán a hledán, může se také nacházet mimo tehdy zkoumanou plochu. Druhá námitka spočívá v tom, že na všech uvedených pohřebištích se pohřbívalo v době, kdy již křesťanství zapustilo v Čechách

⁶² Porovnáme-li rkp. nálezové zprávy I. Borkovského a *Seznam nálezů I, II*, zjistíme řadu nedochovaných nálezů. Na druhé straně máme k dispozici dochované záušnice s problematickými přírůstkovými čísly. Některé záušnice považované za ztracené se tak mohou skrývat pod těmito problematickými přírůstkovými čísly.

své kořeny, a že s esovitými záušnicemi a případně i dalším inventářem se na hřbitovech u kostelů běžně setkáváme. Pro srovnání lze uvést: ze hřbitova u levohradeckého kostela sv. Klimenta pochází soubor 140 záušnic (*Sláma 1977*, 134, 136), v Radomyšli (463 hrobů a 266 zásypů) 37 hrobů obsahovalo 97 esovitých záušnic (*Nechvátal 2001*, 127).⁶³

Příčiny v rozdílném podílu esovitých záušnic na pohřebištích na Pražském hradě a jeho předpolích lze hledat zřejmě jinde, a to v tom, kdo na nich byl pohřben. Interiéry kostelů na hradní akropoli byly vyhrazeny pohřbům knížat, biskupů a svatých, tedy osobám na dobovém společenském žebříčku nejvýše postaveným. Pokud jde o pohřbívání u kostelů, pak si je třeba uvědomit, že právě akropole Pražského hradu, v níž se nachází svatovítský a svatojiřský církevní areál, trpěla nedostatkem místa. Ten jednak vedl k časněmu etážovému pohřbívání u rotundy a později baziliky sv. Víta, jednak výrazně omezil pohřbívání ve svatojiřském komplexu do relativně úzkého prostoru severně baziliky.⁶⁴ Z toho lze hypoteticky usuzovat na to, že okruh lidí, kteří zde mohli být pohřbeni, nemohl být velký. V první řadě pak pomysleme na benediktny od sv. Jiří a členy svatovítské kapituly a jejich rodinné příslušníky či další významné církevní představitele, případně snad i na významné příslušníky knížecího dvora. Příslušnost k duchovnímu stavu či společensky významné postavení jedinců pohřbených v interiérech i exteriérech obou chrámů se zřejmě s uložením záušnic do hrobu vylučovaly. Bohužel antropologický fond, který by mohl poskytnout určité rámcové vodítko prostřednictvím určení podílu ženských, dětských a mužských hrobů v jednotlivých církevních areálech, je natolik torzovitý, že jeho možnosti využití k další analytické práci jsou jen omezené. Kdyby se přitom prokázal vysoký podíl mužských jedinců u baziliky sv. Víta, byl by o důvod více, proč je v tomto prostoru nedostatek esovitých záušnic.

Tuto úvahu můžeme uzavřít konstatováním, že nízké zastoupení esovitých záušnic v hrobech spojených se svatovítským komplexem a prakticky nulové zastoupení esovitých záušnic v hrobových nálezech ve svatojiřském komplexu potvrzují výjimečnost těchto církevních areálů a uzavřenost hradní akropole. Současně je však třeba připustit, že jistý vliv na intenzitu pohřbívání a nízké zastoupení esovitých záušnic mohly mít i další okolnosti, které mohly vést k narušení či odstranění některých úrovní hřbitova – výstavba a požár baziliky sv. Víta v 2. polovině 11. stol. a požár roku 1142, který zvláště těžce postihl baziliku sv. Jiří, dále boření baziliky sv. Víta a výstavba gotické katedrály ve 14. století.

13.4. ROZBOR NÁLEZŮ

Předmětem detailního zpracování esovitých záušnic je jejich typologické a materiálové členění, v menší míře problematika chronologie a módního využití záušnic. Možnosti chronologické analýzy esovitých záušnic z Pražského jsou omezeny tím, že kromě počátečního období jejich vývoje se v hrobech nevyskytují s dalšími předměty či předměty chronologicky citlivými. Opěrné body pro ni tak tvoří poznatky dosavadního studia o chronologii esovitých záušnic (*Turek 1948*, 530-533; *Zápotocký 1965*, 230-235;

⁶³ Rozsáhlá pohřebiště s pohřbíváním v 10.-11. století, případně již v závěru 9. století: *Krumphanzlová 1974*, 51: „např. v Lahovicích ze 395 hrobových jam pocházejí záušnice pouze ze 47 případů, při čemž se vyskytují většinou po dvou, méně ve větším počtu exemplářů.“ V Praze – Motole bylo v letech 1975-1976 zjištěno pohřebiště o 204 hrobech. Z 22 hrobů pochází 115 esovitých záušnic (*Kovářík 1991*, 53, 55).

⁶⁴ I když můžeme uvažovat o tom, že nejstarší horizont pohřbívání severně a zčásti možná i západně baziliky sv. Jiří byl původně rozsáhlejší, než jak se nám v současné době jeví, a byl drasticky postižen terénními úpravami pozdějších stavebních úprav, přesto se zdá, že v okolí tohoto kostela k rozsáhlejší funerální aktivitě v raném středověku nedošlo.

Krumphanzlová 1974, 52-53; *Dresler 2003*), celkový habitus konkrétních pohřebišť a spíše jen ve výjimečných případech stratigrafické vztahy.

13.4.1. ZÁKLADNÍ HORIZONTY VÝSKYTU

Při studiu esovitých záušnic je možno na Pražském hradě na základě současného stavu poznání odlišit tři horizonty jejich použití. První horizont A, který můžeme nazývat ještě jako horizont středohradištní, zaujímá především 10. století (*tab. 21*). Esovité záušnice jsou buď součástí relativně různorodého hrobového inventáře a pokud nikoliv, nacházejí se na pohřebištích, která mají svůj počátek kdesi kolem roku 900, případně v poslední třetině 9. století a končí buď ještě v průběhu 10. století nebo nejpozději v první třetině 11. století. Vzhledem k tomu, že v tomto období se pohřbívalo především na předpolích hradu, pocházejí všechny záušnice právě z pohřebišť na předpolích.⁶⁵ Tato pohřebiště poskytují několik záhytných bodů pro chronologii. Přestože západní skupina pohřebišť Jízdárna není předmětem této studie, je třeba upozornit na dvě stříbrné esovité záušnice o průměru do 15 mm, které byly nalezeny v hrobě 4/72 spolu s hrozníčkovitými náušnicemi (*Smetánka – Hrdlička – Blajerová 1973*, 269, Tab. 1:2). V hrobě JEL-LZ 1/37 v Jelení ulici se bronzová esovitá záušnice,⁶⁶ mimochodem nikoliv nejmenšího průměru, vyskytla v kombinaci s meandrovitou náušnicí, olivovitými perlami a nádobou archaického vzhledu. V obou případech se dle dosavadních chronologických představ pohybujeme v 1. polovině 10. století, nejdříve pak v poslední třetině 9. století. Stříbrné esovité záušnice spolu s košíčkovitými, skleněnými melounovitými a jantarovými perlami v hrobě JÍZ-2/82 ve východní skupině pohřebišť Jízdárna mohou pocházet z téhož období nebo již mohou být vůči předchozím o něco mladší. To samé se týká i hrobů STK-6/2001 a STK-15/2001 ze Strahova (blíže *Dragoun*, v tomto sborníku). Z hlediska módního využití je podstatným rysem záušnic tohoto horizontu to, že v jeho počátcích jsou pouze jedním z módních prvků, který teprve v průběhu 10. století postupně získal na oblibě.

Hrob	Počet	Podunajský šperk	Hrozn. náuš.	Olivovit. k.	Sklo-S, jantar-J	Nůž	Jiné; typ podunajského šperku
JÍZ-7/51	6						
JÍZ-96b/51	1						
JÍZ-2/82	2				S, J	+	zlatý plíšek, stříbrná kaptorga a dvě košíčkovité perly, železná tyčinka
JEL-LZ-1/37	1	+		+		+	nádob, železný artefakt; meandrovitá náušnice
PAN-54890-54893	4						
STK-26/78	1						
STK-6/2001	10				S, J		
STK-15/2001	1				S		

Tab. 21: Přehled středohradištních nálezových celků s esovitými záušnicemi.

Tab. 21: Übersicht der mittelburgwallzeitlichen Fundkomplexe mit S-förmigen Schläfenringen.

⁶⁵ Výjimkou, ovšem spíše teoretickou, by mohla být záušnice ze zásypu novověkého hrobu v bazilice sv. Jiří. Její průměr do 15 mm nevylučuje dobu její výroby již v 10. století, naneštěstí jej však ani nepotvrzuje. Obdobné záušnice se vyráběly i později. Pokud jde o nálezové okolnosti, není jasné, zda záušnice se do hrobu dostala sekundárně ze sídlištního prostředí, či z nějakého staršího hrobu. Vzhledem k tomu, že z prostoru baziliky sv. Jiří a jejího bezprostředního okolí není znám žádný hrobový celek s esovitými záušnicemi, zdá se pravděpodobnější první možnost.

⁶⁶ Analogický exemplář byl zjištěn mj. na pohřebišti Žalov – Na panenské (nepublikováno).

V druhém horizontu B rámcově spadajícím do 11. století se esovité záušnice vyskytují jednak na nově vzniklém pohřebišti na Loretánském náměstí, doloženy jsou však již i v areálu hradu – na hřbitovech u kostela Panny Marie a u rotundy/baziliky sv. Víta – a v jeho těsném sousedství na pohřebišti vně jižního opevnění. V hrobech nejsou zpravidla doprovázeny dalšími nálezy, což odpovídá situaci na dalších českých pohřebištech.⁶⁷ Za podstatný moment lze považovat skutečnost, že záušnice z dobře chronologicky vymezeného pohřebiště vně jižního opevnění nepřesahují průměr 30 mm. Hrobové nálezy esovitých záušnic jsou nepřímým dokladem toho, že se v tomto horizontu staly v českém prostředí vůdčím módním prvkem.

	10. (konec 9. stol.?)	11.	12.	13.	Neurčeno	Horizonty
Jízdárna*	+					A
Jelení-Lumbeho zahrada	+					A
Panenská	+					A
Strahov	+					A
Strahov – sídl. situace vně jižního opevnění					+	B-C**
II. nádvoří – u kostela P. Marie		+	+	(+?)		B-C
u rotundy / baziliky sv. Víta		+	+	(+?)		B-C
u baziliky sv. Víta – v chodbě do kostela sv. Bartoloměje			+			C
Loretánské nám.		+	+	(+?)		B-C

Tab. 22: Výskyt esovitých záušnic z pohledu chronologie. * bez západní skupiny pohřebiště Jízdárna, ** esovitá záušnice nalezená v recentní jámě může spadat do kategorie sídlištní nálezy nebo souviset s klášterním horizontem pohřbívání.

Tab. 22: Vorkommen von S-förmigen Schläfenringen aus chronologischer Sicht. * ohne die Westgruppe des Gräberfelds bei der Reitschule, ** der S-förmige Schläfenring aus einer rezenten Grube könnte auf die Kategorie der Siedlungsfunde entfallen oder mit dem klösterlichen Bestattungshorizont zusammenhängen.

Ve třetím horizontu C, tj. ve 12. století, se lze s esovitými záušnicemi setkat na obdobných pohřebištech jako v předchozím horizontu s výjimkou pohřebiště vně jižního opevnění, jehož existenci definitivně ukončila nejpozději na počátku druhé třetiny 12. století výstavba románské hradby. V tomto horizontu se v plné míře projevil další vývoj esovité záušnice jako módního prvku v podobě záušnic velkých průměrů (nad 3 cm), záušnic se žebérkovanou esovitou smyčkou, záušnic českého typu ukončených esovité na obou koncích a záušnic ukončených na jednom konci esovité a na druhém otvorem v roztepaném drátu. Které typy jsou produktem vývoje až 12. století a do jaké míry najdeme na jiných českých a moravských pohřebištech záchytné body pro počátky vývoje některých z nich již ve 2. polovině 11. století, jak naznačila Z. Krumphanzlová (1974, obr. 1), K. Ludikovsky a R. Snášil (1975, 42-43) či jak dokládají mincovní nálezy⁶⁸ (Turek 1948, 532), by mělo být předmětem dalšího studia.

Esovité záušnice z konkrétních pohřebišť není vždy možné začlenit pouze do jednoho z horizontů, ale – jak ukazuje tab. 22 – do rozpětí horizontů dvou. To se týká pohřebišť na Loretánském náměstí, u kostela Panny Marie a u kostela sv. Víta. Možnost detailnějšího chronologického členění je totiž v jejich případě blokována absencí dalšího doprovodného inventáře v horizontech B a C. Ani společný výskyt esovitých záušnic se skleněným

⁶⁷ V hrobech tohoto a následujícího horizontu se lze na českých pohřebištech setkat s doprovodnými nálezy v podobě mincí, náhrdelníků či prstenů (srv. Sláma 1977).

⁶⁸ Záušnice českého typu o průměru kolem 27 mm se vyskytla v jednom z hrobů pohřebiště v Žalanech s denárem z let 1061-1085. Žeběrka na kličkách se objevila již na záušnicích v depotu ze Želčan uloženém do země kolem roku 1050 (Turek 1948, 504, 532, obr. 10). V tomto případě je ovšem třeba upozornit na to, že průměr záušnic z drátu silného 2,5 mm činil pouze 14 mm a nejedná se tedy o typologickou shodnost s velkými exempláři o průměru nad 3 cm.

kroužkem v hrobě LN-357 (*Seznam nálezů I*, př.č. 12905), s náhrdelníkem v hrobě LN-241 (*Seznam nálezů I*, př.č. 12853) či s prsteny (LN-192, LN-264, *Seznam nálezů I*) nepřináší v otázce chronologie nějakou pomoc.

Předložené vymezení jednotlivých horizontů dle nálezů z Pražského hradu a jeho předpolí je třeba chápat jako formální a pracovní. Jeho funkcí je tvořit srovnávací základnu a usnadnit orientaci ve studovaném souboru. Je docela dobře možné, že další studium esovitých záušnic a raně středověkých pohřebišť nás přivede k členění odlišnému.⁶⁹

Specifický problém představuje datování esovitých záušnic malých průměrů, resp. průměrů do 2 cm, na pohřebištech fungujících v mlado- a pozdněhradištním období, tj. v 11.-12./13. století. Datování malých záušnic z celku 5b⁷⁰ z pohřebiště vně jižního opevnění (VJOP) do horizontu B, tj. do 11. století až maximálně prvních decenií 12. století, je opřeno o vztah mezi pohřebištem a opevněními, jednak dřevohlinitou hradbou, jednak hradbou románskou.⁷¹ Mohla by však být položena otázka, proč záušnice malých průměrů do 2 cm – tj. skupin M1-M3 (viz dále) z Loretánského náměstí a ze hřbitovů u kostela P. Marie a u rotundy/baziliky sv. Víta nedatovat již do horizontu A? Optické rozdíly mezi drobnými exempláři z prokazatelně odlišných horizontů nejsou patrné. O co se můžeme opřít? Záušnice horizontu A se vyskytují v dětských i ženských hrobech. To se týká i horizontu B zvláště na Loretánském náměstí, přičemž výskyt záušnic o průměru do 2 cm v dětských hrobech je častý a lze počítat s tím, že se v těchto konkrétních případech jedná o ony exempláře velikostně dětem přiměřené. Dětských hrobů se záušnicemi o průměru 3 cm a větším oproti tomu skokově ubývá. Argumentace interpretací drobných záušnic jako dětských je ovšem argumentací nejslabší. Mnohem podstatnější je fakt, že časnějšímu začátku pohřbívání na Loretánském náměstí nenasvědčují ostatní hrobové vybavy z tohoto pohřebiště, v nichž nenajdeme žádný předmět, který by umožňoval bezpečné datování do 10. století. Určitou vyhlídku do budoucnosti také přinesla rentgenová fluorescenční analýza, která naznačila rozdíly ve volbě materiálu pro výrobu záušnic. Byly-li analyzovány záušnice stříbrné, pak záušnice horizontu A jsou ze slitiny stříbra s minimálním podílem mědi, zatímco záušnice horizontů B-C jsou častěji vyrobeny ze slitiny stříbra s vysokým obsahem mědi. Též v charakteru slitin barevných kovů lze vysledovat dílčí rozdíl (exempláře prokazatelně z horizontu A – čteněji zastoupeny skupiny D2 a D3, horizont B-C – skupiny D4 a D5 – blíže Frána – Tomková, v tomto sborníku). Tato zjištění však bude třeba dále prověřovat na širším vzorku z českých pohřebišť, tak aby se prokázalo, zda se jedná o tendenci fungující v prostředí Pražského hradu či v širším rozsahu. Pokud jde o hřbitovy u kostela Panny Marie a u rotundy/baziliky sv. Víta, pak i když v prvním případě pouze předpokládáme a v druhém bezpečně víme, že se na nich pohřbívalo již v 10. století, nálezové okolnosti esovitých záušnic nejsou takové, aby nás opravňovaly k datování do tohoto období. Obdobně jako na Loretánském náměstí na nich neregistrujeme zastoupení prvků ženských a dětských hrobových vybav 10. století, jako jsou náušnice a náhrdelníky se skleněnými a jantarovými korálky.⁷² Povšimněme si dále, že na

⁶⁹ Je otázkou, zda v případě širšího vzorku pohřebišť nebude v budoucnosti vhodnější zvolit schéma dvou horizontů A-B (existují též pohřebišť, která mají svůj počátek v 10. století a pokračují do 11. století) a B-C/D (11.-12./13. století) s tím, že v případě že jsme schopni odlišit – na základě doprovodných nálezů, nálezů mincí či stratigrafických vztahů – jednotlivá staletí, mluvili bychom o subhorizontech A (konec 9.-10. století), B (11. století), C (12. století), D (13. století).

⁷⁰ Záušnice o průměru do 2 cm z celku 5b z pohřebiště vně jižního opevnění byly nalezeny ve shluku kostí a dřeva při severní stěně jámy hrobu, a to u lebky dospívajícího či velmi mladého jedince. Další exempláře ležely v jižní stěně hrobu 5.

⁷¹ Situace bude detailně popsána v rámci publikace tohoto pohřebiště.

⁷² Jediný segmentovaný korálek z pohřebiště u kostela P. Marie (IIN) lze považovat za naprostou výjimku, za onu výjimku potvrzující pravidlo.

nich nejsou zastoupeny nejmenší záušnice o průměru do 15 mm, které naopak najdeme na pohřebištích v Jízdárně a na Strahově. V případě záušnic z hrobu IIN-043 u kostela Panny Marie se jedná o hrob pod pískovcovou deskou, což podporuje datování do mladohradištního období, resp. do doby po roce 1000. Ostatní exempláře pocházejí ze hřbitovního horizontu a nejsou k detailnímu datování bezprostředně využitelné. Sada záušnic z hrobu III-085 na III. nádvoří u jihozápadního rohu basiliky (př.č. 11540) také není vzhledem k sekundárnímu narušení hrobu využitelná pro detailní chronologickou analýzu. Kromě toho tato sada obsahuje nejen záušnice o průměru do 2 cm, ale i exempláře tento průměr přesahující.

Tuto problematiku je možno uzavřít konstatováním, že datování esovitých záušnic malého průměru je možné nikoliv pouze na základě této charakteristiky, ale až v souvislosti s celkovou nálezovou situací, zvláště stratigrafickou, a s celkovým obrazem pohřebiště, na nichž se vyskytují, což ostatně platí i o záušnicích jiných průměrů. Domnívám se proto, že přítomnost esovitých záušnic o průměru do 2 cm na pohřebištích u kostela Panny Marie, u jihozápadního rohu basiliky sv. Víta a na Loretánském náměstí nelze použít jako jednoznačný důkaz pro jejich uložení na těchto pohřebištích již v 10. století.

Zajímavou otázkou, kterou bude třeba nadále sledovat – ovšem již mimo Pražský hrad –, je výskyt esovitých záušnic v Čechách ve 13. století z hlediska nálezových kontextů. Tuto problematiku otevřel v precizní studii Z. Smetánka (1973, 463-482). Dnes, po více jak třiceti letech od jejího vzniku, bude třeba k tomuto tématu vrátit a prověřit následující hypotézy: 1. názor, že esovité záušnice ve 13. století – přinejmenším v některých oblastech Čech – nevymizely z živé módy, ale již se nestávaly součástí hrobového inventáře; 2. názor, že esovité záušnice ve 13. století nejen nezmizely z rejstříku ženských a dětských ozdob, ale dostávaly se – byť v silně redukované míře – nadále do hrobů; 3. názor, že esovité záušnice ve 13. století již vyšly z módy, avšak ojediněle se ještě dostávaly do hrobů (srv. též Klápště 1994, 171-172; Nechvátal 1999, 128).⁷³ Připomeňme, že v případě pohřebiště, o nichž se domníváme, že na Pražském hradě a jeho předpolích ve 13. století ještě fungovaly (Loretánské náměstí, u kostela P. Marie, u basiliky sv. Víta), nemáme na základě čeho rozlišit, zda záušnice patří pouze 12. století, jak předpokládáme, či zda byly uloženy do hrobu až ve 13. století.

13.4.2. ČLENĚNÍ ZÁUŠNIC Z HLEDISKA TYPOLOGICKÉHO

Základem typologického členění esovitých záušnic je jejich velikost a pouze doplňkově další znaky. Vzhledem k důležitosti kritéria velikosti, je třeba se ještě před tím, než přistoupíme k charakteristice jednotlivých skupin, stručně zastavit u problematiky měření (k tomu též Dresler 2003). Mállokterá záušnice má pravidelný tvar kružnice. Z tohoto důvodu uvádím při popisu zpravidla dvě míry – největší a nejmenší hodnotu průměru, a to bez esovité kličky. Při měření a především srovnávání údajů o měření jednoho a téhož exempláře z různých dob je třeba brát v úvahu primární i sekundární deformaci jejího tvaru. Jako primární deformaci označuji deformaci při nošení záušnice. Zdrojem sekundární deformace může být manipulace se záušnicí po jejím nález – od jejího prostého uchopení (v případě exemplářů z tenčího drátu), přes konzervaci až po měření. Měříme-li posuvným měřítkem, nevyhneme se tu menšímu či většímu stlačení záušnice. Desetiny milimetru a milimetry celé se tak během „druhého života“ záušnic v muzejních

⁷³ Do 1. poloviny 13. století je datován např. soubor esovitých záušnic z Nesvetic na Mostecku (Brych 1989, 311-318).

	M1	M2	M3	S	VT	VT-z	VČ	VČ-z	VP	VP-z	VŠ	VŠ-z	VO	VO-z	ČET	ČET-z	SKD	DF	NE	Celkem
				M3/S			VT/VČ		VČ/VČ/VP	VČ/VP-z							VOB			
Jízdárna – JÍZ	9																			9
Jelení – JEL-LZ			1																	1
Strahov – STK	12																			12
Panenská – PAN	2	1	1																	4
VJOP	1	3	5	7															2	18
Loretánské nám. – LN	14	13	33	65	19	5	15	3	1	4			10	3	5	3		5	30	228
IIN			8	6	3		1		2	1									3	24
IIIN			4	3	1	1		1	1		3	1?	1						1	17
Sídl. nálezy				3	2		3						1				2	1	8	20
Ostatní nálezy	1																			1
Celkem	39	17	52	84	25	6	19	4	4	5	3	1	12	3	5	3	2	9	41	334

Tab. 23: Celkový přehled počtu nálezů esovitých záušnic podle typu a lokalit. Sídlištní nálezy zahrnují nálezy jak v raně středověkých situacích, tak v situacích mladších. Jsou k nim přiřazeny též nálezy z Jeleního příkopu, byť v jejich případě nelze vyloučit původní souvislost s blízkým pohřebištěm u kostela Panny Marie (IIN) či hroby v Jelením příkopu. Kategorie ostatní nálezy zahrnuje esovitou záušnicí ze zásypu novověkého hrobu.

Tab. 23: Gesamtübersicht der Anzahl der Funde von S-förmigen Schläfenringen nach Typ und Fundort. Die Siedlungsfunde sind sowohl aus frühmittelalterlichem Kontext als auch jünger. Dazu werden auch die Funde aus dem Hirschgraben gezählt, obwohl in diesem Fall ein ursprünglicher Zusammenhang mit dem nahegelegenen Gräberfeld bei der Marienkirche (IIN) oder mit den Gräbern im Hirschgraben nicht ausgeschlossen ist. Die Kategorie "weitere" schließt sowohl S-förmige Schläfenringe aus der Verfüllung der neuzeitlichen Gräber.

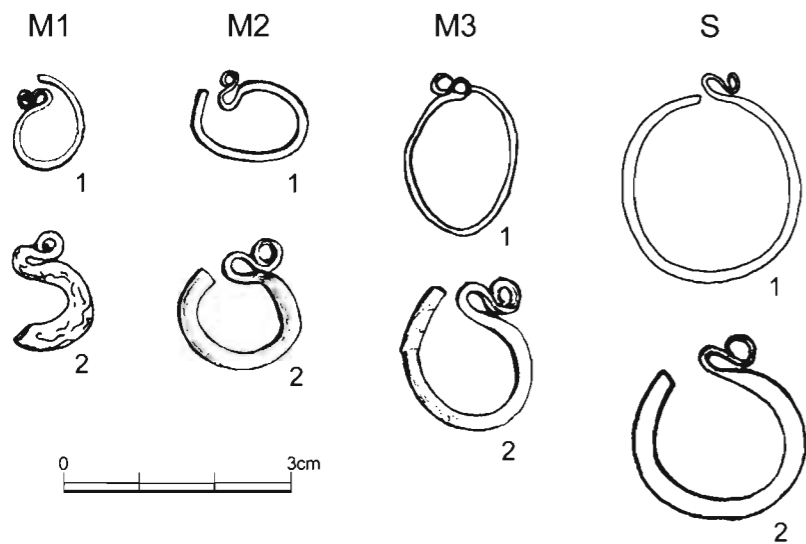
depozitářích s postupem let sčítají. Při opakovaných měřeních jednoho a téhož předmětu z muzejních sbírek se pak můžeme setkat s četnými odchylkami v různých měřeních, z nichž pouze část připadá na vrub měření chybnému. S odchylkami v měření se lze setkat též v případě síly drátu, která se tu zvětšuje díky narůstající korozní vrstvě, tu zmenšuje v důsledku odstranění korozní vrstvy (zpravidla v rozsahu 0,5-max. 1 mm). Při rozřazování záušnic do skupin dle průměru je třeba brát výše uvedené skutečnosti v úvahu. Variabilitu různých měření je třeba brát jako fakt, který nelze odstranit. Ostatně formální třídění je pouze nástrojem, který má umožnit snazší orientaci a srovnání ve velkých souborech, nikoliv cíl.

Záušnice z Pražského hradu a jeho předpolí můžeme rozřadit do následujících skupin (tab. 23; 24):

Skupina M1 (malé 1; obr. 10)

Min. průměr: do 15 mm, max. průměr: do 15 mm. Síla drátu se nejčastěji pohybuje do 2 mm. Výjimkou je záušnice LN-12835 vyrobená z drátu o síle 4 mm a šíři es 4,5 mm. Šíře es se v ostatních případech pohybuje od 1,5 do 3,5 mm. Na žádném exempláři nebylo prokázáno plátování stříbrem. Záušnice z hrobů dětí i dospělých žen z pohřebiště Jízdárna (JÍZ), Strahov (STK) a Panenská (PAN) patří do horizontu A. Pokud byl proveden materiálový průzkum, byly vyrobeny ze stříbra s jen minimálním podílem mědi (B1)⁷⁴ nebo ze slitiny mědi se zinkem (D3). Záušnice z pohřebiště vně jižního opevnění (VJOP) časově spadá do horizontu B a byla vyrobena ze slitiny skupiny D4. V případě pohřebiště na Loretánském náměstí (LN) nelze rozlišit, zda se jedná o záušnice 11. či 12. století, čili z horizontu B či C, zvláště víme-li, že se často jedná o hroby dětské. Vyrobeny byly buď ze stříbra lepší (B1) či častěji horší kvality (B2), nebo ze slitiny skupiny D4.

⁷⁴ Popis jednotlivých materiálů, z nichž byly vyráběny esovité záušnice blíže viz Frána – Tomková, v tomto sborníku. Je třeba zdůraznit, že analyzován byl relativně pouze úzký výběr záušnic a uvedené závěry platí pouze pro konkrétní analyzované jedince, nikoliv pro jednotlivé skupiny záušnic jako celky.

Obr. 10: Esovitě záušnice malých a středních průměrů – skupiny M1, M2, M3, S.
Abb. 10: S-förmige Schläfenringe mit kleinem und mittlerem Durchmesser – Gruppen M1, M2, M3, S.

Skupina M2 (malé 2; obr. 10)

Min. průměr: do 15 mm, max. průměr: 15-20 mm. Síla drátu se pohybuje od 1 do 3 mm. Šíře es se pohybuje od 2,5 do 5 mm. Na první pohled v rámci této skupiny můžeme ještě rozlišit exempláře „malé tenké“ o síle drátu 1-1,5 mm a „malé silné“ o větší síle drátu. Na žádném exempláři nebylo prokázáno plátování stříbrem. Pouze záušnice z pohřebiště na Panenské, kterou mimochodem od skupiny M1 dělí pouze 0,5 mm, spadá pravděpodobně do horizontu A. Nálezy z pohřebiště vně jižního opevnění (VJOP) patří horizontu B, z pohřebiště na Loretánském náměstí (LN) horizontům B-C. Detailně analyzované exempláře byly vyrobeny ze slitin skupiny D4 a D5 (slitiny Cu, Sn a Zn).

Skupina M3 (malé 3; obr. 10)

Min. průměr: 15-19 mm. Max. průměr: 15-20/21 mm. Síla drátu se pohybuje od 1 do 3,5 mm. Šíře es se pohybuje od 2,5 do 5 mm. I v rámci této skupiny můžeme rozlišit exempláře „malé tenké“ o síle drátu 1-1,5 mm a „malé silné“ o větší síle drátu. Překvapivě se v této skupině objevila záušnice z hrobu JEL-1/37 z Jelení ulice (materiálová skupina D2 – klasický bronz) a patří do ní též jedna ze záušnic z pohřebiště na Panenské (materiálová skupina D4). Obě zastupují horizont A. Několik záušnic z pohřebiště vně jižního opevnění (VJOP) reprezentuje horizont B. Dále byly tyto záušnice zastoupeny v horizontech B-C na Loretánském náměstí (LN), nově pak na hřbitově u kostela Panny Marie na II. nádvoří (IIN) a u rotundy/baziliky sv. Víta (IIIN). Detailně analyzované exempláře byly vyrobeny buď ze stříbrného drátu, ovšem s vysokým podílem mědi (B2) nebo ze slitin skupiny D4 a D5 (slitiny Cu, Sn a Zn). V této skupině M 3 již byly poprvé zjištěny záušnice stříbrem plátované, a to z Loretánského náměstí (LN) a ze hřbitova u kostela Panny Marie na II. nádvoří (IIN). Plátování záušnic chápou jako technologickou charakteristiku, která neznamená jejich typologické vyčlenění v rámci hlavních skupin. Pro přehlednost je však v tabulce uvádím zvlášť a označuji je názvem hlavní skupiny s příponou *p*.

Celkově můžeme konstatovat, že skupina M 1 je méně početná než další dvě dohromady. Může se zdát, že záušnice skupin M 2 a M 3 jsou si tak podobné, že je zbytečné je rozlišovat. Jejich vydělení však přineslo závěr, že ve studovaném souboru můžeme doložit plátování záušnic až ve skupině M 3, tj. od průměrů nad 15 mm. Je také důležité při sledování kombinací esovitých záušnic různých průměrů v rámci jednoho hrobového celku.

Skupina S (střední, dvoucentimetrové; obr. 10)

Min. průměr: 20-29 mm, max. průměr 20-29/31 mm. Síla drátu kolísá od 1,5 nejčastěji do 3 mm, u plátovaných až do 4-4,5 mm, výjimečně do 5 mm. Šíře es se zpravidla pohybuje od 2 do 4 mm, zřídka do 5-6 mm. V rámci studovaného souboru mezi nimi nenajdeme žádný exemplář z 10. století, tj. z horizontu A. Záušnice z pohřebiště vně jižního opevnění reprezentují horizont B. V tomto případě blíže neoddelitelné horizonty B-C zastupují velmi početné nálezy záušnic z Loretánského náměstí. Vyskytují se též u kostela P. Marie a u kostela sv. Víta. Část záušnic z Loretánského náměstí, z pohřebiště vně jižního opevnění a na II. nádvoří u kostela Panny Marie byla stříbrem plátována. Na záušnici LN-př.č. 12815 byl prokázán též zlatý plátek. Detailně analyzované exempláře byly vyrobeny ze slitin skupiny D4 a D5 (slitiny Cu, Sn a Zn). Registrovány jsou poprvé nálezy v sídlištních situacích.

Skupina S záušnic střední velikosti, které tvoří nejpočetnější skupinu záušnic studovaného souboru, v sobě zahrnuje podskupinu M3/S. Min. průměr: do 20 mm, max. průměr: 20-29 mm. Systém podskupin řeší tu situaci, kdy se min. průměr záušnice pohybuje pod min. průměrem hlavní skupiny. Tedy zatímco charakteristika exempláře skupiny S je např. 22x24 mm, charakteristika exempláře podskupiny M3/S je 18x23 mm. Podskupina je vždy přiřazena k hlavní skupině podle max. průměru.

Skupina VT (velké, třicentimetrové; obr. 11)

Min. průměr: 30-39 mm, max. průměr: 30-41 mm. Síla drátu kolísá od 1,5 do 4 mm. Šíře es se pohybuje od 2 do 5,5 mm. Vyskytují se hlavně na Loretánském náměstí, dále pak u kostela P. Marie, u baziliky sv. Víta, tedy na pohřebištích, kde se pohřbívalo i v průběhu 12.-13. století. Nenajdeme je naopak na pohřebišti vně jižního opevnění, které již zaniklo nejpozději v souvislosti s výstavbou románské hradby. Poprvé se na esovitých kličkách objevují zdobná žebírka (LN, IIIN). Esovitě záušnice se žebírky na esovitém ukončení chápou – v souladu s pojetím P. Dreslera (2003, 52) – pouze jako varianty, které v tabulce uvádím zvlášť a označuji je názvem hlavní skupiny s příponou *z*. Ojedinele se vyskytly stříbrem plátované exempláře (LN, IIIN). Detailně analyzované exempláře byly vyrobeny ze stříbra (B2), olova (C), ze slitin skupiny D2 (bronz se stopovým výskytem zinku), D4 a D5 (slitiny Cu, Sn a Zn). Registrován je též nález v sídlištní situaci – objektu na Jiřském náměstí (nepublikováno, výzkum J. Frolík – J. Žegklitz v roce 1986).

U tohoto typu záušnic je třeba učinit malý chronologický exkurs. Dle typologicko-chronologického schématu M. Zápotockého (1965) a V. Šikulové (1959) i dalších autorů (např. Nechvátal 1999, 122-128) jsou tyto záušnice zpravidla datovány do 12. století, případně dokonce do 13. století (sídlištní nález z Bratronic – Smetánka 1973, 463 an.) a tudíž odpovídají horizontu C definovanému pro námi studovaný soubor. Ve Velkých Hostěrádkách v hrobě 24 však byly záušnice o průměru 35x40 mm a 40x33 mm uloženy spolu s mincí Oldřicha (1092-1114), přičemž ovšem existují pochybnosti o jednoznačném zařazování denárů tohoto typu do doby vlády Oldřicha v brněnském údelu a dle autora rozboru je vhodnější datovat denár do konce vlády Konrádovy, tedy do 80.-90. let 11. století. Z toho je odvozena pravděpodobná doba uložení do hrobu 1080-1090 a pravděpodobná doba zhotovení 1065-1080 (Ludíkovský – Snášil 1975, 31, 42-43). Předložená úvaha uvádí fakticky nejnižší možné datování a nelze na jejím základě – mj. i v souvislosti s nejasnostmi s časovým zařazením denáru – zcela jednoznačně vyloučit ono mladší datování do 12. století. Na druhé straně nás však vede ke zbystrění pozornosti

u této skupiny záušnic, tak abychom při jejím dalším studiu nepřehlédli případné další doklady použití záušnice této velikostní kategorie již ve 2. polovině 11. století.

Skupina VČ (velké, čtyřcentimetrové; obr. 11)

Min. průměr: 40-49 mm, max. průměr: 40-51 mm. Podskupina VT/VČ: min. průměr: 30-39 mm, max. průměr: 40-49 mm. Síla drátu kolísá mezi 1 až 4 mm, šíře es se pohybuje od 3 do 4,5 mm. Esovité ukončení je hladké či s žeběrky. Plátování není ve studovaném souboru bezpečně prokázáno. Jejich výskyt se prakticky omezuje na Loretánské náměstí a ojediněle se vyskytly též na pohřebištích u kostela Panny Marie a na III. nádvoří v horizontu C. Detailně analyzované exempláře byly vyrobeny ze slitin skupiny D2 (bronz se stopovým výskytem zinku), D4 a D5 (slitiny Cu, Sn a Zn). Registrovány jsou též nálezy v sídlištních situacích.

Skupina VP (velké, pěticentimetrové; obr. 11)

Min. průměr: 50-59 mm, max. průměr: 50-60 mm. Podskupina VČ/VP: min. průměr: 40-49 mm, max. průměr: 50-60 mm. Síla drátu se pohybuje od 2,3 do 3 mm, šíře es od 4,5 do 6 mm. Esovité zakončení je hladké i se žeběrky. Esovité zakončení je hladké i se žeběrky. Vyskytují se na Loretánském náměstí a na II. nádvoří u kostela Panny Marie. Na týchž pohřebištích a na hřbitově u baziliky sv. Víta na III. nádvoří se objevují též exempláře podskupiny VČ/VP, jež charakterizuje min. průměr 40-49 mm a max. průměr: 50-60 mm. Detailně analyzované exempláře byly vyrobeny ze slitiny skupiny D4 a D5 (slitiny Cu, Sn a Zn). Nejsou registrovány nálezy v sídlištních situacích.

Skupina VŠ (velké, šesticentimetrové; obr. 11)

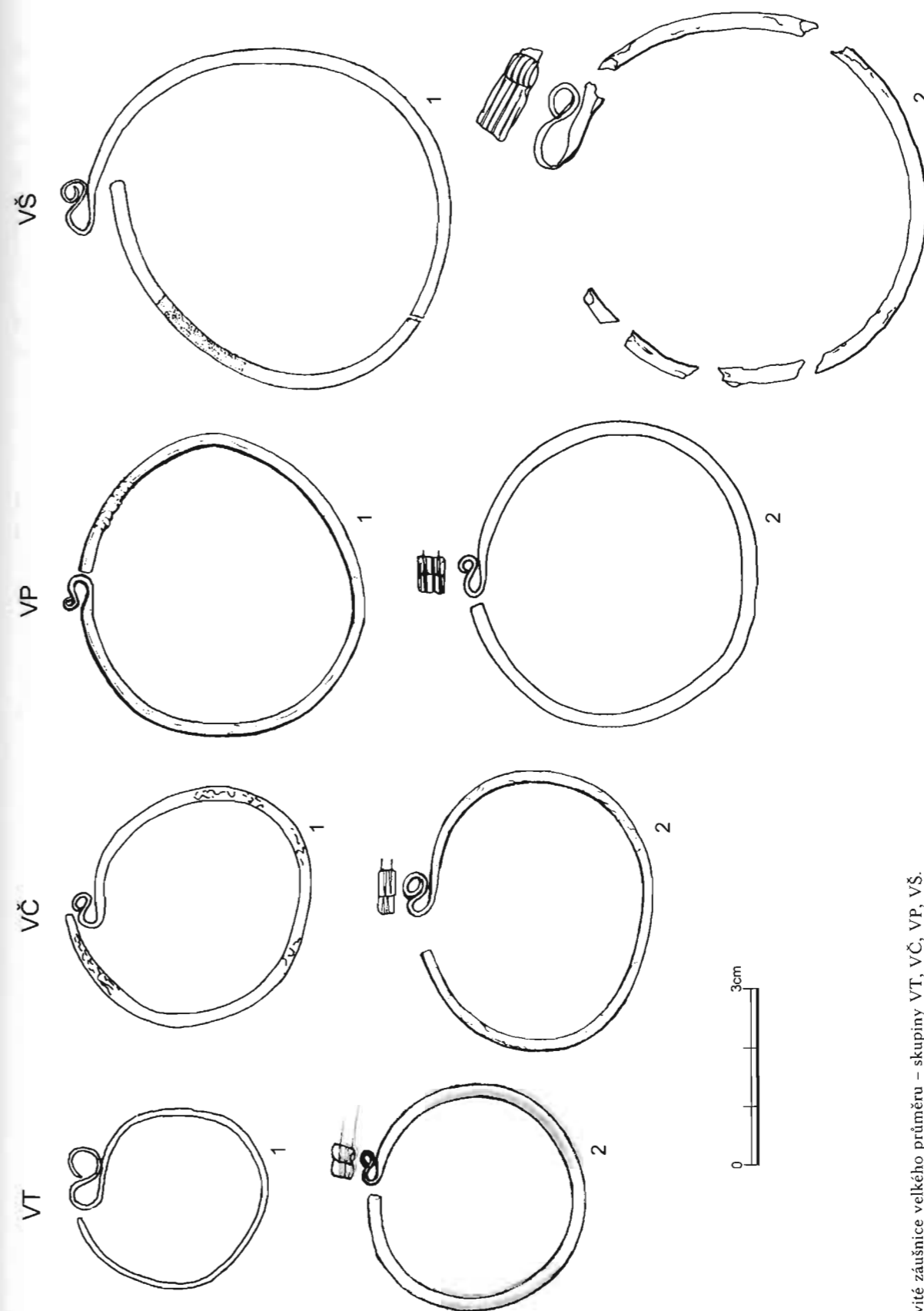
Min. průměr: 60-69 mm, max. průměr: 60-69 mm. Síla drátu kolísá mezi 2,5 až 3 mm, šíře es od 3 do 4,9 mm. Vyskytly se pouze v jednom hrobě IIIN-237 u baziliky sv. Víta a velikostí odpovídají horizontu C. Jeden z poškozených exemplářů snad téhož průměru se vyznačoval esovitým ukončením se žeběrky.

Skupina VO (velké s otvorem; obr. 12)

Je charakteristická velkým průměrem v kategorii pěti a šesticentimetrových záušnic a otvorem na druhém konci záušnice. Min. průměr: 50-67 mm, max. průměr: 54-68 mm. Síla drátu se pohybuje od 2 do 2,5 mm, šíře es od 3,5 do 4,5 mm. Esovité zakončení je hladké i se žeběrky. Vyskytly se v hrobech LN-264, LN-265 a LN-272 na Loretánském náměstí a dále v hrobě IIIN-158 v románské chodbě vedoucí k bazilice sv. Víta. Velikostí odpovídají horizontu C. Detailně analyzované exempláře byly vyrobeny ze slitin skupiny D2 (Cu a Sn, stopově zinek) a D5 (slitiny Cu, Sn a Zn). Registrován je též nález v sídlištní situaci.

Skupina VOB (velká s otvorem a bubínky; obr. 12)

Ze sídlištní situace na Jiřském náměstí (výzkum J. Frolík, J. Žegklitz) datované do 13. století pochází záušnice o průměru 54 mm(?) s jedním koncem ukončeným esovitou klíčkou a druhým koncem s otvorem. Na hlavní oblouk jsou navlečeny bubínky.

Obr. 11: Esovité záušnice velkého průměru – skupiny VT, VČ, VP, VŠ.
Abb. 11: S-förmige Schläfenringe mit großem Durchmesser – Gruppen VT, VČ, VP, VŠ.

Skupina ČET (český typ; obr. 12)

Je charakteristická esovitým ukončením obou konců záušnice. Min. průměr: 27-46 mm, max. průměr: 28-49 mm. Síla drátu se pohybuje od 2 do 5 mm, šíře es od 3,5 do 5 mm. Esovité zakončení je hladké i se žebérky. Plátování je doloženo u exemplářů o průměru do 30 mm. Vyskytly se pouze na Loretánském náměstí v horizontu C, menší exempláře by snad mohly patřit již do horizontu B. Detailně analyzované exempláře byly vyrobeny ze slitin skupiny D2 (bronz se stopovým výskytem zinku), D4 a D5 (slitiny Cu, Sn a Zn) a F (Sn). Není registrován nále v sídlištní situaci.

Skupina SKD (kordovaná; obr. 12)

Je charakteristická spletením z více pramenů drátku. Jediný exemplář ze sídlištní situace z Jiřského náměstí (výzkum J. Frolík, J. Žegklitz v roce 1985) byl spleten ze dvou drátků s tím, že jeden drátek byl na konci esovitě roztepán a druhý ponechán volně. Průměrem se záušnice řadí do skupiny záušnic středních (průměr 20-29 mm).

Skupina DF (deformity)

Mezi nálezy esovitých záušnic se lze setkat s exempláři extrémně deformovanými či rozvinutými. Svědčí to jak o sekundárních procesech působících na záušnice v hrobech i mimo ně, tak v některých případech o možném sekundárním využití této původně ozdoby. Deformovány jsou záušnice různých průměrů, síly drátu i šíře esovité kličky. Vyskytují se na Loretánském náměstí, na pohřebišti u kostela P. Marie (IIN) a též v sídlištní situaci.

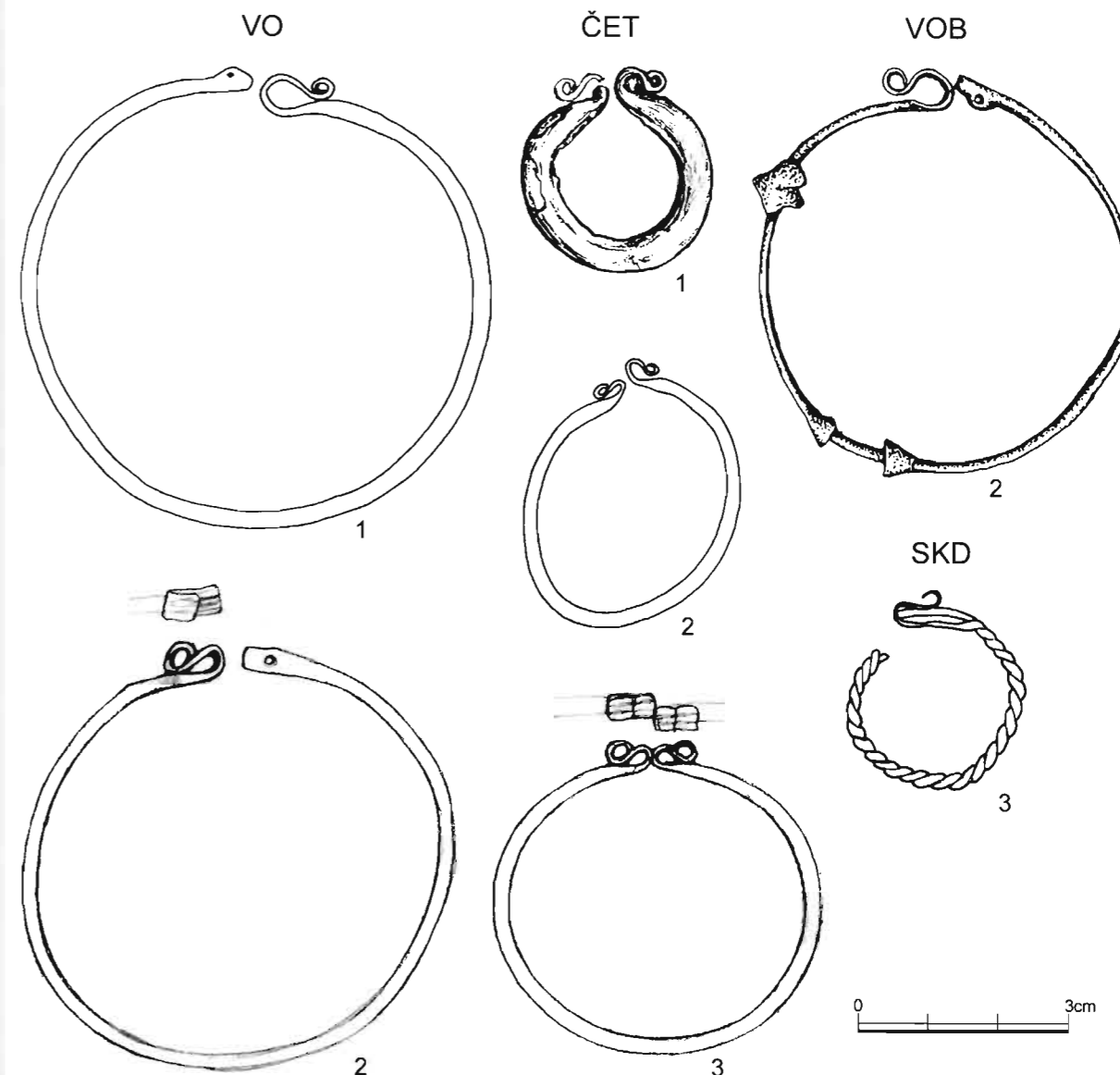
Skupina NE (neurčeno, neznámo, neidentifikováno)

V souboru jsou evidovány též blíže nezařaditelná torza záušnic, záušnice s nejistou lokalizací a záušnice, které jsou ztraceny či dosud se je nepodařilo ve sbírkách dohledat. V případě ztracených záušnic z pohřebiště na Loretánském náměstí je ovšem třeba upozornit na to, že některé se zřejmě skrývají pod záušnicemi problematických přírůstkových čísel.

13.4.3. ČLENĚNÍ ZÁUŠNIC Z HLEDISKA MATERIÁLU

Přehlédneme-li celkově fond esovitých záušnic z pohledu materiálů, z nichž byly vyrobeny, můžeme konstatovat, že v rámci detailně analyzovaných exemplářů dominují záušnice vyrobené ze slitin barevných kovů. V těch případech, kdy byla provedena J. Fránou rentgenová fluorescenční analýza, byly prokázány slitiny D2-D5 (Frána - Tomková, v tomto sborníku), nebyl zaregistrován exemplář skupiny D1, tj. bronz, resp. slitina mědi s cínem bez příměsi zinku. Srovnávat četnost zastoupení jednotlivých slitin by nemělo smyslu, neboť se jedná o náhodný výběr vzorků.

Další - menší - skupina záušnic byla vyrobena ze stříbra. Zvláště se s nimi setkáváme v horizontu A na pohřebišti Jízdárna. Dvojice záušnic se vyskytla hrobě JÍZ-2/82 ve východní skupině pohřebiště Jízdárna, 19 záušnic pak v pěti hrobech západní skupiny téhož pohřebiště. V hrobě 9/72 bylo přitom zjištěno deset malých stříbrných silnějších esovitých záušnic a v hrobě 4/72 dvě esovité záušnice (Smetánka - Hrdlička - Blajerová 1973, 269, Tab. 1:2; 1974, 392-393, obr. 5). Stříbrné záušnice se vyskytly i v následujících horizontech, a to ve skupinách záušnic malých M 1, M 2 a M 3. Zatímco v případě, že byla provedena analýza materiálu záušnic horizontu A, jednalo se častěji o minimálně znečištěné stříbro (materiálová skupina B1), v případě esovitých záušnic následujících horizontů bylo častěji zjištěno stříbro s relativně vyšším obsahem mědi (materiálová skupina B2, blíže

Obr. 12: Esovité záušnice velkého průměru, českého a dalších typů - skupiny VO, VOB, ČET, SKD.

Abb. 12: S-förmige Schläfenringe mit großem Durchmesser, böhmischer und anderer Typen - Gruppen VO, VOB, ČET, SKD.

Frána-Tomková, v tomto sborníku). Zda-li se jedná o náhodné zjištění, bude třeba prokázat na větším srovnávacím vzorku zahrnujícím i další česká pohřebiště.⁷⁵

Na dalším průzkumu je také rozlišení stříbření záušnic, které bylo sice v některých případech I. Borkovským slovně uvedeno, zatím se jej však nepodařilo prokázat analyticky.

Stříbro bylo dále použito v podobě plátků kryjících jádro z levnějšího materiálu. Ukázalo se, že jádra těchto záušnic jsou prakticky z čisté mědi, k plátování bylo použito stříbrného plechu s menším i větším obsahem mědi (Frána - Tomková, v tomto sborníku). Plátování je typické zvláště pro skupiny záušnic o průměru 15-20 mm (M3) a 20-30 mm (S). Tuto technologii bezpečně registrujeme ještě vzácně u záušnic VT o průměru 30-40 mm. U větších záušnic je sporné a může je prokázat až další materiálový průzkum.

Záušnice z olova (materiálová skupina C), vyznačující se dnes velmi neestetickým vzhledem,

⁷⁵ Souběh esovitých záušnic vyrobených ze stříbra lepší i horší kvality, mj. i se záušnicemi stříbrem plátovanými, je doložen na pohřebišti 10. století u Hlohoviček (Frána 1994, 107; Lutovský - Tomková 1994, obr. 2).

byly zjištěny pouze na hřbitově u kostela P. Marie (IIN). Nepříliš estetickým dojmem působí i záušnice z cínu s vysokou příměsí olova z hrobu LN-588 (*Seznam nálezů II*, př.č. 12952).

Na rozdíl od pohřebišť budečské aglomerace⁷⁶ nebyla na pohřebištích na předpolí Pražského hradu nalezena žádná zlatá esovitá záušnice.

K zajímavým exemplářům patří záušnice LN-př.č. 12815 (skupina S), která je nejen stříbrem plátovaná, ale na níž průzkum doložil též stopy zlatého plátku. V případě údajně zlacené záušnice LN-př.č. 13005/4 (skupina VT) nebylo RFA zlacení prokázáno, zlatavý ostrůvek je původním povrchem záušnice ze slitiny mědi a zinku. Údajné zlacení záušnic IIN-př.č. 10808 (skupina VO) zatím nebylo analyticky ověřeno.

13.5. KOMBINACE ESOVITÝCH ZÁUŠNIC

Záušnice se v hrobech vyskytují v různém počtu. V hrobech všech tří horizontů se setkáme jak s jednou až dvěma záušnicemi, tak se sadami tvořenými jejich většími počty, zpravidla od 4 do 10 kusů. Zatímco sady záušnic z horizontu A (10. století) se na pohřebištích na předpolí Pražského hradu projeví jako velikostně, materiálově a technologicky v zásadě jednolitě, u sad záušnic z horizontů B a C se setkáváme se sadami velikostně, materiálově i technologicky různorodými. To, že se v jedné sadě sešly záušnice z různých materiálů, je doloženo např. v soupravě LN-př.č. 12850 v podobě záušnice ze slitiny barevných kovů a záušnic stříbrem plátovaných. K širšímu porovnání materiálových kombinací však nemáme zatím dostatek podkladů. Zaměříme se nyní na sledování velikostních kombinací esovitých záušnic. Čtenář si o nich učiní nejlepší přehled, podívá-li se na poslední sloupec *tab. 24*. Na jedné straně se často kombinují – poměrně logicky – skupiny M1-M2-M3, na straně druhé M3 (včetně podskupiny M3/S) a S. Dále pak S-VT-VČ či VT-VČ a VČ-VP. Z toho vyplývá, že se v sadách záušnic objevují zpravidla záušnice z velikostně blízkých skupin. Zdánlivou výjimkou jsou záušnice LN-př.č. 12835, z nichž jedna má průměr do 15 mm (M1), druhá pak 36-43 mm (VT/VČ). Ovšem obě pocházejí ze záspy hrobu a není tak jisté, že byly původně součástí jedné sady. Pro budoucí studium lze stanovit hypotézu, že záušnice se častěji kombinují s velikostně blízkými skupinami, než se skupinami velikostně vzdálenými.

13.6. MÓDNÍ VYUŽITÍ ESOVITÝCH ZÁUŠNIC

Způsoby nošení esovitých záušnic byly popsány již L. *Niederlem* (1913, 601-602),⁷⁷ obsáhle se jim věnovala K. *Musianowicz* (1948-1949), poslední shrnutí je zpracováno v práci P. *Dreslera* (2003).

Soubor z pohřebišť Pražského hradu a jeho předpolí ilustruje již dříve formulované poznatky. Řetízkovitě spojené esovité záušnice jsou bezpečně doloženy z pohřebišť na Strahově (STK-6/2001; *Dragoun*, v tomto sborníku) i na Loretánském náměstí (LN-př.č. 12949 - částečně). Jen na okraj připomeňme, že na Strahově leželo 10 řetízkově propo-

⁷⁶ Ze zlatého drátu byly vyrobeny záušnice z hrobu 8 v Zákolanech (*Šolle* 1982, 191, obr. 10).

⁷⁷ „Je sice pravděpodobno, že se nosily i prostě zapletené do vlasů a že esovitý háček sloužil (a vůbec se vytvořil) k tomu, aby se vlasy v něm zadržely a tím kroužek na kadeři byl připevněn. Ale z příčin pochopitelných nemáme pro tento předpoklad přímých dokladů. Za to máme značnou řadu dokladů, které ukazují, že se záušnice nosily připevněné na proužku tkané látky nebo kůže nebo i dřeva (lýka?), jsouce provlečeny dírkami v proužku... V hrobě se nalézají záušnice ponejvíce po jedné, ale někdy i 8 a 10 na lebce na skrání, na horní čelisti nebo pod čelistí a je viděti, že proužky, na nichž byly zavěšeny, splývaly po stranách lebky, – častěji jenom po jedné straně – a že musily býti ovšem samy opět připevněny na hlavě, patrně na čelence, jak jsme již výše ukázali. Jinde ovšem, kde řada kroužků sedí pevně v kůži nebo prkénku, byl patrně vrkoč nebo cop jimi protažen. Také občas viselo záušnic několik prostě v sebe zavěšených“

jených záušnic v hrobě zhruba dvouletého dítěte nikoliv v oblasti hlavy, ale levé ruky. Kozené pásy, do nichž mohly být záušnice zavěšeny, se nedochovaly. Blíže neurčené fragmenty textilu či kůže se dochovaly pouze u dvou záušnic z hrobu IIN/JN-237 ze hřbitova u baziliky sv. Víta a otisk textilu – dle určení H. Březinové s plátovou vazbou – byl zachycen na záušnici LN-12815.

Z hlediska umístění byly rozpoznány následující polohy: a) v týlu – netýká se záušnic o průměru nad 3 cm; b) asymetricky po levé či pravé straně lebky (1-2 ks) – záušnice skupiny M a S; c) symetricky po obou stranách lebky v počtech 1+1, 4+4, 5+5 – záušnice skupin M, S a VČ; d) asymetricky po obou stranách lebky 3+4 - záušnice skupiny S a VČ, v případě záušnic skupiny VČ jsou přitom kombinovány větší a menší exempláře této skupiny (LN-př.č. 12900, LN-př.č. 12935). Kromě toho se vyskytly esovité záušnice v následujících kombinacích a polohách: LN-296 (př.č.12884) – po obou stranách lebky spánku, 6 u pravého spánku a pod krkem, 4 na týlu; LN-238 (př.č. 12852) – jedna malá na pravém žeburu, 4 pod klíční kostí, 1 na pravé části horní čelisti; LN-92 (př.č. 12782) – jedna u levého ucha, jedna na pravé straně prsou; LN-73 (př.č. 12773) – na pravé straně prsou, v linii lokte mezi žebry (údaje o polohách esovitých záušnic podle *Seznamu nálezů* a podle *Borkovský-NZ*). V případě poslední skupiny je však třeba brát v úvahu možné sekundární posuny záušnic.

Pokud z pohřebišť na Loretánském náměstí existují fotografie detailů lebek s esovitými záušnicemi, pak je patrné, že esovité záušnice ležely zpravidla tak, že esovité ukončení směřovalo k líci lebky pohřbeného jedince (nikoliv k týlu, nikoliv směrem nahoru či dolů).

13.7. ZÁVĚR

Podíváme-li se na studovaný soubor jako na celek, můžeme konstatovat, že se nevymyká ze souboru českých esovitých záušnic a že pro něj platí celá řada závěrů již v literatuře konstatovaných. Nápadný úbytek záušnic velkých průměrů oproti záušnicím menších rozměrů (M a S) jak z hlediska kvantity, tak z hlediska četnosti jejich výskytu lze doložit jak na středočeských pohřebištích (srv. *Sláma* 1977), tak na Litoměřicku (*Zápotocký* 1965). Čteme-li závěry M. Zápotockého vyplývající z detailní a precizní analýzy záušnic z Litoměřicka, těžko lze dospět k výstižnějším formulacím. V konfrontaci s touto analýzou bych proto upozornila pouze na dva momenty. První z nich se dotýká velikosti záušnic a jejich chronologie. Pohřebiště v Jelení ulici – Lumbeho zahradě přineslo doklad, že i v počátečním období výskytu esovitých záušnic, které spadá do Zápotockého keramického období, se mohou ojediněle vyskytnout záušnice, jejichž průměr překračuje průměr 15-16 mm, a to i v přímé kombinaci s nádobou (srv. *Zápotocký* 1965, 235). Druhé zajímavé zjištění poskytuje kvantitativní srovnání souboru z Pražského hradu včetně předpolí a Litoměřicka (tam stav v 1. polovině 60. let 20. století). Z celého Litoměřicka jsou totiž esovité záušnice známy z 62 lokalit v počtu přesahujícím 350 kusů (*Zápotocký* 1965, 230). Jen o málo menší počet záušnic pochází z několika pohřebišť soustředěných na Pražském hradě a v jeho nejbližším okolí. Kdybychom ke studovaným záušnicím připočetly nálezy záušnic ze západní skupiny Jízdárna a z malostranských pohřebišť, kvantitativní nepoměr mezi pražskou raně středověkou aglomerací (Pražský hrad – Hradčany – Malá Strana) a Litoměřickem by se ještě zvýraznil.

Cílem exkursu věnovaného esovitým záušnicím nebylo vyřešit všechny otázky spojené s tímto jednoduchým šperkem, ale poskytnout jeho detailní charakteristiku. Ta pak otevírá brány k dalším otázkám, na jejichž řešení bude možno soustředit pozornost v budoucnosti.

Lokalizace	Č. hrobu	Dětský	Př.č.	Obr.	Průměr (mm)	Síla drátu (mm)	Šíře es (mm)	Materiál 1	Č. měření	Mat. skup.	Materiál 2	Kombinace
Malé												
M 1												
JÍZ	7/51	x	13282	1	12x14	1,5	3	bronz	10781	D3	Cu+Zn	
JÍZ	7/51	x	13282	2	11x14	1	2	bronz, Au?	10782	D3	Cu+Zn	
JÍZ	7/51	x	13282	3	12x15	1,5	3	bronz, Au?	10780	D3	Cu+Zn	
JÍZ	7/51	x	13282	4	12x13	1	2	bronz	10779	D3	Cu+Zn	
JÍZ	7/51	x	13282	5	9x12	1	1,5	bronz	10783	B1	Ag	
JÍZ	7/51	x	13282	6	12	1,5	3	bronz	10777-8	D3	Cu+Zn	
JÍZ	96		13318		9x12	1,5	2	Ag				
JÍZ	2/82			1	11x13,3	1,75		Ag, Au				
JÍZ	2/82			2	11,2x12,6	1,5		Ag, Au	12630	B1	Ag	
PAN			54891	3	12x14	2	4	bronz				
PAN			54890	1	14x15	2	3,5	bronz	10769	D3	Cu+Zn	
STK	26/78				12x15			bronz				
STK	6/2001	x			8x10	1	2	bronz, Au?				
STK	6/2001	x			9x10	1	2	bronz, Au?				
STK	6/2001	x			9	1	2	bronz, Au?				
STK	6/2001	x			10x11	1	2	bronz, Au?				
STK	6/2001	x			10x11	1	2	bronz, Au?				
STK	6/2001	x			10x11	1	2	bronz, Au?				
STK	6/2001	x			9	1	2	bronz, Au?				
STK	6/2001	x			9x10	1	2	bronz, Au?				
STK	6/2001	x			10x11	1	2	bronz, Au?				
STK	6/2001	x			10x11	1	2	bronz, Au?				
STK	15/2001				10x13	1,5	2	bronz				
LN	16		12730	4	12,5x15	1,5	3					M 1, M2
LN	16		12730	6	10x12,5	1,5	2	bronz				M 1, M2
LN	16		12730	7	12,5x15	2	3					M 1, M2
LN	nad H 32	x	12747	1	13x14,5	2,5	3	bronz	13027-29	B2	Ag	
LN	nad H 32	x	12747	2	12	2	2,5	bronz	13010	B1	Ag	
LN	nad H 32	x	12747	3	12x14,5	1,5/1	neměřit.	bronz	13011	B2	Ag	
LN	201-zásyp		12835	1	13	4	4,5	bronz	13053-4	D4	Cu+Zn/Sn	
LN	204	x	12836		15/14	2/1,5	2,25	Ag	13008-9	B2	Ag	
LN	212	x	12841	8	14,5x15	2,5	4,5	bronz				M1, M2, M3

Lokalizace	Č. hrobu	Dětský	Př.č.	Obr.	Průměr (mm)	Síla drátu (mm)	Šíře es (mm)	Materiál 1	Č. měření	Mat. skup.	Materiál 2	Kombinace
Malé												
M 2												
PAN			54893	2	13x15,5	1,5	neměřit.	bronz	10771	D4	Cu+Zn/Sn	
LN	16	?	12730	1	14x15,5	1,5	2,5	Ag				M1, M2
LN	16	?	12730	2	13x16,5	1,5	3	Ag				M1, M2
LN	16	?	12730	3	13x15/16	2						M1, M2
LN	16	?	12730	5	14,5x17	2	3					M1, M2
LN	16	?	12730	8	14x16	2	3	bronz				M1, M2
LN	212	x	12841	1	14,5x18	2,5	4,5	bronz				M1, M2, M3
LN	212	x	12841	2	11x16,5	1,5	2,5	bronz	13062-3	D5	Cu+Zn+Sn	
LN	212	x	12841	3	12,5x18	3	4	bronz				M1, M2, M3
LN	212	x	12841	4	14x16	2,5	4	bronz				M1, M2, M3
LN	212	x	12841	5	13x16	2,5	4	bronz				M1, M2, M3
LN	212	x	12841	7	14,5x17,5	3	4,5	bronz				M1, M2, M3
LN	237	x	12850	3	11x16	1	2,5	bronz	13066-7	D4	Cu+Zn/Sn	
LN	357	x	12905	4	14,5x18,5	2	2,5	bronz				M1, M2, M3, S
VJOP	5a		51	5a/1	13x16	1,5-2/1,5		bronz				M1, M2, M3
VJOP	5-příměs?		68/1	5/1	13x18	1,5	2	bronz	12650	D4	Cu+Zn/Sn	
VJOP	5-příměs?		68/2	5/2	14x16,5	1,5	2	bronz	12649	D4	Cu+Zn/Sn	

Lokalizace	Č. hrobu	Dětský	Př.č.	Obr.	Průměr (mm)	Síla drátu (mm)	Šíře es (mm)	Materiál 1	Č. měření	Mat. skup.	Materiál 2	Kombinace
Malé												
JEL-LZ	1/37		12 500		15,5x21	1	2,5	bronz	12 648	D2	Cu+Sn (Zn)	
PAN			54892	4	15x18	1,5	2,5	bronz	10770	D4	Cu+Zn/Sn	
LN	49	x	12759	3	19x20	2,5	4,5	bronz	13078-9	D5	Cu+Zn+Sn	M3,M3/S,S
LN	49	x	12759	6	19x20	2	3	bronz	13080-1	D5	Cu+Zn+Sn	M3,M3/S,S
LN	131		12797		18x19	3	4	bronz				
LN	145-zásyp		12804		19x20	3	4	bronz				
LN	145-zásyp		12804		19x20	3	5	bronz				
LN	151-zásyp		12813		19	2	4	bronz	13068-9	D4	Cu+Zn/Sn	
LN	192		12831		17,5x19	3,5	5	bronz	13012-13	B2	Ag	
LN	209		12840	1	16x17/14	3	3,5	Ag	13014-5	B2	Ag	
LN	209		12840	2	16x17	3	5	Ag		b		
LN	209		12840	3	16x17,5	3,5/3	5	Ag		b		
LN	209		12840	4	15x16	3	5	Ag		b		
LN	209		12840	5	16x17	3	5	Ag		b		
LN	209		12840	6	15x17	3	5	Ag		b		
LN	209		12840	7	15x17,5	3,5/3	4,5	Ag		b		
LN	209		12840	8	16x16,5	3	5	Ag		b		
LN	212	x	12841	6	15,5x17	2,5	4	bronz				M1,M2,M3
LN	212	x	12841	9	15x18	3	4	bronz	13064-5	D4	Cu+Zn/Sn	M1,M2,M3
LN	237	x	12850	4	15x16,5	2,5/2	4	Ag	14799-14800	B2	Ag	M1,M2,M3,M3-p
LN	242		12855		16x18	3		bronz				
LN	267		12871		16x21	2	3	bronz				
LN	296	x	12884	1	15,5x19	2	3,5	bronz				
LN	296	x	12884	2	16x18,5	2	3	bronz				
LN	296	x	12884	3	16,5x18	2,5	4	bronz				
LN	296	x	12884	4	16,5x18	2,5	4	bronz	13082-3	D4	Cu+Zn/Sn	
LN	296	x	12884	5	16,5x18	2	3,5	bronz				
LN	296	x	12884	6	15,5x18,5	2	4	bronz				
LN	296	x	12884	7	16x19	2	3,5	bronz				

Lokalizace	Č. hrobu	Dětský	Př.č.	Obr.	Průměr (mm)	Síla drátu (mm)	Šíře es (mm)	Materiál 1	Č. měření	Mat. skup.	Materiál 2	Kombinace
Malé 3 – plátované												
LN	296	x	12884	8	17,5	2,5	3,5	bronz				
LN	296	x	12884	9	15,5x17,5	2,5	3,5	bronz				
LN	296	x	12884	10	15x18	2,5	3,5	bronz				
LN	357	x	12905	3	17x20,5	2	3	bronz				M2,M3,S
IIN	x		13121		16x17	2	4	bronz	12967-8	D4	Cu+Zn/Sn	M3,M3-p,S
IIN	x		13138		16	2	3	bronz	12963	D5	Cu+Zn+Sn	
IIN	043	x	13139		18	2	2-3	bronz	12974-5	D5	Cu+Zn+Sn	M3,S
VJOP	5a		53/A	5a/3	15,5x16	2/1,5	2	bronz				M1,M2,M3
VJOP	5a		53/B	5a/4	15x17	2/1,5	2	bronz				M1,M2,M3
VJOP	zásyp u H5		83	A	19x20	3,5	4	bronz				
VJOP	8	x	69/4	4	19x20	2	3	bronz	12639	D5	Cu+Zn+Sn	M3,S
VJOP	8	x	85/1	5	19x20	2	3	bronz	12659	D4	Cu+Zn/Sn	M3,S
IIN	085		11540	1	17x20	2,5	3,5	bronz				M3,M3/S,S
IIN	085		11540	4	17x20	2,7	4	bronz				M3,M3/S,S
IIN	085		11540	5	18x20,5	3	4	bronz				M3,M3/S,S
IIN	085		11540	7	18x21	2,7	4	bronz				M3,M3/S,S
Střední												
S												
LN	109?		12730	1	23x27	1,5	3	bronz	M3/S	P1: do 20 mm	P2: do 29 mm	
LN	109?		12730	2	23x25	1,5	3	bronz				
LN	109?		12730	3	24,5x26,5	2	3	bronz				

Lokalizace	Č. hrobu	Dětský	Př.č.	Obr.	Průměr (mm)	Síla drátu (mm)	Šíře es (mm)	Materiál 1	Č. měření	Mat. skup.	Materiál 2	Kombinace
LN	109?		12730	4	23x27	2	3,5	bronz				
LN	109?		12730	5	24x25	1,5	3	bronz				
LN	109?		12730	6	24,5x26	2	3	bronz				
LN	109?		12730	7	25x26,5	1,5	3	bronz				
LN	109?		12730	8	24,5	2	3	bronz				
LN	44 a okolí		12755	1	23x25	3	5	bronz				S,S-p
LN	44 a okolí		12755	2	26	2,5	4,5	bronz	13042-3	D5	Cu+Zn+Sn	S,S-p
LN	49	x	12759	1	21,5x26,5	3	4	bronz				M3,M3/S,S
LN	49	x	12759	2	20x23	2	4	bronz				M3,M3/S,S
LN	49	x	12759	4	17x22,5	2	4	bronz				M3,M3/S,S
LN	49	x	12759	5	23	2,5	3,5	bronz				M3,M3/S,S
LN	49	x	12759	7	20x23	2	3	bronz				M3,M3/S,S
LN	mezi H 49 a 65	x	12761	3	21,5x26,5	1,5	3	bronz				S,VT, ČET
LN	138		12801	1	23x24	3	4,5	bronz	13070-1	D4	Cu+Zn/Sn	
LN	138		12801	2	21	2	3	bronz	13076-7	D5	Cu+Zn+Sn	
LN	357	x	12905	1	21x24	1,5	3	bronz				M2,M3,S
LN	357	x	12905	2	22x22,5	1,5	3	bronz				M2,M3,S
LN	357	x	12905	5	21x24	2	2,5	bronz	13049-50	D4	Cu+Zn/Sn	M2,M3,S
LN	357	x	12905	6	21x24	1,5	3,5	bronz				M2,M3,S
LN	357	x	12905	7	20x24	1,5	3	bronz				M2,M3,S
LN	357	x	12905	8	22,5x24	1,5	2	bronz				M2,M3,S
LN	382		12909	1	19,5x21,5	2,5		bronz				M3/S,S
LN	382		12909	2	20	3		bronz				M3/S,S
LN	386		12910	1	18,5x23	2	3,5	bronz				M3/S,S
LN	386		12910	2	20x21	2,5	4	bronz				M3/S,S
LN	H mezi H 386 a 387	x	12911	1	20x22	3	5	bronz				M3/S,S
LN	H mezi H 386 a 387	x	12911	2	18,5x21	3	4,5	bronz				M3/S,S
LN	H mezi H 386 a 387	x	12911	3	19,5x21/20,5	3	4,5	bronz				M3/S,S

Lokalizace	Č. hrobu	Dětský	Př.č.	Obr.	Průměr (mm)	Síla drátu (mm)	Šíře es (mm)	Materiál 1	Č. měření	Mat. skup.	Materiál 2	Kombinace
LN	H mezi H 386 a 387	x	12911	4	18,5x23	3	4,5	bronz				M3/S,S
LN	H mezi H 386 a 387	x	12911	5	19x22,5	3	5	bronz				M3/S,S
LN	438	x	12917	1	25x30	1	2,5	bronz				S,VT
LN	438	x	12917	3	25	2	3,5	bronz				S,VT
LN	558		12935	1	27,5x29	1,5	4,5	bronz				S,VT,VC
LN	558		12935	2	27x28,5	1,5	4	bronz				S,VT,VC
LN	558		12935	3	24x25	1,5	4	bronz				S,VT,VC
LN	558		12935	6	26x27,5	1,5	3	bronz				S,VT,VC
LN	558		12935	7	29	1,5	3	bronz				S,VT,VC
LN	574	x	12949	1	26x30	1,5	2,5	bronz				S,SMT
LN	574	x	12949	2	27	1,5	3	bronz				S,SMT
LN	574	x	12949	3	27,5x29	1,5	2,5	bronz				S,SMT
LN	574	x	12949	4	27	1,5	3	bronz				S,SMT
LN	574	x	12949	5	27x31	1,5	2,5	bronz				S,SMT
LN	574	x	12949	6	29x30	1,5	2,5	bronz				S,SMT
LN	574	x	12949	7	28,5x30,5	1,5	2,5	bronz				S,SMT
LN	574	x	12949	8	28	1,5	3	bronz				S,SMT
IIN-Jelení příkop	S?		12074		28	1,5	3	bronz	12985	D5	Cu+Zn+Sn	S,VT
IIN-průjezd	008		12165		23	3	4	bronz				S,VC,DF
IIN-průjezd	008		12165		22x23	3	4	bronz	12979-80	D4	Cu+Zn/Sn	S,VC,DF
IIN-průjezd	008		12165		21x22	3	4	bronz				S,VC,DF
IIN-jižně průjezdu	038		13118		25x30	2		bronz	12991-2	D4	Cu+Zn/Sn	S,VC/MP,DF
IIN	043	x	13139		22x24/22	2	4-5	bronz	12977-8	D5	Cu+Zn+Sn	M3,S
VJOP	8	x	69/1	1	21x21,5	3	4,5	bronz	12636	D4	Cu+Zn/Sn	M3,S
VJOP	8	x	69/2	2	24/23,5x25	3	5	bronz	12637	D4	Cu+Zn/Sn	M3,S
VJOP	8	x	69/3	3	20	3/2,5	3	bronz	12638	D4	Cu+Zn/Sn	M3,S
VJOP	8	x	85/2	6	20x21	2	3	bronz	12660	D5	Cu+Zn+Sn	M3,S
VJOP	8	x	85/3	7	22x23	2	3	bronz	12661	D5	Cu+Zn+Sn	M3,S

Lokalizace	Č. hrobu	Dětský	Př.č.	Obr.	Průměr (mm)	Síla drátu (mm)	Šíř es (mm)	Materiál 1	Č. měření	Mat. skup.	Materiál 2	Kombinace
IIIN	085		11540	2	19x24	3	3,7	bronz				M3,M3/S,S
IIIN	085		11540	3	20x20,4	3	4	bronz				M3,M3/S,S
IIIN	085		11540	6	18x21,5	3	4	bronz				M3,M3/S,S
IIIN/JN	S		5646/94		22x27	1,7	4	bronz				
Sev. křídlo	S		979/91		29	2	2	(bronz)				
Střední plátované												
M3/S-p												
LN	12		12731	1	21x23/19x22	4	3,5	Ag plát.		g		
LN	12		12731	2	20x23/19x22	4	3,5	Ag plát.	13032-3	G		
LN	44 a okolí		12755	3	28x30/27,5	4	4/3,5	Ag plát.	13040-1	G		S,S-p
LN	44 a okolí		12755	4	28x28,5	4	3	Ag plát.		g		S,S-p
LN	57		12764		24,5x26,5	4		Ag plát.		g		
LN	92		12782	1	24x28	4	4	Ag plát.		g		
LN	92		12782	2	24x28	4	4	Ag plát.		g		
LN	102	x	12786		22x23	5	6	Ag plát.	13034-5	G		
LN	125		12795	1	25,5	4	4	Ag plát.		g		
LN	125		12795	2	25,5x28	4	4	Ag plát.		G		
LN	135		12800	1	26,5x27,5	4	4	Ag plát.		g		
LN	135		12800	2	26x28	4	4	Ag plát.		g		
LN	156		12815		24x27	4,5	5	Ag plát.	13044-6	G	Ag,Au plát.	
LN	254		12862		19x23	4	5	Ag plát.		g		
LN	271		12875	1	22x26	4	4	Ag plát.		g		
LN	271		12875	2	20,5x23	4	4	Ag plát.		g		
LN	373	x	12907		25,5	4	4	Ag		g		
IIIN	x		13121		28	3,5-4	3-4,5	Ag plát.	12969-71	G		M3,M3-p,S
VJOP	2		25	1	21	3	3,5	Ag plát.	12632-3	G		M3/S-p,S-p
VJOP	2?		110	2	19x21	4/3,5	3,5	Ag plát.	12656-7	G		M3/S-p,S-p

Lokalizace	Č. hrobu	Dětský	Př.č.	Obr.	Průměr (mm)	Síla drátu (mm)	Šíř es (mm)	Materiál 1	Č. měření	Mat. skup.	Materiál 2	Kombinace
Velké (3 cm)												
VT												
LN	sev. H 45,46		12757	1	32x34	2	4	Bar.kov				
LN	sev. H 45,46		12757	2	34x35	2	3,5-4	Bar.kov				
LN	mezi H 49 a 65	x	12761	2	30x34	2,5	4	bronz				S,VT,ČET
LN	50	x	12762	1	35x36	3		bronz				
LN	50	x	12762	2	36x38	3	4	bronz	13093-4	D2	Cu+Sn	
LN	82	x	12777	1	32	1,5	3	bronz				VT,VČ,DF
LN	82	x	12777	2	31x38	1,5	3	bronz				VT,VČ,DF
LN	82	x	12777	3	30x33	2	3	bronz				VT,VČ,DF
LN	mezi H 88 a 91		12781	2	32x34	2	4	bronz	13060-1	D4	Cu+Zn/Sn	VT,DF
LN	229-zásyp		12847	1	34x41	2	3,5	bronz	13055-6	D5	Cu+Zn+Sn	VT,VT/VČ,VČ
LN	253		12861		32x36	2	3,5	bronz				
LN	342		12901	1	36x40	3	4	Ag plát.	14801	D2	Cu+Sn	
LN	351		12903		36x40	2	4	bronz	13095-6	D2	Cu+Sn	
LN	438	x	12917	2	33x37	2	3,5	bronz				S,VT
LN	558		12935	5	31,5	2	4	bronz				S,VT,VČ
LN	469		12953	2	30x38	2	3	bronz			VT,DF-p.z	
LN	neurčeno		13005	4	35x36	2,5	3	Au, bronz	14803	D5	Cu+Zn+Sn	VT,VČ
IIIN-SZ kř.	024-027		13093		30x35	4	5	olovo	12995-6	C	Pb	
IIIN-SZ kř.	024-027		13093		30x33	4	5,5	olovo		c		
IIIN-SZ kř.	x		13116		35x37	2,5	2-3,5	bronz	12987-8	D2	Cu+Sn	
IIIN-Jel.př.	S? x?		12074		31x32	1,5	3	bronz	12983-4	D4-D5	Cu+Zn/Sn	S,VT
JN	S		2677/86		35x38,4	1,5	2,7	bronz				
Velké (3 cm) – plátované												
VT-p												
LN	588		12952	1	30x32	4	4	Ag		g		VT-p,ČET
LN	73		12773		30x33	4	4	Ag plát.	13036-7	G		
IIIN	091		11541	7	30x31	3	3-4	Ag plát.		g		

Lokalizace	Č. hrobu	Dětský	Př.č.	Obr.	Průměr (mm)	Síla drátu (mm)	Šíře es (mm)	Materiál 1	Č. měření	Mat. skup.	Materiál 2	Kombinace
Velké (3 cm) - se žebírky VT-z												
LN	241		12853	1	37,5x39,5	2	4,5	bronz	13086-7	D5	Cu+Zn+Sn	VT-z, ČET-z, NE
LN	241		12853	2	37,5x39,5	2	3,5	bronz				VT-z, ČET-z, NE
LN	241		12853	5	38x41	2	3,5	bronz				VT-z, ČET-z, NE
LN	241		12853	6	36x41	2,5/2	3,5	bronz				VT-z, ČET-z, NE
LN	241		12853	7	36x40	2,5/2	3,5	bronz				VT-z, ČET-z, NE
IIIN	076		11542	1	36,4	1	2	bronz		B2	Ag	VT-z, VČ-z
Velké (4 cm)												
VČ												
LN	82	x	12777	4	42	1	3	bronz				VT, VČ, DF
LN	201-zásyp		12835	2	36,5x43	2	4	bronz	13051-2	D5	Cu+Zn+Sn	
LN	229-zásyp		12847	2	38x42	1,5	4	bronz				VT, VT/VČ, VČ
LN	229-zásyp		12847	3	40x42	1,5	4	bronz				VT, VT/VČ, VČ
LN	284		12880	1	38x43	2,5	3,5	Ag, bronz				VT/VČ, VČ
LN	284		12880	2	41x42	3	3,5	Ag, bronz				VT/VČ, VČ
LN	333		12900	2	46x47,5	1,5	4	bronz				VČ, VP, VT/VČ-z, VČ/VP-z
LN	333		12900	3	45x46,5	2/1,5	4	bronz				VČ, VP, VT/VČ-z, VČ/VP-z
LN	333		12900	4	43x46	2	5	bronz				VČ, VP, VT/VČ-z, VČ/VP-z
LN	558		12935	4	41x47	2	4	bronz				S, VT, VČ
LN	560-zásyp		12936	4	41x51	2	4	bronz				
LN	neurčeno		13005	1	42,5	2	3,5	bronz				VT, VČ
LN	neurčeno		13005	2	40x42,5	2,5	4	bronz				VT, VČ
LN	neurčeno		13005	3	40,5	2,5	3,5	bronz				VT, VČ
LN	neurčeno		13005	5	40x43	2,5	4	bronz				VT, VČ
IIIN-průjezd	x		12165		46x41	2	3	bronz	12997-8	D4	Cu+Zn/Sn	S, VČ, DF
IIIN-Jeleni příkop	S?		12218		39x42	3	3	bronz	10772	D4	Cu+Zn/Sn	
IVN	S		12046		(43)	(2,5)						
u schodiště	S		12093		(40)	(3)						

Lokalizace	Č. hrobu	Dětský	Př.č.	Obr.	Průměr (mm)	Síla drátu (mm)	Šíře es (mm)	Materiál 1	Č. měření	Mat. skup.	Materiál 2	Kombinace
Velké (4 cm) - se žebírky VČ-z VT/VČ-z												
LN	22		12741	1	43x46	4	4,5	bronz				
LN	22		12741	2	43,5x47	3	4	bronz	13091-2	D2	Cu+Sn	
LN	333		12900	7	39x48	2	3,5	bronz				VČ, VP, VT/VČ-z, VČ/VP-z
IIIN	076		11542	2	40	1	2	bronz				VT-z, VČ-z
Velké (5 cm)												
VP												
LN	333		12900	1	50x52,5	2,5	4,5	bronz	Bar. kov			VČ, VP, VT/VČ-z, VČ/VP-z
IIIN	045		13131		53,5x54	3	5,5	bronz	12993-4	D5	Cu+Zn+Sn	
IIIN-jižně průjezdu	038		13118		45x52	2	4	bronz	12989-90	D4	Cu+Zn/Sn	S, VČ/VP, DF
IIIN/JN	237		5692/94		46,5x54,7	2,3	5,2	bronz				VČ/VP, VŠ, VŠ?-z
Velké (5 cm) - se žebírky VP-z VČ/VP-z												
LN	333		12900	5	47x51	3	4,5	bronz				VČ, VP, VT/VČ-z, VČ/VP-z
LN	333		12900	6	46x53	3	6	bronz				VČ, VP, VT/VČ-z, VČ/VP-z
LN	356		12902	1	50x52,5	2,5	5,5	bronz	13088-90	D5	Cu+Zn+Sn	VČ/VP-z, VP-z
LN	356		12902	2	49x50	2,5	5	bronz				VČ/VP-z, VP-z
IIIN	045		13131		53x55	3	5,5	bronz				
Velké (6 cm)												
VŠ												
IIIN/JN	237		5670/94	1	60x62	3	4,2-4,5	bronz				
IIIN/JN	237		5670/94	2	61x63	2,5	3-4	bronz				
IIIN/JN	237		5692/94		60	2,7	4,4-4,9	bronz				VČ/VP, VŠ, VŠ?-z
Velké (6 cm?) - se žebírky VŠ?-z												
IIIN/JN	237		5692/94		(60)	3	5,4-6	bronz, Ag				VČ/VP, VŠ, VŠ?-z

Lokalizace	Č. hrobu	Dětský	Př.č.	Obr.	Průměr (mm)	Síla drátu (mm)	Šíře es (mm)	Materiál 1	Č. měření	Mat. skup.	Materiál 2	Kombinace
Český typ												
ČET												
LN	mezi H 49 a 65	x	12761	1	30x34	2	3	bronz	13957-8	D4	Cu+Zn/Sn	S,VT,ČET
LN	mezi H 49 a 65	x	12761	4	30x36	2	3,5	bronz				S,VT,ČET
LN	588		12952	2	29x34,5	4		Ag		F	Sn	VT,ČET
Český typ - plátovaný												
ČET-p												
LN	134		12799	1	27x29,5	5	5	Ag plát.		g		
LN	134		12799	2	27x28	5	5	Ag plát.	13018-20	G		
Český typ - se žebříky												
ČET-z												
LN	241		12853	3	42x47,5	3	4	bronz	13084-5	D5	Cu+Zn+Sn	VT-z, ČET-z,NE
LN	241		12853	4	43x47	3	3,5	bronz				VT-z, ČET-z,NE
LN	SZ H 560		12937		46x49	3	4	bronz	13016-17	D2	Cu+Sn	
Velké s otvorem												
VO												
LN	264		12868	1	67x63	2,5	3,5	bronz				
LN	264		12868	2	63x66	2	4	bronz				
LN	264		12868	3	67x68	2,5	4	bronz	13025-6	D5	Cu+Zn+Sn	
LN	264		12868	4	64	2	3	bronz				
LN	265		12869	1	60x65	2	4,5	bronz	13023-4	D5	Cu+Zn+Sn	
LN	265		12869	2	61x67	2	4	bronz				
LN	265		12869	3	55x58	2	4	bronz				
LN	265		12869	4	52x57	2	4	bronz				
LN	265		12869	5	57x54	2	4,5	bronz				
LN	265		12869	6	59x60	2	4	bronz				
IIIN-chodba	158		10808		58	2	x	bronz zlac.				
Sloup.síň	navážka		12302		60	2	3					
Velké s otvorem a žebříky												
VO-z												
LN	272		12876	1	51x59,5	2	4	bronz				
LN	272		12876	2	57x58	2	4,5	bronz	13030-1	D2	Cu+Sn	
LN	272		12876	3	59x64	2	4	bronz				

Lokalizace	Č. hrobu	Dětský	Př.č.	Obr.	Průměr (mm)	Síla drátu (mm)	Šíře es (mm)	Materiál 1	Č. měření	Mat. skup.	Materiál 2	Kombinace
Velká s otvorem a navlečenými VOB												
bubinky												
Jiřské nám.	objekt				54	1,5	x	(bronz)				
Střední kordovaná												
SKD												
JN	S		1011/85		25x26,5	2	1,8	bronz				
Deformity												
DF												
LN	82	x	12777	5		1,5		bronz				VT,VČ,DF
LN	mezi H 88 a 91		12781	1		2,5		bronz				VT,DF
LN	320/322		12896		Délka: 90	1,5	3,5	bronz		g		VT,DF-p.z
LN	469		12953	1		3	4,5	Ag plát.				
LN	zásyp sklepa		12964			3,5	6	Fe, Bar. kov				S,VČ,DF
IIIN-průjezd	008		12165		27x77	2	3	bronz				S,VČ,DF
IIIN-průjezd	008		12165		23x45	1,5	2	bronz	12981-2	D5	Cu+Zn+Sn	S,VČ,DF
IIIN-jižně	038		13118		31x48	2	3	bronz				S,VČNP,DF
průj.					(50)							
u rom. věže	vrstva					(2,5)						
Neurčeno, neznámo, neidentifikováno												
NE												
VJOP	5-přím.?		68/3	5/3		1,5		bronz				M1, M2, M3
VJOP	8	x	11540					bronz				S, VT
IIIN - rampa	085		12074									
IIIN-Jel.př.	x? S?		10053									
IIIN	S		10071									
IIIN	S		10286									
IIIN	S		14721									
JK-rajský dvůr	S		12619									
Cisafská kuch.	S		12719									
Rožmb. pal.	S											

Lokalizace	Č. hrobu	Dětský	Př. č.	Obr.	Průměr (mm)	Síla drátu (mm)	Šíře es (mm)	Materiál 1	Č. měření	Mat. skup.	Materiál 2	Kombinace
Pražský hrad	S		201		nad 3	2,5	5	(bronz)				
LN	nad H 32	x	12747	nekre-sleno	neměřit.	neměřit.	neměřit.	bronz				VI-z, ČET-z, NE
LN	241		12853		neměřit.	neměřit.	neměřit.	bronz				
LN	19							bronz?				
LN	19							sifbro				
LN	19											
LN	19											
LN	mezi 109 a 77							Ag plát.				
LN	mezi 109 a 77							Ag plát.				
LN	125							Ag plát.				
LN	144											
LN	144											
LN	237		12850					Ag plát.				
LN	238											
LN	238											
LN	238											
LN	238											
LN	238											
LN	238											
LN	238											
LN	272											
LN	291											
LN	291											
LN	291											
LN	291											
LN	448											
LN	587											
LN	587											
LN	587											
LN	587											
LN	592											
LN	592											

(str. 276-288)

Tab. 24: Přehled nálezů esovitých záušnic. Údaj o rozměru za lomítkem – stav po konzervaci. Obr. – odkaz na pořadí na obrázcích v katalogích. Materiál 1 – původní určení z doby výzkumu; materiál 2 – určení podle RFA analýzy; mat. skupina (blíže Frána – Tomková, v tomto sborníku) – k tomu: G – záušnice plátovaná s RFA analýzou; g – záušnice plátovaná bez RFA analýzy.

Tab. 24: Übersicht der Funde von S-förmigen Schläfenringen. Maßangaben hinter dem Bruchstrich, Zustand nach der Konservierung. Abb. – Verweis auf der Reihenfolge auf den Bildern in den Katalog. Material: 1 – ursprüngliche Bestimmung aus der Zeit der Ausgrabung; Material: 2 – Bestimmung nach der RFA-Analyse; Materialgruppe (näher Frána – Tomková, in diesem Sammelband) – dazu: G – Plattierter Schläfenring mit RFA-Analyse; g – Plattierter Schläfenring ohne RFA-Analyse.

14. EXKURS: KERAMIKA

Zabýváme-li se keramickými nálezy z českých raně středověkých pohřebišť, pohybujeme se po obvodu trojúhelníku, jehož jeden vrchol tvoří nádoby sloužící k uložení popela mrtvých v časně slovanském období, druhý vrchol představují nádoby jako součást hrobového inventáře na středohradištních pohřebišťích, třetí pak zlomky keramiky, které se ocitly sekundárně v hrobovém zásypu. Se všemi těmito podobami keramiky se setkáváme i na pohřebišťích Pražského hradu a v jeho předpolích. Popelnici a dalším keramickým fragmentům pražského typu z Loretánského náměstí je věnována pozornost v samostatném příspěvku (*Profantová*, v tomto sborníku), vtroušeným zlomkům keramiky pak v rámci subkapitoly o sekundárních nálezech v hrobech (viz výše). Zaměříme tedy pozornost výhradně na nádoby pocházející ze středohradištních pohřebišť.

14.1. VÝSKYT NÁDOB NA POHŘEBIŠTÍCH NA PRAŽSKÉM HRADĚ A JEHO PŘEDPOLÍCH

Keramický fond ze středohradištních pohřebišť tvoří 19 nádob a několik dalších fragmentů různých velikostí nacházejících se v depozitářích ARÚ AV ČR Praha, Národního muzea v Praze, Muzea hl. m. Prahy a ve sbírce premonstrátské kanonie na Strahově (*tab. 25*). V tomto počtu nejsou zahrnuty nádoby ze západní skupiny pohřebišť Jízdárna⁷⁸ a nedochované nádoby (*tab. 26*). V analýze nejsou zahrnuty láhev slepená z nevelkého počtu fragmentů z hrobu IIN-045 a torzo nádoby slepené z několika fragmentů z hrobu IIN-046 z pohřebišťe u kostela P. Marie na II. nádvoří. V obou případech není zcela jasné, zda se jedná o nádoby uložené ve starších hrobech či sídlištních objektech (blíže *Frolík et al. 2000, 82; Frolík*, v tisku).

Lokalita	Počet celých nádob	Počet keram. fragmentů	Skupiny
Královská zahrada	2		A B
Jízdárna	3	1	C D
Jelení – Lumbeho zahrada	2	3? - 1	A C
předpolí Pražského hradu mezi Píseckou a Strahovskou bránou	1*		B
Strahovská cihelna	4	ze 2 zlomků lepené torzo 2 fragmenty*	A B C D
Panenská	1		B
Malovanka	4		B C D
Strahov	2		C

Tab. 25: Dochovaná keramika z pohřebišť Pražského hradu a jeho předpolí (bez nálezů ze západní skupiny pohřebišť Jízdárna). Hvězdičkou vyznačeny nálezy, jejichž hrobová příslušnost je vzhledem k nálezovým okolnostem jen pravděpodobná.
Tab. 25: Keramik von den Gräberfeldern der Prager Burg und ihres Vorfelds (ohne die Funde aus der Westgruppe des Gräberfelds bei der Reitschule). Stern bezeichnet Funde, deren Zugehörigkeit zu Gräbern mit Rücksicht auf die Fundumstände umstritten ist.

⁷⁸ Keramika byla nalezena v 7 hrobech, z toho ve dvou hrobech doprovázela vědra (*Smetánka – Hrdlička – Blajerová 1974, 391*).

Za podstatnou lze považovat skutečnost, že se s nádobami v hrobech nesetkáváme ani na pohřebištích přímo v areálu Pražského hradu (10.-12. století), ani na pohřebišti na Loretánském náměstí (11.-12. století). Nádoby jsou naopak součástí pohřebišť datovaných do závěru 9. století a do 10. století na předpolích Pražského hradu. Umístění nádob v hrobě a rozmístění hrobů s keramickými nádobami je známo pouze na pohřebištích Jízdárna, Jelení-Lumbeho zahrada a Strahov. Z pohřebišť v Královské zahradě, ve Strahovské cihelně, na Panenské a Malovanka se musíme smířit s nálezy bez vazby na hrobové celky.

Lokalita	Počet celých nádob	Keramické fragmenty
JÍZ-1-3/1919	1	1
JÍZ-2/1936		1
JÍZ-15b/51		spodek nádoby slepený z fr.
JÍZ - mezi 25/51 a 26/51		x
Strahovská cihelna	nejméně 1	1
Panenská	cca 4	

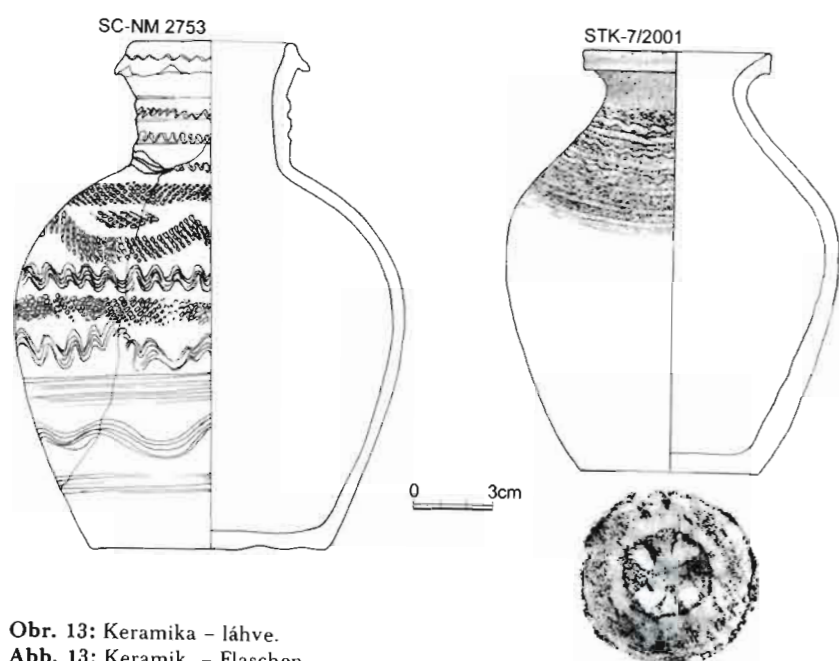
Tab. 26: Keramika na pohřebištích Pražského hradu a jeho předpolí – nedochované či ve sbírkách neidentifikované nálezy.

Tab. 26: Keramik auf den Gräberfelder der Prager Burg und ihres Vorfelds – nicht erhaltene oder in den Sammlungen nicht identifizierte Funde.

14.2. DRUHY NÁDOB

Ve studovaném souboru jednoznačně převažují hrncovité nádoby. Pouze ze Strahovské cihelny a Strahova pocházejí nálezy lahví. První z nich reprezentuje typ lahve s válcovitým plasticky formovaným hrdlem s bohatou hřebenovou výzdobou, v níž se střídají vlnice, pásy, pásy a vlnice tvořené vpichem. V těch místech, kde byla odstraněna tenká vrstva, překrývající základní keramickou hmotu, je patrné, že výzdoba pronikla povrchovou vrstvou do základní hmoty pouze místy. Láhev ze Strahova je charakteristická rytou výzdobou (vlnice, žlábký) na plecích. Na dně je otisk osy v podobě kříže či rozety ve zvýrazněné kružnici.

V případě nádoby př.č. 12581b z Malovanky se jedná v zásadě o atypický tvar.

Obr. 13: Keramika – láhve.
Abb. 13: Keramik – Flaschen.

14.3. KVALITA ZPRACOVÁNÍ NÁDOB

Nádoby jsou nositelem informací nejen o konkrétním technickém postupu hrncíře, ale i o jeho estetickém cítění a momentálním rozpoložení. Nebudu věnovat pozornost všem nádobám, ale upozorním jen na některé výrazné příklady.

K velmi pečlivým výrobkům s vyššími estetickými kvalitami patří hrnce z Jelení ulice – Lumbeho zahrady (př.č. 12500 a 12504), Malovanky (př.č. 12581) a z Jízdárny (př.č. 13283). V případě láhve i.č. 2753 ze Strahovské cihelny hrncíř věnoval pozornost jak tvaru, tak povrchové úpravě hlíny, zvolil poměrně komplikovanou kombinaci výzdobných prvků, jimiž pokryl celou nádobu. Výzdoba však prozrazuje nedotaženost v jejím provedení. Právě nedotaženost výzdoby je nejčastější „pihou na kráse“ (Strahov-P 4037, MAL-př.č. 12580). Výzdoba hrnce i.č. 2729 z Královské zahrady je víceméně pravidelná, nese však přesto určité stopy nejistoty. Jistá „nepořádnost“ je viditelná též na nádobě z hrobu JÍZ-1/82. Vyslovená nedbalost projevující se i v tektonice nádoby, která je vychýlena z osy, je pozorovatelná na nádobě i.č. 2726 ze Strahovské cihelny. K vůbec nejhorším výrobkům patří zcela neforemná nádobka př.č. 12579 z Malovanky. Ani zdobení vnitřní linie mírně prožlabeného okraje celkově špatný dojem již vyrovnat nemohlo.

Přehlédneme-li keramickou produkci uloženou do hrobů na jednotlivých pohřebištích, ukazuje se, že žádné z nich se nevydělují nápadně kvalitní či nekvalitní výrobou a že vedle sebe byli pohřbeni mrtví s nádobami různé kvality bez ohledu na vzdálenost těchto hrobů od Pražského hradu.

14.4. ÚPLNOST NÁDOB

Vzhledem k tomu, že nádoby pocházejí z hrobů, jedná se – oproti sídlištním nálezům – o nádoby zpravidla celé. Vedle nádob, které nenesou stopy žádného či jen minimálního porušení (horizontální či vertikální pukliny, odlomený a zpět vlepený okraj), se vyskytuje nemálo nádob, které byly v hrobě nalezeny ve zlomcích a dodatečně slepeny, přičemž chybějící části byly v některých případech doplněny, v jiných nikoliv (tab. 26). Kuriózně je doplněna nádoba i.č. 2725 ze Strahovské cihelny. Chybějící část je vyplněna zřejmě místní hlínou z naleziště, v níž jsou dokonce patrné zlomečky střípků. Z porovnání poškození nádob vyplývá, že nejzranitelnější byly v oblasti okraje a hrdla. Kromě toho nálezový fond obsahuje nádoby dochované pouze zčásti a z větší části doplněné (JÍZ-1/82, JEL-LZ-1/37, př.č. 12500, MAL – př.č. 12581b). V případě velkých keramických torz (JÍZ-1/82, SC) není jasné, zda jsou pozůstatkem původně úplných nádob uložených v hrobech, či se na pohřebišti dostaly jinou cestou. V případě zlomků ze Strahovské cihelny nelze vyloučit záměnu s jinou polohou – Strahovem – v muzejních sbírkách. Obdobně již nelze přesně zjistit původní místo nálezu tří nezdobených střepů registrovaných I. Boháčovou v době zpracování nálezové zprávy v nádobě z hrobu JEL-LZ-5a/37, avšak I. Borkovským nezmiňovaných a v přírůstkové knize nezapsaných (*Seznam nálezů*).

14.5 CHARAKTERISTIKA NÁDOB NA ZÁKLADĚ OPTICKY ROZLIŠITELNÝCH ZNAKŮ

14.5.1. BARVA

Dominující základní barvou nádob je světle šedá a okrová. Stopy tmavě šedého zakouření odpovídají primárně praktickému použití nádob v běžném životě. Od tohoto standardu

se odlišují nádoby z pohřebiště v Jelení (př.č. 12500) a v Královské zahradě (i.č. 2728), pro něž jsou typické odstíny hnědé/sieny, případně oranžové (Strahov-77), dále hrnec i.č. 2729 z Královské zahrady, který je tmavě šedý, a láhev i.č. 2753 ze Strahovské cihelny, která je zbarvena spíše do žluta než do okrova.

Pohřebiště	Celá – téměř celá nádoba	Lepená nádoba s drobnou chybějící částí/s dílčím doplněním	Lepená nádoba s podstatným doplněním
Královská zahrada	2728 – vertikální prasklina, odlomena část okraje, 2 729		
Jízdárna	13283 – lepen okraj	13284	1/82
Jelení	12504 – vertikální a horizontální praskliny		12500
předpolí Pražského hradu mezi Píseckou a Strahovskou bránou		2724 – nedoplněno	
Strahovská cihelna	2726 – lepen okraj Strahov 77 – odlomena menší část okraje, vertikální praskliny, na těle oválný otvor	2725, 2753 – nedoplněno,	
Panenská	54887		
Malovanka		12579 – drobné doplnění okraje, 12580 – drobné lepení a doplnění v partii okraje a hrdla, 12581a – doplněn okraj	12581b
Strahov	STK-7/2001	P 4037 – doplněna menšina	

Tab. 27: Keramika z hlediska stupně zachování.

Tab. 27: Keramik aus der Sicht des Erhaltungszustands.

14.5.2. KERAMICKÉ HMOTY A POVRCH NÁDOB

Úplnost nádob neumožňuje detailnější studium keramických hmot, nepočítáme-li charakteristiky patrné na povrchu nádob. Za podstatnou lze považovat skutečnost, že nádoby ze sledovaných pohřebišť neobsahují tuhu a až na jednu výjimku (Královská zahrada – i.č. 2728) ani makroskopicky patrnou slídu.

Do hrobů se nedostala keramika z jemně plavené hlíny (horizont LH 3 – *Tomková 2001*, 91). Z relativně nejjemnějšího keramického těsta byla zhotovena nádoba z pohřebiště Malovanka – př.č. 12581b. Hladkého povrchu bylo v případě láhve ze Strahovské cihelny dosaženo přetažením hrubšího jádra vrstvou jemnější hlínky.

Některé nádoby byly vyrobeny z keramického těsta s různorodějším ostřivem a výraznější organickou příměsí, což se projevuje méně homogenním povrchem s dutinkami po vypáleném ostřivu.

Značná část nádob byla vyrobena z hmoty, jejíž příměs vystupuje na povrch v podobě drobnějších či nápadnějších zrn, takže hovoříme o „krupicovatém“ povrchu, a to ve variantě jemnější (např. Strahovská cihelna – i.č. 2725) i hrubší. Přitom hrubost není přímo úměrná vlastnímu zpracování nádoby. I z jemnějších materiálů mohou být zhotoveny nádoby horší estetické kvality, naopak na hrncích z pohřebiště na Panenské (i.č. 54887) či z Jízdárny (př.č. 13283) je patrná značná pečlivost při jejich výrobě.

14.5.3. TECHNOLOGICKÉ STOPY

Na vnitřní straně některých nádob, a to v jejich spodní části, je pozorovatelné jejich vytváření z válečků (JEL-LZ-př.č. 12500, Strahov P 4037, MAL-př.č. 12579, JÍZ-př.č. 13284, JÍZ-1/82). Dobře patrné je horizontální hlazení (JÍZ-př.č. 13284 – uvnitř hrnce, MAL-př.č. 12581 – uvnitř i vně) či hlazení vertikální (KZ- i.č. 2728, JEL-LZ-př.č. 12500 – vně, MAL-př.č. 12581a – vně dole). Na hrnci i.č. 2726 ze Strahovské cihelny je patrná jednak pečlivá úprava povrchu a přechod z hlazeného povrchu na spodní části nádoby na jemně drsný „smirk“ v její vrchní části, jednak obtáčení nádoby od výdutě výše.

Vnitřku nádob byla zpravidla věnována menší pozornost, ale i zde existují výjimky. Nádoby př.č. 12504 z pohřebiště v Jelení a př.č. 12581a z Malovanky mají vnitřní stěnu hlazenu obdobně jako vnější. Naopak nádoba i.č. 2729 z Královské zahrady nese na vnitřní stěně otisky tahu prstů odspoda nahoru v podobě žlábků.

K mimovolným stopám hrnčářových rukou patří otisky papilár jeho prstů (KZ-i.č. 2728 (skup. A) a i.č. 2729 (skup. B), Strahov P 4037 (skup. C) a horizontální rýžky. Nezáměrné jsou též „hlinité bradavice“, tj. zbytky hlíny (MAL-př.č. 12579 a 12581).

Přejdeme nyní k odchylkám dotýkajících se tvarosloví. Nevýrazné hránění v místě přechodu podhrdlí k výduti je registrováno na dvou menších hrncovitých nádobkách (JÍZ-př.č. 13284, Strahov P 4037).

Ne vždy se podařilo vytvořit nádobu zcela symetricky. Odchylna od vertikální osy je patrná u hrnců př.č. 12579 z pohřebiště Malovanka a i.č. 2726 ze Strahovské cihelny. Nesymetrická ve spodní části je nádoba z hrobu JÍZ-1/82 z jižního křídla Jízdárny. Hrnec s výraznou výdutí v jeho horní třetině (př.č. 13283) z hrobu JÍZ-8/51 sice není osově vychýlen, není však zcela pravidelný. Kromě toho spodní část na většině nádob oblá je na jednom místě promáčklá, což se projevilo vytlačení otisků prstů ve vnitřní části nádoby.

14.5.4. ÚPRAVY DNA

Zatímco na některých nádobách obdobně jako na jiných lokalitách spojení dna s nádobou ani nevnímáme (KZ-i.č. 2729, SC-i.č. 2726), na jiných je velmi patrné. V některých případech přebytečná hlína vytvořila na dně více či méně pravidelnou „okrajovou lištu“ (MAL-př.č. 12581, PAN-i.č. 54887, JÍZ-9/51-př.č. 13284, JÍZ-1/82). Dna samotná nesou stopy podložek, na kterých stály: otisk roštu (JÍZ-9/51-př.č. 13284), kruhový otisk osy v podložce vhloubené (JEL-LZ-1/37-př.č. 12500 – nevycentrovaný), otisk osy z podložky vystupující (KZ-i.č. 2728, SC-i.č. 2726 – mělký, ne zcela pravidelný), obdélníkový otisk (MAL-př.č. 12581a – hladký povrch podložky, na textilií?). Značkám, které nesouvisejí bezprostředně s vlastním formováním nádoby, bude věnována pozornost až v souvislosti s popisem jednotlivých keramických skupin.

14.6. ZÁKLADNÍ TRÍDĚNÍ HRNCOVITÝCH NÁDOB

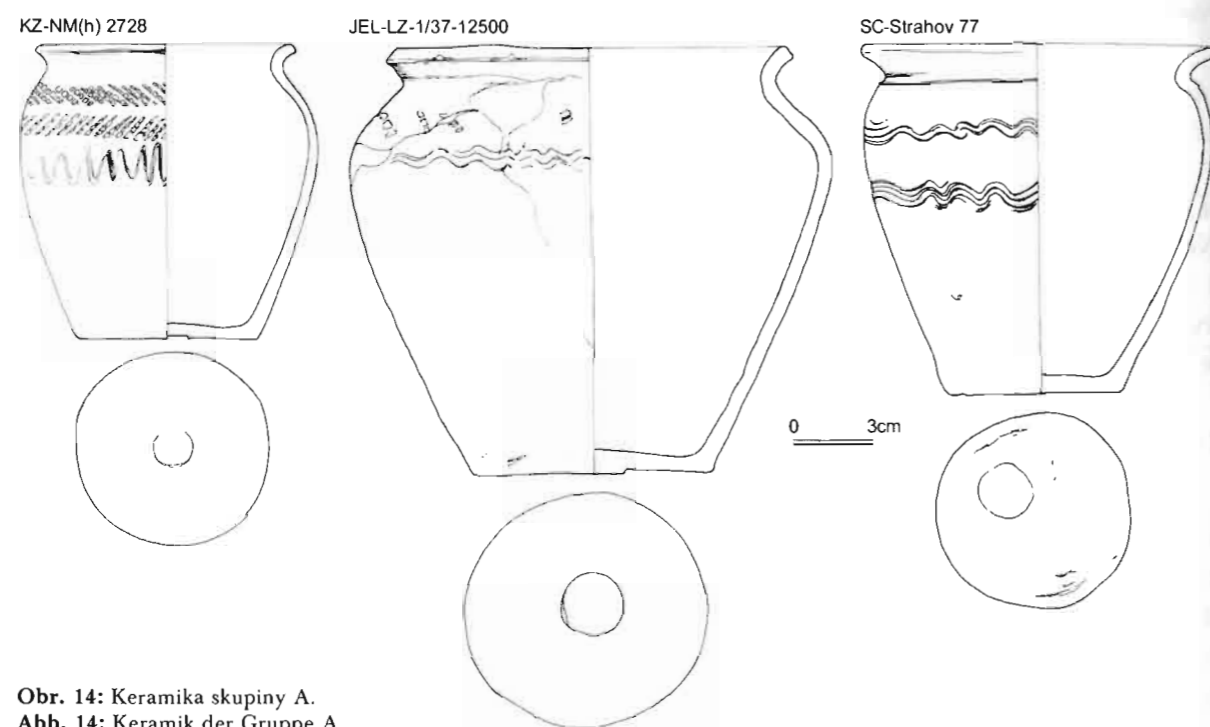
Hrncovité nádoby je možné rámcově rozčlenit do několika základních skupin A-D (*tab. 28*).

Keramiku skupiny A (obr. 14) je možno ztotožnit s keramikou starší tradice, vycházející z tradice keramiky doby starohradištní a odpovídající horizontu Levý Hradec 2. Hrnce hnědé barvy i.č. 2728 z Královské zahrady a JEL-LZ-př.č. 12500 z hrobu 1/37 v Jelení ulici se vyznačují plynulou esovitou profilací, jednoduchým okrajem, větší vahou a nápadně rustikálním vzhledem. Zatímco keramická hmota první z nádob slídu obsahovala, druhá z nich nikoliv. Ve výzdobě je kombinován hřebenový vpich s hřebenovou vlnicí. Spojení dna s nádobou je v obou případech naprosto plynulé. To, že obě mají na dně otisk osy –

Lokalita	A	B	C	D
Královská zahrada	2728	2729		
Jízdárna			13284 (JÍZ-9/51), JÍZ-1/82 (včetně torza)	13283 (JÍZ-8/51)
Jelení	12500 (JEL-LZ-1/37)		12504 (JEL-LZ-5a/37)	
předpolí Pražského hradu mezi Píseckou a Strahovskou bránou*		2724		
Strahovská cihelna	77	2726	střepy v nádobě 2726	2 725
Panenská		54887		
Malovanka		12581a	12580	12579? 12581b?
Strahov			STK-P4037	

Tab. 28: Hrnce (a mísa) – členění dle skupin ve vztahu k pohřebišťům.

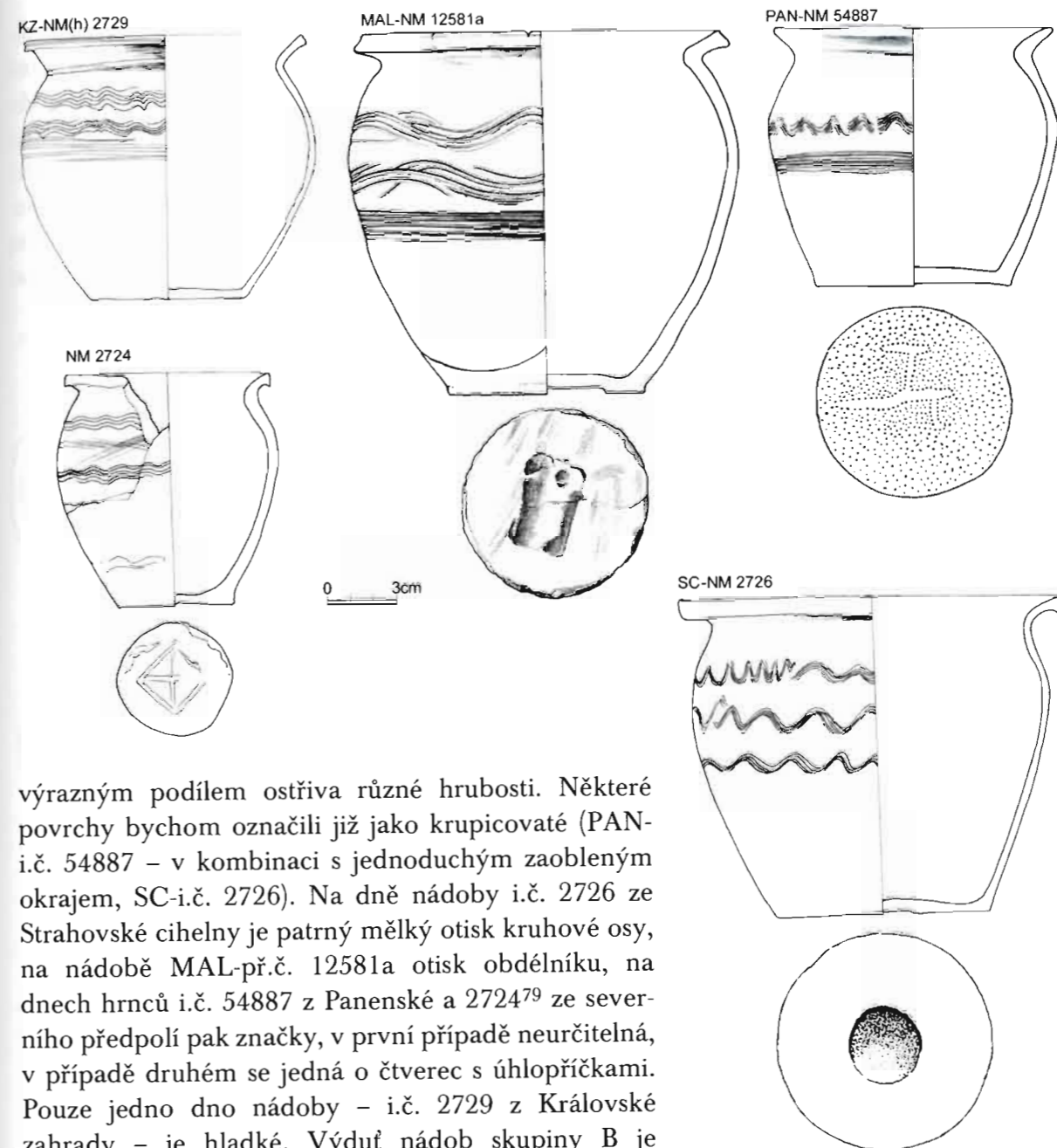
Tab. 28: Töpfe (und Schüssel) – Gliederung nach Gruppen in Bezug auf die Gräberfelder.

Obr. 14: Keramika skupiny A.
Abb. 14: Keramik der Gruppe A.

v prvním případě vhloubený, v druhém vypuklý – je víceméně náhoda. Do této skupiny lze přiřadit i hrnec s jednoduchým okrajem zdobený dvěma pásy hřebenových vlnic a s vypuklou osou na dně nalezený u Strahovské cihelny (Strahov č. 77). Všechny uvedené nádoby mají výduť umístěnu v horní třetině nádoby. Zatímco hrnce z Královské zahrady a Jelení ulice mají průměr výdutě výrazně větší než průměr okraje, v případě hrnce ze Strahovské cihelny si oba průměry v zásadě odpovídají.

Keramika skupiny B (obr. 15) má s předchozí skupinou některé společné rysy: jednoduchý okraj, hřebenovou výzdobu, někdy i větší váhu nádoby. V detailech se však liší. Mluvíme-li o jednoduchých okrajích, setkáváme se jak s jejich základními typy (zaoblený - PAN-i.č. 54887, hraněný, šikmo seříznutý – MAL-př.č. 12581a), tak spíše s jejich variantami. Výzdoba je tvořena hřebenem, ovšem ve výzdobných kombinacích se objevují pouze pásy a vlnice. Kromě drobnějších vlnic je zastoupena též vlnice s nízkou výškou amplitudy. Povrchy nádob jsou nehomogenní i homogenní, s výraznějším i méně

výrazným podílem ostřiva různé hrubosti. Některé povrchy bychom označili již jako krupicovité (PAN-i.č. 54887 – v kombinaci s jednoduchým zaobleným okrajem, SC-i.č. 2726). Na dně nádoby i.č. 2726 ze Strahovské cihelny je patrný mělký otisk kruhové osy, na nádobě MAL-př.č. 12581a otisk obdélníku, na dnech hrnců i.č. 54887 z Panenské a 2724⁷⁹ ze severního předpolí pak značky, v první případě neurčitelná, v případě druhém se jedná o čtverec s úhlopříčkami. Pouze jedno dno nádoby – i.č. 2729 z Královské zahrady – je hladké. Výduť nádob skupiny B je posazena níže než u nádob skupiny A, je méně výrazná a s výjimkou nádoby i.č. 2726 ze Strahovské cihelny je její průměr o něco větší než průměr okraje.

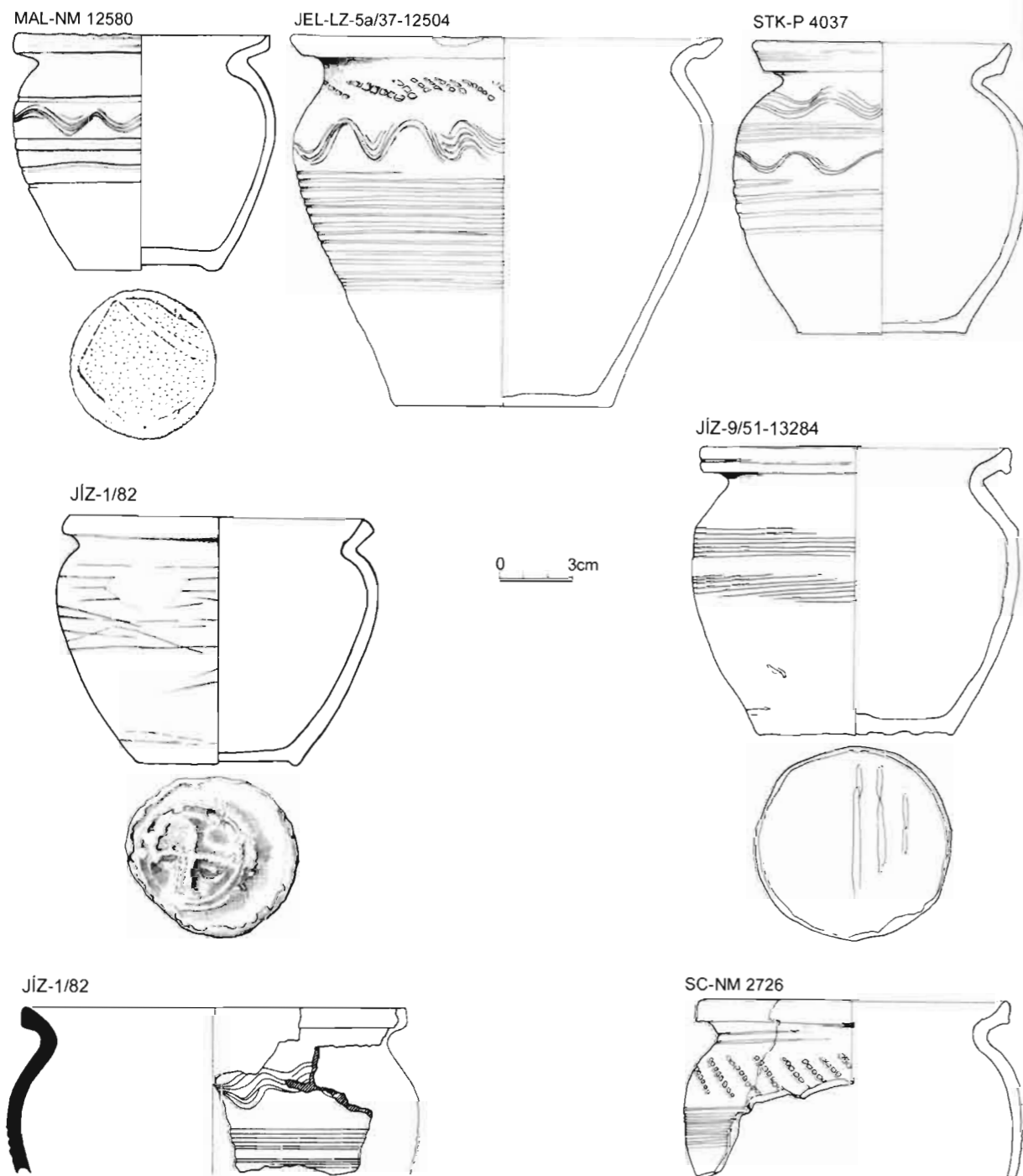
Obr. 15: Keramika skupiny B.
Abb. 15: Keramik der Gruppe B.

Keramika skupiny C (obr. 16) se vyznačuje okrově šedými až šedými odstíny, převážně krupičkovatým povrchem, větší variabilitou okrajů, mezi nimiž již najdeme okraje prožlabené (STK-P 4037, zlomek SC-NM 2726). Na nádobě z hrobu JÍZ-1/82 byl zaznamenán přechod vnitřní linie těla nádoby k okraji v podobě hrany (Levý Hradec – odpovídá skupině E, Tomková 2001, 118). Značnou variabilitu pozorujeme u výzdoby. Doložena je výzdoba hřebenová (pásy, vlnice, vpichy), jednoduchá rytá i její kombinace, stejně jako kombinace dvojrydla a hřebenové výzdoby. Naprostou novinkou je vytváření

⁷⁹ Na dně kontrastuje přítomnost značky a keramická hmota nedbale shrnutá při okraji dna.

⁸⁰ Šroubovicovitě tažený hřebenový pás lze doložit na nádobě nalezené v blízkosti kostela sv. Norberta v Praze 6 – Střešovice (NM-p i.č. 40 696).

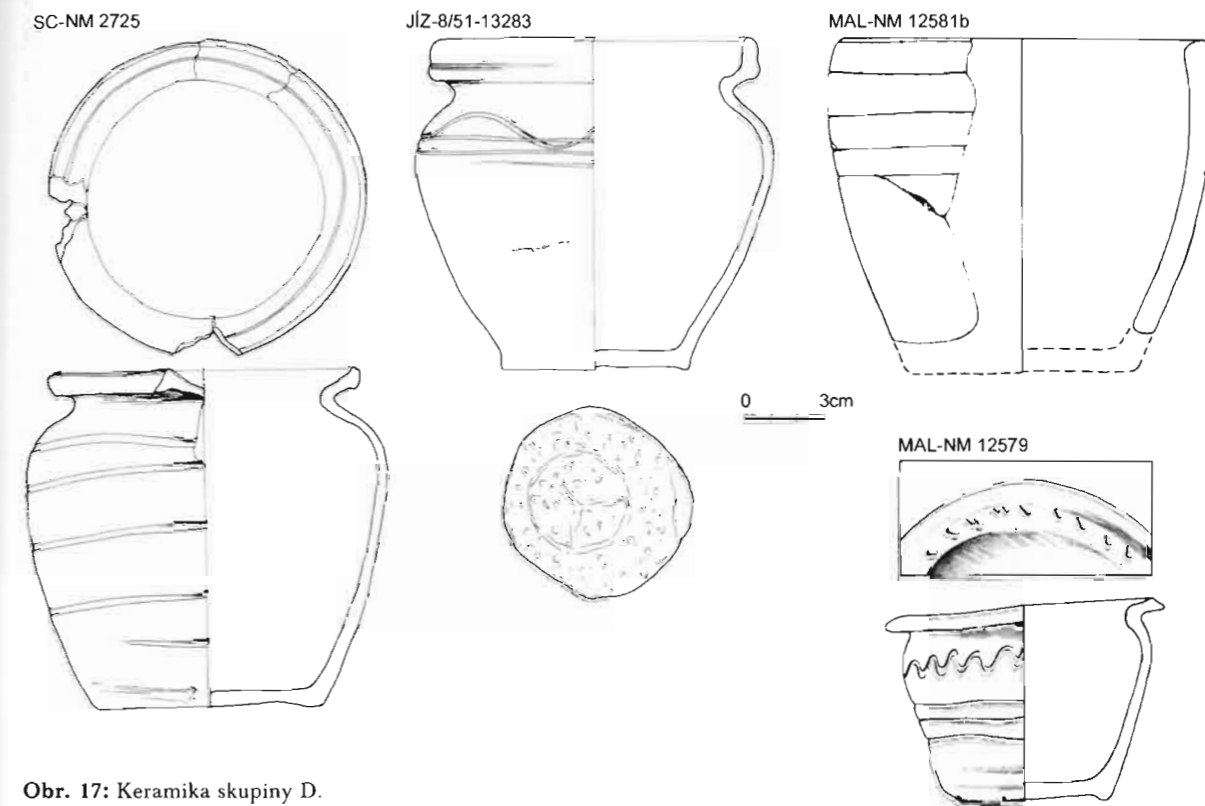
výzdoby šroubovicovitým – tj. bez přerušení – tažením výzdobného nástroje, ať již to bylo rydlo či dvojrydlo případně v kombinaci s v každé úrovni uzavřenou hřebenovou výzdobou (MAL-př.č. 12580a, STK-P 4037, JÍZ-hrob 1/82?) či možná i hřeben⁸⁰ (JEL-LZ-12504?). Dna hrnců JEL-LZ-př.č. 12504 (H5a/37) a STK-P4037 jsou hladká. Na dně nádoby JÍZ-př.č. 13284 je patrný otisk roštu a jakýsi otisk nese i nádoba MAL-př.č. 12580. Nádoba z hrobu JÍZ-1/82 má dno velmi nedbale zpracované, nese však nevycentrovanou značku kříže v soustředných kružnicích. Umístění a průměr výdutě jsou variabilní. Jako celek nádoby odpovídají keramickému horizontu Levý Hradec 3.

Obr. 16: Keramika skupiny C.
Abb. 16: Keramik der Gruppe C.

Ve skupině D (obr. 17) jsou zastoupeny nádoby z relativně málo ostřeného keramického těsta, stejně jako z těsta výrazně ostřeného, s krupicovitým povrchem. Doložen je jak okraj prožlabený (SC-i.č. 2725 – s tenkou rýhou na vnitřní linii), tak kalichovitý (JÍZ-př.č. 13283). Charakteristická je rytá šroubovicovitě tažená výzdoba. Na dně nádoby JÍZ-př.č. 13283 s velmi hrubým povrchem je nevycentrovaná značka.

Dvě nádoby MAL-př.č. 12 581b a MAL-př.č. 12 579 jsou vzhledem k tvaru v prvním případě a velmi nekvalitnímu zpracování v případě druhém obtížně přiřaditelné. Na základě jejich výzdoby jsou přiřčeny do skupiny D.

Obr. 17: Keramika skupiny D.
Abb. 17: Keramik der Gruppe D.

14.7. KERAMIKA A CHRONOLOGIE

Při hodnocení keramiky z pohřebišť na předpolích Pražského hradu z hlediska chronologie lze snadno podlehnout dojmu časové následnosti keramických skupin A až D. Reálně však disponujeme jediným nálezovým celkem – hrobem JEL-LZ-1/37 na pohřebišti v Jelení, kde se nádoba objevila v kombinaci s dalším hrobovým inventářem, obsahujícím chronologicky citlivější předměty.⁸¹ I v tomto případě však narážíme na problém, a to problém důkazu kruhem. Poměrně archaicky vypadající nádoba z hrobu JEL-LZ-1/37 může být podpurným argumentem pro nižší datování celku – třeba do poslední třetiny 9. století, stejně jako může být starším reliktem (případně i novým výrobkem) v celku, který se mohl dostat do země až v období, které mohlo sahát až k počátku 10. století, či vzhledem k přítomnosti esovité záušnice až do první třetiny 10. století.

Pokusme se porovnat poznatky o nádobách skupin A-D s dosavadními poznatky o keramice ze sídlištních kontextů – vrstev a objektů. Nádoby skupiny A reprezentují

⁸¹ Jak vyplývá z tabulky, nádoba se vyskytla též v kombinaci s nožem, který však nemůže být chronologickou oporou.

Hrob	Počet	Podunajský šperk	Hrozn. náuš.	Olivovité k.	Sklo-S, jantar-J	ESZ	Nůž	Jiné; typ podunajského šperku
JEL-LZ-1/37	1	+		+		+	+	železný předmět s očkem; meandrovitá náušnice
STK-7/2001	1						+	

Tab. 29: Nádoby – korelační tabulka s dalšími nálezy (ohne die Funde aus der Westgruppe des Gräberfelds bei der Reitschule).
Tab. 29: Gefäße – Korrelationstabelle zu weiteren Funden (ohne die Funde aus der Westgruppe des Gräberfelds bei der Reitschule).

keramiku starší tradice, v případě nádob skupiny B pozorujeme inovace v oblasti použité keramické hmoty a výzdoby (vlnice s nízkou amplitudou oblouku vlny). Široký interval jen velmi rámcově vymezitelný lety 850-1000, můžeme zúžit snad pouze v případě nádob z Jelení ulice, neboť toto pohřebiště již nedožilo období s četnějším zastoupením esovitých záušnic a nepředpokládám proto, že by pohřbívání výrazněji přesáhlo do doby po roce 950.

Keramika skupiny C odpovídá nejstarším nálezům z Jiřského náměstí datovaným do 10. století a horizontu Levý Hradec 3, který by měl vyplňovat poslední třetinu 9. a podstatnou část 10. století (Tomková 2001, 90). Nádoby horizontu D jsou srovnatelné s horizontem Levý Hradec 4, jehož počátky spadají ještě do 10. století a pokračování do 11. století. Nedostatek nálezových okolností u nádob tohoto horizontu z Malovanky a Strahovské cihelny neumožňuje bližší časové zařazení. Hrnc JÍZ-př.č. 13283 může potvrzovat uvedené datování vzhledem k tomu, že víme, že na pohřebišti Jízdárna se pohřbívalo po celé 10. století a ještě na počátku 11. století. Celkově je možno říci, že ve třídění nádob do skupin A-D se odrážejí základní tendence ve vývoji hradištní keramiky rozpoznané pro oblast širšího Pražska, což ovšem neznamená, že se nádoby archaičtějšího vzhledu skupin A-B nemohly dostat do hrobů (případně dokonce být vyrobeny) v době, kdy se již vyráběla keramika pokročilejší (C-D).

Celkově je možno konstatovat, že studovaný soubor sice není rozsáhlý, avšak nepostrádá výpovědní hodnoty jak pro studium keramiky v úrovni detailu, tak v obecnější rovině, kterou bude možno využít při dalším srovnávání středočeské hrobové keramiky. Právě poznatky o hrobové keramice přitom bude třeba včlenit do úvah o chronologii raně středověké keramiky ve větší míře, než je v současnosti zvykem.

15. ZÁVĚR

Přehlédneme-li hrobový inventář studovaného souboru jako celek, pak v jeho rámci můžeme vyčlenit dva základní horizonty – horizont, který můžeme označit jako „středohradištní“ spadající do závěru 9. a vyplňující celé 10. století a vyznívající v průběhu 1. poloviny 11. století, a horizont „mladohradištní“ 11.-12./13. století.

První horizont je charakteristický poměrně širokou škálou předmětů ukládaných do hrobů, zahrnující šperky a ozdoby zdobící hlavu (náušnice a záušnice), hrdlo (náhrdelníky), ruce (prsteny), dále předměty denní potřeby (nože v pochvách, očílky, nádoby keramické i dřevěné (vědra). Rámcově jej můžeme rozčlenit ještě na dva subhorizonty: první – vyznačující se přítomností předmětů velkomoravského původu či ovlivněných velkomoravskou kulturou a druhý – bez těchto předmětů, avšak již s výrazně zastoupenými esovitými záušnicemi. Snahy o další detailnější rozpoznání změn postihujících hrobovou výbavu mají svá úskalí. V živé kultuře běžně koexistují předměty vzniklé v různých dobách. Než se bude možno opřít o katalogy dosud nepublikovaných pohřebišť

a o širší srovnávací studie vycházející z moderního zpracování zvláště raně středověkého šperku, můžeme se alespoň pokusit odpovědět na otázku, zda je v období 9.- počátku 11. století patrná nějaká tendence ve vývoji hrobového inventáře. Domnívám se, že jak u keramiky, tak u šperku lze pozorovat v jejich vývoji určitou tendenci k jednoduchosti.

V keramice se k nádobám vyrobeným v duchu starší tradice zpravidla s jednoduchými okraji a bohatší výzdobou připojila keramika výrazně uniformnější jak v keramické hmotě, tak výzdobě, v níž se vedle hřebenové výzdoby prosazuje též stále více jednoduchá výzdoba rytá. Také ve šperku vedle bohatých a zdobných šperků velkomoravské provenience nebo touto produkcí ovlivněných se v průběhu 10. století prosazuje stále více šperk jednoduchý – náušnice s očky a esovité záušnice, jež jsou bližší jednoduchému šperku podunajskému.⁸² Zdobnost postupně ustupovala prosté eleganci. Jakou roli od 2. poloviny 10. století hrály v domácí módě šperky, jaké se objevují od tohoto období v depotech mincí a stříbra, zůstává otázkou. V tomto příspěvku od nich abstrahuji a do úvah o módě je bude možno včlenit až po jejich detailním zpracování.

V druhém „mladohradištním“ horizontu (11.-12./13. století) dochází k výrazné redukci předmětů v hrobech, které se omezují na esovité záušnice a ojedinělé náhrdelníky, mince a přezky. Relativně uniformní inventář sám o sobě až na výjimky neumožňuje další vnitřní chronologické členění.

Proč pracuji s termínem *móda* a nikoliv např. *kultura*, *kulturní vliv*? Módu chápu jako segment kultury, jako fenomén, který má své vlastní zákonitosti, dotýkající se jak např. sféry geografického šíření, tak sociální adaptace jejich prvků apod. Budeme-li studovat postavení příslušného šperku ve vybraném archeologickém souboru, uvědomíme si, že není jedno, je-li projevem určité širší módy či je pouze izolovaným prvkem (import, sekundárně použitý starší módní prvek, náhoda apod.). Domnívám se, že podstatnou stránkou našeho studia je uvědomění si vzájemných souvislostí jednotlivých šperků, případně i dalších předmětů, které zpravidla bývají studovány odděleně. Např. šperk a keramika se ocitají na velmi vzdálených pólech, i když jejich vzájemné studium může přispět k osvětlení toho, co by se snad dalo nazvat raně středověkým estetickým cítěním. Chceme-li po archeologii, aby se vyslovovala k takovým otázkám jako sociální struktura společnosti, odraz ideologie v hmotné sféře společnosti apod., narážíme neustále na nej-různější bariéry. Jsou-li k dispozici písemné prameny, archeologické prameny v kontextu výpovědi těchto pramenů prohrávají. Domnívám se, že rekonstrukce módy/mód jako segmentu kultury studovaných období je archeologií na rozdíl od výše uvedených otázek, lépe postižitelná. Obdobně jako hlavní kulturní orientace užších i širších geografických celků, které s geopolitickým dělením mohou mít jen pramálo společného.

V souvislosti se změnami módy je třeba si uvědomovat souvislosti s výrobní základnou, která šperky a nádoby produkovala. Zatímco v případě keramiky, která vycházela převážně z domácích tradic, bývají pochopitelně některé změny dávány do souvislosti s přechodem na výrobu ve specializovaných dílnách, v případě šperku mohlo hrát roli více faktorů. Vyjděme z názoru, že šperk byl v 9. století na českém území převážně importem a teprve od 1. třetiny 10. století můžeme v pražské kotlině počítat s domácí šperkařskou dílnou, rozvíjející starší tradici velkomoravskou i tvořící svébytný šperk domácí. Ukazuje se, že k otázce původu šperků v Čechách 9. století, resp. v jeho 2. polovině, se ještě bude v budoucnosti třeba vrátit. Při jejím řešení totiž narážíme na několik problémů. Jednak

⁸² V ústupu od zdobnosti k prosté eleganci bych nespátřovala v jakémsi programovém navazování na tradici podunajského šperku, ale v přirozené potřebě reagovat na předchozí módu změnou.

nálezová základna je oproti následujícím obdobím poměrně užší. Dalším problémem je hledání kritérií pro posouzení, které hroby se šperky, které se v 9. století v sousedství Čech vyskytovaly, můžeme bezpečně zařadit do 9. století, víme-li, že obdobný typ šperku se vyskytoval i v 1. třetině až polovině 10. století. Nemám přitom na mysli pochopitelně hroby se šperkem luxusním jako např. ze Želének, ale spíše s tím jednodušším, zpravidla označovaným jako šperk podunajského typu. Přicházely jednoduché typy náušnic do Čech jako import, či se v Čechách vyráběly? Pokud přijmeme předpoklad domácí výroby, pak nás bude zajímat, od kdy, kde a jak taková výroba na území rozčleněném ještě na řadu knížectví probíhala či byla organizována?

Přesuneme-li naši pozornost k luxusnějšímu šperku z 1. poloviny 10. století, pak s myšlenkou domácí dílny poprvé vystoupili J. Sláma a K. Sklenář (1976, 663) a dále ji rozvinul Z. Smetánka (1994a, 112). S touto problematikou také můžeme spojit celou řadu otázek. Jak dlouho tato dílna či dílny pracovaly? Pokračovaly ve své práci i ve 2. polovině 10. století, nebo změnila výrobní rejstřík? Dostačoval domácí šperk svou kvalitou nárokům knížecí rodiny, která mohla díky svým kontaktům a postavení dosáhnout na šperk vyšší kvality? Nebyl tento šperk pro ostatní obyvatelstvo „příliš drahý“ a na rozdíl od záušnic nedostupný? Objevují se výrobky této dílny v pokladech zlomkového stříbra a jaké? Jak byla činnost dílny ukončena? Nedošlo k předání klenotnických zkušeností nastupující generaci? Klenotníci znalí vyspělých technologií opustili Prahu a přesunuli se na jiné místo? Či se přeorientovali v důsledku změněné poptávky na výrobu esovitých záušnic? Co způsobilo proměnu módy či vkusu, která byla zahájena v 10. století a plně se prosadila v následujících staletích? Souhra náhod? Změny v obchodním zapojení země? Ideologie? Každá odpověď by byla nyní předčasná.

Položíme-li si otázku, proč se liší co do kvantity i kvality výbava mrtvých na onen svět v prvním a druhém horizontu, pak se ocitáme v poněkud jiném okruhu úvah. Dnes si již nevystačíme s tradičním odkazem na úbytek inventáře v důsledku šířícího se křesťanství. Výrazná změna, kterou pozorujeme, je výslednicí působení více faktorů. Nepochybně významným faktorem byla již základní změna dobové módy, kdy zdobný šperk velkomoravský či velkomoravskou produkcí ovlivněný byl nahrazen prostou elegancí esovitých záušnic. Dále v průběhu etatizačních procesů a christianizace došlo k proměně sociální struktury společnosti i jejího hodnotového systému, který se projevil též ve vztahu k přechodu na onen svět. Proměna společenských podmínek vedla k tomu, že společenská elita začala prezentovat své postavení jiným způsobem než bohatstvím hrobové výbavy, jak ve smyslu výbavy mrtvého na onen svět, tak ve smyslu ozdob, jež souvisely s oděvem, v němž byl mrtvý pohřben.

Vzhledem k tomu, že se od 13. století až na výjimky hroby, pokud jde o kvalitu i kvantitu hrobového inventáře, na několik století fakticky odmlčují, nelze jejich prostřednictvím sledovat ani další vývoj módy, ani zvažovat sociální aspekty související právě s hrobovým inventářem. Znovu se pak s hrobovým inventářem opět shledáváme ve zcela odlišných kulisách novověkých dějin.

PRAMENY:

Kosmas: Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag. Hrsg. B. Bretholz, MGH SRG NS II. Berlin 1923.

DOKUMENTACE:

Borkovský-NZ: I. Borkovský: Loretánské náměstí. Nálezová zpráva. Uložena v Archivu oddělení Pražský hrad ARÚ AV ČR Praha.

Borkovský, I. 1937-1943: Deník archeologických výzkumů 1937-1943. Uložen v Archivu oddělení Pražský hrad ARÚ AV ČR Praha.

Deník 1925/2: Hrad Pražský – III. nádvoří. Denník vykopávek 1925 /28. VII. – 8.IX/, II, s. 92-182. Uložen v Archivu oddělení Pražský hrad ARÚ AV ČR Praha.

Deník 1928/3: Hrad Pražský – III. nádvoří. Denník vykopávek 1928/22. VI. – 31. XII./ III, s. 939-1017. Uložen v Archivu oddělení Pražský hrad ARÚ AV ČR Praha.

Deník 1929/2: Hrad Pražský – III. nádvoří. Denník vykopávek 1929 /24.IV – 18.VI./, II, s. 1039-1136. Uložen v Archivu oddělení Pražský hrad ARÚ AV ČR Praha.

Hrob bojovníka: I. Borkovský: Hrob bojovníka doby knížecí na Pražském hradě, rkp. Uložen v Archivu oddělení Pražský hrad ARÚ AV ČR Praha.

Nemeškalová, Z.: Pražský hrad, Loretánské náměstí, výzkum 1934-37. Numismatický posudek č.j. 10030/00. Uložen v Archivu oddělení Pražský hrad ARÚ AV ČR Praha.

Nemeškalová, Z.: Denáry z Pražského hradu. Numismatický posudek č.j. 2929/04. Uložen v Archivu oddělení Pražský hrad ARÚ AV ČR Praha.

Seznam nálezů I: Přírůstková kniha. Uložena v Archivu oddělení Pražský hrad ARÚ AV ČR v Praze.

Seznam nálezů II: Přírůstková kniha. Uložena v Archivu oddělení Pražský hrad ARÚ AV ČR v Praze.

LITERATURA:

Bartošková, A. 1986: Slovanské depoty železných předmětů v Československu – Slawische Hortfunde von Eisengegenständen in der Tschechoslowakei, Studie Archeologického ústavu ČSAV v Brně XIII-2, Praha.

Bauer, J. – Turz, F. 1988: Minerály. Praha.

Boháčová, I. 1988: Stratifikovaný nález hradištní sekery na Pražském hradě – A stratified find of a Slavic-period axe from the Prague Castle, Sborník Kruhu přátel Muzea hlavního města Prahy 1, 77-83.

Borkovský, I. 1940: Staroslovanská keramika ve střední Evropě. Studie k počátkům slovanské kultury – Die alt-slawische Keramik in Mitteleuropa. Ein Beitrag zu den Anfängen der slawischen Kultur. Praha.

– 1941: Das Wikingergrab auf der Prager Burg, Altböhmen und Altmähren 1, 171-182.

– 1946: Hrob bojovníka z doby knížecí na Pražském hradě – The grave of a warrior of the prince-period, Památky archeologické 42, 1939-1946, 122-131, 221.

– 1947: Staročeské pohřebiště poblíže Pražského hradu – Le cimetière ancien tchéque près du Château de Prague, Historica Slovaca 5, 145-152, 225, 235.

– 1951: Nález kostela Panny Marie na Pražském hradě (předběžná zpráva). Význam objevu nejstaršího kostela na Pražském hradě, Praha, 71-93.

– 1953: Kostel Panny Marie na pražském hradě – Église de la Ste Vierge au Château de Prague, Památky archeologické 44, 129-200.

– 1956: Esovité záušnice, jejich původ a význam – Die S-förmige Schläfenringe, ihre Herkunft und Bedeutung, Referáty Liblice 1955. Praha, 148-158.

– 1969: Pražský hrad v době přemyslovských knížat – Die Prager Burg zur Zeit der Přemyslidenfürsten. Praha.

– 1975: Svatojiřská bazilika a klášter na Pražském hradě – Kirche und Kloster St. Georg auf der Prager Burg. Praha.

Bouška, V. – Kouřimský, J. 1979: Atlas drahých kamenů. Praha

Bravermanová, M. 2000: Lederhelm („Podivens Helm“). In: *Europas Mitte um 1000*. Katalog, 258, 260.

– 2001a: Nové poznatky o nejstarších textiliích z relikviářového hrobu sv. Ludmily – Neue Erkenntnisse von den ältesten Textilien aus dem Relikviengrab der Heiligen Ludmila, *Archaeologia historica* 26, 447-486.

– 2001b: Das Grab Boleslavs II. In: Sommer, P. (Hrsg.): Boleslav II. Der tschechische Staat um das Jahr 1000, *Colloquia mediaevalia Pragensia* II, Praha, 197-223.

Bravermanová, M. – Lutovský, M. 2001: Hroby, hrobky a pohřebiště českých knížat a králů. Praha.

Brych, V. 1989: Nesvětičky, zaniklá středověká ves na Mostecku – Nesvětičky, mittelalterliche Ortswüstung im Bez. Most, *Archaeologia historica* 14, 311-318.

Bubeník, J. 1968: Dvě hrozníčkovité náušnice z okolí vrchu Rubína u Podbořan – Zwei traubenförmige Ohrgehänge aus der Umgebung des Berges Rubín bei Podbořan, *Archeologické rozhledy* 20, 359-360.

Čech, P. 2004: Žatec v raném středověku (6. – počátek 13. století). In: Holodňák, P. – Ebelová, I. (eds.): Žatec. Praha, 54-114.

Dekan, J. 1979: Velká Morava. Bratislava.

Dekówna, M. 1992: Zausznice koszyckowate – przyczynek do badań nad pochodzeniem wczesnośredniowiecznych ozdób srebrnych występujących na terenie Polski – „Basket“ zausznice – a contribution to studies on the origins of the early medieval silver ornaments in Poland, *Archeologia Polski* 37, 89-122.

Dostál, B. 1966: Slovanská pohřebiště ze střední doby hradištní na Moravě – Slawische Begräbnisstätten der mittleren Burgwallzeit in Mähren, Praha.

Dresler, P. 2003: Esovité záušnice a některé problémy s nimi spojené. Rkp. diplomové práce, knihovna ÚAM FF MU Brno.

Europas Mitte 2000: Wiczorek, A. – Hinz, H.-M. (eds.): Europas Mitte um 1000. Katalog. Stuttgart.

Frána, J. 1994: Studium složení kovových nálezů z Hlohoviček, *Mediaevalia archaeologica Bohemica* 1993, 106-107.

Frolík, J. 1988: Druhý archeologický náleží kalicha z Pražského hradu – The second archaeological find of a chalice from Prague Castle, *Sborník Kruhu přátel Muzea hl. m. Prahy* 1, 95-102.

– *v tisku*: Pohřebiště na III. nádvoří Pražského hradu.

Frolík, J. – Boháčová, I. – Žegklitz, J. 1988: Archeologické náleží z hrobky knížete Spytihněva II. v chrámu sv. Víta – Archaeological finds from the tomb of duke Spytihněv II (1055-1061 A.D.) in St. Guy's cathedral, *Castrum Pragense* 1, 61-70.

Frolík et al. 2000: Frolík, J. – Maříková-Kubková, J. – Růžičková, E. – Zeman, A.: Nejstarší sakrální architektura Pražského hradu – Die ältesten Kirchenbauten der Prager Burg aufgrund der archäologischen Quellen, *Castrum Pragense* 3, Praha.

Frolík, J. – Siglová, V. 2005: Poznámky ke konzervování církevního náčiní z hrobů na Pražském hradě – Bemerkungen zur Konservierung von Metallgefäßen aus Gräbern auf der Prager Burg, *Castrum Pragense* 6, 75-88.

Frolík, J. – Smetánka, Z. 1997: Archeologie na Pražském hradě. Praha – Litomyšl.

Frolík, J. – Tomková, K. – Žegklitz, J. 1988: Výzkum slovanského pohřebiště v jižním křídle Jízdárny Pražského hradu – Die Ausgrabung des slawischen Gräberfeldes im Südflügel der Reitschule auf der Prager Burg, *Památky archeologické* 79, 424-455.

Frolíková-Kaliszová, D. 2000: Pokus o analýzu slovanského pohřebiště v Praze – Motole – Versuch einer Analyse des slawischen Gräberfeldes in Prag – Motol, *Památky archeologické* 91, 201-249.

Galuška, L. 1996: Uherské Hradiště – Sady. Křesťanské centrum říše velkomoravské – Uherské Hradiště-Sady. Christian Centre of the Great Moravian Empire. Brno.

Guth, K. 1934: Praha, Budeč a Boleslav – Praha, Budeč et Boleslav, *Svatováclavský sborník* I, Praha, 686-818.

Hanuliak, M. 1994: Malé Kosihy I. Pohrebisko z 10.-11. storočia – Gräberfeld aus dem 10.-11. Jh. in Malé Kosihy, *Materialia archaeologica Slovaca*, Nitra.

– *2004*: Velkomoravské pohrebiská. Pochovávanie v 9.-10. storočí na území Slovenska – Grossmährische Gräberfelder und Bestattung im 9.-10. Jahrhundert auf dem Gebiete der Slowakei. Nitra.

Hanuliak, M. – Rejholcová, M. 1999: Pohrebisko v Čakajovciach (9.-12. storočie). Vyhodnotenie – Das Gräberfeld in Čakajovce (9.-12. Jahrhundert). Bratislava.

Hásková, J. – Starec, P. 1995: Nález německého denáru z 10. století v Husově ulici v Praze 1, *Numismatické listy* 50, 118-119.

Hilbert, K. 1934: O nálezech rotundy Václavovy – Sur les découverts de la rotonde de Saint Venceslas, *Svatováclavský sborník* I, Praha, 220-229.

Hochleitner, R. 1995: Dražokamy a šperkové kameny. Kapesní atlas. Praha

Hrubý, V. 1955: Staré Město. Velkomoravské pohřebiště „Na valách“ – Die grossmährische Begrabsnisstätte „Na valách“. Praha.

Chorvátová, H. 2004: K relativnej chronológii pohrebiska Staré Město v polohe Na valách, *Acta historica neosoliensia* 7, 199-236.

Jørgensen, A. N. 1999: Waffen und Gräber. Typologische und chronologische Studien zu skandinavischen Waffengräbern 520/30 bis 900 n. Chr., København.

Klápště, J. 1994: Paměť krajiny středověkého Mostecká – Das Landschaftgebiet Most als Zeuge des Mittelalter. Most

– *1999*: Příspěvek k archeologickému poznávání úlohy mince v přemyslovských Čechách – Ein Beitrag zur archäologischen Erforschung der Rolle der Münzen im Přemyslidischen Böhmen, *Archeologické rozhledy* 51, 774-808.

Kóčka-Krenz, H. 1993: Bizuteria północno-zachodnio-słowiańska we wczesnym średniowieczu – The North-western-Slavonic jewellery in the early Middle Ages, Poznań 1993.

Kovářík, J. 1991: Slovanské kostrové pohřebiště v Praze 5 – Motole – Das slawische Skelettgräberfeld in Prag 5 – Motol. Praha.

Krumphanzlová, Z. 1970: Jantar v nálezech doby hradištní v Čechách – Burgwallzeitliche Bernsteinfunde in Böhmen, *Sborník Národního muzea, Řada A – Historie*, 24, 105-115.

– *1974*: Chronologie pohřebního inventáře vesnických hřbitovů v 9.-11. věku v Čechách – Die Chronologie des Inventars aus Dorffriedhöfen des 9.-11. Jh. in Böhmen, *Památky archeologické* 65, 34-110.

Ludíkovský, K. – Snášil, R. 1974: Mladohradištní kostrové pohřebiště ve Velkých Hostěrádkách (o. Břeclav) – Jungburgwallzeitliches Skelettgräberfeld in Velké Hostěrádky (Bez. Břeclav), *Studie Archeologického ústavu ČSAV v Brně II.4*. Praha.

Lutovský, M. 1994: Kolínský knížecí hrob: ad fontes – Fürstengrab von Kolín: ad fontes, *Sborník Národního muzea v Praze, Řada A – Historie* 48, 37-76.

– *2000*: K chronologické průkaznosti kování raně středověkých věder – Zur chronologischen Aussagekraft des Beschlages an frühmittelalterlichen Eimern. In: Čech, P. – Dobeš, M. (eds.): *Sborník M. Buchvaldkovi, Most*, 147-148.

Lutovský, M. – Tomková, K. 1994: K problematice nejmladších raně středověkých mohyl v Čechách – pohřebiště u Hlohoviček – Issues concerning the final phase of early medieval barrows in Bohemia – a report on the cemetery near Hlohovičky, *Mediaevalia archaeologica Bohemica* 1993, 86-106.

Mrázek, I. 1996: Dražé kameny v pravěku Moravy a Slezska – Edelsteine in der Urgeschichte Mährens und Schlesiens. Brno.

– *2000*: Dražé kameny ve středověku Moravy a Slezska – Edelsteine im Mittelalter Mährens und Schlesiens. Brno.

Musianowicz, K. 1948-1949: Kabłaczki skroniowe – próba typologii i chronologii – Anneaux temporaux – essai de typologie et de chronologie, *Światowit* 20, 115-232.

Nechvátal, B. 1999: Radomyšl. Raně středověké pohřebiště – Das frühmittelalterliche Gräberfeld in Radomyšl. Praha.

Niederle, L. 1894: Bemerkungen zu einigen Charakteristiken der altslawischen Gräber, *Mitteilungen der Anthr. Ges. zu Wien* 24, 194-202.

– *1913*: Slovanské starožitnosti. Život starých Slovanů. Oddíl kulturní, díl I, svazek 2. Praha.

Pavlovičová, E. 1996: K vypovedacej schopnosti gombíka u naddunajských Slovanov v 9. storočí – On dating of buttons in Slavs living above the river Danube in the 9th century, *Slovanská archeológia* 44, 95-153.

Petříčková, J. 2000: Osteologické náleží z kostela P. Marie a z kaple P. Marie v Jiřském klášteře – Die osteologischen Funde aus der Marienkirche und der Marienkapelle im St.-Georgs-Kloster. In: *Frolík et al. 2000*, 355-398.

Polanský, L. 2001: Nález denáru bavorského vévody Jindřicha II. v Praze na Hradčanech – Fund eines Denars des bayerischen Herzogs Heinrich II. in Prag-Hradschin, *Numismatické listy* 56, 139-141.

Profantová, N. 2003: Mikulčice – pohřebiště u 6. kostela: pokus o chronologické a sociální zhodnocení – Mikulčice – Gräberfeld bei der 6. Kirche: Versuch einer chronologischen und sozialen Auswertung. In: Profantová, N. – Kavanová, B.: *Mikulčice. Pohřebiště u 6. a 12. kostela*. Brno.

– *v tisku*: Hrob 22 z Klecan a poznatky z detailního studia kaptorgy z tohoto celku, *Archeologické rozhledy*.

Profantová, N. – Frána, J. 2003: Příspěvek ke studiu šperkařství v raném středověku v Čechách a na Moravě – A contribution to the study of jewellery-making in the Early Modele Agens in Bohemia and Moravia. *Archeologické rozhledy* 55, 47-58.

Radoměský, P. 1955a: Románská Praha ve světle nálezů mincí. Náleží přemyslovských denárů v Praze – The romanesque Prague as a finding-place of coins, *Časopis Národního muzea, oddíl věd společenských*, 124, 12-38.

– *1955b*: Obol mrtvých u Slovanů v Čechách a na Moravě (Příspěvek k datování kostrových hrobů mladší doby hradištní), *Sborník Národního muzea v Praze* 9-A, 3-78.

Rejholcová, M. 1995a: Pohrebisko v Čakajovciach (9.-12. storočie). Katalóg - (Das Gräberfeld in Čakajovce). Nitra.

– *1995b*: Das Gräberfeld von Čakajovce (9.-12. Jahrhundert). Analyse. Nitra – Budapest.

Richterová, J. 1996: Kruhové přezky z výzkumu na Jungmannově náměstí v Praze – Ringförmige Schnallen aus der Forschung auf dem Jungmannsplatz in Prag, *Archaeologia historica* 12, 493-498.

Sklenář, K. 1981: Počátky archeologického výzkumu na území Prahy – Die Anfänge der archäologischen Forschung auf dem Gebiet Prags, *Pražský sborník historický* 13, 124-141.

Sklenář, K. – Sláma, J. 1976: Nález slovanských kostrových hrobů v bývalé Královské zahradě Pražského hradu v roce 1837 – Die Entdeckung slawischer Körpergräber im Königlichen Garten der Prager Burg im Jahre 1837, *Archeologické rozhledy* 28, 659-665.

Sláma, J. 1957: K chronologické průkaznosti náušnice s několikanásobnou esovitou smyčkou – A la demonstration chronologique de la boucle d'oreille à noeud en S multiple, *Archeologické rozhledy* 9, 250-268.

– *1977*: Mittelböhmen im frühen Mittelalter, I. Katalog der Grabfunde, Praha.

Smetánka, Z. 1973: Příspěvek k chronologické problematice pozdní doby hradištní – Ein Beitrag zur Problematik der Chronologie der Späten Burgwallzeit, *Památky archeologické* 64, 463-486.

– *1994a*: Příspěvek ke studiu karolinského vlivu na velkomoravský šperk v Čechách a na Moravě – The Carolingian Influence on the Great Moravian Jewellery in Bohemia and Moravia. *Præhistorica* 21 - Varia *Archaeologica* 6. Praha, 105-115.

– *1994b*: Archaeological Excavations in the Lumbe Garden of Prague Castle and Their Implications for the Study of the Culture of the Early Czech State. In: *25 Years of Archaeological Research in Bohemia, Památky archeologické – Supplementum* 1, 162-167.

– *1995*: Nález denáru knížete Jaromíra na pohřebišti v Lumbeho zahradě Pražského hradu, *Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica* 1, 1993, Z pomocných věd historických XI – *Numismatica*, 109-110.

– *2003*: Archeologické etudy, *Knihovna Dějin a současnosti*. Praha.

– *v tisku*: K sociální interpretaci raně středověkých hrobů. Hrob H-76 na pohřebišti u Jízdárny. In: *Sborník k 70. narozeninám prof. J. Slámy*.

Smetánka, Z. – Hrdlička, L. – Blajerová, M. 1973: Výzkum slovanského pohřebiště za Jízdárnou na Pražském hradě – Ausgrabung eines slawischen Gräberfeldes unweit der „Jízdárna“ (Reitschule) auf der Prager Burg, *Archeologické rozhledy* 25, 265-270, 369.

– *1974*: Výzkum slovanského pohřebiště za Jízdárnou Pražského hradu v r. 1973 – Die Ausgrabung des slawischen Friedhofs hinter dem Reithaus (Jízdárna) der Prager Burg 1973, *Archeologické rozhledy* 26, 386-405, 433-438.

Smolík, J. 1887: *Archaeologický sbor Muzea král. Českého, Památky archeologické* 14, 413-420.

Sommer, P. 1985: Hradištní pohřebiště v premonstrátské kanonii na Strahově – Das Burgwall-Gräberfeld im prämonstratenser Kanonikat in Prag-Stahov, *Sborník Národního muzea, Řada A-Historie* 39, 193-197.

– *2001*: Začátky křesťanství v Čechách. Kapitoly z dějin raně středověké duchovní kultury. Praha.

Staňa, Č. 2001: Osobitost velkomoravských šperků z Břeclavi-Pohanska – Die Eigenartigkeit des großmährischen Schmucks von Břeclav-Pohansko, *Konference Pohansko 1999, Archaeologia mediaevalis Moravia et Silesiana I/2000*, 91-109.

Staščíková-Štukovská, D. 1993: Neue Erkenntnisse zur Dekomposition menschlicher Skelette am Beispiel des frühmittelalterlichen Gräberfeldes von Borovce, *Slowakei, Præhistorische Zeitschrift* 68-2, 243-263.

– *1999*: Lunulové náušnice s hviezdicovým príveskom v severnej časti – Lunula-Ohringe mit sternförmigen Anhänger aus dem nördlichen Teil des Karpatischen Beckens. In: *Avenarius, A. – Ševčíková, Z. (eds.): Slovensko a európsky juhovýchod, Bratislava*, 250-298.

– *2004*: Sklenné koráliky z pohrebiska v Prši II – Glasperlen vom Gräberfeld in Prša II, *Slovanská archeológia* 52-1, 35-54.

Szöke, B.M. 1992: Die Beziehungen zwischen dem oberen Donautal und Westungarn in der ersten Hälfte des 9. Jahrhunderts (Frauentrachtzubehör und Schmuck). In: Daim, F. (Hrsg.): AWARENFORSCHUNGEN. Band 2. Wien, 841-968.

Šikulová, V. 1958-1959: Moravská pohřebiště z mladší doby hradištní – Mährische Gräberfelder der jüngeren Burgwallperiode, Pravěk východní Moravy I, Gottwaldov, 88-162.

Šolle, M. 1959: Knižecí pohřebiště na Staré Kouřimi – Fürstliche Bestattungsstätte in Stará Kouřim, Památky archeologické 50, 353-506.

– 1966: Stará Kouřim a projevy velkomoravské hmotné kultury v Čechách – Alt Kouřim und großmährische Kultur in Böhmen. Praha.

– 1982: Slovanská pohřebiště pod Budčí – Slawische Gräberfelder unterhalb Budeč, Památky archeologické 73, 174-216.

Świechowski, Z. 1983: Romanesque Art in Poland. Warszawa.

Štefan, I. 2005: Kaptorgy: pokus o kontextuální analýzu – Die Kaptorgen: ein Versuch um die kontextuelle Analyse, Studia Mediaevalia Pragensia 5/2004, 21-60.

Tomková, K. 1998: Bernstein im frühmittelalterlichen Böhmen, Památky archeologické 89, 64-103.

– 2001: Levý Hradec v zrcadle archeologických výzkumů, díl I – Levý Hradec im Spiegel der Archäologie, Castrum Pragense 4, Praha

Tomková, K. – Maříková-Kubková, J. – Frolik, J. 2004: Hranice života, hranice zapomnění. Hroby významných církevních představitelů na Pražském hradě v období přemyslovské a lucemburské vlády – Grenze des Lebens, Grenze der Vergessenheit, Archaeologia historica 29, 203-223.

Turek, R. 1946: Prachovské skály na úsvitě dějin. Praha.

– 1948: České hradištní nálezy datované mincemi – Les trouvailles Slaves de la Bohême, datées à l'aide des monnaies. Slavia antiqua I, 485-535.

– 1978: Libice. Hroby na libickém vnitřním hradisku – Libice/Cidlina, Gräber im inneren Burgwallareal, Sborník Národního muzea v Praze, Řada A – Historie 32, 1-150.

Unger, J. – Procházka, R. 1995: Počátky katedrály sv. Petra a Pavla v Brně ve světle archeologických výzkumů roku 1991 a 1992, Brno v minulosti a dnes 13, 90-111.

Vlček, E. 1997: Nejstarší Přemyslovci. Fyzické osobnosti českých panovníků. Praha.

Zápotocký, M. 1965: Slovanské osídlení na Litoměřicku – Die slawische Besiedlung in der Litoměřice Gegend, Památky archeologické 56, 205-391.

Zeman, J. 1956: Dřevěná věderka doby římské a otázka jejich dalšího vývoje – Römerzeitliche Holzeimer und die Frage ihrer weiteren Entwicklung, Památky archeologické 47, 86-104.

EXKURS 1:

KOVÁNÍ Z HROBU 26 NA POHŘEBIŠTI JÍZDÁRNA

NAĎA PROFANTOVÁ

Pod loketní kostí u pravého boku většího dítěte (inf. III) pohřbeného v hrobě JÍZ-26/51 ve východní skupině pohřebiště Jízdárna byly nalezeny dva železné předměty:

1. Železné kování opasku s výzdobou ukončené lomeným obloukem – pravděpodobně část dvoudílné garnitury, zapínaná pomocí háčku. Na opasek se uchycovalo pomocí trojice nýtků umístěné ve žlábků. Výzdobu tvoří dvojice a trojice žlábků/rýh po obou stranách žlábků pro nýty. Výzdoba je doplněna přesekáváním rýh či puncováním. Stav předmětu nedovoluje stanovit, jestli nepokračovala i na zbytku destičky, neboť se na ní původní povrch nedochoval. Na rubové straně je rozlišitelný nýtek – blíže k rovnému okraji, mimo prostor žlábků s nýty na aversu. Výška bez úchytu 35 mm, maximální šířka 17 mm, síla plechu 3,5-4 mm (obr. 1).

2. Fragment plochého železného předmětu o rozměrech 32x20 mm.

Obr. 1: Pásová zápona z hrobu JÍZ-26/51.

Abb. 1: Gürtelschnalle aus Grab JÍZ-26/51.

Železné kování s dochovanou řadu 3 nýtků k upevnění na řemen a náznakem středového háčku a druhý, dnes již zkorodovaný, amorfní fragment mohly tvořit protilehlou dvojici pásových kování – podle K. Wachowského garnituru typu IV (1992, 53, obr. 34). Tento typ kování se dosud málokdy dochoval v úplnosti – tedy v hrobě, kde by byly dobře dochovány obě vzájemně zapínatelné součásti.

K. Wachowski udává dvě slezské lokality, z nichž v každé se našla jen jedna část této hypotetické soupravy. Jednou z nich je Hradec u Opavy, kde se našlo bronzové kování s háčkem a dvojicí otvorů pro upevnění na řemen (Novotný 1959, Tab. 20), druhou Tynec Mały, kde se našlo nákončí s otvorem (Wachowski 1992, 53). Tato garnitura, především dle výzdoby postkarolinského typu, měla být užívána především v 10. století.

Další nález, který by tomuto okruhu mohl náležet, je železné, původně asi tausované, kování ze zemnice 1/86 na severovýchodním předhradí Budče (Profantová 1997, Fig. 3:7). Háček mělo prakticky zničený a nemělo nýtky k uchycení na opasek. Z tohoto důvodu mohlo být ještě součástí dvoudílného závěsného kování, jehož druhý díl teprve obsahoval řadu nýtků na upevnění. Kování z Budče lze datovat do přelomu 9. a 10. století, případně 1. poloviny 10. století. Obdobný tuzií zdobený exemplář - tentokrát z 9. století - se našel na opevněném sídlišti Urach (Koch 1984, Abb. 53:6).

Garnitura typu IV se zřejmě vyskytla i v hrobě 245a na pohřebišti na akropoli Libice. V tomto hrobě se kromě dvou párových přezek a nákončí (při dolní části femurů a při vnitřní části lokte) dochovalo železné kování téměř trojúhelníkovitého tvaru s otvorem, v němž zůstala většina háčku dalšího kování, to se však buď nedochovalo nebo rozpadlo (Profantová 2000, obr. 3:6). Poloha je udána jako jihovýchodně přezky s průvlečkou, tedy zřejmě v oblasti pánve (Turek 1978, 107). Libický nález lze poměrně dobře datovat do závěru 9. či přelomu 9. a 10. století a hrob tedy patří k nejstarším na pohřebišti. Důležité je, že obdobně jako na pohřebišti Jízdárna šlo o hrobový nález, takže průvlečka k záponě

byla funkční. Typově je kování s nýty a háčkem z Jízdárny plně velkomoravského rázu. Tento nález, byť neobjasňuje všechny detaily nošení pásových zápon – zřejmě mimo jiné i proto, že nebyl při výzkumu rozpoznán jako pásová garnitura – významně přispívá k tomu, že lze stanovit jejich počáteční užívání v Čechách již v období závěru 9. století až 1. třetiny 10. století. Je zřejmé, že honosnější slezské nálezy představují mladší horizont výskytu tohoto oděvního doplňku a že mohly být inspirovány českými garniturami.

LITERATURA:

Koch, U. 1984: Die Metallfunde der frühmittelalterlichen Perioden aus den Plangrabungen 1967-1981. In: Der Runde Berg bei Urach 5. Heidelberg.

Novotný, B. 1959: Archeologický výzkum Hradce u Opavy, Přehled výzkumů 1956, 59-68.

Profantová, N. 1997: On the archaeological evidence for Bohemian Elites of the 8.-9. th century. In: Central Europe in 8th-10th Centuries. Bratislava, 105-114.

– 2000: Nové poznatky o vybraných nálezech z Libice n/Cidlinou, Sborník věnovaný památce J. Vignatiové, SPFFBU – Studia Minora M5, 175-181.

Turek, R. 1978: Libice, hroby na vnitřním hradisku – Libice. Das Gräberfeld im inneren Burgwallareal, Sborník Národního muzea, Řada A – Historie 32, 1-150.

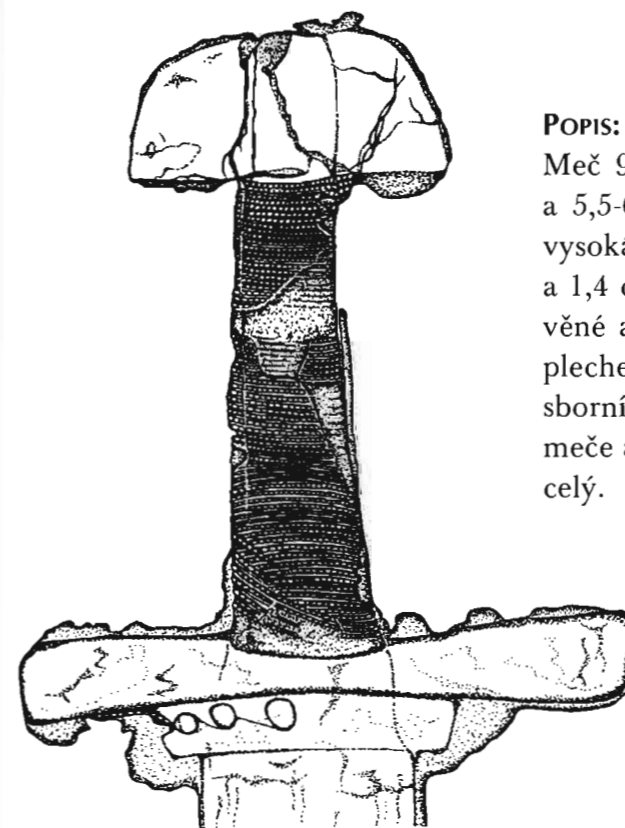
Wachowski, K. 1992: Kultura karolińska a Słowianszczyzna Zachodnia. Wrocław.

EXKURS 2: POZNÁMKY K MEČI Z HROBU BOJOVNÍKA NA III. NÁDVOŘÍ PRAŽSKÉHO HRADU

NAĀA PROFANTOVÁ

Meče jsou zbraní nejen velmi nákladnou a výlučnou, ale po celý středověk mají rovněž význam symbolický. V některých oblastech, např. ve Skandinávii, mají svá jména a jsou též předmětem kultu. Jistě byly též předmětem směny, přestože jejich prodej na nepřátelská území byl opakovaně zakazován (viz kapitularia Karla Velikého počínaje r. 805, např. v kapitulare bonnonském z r. 811 zákaz „*darovati či prodávati cizincům meče*“ – podle Hrubý 1955, 163). Zároveň jde o zbraň chronologicky citlivou. Všechny tyto faktory jsou důvodem, proč právě mečům archeologové věnovali vždy zvýšenou pozornost. Nejinak je tomu i v Čechách a na Moravě či na Slovensku (Kliský 1964; Krajíc 1978; Klanica 1990; Vignatiová 1993).

Nálezy mečů z Čech jsou však oproti nověji nalézaným moravským exemplářům převážně staršího data, často bez dostatečně známých nálezových okolností. Jednou z výjimek je meč z hrobu bojovníka IIN-199 objeveného I. Borkovským v místě dnešního monolitu na Pražském hradě v roce 1928 (blíže Borkovský 1941, Abb.1). Přesto se vyskytly problémy s přesnějším datováním a interpretací tohoto celku. Vědro, ocílka a sekera nejsou dobrými chronologicky citlivými ukazateli a ani bojový nůž na tom není lépe. Jediný předmět, který poskytuje určitou oporu pro datování, je právě meč. Meč ležel přes pravou ruku pohřbeného muže, jeho hrot byl nad úrovní kotníku pohřbeného. Několik cm pod hrotem meče jsou vidět na fotografii jakési zlomky, jejichž souvislost s polohou meče je možná (železný konec pochvy?).

POPIS:

Meč 95,5 cm dlouhý, z toho čepel 81cm dlouhá a 5,5-6 cm široká. Příčka 13 cm dlouhá a 2 cm vysoká, hlavice 14,5 cm dlouhá a 3,2 cm vysoká a 1,4 cm silná. Typ X. Původně byl uložen v dřevěné a kůží potažené pochvě ukončené železným plechem (Borkovský 1941, 176; Tomková, v tomto sborníku). U příčky se dochovalo dřevo z rukojeti meče a zbytky lněné látky. Tou byl asi meč obalen celý.

Obr. 1: Meč z hrobu bojovníka. Detail rukojeti.
Abb. 1: Schwert aus dem Kriegergrab. Detail des Armgriffs.

Vzhledem k silné korozi již nebylo možno provést hlubší metalografický průzkum meče. Dle analogických nálezů nelze vyloučit náročnější úpravu čepele, která v případě takto zdobených mečů bývá takřka pravidlem. Nově se damaskované čepele podařilo doložit jak v moravských centrech (*Galuska 2003; Poláček 2000*, Abb. 8.02.01b), tak např. u meče z hrobu 54 v Káníně (*Mařík 1999; Hošek – Šilhová*, v tisku).

K poznání meče z hrobu IIIN-199 však významně přispěla analýza rentgenového snímku. Tento snímek totiž zachytil jednak ovinutí drátkem s vytepávanými důlky, jednak výzdobu nad příčkou v podobě tří koleček spojených šikmými liniemi (*obr. 1*).

V současnosti se jedná o jediný meč *se zdobenou příčkou* v Čechách. Oproti tomu se v oblastech na západ od Čech i na Moravě s výzdobou příček setkáváme poměrně často. Výzdoba se uplatnila na meči typu H i na mečích dalších typů např. ve Starém Městě (hroby 119/AZ, 116/51, 223/51 – *Hrubý 1955*, 381, 506, obr. 27:1, 2, Tab. 76a,b – meč typu H a meče dalších typů). Příčka meče z Mannheimu byla tausovaná šachovnicovým vzorem (*Lampen 1999*, V. 84, 309; přelom 8/9. stol), meč z Padernbornu s nápisem Ulfberht je zdo-ben dokonce kombinací rýžek a úponkové výzdoby jak na hlavici, tak na příčce (*Lampen 1999*, V.85). Na příčce i hlavici jiného karolinského meče (konec 8. stol.) z Landkern je uplatněna náročná výzdoba řad kroužků z jiného kovu (původně vyplněny emailem), která je relativně bližší nálezů z Hradu (*Lampen 1999*, foto s. 262 uprostřed, V.81).

Lokalita	Nálezové okolnosti	Typ (podle Petersena)	Výzdoba	Typ analýz	Datace výroba/ uložení	Uložení	Garnitura / (typy podle Wachowského)	Doprovodný inventář
Jaroměř	náhodný nález	X		metalografie	9.-10. stol.	M Jaroměř		
Jindřichov	kostrový hrob	scramasax			750-825	M Cheb	závěsný kroužek	nádoba
Kamýk	náhodný nález	X			9.-10. stol.			
Kanín	hrob 184	X (?)		metalografie	10. stol.			4 ostruhy, nákončí, vědro, šipka, přezka
Kobylnice	kostrový hrob	X		RTG	?/ 2. pol. 9.- poč. 10. stol.	M Kolín		kopí, nádoba
Kolín	kostrový hrob	X		RTG, metalografie	1. pol. 9./ 2. pol. 9. stol	NM Praha	II/2-Ag+ Au	ostruhy, sekera, skleněná nádoba, kalich
Kováry	hrob	?			?/ přelom 9./ 10. stol.	ztracen		sekera
Libice n. Cidlinou, katolický hřbitov	náhodný nález	M (?)		metalografie	850-920	M Poděbrady ? - nenalezen		ostruhy
Libochovičky	hrob	?			880-925	ztracen		gombíky
Pardubice	náhodný nález	X			9/10.-10. stol.	M Pardubice		
Plzeň Doudlevice	náhodný nález	H - s opravou (?)	značka, tausie	RTG	8./9. stol.-850	M Plzeň		
Praha-Hrad, III. nádvoří	hrob IIIN-199	X	ovinutí rukojeti, výzdoba příčky	RTG	po r. 850	Pražský hrad		sekera, 2 nože, břitva (?), ocílka, vědro, ozdobné kování váčku
Stará Kouřim	hrob 55	scramasax (?)		RTG	kol. r. 800/ 825-850	NM Praha	II/2 Br	ostruhy, vědro
Stará Kouřim	hrob 120			RTG	poč. 9. stol./ 2. třetina 9. stol.	NM Praha	II/2 Br+Au	ostruhy, sekera, vědro
Žatec, ul. Bratří Čapků	hrob 4	X		RTG	9./10. stol.- 1. pol. 10. stol.	M Žatec		ostruhy, 2 sekery, vědro, nůž, fr. nůžek

Tab. 1: Nejstarší meče v Čechách.
Tab. 1: Die ältesten Schwerter in Böhmen.

V případě *ovíjení rukojeti drátem* představuje nejbližší moravskou obdobu meče z hrobu IIIN-199 meč z hrobu 2 ze Ždánic, který patří k rané formě typu X, přičemž na rukojeti se dochovaly dále zbytky dřeva a kůže. Meč je bezpečně datovaný do 9. století. Nebožtík z hrobu 2 měl ve výbavě – obdobně jako bojovník v hrobě IIIN-199 – sekeru a zlomky pazourku, místo vědra nádoby (mohl mít dokonce nádoby a vědro, u něj příslušnost k celku nejistá), navíc pak bronzovou přezku (*Dostál 1966*, 193, tab. LXVI:1). Obdobné ovíjení rukojeti bronzovým drátem je doloženo v Krásné nad Hornádom na meči s nápisem Ingelred datovaného do poloviny 10. století (*Ruttikay 1976*, 250, Abb. 24/4, Typ T1, Ruttikay V, Abb. 28/4). Jiný takový meč pochází z hrobu A ze Székesfehérváru-Radiotélep, datovaného do 1. poloviny 10. století, ovšem jde také o jiný typ meče (*Dienes 1972*, Abb. 19). Starší meč typu H z hrobu 265 v Mikulčicích (*Poulik 1975*, 56, obr. 32) byl rovněž ovinut, ale šňůrou (*Poulik 1957*, 280). Je otázkou jaký význam mají příčné rýhy na rukojeti meče typu X z Jarohněvic, kde se uvažuje buď o tausii (tedy drátku) nebo o ovinutí šňůrou (*Dostál 1966*, 131, tab. 17:1, 1a). Rozhodnout tento detail mohou další analýzy, které již odhalily honosnou tausovanou výzdobu na soupravě železných kování k zavěšení tohoto meče včetně kování trojlístého (informace R. Frait).

Meč z hrobu bojovníka IIIN-199 lze bez problému zařadit k typu X, který se vyráběl v 9. a 10. století. V Čechách máme celkem doloženo minimálně 7-8 nálezů mečů tohoto typu, z toho 3-4 z hrobů, 1 nález z řeky a dva bez nálezových okolností (*tab. 1*).

Z českých nálezů mečů tohoto typu je zřejmě druhý nejstarší po meči z Kolína (*Lutovský 1996*), i když obdobně starý může být i meč z Kobylnice (*Dvořák – Filip 1936 – 38*, 94, obr. 6:6, i.č. 4424, nově rtg.). Naopak o něco mladší mohou být zřejmě meče z Jaroměře (*Pleiner – Plzák – Quadrat 1956*), Pardubic a Kamýku (*Krajíc 1978*). Svým složením dosti podobný hrobový celek (č. 4) pochází ze Žatce. Ostruhy s dlouhým bodcem datují uložení pohřbu nejspíše do 1. poloviny 10. století, kdy také vzniká Žatec jako správní hrad (*Bubeník 1988*, Tab. 228:1; *Čech 2004*, 59-62). Do 10. století je datován také meč z hrobu 184 z Kanína, který však neodpovídá ve všech parametrech typu X (tak klasifikován *Hošek – Mařík 2004*, 652-656; *Pokorný – Mařík*, v tisku), liší se zejména delší a mírně prohnutou příčkou. Z tohoto krátkého přehledu můžeme opatrně usuzovat, že meče typu X se do Čech, stejně jako na Moravu, šířily od poloviny 9. století a dominovaly pak na rozdíl od Moravy v 1. polovině 10. století. Před polovinou či v polovině 10. století se objevily další typy mečů, především typ Y. Zda to byla 2. polovina 10. století, kdy meče typu X vyšly z oběhu, nevíme.

Meč z hrobu IIIN-199 byl vzhledem ke zjištěné výzdobě zřejmě karolinským importem tak jako meč z Kolína. U ostatních českých mečů typu X bez dalších analýz čepele nelze vyloučit ani např. původ moravský.

Nejstarší kumulace všech mečů ukazují v závěru 9. století v Čechách existenci dvou výrazných koncentrací hrobů s meči: početnější na Kolínsku a Kouřimsku (tam patří již zmíněný Kolín, Kobylnice, Stará Kouřim) a méně výrazná ve středních Čechách, kam právě náleží meč z Pražského hradu a ztracený meč z Budče, který tvořil celek s gombíky (*Krajíc 1978*). Přestože je tento poznatek ovlivněn stavem výzkumu a velkým počtem náhodných nálezů bez možnosti zúžit jejich datování, odpovídá i jiným poznatkům a interpretacím archeologických nálezů a situací (např. *Profantová 2001*).

¹ Nové zhodnocení mečů z Mikulčic se připravuje do tisku, zpracoval je J. Košta ve své diplomové práci, uložené v Ústavu pro pravěk a ranou dobu dějinnou, FF UK v Praze.

Na Velké Moravě byly meče typu X nejrozšířenějším typem meče, který je zastoupen ve všech hlavních centrech (Mikulčice, Staré Město, Břeclav-Pohansko – naposledy *Vignatiiová 1993; Galuška 2003*).¹ Pro konec 9. století máme v Mikulčicích na severním břehu podhradí doloženu kovárnu, kde se nejspíše právě tyto meče vyráběly, jak B. Klíma soudí z odhozené neodlomené hlavice meče typu X, nalezené v těsné blízkosti kovárny (*Klíma 1985*, 441, obr. 10). Tato hlavice zřejmě představovala neuplatněnou součást nového výrobku. Z Mikulčic ostatně pochází největší množství mečů z území bývalého Československa (15-16 ks, 10 z nich typu X, samostatná hlavice), což také podporuje úvahy o místní výrobě těchto mečů.

Vrátíme-li se k meči typu X z hrobu IIIN-199, můžeme závěrem konstatovat, že v kontextu další hrobové výbavy a umístění hrobu na vyvýšeném místě hradní akropole jeho nález svědčí o významném postavení jeho majitele a podtrhuje významnou roli Pražského hradu v období, kdy se stal centrálním hradem rodícího se českého státu.

LITERATURA:

- Borkovský, I. 1941:* Ein Wikingergrab auf der Prager Burg. Altböhmen und Altmähren, 171-182.
Bubeník, J. 1988: Slovanské osídlení středního Poohří – Die slawische Besiedlung im Einzugsgebiet der mittleren Ohře. Praha.
Čech, P. 2004: Založení Žatce a jeho podoba v 10. stol. In: Holodňák, P. – Ebelová, I. (eds.): Žatec (Dějiny českých měst), Praha, 59-66.
Dienes, I. 1972: Die Ungarn um die Zeit der Landnahme. Budapest.
Dostál, B. 1966: Slovanské pohřebiště střední doby hradištní na Moravě – Slawische Begräbnisstätten der mittleren Burgwallzeit in Mähren. Praha.
Dvořák, F. – Filip, J. 1946-1948: Slovanské nálezy na Kolínsku, Památky archeologické 42,70-94.
Galuška, L. 2003: K otázce raně středověkých mečů s damascenskou čepelí, Nožířské listy 7, 16-17.
Hošek, J. – Mařík, J. 2004: Metalographic examination of the 10th century sword from Kanín, Acta Metalurgica Slovaca 10, 652-656.
Hošek, J. – Šilhová, A., v tisku: Nové konzervační postupy – nové objevy na starých nálezech. Raně středověké pohřebiště z 10. stol., hrob č. 54 Kanín, okr. Nymburk.
Hrubý, V. 1955: Staré Město – Velkomoravské pohřebiště „Na Valách“ – Die grossmährische Begräbnisstätte „Na Valách.“ Praha.
Klanica, Z. 1990: K počátkům staromoravského kostrového pohřbívání, Staroměstská výročí, 57-64. Brno – Uherské Hradiště.
Klíma, B. 1985: Velkomoravská kovárna na podhradí v Mikulčicích – Zusammenfassung, Památky archeologické 76, 428-455.
Klíský, M. 1964: Územné rozšírenie a chronologia karolínských mečov, Študijné zvesti 14, 105-122. Nitra.
Krajíc, R. 1978: Vývoj a rozšíření raněstředověkých mečů v Evropě, u západních Slovanů a rozbor materiálu z Čech a Moravy. Diplomová práce. Uložena v Ústavu pro pravěk a ranou dobu dějinnou, FF UK v Praze.
Lampen, A. 1999: Sachsenkriege. Sächsischer Widerstand und Kooperation. In: Stiegemann, Ch. – Wemhoff, M. (eds.): Kunst und Kultur der Karolingerzeit, B.1. Paderborn – Mainz, 263-312.
Lutovský M. 1996: Kolínský knížecí hrob: Ad fontes – Fürstengrab von Kolín: Ad fontes, Sborník Národního muzea v Praze, Řada A – 48, 37-76.
Mařík, J. 1999: Raně středověké pohřebiště v Kaníně. Diplomová práce, uložena v Ústavu pro pravěk a ranou dobu dějinnou, FF UK v Praze.
Pleiner, R. – Plzák, F. – Quadrat, O. 1956: Poznámky k výrobní technice staroslovanských čepelí, Památky archeologické 47, 314-334.
Pokorný, P. – Mařík, J. v tisku: Nález zbytku medem slazené potraviny ve výbavě raně středověkého hrobu na nekropoli v Libici nad Cidlinou - Kaníně. Zhodnocení nálezu z hlediska rekonstrukce krajiny a vegetace, Archeologické rozhledy.
Poláček, L. 2000: Zweischneidiges Schwert. In: Wiczorek, A. – Hinz, H.-M. (eds.): Europas Mitte um 1000. Katalog, Stuttgart, 197.
Poulik, J. 1957: Výsledky výzkumu na velkomoravském hradišti „Valy“ u Mikulčic – Die Ergebnisse der Ausgrabungen auf dem großmährischen Burgwall „Valy“ in Mikulčice, Památky archeologické 48, 241-388. – 1975: Mikulčice. Sídlo a pevnost knížat velkomoravských (Sitz und Feste der großmährischen Fürsten). Praha.
Profantová, N. 2001: K prúniku franského životního stylu do Čech 9. století (na základě poznatků archeologie. In: Galuška, L. – Kouřil, P. – Měřinský, Z. (eds.): Velká Morava mezi východem a západem, Brno – Uherské Hradiště, 327-338.
Ruttkay, A. 1976: Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jhs. in der Slowakei, Slovenská archeológia 24, 3-395.
Vignatiiová, J. 1993: Karolínské meče z Pohanska u Břeclavi – Karolingische Schwerter aus Pohansko bei Břeclav, SbPFFBU E 38, 91-109.

RANĚ STŘEDOVĚKÝ KOVOVÝ ŠPERK Z POHŘEBIŠŤ PRAŽSKÉHO HRADU A JEHO PŘEDPOLÍ Z POHLEDU RENTGENOVÉ-FLUORESCENČNÍ ANALÝZY

JAROSLAV FRÁNA – KATEŘINA TOMKOVÁ

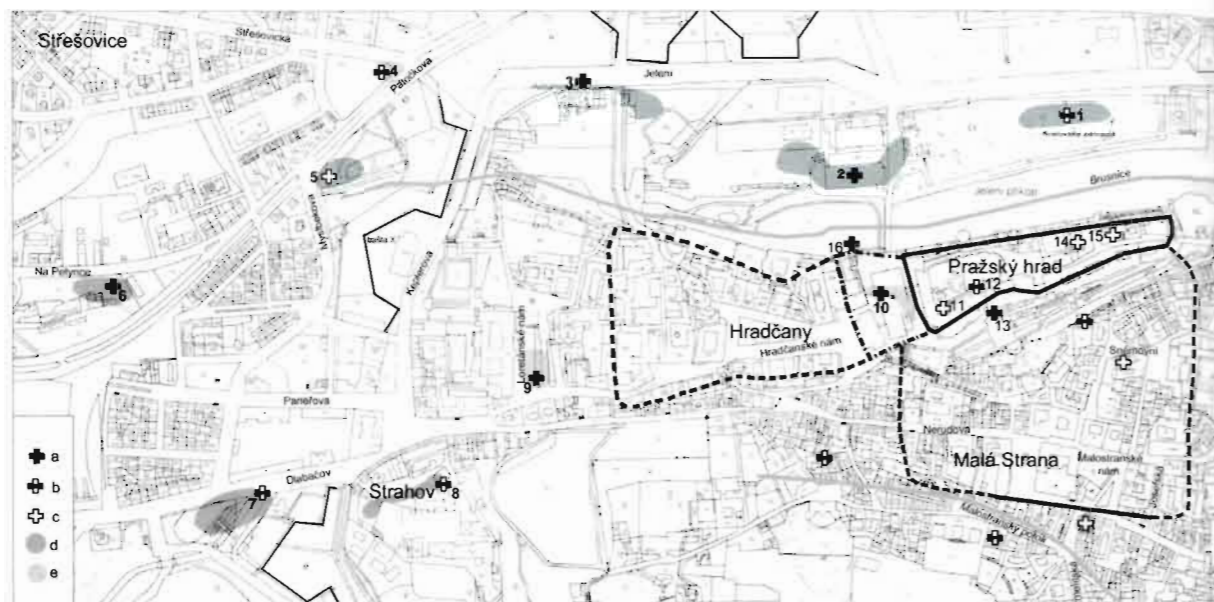
Jedním ze směrů, kterým se ubírá studium raně středověkého šperku, je jeho mikroanalýza, jejímž cílem je bližší poznání detailní technologie konkrétních šperků, tak materiály, z nichž byly vyráběny. V případě šperku, především náušnic a záušnic z pohřebišť Pražského hradu, byla vybrána rentgenová-fluorescenční analýza (RFA), a to i přes některé její nevýhody (viz dále). Toto rozhodnutí bylo ovlivněno nejen dostupností metody, ale i dalšími skutečnostmi. Jednak RFA bylo možno v rámci projektu podrobit relativně větší počet vzorků, než jak to umožňují jiné metody, především se však jedná o metodu nedestruktivní.¹ Výsledky měření byly využitelné při konzervaci vybraných nálezů, dotýkající se právě oné povrchové vrstvy šperku, o níž vypovídají měření RFA. V popředí našeho studia pak stály následující otázky: jaká je škála detekovaných slitin, jaké jsou vazby mezi konkrétními šperky a jednotlivými slitinami, jaká je homogenita souboru středověkých až mladohradištního souboru šperků, resp. jeho vzorku, z pohřebišť Pražského hradu a jeho předpolí jako celku i v rámci konkrétních pohřebních areálů. V neposlední řadě jsme si kladli otázku, v jakém vztahu je studovaný soubor k již dříve analyzovaným souborům dalších pravěkých až raně středověkých období na pracovišti Ústavu jaderné fyziky v Řeži. Na tomto pracovišti bylo přitom z období pravěku až po konec období latěnu uskutečněno přibližně 4000 analýz RFA – 1100 neutronových aktivačních analýz (NAA) předmětů a surovin, z období 0-900 více než 1500 převážně RFA a několik set NAA.

1. VÝBĚR A CHARAKTER PŘEDMĚTŮ

Celkem bylo k RFA vybráno 118 předmětů, na nichž bylo provedeno 209 měření. Ve sledovaném souboru je zastoupen jak šperk středohradištní, tak mladohradištní. Analyzovány byly předměty z pohřebišť Jízdárna (JÍZ), Jelení-Lumbeho zahrada (JEL-LZ), Panenská (PAN), Loretánské náměstí (LN), u kostela P. Marie na II. nádvoří hradu (IIN), vně jižního opevnění hradu (VJOP), dále z hrobky v kostele Panny Marie (KPM) a ze sondy ve svahu Jeleního příkopu (*obr. 1*). Počet vzorků vzhledem k jednotlivým pohřebišťům byl ovlivněn rozsahem souboru šperků (z pohřebišť s bohatším fondem šperků bylo vybráno více vzorků) a různorodostí, tak aby byly zastoupeny různé typy a varianty šperků. Výběr konkrétních předmětů pro analýzu pak lze hodnotit již jako v principu náhodný. V případě souprav šperků, např. esovitých záušnic, byl zpravidla analyzován pouze jeden exemplář, v některých případech dva či více exemplářů, zvláště pokud se opticky odlišovaly. To se týká i esovitých záušnic z Loretánského náměstí, které byly nejprve rozděleny do opticky se odlišujících skupin (zpravidla z hlediska průměru záušnice a síly drátu, z hlediska technologie byly vyděleny záušnice plátované) a z nich bylo vybráno několik exemplářů jako vzorek.²

¹ Předměty z Pražského hradu, z nichž některé jsou Národní kulturní památkou obdobně jako Pražský hrad samotný, nelze podrobovat analýzám, které by přivodily jejich úplnou či částečnou destrukci.

² Pokud se v odborné literatuře setkáváme s výsledky detailních analýz šperků, ať již kovových či skleněných, jedná se buď o analýzy luxusních ojedinělých předmětů, případně úplných nálezových celků nebo kritéria výběru nejsou uvedena.

Obr. 1: Pražský hrad a jeho předpolí z pohledu analýz RFA šperků z kovů. a – pohřebiště s analyzovaným výběrem těchto šperků; b – pohřebiště s neanalyzovanými šperky; c – pohřebiště bez šperků z kovů; d – 9.-10. stol.; e – 11.-12. stol.; 1 – Královská zahrada; 2 – Jízdárna; 3 – Lumbeho zahrada; Jelení ul.; 4 – Patočkova – Střešovická ul.; 5 – Strahovská cihelna; 6 – Panenská; 7 – Malovanka; 8 – Strahov; 9 – Loretské náměstí; 10 – II. nádvoří; 13 – vně jižního opevnění; 16 – Jelení příkop.

Abb. 1: Röntgenfluoreszenzanalyse der metallischen Schmuckgegenstände von der Prager Burg und ihrem Vorfeld. a – Gräberfeld mit analysiertem Schmuck; b – Gräberfeld ohne analysierten Schmuck; c – Gräberfeld ohne Metallschmuck; d – 9.-10. Jh.; e – 11.-12. Jh.; 1 – Königsgarten; 2 – Reitschule; 3 – Lumbe-Garten/Jelení-Straße; 4 – Patočkova-/Střešovická-Straße; 5 – Ziegelei von Strahov; 6 – Panenská; 7 – Malovanka; 8 – Strahov; 9 – Loretto-Platz; 10 – II. Burghof; 13 – außerhalb der Südbefestigung; 16 – Hirschgraben.

V případě, že bylo na předmětu provedeno více měření, jsou všechny výsledky uvedeny v tabulce (tab. 1-6, 8).³ K vícenásobnému měření se přistoupilo především na špercích složených z více prvků (hrozníčkovité náušnice, kování) a u stříbrem plátovaných záušnic (analýza jádra i pláště). Ze zkušeností s RFA vyplývá, že měření na různých místech zvláště u předmětů s narušenou homogenitou povrchu mohou dát kvantitativně odlišné výsledky, což platí zejména pro vzorky s vyššími obsahy olova. Proto se v průběhu studia přešlo k nejméně dvěma měřením i u záušnic. Poslední případ představují kontrolní měření záušnic (VJOP-záušnice 25/86: I-14 před konzervací III-3 po konzervaci, VJOP-záušnice 110: I-18 před konzervací, III-4 po konzervaci).

2. RENTGENOVÁ FLUORESCENČNÍ ANALÝZA A POUŽITÁ METODIKA

Při působení záření dostatečné energie na atomy hmoty se jeho část transformuje na rentgenové záření, jehož energie je zcela jednoznačně charakteristická pro každý prvek. Detekcí a analýzou vzniklého záření můžeme zjistit, jaké prvky existují ve zkoumaném předmětu. S použitím kalibrace pomocí standardů se známým složením je možné vypočítat i obsahy odpovídajících prvků.

Budící záření. Jako zdroj záření byl použit radioaktivní izotop ²⁴¹Am, nanesený po obvodu prstence o průměru 4 cm (výrobek fy. Amersham UK, aktivita 3,4 x 10⁹ Bq). Technické uspořádání umožnilo využívat jak záření přechodů gama 59,5 keV a 26 keV, tak i linek L-série Am (nejsilnější linky u 14, 16, 18 keV) k rovnoměrnějšímu buzení různých prvků.

³ Poznají se podle totožného čísla protokolu vzorku. Stejně přírůstkové číslo zpravidla kritériem není, neboť v určité etapě výzkumu Pražského hradu, byly stejným př.č. označeny různé předměty z jednoho nálezového souboru, tj. hrobu. Pouze esovité záušnice z pohřebiště vně jižního opevnění VJOP-př.č. 25/86 a 110 mají vzhledem k velkému odstupu mezi prvním a kontrolním měřením dvě různá čísla protokolu (I-14+III-3, I-18+III-4).

Prsteneček se zářičem byl uložen ve stínícím pouzdru ze slitiny olovo-cín a umístěn na horním povrchu kryostatu, obsahujícího polovodičový Si(Li) detektor (rozlišení 175 eV pro energii 5,9 keV). Vzorky byly umísťovány na mylarovou fólii, přetaženou přes podložku z kadmia s otvorem ve středu. Pro vymezení kužele, ve kterém byl detektorem pozorován vzorek, byl použit kolimátor s průměrem 3 mm, definující analyzovanou plošku na předmětu.

Spektrum detekovaného záření bylo ukládáno do paměti počítače a následně vyhodnocováno vlastním programem RAFAN, využívajícím formulí odvozených v práci Bertina (Bertin 1975). K výpočtu obsahu prvků byla použita základní kalibrace odvozená ze závislosti odezvy jednotlivých čistých prvků a iterativním způsobem byly hledány odpovídající koncentrace prvků ve vzorku s ohledem na absorpci budícího i vznikajícího záření a na efekty sekundárního buzení. Výsledky byly dokorigovány na základě měření referenčních standardů fy. ČKD, BMH a Degussa.

Při desetiminutových délkách měření byly v materiálech s převahou mědi dosahovány následující přibližné citlivosti stanovení: Fe 0,2%, Ni 0,1%, Zn 0,2%, As 0,1%, Pb 0,2%, Bi 0,1%, Ag 0,03%, Sn 0,1%, Sb 0,05% (vzhledem k překrývání linek As a Sb se bohužel podstatně zhoršuje stanovitelnost As při obsahu Pb vysoko nad limitní úroveň a naopak). Ve stříbře byla hranice stanovitelnosti u 0,2% pro Cu, Au, Pb a Bi.

Je třeba upozornit na to, že použité budící záření má v kovových materiálech jen malou pronikavost do hloubky povrchu, efektivně odpovídající pouze vrstvám o tloušťce do desítek mikrometrů. Navíc k tomu přistupuje skutečnost, že vznikající charakteristické záření prvků má ještě menší pronikavost než záření budící a nemusí se vůbec dostat z polohy vybuzeného atomu prvku zpět na povrch, aby mohlo být zaznamenáno. Materiál v hloubce setin milimetrů již prakticky nedává žádný užitečný signál, který by přispíval k odezvě povrchové vrstvy. Pro každý prvek existuje jiná hloubka, ve které ještě může být zjištěn. V případě bronzů má měď mnohem menší energii záření než např. cín, a tak z míst ve větší hloubce mimo dostupnost záření mědi již dostaneme informaci pouze o tom, že obsahují cín (efektivní hloubka pro zjištění mědi je zhruba o řád menší než pro cín). Z uvedených skutečností vyplývá, že vypovídací hodnota měření je do značné míry závislá na homogenitě materiálu v dosahu budícího záření. Vzhledem k působení různých vnějších vlivů na předmět (viz dále), které tuto homogenitu narušují, je třeba vždy se získanými poznatky pracovat kriticky.

3. VLIV PŮDNÍCH POMĚRŮ A STAVU DOCHOVÁNÍ PŘEDMĚTŮ NA VÝPOVĚDNÍ HODNOTU MĚŘENÍ

Nejprve si položíme otázku, do jaké míry mohlo působit půdní prostředí, v němž byl šperk uložen, na povrchovou vrstvu šperku. Můžeme vzít v úvahu, že prvky kovových složek slitin jsou za normálních okolností obsaženy v půdě jen v nepatrných množstvích a nemohly se tudíž dostat do povrchových vrstev předmětu z vnějšku. Předpoklad nezávislosti na běžném prostředí neplatí pouze pro železo, které bývá v hlinách nebo ornici i v množství několika procent a může migrovat a uchycovat se na povrchu. Spíše se dá očekávat ztráta některé složky slitiny do okolního prostředí, která pozmění původní porce zastoupení jednotlivých kovů, a samozřejmě i naředění povrchové vrstvy nekovovými prvky z půdy. Ačkoliv se někdy vzhledem k intenzivnímu zelenému zbarvení bronzových nálezů předpokládalo, že se na korodovaném povrchu koncentruje měď,

v naprosté většině případů je pravdou opak (zvýšené koncentrace vyplavené mědi byly např. potvrzeny v písčito-hlinitých výplních laténských nánožníků). Vlivy způsobující korozi však mohly samostatně působit i na lokálních místech jednoho předmětu a ovlivnit poměr mezi jednotlivými prvky v dané pozici. Jejich rozdílný následek se může projevit i v radiálním směru v profilu korozní vrstvy – jinak na silné vrstvě s nepatrnými následnými zásahy, jinak na očišťovaných a konzervovaných místech.⁴ Úplná ztráta některé složky kovu se však zdá málo pravděpodobná. Z těchto důvodů by tedy měla i primární⁵ korozní vrstva přibližně obrážet, i když s možností určitého zkreslení, původní složení materiálu (praxe měření na více místech předmětů to potvrzuje při srovnání s analýzami vzorků odebraných z hloubky kovu).

V případě, že se na povrchu předmětu nalézá cizorodá vrstva koroze většinou málo známého složení, dochází v ní u slitiny mědi s těžšími kovy k mnohem výraznějšímu pohlcování záření mědi a tím ke zkreslení, podhodnocujícímu její obsah v předmětu. Zpravidla k tomu přistupuje i mnohem intenzivnější ochuzování korozní vrstvy o měď chemickými pochody v agresivním půdním prostředí. Na druhé straně je téměř vyloučeno, že by jedno místo koroze pozměněného předmětu indikovalo mosaz (Cu+Zn), zatímco jiné třeba čistý bronz (Cu+Sn) či dokonce stříbrnou slitinu (neočekávaná přítomnost větších množství stříbra naznačuje přítomnost třeba i nepostřehnutého skrytého plátování).

Kromě toho, že jsou předměty vystaveny dlouhodobému účinku uložení v půdě, bývají též „postiženy konzervací“, představující v některých případech i blíže neurčený počet konzervačních zásahů. Problém nespočívá ani tak v případném nanesení tenké ochranné vrstvy laku, který je pro rentgenovské záření prakticky průhledný, jako v zásazích do vrstev, představujících přechod mezi prostředím nálezu a kovovým jádrem předmětu. Z hlediska RFA by bylo při zjišťování složení použité slitiny optimální dostat se co nejbližší ke středu profilu předmětu, který je nejméně zasažen vnějšími vlivy. To je však v protikladu ke ztrátě řady jiných informací o původním vzhledu artefaktu, neboť v mnoha případech by docházelo k téměř úplné destrukci. Při příliš razantní konzervaci by mohly být např. odstraněny poslední stopy zlacení, pod něž koroze podchází, či stříbření. Při opakované konzervaci zase naopak může být primární povrchová vrstva již odstraněna a analyzována je fakticky již vnitřní část slitiny šperku. Při zpravidla chybějící dokumentaci starších konzervačních zásahů na předmětech si u řady šperků objevených v předválečném i poválečném období nemůžeme být jisti, ve které z úrovní – povrch, pod povrchem – je měření prováděno.

Šperky z pohřebišť Pražského hradu a jeho předpolí se dochovaly v různém stavu a mají tedy i rozdílnou homogenitu povrchu. Ve výběru se ocitly předměty právě konzervované, předměty konzervované v minulosti (někdy i vícekrát) i předměty, které konzervaci neprošly. Oproti definici typů slitin z přesně provedených analýz čistého neporušeného kovu (viz např. *Hammer – Voss – Lutz 1998*) je tedy naše situace značně obtížnější, protože v některých případech pracujeme s obrazem silně transformovaného materiálu, ze kterého se dá jen přibližně odhadovat, jaké byly technologické znalosti v době vzniku šperků a co bylo skutečným záměrem při výrobě. Při hodnocení výsledků měření je proto třeba přihlížet k výše uvedeným skutečnostem ovlivňujícím jejich výpovědní hodnotu.

⁴ Na druhé straně na příkladu esovitých záušnic ze Starého paláce (VJOP-př.č. 25/86, 110) lze naopak ukázat, že stav před konzervací a po konzervaci nijak podstatně výsledek měření neovlivnil.

⁵ Primární korozi rozumíme korozi, ke které došlo ještě v prostředí, ve kterém byl předmět uložen, sekundární koroze je proces postihující již nejméně jednou nakonzervované předměty.

4. ŠPERKY Z POHŘEBIŠŤ PRAŽSKÉHO HRADU A JEHO PŘEDPOLÍ

4.1. ZLATO – SKUPINA A, ZLACENÍ (tab. 1)

Zlaté šperky stejně jako ostatní předměty ze západní skupiny hrobů pohřebišť za Jízdárnou Pražského hradu sice nejsou předmětem této studie, rádi bychom však upozornili na jejich rámcové srovnání s dalšími zlatými šperky z Čech a Moravy. Zatímco ryze zlaté českých nálezů se pohybuje od 14 do 21 karátů a moravských od 13 do 23,5 karátů, soubor 20 vzorků z pohřebišť za Jízdárnou Pražského hradu se vyznačuje zlatem výrazně nižší ryze od 10,2 do 13,5 karátu (blíže *Smetánka – Štverák 1992*, 418-430). V námi analyzovaném souboru je zastoupen pouze jediný zlatý šperk, resp. stočený zlatý plíšek z hrobu JÍZ-H2/82 ve východní skupině pohřebišť Jízdárna. Na ostatních pohřebišťích z předpolí Pražského hradu nebyl zjištěn žádný další zlatý šperk. Analýza uvedeného zlatého plíšku provedená B. Štverákem, stejně jako v tabulce uvedené kontrolní měření z roku 2003 doložily, že se jedná o zlato vysoké ryze (přibl. 23 karátů). Porovnáme-li tento nález s dalšími analyzovanými zlatými předměty (*Profantová – Frána 2003*, Tab. 2-4), je patrné, že se svým složením nejvíce blíží složení některých gombíků z Mikulčic, převážně od III. kostela.

Pohybují-li se hodnoty zlata v řádu jednotek (do 1%), jedná se zpravidla o příměs vystupující jako doprovodný prvek stříbra. U šperků, na kterých bylo rozpoznáno zlacení, byly zjištěny hodnoty v řádu desítek procent, leckdy se pohybující i kolem 50%. Zlacení tak bylo prokázáno na hrozníčkovitých náušnicích pohřebišť Jízdárna (JÍZ-12694⁶) a na kroužkové náušnici z Jelení ulice (JEL-LZ-12502) ze středohradištního období.⁷

OBLOUK HROZNÍČKOVITÉ NÁUŠNICE Z HROBU 1/47 Z JÍZDÁRN (JÍZ-12694). Z měření celkem celistvého povrchu se dá usuzovat na bronzové jádro, které bylo pokryto amalgámem a vyžiháno. Poměr zlata ke rtuti na povrchu je 6:1, obvyklý u raně středověkých předmětů (*Hammer 1998*; amalgám s přebytkem 88% Hg se nanese na povrch, část Hg se vytlačí a pak se odstraňuje teplem při 250-350°C; zbude 20-26% Hg, optimální tloušťka vrstvy je 2-10 mm, jako podklad se nehodí olovnatý bronz). Podíl mědi v tabulce ze zkušenosti odpovídá prosvítání signálu Cu z jádra slabou zlatou vrstvičkou. Zlato tedy bylo téměř ryze, obsahovalo jen velmi malé množství 2% stříbra. Nelze vyloučit, že předmět mohl být zlacen materiálem, který se blížil složení zlatého plíšku JÍZ-H2/82.

HROZNÍČKY HROZNÍČKOVITÝCH NÁUŠNIC JÍZ-12694. Jádro prvního zřejmě tvořil cínový bronz, avšak nejasný je charakter vnější vrstvy. Podle obsahu rtuti se určitě jednalo o amalgamaci. Ze dvou měření je poměr zlata ke rtuti téměř stejný 5,5:1, avšak signál stříbra silně kolísá a na jednom místě byl dokonce jen trojnásobný vůči zlatu (složení by odpovídalo jen 7 karátovému zlatu), zatímco na dalších dvou místech odpovídal 18 karátům. Vysoký obsah stříbra mohl též souviset s jeho vysokým podílem ve zlatu použitém ke zlacení. Připomeňme, že např. analyzované zlaté předměty ze Želének, Staré Kouřimi i Kolína byly vyrobeny ze zlaté slitiny, obsahující mezi 13 až 35% stříbra. Druhý hrozníček téměř neobsahoval cín. Odloupená kulička z hrozníčku se jevila měděná.

KROUŽKOVITÁ NÁUŠNICE Z JELENÍ ULICE JEL-LZ-12502. Jádro tvoří olovnatý bronz s přibližně 10% Pb a malou příměsí cínu. Zlacení je amalgámem, poměr zlata ke zbytkové rtuti je 5,5:1.

⁶ V textu i v tabulkách pětimístné číslo za zkratkou pohřebišť označuje přírůstkové číslo. V případě, že předmět nemá přírůstkové číslo, je uvedeno za zkratkou pohřebišť číslo hrobu lomené rokem odkryvu. Případné číslo za dalším lomítkem odkazuje na číslo předmětu v katalogovém popisu a na obrázku.

⁷ Analyzované předměty představují pouze nevelký vzorek zlacených předmětů.

č. měř.	vzorek	předmět	Cu	Zn	Pb	Sn	Ag	Au	Hg	Sb
		Zlato Au A								
13552	III-2	JÍZ, H 2/82/4, plíšek	0,2			0,6	4,2	95,0		
		Stříbro Ag B1					nad 80 %			
12630	I-2	JÍZ, H2/82/2, záušnice esovitá	6,2	0,4	0,5		92,3	0,6		
12635	I-15	JÍZ, H2/82/5c, košíček	2,8		0,2		96,7	0,3		
10776	A-7	JÍZ, 13285, náušnice s očkem	6,1		0,3		92,7	0,7		
10783	A-13	JÍZ, 13282/5, záušnice esovitá	5,1	0,4	0,4		93,3	0,8		
10787	A-16	JÍZ, 13300-1516, oblouk náušnice nezd.	4,7	0,8	0,6		91,5	2,4		
10791	A-20	JÍZ, 13300-1515, hrozníčková náuš. - fr.	2,9		0,2		94,8	2,1		
10792	A-20	JÍZ, 13300-1515, hrozníčková náuš.	3,8		0,8		92,4	3,0		
10793	A-19	JÍZ, 13300-1517, hrozníčková náuš.	5,1	0,7	0,7		89,4	4,1		
12644	I-8	JEL-LZ, 12501, hrozníčková náuš.	2,9		0,2		95,9	1,0		
12999	II-18	IIN/KPM, 13251, hrozníčkovitá náuš.	0,8	0,3			97,3	0,6		
13000	II-18	IIN/KPM, 13251, hrozníčkovitá náuš.	2,1	0,3	0,2		95,4	1,1		
13001	II-19	IIN/KPM, 13251, hrozn. náuš. - celá	3,2	2,0	0,4		93,6	0,7		
13003	II-19	IIN/KPM, 13251, hrozn. náuš. - celá	1,9	2,8	0,5		94,3	0,3		
13004	II-20	IIN/KPM, 13251, náušnice s očkem	1,4	0,5	1,0		95,7	1,3		
13010	II-25a	LN, 12747/2, záušnice esovitá	1,9		0,4		95,3	0,8		
		Stříbro horší kvality B2								
		Ag+Cu, se Zn i bez, převážně bez Sn					pod 80 %			
13008	II-24	LN, 12836, záušnice esovitá	54,2	1,0	4,3		40,5			
13009	II-24	LN, 12836, záušnice esovitá	38,0	0,5	3,9		57,2	0,5		
13011	II-25b	LN, 12747/3, 2 fr. kroužku	36,9		1,5		61,2	0,5		
13027	II-26	LN, 12747/1, záušnice esovitá	38,6		2,0		59,0	0,4		
13028	II-26	LN, 12747/1, záušnice esovitá	22,0		2,9		74,6	0,5		
13029	II-26	LN, 12747/1, záušnice esovitá	26,1	0,5	2,2		70,8	0,5		
13012	II-27	LN, 12831, záušnice esovitá	44,4	0,3	1,9		53,2	0,2		
13013	II-27	LN, 12831, záušnice esovitá	36,5	0,9	3,2		59,1	0,2		
13014	II-28	LN, 12840/1, záušnice esovitá	52,5	1,0	3,5	2,7	39,6	0,7		
13015	II-28	LN, 12840/1, záušnice esovitá	60,3	1,3	3,0	2,3	32,5	0,7		
14799	05/I-3	LN, 12850/4, záušnice esovitá, povrch	26,59		3,77	1,14	66,82	0,41		
14800	05/I-3	LN, 12850/4, záušnice esovitá – narušený povrch	58,76	<0,3	2,61	0,68	34,58			

Tab. 1: Šperky z Pražského hradu a jeho předpolí z hlediska složení. Skupiny A a B. Pohřebiště: JÍZ – Jízdárna; JEL-LZ – Jelení – Lumbeho zahrada; IIN/KPM – kostel Panny Marie; LN – Loretánské nám.
Č. měř.: číslo měření, pod jakým je měření vedeno v ÚJF. Vzorek.: číslo, pod jakým je analyzovaný předmět veden v ARÚ v Praze. Předmět: za zkratkou lokality je zpravidla uvedeno přírůstkové číslo, pod jakým je předmět veden evidenci v oddělení Pražský hrad, případně číslo hrobu.

Tab. 1: Zusammensetzung der Schmuckgegenstände von der Prager Burg und ihren Vorfeldern: Gruppen A und B. Gräberfeld: JÍZ – Reitschule; JEL-LZ – Jelení-Straße/Lumbe-Garten; IIN/KPM – Marienkirche; LN – Loretto-Platz.
Č. měř.: Nr. der Messung im Archiv des Instituts für Kernphysik. Vzorek.: Nr. unter der analysierte Gegenstand im Archäologischen Institut in Prag geführt wird. Předmět: Hinter der Abkürzung des Fundorts wird meist die Eing.-Nr. des Depots auf der Prager Burg, evtl. die Grab-Nr. angeführt.

Zatímco zlacení na těchto špercích není ve své době výjimkou, objevuje se zřejmě i na esovitých záušnicích mladohradištního období v románské chodbě na III. nádvoří a na Loretánském náměstí,⁸ z nichž byl před konzervací měřen pouze následující exemplář.

ESOVITÁ ZÁUŠNICE Z LORETÁNSKÉHO NÁMĚSTÍ LN-12815. Podle měření se jednalo o stříbrnou či stříbrem plátovanou záušnici s jádrem z poměrně čisté mědi. Na boku však byla objevena žlutá ploška, která poskytovala zcela jednoznačně signál zlata, avšak bez rtuti. Při konzervaci se prokázalo, že se jedná o záušnici, jejíž jádro bylo skutečně pokryto zlatým plíškem (absence Hg) a souběžně plátováno stříbrným plíškem, který v jednom místě zlacení překrýval.

Ze zvýšení podílů zlata na fragmentech hrozníčkovitých náušnic z Jízdárny JÍZ-13300, na kroužku z hrobu JÍZ-H6/83 a hrozníčkovité náušnici JÍZ-H11/83 je pravděpodobně možné také usuzovat na původní zlacení předmětu.

Zajímavý případ představovaly esovité záušnice z Jízdárny JÍZ-13282, původně označené jako bronzové. Na třech exemplářích ze šesti byly zjištěny při konzervaci ostrůvky zlatavé barvy považované za pozůstatky zlacení. Při prvním i kontrolním měření však byla zjištěna pouze slitina mědi a zinku – mosaz. Bylo tak prokázáno, že zlatavé ostrůvky nejsou pozůstatkem zlacení, ale původního kovového vzhledu povrchu šperků, který byl na většině těla šperků opticky zcela pozměněn korozi. Obdobně se nepotvrdilo původně uváděné zlacení i u esovitých záušnic PAN-54893 či LN-13005/4. Potvrdila se tím i dosavadní pozorování z Pražského hradu a Malého náměstí (Praha 1-Staré Město) svědčící o tom, že mosazné šperky (ze slitiny mědi se zinkem) nebyly zlaceny. Optický dojem zlata totiž vytvářela již základní slitina sama.

4.2. STŘÍBRO – SKUPINA B (tab. 1)

Z pohřebišť Pražského hradu pochází celá řada předmětů, při jejichž výrobě bylo použito stříbro.⁹ Povrchové zkoumání rozlišovalo několik úrovní jeho přítomnosti. Několik exemplářů hrozníčkovitých náušnic a dalších šperků jeví známky celistvosti, takže se pravděpodobně jedná o homogenní materiál (skupina B).¹⁰ Další skupinu tvoří předměty pravděpodobně stříbřené. Stříbrem plátované esovité záušnice vzhledem k tomu, že jsou tvořeny dvěma částmi z odlišných materiálů, představují samostatnou skupinu (G) a jsou zařazeny až za šperky z jednoho druhu materiálu.

4.2.1. STŘÍBRNÉ ŠPERKY – SKUPINY B1 A B2

(skupina B, B1 – Ag, Ag nad 80%, B2 – Ag+Cu, Ag pod 80%)

Jako výrobky z čistého stříbra (skupina B1) hodnotíme hrozníčkovité náušnice z pohřebiště v Jízdárně (JÍZ-13300), z hrobky IIN-62 v kostele Panny Marie (IIN-13251) a Jelení ulice (JEL-LZ-12501), náušnice s očky z týchž pohřebišť (JÍZ-13285, IIN-13251), drátěný košíček z hrobu JÍZ-H2/82 v jižním křídle Jízdárny a dále esovité záušnice (JÍZ-13282/5, JÍZ-H2/82/2, LN-12747/2). Ve všech případech se podíl stříbra pohyboval kolem 90% a výše a na špercích se v žádném případě neobjevila měďenka.

⁸ Údajně zlacená záušnice IIN-10808 nebyla podrobena analýze.

⁹ Jednalo se přitom o metalurgicky zpracovanou surovinu.

¹⁰ Jak však ukázaly studie římských mincí (*Metallanalytische Untersuchungen 2000*, 24-35) i metalografická zkoumání brněnských badatelů (*Karmazin – Březina – Jelínková 1999*, 189-200), může být vnitřní složení podstatně odlišné od stavu na povrchu vlivem vnější koroze i vlivem separace prvků při tuhnutí odlitku, projevuující se mnohem větší ryzostí povrchových vrstev stříbra.

Další část záušnic – z pohřebiště na Loretánském náměstí (LN-12836, LN-12747/1, 3, LN-12831, LN-12840, LN-12850) – byla vyrobena ze slitiny stříbra s větším množstvím mědi (skupina B2). Zatímco obsah stříbra kolísá od 30/či 40 do 75%, mědi od 20 do 60%. Z hlediska chronologického se zdá nápadným soustředění většiny předmětů z Pražského hradu a jeho předpolí středohradištního stáří (konec 9.-10. století) do skupiny B1 a mladohradištních esovitých záušnic do skupiny B2. Jedná-li se o náhodu či projev určité tendence, bude třeba ověřit na rozšířeném vzorku zahrnujícím i nálezy z dalších českých pohřebišť.

Sledujeme-li vztah mezi optickým hodnocením materiálu, z něhož byl šperk vyroben, a měřením zjištěné slitiny v úrovni povrchu předmětu ve skupinách B1 a B2, můžeme konstatovat, že při určování podílu Ag a Cu se nelze vždy spolehnout na optické pozorování ve smyslu šperk bez koroze=„čisté“stříbro (B1), šperk s měděnkou=slitina s nižším obsahem Ag (B2). Postupující měděnka sice zpravidla ukazuje na vyšší podíl mědi, ve srovnávacím souboru Čechy¹¹ se však výjimečně objevila i na esovitých záušnicích s obsahem Ag nad 90%. Až měření zpravidla odhalí slitinu Ag a Cu na předmětu, který před konzervací byl označen vzhledem ke korozní vrstvě jako bronzový.¹²

Měření RFA ovšem odráží pouze situaci na povrchu záušnice a výsledný obraz může být deformován prosvítáním mědi přes tenkou vrstvu stříbření či dalšími faktory. Je třeba dále připomenout, že mezi konkrétním výrobkem a ryzím stříbrem ležela dlouhá cesta, která v sobě zahrnovala úpravu suroviny do formy polotovaru, výrobu stříbrného drátu, případné opětovné slití do podoby polotovaru. Jak např. analýza žateckého pokladu provedená nezávisle na pracovišti ÚJF (*Frána 2000*) a V. Šreinem (*Šrein – Šreinová – Langrová – Holodňák 1995, 229-230; Šrein 2003, 627*), tak i zahraniční analýzy prokázaly souběžné používání slitin s vysokým i sníženým obsahem stříbra, stejně jako např. rozdíl v obsahu stříbra na povrchu a uvnitř stříbrné hřivny (*Šrein – Šreinová – Langrová – Holodňák 1995, 229-230*). Oprávněnost těchto úvah zcela jednoznačně potvrzuje mikroanalýza záušnic ze slitiny skupiny Ag+Cu z mušovského pohřebiště, při níž se podařilo rozlišit 3 odlišné materiály B-D (podrobně *Karmazin – Březina – Jelínková 1999, 192-200*). Materiál B představuje slitinu s malým obsahem mědi (7,2-12,4 hm% Cu) a dvoufázovou strukturou. Malý obsah mědi ve stříbrných slitinách měl podle autorů pravděpodobně za účel zpevnit materiál pro zajištění nutné tuhosti a otěruvzdornosti. V tomto případě povrchová vrstva bohatá stříbrem mohla vzniknout neúmyslně, jen jako vedlejší produkt použitého výrobního postupu, neboť vzhled slitin materiálu B s nižším obsahem mědi je prakticky shodný se stříbrem (*Karmazin – Březina – Jelínková 1999, 205*). Tato skupina B odpovídá námi vymezené skupině B1. Materiál C z Mušova obsahuje poměrně vysoký obsah mědi ve slitině jádra, přičemž vizuální dojem kompaktního stříbra vytváří pouze tenká vrstva stříbra. Materiál D se skládá z jádra se slitinou na základě Ag-Cu a silnou stříbrnou povrchovou vrstvou (*Karmazin – Březina – Jelínková 1999, 192-200*). Další poznatky o špercích skupin B1 a B2 z Pražského hradu a jejím případným dalším členění tedy bude možno získat až po provedení další analýzy.

¹¹ V 90. letech byly měřeny výběry šperků z pohřebišť v Bášti, Hlohovičkách, Pňovicích, Hořejanech, Radčicích, Řesanících a Tušovicích, které však nejsou zatím publikovány. Z tohoto důvodu odkazujeme na tento soubor prozatím jen jako na srovnávací celek „Čechy“.

¹² Při práci se staršími nálezy uloženými v muzeích je třeba si ověřit, kdy byly předměty konzervovány. Nedávno konzervované předměty žádnou korozní vrstvu nemají.

4.2.2. STŘÍBŘENÉ PŘEDMĚTY

Stříbření bylo další formou úpravy povrchu šperků. Ve studovaném souboru bylo na základě měření zjištěno pravděpodobně pouze v jediném případě, a to na kování ze sekundární polohy v hrobce IIN-62 v kostele P. Marie (IIN-13252). Jako postříbřené označil I. Borkovský též esovité záušnice z Loretánského náměstí (LN-12880), jeho empirický závěr však nebyl ověřován měřením. Pro ověření stříbření platí závěr uvedený pro záušnice ze skupin B1 a B2.

4.3. OLOVO – SKUPINA C (tab. 2)

Nevelkou skupinu ozdob z olova tvoří pouze ojedinělé exempláře: kulička z pohřebiště v Jízdárně (JÍZ-H11/83), korálek a esovitá záušnice z pohřebiště na II. nádvoří (IIN-13093, IIN-13131). O podílu olova v dalších špercích se zmiňujeme v samostatné kapitole.

č. měř.	vzorek	předmět	Cu	Zn	Pb	Sn	Ag	Au	Hg	Sb
		Olovo C								
12651	I-28	JÍZ, H11/83/8, kulička	1,4		95,0	3,4				0,2
12995	II-13	IIN, 13093, záušnice esovitá	0,1	7,0	79,9	12,8				0,2
12996	II-13	IIN, 13093, záušnice esovitá	0,3	3,8	87,6	7,2				0,2
13007	II-22	IIN, 13131, korálek	0,3		97,6	1,9				
		Cín F								
14802	05/I-11	LN, 12952/2, záušnice esovitá	0,62		64,74	34,63				

Tab. 2: Šperky z Pražského hradu a jeho předpolí z hlediska složení. Skupiny C a F. Pohřebiště: JÍZ – Jízdárna; IIN – II. nádvoří; LN – Loretánské nám.

Tab. 2: Zusammensetzung der Schmuckgegenstände von der Prager Burg und ihren Vorfeldern: Gruppen C und F. Gräberfelder: JÍZ – Reitschule; IIN – II. Burghof, LN – Loretto-Platz.

4.4. SLITINY MĚDI A DALŠÍCH KOVŮ – SKUPINY D1-D5 (tab. 3-6)

Největší část zkoumaných předmětů byla vyrobena ze slitin mědi (včetně ojedinělých výrobků z poměrně čisté mědi) a dalších kovů. Slitiny obsahovaly jako záměrné přísady většinou cín, v mnoha případech olovo a zinek. Jejich množství se pohybovalo od sotva postřehnutelných a zřejmě i neúmyslných obsahů až do mnoha procent.

Soubor výsledků jsme se nejprve pokusili zpřehlednit jistou normalizací obsahů. Vycházeli jsme z předpokladu, že slitinu může charakterizovat vzájemný poměr tří kovů Sn, Zn a Pb, kterými je legována a který se korozi příliš nezmění. Celkový součet jejich obsahů byl vzat jako sto procent a vypočten podíl každého z nich (jako symbolický obsah). Z většinou dvou měření pak bylo pro každý předmět charakterizováno, co je převažující nebo zanedbatelnou součástí slitiny. Jako zanedbatelné je považováno množství do 15-20 dílů příměsi, které mohlo vzniknout přísadou starého materiálu, vyšší hodnoty jsou uvažovány jako možný technologický záměr. V tabulkách jednotlivých pohřebišť byly pracovně barevně zvýrazněny jednotlivé typy. Ukázalo se přitom, že v jedné takové skupině se ocitly předměty, které se svým složením podstatně odlišují, a naopak předměty podobného složení se ocitly v rozdílných skupinách. Tuto skutečnost způsobilo započítávání podílu olova. Proto v další fázi bylo od podílu olova odhlédnuto a za určující byl vzat pouze podíl zinku a cínu. Na tomto základě se podařilo vydělit pět skupin D1 až D5.

č. měř.	vzorek	předmět	Cu	Zn	Pb	Sn	Ag	Au	Hg	Sb
		Cu+Zn+Sn, Zn nad Sn D4		nad 2%		do 3 %				
12655	I-24	JÍZ, H11/83/4, fr. náušnic	68,6	19,4	8,3	3,0	0,5			0,1
10770	A-2	PAN, 54892, záušnice esovitá	75,8	3,6	19,0	1,1	0,2			0,5
10771	A-3	PAN, 54893, záušnice esovitá	80,1	12,5	5,0	1,2	0,1			0,2
12636	I-9	VJOP, 69/1, záušnice esovitá	75,7	6,1	8,8	1,2	0,3			0,4
12637	I-10	VJOP, 69/2, záušnice esovitá	78,2	4,3	6,1	0,7	0,2			0,3
12638	I-11	VJOP, 69/3, záušnice esovitá	74,2	9,1	8,5	1,3	0,2			0,3
12659	I-19	VJOP, 85/1, záušnice esovitá	81,7	7,7	6,9	0,9	0,3			0,3
12658	I-22	VJOP, 52, záušnice esovitá	45,4	5,1	45,9	2,9	0,3			0,5
12649	I-16	VJOP, 68/1, záušnice esovitá	50,0	3,4	38,8	2,0	0,2			0,5
12650	I-17	VJOP, 68/2, záušnice esovitá	42,7	2,7	46,4	2,4	0,3			0,5
12984	II-10	IIN, 12074, záuš. esovitá – deform.	82,5	3,8	9,6	2,2	0,2			0,6
12979	II-8	IIN, 12165, záušnice esovitá	84,5	7,4	5,3	2,4	0,1			0,2
12980	II-8	IIN, 12165, záušnice esovitá	83,8	7,3	6,1	2,5	0,2			0,2
12997	II-17	IIN, 12165, záušnice esovitá	88,3	4,9	3,9	1,1	0,2			0,2
12998	II-17	IIN, 12165, záušnice esovitá	67,3	8,6	18,9	2,2	0,3			0,4
12990	II-14	IIN, 13118, záušnice esovitá	88,1	2,6	7,7	1,0	0,2			0,4
12989	II-14	IIN, 13118, záušnice esovitá	82,6	3,5	12,2	1,1	0,2			0,4
12991	II-15	IIN, 13118, záuš. esov. – bez es	88,4	3,1	4,9	2,0	0,1			0,4
12992	II-15	IIN, 13118, záuš. esov. – bez es	84,8	2,7	8,3	2,3	0,2			0,4
12967	II-3	IIN, 13121, záušnice esovitá	68,4	5,6	24,3	1,1	0,2			0,4
12968	II-3	IIN, 13121, záušnice esovitá	58,0	1,6	38,6	1,1	0,2			0,5
10772	A-4	Jel. příkop, 12 218, záušnice esovitá	93,1	2,9	1,4	2,0	0,3			0,1
13047	II-42	LN, 12730/?, záušnice esovitá	81,9	11,0	3,3	1,7	0,2			0,3
13048	II-42	LN, 12730/?, záušnice esovitá	82,4	11,6	1,5	1,8	0,2			0,3
13057	II-47	LN, 12761/1, záušnice esovitá	78,8	9,2	9,1	1,3	0,3			0,5
13058	II-47	LN, 12761/1, záušnice esovitá	80,0	6,5	10,2	1,5	0,3			0,5
13060	II-48	LN, 12781/2, záušnice esovitá	90,7	4,2	2,9	1,0	0,2			0,2
13061	II-48	LN, 12781/2, záušnice esovitá	88,9	7,1	2,1	0,9	0,1			0,2
13070	II-53	LN, 12801/1, záušnice esovitá	81,2	9,1	3,1	2,3	0,3			0,5
13071	II-53	LN, 12801/1, záušnice esovitá	83,3	8,2	3,0	2,1	0,3			0,4
13068	II-52	LN, 12813, záušnice esovitá	81,6	15,3	2,5		0,1			
13069	II-52	LN, 12813, záušnice esovitá	70,3	13,9	14,6	0,2	0,1			0,2
13053	II-45	LN, 12 835/1, záušnice esovitá - fr.	86,5	10,1	2,5	0,5	0,4			0,1
13054	II-45	LN, 12 835/1, záušnice esovitá - fr.	88,1	6,6	4,3	0,6	0,4			0,1
13064	II-50	LN, 12841/9, záušnice esovitá	75,2	8,3	14,0	1,0	0,2			0,3
13065	II-50	LN, 12841/9, záušnice esovitá	85,4	8,3	4,6	0,9	0,2			0,3
13066	II-51	LN, 12850/3, záušnice esovitá	62,8	5,8	14,0		0,7			
13067	II-51	LN, 12850/3, záušnice esovitá	87,7	8,2	2,8	0,2	0,3			0,2
13082	II-57	LN, 12884/4, záušnice esovitá	58,5	6,0	32,4	1,5	0,2			0,5
13083	II-57	LN, 12884/4, záušnice esovitá	61,0	6,9	29,1	1,4	0,2			0,5
13049	II-43	LN, 12905/2, záušnice esovitá	85,9	6,0	4,5	1,8	0,3			0,4
13050	II-43	LN, 12905/2, záušnice esovitá	89,6	5,5	2,6	1,7	0,3			0,3

Tab. 5: Šperky z Pražského hradu a jeho předpolí z hlediska složení. Skupina D4. Pohřebiště: JÍZ – Jízdárna; PAN – Panenská; VJOP – vně jižního opevnění; IIN – II. nádvoří; LN – Loretánské nám.

Tab. 5: Zusammensetzung der Schmuckgegenstände von der Prager Burg und ihren Vorfeldern. Gruppe D4. Gräberfelder: JÍZ – Reitschule; PAN – Panenská; VJOP – außerhalb der Südbefestigung; IIN – II. Burghof; LN – Loretto-Platz.

č. měř.	vzorek	předmět	Cu	Zn	Pb	Sn	Ag	Au	Hg	Sb
		Cu+Zn+Sn D5		nad 2%		nad 3%				
12654	I-25	JÍZ, H11/83/6, esovitě ukončení	55,2	18,3	18,6	7,5	0,2			0,1
12643	I-4	JEL-LZ, 12500, meandrovitá náuš.	87,3	2,1	2,8	4,1	0,9			0,2
12639	I-12	VJOP, 69/4, záušnice esovitá	68,9	12,2	9,7	3,9	0,3			0,2
12660	I-20	VJOP, 85/2, záušnice esovitá	66,2	9,5	11,3	7,0	0,1			0,1
12661	I-21	VJOP, 85/3, záušnice esovitá	51,9	6,2	27,5	9,4	0,2			0,3
12983	II-10	IIN, 12074, záuš. esovitá – deform.	78,4	3,2	12,8	3,1	0,2			0,9
12985	II-11	IIN, 12074, záušnice esovitá	77,3	3,4	6,3	10,0	0,3			0,7
12986	II-11	IIN, 12074, záušnice esovitá	79,4	2,9	6,2	8,8	0,3			0,6
12981	II-9	IIN, 12165, záuš. esovitá – deform.	78,7	7,0	8,2	3,8	0,2			0,2
12982	II-9	IIN, 12165, záuš. esovitá – deform.	82,9	6,5	5,3	3,4	0,2			0,3
12993	II-16	IIN, 13131, záušnice esovitá	74,6	8,2	8,7	5,8	0,1			0,5
12994	II-16	IIN, 13131, záušnice esovitá	76,5	4,6	15,5	1,4	0,2			0,5
12963	II-1	IIN, 13138, záušnice esovitá	67,0	5,9	19,8	6,7	0,1			0,4
12974	II-6	IIN, 13139, záušnice esovitá – fr.	83,9	5,4	6,6	2,4	0,3			0,4
12975	II-6	IIN, 13139, záušnice esovitá – fr.	79,5	7,2	9,3	3,2	0,2			0,5
12977	II-7	IIN, 13139, záušnice esovitá – celá	82,4	5,1	3,2	6,6	0,3			0,7
12978	II-7	IIN, 13139, záušnice esovitá – celá	77,7	11,8	3,7	4,3	0,3			0,5
13042	II-40	LN, 12755/2, záušnice esovitá	81,9	11,6	1,3	4,1	0,2			0,2
13043	II-40	LN, 12755/2, záušnice esovitá	80,5	13,2	1,5	3,7	0,2			0,2
13078	II-55	LN, 12759/3, záušnice esovitá	78,5	6,9	7,0	6,3	0,2			0,3
13079	II-55	LN, 12759/3, záušnice esovitá	72,3	6,6	12,6	7,3	0,1			0,3
13080	II-56	LN, 12759/6, záušnice esovitá	77,4	8,4	6,2	7,1	0,1			0,2
13081	II-56	LN, 12759/6, záušnice esovitá	57,0	11,4	23,5	7,9	0,1			0,2
13076	II-54	LN, 12801/2, záušnice esovitá	64,5	7,5	15,6	4,9	0,3			0,3
13077	II-54	LN, 12801/2, záušnice esovitá	76,7	10,7	6,4	3,2	0,2			0,3
13051	II-44	LN, 12835/2, záušnice esovitá	91,4	3,1	1,4	3,5	0,2			0,4
13052	II-44	LN, 12835/2, záušnice esovitá	92,0	3,2	1,3	3,0	0,2			0,4
13062	II-49	LN, 12841/2, záušnice esovitá	38,6	8,4	26,9	22,3	1,3			0,4
13063	II-49	LN, 12841/2, záušnice esovitá	39,3	8,3	27,3	23,5	1,2			
13055	II-46	LN, 12847/1, záušnice esovitá	89,0	4,2	2,7	3,0	0,2			0,4
13056	II-46	LN, 12847/1, záušnice esovitá	87,9	4,2	3,6	3,1	0,2			0,4
13084	II-58	LN, 12853/3, záušnice esovitá	75,9	3,5	3,5	13,5	0,5			0,4
13085	II-58	LN, 12853/3, záušnice esovitá	68,1	3,7	3,2	21,9	0,7			0,4
13086	II-59	LN, 12853/1, záušnice esovitá	74,0	6,6	7,6	9,5	0,4			0,4
13087	II-59	LN, 12853/1, záušnice esovitá	75,9	5,0	5,3	11,9	0,5			0,6
13025	II-33	LN, 12 868/3, záušnice esovitá	65,9	11,6	7,4	13,0	0,4			0,5
13026	II-33	LN, 12 868/3, záušnice esovitá	71,7	12,1	5,1	9,5	0,2			0,4
13023	II-32	LN, 12869/1, záušnice esovitá	75,4	5,3	8,5	7,8	0,2			0,6
13024	II-32	LN, 12869/1, záušnice esovitá	90,8	3,1	1,8	2,7	0,1			0,3
13088	II-60	LN, 12902/1, záušnice esovitá	82,0	3,9	9,4	3,4	0,2			0,3
13089	II-60	LN, 12902/1, záušnice esovitá	84,9	3,3	6,7	4,1	0,2			0,3
13090	II-60	LN, 12902/1, záušnice esovitá	82,3	4,8	7,7	4,0	0,2			0,3
14803	05/I-12	LN, 13005/4, záušnice esovitá	72,42	11,35	8,34	6,26	0,25			0,3

Tab. 6: Šperky z Pražského hradu a jeho předpolí z hlediska složení. Skupina D5. Pohřebiště: JÍZ – Jízdárna; JEL-LZ – Jelení – Lumbeho zahrada; VJOP – vně jižního opevnění; IIN – II. nádvoří; LN – Loretánské nám.

Tab. 6: Zusammensetzung der Schmuckgegenstände von der Prager Burg und ihren Vorfeldern. Gruppe D5: JÍZ – Reitschule; JEL-LZ – Jelení-Stráße/Lumbe-Garten; VJOP – außerhalb der Südbefestigung; IIN – II. Burghof; LN – Loretto-Platz.

V případě slitin skupin D1 a D2 bylo prokázáno, že se oproti slitinám skupin D3-D5 jednalo o materiál používaný též jako podklad ke zlacení.

Porovnáme-li naše třídění s tříděním vypracovaným pro dobu římskou (*Hammer – Voß-Lutz 1998*, 276-288, Tab. 30) najdeme styčná i rozdílná místa. Předměty našich skupin D1 a D2 jako celek odpovídají skupinám 2-4 „*Schmiedebronze*“ (Sn do 14%), „*hochlegierte Zinnbronze*“ (Sn nad 14%) a „*Gußbronze*“ (Pb více jak 5%, Zn do 3%, Sn libovolně). Zatímco v našem třídění je odlišen bronz bez příměsí zinku a s touto příměsí, v typologii slitin pro dobu římskou je položen důraz na odlišení bronzů s nižším a vyšším podílem cínu (do a nad 14%) a s vyšším podílem olova. V tomto pojetí by podstatná většina našich předmětů spadala do skupiny méně olovnatých „*Schmiedebronze*“, část do skupiny víceolovnatých „*Gußbronze*“. Do skupiny „*hochlegierte Zinnbronze*“ by se zařadila pouze náušnice JEL-LZ-12505 a zlomky bronzoviny JEL-LZ-12505 a LN-12883. Naše skupina D3 má pak paralelu ve skupině 5 „*aurichalcum, antikes Messing*“, skupiny D4 a D5 ve skupině 6 „*Mischbronze*“. Čistá měď, která nebyla v našem souboru na rozdíl od jiných lokalit samostatně zjištěna, ale kterou bychom předběžně mohli označit jako skupina E, je zahrnuta v třídění pro dobu římskou jako skupina 1.

Z publikovaných výsledků analýz předmětů z doby staro- až středohradištní z území Čech, Moravy a Slovenska (*Frána – Maštalka 1992*, Tab. 2; *Profantová 1991a*, 65-71; *1991b*, 195-207), jejichž značnou část ovšem tvoří různá kování, vyplývá výrazný podíl předmětů z čisté mědi (tj. skupina E) a převaha předmětů z bronzu (D1 a D2). Zacházení s mosazí v Mikulčicích dokládá tyglík 105191 (*Profantová 1991a*, 66), předměty obsahující zinek ve větším procentu jsou však ve výrazné menšině. Skupina D3 je zastoupena pouze kováním z hrobu 133 z Kánína (*Profantová 1991a*, Tab. 2). Je otázkou, co znamená koncentrace předmětů skupiny D5 v Dolních Dunajovicích a jejich nemalé zastoupení na Rubíně (*Frána – Maštalka 1992*, Tab. 2). V souborech publikovaných předmětů z Mikulčic i Olomouce výrazně a jednoznačně převažují nálezy skupin D1 a D2 nad předměty skupin D4 a D5. Skupina D3 není zastoupena vůbec (*Frána – Maštalka 1992*, Tab. 2).

Skupina	Charakteristika	Prezence v analyzovaném souboru
A	zlato (Au)	ano
B 1	stříbro, Ag nad 80 %	ano
B 2	stříbro, Ag pod 80 %	ano
C	olovo (Pb)	ano
D 1	Cu + Sn	ano
D 2	Cu + Sn, Zn do 2 %	ano
D 3	Cu + Zn	ano
D 4	Cu + Zn + Sn, Zn nad 2 %, Sn do 3 %	ano
D 5	Cu + Zn + Sn, Zn nad 2 %, Sn nad 3 %	ano
E	měď (Cu), příměsí do 5 %	ne
F	Sn+Pb	ano
G	plátované záušnice	ano
H	složené předměty, např. kování složená z různých prvků	ano
I	železo (Fe)	ne

Tab. 7: Přehled základních materiálových skupin dle rentgenové-fluorescenční analýzy.

Tab. 7: Übersicht über die Materialgruppen aufgrund der Röntgenfluoreszenzanalyse.

4.5. CÍN S OLOVEM – SKUPINA F (tab. 2)

Ve studovaném souboru byla esovitá záušnice LN-12952/2 vyrobena z cínu, který obsahoval též vysoký podíl olova.

4.6. STŘÍBREM PLÁTOVANÉ ZÁUŠNICE – SKUPINA G (tab. 8)

Stříbrem plátované esovité záušnice tvoří v rámci esovitých záušnic samostatnou skupinu, vzhledem k tomu, že jsou výsledkem „mechanického spojení“ dvou odlišných materiálů, stříbrného plátku a jádra ze slitiny mědi s dalšími složkami cínem, zinkem a olovem, případně jejich kombinacemi.

Vzorky k měření byly vybírány tak, aby bylo možno na jedné záušnici měřit jak povrchovou vrstvu plátování, tak odhalené jádro. Prakticky ve všech případech byl plášť vlivem koroze jádra narušený a částečně i chyběl, nebo se dal prokázat jen z přítomnosti malých plošek, zřetelně se však projevujících zvýšeným analytickým signálem stříbra. Měření přitom naznačují, že k plátování záušnic byl použit jak materiál s vysokým obsahem stříbra (LN-12773, LN-12795/2, VJOP-př.č. 25/86), tak především materiál s nižším obsahem stříbra (VJOP-př.č. 110/86, IIN-13121, IIN-13195, LN-12731/2, LN-12755/3, LN-12786, LN-12799/2, LN-12815, tab. 7). V případě druhé varianty však opět nelze zcela spolehlivě odlišit, zda podíl mědi nepochází z prosvítání jejího signálu zeslabenou vrstvou plátování či póry zdánlivě souvislého povrchu.

Z tabulek dokumentujících měření plátovaných záušnic vyplývá, že jádra těchto záušnic byla vyrobena ze slitin téměř neobsahujících zinek a cín, spíše se v nich objevuje menší či větší obsah olova. Jen ve dvou případech cín stoupá ke 3% (IIN-13195, IIN-13121). S jedinou výjimkou (LN-12815) se neobjevuje zinek v množství větším než 0,5%. Obsah olova pouze ve třech případech překročil 3%, a to pouze u záušnic z areálu hradu (VJOP, IIN). Měření tedy naznačují, že k výrobě esovitých záušnic plátovaných stříbrem byl používán drát specifického složení, odlišného od materiálu, z něhož byly vyráběny ostatní typy esovitých záušnic. K obdobnému závěru přitom dospěla analýza mušovských záušnic (materiál A in: *Karmazin – Březina – Jelínková 1999*, 191).¹⁶ Ocítáme se tím před otázkou, jaký byl vztah mezi distributorem drátu a šperkařskými dílnami. Vybíral si šperkař z různých drátů podle toho, jaké záušnice zhotovoval, nebo byly stříbrem plátované záušnice výsledkem práce pouze některých specializovaných šperkařů, kteří se opírali o jiné zdroje drátu?

4.7. SLOŽENÉ PŘEDMĚTY – SKUPINA H (tab. 8)

Jako samostatnou skupinu je třeba vyčlenit předměty, např. kování, která jsou složena z více různých prvků, např. plíšků, pukliček, objímek, nýtků apod., které se mohou svým složením lišit. Příkladem je kování sekundárně uložené v hrobce IIN-62 v kostele Panny Marie (IIN-13252). Vrchní plocha plíšku se jeví jako cínová, spodní jako poměrně čistá měď s malými příměsemi Pb, Ag a Sn (0,9%, 1,1%, 2,2%) a zřetelnou stopou zlata. Obě strany mají i rozdílný optický vzhled – vrchní strana je naředlá. Přijatelným vysvětlením by mohlo být, že horní povrch byl pokryt tenkou vrstvou cínu, což je ve středověku praxe nikoliv vzácná. Nýt bližší středu vykazuje olovnato-cínovou slitinu, zatímco

¹⁶ V této studii je velmi podrobně popsán zjištěný proces výroby plátovaných záušnic včetně řady cenných zjištění dotýkajících se výroby drátu, z něhož byly záušnice vyrobeny (*Karmazin – Březina – Jelínková 1999*, 189-191, 202).

č. měř.	vzorek	předmět	Cu	Zn	Pb	Sn	Ag	Au	Hg	Sb
		Ag plátované G Jádro Cu, absence či stopové Sn, Zn								
12632	I-14	VJOP, 25/86, záuš. esovitá – plát.	12,9	0,1	1,1		85,4	0,5		
12633	I-14	VJOP, 25/86, záuš. esovitá – plát.	16,1		1,2		82,4	0,4		
13554	III-3	VJOP, 25/86, záuš. esovitá – plát.	5,4		1,2		93,0	0,4		
13553	III-3	VJOP, 25/86, záuš. esovitá – jádro	95,7		3,2		0,4	0,1		0,5
12656	I-18	VJOP, 110, záuš. esovitá – plát.	41,1		2,1	0,5	56,3			
12657	I-18	VJOP, 110, záuš. esovitá – jádro	83,6		14,1	1,3	0,7			0,3
13555	III-4	VJOP, 110, záuš. esovitá – jádro	88,8		9,0	1,3	0,6	0,3		
13556	III-4	VJOP, 110, záuš. esovitá – plát.	39,8		4,3		56,0			
12972	II-5	IIN, 12195, záuš. esovitá – plát.	53,5		1,8	2,4	37,3	1,8		0,2
12973	II-5	IIN, 12195, záuš. esov. plát. – jádro	74,0		2,2	3,0	19,1	1,3		0,4
12969	II-4	IIN, 13121, záuš. esovitá – plát.	18,7		1,2		78,4	1,0		0,7
12970	II-4	IIN, 13121, záuš. esovitá – jádro	80,6		16,6	0,1	1,9			0,7
12971	II-4	IIN, 13121, záuš. esovitá – jádro	88,0		8,8	0,2	0,9			0,7
12964	II-2	IIN, 13121, záuš. esovitá – jádro	92,7	0,3	2,8	2,9	0,7			0,4
12965	II-2	IIN, 13121, záuš. esovitá – jádro	83,2	0,2	2,5	2,4	9,6			0,3
12966	II-2	IIN, 13121, záuš. esovitá – jádro	89,9	0,3	2,6	3,1	3,6			0,4
13032	II-35	LN, 12731/2, záuš. esovitá – plát.	23,0	0,3	0,4		75,2	0,8		
13033	II-35	LN, 12731/2, záuš. esovitá – jádro	88,9	1,5	2,1	0,3	7,1			0,2
13040	II-39	LN, 12755/3, záuš. esovitá – plát.	23,7		0,4		74,9	1,1		
13041	II-39	LN, 12755/3, záuš. esovitá – jádro	88,3		1,5	0,2	8,6			0,1
13036	II-37	LN, 12773, záuš. esovitá – plát.	5,3		0,2		93,7	0,9		
13037	II-37	LN, 12773, záuš. esovitá – jádro	85,9		1,7	0,1	12,0			0,3
13034	II-36	LN, 12786, záuš. esovitá – plát.	46,1		1,2		52,4	0,4		
13035	II-36	LN, 12786, záuš. esovitá – jádro	97,4		1,6	0,4	0,4			
13038	II-38	LN, 12795/2, záuš. esovitá – plát.	6,4		0,4		90,1	0,4		
13039	II-38	LN, 12795/2, záuš. esovitá – jádro	95,8		1,8	0,1	0,3			0,3
13018	II-30	LN, 12799/2, záuš. esovitá – plát.	23,1		1,5		74,0	0,6		
13019	II-30	LN, 12799/2, záuš. esovitá – jádro	78,6		2,2	0,1	18,4			0,2
13020	II-30	LN, 12799/2, záuš. esovitá – plát.	29,7		1,4		65,1	0,4		
13044	II-41	LN, 12815, záuš. esovitá – plát.	46,1	0,2	0,4		22,7	29,5		
13045	II-41	LN, 12815, záuš. esovitá – plát.	57,4	4,2	0,8		36,3	1,3		
13046	II-41	LN, 12815, záuš. esovitá – plát.	39,9		0,4		58,0	0,2		
		Kování z částí z více druhů slitin H								
13005	II-21	IIN/KPM, 13252, kování	94,3		0,9	2,2	1,1	1,4		0,1
13073	II-21	IIN/KPM, 13252, kování	94,4		0,7	2,1	1,2	1,5		0,1
13072	II-21	IIN/KPM, 13252, kování	76,3		7,0	15,4	1,3			0,2
13075	II-21	IIN/KPM, 13252, kování	31,6	0,3	37,4	28,6	2,1			
13006	II-21	IIN/KPM, 13252, kování	20,0	0,1	20,5	27,6	31,7			
13074	II-21	IIN/KPM, 13252, kování	20,7		22,4	26,1	30,9			

Tab. 8: Šperky z Pražského hradu a jeho předpolí z hlediska složení. Skupiny G a H. Pohřebiště: VJOP – vně jižního opevnění; IIN – II. nádvoří; LN – Loretské nám.; IIN/KPM – kostel Panny Marie.

Tab. 8: Zusammensetzung der Schmuckgegenstände von der Prager Burg und ihren Vorfeldern. Gruppe G und H. Grabfelder: VJOP – außerhalb der Südbefestigung; IIN – II. Burghof; LN – Loretto-Platz; KPM – Marienkirche.

nýt na konci plíšku obsahuje navíc stříbrnou či stříbřenou část. Je pravděpodobné, že malé vrchlíky/pukličky z olovnato-cínové slitiny byly připojeny k plechu nýty se stříbrným či stříbřeným zakončením; na středním nýtu se tento stříbrný konec ztratil či se stříbření obrousilo. Předmět si zaslouží v budoucnosti ještě další průzkum.

4.8. DALŠÍ PŘÍMĚSI VE SLITINÁCH

4.8.1. PŘÍMĚS OLOVA VE SLITINÁCH SKUPIN B A D

Olovo zaujímá ve slitinách rozdílný podíl, jak mezi skupinami, tak v rámci nich. Pouze nízkou příměsí s jedinou výjimkou nepřekračující 1% tvoří olovo v případě slitiny čistého stříbra (skupina B1). O něco více je zastoupen ve slitinách s nižším obsahem stříbra (skupina B2), a to v rozmezí 0,41-4,31%. V tomto případě mohla být zdrojem olova ve slitině složka mědi.

Ve skupině D1 je zastoupení nízké (do 1%), střední (do 10%) a pouze v případě fr. plíšku z Jízdárny (JÍZ-12694) byly naměřeny hodnoty kolem 20-30%. Ve skupině D2 je olovo zastoupeno celkově o něco více. Nebyly zjištěny žádné exempláře s nízkým výskytem olova (tj. do 1%), ve většině vzorků se olovo pohybuje od 1 do 10%. Pouze v případě záušnice s esovitým ukončením z Jelení ulice (JEL-LZ-12500) byly naměřeny hodnoty okolo 20-30%. Neprojevil se přitom žádný rozdíl mezi středohradištním a mladohradištním šperkem.

Skupina D3 se jeví nízkoolovnatá (většina vzorků 1-2% Pb, pouze 1 vzorek 7,75%). Zdůraznit je třeba zjištění, že skupiny D4 a D5 jsou v průměru středně (do 10%) až vysoce olovnaté (kolem 20-50%). Připomeňme, že se z podstatné části jedná především o esovité záušnice mladohradištního období. Je otázkou, zda-li existuje nějaká souvislost mezi nárůstem četnosti výskytu slitin s vyšším podílem olova a nárůstem podílu olovnatých skel v témže období.

Zvýšený podíl olova byl dále naměřen ve skupině H na některých prvcích kování v hrobce IIN-62 v kostele P. Marie (IIN-př.č. 13252).

V případě zjištěných vyšších koncentrací nelze vyloučit, že olovo mohlo být lokálně nadhodnoceno buď již při výrobě jeho vytěsňováním na povrchu v procesu tuhnutí nebo jeho koncentrováním při korozi předmětu.

4.8.2. PŘÍMĚS STŘÍBRA VE SLITINÁCH SKUPIN D1-D5

Ve skupině D1 je zastoupení stopové (do 1,26%). Ve skupině D2 je nápadný pouze nízký výskyt stříbra (do 0,6%) u mladohradištních esovitých záušnic z II. nádvoří a Loretského náměstí, zatímco u středohradištních šperků je stříbro zastoupeno více (s jedinou výjimkou v rozmezí 0,7-5,72%). Ve slitinách skupin D3-D5 se stříbro vyskytlo opět stopově, nejčastěji od 0,1 do 0,5%. Je zajímavé, že ve srovnání s předměty z doby laténské a římské, je podíl stříbra relativně vyšší.

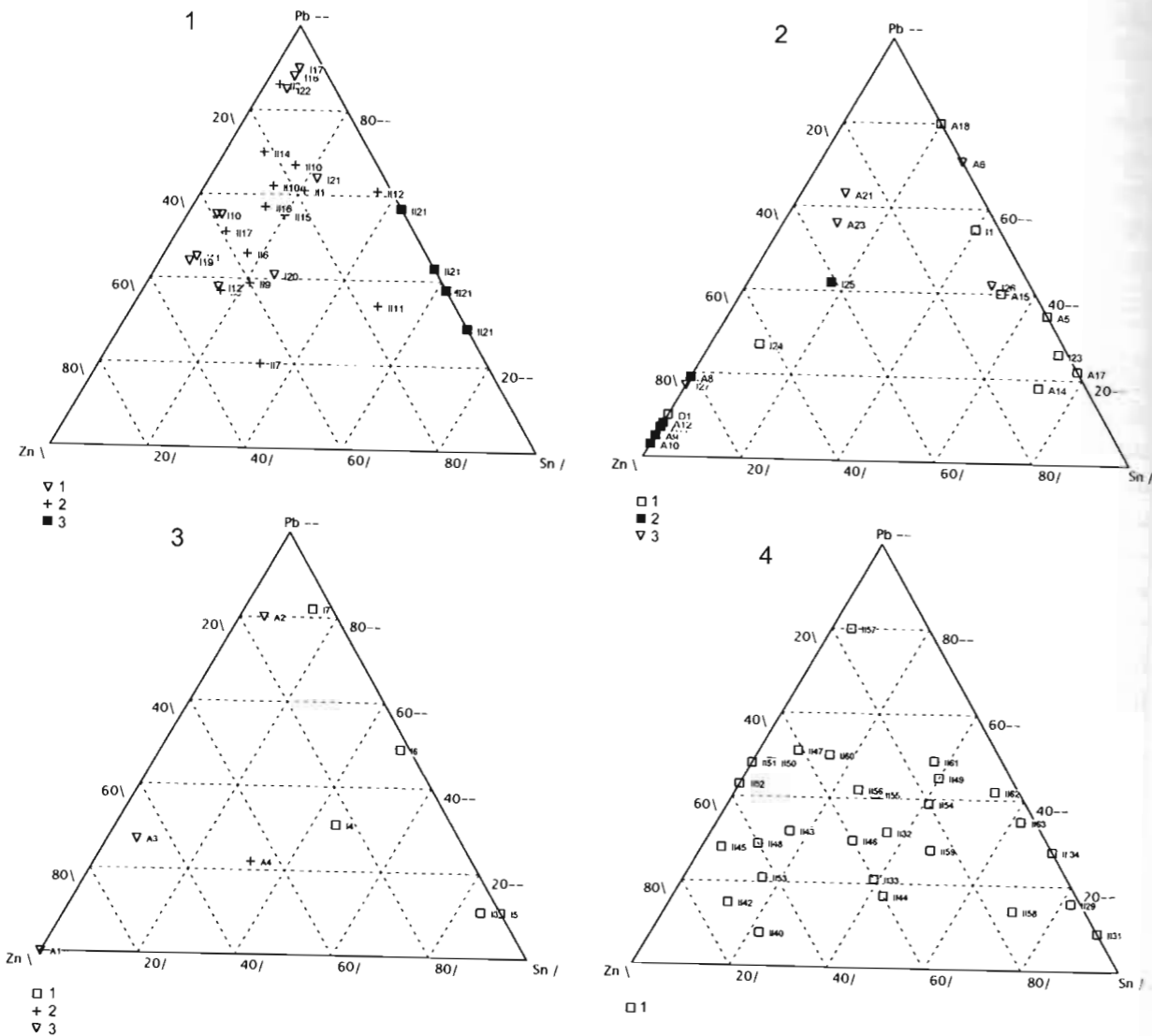
4.8.3. DALŠÍ ZJIŠTĚNÉ PRVKY

Kromě výše uvedených prvků se v kovu předmětů vyskytovaly příměsí arzenu, antimonu, železa, niklu či bizmutu v množstvích do několika desetin procenta, které byly pravděpodobně jen přírodními příměsími z použitých rud a nebyly do slitiny přidávány záměrně. V tabulce nejsou uváděny, neboť se nad hranici pozorovatelnosti zjistily jen ojediněle.

5. ŠPERK Z POHŘEBIŠŤ PRAŽSKÉHO HRADU A JEHO PŘEDPOLÍ V KONTEXTU POUŽITÝCH SLITIN

Všechny předměty byly zaneseny i do tříslžkových diagramů Sn-Zn-Pb, kde obsahy těchto složek byly vyjádřeny jako jejich pravděpodobný relativní podíl v celkovém množství legující přísady. V grafech pak byly hledány možné zákonitosti podle umístění v jejich ploše. Předmět lokalizovaný ve vrcholu trojúhelníku by obsahoval pouze složku, odpovídající označení vrcholu. Směrem k protilehlé straně trojúhelníku podíl této složky klesá.

Obr. 2:1 znázorňuje situaci hrobky kostela P. Marie, pohřebiště u tohoto kostela a vně jižního opevnění. Zlomky nebo části předmětů z hrobky neobsahovaly zinek, jednalo se o cínový bronz s vysokým podílem olova. Předměty z pohřebiště u kostela Panny Marie

Obr. 2: 1 - předměty z pohřebiště na II. nádvoří (1), vně jižního opevnění (2) a z hrobky kostela P. Marie (3) z hlediska složení; 2 - předměty z pohřebiště Jízdárna z hlediska složení: náušnice (1), záušnice (2), jiné (3); 3 - předměty z pohřebiště Jelení-Lumbeho zahrada (1), Panenská (2), Jelení příkop (3) z hlediska složení; 4 - předměty z pohřebiště na Loretánském náměstí z hlediska složení.

Abb. 2: 1 - Zusammensetzung der Gegenstände vom Gräberfeld auf dem II. Burghof (1), außerhalb der Südbefestigung (2) und von der Gruft in der Marienkirche (3); 2 - Zusammensetzung der Gegenstände vom Gräberfeld Reitschule. Ohrringe (1), Schläfenringe (2), andere (3); 3 - Zusammensetzung der Gegenstände vom Gräberfeld Jelení-Straße/Lumbe-Garten (1), Panenská (2), Hirschgraben (3); 4 - Zusammensetzung der Gegenstände vom Gräberfeld auf dem Loretto-Platz.

(IIN) a vně jižního opevnění se soustřeďují hlavně v levé části u horního vrcholu, což odpovídá malému podílu cínu, spíše střednímu podílu zinku a vysokému podílu olova. Graf souběžně odráží rozdíly ve složení mezi předměty doby středohradištní (hrobka IIN-62 v kostele Panny Marie) a mladohradištní (pohřebiště u kostela Panny Marie, pohřebiště vně jižního opevnění).

Na obr. 2:2 je zobrazena situace z Jízdárny se symboly rozlišujícími náušnice, esovitě záušnice a jiné předměty. Vyplývá z něho téměř výhradní zastoupení zinku v esovitých záušnicích (mosaz) a naopak jeho absence nebo pouze nepatrné množství v náušnicích, ve kterých se projevuje kolísající podíl cínu a olova.

Obr. 2:3 uvádí lokality s malým množstvím zkoumaných šperků. Předměty z Panenské mají všechny malý podíl cínu, z Jelení-Lumbeho zahrady naopak minimum zinku. Grafy na obr. 2:1 až obr. 2:4 dokládají odlišné složení mezi předměty doby středohradištní a mladohradištní.

Lokalita Loretánského náměstí představuje na obr. 2:4 velkou rozmanitost jednotlivých složek, ve které je obtížné hledat nějaké zákonitosti. Z rozptylu se zdá pravděpodobné, že jistá specializace materiálu, projevující se v Jízdárně nebo areálu vlastního Hradu, zde vymizela a dostávaly se sem velmi různorodé produkty.

Do grafů nebyly zahrnuty předměty nebo jádra plátovaných záušnic, vykazující velmi nízký celkový podíl legující přísady (méně než 3%), kdy vzhledem k citlivosti a přesnosti stanovení není posouzení jednotlivých podílů dostatečně spolehlivé.

6. VÝSLEDKY ANALÝZ RANĚ STŘEDOVĚKÝCH ŠPERKŮ A KOVÁNÍ V KONTEXTU POZNATKŮ O VÝSKYTU PRVKŮ V PREHISTORICKÝCH SLITINÁCH NA ÚZEMÍ ČECH

Následující diskuse výskytu jednotlivých prvků se bude opírat o zkušenosti, získané v rozsáhlých studiích složení neželezných kovových výrobků v prehistorických obdobích Čech, publikované v Frána et al. 1995; Frána et al. 1997; Frána 1999; Das prähistorische Gold 1997 a Frána - Maštalka 1992.

Cín se začal objevovat ve výrobcích v průběhu starší doby bronzové a jako doplněk k mědi dával zřejmě první záměrně připravovanou slitinu. Obvyklý obsah se pohyboval okolo 10%, přičemž se zdá být prokázáno, že pro různé výrobky se používalo odlišné množství cínu (např. v srpech podstatně méně než v tvrdých sekerách).

Arzén, antimon, stříbro. V mědi, ale i v bronzu starší doby bronzové se vyskytovala značná množství až několika procent těchto tří prvků. Nedá se však bezpečně tvrdit, že představovaly záměrné přísady do mědi. U některých předmětů se vyskytoval současně bronz s cínem i bez něho. Je možné, že při přípravě měděné suroviny byla používána silně polymetalická ruda. V průběhu doby bronzové C, D a počátku doby halštatské klesly příměsi této trojice prvků na hodnoty setin procenta a s výjimkou několika halštatských lokalit setrvaly i později na nízkých hodnotách.

Olovo se v mědích a bronzích starší a střední doby bronzové prakticky nevyskytovalo nad úroveň 0,1%. V pozdní době bronzové jeho množství v průměru přibývalo, ale obsahy většinou nepřesahující 1% lze stěží považovat za záměrnou přísadu. Při zkoumání složení stovek koláčů a hrud měděné suroviny z českých depotů byla zjištěna velká variabilita přítomnosti minoritních prvků v jednotlivých exemplářích (Frána et al. 1995, 168-176), včetně olova. Olovo jako podstatná součást slitin se objevuje v období latěnu a technologie olovnatého bronzu byla pravděpodobně převzata z Říma, kde se používala

zhruba od 4. století př.n.l. (Maragelli 1995, 8-11). Poměr olova k cínu byl v takových slitinách až 2:1 při 60-70% mědi.

Zinek se v českém pravěku až po konec latěnu zpravidla nevyskytoval v množství přesahujícím 0,2%. Pro dobu latěnskou však již existují doklady vyššího zastoupení zinku (Frána et al. 1997, 36, 38, 92, 134, 136, 137, 141, 182). Jako součást slitin se objevuje v předmětech germánských pohřebišť z počátku letopočtu (Droberjar – Frána 2004). Z mosazi jako slitiny se zinkem byly vyráběny zejména ozdobné součásti oděvu, kdy mohla vzhledově nahrazovat drahé zlato. Obsah zinku se v ní pohyboval do 25%. Zřejmě se také jednalo o převzetí technologie, používané Římany např. v mincovnictví (Riederer – Briese 1972). Zinek v malém množství nebo olovo pak byly častými součástmi slitin raného středověku v nálezech avarsko-slovanského období.

Železo se s mědí prakticky neslévá, ale je jím velmi často kontaminován korodovaný povrch předmětů. Ke stanovení jeho množství v původním materiálu je třeba použít destruktivní metody, kdy může přispět k řešení hutnických otázek. Povrchově stanovené hodnoty jsou bez ceny.

Nikl se až v několikaprocentních obsazích vyskytoval občas v předmětech starší doby bronzové. Kromě období kolem doby bronzové D se později již jen vzácně objevoval v množství přesahujícím 0,1%.

Stříbro jako místní produkt zřejmě neexistovalo nejméně do období latěnu. Při stanovení doprovodných příměsí pomocí RFA vznikají stejné problémy jako u jiných slitin. S obsahem vyšším než 0,1% se téměř vždy vyskytují jen měď, olovo a zlato. Při rychlém chladnutí se povrch ochuzuje o měď, takže je vždy pozorována vyšší ryzost než pro vzorek odebraný z vnitřku. Problém je podrobně diskutován v *Metallanalytische Untersuchungen* (2000, 24-35). Použitá metoda nedovolovala stanovit bismut s obsahem nižším než 0,1%.

Zlato v nepatrných množstvích (0,000x% nebo méně) je přítomno ve všech starých slitinách mědi. Jako samostatný kov vždy obsahovalo různě velká množství stříbra. V ozdobách kultury únětické obsahovalo zlato až 25% stříbra, ve střední až pozdní době bronzové se ustálil obsah stříbra s malým rozptylem hodnot kolem 14%, což mohlo nasvědčovat vydatnému homogennímu zdroji na našem území nebo v jeho těsné blízkosti. Od období halštatu nelze prakticky vysledovat nějaké zákonitosti, zřejmě docházelo k míšení surovin různého původu (např. římské mince měly téměř stoprocentní ryzost).

Rtut se velmi často objevuje na povrchu pozlacených předmětů. Je vždy jasným svědectvím o použití amalgamace povrchu s následným vyžiháním. Část rtuti však vždy zůstává, takže bývá pozorován poměr Hg:Cu obvykle v rozmezí 1/10 až 1/5 obsahu. Z předchozího výkladu je zřejmé, že všechny kombinace kovů ve slitinách, nalezené v souboru zkoumaných záušnic a jiných šperků, se již vyskytovaly i v předcházejících epochách, zejména od počátku germánského osídlení českého území (do té doby se vyskytovaly prakticky jen kombinace Cu, Cu-Sn a Cu-Sn-Pb). Od počátku letopočtu přistupuje zinek a spektrum slitin se rozšiřuje. Otázkou je, které z nich představují primární výrobní recept a které vznikly nedokonalostí technologie nebo přimícháním starších slitin odlišného charakteru. Předměty, které se dostaly do střední Evropy z římského prostředí, mají většinou velmi přesně definované složení: cínový bronz je použit na nádoby a ploché předměty, olovnatý bronz na odlévané tvarově komplikované součásti (figury apod.), mosaz na mince či ozdoby (Hammer 1998). Komplikovanější složení slitin jsou spojena většinou s předměty zřejmě místního původu. Je tedy možné, že vznikaly buď za nedokonalé znalosti technologie, používáním nedostatečně definovaných surovin a nebo přímo

i přetavováním přidávaných starých předmětů. V takových případech je obtížné odhadovat, jak vyspělá byla dovednost řemeslníků a jak se v tom odrážel původ výrobních surovin. Přesto je možné pozorovat určité celkové tendence ve změnách používaných materiálů na území Čech a Moravy již v avarsko-slovanském období 7.-9. století, kdy se projevovala klesající tendence v používání vysokoolovnatých bronzů (Frána – Maštalka 1992), obdobně i na Slovensku, a vzrůstající četnost použití slitin s výraznějším zastoupením zinku.

Rozpoznání jednotlivých materiálů používaných k výrobě šperků i dalších předmětů doplňuje naše úvahy o raně středověkém řemesle. L. Karmazin, J. Březina a D. Jelínková (1999, 205) např. konstatovali, že „dráty zhotovené z odlišných typů materiálu byly vyráběny během stejného časového období v různých výrobních centrech a možná i v různých oblastech. Tato centra pak dodávala stejně vyhlížející polotovary vyrobenými různými postupy. Šperkaři vyrábějící záušnice byli pak pouze posledním stupněm aplikace tohoto materiálu.“

7. ZÁVĚR

RFA přispěla k vytvoření základní orientační mapy slitin kovů používaných k výrobě šperků a kování z pohřebišť Pražského a hradu a jeho předpolí tak, jak se jeví podle jejich povrchové vrstvy. Soubor jako celek zapadá do obrazu užívaných slitin v období po změně letopočtu. Až na výjimky nebyla prokázána vazba konkrétních šperků na konkrétní slitiny – meandrovité, hrozníčkovité i esovité záušnice byly vyráběny z různých slitin kovů. Na jednotlivých pohřebišťích se vyskytují šperky z různých slitin. V jejich kombinacích však lze doložit určité rozdíly (obr. 2:1-4), podmíněné zřejmě odlišnostmi v chronologii. Analýza povrchové vrstvy šperků naznačuje, že materiálová základna pro výrobu šperků středohradištního období v závěru 9. a v 10. století byla odlišná od šperku mladohradištního období v 11.-12. století. Na studovaných ve středohradištním období využívaných pohřebišťích je zastoupeno více šperků z cínových bronzů, případně ze slitiny mědi se zinkem zcela bez příměsí cínu, zatímco na pohřebišťích funkčních v mladohradištním období se do popředí dostávají slitiny, v nichž podstatné místo zaujímá zinek v kombinaci s cínem a v průměru i vyšším podílem olova. Zatímco vybrané stříbrné šperky ze studovaných pohřebišť středohradištního období byly zpravidla vyráběny ze slitiny s vysokým obsahem stříbra, v mladohradištním období přibývá nálezů slitin stříbra s nižším obsahem stříbra a vyšším obsahem mědi. Vzhledem k tomu, že prostřednictvím RFA byl však poznáván pouze povrch šperků, bude třeba tyto hypotézy ověřit na základě jejich další detailnější mikroanalýzy.

LITERATURA:

- Bertin, E. P. 1975: Principles and Practice of X-Ray Spectrometric Analysis. London.
- Das prähistorische Gold 1997: Lehrberger, G. – Friedrich, J. – Gebhard, R. – Hrala, J. (eds.): Das prähistorische Gold in Bayern, Böhmen und Mähren I – III, Památky archeologické – Supplementum 7, Praha.
- Droberjar, E. – Frána, J. 2004: Antická mosaz (*aurichalcum*) v českých nálezech časně doby římské – Das römerzeitliche Messing (*aurichalcum*) in böhmischen Funden der frühen römischen Kaiserzeit, Archeologie ve středních Čechách, 441-462.
- Frána, J. 1999: Metallanalysen der germanischen und römischen Gegenstände aus Dobřichov-Piřchora. In: Droberjar, E.: Dobřichov-Piřchora. Ein Brandgräberfeld der älteren römischen Kaiserzeit in Böhmen, Fontes archaeologici Pragenses, V. 23, 185-194.
- Frána, J. 2000: Protokol o analýze předmětů ze žateckého pokladu, Středočeské muzeum Roztoky, nepubl. rkp.
- Frána, J. et al. 1995: Frána, J. – Jiráň, L. – Mařtálka, A. – Moucha, V.: Artifacts of copper and copper alloys in prehistoric Bohemia from the viewpoint of element composition. In: Praehistorica archaeologica bohemia, Památky archeologické – Supplementum 3, Praha.
- Frána, J. et al. 1997: Frána, J. – Jiráň, L. – Moucha, V. – Sankot, P.: Artifacts of copper and copper alloys in prehistoric Bohemia from the viewpoint of element composition II, Památky archeologické – Supplementum 8, Praha.
- Frána, J. – Mařtálka, A. 1992: Röntgenfluoreszenzanalyse von frühmittelalterlichen Bronzefunden aus Böhmen und Mähren. In: Daim, F. (ed.): AWARENFORSCHUNGEN, Wien, 779-801.
- Hammer, P. 1998: Metallkundliche Untersuchungen. In: Voss, H.-U. – Hammer, P. – Lutz, J. (eds.): Römische und germanische Bunt- und Edelmetallfunde im Vergleich. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 79, 158-168.
- Hammer, P. – Voss, H.-U. – Lutz, J. 1998: Das Material – Die Verwendung von Bunt- und Edelmetallen bei römischen und germanischen Handwerkern. In: Voss, H.-U. – Hammer, P. – Lutz, J. (eds.): Römische und germanische Bunt- und Edelmetallfunde im Vergleich. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 79, 276-288.
- Karmazin, L. – Březina, J. – Jelínková, D. 1999: Metalografie a lokální elektronová mikroanalýza stříbrných záušnic z mladohradiřtínského pohřbiřtí v Muřově-Areálu. In: Jelínková, D.: Slovanské pohřbiřtí z 9. až 12. století v Muřově. Brno, 183-215.
- Lutz, J. 1998: Röntgenfluoreszenzanalyse (RFA). In: Voss, H.-U. – Hammer, P. – Lutz, J. (eds.): Römische und germanische Bunt- und Edelmetallfunde im Vergleich. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 79, 169-172.
- Lutz, J. – Pernicka, E. 1996: Energy dispersive X-Ray fluorescence analysis of ancient copper alloys: empirical values for precision and accuracy, Archaeometry 38, 2, 313-323.
- Maragelli, M. 1995: The Monument of Marcus Aurelius: Research and Conservation. In: Scott D. A. – Podany, J. – Considine, B. B. (eds.): Ancient & Historic Metals. Proceedings of a Symposium Organized by the J. Paul Getty Museum and the Getty Conservation Institute, Nov. 1991. The Getty Conservation Institute, 1995, 8-11.
- Metallanalytische Untersuchungen 2000: Hollstein, W. (eds.): Metallanalytische Untersuchungen an Münzen der Römischen Republik, Berlin, 24-35.
- Profantová, N. 1991a: Předběžné vyhodnocení rentgenfluorescenčních analýz bronzových předmětů z 8. a 9. století – Preliminary evaluation of X-ray-fluorescence analyses of bronze objects from the 8th and 9th centuries, Stúdiijné zvesti AU SAV 27, 65-71.
- 1991b: Kontakty předvelkomoravských Mikulčic ve světle rentgenfluorescenčních analýz bronzových kování – Die Kontakte Mikulčice in der vorgrossmährischen Zeit im Lichte der Röntgenfluoreszenzanalysen der Bronzebeschläge, XX. mikulovské sympozium 1990, Brno, 195-207.
- Profantová, N. – Frána, J. 2003: Příspěvek ke studiu řperkářství v raném středověku v Čechách a na Moravě – A contribution to the study of jewellery-making in the Early Middle Ages in Bohemia and Moravia, Archeologické rozhledy 55, 47-58.
- Riederer, J. 1998: Ergebnisse der Atomabsorptionsspektralanalyse zur Materialauswahl in der Antike. In: Voss, H.-U. – Hammer, P. – Lutz, J. (eds.): Römische und germanische Bunt- und Edelmetallfunde im Vergleich, Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 79, 200-204.
- 2002: Die Metallanalyse der Funde aus Kupferlegierungen von Haltern. In: Müller, M. (ed.): Die römischen Buntmetallfunde von Haltern, Mainz a. R., 109-145.
- Riederer, J. – Briese, E. 1972: Metallanalysen römischer Gebrauchsgegenstände, Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz 19, 83-88.
- Scott, D. A. 1991: Metallography and Microstructure of Ancient and Historic Metals, The Getty Conservation Institute, the J. P. Getty Museum.
- Smetánka, Z. – Štverák, B. 1992: X-ray fluorescent analysis of gold and gilded jewels from the cemetery in Lumbe Garden at Prague Castle, Archeologické rozhledy 44, 418-430.
- Šrein, V. 2003: Příspěvek k objasnění původu stříbra v Čechách okolo roku 1000 – A contribution to clarifying the source of the silver in Bohemia around the year 1000, Archeologie ve středních Čechách 7, 625-631.
- Šrein, V. – Šreinová, B. – Langrová, A. – Holodňák, P. 1995: Příspěvek k chemickému složení stříbrných artefaktů ze žateckého pokladu, Bulletin mineralogicko-petrografického oddělení Národního muzea v Praze, Vol. 3, 229-230.

RANĚ STŘEDOVĚKÉ SKLENĚNÉ KORÁLKY Z PRAŽSKÉHO HRADU A JEHO PŘEDPOLÍ – TYPOLOGICKÁ A CHEMICKÁ KLASIFIKACE NÁLEZŮ

EVA ČERNÁ – KATEŘINA TOMKOVÁ – VÁCLAV HULÍNSKÝ – ZUZANA ČÍLOVÁ

Skleněné korálky jako součást náhrdelníků i jako ojedinělé nálezy tvoří významnou složku raně středověkého řperku.¹ Zatímco studium pravěkého a vrcholně středověkého skla v Čechách se v posledních desetiletích intenzivně rozvíjelo, a to jak po stránce typologické, tak technologické, byla problematika sklářství raného středověku opomíjena. Mezi dobou vzniku studie Z. Krumphanzlové (1965, 161-188), která se zabývala skleněnými korálky především z typologického hlediska, a dalším příspěvkem zaměřeným na chemickou skladbu našich raně středověkých skel (Černá – Hulínský – Gedeon 2007) stojí více jak 30 let. Během nich zaznamenalo bádání v sousedních zemích značný pokrok. V konfrontaci s ním je zřejmá nutnost začlenit české nálezy do řiršího stredoevropského kontextu. Nezbytným předpokladem je detailní analýza nálezů z jednotlivých lokalit. Z tohoto důvodu se jedním z témat řešených v letech 2000-2003 v rámci grantového projektu zaměřeného na poznání pohřbívání na Pražském hradě stalo i studium skleněných korálků, a to v rovině typologické i v rovině chemické. Otázka způsobu výroby konkrétních korálků prozatím zůstala v pozadí. Analýza se opírá o databázi, kterou tvoří 193 korálků,² jež byly z podstatné části součástí náhrdelníků uložených v ženských a dětských hrobech z této významné lokality. Většina z nich (180 kusů) ovšem nepochází z vlastního areálu hradu, ale z pohřbiřtí, která se nacházejí na jeho severním a západním předpolí (obr. 1 – Královská zahrada, Jízdárna, Jelení ul.-Lumbeho zahrada, Strahovská cihelna, Panenská, Strahov; tab. 1 a 5). Pohřbívání v těsném sousedství hradu dávali hradní obyvatelé přednost v 9., 10. a jeřtě na počátku 11. století. Do tohoto období lze zařadit 111 skleněných korálků. Z téhož časového horizontu pocházejí přímo z areálu hradu pouze 2 korálky ze sídliřtínských situací. I když intenzita pohřbívání v rámci hradního areálu v průběhu 11.-12. století výrazně vzrostla, vzájemný poměr mezi kvantitou korálků nalézáných uvnitř a vně hradu se výrazně nezměnil. Zatímco z pohřbiřtí na Loretánském náměstí je známo 69 korálků, z hradu je znám pouze 1 korálek z pohřbiřtí a 10 korálků ze sídliřtínských situací (7 korálků – 11.-12. století, 3 korálky – 10.-16. stol.).

1. TYPOLOGICKÁ CHARAKTERISTIKA ANALYZOVANÉHO SOUBORU

Typologicko-morfologický rozbor celého souboru prokázal, že jsou v něm zastoupeny téměř všechny základní typy korálků známé z prostředí raně středověkých Čech (obr. 6), které ve shodě s tříděním Z. Krumphanzlové (1965; obr. 3) můžeme rozdělit do dvou základních skupin na korálky: I. jednoduché jednobarevné a II. pestré. V databázi zjevně převažují korálky jednobarevné. Řadou variant jsou zastoupeny korálky kulovité (obr. 6: I.1-8), kroužkovité (obr. 6: I.9-17) i olivovité (obr. 6: I.31-38). Zvlářtě tyto poslední se liší velikostí, barvou i celkovým provedením. Obvykle bývají v různých odstínech zelené a modré barvy, vzácněji je sklo čiré se slabě žlutým nádechem. Jednoznačně dominují

¹ Blíže o náhrdelnících jako celku Tomková, v tomto sborníku.

² Součástí databáze nejsou korálky z pohřbiřtí na předpolích hradu, které nebyly autorskému kolektivu v době analýzy přístupny, tj. ze západní části pohřbiřtí u Jízdárny, Strahova, a jeden dodatečně zjiřtěný korál ze Strahovské cihelny (Národní muzeum – i.č. 85063).

Lokalita	Typ	Datování	Skleněné korálky	Počet analýz	Plán	Korálky z jantaru, karneolu
Pražský hrad – severní trakt, III. nádvoří	sidliště	středohradištní	2	1	S	
		mladohradištní	7	3	S	
		středověk	3	1	S	
Královská zahrada	pohřebiště	středohradištní	x	0	1	
Jízdárna*	pohřebiště	středohradištní	62+x	11	2	9 jantarových
Lumbeho zahrada-Jelení	pohřebiště	středohradištní	17	4	3	2 jantarové
Strahovská cihelna	pohřebiště	středohradištní	7	0	5	1 karneolový 1 jantarový
Panenská	pohřebiště	středohradištní	24	3	6	
Strahov*	pohřebiště	středohradištní	1+x	1	8	
Loretánské nám.	pohřebiště	mladohradištní	69	3	9	8 jantarových
Pražský hrad – II. nádvoří	pohřebiště	mladohradištní	1	1	10	
Celkem			193	28		

Tab. 1: Celkový přehled výskytu korálků v areálu i na předpolí Pražského hradu.* – srv. pozn. 2.

Tab. 1: Prager Burg und ihr Vorfeld aus der Sicht der Funde von Glasperlen. Gesamtübersicht.* – vgl. Bem. 2.

perly se čtyřmi žeběrky a jen zcela výjimečně jich mohou mít i pět, jako na příklad korálek z hrobu 1/1947 z Jízdárny. U mnohých olivovitých perel se dochovaly pozůstatky kovové trubičky.³ Značnou různorodostí co do barvy, tvaru i způsobu výroby se vyznačují korálky segmentované⁴ (obr. 6: I.39-50).

Oproti předchozím jsou méně variabilní korálky kónické (obr. 6: I.19-21), válcovité (obr. 6: I.22-25), soudkovité (obr. 6: I.26-28) a zvláště melounovité doložené pouze dvěma variantami (obr. 6: I.29, 30). Soudkovité tvary byly zhotoveny navíjením na kovovou trubičku, nikoliv foukáním. Provedení melounovitých korálků bývá často nedokonalé, některé rýhy jsou výraznější, jiné málo znatelné. Standardizovaný tvar mají ve studovaném souboru korálky čočkovité (obr. 6: I.18). V kategorii ostatní (obr. 6: I.51) jsou zahrnuty korálky nepravidelných tvarů či s nejistým určením.

Druhá skupina, skupina vícebarevných korálků není tak početná a podle dekoru aplikovaného na jednoduché oblité tvary se dělí do 8 samostatných variant (obr. 6: II.1-8): korálky s millefiorovými očky, s millefiorovými očky a vlákny, dále na korálky s ploše zatavenými jednoduchými kroužkovitými očky nebo vrstvenými modrobílými, jindy s plastickými jednobarevnými očky někdy kombinovanými různě natavenými vlákny.

Zastoupení jednotlivých typů korálků z hlediska počtu i procentuálního zastoupení je znázorněno na grafech (obr. 2 a 3), přičemž některé z nich byly z praktických důvodů sdruženy.⁵ Největší podíl mají v souboru korálky oblité, resp. kulovité a kroužkovité,⁶ dále pak olivovité a segmentované, které tvoří dohromady plných 64% zkoumaného souboru. Poměrně časté jsou korálky čočkovité, kónické a vícebarevné, představující celkem 27%

³ V našem souboru jsme takovýto technologický prvek zaznamenali dále u korálků soudkovitých a u jednoho kulovitého korálku.

⁴ K variabilitě segmentovaných korálků blíže Staššiková-Štukovská – Plško 1997, 261, Tab. 3; Plško – Staššiková 2001, 200).

⁵ Detailnější údaje o frekvenci výskytu jednotlivých typů a variant korálků byly dílčím způsobem hodnoceny a publikovány již dříve (Tomková – Černá, v tisku).

⁶ Tyto korálky jsou sdruženy z důvodu značné podobnosti některých exemplářů obou typů.

Krumphanzlová 1965	Pražský hrad a předpolí
Perly jednobarevné:	Perly jednobarevné:
a) Jednoduché	
1. Tvary oblité	
- kulovité až mírně stlačené	= kulovité
- koláčovité a prstencovité	= kroužkovité
- kónické (bochníčkovité)	= kónické
- komole kuželovitého nebo kónicky oblého tvaru	
- kuželovité perličky (délka asi 5 mm)	
- soudkovité	= soudkovité
- válcovité	= válcovité
- kyjovité	
- svinuté	
2. Perly žebrované	
- melounovité	= melounovité
- olivovité/podélně dělené	= olivovité
- válcovitá perla podélně žebrovaná	
3. Tvary hranolovité (hráněné)	
- kvádr	
- kvádr a krychle se zkosenými rohy	
- pětiboký a šestiboký hranol	
- tvar dvojkónický	
- kuželovité perličky	
- s ostrými podélnými hranami a velkým otvorem	
b) Segmentované a sekané	= segmentované
II. Perly pestré	II. Perly pestré
a) millefiori	
b) se zatavenou výzdobou plastickou nebo neplastickou	
- zdobené jinobarevnou nití	= s natavenými vlákny
- s očky	= s očky ploše zatavenými s očky vrstvenými s očky plasticky vystouplými s millefiori očky s očky a natavenou nití
- zdobené klikatkami s jinobarevnou výzdobou zatavenou mezi nimi	
- s navinutými vlákny kombinovanými s kapkami skelné hmoty	
- válcovité perly s klikatkovitě navinutými vlákny	
- válečkovitý korál zdobený třemi plastickými žlutými kapkami.	
- s malovanou výzdobou	
III. Perly sklokeramické-fajansové	

Tab. 2: Srovnávací tabulka dokumentující shody i rozdíly mezi obecným typologicko-morfologickým členěním českých hradištních korálků (Krumphanzlová 1965) a výskytem jednotlivých typů korálků na pohřebištích i v sídlištních situacích Pražského hradu a jeho předpolí.

Tab. 2: Vergleich zwischen der allgemeinen typologisch-morphologischen Gliederung der Perlen von böhmischen Gräberfeldern (Krumphanzlová 1965) und dem Vorkommen von einzelnen Perlentypen auf den Gräberfeldern und in den Siedlungen der Prager Burg und ihres Vorfelds.

a ve zbývajících 9% jsou zahrnuty všechny zbývající tvary. Zastoupení jednotlivých korálků dle lokalit zachycuje další graf (obr. 4). Korálky olivovité, segmentované, kroužkovité a vícebarevné se vyskytují na 4 pohřebištích. Soudkovité a válcovité korálky jsou registrovány na 3 pohřebištích, kdežto kulovité na dvou pohřebištích. Melounovité korálky byly nalezeny pouze na pohřebišti v Jízdárně, korálky kónické, čočkovité a s plasticky vystouplými očky pouze na Loretánském náměstí. Olivovité a segmentované korálky jsou dominantními typy, ať již je posuzujeme z hlediska jejich četnosti na konkrétním pohřebišti či z hlediska celkové frekvence výskytu. Pro další typy korálků však jednoznačná úměra mezi těmito dvěma údaji – počtem korálků a počtem pohřebišť, na nichž se vyskytují – již neplatí.

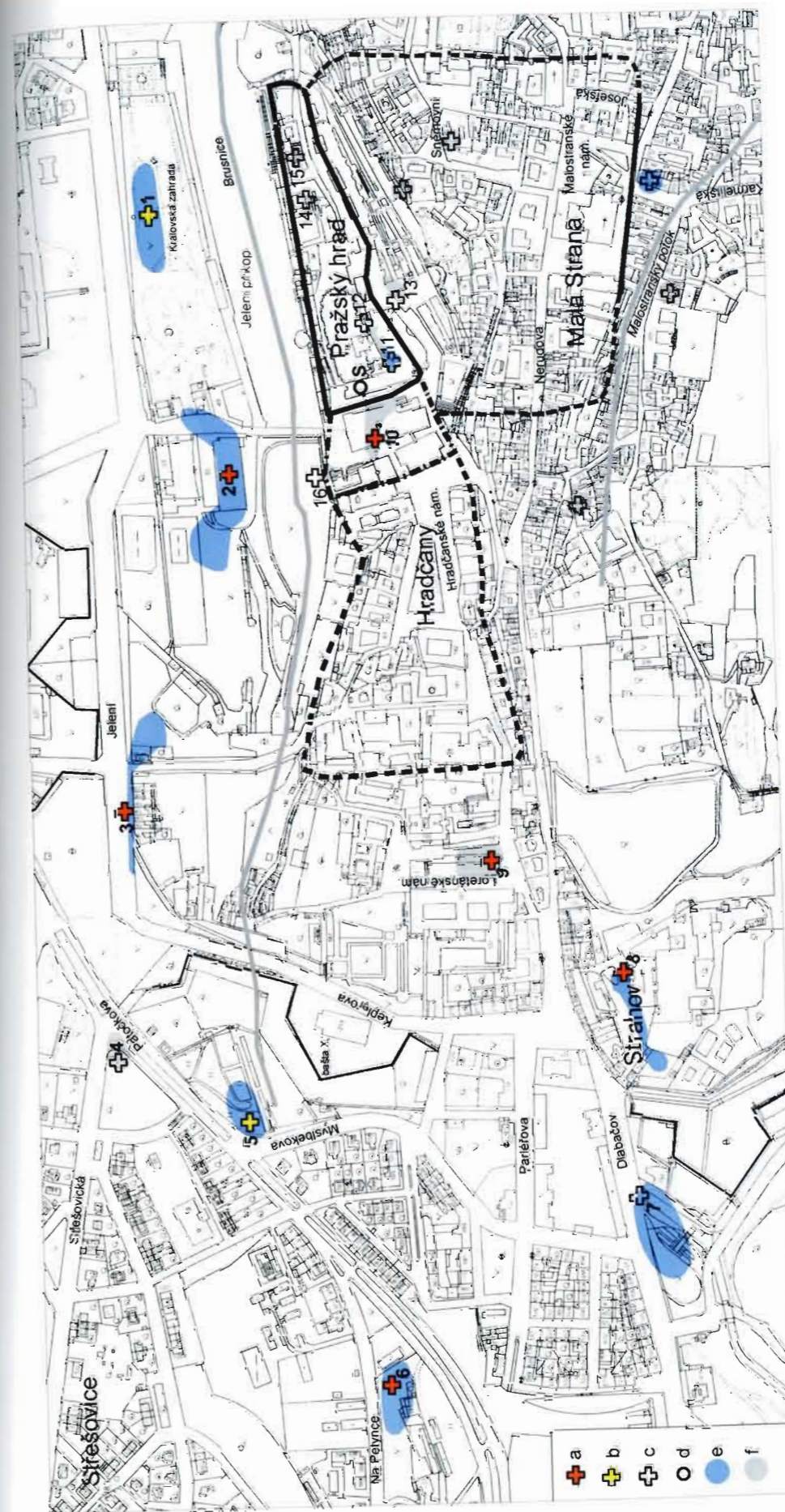
Typovou škálu korálků na jednotlivých pohřebištích zachycuje graf na obr. 5. Spektrum korálků v sídlištních situacích je rovněž poměrně široké, naprostou většinu tvoří kulovité tvary. Nejbarvitější škálu zachycujeme na pohřebišti Jízdárna. V náhrdelnicích se ve výrazném počtu objevily perly olivovité, kupodivu mnohem méně často segmentované a kulovité. Výrazně jsou zastoupeny i další tvary, jako na příklad soudkovité, melounovité, kroužkovité či pestré se zatavenými očky. Korálky olivovité a segmentované jsou charakteristické pro pohřebiště Jelení-Lumbeho zahrada, korálky kroužkovité a pestré pro Strahovskou cihelnu. Na pohřebišti na Panenské dominují korálky segmentované nad olivovitými a soudkovitými. Složením náhrdelníků se zcela vymyká pohřebiště na Loretánském náměstí. Čočkovité a kónické korálky (obr. 6: I.18), stejně jako korálky s plastickými očky totiž nenajdeme na žádném z dalších pohřebišť. Skleněné korálky v hrobech i v sídlištních situacích mnohdy doprovázejí perly z jantaru, případně z karneolu.

Srovnání dvou na nálezy korálků nejbohatších nalezišť, Jízdárny a Loretánského náměstí, přináší následující zjištění. Vysoký počet korálků je jediným znakem, který obě pohřebiště spojuje.⁷ Zatímco pro východní a střední skupinu pohřebišť Jízdárna je typická tvarová pestrost, škála korálků z Loretánského náměstí je zjevně chudší a obsahuje pouze takové typy, které se s výjimkou válcovitých korálků (viz výše) neobjevují ani na pohřebišti Jízdárna, ani na žádném z dalších pohřebišť. Obě srovnávaná naleziště se nápadně liší též počtem i velikostí náhrdelníků. Zatímco skleněné korálky jsou na pohřebišti Jízdárna součástí osmi náhrdelníků, na Loretánském náměstí tvoří zhruba shodný počet korálků pouze dva. Zmíněné rozdíly jsou jednoznačně výsledkem odlišného chronologického zařazení. Oba hroby s náhrdelníky z Loretánského náměstí totiž bezpečně patří horizontu mladohradištnímu (11.-12. století), tedy době, kdy se u Jízdárny a na většině ostatních pohřebišť již nepohřbívalo.

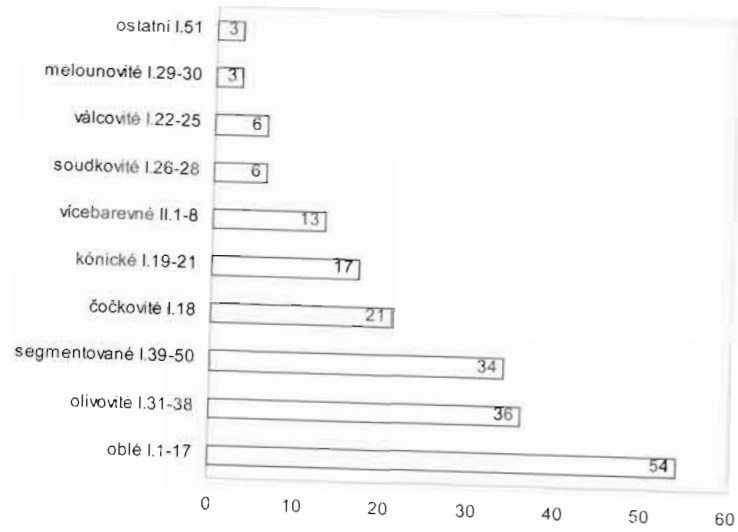
2. KLASIFIKACE VÝLEDKŮ CHEMICKÝCH ANALÝZ

Chemické složení skel bylo sledováno metodou rentgenové mikroanalýzy u 28 korálků vytipovaných s ohledem na tvar a dobu výskytu tak, aby analyzovaný soubor byl co nejreprezentativnější. Tento soubor zahrnuje korálky ze 6 pohřebišť a 3 sídlištních areálů (obr. 1). Obsahuje téměř všechny základní typy hradištních korálků, ovšem v menším počtu variant, než jaké obsahuje úplná tvarová paleta korálků z tohoto komplexu pohřebišť

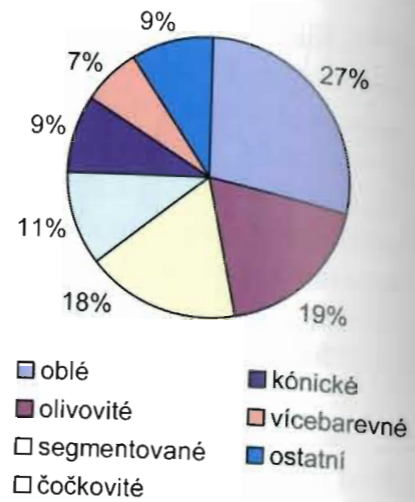
⁷ Připomeňme v této souvislosti jisté zkreslení dané nepřístupností nálezů ze západní skupiny pohřebišť Jízdárna. Zatímco v současnosti je počet korálků na obou pohřebištích vyrovnán, po zahrnutí korálků ze západní skupiny Jízdárna dojde k výraznému navýšení, které se však do následující celkové charakteristiky složení nepromítne.

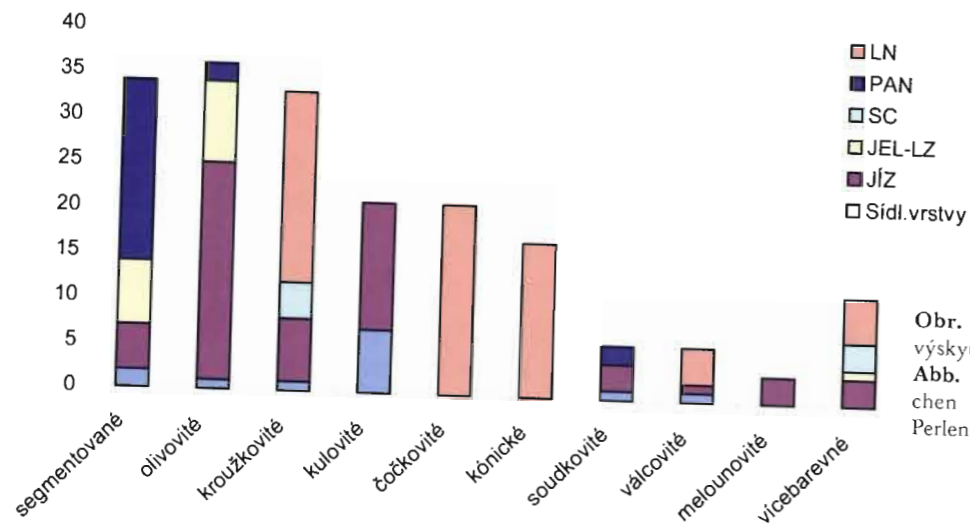
Obr. 1: Pražský hrad a jeho předpolí z pohledu nálezů skleněných korálků, z nichž některé byly chemicky analyzovány; b – pohřebiště s výskytem skleněných korálků bez chemických analýz; c – pohřebiště bez výskytu skleněných korálků; d – sídlištní situace s výskytem skleněných korálků; e – 9.-10. stol.; f – 11.-12. stol.
Abb. 1: Prager Burg und ihre Vorfelder aus der Sicht der Funde von Glasperlen, davon einige analysiert; e – 9.-10. Jh., f – 11.-12. Jh.
 1 – Königsgarten; 2 – Reitschule; 3 – Jelení-Strahov/Lumbe-Garten; 4 – Patočkova-/Strahov-Garten; 5 – Ziegelei von Strahov; 6 – Panenská; 7 – Malovanka; 8 – Strahov; 9 – Loretánské náměstí; 10 – 15 a S – Pražský hrad.
 1 – Královská zahrada; 2 – Jízdárna; 3 – Lumbeho zahrada – Jelení ul.; 4 – Patočkova – Strahovská cihelna; 5 – Strahovská cihelna; 6 – Panenská; 7 – Malovanka; 8 – Strahov; 9 – Loretánské náměstí; 10 – 15 a S – Pražský hrad.
Abb. 1: Prager Burg und ihre Vorfelder aus der Sicht der Funde von Glasperlen, chemisch analysiert; b – Gräberfelder mit Glasperlenfunden, chemisch analysiert; e – 9.-10. Jh., f – 11.-12. Jh.
 1 – Königsgarten; 2 – Reitschule; 3 – Jelení-Strahov/Lumbe-Garten; 4 – Patočkova-/Strahov-Garten; 5 – Ziegelei von Strahov; 6 – Panenská; 7 – Malovanka; 8 – Strahov; 9 – Loretánské náměstí; 10 – 15 und S – Prager Burg.

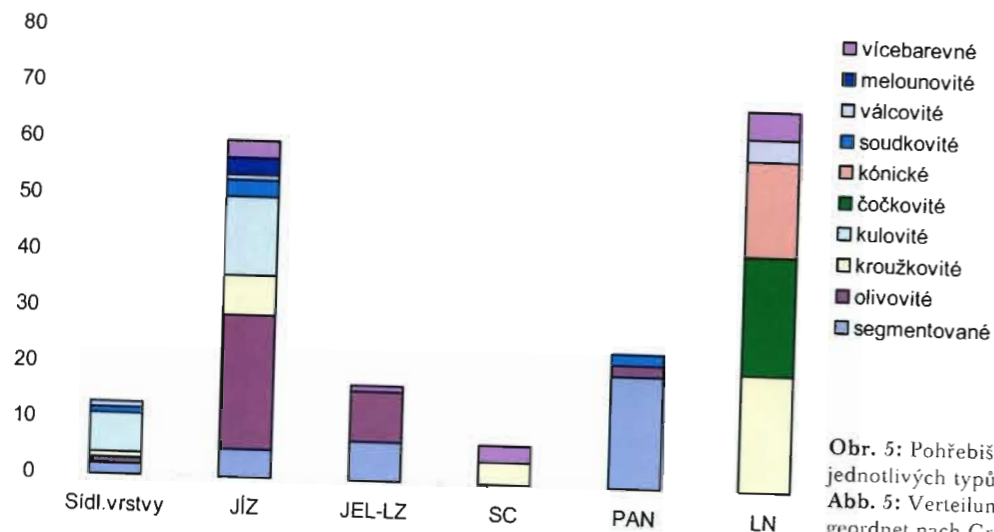
Obr. 2: Typy korálek z hlediska počtu.
Abb. 2: Zahlenmäßige Verteilung der einzelnen Perlentypen.

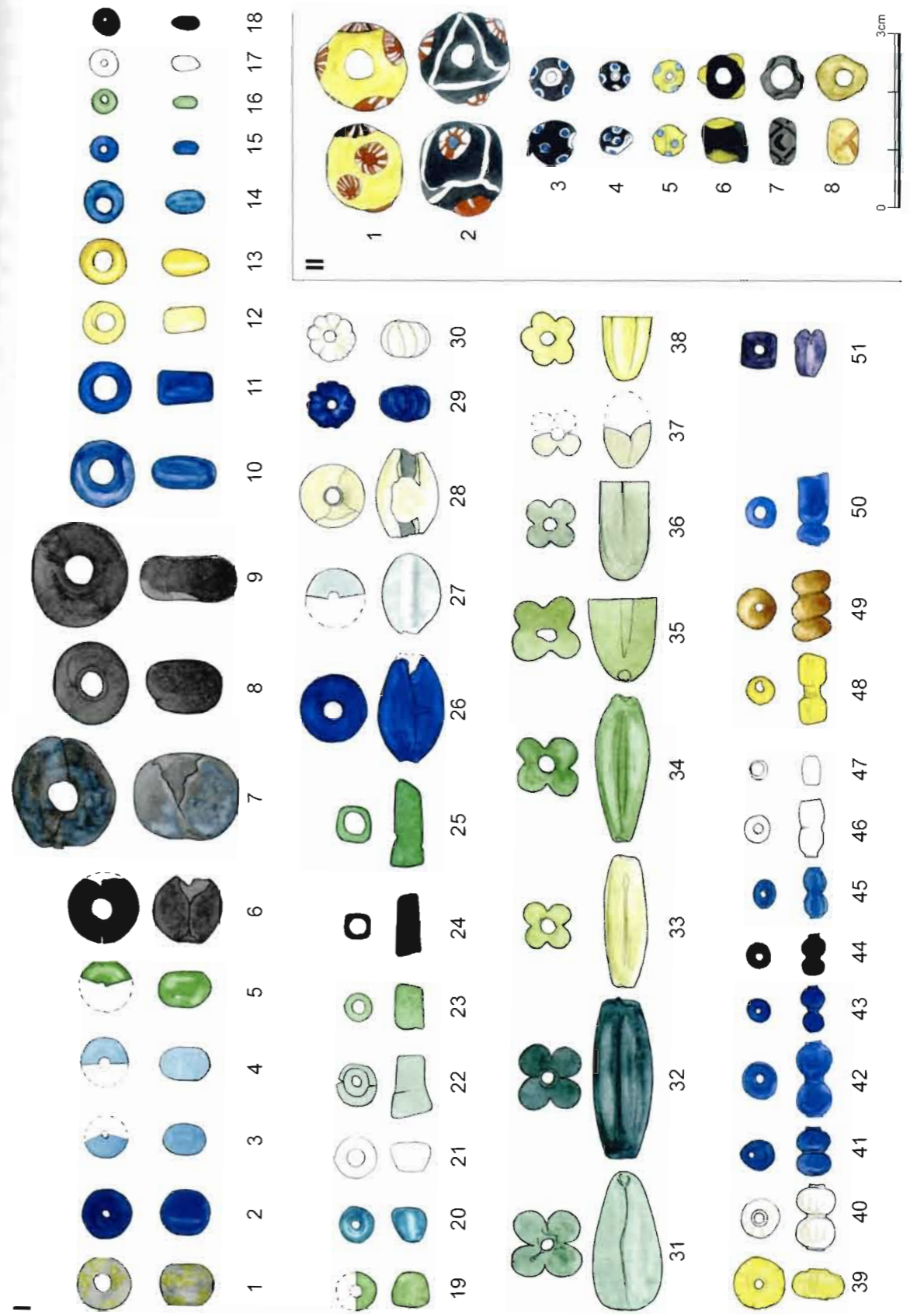
Obr. 3: Typy korálek z hlediska jejich podílu ve studovaném souboru.
Abb. 3: Anteil der einzelnen Perlentypen im studierten Fundkomplex.

Obr. 4: Typy korálek z hlediska výskytu.
Abb. 4: Anzahl und geographischen Verteilung der einzelnen Perlentypen.

Obr. 5: Pohřebiště z hlediska zastoupení jednotlivých typů korálek.
Abb. 5: Verteilung einzelner Perlentypen geordnet nach Gräberfeldern.

Obr. 6: Typy korálek zastoupených na pohřebištích Pražského hradu a jeho předpolích. I. 1-51 – jednobarevné korálky; II.1-8 – pestré korálky.
Abb. 6: Perlentypen auf den Gräberfeldern der Prager Burg und ihrem Vorfeld. I. 1-51 – einfarbige Perlen; II.1-8 – bunte Perlen.

(viz výše). První skupinu reprezentují korálky jednoduché kulovité (obr. 6: I.2, 3 a 5), kroužkovité (obr. 6: I.12), soudkovité (obr. 6: I.27, 28) a válcovité (obr. 6: I.25). Dále korálky melounovité (obr. 6: I.29), olivovité (obr. 6: I. 31-34, 36 a 38) a segmentované (obr. 6: I. 39-41, 44, 46, 48-50). Oba posledně jmenované typy korálků byly do souboru začleněny ve vyšším počtu než ostatní, a to minimálně ze dvou důvodů. Jedním z nich byla skutečnost, že oba typy korálků se v našem nálezovém prostředí nalézají v dlouhé řadě tvarových a barevných modifikací. Druhým pak poznání, že tyto na většině sledovaných pohřebišť nad variantami jiných typů zjevně převažují. Specifikem olivovitých perel v rámci skleněných korálků je jejich poměrně dobře ohraničený geografický i časový výskyt omezený na užší středoevropský prostor, zasahující Čechy, Moravu, Slovensko, dále Sasko-Durynsko, Bavorsko a nově též polské Slezsko (Krumphanzlová 1974, 63-66; Rzeźnik 1997, 279-282; 1998, 380-391, ryc. 4). Druhou, evidentně méně početnou skupinu vícebarevných korálků, reprezentují v analyzovaném souboru pouze 3 tvarově obdobné kulovité exempláře zdobené různým dekorem: 1. millefiorovými očky (obr. 6: II.1), 2. millefiorovými očky a vlákny (obr. 6: II.2) a 3. plastickými jednobarevnými očky (obr. 6: II.6).

Site	PH-JIZ	PH-VUS	PH-JIZ	PH-JIZ	PH-JIZ	PH-JIZ	PH-JIZ	PH-TN	PH-JIZ	PH-JIZ	PH-JIZ	PH-JIZ	PH-LZ/JEL	PH-LZ/JEL
Number	16	5	42	21	13	24	23	3	79	80	76	65	45	96
Type	1.28	1.27	1.2	1.36	1.38	1.32	1.31	1.36	1.33	1.34	1.31	1.32	1.29	1.40
SiO2	72.08	69.78	68.65	69.01	69.97	69.18	68.16	71.87	69.86	65.72	66.80	69.51	70.54	74.18
Na2O	15.67	9.09	17.48	16.35	14.59	17.67	19.21	15.05	19.39	20.76	18.89	15.86	11.67	7.64
K2O	0.36	1.01	1.09	0.92	0.00	0.59	0.84	0.75	0.34	0.58	0.89	1.66	2.62	2.85
CaO	6.54	12.31	7.39	7.59	9.91	6.30	5.41	6.32	5.31	5.16	5.56	6.86	4.97	8.61
PbO	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.09	2.25	2.16	0.72	0.00	0.00
Fe2O3	0.35	2.93	0.73	1.34	0.87	1.11	0.74	0.40	0.40	1.08	1.08	1.36	1.51	0.56
Al2O3	2.95	1.75	2.20	2.34	2.21	2.84	2.56	2.83	2.13	2.69	2.90	2.97	2.59	0.94
SO3	0.00	0.00	0.36	0.00	0.00	0.00	0.60	0.37	0.00	0.00	0.00	0.00	0.54	0.00
Cl	1.05	0.84	1.01	1.13	1.06	0.99	0.95	1.08	1.54	0.97	0.92	0.70	0.58	0.87
MnO	1.01	0.38	0.64	0.98	1.39	0.65	0.59	0.80	0.91	0.78	0.82	0.00	0.65	0.59
MgO	0.00	0.85	0.44	0.07	0.00	0.67	0.94	0.54	0.00	0.00	0.00	0.19	4.34	3.77
P2O5	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
TiO2	0.00	0.00	0.00	0.26	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
CoO	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.03	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
CuO	0.00	1.06	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.35	0.00	0.00
SnO2	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Group	A1	A1	A1	A1	A1	A1	A1	A1	A1	A1	A1	A1	A2	A2

Site	PHS-PAN	PHS-PAN	PHS-PAN	PH-IIN	PH-TN	PHY-LN	PHY-LN	PH-SD	PH-SD	PHY-LN	PH-LZ/JEL	PH-LZ/JEL	PH-LZ/JEL	PHY-STR
Number	130	124	136	1	2	324	323	8	10	362	85	66	67	Strahov
Type	1.50	1.46	1.44	1.41	1.49	1.12	11.6	1.3	1.5	1.25	1.48	1.39	11.1	11.2
SiO2	72.73	73.88	69.45	71.66	66.43	25.64	22.45	49.21	19.28	35.91	53.84	66.90	51.73	69.49
Na2O	9.26	9.28	10.21	7.20	12.82	0.00	0.00	0.43	0.29	0.07	7.19	10.78	9.66	10.71
K2O	3.37	1.99	2.53	3.38	4.20	0.00	0.00	0.51	0.00	5.57	2.00	1.92	2.35	6.43
CaO	7.14	6.94	6.33	8.54	8.73	0.00	0.43	2.14	0.47	0.79	5.42	4.99	4.59	4.04
PbO	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	72.68	73.17	32.99	77.38	56.02	22.15	6.39	22.00	0.00
Fe2O3	1.04	0.33	3.07	2.99	0.51	0.00	2.47	0.47	0.57	0.00	0.59	0.36	0.10	2.69
Al2O3	1.14	1.20	2.89	1.26	1.37	1.51	0.89	1.50	1.36	1.65	2.15	2.49	0.82	3.15
SO3	0.00	0.00	0.61	0.34	0.30	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	1.11
Cl	0.69	0.41	0.50	0.77	0.78	0.00	0.00	1.75	0.00	0.00	0.54	0.62	0.57	0.89
MnO	0.46	1.02	1.04	0.59	0.52	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.31	0.48	0.97	0.11
MgO	3.95	4.95	1.94	3.28	4.35	0.17	0.00	0.31	0.00	0.00	3.50	4.76	3.98	1.15
P2O5	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.46	0.00	0.84	0.23
TiO2	0.00	0.00	0.51	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
CoO	0.00	0.00	0.91	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
CuO	0.23	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.59	2.00	0.65	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
SnO2	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	8.69	0.00	0.00	2.32	0.30	3.28	0.00
Group	A2	A2	A2	A2	A2	B	B	B	B	C	D	D	D	E

Tab. 3: Chemické složení vybraných korálků z Pražského hradu a jeho předpolí.

PH-JIZ: Jízdárna, PH-VUS: Víceúčelový sál; PH-TN: III. nádvoří; PH-SD: Slévárenský dvůr; PH-LZ/JEL: Lumbeho zahrada - Jelení ul.; PHS-PAN: Panenská; PH-IIN: II. nádvoří; PHY-STR: Strahov; PHY-LN: Loretské náměstí.

Tab. 3: Chemische Zusammensetzung einer Auswahl an Perlen von der Prager Burg und ihren Vorfeldern.

PH-JIZ: Jízdárna/Reitschule; PH-VUS: Víceúčelový sál; PH-TN: III. Burghof; PH-SD: Slévárenský dvůr; PH-LZ/JEL: Jelení-Straße/Lumbe-Garten; PHS-PAN: Panenská; PH-IIN: II. Burghof; PHY-STR: Strahov; PHY-LN: Loretto-Platz.

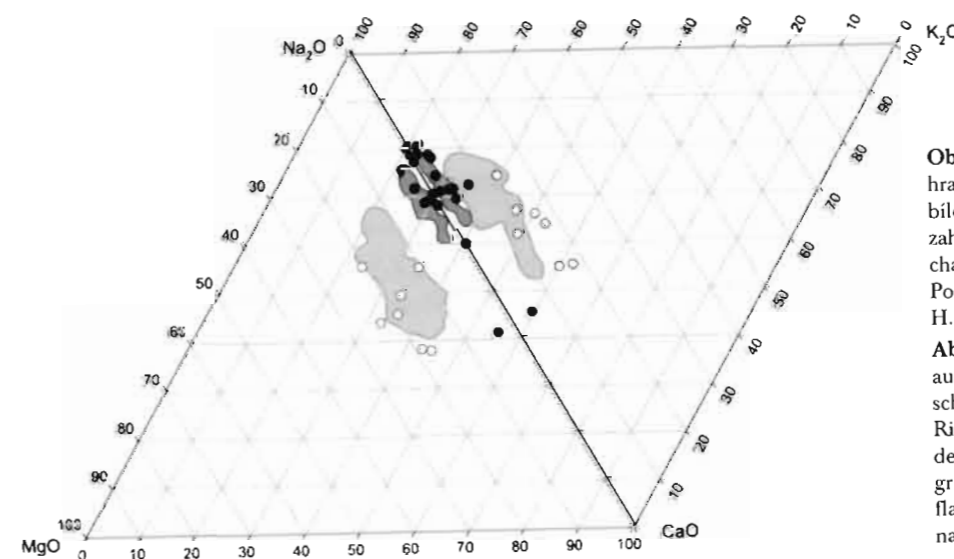
Analýzy byly provedeny na rastrovacím elektronovém mikroskopu Hitachi S-4700 vybaveném EDS analyzátozem Thermo NORAN D-6823. Zjištěné výsledky prezentované v tab. 3 jsou exaktním důkazem toho, že k výrobě korálků bylo použito sklo různého chemického složení.

Na základě rozdílného procentuálního zastoupení hlavních i vedlejších prvků ve skle jednotlivých vzorků se podařilo rozlišit 5 samostatných chemických skupin - A, B, C, D a E s tím, že v rámci prvé lze vyčlenit dvě podskupiny A1 a A2. Uvádíme-li u těchto skupin konkrétní hranice procentuálního zastoupení, pak se v uvedených intervalech nachází podstatná většina analyzovaných vzorků. To nevyklučuje zařazení vzorků s dílčími odchylkami, které však nejsou takového druhu, aby vedly k vyčlenění nové skupiny.

Skupina A. Na₂O-CaO-SiO₂ - sklo sodno-vápenaté Podskupina A1- tzv. natronové sklo

Zahrnuje skla utavená z přírodního natronu a obsahující K₂O<1wt% a MgO<1wt%. V odborné literatuře domácí i zahraniční jsou často označovaná jako skla utavená podle tzv. „antické receptury“ (Dekówna 1980, 44 ad.). Do této skupiny patří nejvíce zkoumaných vzorků. Do jejího rámce řadíme také 3 korálky, které se liší od ostatních exemplářů A1 malým obsahem oxidu olovnatého (A.1.2.: vzorky 80, 76, 65). Podobná sodno-vápenatá skla obsahující malé množství oxidu olova (0.09 - 2.25wt%) jsou často prezentována K. H. Wedepohlem (2003a, 209, Tab.19A) jako franská, karolinská a anglosaská skla ze 7. až 10. století.

Pro srovnání základních skupin sodno-vápenatých skel, odpovídajících našim skupinám A1 a A2 zkonstruoval K.H. Wedepohl (2003b, 94, Fig. 2) ternární graf, charakterizující zastoupení K₂O, Na₂O, CaO, a MgO. Tmavě šedou plochou odpovídající 780 analyzovaným vzorkům jsou na něm znázorněna skla natronová (A1). Skla této skupiny z Pražského hradu jsou do grafu promítnuta v podobě černých bodů (obr. 7). S výjimkou jediného korálku mají všechny ostatní námi analyzované exempláře složení odpovídající bodům v tmavošedé oblasti (obr. 7). Tento výjimečný korálek č. 5 náleží k typu I.27 a má neobvykle nízký obsah oxidu sodného a vysoký obsah oxidu vápenatého. Navíc je obarven oxidem mědi o poměrně vysoké koncentraci. Korálky zhotovené ze skla tohoto chemického typu (A1) jsou na území raně středověkých Čech známy i z jiných lokalit, kde vystupují po celou dobu hradištní až do 12. století (Černá - Hulínský - Gedeon 2001; Hulínský - Černá 2007).

Obr. 7: Sodná skla z Pražského hradu (A1 - černé kroužky, A2 - bílé kroužky) ve srovnání se zahraničím (A1 - tmavě šedá plocha, A2 - světle šedá plocha). Podkladem je ternární graf K. H. Wedepohla (2003b, 94, Fig. 2).

Abb. 7: Funde von Natronglas auf der Prager Burg (A1 - schwarze Ringe; A2 - weiße Ringe) im Vergleich mit Funden im Ausland (A1 - dunkelgrau, flach; A2 - hellgrau, flach). Ternäres Diagramm nach Wedepohl 2003b, 94, Fig. 2.

Podskupina A2 – tzv. popelové sklo

Patří do ní skla, k jejichž utavení byl použit jako výchozí zdroj sodných alkálií popel z mořských nebo pouštních rostlin. Právě to způsobilo částečnou odlišnost v jejich chemické skladbě v porovnání se skly natronovými. Toto sklo obvykle obsahuje $K_2O > 1.5\text{wt}\%$ a současně $MgO > 2.5\text{wt}\%$. Také se zdá, že má oproti sklům A1 o něco nižší obsah chloru. Důvod rozdílného zastoupení chloru v sodných sklech lze vysvětlit následujícím způsobem. Při sběru krystalků přírodní sody (z jezera u Wadi el Natrunu) je zapotřebí oddělit od kyselého uhličitánu sodného (natronu) krystaly chloridu sodného (kuchyňské soli), které se společně s těmito vyskytují, stejně jako krystalky síranu sodného (thernarditu). Ovšem, zatímco posledně jmenované krystalky lze od natronu vizuálně odlišit snadno, neboť jsou šedavé barvy, krystaly kuchyňské soli jsou mu natolik podobné, že snadno docházelo k jejich záměně a tím ke kontaminaci sklářského kmene. Přirozeným důsledkem je pak zvýšený obsah chloru v natronových sklech skupiny A1 oproti sklům skupiny A2.

V původním ternárním grafu zkonstruovaném K. H. Wedepohlem (2003b, 94, Fig. 2) na podkladě 167 analýz skel z Mezopotamie, Egypta a Sasánovské říše (Brill 1999) a použitím ke srovnání s našimi vzorky (obr. 7) reprezentují popelová skla (A2) světle šedé plochy. Pražské vzorky podskupiny A2 jsou vyneseny ve zmíněném diagramu bílými kroužky. Čtyři z nich leží mimo tuto plochu, neboť mají více oxidu draselného, ostatně též všechny zbývající nálezy jsou lokalizovány blízko hranice, která představuje nejvyšší obsah K_2O ve srovnávaných sklech.

Skupina B. $PbO-SiO_2$ – sklo olovnato-křemičité, binární

K olovnatým sklům tohoto systému (tavení dvou složek PbO a SiO_2) patří 4 vzorky. Tři mají téměř stejné složení (obsah PbO je v mezích 72.68 do 77.38wt%, pouze dva z nich jsou obarveny oxidem mědi). Čtvrtý vzorek (č. 8) se liší od ostatních jak koncentrací majoritních prvků, tak koncentrací minoritních prvků. Má podstatně nižší obsah PbO (jen 32.99wt%), mnohem vyšší obsah CaO (2.14wt%), vysoký obsah chloru (1.75wt%), něco hořčiku a zejména má 8,69 wt% oxidu cíničitého a 2 wt% oxidu měďného. Oxid cíničitý a olovo tvoří v tomto skle krystaly $PbSnO_3$, které způsobují opacitu skla. Nálezy binárních olovnato-křemičitých raně středověkých skel v Čechách a na Moravě jsou průběžně srovnávány spolu s nálezy ze severní Evropy, Polska a Kyjevské Rusi (Černá – Hulínský – Gedeon 2001).

Skupina C. $K_2O-PbO-SiO_2$ – sklo draselno-olovnaté

Skupina má ve studovaném souboru jediného zástupce. Tento chemický typ tvořící přechodnou fázi od binárních olovnato-křemičitých skel ke sklům ternárním, je zcela obvyklý mezi raně středověkými nálezy z Čech, stejně jako z východní a severní Evropy (Černá – Hulínský – Gedeon 2001; Hulínský – Černá 2001). Nicméně složení našeho korálku se od publikovaných dat liší. Např. v našem korálku chybí Mg, Mn a dokonce i Fe.

Skupina D. $Na_2O-PbO-SiO_2$ – sklo sodno-olovnaté

Skupina sestává ze tří opakních žlutých korálů vyrobených z popelového sodného skla s přídavkem oxidu olovnatého a oxidu cíničitého. Tyto oxidy spolu reagují za tvorby

krystalků $PbSnO_3$, které způsobují ostře žlutou barvu a opacitu korálků. Vzorky 85 a 87 jsou vyrobeny z téměř identického skla zatímco vzorek 86 má mnohem menší obsah Pb i Sn.⁸

Skupina E. $Na_2O-K_2O-CaO-SiO_2$ – sklo sodno-draselno-vápenaté

Skupina je prezentována pouze jedním nálezem. Jde pravděpodobně o sklo vzniklé přidáním střepů sodno-vápenatého skla (skupina A) do kmene draselno-vápenatého skla, který se začal používat v kontinentální Evropě kolem roku 800. Na to ukazují též výsledky bádání K. H. Wedepohla. Ten uvádí velmi podobné složení u karolinských skel, kde obsah oxidu draselného je asi 6,43 wt% a oxidu sodného 10,71 wt% (2003a, 211, Tab. 21A). Sklo nově zavedené skupiny E reprezentuje přechodovou fázi mezi antickým sklářstvím (recepturou pro výrobu sodných skel naší skupiny A) a pozdějším sklářstvím raného středověku, používajícím ve své praxi jiných receptur, založených na vnášení draselné alkalie popelem vnitrozemských rostlin jako taviva.

3. DISKUSE

3.1. VZTAH MEZI TVAREM KORÁLKU A CHEMICKÝM TYPEM SKLA

Podívejme se nyní, zda existuje vazba mezi tvarem korálků a chemickým typem surového skla (tab. 4). K tomu je nutno sledovat zastoupení konkrétních tvarů v rámci jednotlivých chemických skupin skel definovaných na základě výsledků rentgenové mikroanalýzy, jejich četnost i chronologické zařazení.

K prvé podskupině sodných skel vyráběných z přírodního natronu – A1 – patří 12 korálků tří rozdílných tvarů – korálky kulovité, olivovité a soudkovité. Naprostou většinu tvoří korálky olivovité (9 ks); soudkovité jsou zastoupeny dvěma exempláři a kulovité pouze jedním kusem. Všechny korálky patří do doby od konce 9. do 10. století a žádný z nich nesahá za horní hranici tohoto časového rozpětí. Uvedená zjištění doplňují a hlavně zpřesňují naše předchozí poznatky o výskytu skel tohoto typu v našem nálezovém prostředí (Černá – Hulínský – Gedeon 2001, obr. 6; Hulínský – Černá 2001).

Skupina	Konec 9.-10. stol.		11.-12. stol.		10.-16. stol.	
	Typ	Počet	Typ	Počet	Typ	Počet
A1.1.	1.2	1				
	1.27-28	2				
	1.31-33, 36, 38	6				
A1.2.	1.31, 32, 34	3				
A2	1.29	1	1.41	1		
	1.40, 44, 46, 50	6	1.49	1		
B			1.5	1	1.3	1
			1.12	1		
			11.6	1		
C			1.25	1		
D	1.39, 48	2				
	11.1	1				
E	11.2	1				

Tab. 4: Zastoupení korálků v chemických skupinách A-E.

Tab. 4: Verteilung der Perlen, geordnet nach chemischen Gruppen A-E.

Z rámce této podskupiny se vymykají 3 vzorky olivovitých korálků z Prahy – Jízdárny: č. 65, 76 a 80, které obsahují oproti ostatním korálkům oxid olova (PbO). Pocházejí z hrobů, které lze datovat do poslední třetiny 9. až 1. třetiny 10. století. Přítomnost PbO ve skle tohoto typu u shodně datovaných korálků z našeho nálezového prostředí je málo obvyklá; z Čech prozatím známe pouze dva podobné případy. Jedním z nich je melounovitý korálek

⁸ Tento typ skla dokládá též Brill (1999) na vzorcích již z doby 1391-1348 př.n.l.

z Dolánek, v tomto případě není jasné jeho přesnější chronologické zařazení, a druhým je typově obdobný olivovitý korálek ze Žatce (Hulínský – Černá 2001, fig. 3, vz. 11).

Analogické složení, tedy také s příměsí PbO, známe ze Slovenska, kde bylo zjištěno u některých analyzovaných korálků z Borovců (Staššíková-Štukovská – Plško 1997, Tab. 4; Plško – Staššíková 1997, 198-199, Tab. 4 – sloupec III; Plško – Staššíková 2001, Tab. I – sloupec 1).

M. Dekówna obdobně rozlišuje v rámci sodných skel skla zhotovená z přírodní sody s podílem K₂O do 1,3%⁹ a člení je dále do dvou skupin – Na₂O-CaO-SiO₂ a Na₂O-CaO-Al₂O₃-SiO₂¹⁰ (přehledně pro Haithabu¹¹ Dekówna 1980, Tab. 41). Námi analyzované korálky ze skla z přírodní sody (A1) odpovídají ve většině případů obsahem Al₂O₃ nad 2% skupině Na₂O-CaO-Al₂O₃-SiO₂, pouze 1 vzorek vzhledem k nižšímu podílu Al₂O₃ spadá do skupiny Na₂O-CaO-SiO₂.

Druhá podskupina sodných skel – A2 – zahrnuje 7 korálků, které jsou variantami dvou základních tvarů: melounovitého a segmentovaného. Pocházejí ze širšího časového rozpětí od konce 9. až do 12. století. Zatímco předchozí bádání doložilo přítomnost tohoto typu skla v Čechách pouze v rámci středohradištního období, v souboru korálků z Pražského hradu zaznamenáváme výskyt tohoto typu skla i v mladším období 11.- 12. století.¹²

Porovnáme-li výsledky studia našeho a slovenských kolegů, pak můžeme konstatovat, že segmentované korálky z námi studovaného souboru a souboru D. Staššíkové byly vyráběny sice ze skla utaveného podle stejné receptury, nicméně však vykazujícího částečné odchylky v zastoupení vedlejších prvků (Staššíková-Štukovská – Plško 1997, Tab. 4; Plško – Staššíková 1997, Tab. 4 – sloupec I; Plško – Staššíková 2001, 199, Tab. I – sloupec 2, Tab. II). Některé slovenské vzorky mají rozdílné zastoupení PbO (až 4%), jiné se odlišují nejen vyšší přítomností PbO (4 až 7%), ale současně též sníženým obsahem Al₂O₃ (Staššíková-Štukovská – Plško 1997, Tab. 4; Plško – Staššíková 1997, Tab. 4 – sloupec II; Plško – Staššíková 2001, 199, Tab. I – sloupec 3). Právě uvedené složení je považováno za typické pro korálky předvelkomoravského období a není proto překvapující, že v našem pražském souboru nebylo zaregistrováno.

M. Dekówna také definuje v rámci sodných skel taková, která byla zhotovená z popelu rostlin a tyto pak ještě dále člení do užších skupin: Na₂O-K₂O-CaO-SiO₂, Na₂O-K₂O-CaO-Al₂O₃-SiO₂,¹³ Na₂O-K₂O-CaO-MgO-SiO₂,¹⁴ Na₂O-K₂O-CaO-Al₂O₃-MgO-SiO₂ (přehledně pro Haithabu Dekówna 1980, Tab. 41). Popelová skla z Čech (A2) pak odpovídají skupinám Na₂O-K₂O-CaO-MgO-SiO₂ a Na₂O-K₂O-CaO-Al₂O₃-MgO-SiO₂ citované autorky.

Chemický typ B – binárních olovnatých skel je zastoupen čtyřmi korálky. Ve třech případech jde o jednoduché jednobarevné korálky kulovitého či kroužkovitého tvaru a čtvrtý zdobený třemi jinobarevnými plastickými očky reprezentuje skupinu vícebarevných korálků (obr. 6: II.6). Všechny korálky této skupiny jsou datovány do mladšího období 11.- 12. století, což neodporuje starším zjištěním o výskytu skel binárního typu na českém území

⁹ Rozdíl v hraničním podílu K₂O 1,3% u M. Dekówny (1980, 179) a 1% v našem třídění nelze vzhledem k blízkosti hodnot považovat za zásadní odlišnost.

¹⁰ Hranicí je 2% podíl Al₂O₃.

¹¹ Obdobné členění je autorkou použito i pro nálezy z dalších lokalit.

¹² Jedná se o korálek pocházející ze hřbitovního horizontu z 11.-12. století u kostela Panny Marie. Není jednoznačně rozhodnutelné, zda byl vyroben až v tomto období nebo již dříve.

¹³ Hranicí je 2% podíl Al₂O₃.

¹⁴ Hranicí je 1,5 % podíl MgO.

až v mladohradištním období (Černá – Hulínský – Gedeon 2001, 77; Hulínský – Černá 2001, 119). Je však třeba poznamenat, že na Slovensku, na území Nitranského knížectví, se nálezy korálků tohoto složení objevují již v kontextech závěrečné fáze velkomoravského období a stávají se tam převažující součástí náhrdelníků 10. století (Plško – Staššíková 2001, 199).¹⁵

Chemický typ C – draselno-olovnaté sklo – je v našem souboru reprezentován pouze jediným jednobarevným korálkem válcovitého tvaru (obr. 6: I.25), který je nálezy v kontextem datován do mladohradištního období. Výskyt skla tohoto typu v našem mladohradištním prostředí byl zachycen již dřívějšími analýzami, ovšem výhradně u kroužků – prstýnků z Olomouce (Černá – Hulínský – Gedeon 2001, 80-82; Hulínský – Černá 2001, 119). Pražský korálek je prozatím prvním dokladem použití skla tohoto typu též k výrobě jiných druhů ozdob. Nicméně při detailním srovnání jeho složení s chemismem již v minulosti analyzovaných kroužků lze postřehnout rozdílné zastoupení některých hlavních i vedlejších prvků. Zvláště nápadná je absence MgO a MnO ve skle našeho korálku, což nás přivádí k domněnce o rozdílné provenienci srovnávaných skel. Otázka jeho původu ovšem zůstává prozatím otevřená. Vcelku bezpečně můžeme vyloučit, že by byl pražský korálek zhotoven ve stejné dílně jako olomoucké kroužky. Nejisté je, zda jde o import z Polska, kde se sklo tohoto typu běžně vyrábělo a zpracovávalo (Olczak 1968). Sklo našeho korálku má totiž poněkud vyšší obsah PbO než všechny doposud analyzované polské vzorky.

Chemický typ D – sodno-olovnaté sklo – reprezentují v našem souboru 3 korálky. Dva z nich jsou variantami jednobarevných korálků segmentovaných (obr. 6: I.39 a I.48) a třetí, zdobený millefiorovými očky, patří do skupiny vícebarevných skel (obr. 6: II.1). Všechny pocházejí z jednoho hrobu datovaného do rámce střední doby hradištní. Sklo tohoto typu se v Čechách vyskytuje velmi vzácně; kromě výše zmíněných korálků známe prozatím jen jediný další exemplář zhotovený ze skla stejného chemického typu (z hradiště u obce Dolánky, blíže Černá – Hulínský – Gedeon 2001, 83).

Chemický typ E – sodno-draselno-vápenaté sklo – je nově definován. Patří do něj jeden kulovitý korálek zdobený millefiorovými očky a vlákny (obr. 6: II.2) ze Strahova na západním předpolí Pražského hradu. Podobně zdobené exempláře jsou na našem území velmi vzácné. Jednou z mála analogií je například korálek z hrobu 160 v Praze – Motole (Kovářík 1991, Tab. 81) a není bez zajímavosti, že podle analýzy, která byla provedena záměrně souběžně s analýzou korálku ze Strahova, byl zhotoven z chemicky obdobného skla. Zda tomu tak bylo též v případě dalšího podobného korálku z hrobu 19/56 z pohřebiště v Lahovicích (Krumphanzlová 1965, 175, obr. I:58), není jisté, neboť prozatím nebyl chemicky analyzován.

3.2. PROVENIENCE KORÁLKŮ

Jedním z mnoha problémových okruhů, které stojí před každým, kdo se zabývá zpracováním raně středověkých korálků, je otázka jejich původu. Hned na samém počátku nutno konstatovat, že je značně složitá a ve většině případů, ne-li ve všech, stále otevřená. Oproti minulosti se dnes lze opírat nejen o poznatky získané typologicko-morfologickým rozborem, ale též o výsledky přírodovědných analytických metod. Na druhé straně však celková databáze českých vzorků, kterou máme dnes k dispozici, není příliš velká a rovněž

¹⁵ Srv. chemické složení Staššíková-Štukovská – Plško 1997, Tab. 4; Plško – Staššíková 1997, Tab. 4 – sloupec 4; Plško – Staššíková 2001, Tab. 1 – sloupec 4.

počet srovnávacích analýz je relativně nízký. Jednou z překážek řešení otázky původu skel je také skutečnost, že z území Čech nám pro období raného středověku doposud chybějí přímé doklady domácích sklářských dílen. Ať už takových vyrábějících skleněné předměty ze skla utaveného na místě, či jiných, ve kterých se ozdoby pouze zhotovovaly ze surového skla dovezeného z vyspělejších sklářských oblastí. Jejich absence však může být pouze odrazem současného stavu archeologického výzkumu, takže by nebylo správné jednoznačně vyloučit možnost domácí výroby skleněných korálků. Nejen snad proto, že existence raně středověkých sklářských dílen je již bezpečně prokázána jak na sousední Moravě, tak i v dalších okolních zemích, odkud se znalost sklářského řemesla mohla snadno přenést i na území Čech (Černá 2004), ale též na základě nedávných zjištění získaných při vyhodnocování raně středověkých skel z hlediska jejich chemických vlastností či fyzikálně chemických dat skleněných povlaků. V tomto případě jsou za indicii existence místní výroby považovány nápadné rozdíly v procentuálním zastoupení hlavních i vedlejších prvků u mladohradištních olovnatých skel, ať už binárních či draselniolovnatých (Černá – Hulínský – Gedeon 2001, 80-85). Na možnost sklářské dílny na pražské Malé Straně poukazuje J. Zavřel (2003, 733), který při zpracování amorfních slitků a sklovitých povlaků na vnitřních stěnách keramických nádob pocházejících z archeologického výzkumu Lichtenštejnského paláce na Malé Straně v Praze dospěl k následujícím závěrům: „...Naproti tomu keramické nádoby z druhé poloviny 10. či počátku 11. století s povlaky vysoce olovnatého skla na vnitřních stěnách... již mohly souviset s výrobou skleněných předmětů. Nezvratný důkaz, že se v pražském podhradí v 10. či 11. století zhotovovaly výrobky ze skla, však uvedená zjištění nepředstavují. Spíše lze hovořit o indicii, kterou mohou prověřit příští výzkumy v dané oblasti.“

Vraťme se však zpět k výše zmíněné klasifikaci raně středověkých sklářských dílen. Koexistence a kooperace obou výše uvedených typů dílen nepochybně odráží složitý vývojový proces raně středověkého sklářství i specifický způsob organizace výroby. Touto problematikou se kromě jiných zahraničních specialistů zabývala též M. Dekówna, která ve svých pracích již od 80. let upozorňuje na rozmanité formy organizace výroby i na různé aspekty ovlivňující způsob šíření znalosti tavení a zpracování skla na evropském kontinentě (Dekówna 1980 s další literaturou). S odvoláním na výsledky studia svého i dalších badatelů popisuje autorka v citované práci různé typy dílen, které v tomto období existovaly. V některých se tavilo sklo ze základních sklářských surovin, často importovaných (zvláště ve starším období, kdy byla stále ještě používána tzv. antická receptura) a současně se též vyráběly skleněné předměty nebo se jen produkovalo surové sklo či polotovary (popřípadě obojí). Vedle nich však vznikaly dílny, které pouze vyráběly předměty z importovaného surového skla či polotovarů, nebo dokonce takové, zaměřené pouze na zdobení výrobků či dokončení polotovarů zhotovených jinde. S ohledem na výše uvedené skutečnosti snad není třeba zdůrazňovat, že právě tento systém vyžadující úzké a intenzivní obchodní vazby mezi jednotlivými výrobními okrsky je příčinou obtíží při řešení otázek původu skleněných produktů.¹⁶ Z těchto důvodů je nutné následující závěry brát spíše jen jako úvahy, ke kterým je nutno přistupovat se značnou dávkou opatrnosti.

Mezi adepty na domácí původ je možné zařadit v první řadě kulovité a prstencové korále vyznačující se oproti ostatním větší velikostí, černou barvou a špatnou kvalitou. Registrujeme je nejen na Pražském hradě, ale též na žalovském pohřebišti Na panenské

¹⁶ O obchodování se sklářskými surovinami i surovým sklem je známo dost dokladů, hmotných i písemných (Dekówna 1980).

příslušejícím k hradišti Levý Hradec¹⁷ a pravděpodobně též na pohřebišti zákolanském patřícím k hradišti Budeč. Bohužel, závažný problém, který znesnadňuje jejich detailní hodnocení, je slabá odolnost skla použitého k výrobě korálků projevující se velmi silnou korozi nedovolující využití přírodovědných analýz ke stanovení chemické skladby skla.

Z dalších tvarů, u kterých bychom mohli dnes ve světle nových poznatků, zvažovat možnost domácího původu, jsou olivovité korálky.¹⁸ O jejich střeoevropském původu vzhledem k jejich rozšíření prakticky není pochyb. Za součást velkomoravského proudu v Čechách byly považovány již J. Eisnerem, M. Šollem i R. Turkem (Krumphanzlová 1974, 64). Při hledání původu těchto perel je ovšem třeba brát v úvahu, že se nemusí krýt místa jejich výroby s jejich rozšířením. Naznačil to nedávný objev sklářské dílny v polském Gostynu s doklady výroby olivovitých korálků, ačkoliv v samotném Polsku koncentrace tohoto typu korálků není doložena. S odkazem na starší literaturu můžeme říci, že výskyt olivovitých korálků je charakteristickým znakem pro pokročilé 9. století (zvláště na Moravě) a 1. třetinu až polovinu 10. století (zvláště v Čechách) (mj. Krumphanzlová 1965, 1974; Staňa 1995, 40; Dekówna 2004, 57). Předpokládá se, že prvotně byly vyráběny ve velkomoravských dílnách a že odtud se dostávaly, stejně jako znalost jejich výroby, na území zájmové sféry velkomoravských knížat, tj. do Čech a do Polska. Ojedinělý výskyt tohoto typu zaznamenáváme dále na Slovensku, v Bavorsku, Durynsku, Braniborsku. Pro ilustraci můžeme uvést, že v roce 1995 Č. Staňa evidoval na území Moravy nejméně 67 olivovitých korálků ze 13 lokalit¹⁹, což je v porovnání s nálezovou situací v Čechách překvapivě málo. Vždyť jen ze dvou levohradeckých pohřebišť (žalovské cihelny a pohřebiště v poloze Na panenské) pochází téměř stejný počet korálků, které jsou přitom známy i z více než 40 dalších lokalit z území Čech (soupis olivovitých korálků Krumphanzlová 1965, 169, pozn. 56; doplňky Sláma 1990, 129). Nápadně vysoká kvantita, stejně jako variabilita olivovitých korálků na střeodočeských pohřebištech, nejenže svědčí o oblíbě tohoto typu v našem prostředí, ale přivádějí nás též k myšlence o jejich možné výrobě v domácích, resp. českých dílnách.

V případě segmentovaných korálků, které charakterizuje panevropské rozšíření, se přikláníme spíše k názoru, že byly na naše území importovány. Jsou přitom typem vyráběným od doby římské a jejich výrobní centra jsou hledána na území Byzance či spíše v původně byzantských provinciích zaujatých Araby (Callmer 1997, 88-89, 98). Na Slovensku a v Maďarsku se s nimi často setkáváme též v horizontu 11.-12. století (Szilágyi 1994, např. Abb. 9).

Zatímco většina analyzovaných segmentovaných korálků jak z Pražského hradu, tak i dalších českých lokalit (Černá – Hulínský – Gedeon, 63-66, obr. 3) byla vyrobena ze skla popelového (A2), ojediněle se vyskytují též jiné s více či méně odlišným složením. Tak například segmentovaný korálek D7 z Dolánek patří sice svým složením do skupiny skel popelových, ale odlišuje se celkově nižším zastoupením sody, dále více jak dvojnásobným zastoupením CaO a vyšším podílem Fe₂O₃. Nálezy z Borovců, řadí se též k základní skupině skel popelových, se odlišují stopovým až cca 4% zastoupením PbO (Staščíková-Štukovská – Plško 1997, Tab. 4). Opakní žluté segmentové korálky z pohřebiště Jelení-Lumbeho zahrada tvoří naopak sklo o podstatně odlišném složení Na₂O-PbO-SiO₂ (D).

¹⁷ Jak potvrdil výzkum v letech 2003-2004, je pro tyto korálky charakteristické, že se často rozpadají vzápětí po odkryvu.

¹⁸ K olivovitému korálkům srv. Krumphanzlová 1965, 164, 166-175; 1974, 63-65; Sláma 1990, 129; k nálezům na Moravě blíže včetně soupisu Staňa 1995, 37-45.

¹⁹ V tomto počtu nejsou zahrnuty korálky z Mikulčic, kde se, byť v nevelkém množství, také vyskytují. Za informaci děkuji L. Poláčkovi.

Právě odlišné chemické složení může naznačovat, že se na naše i slovenské území dostávaly korálky z různých dílen, nikoliv z centra jediného.

Za importy můžeme s jistotou považovat i žlutý korálek zdobený millefiorovými očky z pohřebiště Jelení-Lumbeho zahrada a černý korálek zdobený millefiorovými očky a vlákny z pohřebiště na Strahově (*Dragoun*, v 2. dílu tohoto sborníku). Dle Z. *Krumphanzlové* (1965, 175) uvádí L. Ščapova analogické typy korálků z Novgorodu pod názvem „*reliéfni perly s očky*“. J. *Callmer* (1977, 85) mluví o korálcích „*with circular eyes with rectilinear rays*“. Náhrdelníky se solitérními korálky obdobného typu se vyskytují na Slovensku a v severním Maďarsku v 9.-10. století (*Staššiková-Štukovská - Plško* 1997, 265, Tab. 2 – typ X-2, Taf. 21 – typ X-2C). Maďarská pohřebiště s tímto typem perly uvádí K. *Szilágyi* (1994, Tab. XII) a dle J. *Callmera* se obdobné korálky objevují jako import ve skandinávském nálezovém fondu v 10. století. Dále jsou nalézány ve východní a jihovýchodní Evropě a naopak se nerozšířily do západní Evropy. Produkční centra jsou hledána na Východě, mj. v západním Turkestánu (*Calmer* 1977, 85, 97). Ze kterého směru přinesly karavany korálky deponované v hrobech na předpolí Pražského hradu, nevíme a pokus o určení jejich provenience by byl čirou spekulací.

Otázka původu jednotlivých korálků, jež byly součástí českého středohradištního a mladohradištního koliéru, zůstává prozatím nezodpovězená. Jisté však je, že tyto koliéry se skládaly z korálků rozdílné provenience, zvláště když bereme do úvahy též přítomnost perel z polodrahokamů.

4. ZÁVĚRY

Porovnáme-li tvar korálků s jejich chemismem, pak můžeme konstatovat, že mezi oběma kategoriemi se jeví poměrně zřetelně vzájemná vazba. Varianty určitého konkrétního základního typu se zpravidla váží pouze k jednomu chemickému typu skla. Jako příklad lze uvést olivovité korálky, které byly zhotovovány výhradně ze skla sodného (A1). Pouze výjimečně můžeme nalézt shodné tvary ve dvou chemických skupinách. To platí především o jednoduchých kulovitých či kroužkovitých korálcích zhotovených buď ze skla sodného (A1.1) nebo také ze skla olovnatého (B). V těchto případech se však jedná o korálky časově vzdálené, které zjevně musejí pocházet z rozdílných dílen. Specifický případ, jak již bylo uvedeno výše, představují segmentované korálky. Výzkum korálků z Pražského hradu a jeho předpolí v první řadě ověřil správnost dřívější chemické klasifikace raně středověkých skel prokazující v našem nálezovém prostředí přítomnost nejméně pěti samostatných chemických skupin. Kromě čtyř již dříve vymezených skupin napomohl přesněji definovat skupinu pátou. Detailní výzkum korálků, který rozšířil naše znalosti o jejich chemismu a prokázal pestrost jejich složení, současně potvrdil, že získané poznatky zcela zapadají do kontextu studia evropského.

LITERATURA:

- Brill, R.H.* 1999: Chemical Analyses of Early Glass, Vol. I/II – The Catalogue/The Tables. Corning, N.Y., The Corning Museum of Glass.
- Callmer, J.* 1997: Trade beads and bead trade in Scandinavia ca. 800-1000 A.D. Malmö.
- Černá, E. v tisku:* Archeologické doklady výroby skla. In: Drahotová, O. (ed.): Dějiny sklářské výroby v Čechách a na Moravě, díl 1.
- Černá, E. – Hulínský, V. – Gedeon, O.* 2001: Výpověď mikroanalýz vzorků skel z raného středověku – Microprobe analyses results of early medieval glass specimens, Archeologické rozhledy 53, 59-89.
- Dekówna, M.* 1980: Szkło w Europie wczesnośredniowiecznej. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk.
- 2004: Przyczynek do badań nad technologią produkcji i pochodzeniem wczesnośredniowiecznych „podłużnie zebrowanych“ paciorków sklanych z metalowym kanalikiem. In: Fusek, G. (ed.): Zborník na počesť Dariny Bialekovej, Nitra, 57-61.
- Hulínský, V. – Černá, E.* 2001: Microanalysis of early medieval glass beads and its importance in archaeological research. In: AIHV, Annales du 15e Congrès de l'Association internationale pour l'Histoire du Verre, New York – Corning, 116-121.
- Kovářík, J.* 1997: Slovanské kostrové pohřebiště v Praze 5 – Motole – Das slawische Skelettgräberfeld in Prag 5 – Motol. Praha.
- Krumphanzlová, Z.* 1965: Skleněné perly doby hradištní v Čechách – Glasperlen der Burgwallzeit in Böhmen, Památky archeologické 56, 161-188.
- Krumphanzlová, Z.* 1974: Chronologie pohřebního inventáře vesnických hřbitovů 9.-11. věku v Čechách – Die Chronologie des Inventars aus Dorffriedhöfen des 9.-11. Jh. in Böhmen, Památky archeologické 65, 34-110.
- Olczak, J.* 1968: Wytwórczość szklarska na terenie Polski we wczesnym średniowieczu. Studium archeologiczno-technologiczne. Wrocław.
- Plško, A. – Staššiková, D.* 1997: Sklené perly z včasnostredovekého pohrebiska v Borovciach, Historie sklářských technologií 1997, Ústí nad Labem, 5-11.
- 2001: Sklá dnešného juhozápadného Slovenska a južnej Moravy z 8.-11. storočia, Sklář a keramik 51/7-8, 197-202.
- Rzeźnik, P.* 1997: Wznowienie badań wykopaliskowych na wczesnośredniowiecznym grodzisku w Gostyniu, gm. Gaworzycy, Śląskie sprawozdania archeologiczne 39, Wrocław, 263-286.
- 1998: Paciorki szklane z wczesnośredniowiecznego grodziska w Gostyniu na Dolnym Śląsku. In: Kóčka-Krenz, H. – Lisuński (eds.): Kraje słowiańskie w wiekach średnich. Profanum i sacrum. Poznań, 380-391.
- Sláma, J.* 1990: Slovanské pohřebiště – Ein slawisches Gräberfeld. In: Lochenice. Z archeologických výzkumů na katastru obce, Praehistorica 16, Praha, 103-134.
- Staňa, Č.,* 1995: Příspěvek k poznání horizontu veligradského šperku – Beitrag zur Erkenntnis des Veligrader Schmuck-Horizonts, SbPFFBU E 40, 37-45.
- Staššiková-Štukovská - Plško, A.* 1997: Typologické a technologické aspekty perel z Borovce. In: von Freeden, U. – Wiczorek, A. (eds.): Perlen. Archäologie, Techniken, Analysen. Akten des Internationalen Perlensymposiums in Mannheim, Bonn, 259-274.
- Szilágyi, K.* 1994: Perlentypen aus dem X.-XII. Jahrhundert in Ungarn und ihre archäologische Bedeutung, Památky archeologické 85, 75-110.
- Tomková, K. – Černá, E. v tisku:* Ke stavu a perspektívám studia skleněných korálků na Pražském hradě a v jeho předpolí. In: Staššiková-Štukovská, D. (ed.): História skla 2002. Nitra.
- Wedepohl, K. H.* 2003a: Glas in Antike und Mittelalter Geschichte eines Werkstoffs. Stuttgart.
- 2003b: Die Glasrezepte sowie der antike und mittelalterliche Handel mit Glas und Glasrohstoffen. In: Steppuhn, P. (ed.): Glasshütten im Gespräch. Berichte und Materialien vom 2. Internationalen Symposium zur archäologischen Erforschung mittelalterlicher und frühneuzeitlicher Glasshütten Europas. Schmidt-Römhild, Lübeck, 92-96.
- Zavřel, J.* 2003: Skláři v pražském podhradí? – Glassworking in the suburbium of the Prague Castle?, Archeologické rozhledy 55, 718-735.

str. 350-357

Tab. 5: Korálky z Pražského hradu a jeho předpolí. Výsek databáze. 1-10, 138-140: Pražský hrad – sídlištní nálezy skleněných korálků; 11-137, 141 – Pražský hrad a jeho předpolí – nálezy korálků ze skla i dalších materiálů ze středohradištních pohřebišť (bez západní skupiny pohřebiště Jízdárna a bez pohřebiště na Strahově); 299-375: Loretánské náměstí.

Tab. 5: Perlen von der Prager Burg und ihrem Vorfeld. Ausschnitt aus dem Korpus. 1-10, 138-140: Prager Burg – Glasperlen aus Siedlungslagen; 11-137, 141 – Prager Burg und ihr Vorfeld – Funde von Glas- und anderen Perlen auf mittelburgwallzeitlichen Gräberfeldern (ohne die Westgruppe des Gräberfeldes Reitschule und ohne das Strahov-Gräberfeld); 299-375: Loretto-Platz.

Č.	Č. evid	Zkratka	Hrob/vrstva	Materiál	Tvar	Barva
1	PH8/(1)2166	PH-IIN	8	sklo	segmentovaný, dvoudílný	modrý
2	PHIII/10706	PH-TN		sklo	segmentovaný, trojdílný	hnědožlutý
3	PHIII/155	PH-TN	S1/v.1143	sklo	olivovitý	světle zelený
4	PHVÚS/0196	PH-VÚS	SII/v.32	sklo	kulovitý, mírně zploštělý	šedožlutý
5	PHVÚS/0565	PH-VÚS	SX/v.57	sklo	soudkovitý	namodralý
6	PHSD/1136	PH-SD	SVI/S2/v.532	mater.?	kulovitý, zploštělý	žlutý
7	PHSD/1204	PH-SD	SVII/v.437ad.	sklo	kulovitý	tyrkysově modrý
8	PHSD/0728	PH-SD	SVII/v.413a	sklo	kulovitý	tyrkysově modrý
9	PHSD/0720	PH-SD	SVII/v.412c	sklo	kroužkovitý	zelený
10	PHSD/0037	PH-SD	SI/v.35	sklo	kulovitý	zelený
11	12694	PH-JÍZ	1/47	sklo	olivovitý	zelený
12	12694	PH-JÍZ	1/47	sklo	olivovitý	zelenomodrý
13	12694	PH-JÍZ	1/47	sklo	olivovitý	nažloutlý
14	12694	PH-JÍZ	1/47	sklo	olivovitý	bezbarvý
15	12694	PH-JÍZ	1/47	sklo	olivovitý	zelený
16	12694	PH-JÍZ	1/47	sklo	soudkovitý	bezbarvý
17	12694	PH-JÍZ	1/47	sklo	soudkovitý	bezbarvý
18	12694	PH-JÍZ	1/47	sklo	olivovitý	zelený
19	12694	PH-JÍZ	1/47	sklo	olivovitý	zelený
20	12694	PH-JÍZ	1/47	sklo	olivovitý	zelený
21	12694	PH-JÍZ	1/47	sklo	olivovitý	světle zelený
22	13291	PH-JÍZ	28/51	sklo	olivovitý	zelený
23	13291	PH-JÍZ	28/51	sklo	olivovitý	zelenomodrý
24	13291	PH-JÍZ	28/51	sklo	olivovitý	zelenomodrý
25	13300	PH-JÍZ	42/51	sklo	válcovitý	černý
26	13300	PH-JÍZ	42/51	sklo	segmentovaný	bezbarvý
27	13300	PH-JÍZ	42/51	sklo	kroužkovitý	modrý
28	13300	PH-JÍZ	42/51	sklo	segmentovaný	bezbarvý
29	13300	PH-JÍZ	42/51	sklo	kroužkovitý	mléčně bílý
30	13300	PH-JÍZ	42/51	sklo	kroužkovitý	modrý
31	13300	PH-JÍZ	42/51	sklo	segmentovaný	bezbarvý
32	13300	PH-JÍZ	42/51	sklo	segmentovaný, dvoudílný	bezbarvý
33	13300	PH-JÍZ	42/51	sklo	kroužkovitý	modrý
34	13300	PH-JÍZ	42/51	sklo	segmentovaný	bezbarvý
35	13300	PH-JÍZ	42/51	sklo	nepravidelný	fialový
36	13300	PH-JÍZ	42/51	kov	kulovitý	zlaceno?
37	13300	PH-JÍZ	42/51	kov	kulovitý	zlaceno?
38	13300	PH-JÍZ	42/51	sklo	s očky	černý
39	13300	PH-JÍZ	42/51	kov		
40	13300	PH-JÍZ	42/51	sklo	s očky	žlutý
41	13300	PH-JÍZ	42/51	sklo	s očky	černý
42	13314	PH-JÍZ	73/51	sklo	kulovitý	modrý
43		PH-JÍZ	2/82	sklo	melounovitý	bezbarvý
44		PH-JÍZ	2/82	sklo	melounovitý	modrý
45		PH-JÍZ	2/82	sklo	melounovitý	modrý
46		PH-JÍZ	282	sklo	neurčitelný	?
47		PH-JÍZ	2/82	jantar	kvádr s okosenými rohy	červenohnědý
48		PH-JÍZ	2/82	jantar	dvojkónický	hnědočervený
49		PH-JÍZ	2/82	jantar	dvojkónický	červenohnědý
50		PH-JÍZ	2/82	jantar	dvojkónický	červenohnědý
51		PH-JÍZ	2/82	jantar	dvojkónický	červenohnědý
52		PH-JÍZ	2/82	jantar	kvádr s okosenými rohy	červenohnědý
53		PH-JÍZ	2/82	jantar	dvojkónický	červenohnědý
54		PH-JÍZ	2/82	jantar	kvádr s okosenými rohy	červenohnědý

Č. typu	Průměr	Výška	Prům. otv.	Č. analýzy	Stav	Datování (století)	Pozn.
I.41	6	12	1	4-02-4		10.-12.	
I.49	7	12	cca 1	4-02-6	korozí	11.-12.	
I.36	8,8	16,5	2,8-3	4-02-5	zlomek	10.-12.	
I.1	9,7	7,5	3,8		rozesklen	středověk	
I.27	10,8	13,8	2	4-02-1		poč. 10.	na trubičce
	6,5	4,1	2,2			10.	
I.4	7,7	5,7	1,7		zlomek	(11.)-12.	
I.3	7	6	1	4-02-2	zlomek	středověk	
I.16	4,6	2,6	1,6			středověk	
I.5	7,5	6,8	2,2	4-02-3	zlomek	11.-12.	
I.32	15,5	27,4	2,6			záv. 9.-1. pol. 10.	na trubičce
I.32	12,8	27,1	3			záv. 9.-1. pol. 10.	na trubičce
I.37	9,9		2,1	2-02-8	zlomek	záv. 9.-1. pol. 10.	na trubičce
I.38	N	N	N		zlomek	záv. 9.-1. pol. 10.	
I.31	14,3		2,5		zlomek	záv. 9.-1. pol. 10.	na trubičce
I.28	10,7	15	2,1	2-02-6		záv. 9.-1. pol. 10.	na trubičce
I.28	N	N	N		zlomek	záv. 9.-1. pol. 10.	
I.34	N	N	N		drobný fr.	záv. 9.-1. pol. 10.	na trubičce
I.34	N	N	N		zlomek	záv. 9.-1. pol. 10.	na trubičce
I.34	N	N	N		zlomek	záv. 9.-1. pol. 10.	na trubičce
I.36	N	N	N	2-02-7	velký fr.	záv. 9.-1. pol. 10.	na trubičce
I.31	12,9	26	3,4			záv. 9.-1. pol. 10.	na trubičce
I.31	13,5	24,5	2,9	4-02-9		záv. 9.-1. pol. 10.	na trubičce
I.32	12,6		2,8	4-02-8	zlomek	záv. 9.-1. pol. 10.	na trubičce
I.24	4,9	10,6	1,5-2,5			záv. 9.-1. pol. 10.	
I.40	6	5,1	1,2		zlomek	záv. 9.-1. pol. 10.	
I.14	6,5	3,8	1,4			záv. 9.-1. pol. 10.	
I.40	6,4	5,4	1,2		zlomek	záv. 9.-1. pol. 10.	
I.17	4,7	3,2	1,2			záv. 9.-1. pol. 10.	
I.15	5,6	3,4	1,3			záv. 9.-1. pol. 10.	
I.40	5,2	5,1	0,9		zlomek	záv. 9.-1. pol. 10.	
I.46	4,2	10,3	1,3			záv. 9.-1. pol. 10.	
I.15	6,5	3,2	1,5			záv. 9.-1. pol. 10.	
I.40	6,5	6,1	1,6		zlomek	záv. 9.-1. pol. 10.	
I.51	6,2	5,9	1,4			záv. 9.-1. pol. 10.	
	7	7	2			záv. 9.-1. pol. 10.	
		7,8			zlomek	záv. 9.-1. pol. 10.	
II.4	5,7	6,9	1,1			záv. 9.-1. pol. 10.	
	8,8	9,3	2			záv. 9.-1. pol. 10.	
II.5	5,5	5,5	1,4			záv. 9.-1. pol. 10.	
II.3	7,7	6,8	1,8			záv. 9.-1. pol. 10.	
I.2	9,2	7,8		4-02-7		záv. 9.-1. pol. 10.	na trubičce
I.30	8,5	5,95	1,8			10.	
I.29	8,2	6,1	1,8			10.	
I.29	8,5	6,2	2,2	2-02-5		10.	
neurč.	N	N	N		rozpadlý	10.	
	12,4x9	10,3	3,05		obrus hran	10.	
	10,3/11	8,8	2,2		obrus hran	10.	
	11,3	8,3	2,2		obrus hran	10.	
	12,9/13,4	8,4	2		obrus hran	10.	
	10,9/12	9,9	3,3		obrus hran	10.	
	11,9x10,3	9,5	2,9		obrus hran	10.	
	12	8,7	2,4		obrus hran	10.	
	11,7x9,7	10,9	2,7		obrus hran	10.	

Č.	Č. evid	Zkratka	Hrob/vrstva	Materiál	Tvar	Barva
55		PH-JÍZ	2/82	jantar	dvojkónický	červenohnědý
56		PH-JÍZ	6/83	sklo	olivovitý	hnědošedý
57		PH-JÍZ	6/83	sklo	olivovitý	světle zelený
58		PH-JÍZ	6/83	sklo	kulovitý	hnědý
59		PH-JÍZ	6/83	sklo	kulovitý	hnědý
60		PH-JÍZ	6/83	sklo	kulovitý-kroužk.-neurč.	hnědočerný
61		PH-JÍZ	6/83	sklo	kulovitý	tmavě hnědý
62		PH-JÍZ	6/83	sklo	kulovitý-kroužkovitý?	hnědý
63		PH-JÍZ	11/83	sklo	kulovitý	hnědošedý
64		PH-JÍZ	11/83	sklo	kulovitý-kroužk.-neurč.	hnědošedý
65		PH-JÍZ	11/83	sklo	olivovitý	světle modrý
66		PH-JÍZ	11/83	sklo	kulovitý-kroužk.-neurč.	hnědošedý
67		PH-JÍZ	11/83	sklo	kulovitý zploštělý	hnědošedý
68		PH-JÍZ	11/83	sklo	kroužkovitý	hnědošedý
69		PH-JÍZ	11/83	sklo	olivovitý	světle zelený
70		PH-JÍZ	11/83	sklo	olivovitý	světle zelený
71		PH-JÍZ	11/83	sklo	kulovitý zploštělý	hnědošedý
72		PH-JÍZ	11/83	sklo	kulovitý zploštělý	hnědošedý
73		PH-JÍZ	11/83	sklo	soudkovitý	sytě modrý
74		PH-JÍZ	11/83	sklo	kulovitý-kroužk.-neurč.	šedý
75		PH-JÍZ	11/83	sklo	olivovitý	světle zelený
76		PH-JÍZ	11/83	sklo	olivovitý	světle zelený
77		PH-JÍZ	11/83	sklo	kroužkovitý	hnědošedý
78		PH-JÍZ	11/83	sklo	kroužkovitý	hnědošedý
79		PH-JÍZ	11/83	sklo	olivovitý	žlutozelený
80		PH-JÍZ	11/83	sklo	olivovitý	zelený
81		PH-JÍZ	11/83	sklo	olivovitý	zelený
82		PH-JÍZ	11/83	sklo	olivovitý	zelený
83		PH-JÍZ	11/83	sklo	olivovitý	žlutozelený
84		PH-JÍZ	11/83	sklo	kulovitý/kroužkovitý	hnědošedý
85	PHY60/101	PH-JEL-LZ	2/96	sklo	segmentovaný, dvoudílný	žlutý
86	PHY60/101	PH-JEL-LZ	2/96	sklo	segmentovaný	žlutý
87	PHY60/101	PH-JEL-LZ	2/96	sklo	s millefiori očky	žlutý, bar.nálep
88	PHY60/101	PH-JEL-LZ	2/96	jantar	hranol s okosenými rohy	oranžový
89	PHY60/101	PH-JEL-LZ	2/96	jantar	nepravidelný hranol	hnědočervený
90	PHY65/12500	PH-JEL-LZ	1/37	sklo	olivovitý	zelený
91	PHY65/12500	PH-JEL-LZ	1/37	sklo	olivovitý	zelený
92	PHY65/12500	PH-JEL-LZ	1/37	sklo	olivovitý	zelený
93	PHY65/12500	PH-JEL-LZ	1/37	sklo	olivovitý	zelenomodrý
94	PHY65/12500	PH-JEL-LZ	1/37	sklo	olivovitý	zelenomodrý
95	PHY65/12503	PH-JEL-LZ	4/37	sklo	segmentovaný, dvoudílný	čirý, stříbřitý
96	PHY65/12503	PH-JEL-LZ	4/37	sklo	segmentovaný	čirý, stříbřitý
97	PHY65/12503	PH-JEL-LZ	4/37	sklo	segmentovaný	čirý
98	PHY65/12503	PH-JEL-LZ	4/37	sklo	segmentovaný	modrý
99	PHY65/12503	PH-JEL-LZ	4/37	sklo	segmentovaný	nažloutlý
100	PHY65/12506	PH-JEL-LZ	7/37	sklo	olivovitý	zelenomodrý
101	PHY65/12506	PH-JEL-LZ	7/37	sklo	olivovitý	zelený
102	PHY65/12506	PH-JEL-LZ	7/37	sklo	olivovitý	zelený
103	PHY65/12506	PH-JEL-LZ	7/37	sklo	olivovitý	světle zelený
104	PHY65/12506	PH-JEL-LZ	viz 1/37	sklo	olivovitý	
105	STR/54885	PHY-SC		karneol	hranol	
106	STR/54885	PHY-SC		sklo	kroužkovitý	modrý
107	STR/54885	PHY-SC		sklo	kroužkovitý	modrý
108	STR/54885	PHY-SC		sklo	kroužkovitý	modrý

Č. typu	Průměr	Výška	Prům. otv.	Č. analýzy	Stav	Datování (století)	Pozn.
	11,4/11,9	7,9	2,1		obrus hran	10.	
I.31-38	9,15	16,8	2,4		zlomek	záv. 9.-1. pol. 10.	
I.33	8,6	22,5	2,6			záv. 9.-1. pol. 10.	
I.8	14,5	8,9	5,25			záv. 9.-1. pol. 10.	
I.7	19,35		5,65-9,9			záv. 9.-1. pol. 10.	
I.7-9	N	N	N		zlomky	záv. 9.-1. pol. 10.	
I.8			4,3		zlomek	záv. 9.-1. pol. 10.	
I.8/I.9	11				zlomek	záv. 9.-1. pol. 10.	
I.6	11,9	10,5	3,8			záv. 9.-1. pol. 10.	
I.7-9	N	N	N		zlomek	záv. 9.-1. pol. 10.	
I.32	10,5	22,2	3	2-02-3		záv. 9.-1. pol. 10.	
I.7-9	N	N	N		zlomek	záv. 9.-1. pol. 10.	
I.8	9,5	7,9	4,2		zlomek	záv. 9.-1. pol. 10.	
I.9	18,2	7,5	4,8			záv. 9.-1. pol. 10.	
I.36	7,6	17	2,7			záv. 9.-1. pol. 10.	
I.31	9,9	24,4	2,9			záv. 9.-1. pol. 10.	
I.8	14,55	8,3	3,5			záv. 9.-1. pol. 10.	
I.8	17,35	11,5	3,5	4-03-3		záv. 9.-1. pol. 10.	
I.26	11,5	18	2,5		poškozen	záv. 9.-1. pol. 10.	na trubičce
I.7-9	N	N	N		zlomky	záv. 9.-1. pol. 10.	
I.36	8,2	19,2	1,7		poškozen	záv. 9.-1. pol. 10.	
I.31	10,4	23,6	3	2-02-2		záv. 9.-1. pol. 10.	
I.9	18,75	10,5	5,3			záv. 9.-1. pol. 10.	
I.9	17,2	8,8	4,6			záv. 9.-1. pol. 10.	
I.33	9,35	23,2	2,3	2-02-4		záv. 9.-1. pol. 10.	
I.34	8,8	22,9	1,8	2-02-1		záv. 9.-1. pol. 10.	
I.35	10	22,6	2,8			záv. 9.-1. pol. 10.	na trubičce?
I.34	8,9	19,6	2,7			záv. 9.-1. pol. 10.	na trubičce
I.33	7,4	14,9	1,4			záv. 9.-1. pol. 10.	
I.8-9	N	N	N		zlomek	záv. 9.-1. pol. 10.	
I.48	5	12	1	2-97-2		záv. 9.-1. pol. 10.	
I.39	8,8	5	2	2-97-1	zlomek	záv. 9.-1. pol. 10.	
II.1	15	13	5-5,5	2-97-3		záv. 9.-1. pol. 10.	
	š. 8	9,5	3			záv. 9.-1. pol. 10.	
	š. 7	10	3			záv. 9.-1. pol. 10.	
I.31	11	12	2		zlomek	záv. 9.-1. pol. 10.	na trubičce
I.36	11	9	2,3		zlomek	záv. 9.-1. pol. 10.	na trubičce
I.35	13,2	14	2,4		zlomek	záv. 9.-1. pol. 10.	na trubičce
I.32	N	18	N		zlomek	záv. 9.-1. pol. 10.	
I.31	N	N	N		zlomek	záv. 9.-1. pol. 10.	na trubičce
I.40	6,6	11,3	1,6			záv. 9.-1. pol. 10.	
I.40	6	6,5	1,5	5-02-4	zlomek	záv. 9.-1. pol. 10.	
I.40	5,5	5,7	1,2		zlomek	záv. 9.-1. pol. 10.	
I.45	4,5	4,6	1,3		zlomek	záv. 9.-1. pol. 10.	
I.47	3,4	4,9	1,7		zlomek	záv. 9.-1. pol. 10.	
I.32	10	24	3		poškozen	záv. 9.-1. pol. 10.	
I.34	10	29	2,5			záv. 9.-1. pol. 10.	
I.34	10	28	2,5			záv. 9.-1. pol. 10.	
I.33	10	29	2,5			záv. 9.-1. pol. 10.	
						10.	
	7,5	15	1			10.	
I.10	11,5	6	4			10.	
I.11	9,5	5	4			10.	
I.10	11,5	5,5	5			10.	

Č.	Č. evid	Zkratka	Hrob/vrstva	Materiál	Tvar	Barva
109	STŘ/54885	PHY-SC		sklo	kroužkovitý	modrý
110	STŘ/54885	PHY-SC		sklo	s natavenou nití a s očky	černo-bílý
111	STŘ/54885	PHY-SC		sklo	s natavenou nití a s očky	černo-bílý
112	STŘ/54885	PHY-SC		sklo	s natavenou nití ?	šedý
113	STŘ/54885	PHY-SC		jantar	dvojkónický facetovaný	
114	STŘ/54889	PHS-PAN		sklo	soudkovitý	nazelenalý
115	STŘ/54889	PHS-PAN		sklo	soudkovitý	nazelenalý
116	STŘ/54889	PHS-PAN		sklo	olivovitý	tmavě zelený
117	STŘ/54889	PHS-PAN		sklo	olivovitý	tmavě zelený
118	STŘ/54888	PHS-PAN		sklo	segmentovaný	bezbarvý
119	STŘ/54888	PHS-PAN		sklo	segmentovaný	bezbarvý
120	STŘ/54888	PHS-PAN		sklo	segmentovaný	bezbarvý
121	STŘ/54888	PHS-PAN		sklo	segmentovaný	bezbarvý
122	STŘ/54888	PHS-PAN		sklo	segmentovaný	bezbarvý
123	STŘ/54888	PHS-PAN		sklo	segmentovaný	bezbarvý
124	STŘ/54888	PHS-PAN		sklo	segmentovaný, dvoudílný	bezbarvý/iris
125	STŘ/54888	PHS-PAN		sklo	segmentovaný	modrý
126	STŘ/54888	PHS-PAN		sklo	segmentovaný	modrý
127	STŘ/54888	PHS-PAN		sklo	segmentovaný	modrý
128	STŘ/54888	PHS-PAN		sklo	segmentovaný	modrý
129	STŘ/54888	PHS-PAN		sklo	segmentovaný	modrý
130	STŘ/54888	PHS-PAN		sklo	segmentovaný, dvoudílný	modrý
131	STŘ/54888	PHS-PAN		sklo	segmentovaný, dvoudílný	modrý
132	STŘ/54888	PHS-PAN		sklo	segmentovaný, dvoudílný	modrý
133	STŘ/54888	PHS-PAN		sklo	segmentovaný, dvoudílný	modrý
134	STŘ/54888	PHS-PAN		sklo	segmentovaný, dvoudílný	modrý
135	STŘ/54888	PHS-PAN		sklo	segmentovaný, dvoudílný	modrý
136	STŘ/54888	PHS-PAN		sklo	segmentovaný, dvoudílný	černý
137	STŘ/54888	PHS-PAN		sklo		
138	PHIII/11698	PH-IIIIN		sklo	válcovitý	modrozelený
139	PHIII/11859	PH-IIIIN		sklo	kulovitý nepravidelně	zelený
140	PHIII/11140	PH-IIIIN		sklo	kulovitý	sytě zelený
141	PHIII/11176	PH-IIIIN	IIIIN-195	jantar		
299	12853	PHY-LN	241	sklo	neurčitelný/válcovitý	běžový
300	12853	PHY-LN	241	sklo	kroužkovitý	žlutý
301	12853	PHY-LN	241	sklo	nepravidelně kónický	tyrkysový
302	12853	PHY-LN	241	jantar	kulov. zploštělý	světle oranžový
303	12853	PHY-LN	241	sklo	nepravidelně kónický	běžový
304	12853	PHY-LN	241	sklo	kroužkovitý	žlutý
305	12853	PHY-LN	241	sklo	kroužkovitý	žlutý
306	12853	PHY-LN	241	jantar	zploštělý	oranžový
307	12853	PHY-LN	241	sklo	nepravidelně kónický	tyrkysový
308	12853	PHY-LN	241	sklo	nepravidelně kónický	běžový
309	12853	PHY-LN	241	sklo	kroužkovitý	žlutý
310	12853	PHY-LN	241	sklo	s očky nepravidelnými	černý
311	12853	PHY-LN	241	sklo	kroužkovitý	žlutý
312	12853	PHY-LN	241	sklo	nepravidelně kónický	tyrkysový
313	12853	PHY-LN	241	jantar	kulovitý zploštělý	oranžový
314	12853	PHY-LN	241	sklo	kroužkovitý	žlutý
315	12853	PHY-LN	241	sklo	nepravidelně kónický	tyrkysový
316	12853	PHY-LN	241	sklo	kroužkovitý	žlutý
317	12853	PHY-LN	241	sklo	s očky nepravidelnými	černý
318	12853	PHY-LN	241	sklo	nepravidelně kónický	tyrkysový

Č. typu	Průměr	Výška	Prům. otv.	Č. analýzy	Stav	Datování (století)	Pozn.
I.11	9	4	4			10.	
II.7	9,5	4,5	4			10.	
II.7	13	5	4			10.	
II.8.	9	5	3			10.	
						10.	
I.28		26				záv. 9.-1. pol. 10.	
I.28		25				záv. 9.-1. pol. 10.	
I.31-36		27				záv. 9.-1. pol. 10.	
I.31-36		27				záv. 9.-1. pol. 10.	
I.40	5,5	5,5	1		zlomek	záv. 9.- 10.	
I.40	5,5	5,5	1		zlomek	záv. 9.- 10.	
I.40	5,5	5,5	1		zlomek	záv. 9.- 10.	
I.40	6,5	6	1,5		zlomek	záv. 9.- 10.	
I.40	5,5	4	1		zlomek	záv. 9.- 10.	
I.40	5	5	1		zlomek	záv. 9.- 10.	
I.46	4,6	9,5	1	5-02-6		záv. 9.- 10.	
I.43	5,5	4,5	1		zlomek	záv. 9.- 10.	
I.41	6	5	1		zlomek	záv. 9.- 10.	
I.41	5	5	1		zlomek	záv. 9.- 10.	
I.45	5,5	6	1		zlomek	záv. 9.- 10.	
I.42	6,5	7	1		zlomek	záv. 9.- 10.	
I.50	5,3	12	1-2	5-02-5		záv. 9.- 10.	
I.41	5	9	1,5			záv. 9.- 10.	
I.45	4,5	9	1			záv. 9.- 10.	
I.45	5	8,5	1			záv. 9.- 10.	
I.43	4,5	8,5	1			záv. 9.- 10.	
I.41	5,5	8,5	1			záv. 9.- 10.	
I.44	4,6	7	1	5-02-7		záv. 9.- 10.	
						záv. 9.- 10.	
I.23	5,1	7,6	1,2-2,8		polovina	12.-13.	
I.19	6,6	5,9	2,2			11.-12.	
I.5	9	6	1-3,0		polovina	?	
neurč	9	8	5			12.	
I.13	7,6	5	3,6			12.	
I.20	6	6	1,3-2,9			12.	
	8,9	6,1	2,2			12.	
I.21	5,9	6,9	0,9-2,1			12.	
I.12	6	5	3,2			12.	
I.12	7	5	3,5			12.	
	8,2	4,2	2,4			12.	
I.20	7,1	5	1-2,4			12.	
I.21	6,2	5,2	2,1-3,1			12.	
I.12	6,9	4,2	3			12.	
II.6	8,8	6,2	3,1			12.	
I.12	8,6	5,6	3			12.	
I.20	5	6,4	1,1-2			12.	
	9	6,1	2,2			12.	
I.13	8,8	5	4			12.	
I.20	7,3	5,1	1-4,2			12.	
I.12	7,5	5,2	3,5			12.	
II.6	8,1	7,2	3			12.	
I.20	8,7	4,5	3			12.	

Č.	Č. evid	Zkratka	Hrob/vrstva	Materiál	Tvar	Barva
319	12853	PHY-LN	241	sklo	kroužkovitý	žlutý
320	12853	PHY-LN	241	jantar	kulovitý zploštělý	oranžový
321	12853	PHY-LN	241	sklo	nepravidelně kónický	běžový
322	12853	PHY-LN	241	sklo	kroužkovitý	žlutý
323	12853	PHY-LN	241	sklo	s očky nepravidelnými	černý
324	12853	PHY-LN	241	sklo	kroužkovitý	žlutý
325	12853	PHY-LN	241	sklo	kroužkovitý	žlutý
326	12853	PHY-LN	241	sklo	s očky nepravidelnými	černý
327	12853	PHY-LN	241	sklo	kroužkovitý	žlutý
328	12853	PHY-LN	241	sklo	kroužkovitý	žlutý
329	12853	PHY-LN	241	sklo	nepravidelně kónický	tyrkysový
330	12853	PHY-LN	241	jantar	kulovitý zploštělý	oranžový
331	12853	PHY-LN	241	sklo	kroužkovitý	žlutý
332	12853	PHY-LN	241	sklo	nepravidelně kónický	běžový
333	12853	PHY-LN	241	sklo	s očky nepravidelnými	černý
334	12853	PHY-LN	241	sklo	kroužkovitý	žlutý
335	12853	PHY-LN	241	sklo	nepravidelně kónický	tyrkysový
336	12853	PHY-LN	241	sklo	kroužkovitý	žlutý
337	12853	PHY-LN	241	jantar	kulovitý zploštělý	oranžový
338	12853	PHY-LN	241	sklo	nepravidelně kónický	tyrkysový
339	12853	PHY-LN	241	sklo	kroužkovitý	žlutý
340	12853	PHY-LN	241	sklo	nepravidelně kónický	tyrkysový
341	12853	PHY-LN	241	sklo	kroužkovitý	žlutý
342	12853	PHY-LN	241	sklo	nepravidelně kónický	běžový
343	12853	PHY-LN	241	sklo	nepravidelně kónický	tyrkysový
344	12853	PHY-LN	241	jantar	nepravidelně zploštělý	tmavě oranžový
345	12853	PHY-LN	241	sklo	kroužkovitý	žlutý
346	12853	PHY-LN	241	sklo	kroužkovitý	žlutý
347	12853	PHY-LN	241	sklo	nepravidelně kónický	běžový
348	12853	PHY-LN	241	jantar	kulovitý	tmavě oranžový
349	12853	PHY-LN	241	sklo	nepravidelně kónický	tyrkysový
350	12853	PHY-LN	241	sklo	kroužkovitý	žlutý
351	12916	PHY-LN	437	sklo	čočkovitý	černohnědý
352	12916	PHY-LN	437	sklo	čočkovitý	hnědočerný
353	12916	PHY-LN	437	sklo	čočkovitý	černošedý
354	12916	PHY-LN	437	sklo	čočkovitý	černošedý
355	12916	PHY-LN	437	sklo	čočkovitý	černošedý
356	12916	PHY-LN	437	sklo	čočkovitý	černohnědý
357	12916	PHY-LN	437	sklo	čočkovitý	černohnědý
358	12916	PHY-LN	437	sklo	čočkovitý	černohnědý
359	12916	PHY-LN	437	sklo	čočkovitý	černošedý
360	12916	PHY-LN	437	sklo	čočkovitý	černý
361	12916	PHY-LN	437	sklo	válcovitý	běžový
362	12916	PHY-LN	437	sklo	válcovitý	zelený
363	12916	PHY-LN	437	sklo	válcovitý	zelený
364	12916	PHY-LN	437	sklo	válcovitý	běžový
365	12916	PHY-LN	437	sklo	čočkovitý	okrový
366	12916	PHY-LN	437	sklo	čočkovitý	černošedý
367	12916	PHY-LN	437	sklo	čočkovitý	černošedý
368	12916	PHY-LN	437	sklo	čočkovitý	černohnědý
369	12916	PHY-LN	437	sklo	čočkovitý	šedohnědý
370	12916	PHY-LN	437	sklo	čočkovitý	okrovočerný
371	12916	PHY-LN	437	sklo	čočkovitý	černookrový
372	12916	PHY-LN	437	sklo	čočkovitý	okrovočerný
373	12916	PHY-LN	437	sklo	čočkovitý	černošedý
374	12916	PHY-LN	437	sklo	čočkovitý	černý
375	12916	PHY-LN	437	sklo	čočkovitý	černošedý

Č. typu	Průměr	Výška	Prům. otv.	Č. analýzy	Stav	Datování (století)	Pozn.
I.13	7,9	5,5	3,4			12.	
	8,6	5,3	3,1			12.	
I.21	6,3	5,5	1,1-2,1			12.	
I.12	7,7	4,7	3,6			12.	
II.6	7,3	6	3,9	5-02-3		12.	
I.12	7,3	4,5	3,6	5-02-2		12.	
I.12	8,3	5,1	4,4			12.	
II.6	7,7	7,3	3,9			12.	
I.12	7,6	4,9	3,8			12.	
I.13	7,8	5,2	3,8			12.	
I.20	6,9	4,8	1,6-3,1			12.	
	8,3	6	2,7			12.	
I.13	7,8	4,8	4			12.	
I.21	7,4	5,5	2,1-3			12.	
II.6	8,2	7,8	4,2			12.	
I.12	7,7	5,2	3,7			12.	
I.20	6,2	4,7	1,5-3			12.	
I.12	8,2	5,7	4,1			12.	
	8,3	5,2	2,9			12.	
I.20	5,9	7,4	1,1-2,8			12.	
I.13	7,6	5,6	3,9			12.	
I.20	7,5	6,5	1,1-3,9			12.	
I.12	7,6	4,6	3,2			12.	
I.21	7	7,3	0,8-3,1			12.	
I.20	7,9	5,3	1,4-3,4			12.	
	8,1	5,6	2,2			12.	
I.13	7,5	5,1	3,4			12.	
I.13	7,4	4,7	3,8			12.	
I.21	6,2	5,8	1,1-2,9			12.	
	8,4	6,8	2,5			12.	
I.20	6,4	6,8	2,2-2,8			12.	
I.13	7,5	5,4	3,2			12.	
I.18	5	3,1	0,5			12.	
I.18	4	2,9	0,5			12.	
I.18	4,9	2,7	0,5			12.	
I.18	4,2	2,3	0,5			12.	
I.18	4,5	2,5	0,5			12.	
I.18	4,9	2,7	0,5			12.	
I.18	5,1	3,2	0,5			12.	
I.18	4,7	3,3	0,5			12.	
I.18	4,8	3,8	0,5			12.	
I.18	5	3	0,5			12.	
I.25	6,6	14,6	1,5-2,8			12.	
I.25	6,2	11,3	2	5-02-1		12.	
I.22	6,1	15	1-3			12.	
I.25	7,8	15,2	1,8-3			12.	
I.18	4,7	3	0,5			12.	
I.18	4,6	3,3	0,5			12.	
I.18	4,4	3	0,5			12.	
I.18	5	2,5	0,5			12.	
I.18	5,2	2,8	0,5			12.	
I.18	4,9	2,8	0,5			12.	
I.18	4,7	2,9	0,5			12.	
I.18	4,7	3,2	0,5			12.	
I.18	5	3,9	0,5			12.	
I.18	4,5	3	0,5			12.	
I.18	4,7	2,3	0,5			12.	

PRSTENY Z PRAŽSKÉHO HRADU A JEHO PŘEDPOLÍ

DRAHOMÍRA FROLÍKOVÁ-KALISZOVÁ

Tento příspěvek vznikl jako součást projektu GAČR Pražský hrad jako centrum českého státu ve světle pohřbívání v době přemyslovské a lucemburské. Původně měl obsahovat pouze soubor 22 prstenů z pohřebiště na Loretánském náměstí, projekt byl však rozšířen i na pohřbívání novověké, v důsledku čehož přibyl soubor 28 prstenů z pohřbů abatyší a řádových sester v bazilice sv. Jiří. Teď tu byly dva nespojitě soubory, a protože některé prsteny z Loretánského náměstí také nepocházejí z hrobů (viz dále), přirozeně se objevila myšlenka pokusit se časovou mezeru zaplnit prsteny nalezenými jednotlivě na různých místech Pražského hradu a v jeho okolí (20 prstenů ze sídlištních objektů nebo vrstev a 3 z hrobů). A pak už bylo logické učinit poslední krok a sestavit katalog všech prstenů nalezených na Pražském hradě a na jeho předpolí (dalších 19 prstenů). Celkový počet prstenů z Pražského hradu a okolí v tomto soupisu činí 92, z nichž v depozitářích jich bylo fyzicky nalezeno 68. Pocházejí ze století 11. – 18., což z nich dělá jedinečný soubor nejen v Čechách, ale i v celé střední Evropě.

Předmětem této práce jsou však pouze prsteny nalezené při archeologických (a také antropologických) výzkumech, v hrobech nebo v sídlištních situacích. Proto zde nejsou uvedeny prsteny z pokladu Metropolitní kapituly v Praze (např. prsten sv. Vojtěcha, *Stehlíková 2000*, 530; *Bravermanová 2003*, 100-101).

1. KATALOG NÁLEZŮ

Prsteny jsem rozdělila do pěti celků podle původu: v první části jsou prsteny z Loretánského náměstí, nalezené při výzkumu pohřebiště I. Borkovským nebo jím zachráněné při pozdějších zásazích do terénu, ve druhé prsteny z různých míst Pražského hradu a jeho okolí, nalezené při archeologických výzkumech jak hrobů (ve třech případech), tak většinou sídlištních situací, ve třetí prsteny abatyší a řeholnic pohřbených v bazilice sv. Jiří, nalezené I. Borkovským při archeologickém výzkumu, ve čtvrté prsteny z hrobek dvou králů a jedné královny, vyzvednuté E. Vlčkem při antropologickém průzkumu kosterních pozůstatků, a v páté prsteny posbírané K. Fialou při různých stavebních akcích na Pražském hradě a v jeho nejbližším okolí.

Určení druhu kovu je pouze předběžné, protože nebyly provedeny analýzy složení kovu (s jedinou výjimkou prstenu z Jízdárny). Průměr prstenu (p.) byl měřen vždy na vnitřní straně obroučky. U prstenů tyčinkových je uváděna síla drátu (s.), u páskových šířka (š.).

1.1. POHŘEBIŠTĚ NA LORETÁNSKÉM NÁMĚSTÍ

V oddílu 1.1.1. uvádím prsteny z hrobů, v nichž byl prsten nalezen na prstě jako součást hrobové výbavy. Jsou seřazeny podle přírůstkových čísel v *Seznamu nálezů I a II*. Popisy nálezových okolností cituji dle nálezové zprávy I. Borkovského (*Borkovský-NZ*). Po nich (v oddílu 1.1.2) následují prsteny nalezené v druhotné poloze. Uvádím je podle stejných pravidel. Nálezové okolnosti předmětů od př.č. 12 964 dál jsou popisovány podle *Seznamu nálezů I a II*.

1.1.1. PRSTENY NALEZENÉ V PŮVODNÍ POLOZE

LN-12750

Prsten bronzový, splétaný ze tří drátků, otevřený, konce rovně useknuté, p. 19 mm, s. 2,5 mm (obr. 1:C).

NÁLEZOVÉ OKOLNOSTI: z hrobu č. 36 – „*Na pravé ruce na prostředním prstě nalezen bronzový prsten ze dvou drátků kroucený.*“

LN-12791

Prsten bronzový s očkem, nenalezen.

NÁLEZOVÉ OKOLNOSTI: z hrobu č. 109 – „*dětský, s osmi záušnicemi. Na pravé ruce (prostřední prst) bronzový prsten s kamínkem a plastickými žebírky.*“ V boční rubrice poznámka tužkou „*Prsten v krabičce nebyl zjištěn, jen kamínek.*“

Dnešní stav – ztracen i kamínek.

LN-12831

Prsten bronzový, páskový, otevřený, rovně useknuté konce, zdobený kroužky vyražených punců tvořících ornament „sluníček“, p. 17-19 mm, š. 3 mm (obr. 1:A).

NÁLEZOVÉ OKOLNOSTI: z hrobu č. 192 – „*na pravé ruce nalezen bronzový prsten z tenkého, 3 mm širokého plíšku. Konce nemá spojeny, patrně měl kamínek. Povrch prstýnku je zdoben vpichy do polokruhu vedle sebe seřazenými.*“

LN-12848

Prsten bronzový, se zesíleným, lehce hraněným a kosodélně rozšířeným středem, zdobeným rytým kosočtvercem s nezřetelným puncováním uvnitř, obroučka uzavřená, tyčinková, p. 18 mm, s. 1,5 mm (obr. 1:D).

NÁLEZOVÉ OKOLNOSTI: z hrobu č. 231 – „*dětská kostra ...nad nohama kostry 227 ...V krabičce označené čís. 231 nalezen prsten se 4 články prstů.*“

KOMENTÁŘ: pátráním v dokumentaci bylo zjištěno, že prsten patřil kostře dospělého z hrobu 227.

LN-12857

Prsten bronzový, se zesíleným hraněným kosodélně rozšířeným středem, s vyrytými šikmými křížky a vpichy, obroučka uzavřená, tyčinková, p. 17 mm, s. 2 mm (obr. 1:D).

NÁLEZOVÉ OKOLNOSTI: z hrobu č. 249 – „*u kostry nalezen prstýnek na prsteničku levé ruky. Je ze silnějšího drátu, má namodralou patinu, jedna část prstýnku rozšířená, vyhlazená a zdobený rytým ornamentem. Pochází patrně z 13.-14. stol.*“

LN-12861

Prsten bronzový (silně zkorodovaný), se zesíleným hraněným kosodélně rozšířeným středem, zdobeným vyrytými šikmými křížky, obroučka uzavřená, tyčinková, p. 16,5 mm, s. 1-2 mm (obr. 1:D).

NÁLEZOVÉ OKOLNOSTI: z hrobu č. 253 – „*na prostředním prstě pravé ruky nalezen prsten z tenkého drátu, roztepaný uprostřed do plošky s rytou ozdobou na ní. Je to gotický prsten z konce 13. stol.*“

LN-12868

Dva prsteny:

a – prsten bronzový, původně s očkem, obroučka tyčinková, nahoře seříznutá a rozšířená pro přilepení butonu s kamenem, p. 16 mm, s. 1,5 mm (obr. 1:F).

b – týž, i se zachovaným butonem na jedné straně vtlačeným dovnitř, uvnitř se skelnou drtí splenou při konzervaci, p. 14 mm, s. 1,7 mm.

U 12868a jsou plošky na nalepení butonu od sebe a průměr prstenu je tedy o něco větší než u 12868b, kde jsou pod butonem přiloženy těsně k sobě (obr. 1:F).

NÁLEZOVÉ OKOLNOSTI: z hrobu č. 264 – „*U kostry bylo nalezeno 6 náušnic (opraveno tužkou na záušnic) a 2 prstýnky. Prstýnky měla kostra na obou rukou. Na prostředním prstě pravé ruky měla prstýnek z tenkého drátu se dvěma konci roztepanými do lopatky, na jehož plošce byl patrně naletován kamínek, který však nebyl nalezen. Na prostředním prstě levé ruky byl druhý prstýnek s kamínkem, úplně podobný předešlému. Kostru a milodary lze snad zařadit časově do druhé poloviny 12. stol. Nasvědčují tomu náušnice (opraveno tužkou na záušnice) větších rozměrů a plastická žebírka na esovitě kličce.*“

LN-12879

Prsten bronzový, s kulatým štítkem zdobeným nepravidelnými rytými čarami, které snad měly napodobovat písmo, s obroučkou z tyčinky uvnitř zploštělé, dolů se zužující, zdobené příčnými rýhami na horní polovině. Jelikož konce jsou ulomené, nelze s jistotou říci, zda byl uzavřený či otevřený, p. 19,6 mm, s. 2,5 mm (obr. 1:E).

NÁLEZOVÉ OKOLNOSTI: z hrobu č. 280 – „*na pravém prostředním prstě byl nalezen prsten. Je z bronzového plechu, hranatý s rozšířenou kulatou ploškou, na které jsou jakési značky, prsten zdá se, že je gotický a pochází asi ze 14. stol.*“

LN-12912

Prsten bronzový, lehce deformovaný kroužkový otevřený s konci zahrocenými a přeloženými, z přední strany neuměle zdobený nepravidelně kladenými krátkými příčnými rýžkami, p. 16,5-18,5 mm, s. 1,8 mm (obr. 1:B).

NÁLEZOVÉ OKOLNOSTI: z hrobu č. 390 – „*na prostředním prstě pravé ruky byl nalezen prsten z tenkého bronzového drátu, který má přeložené konce. Kostry č. 390, 391 a 392 pocházejí asi ze 14.-15. stol. /popravení?/.“*

LN-12918

Prsten bronzový, kroužkový, otevřený, konce zkorodované, přeložení v délce 8 mm, p. 18 mm, s. 1,5 mm (obr. 1:B).

NÁLEZOVÉ OKOLNOSTI: z hrobu č. 449 – „*na prostředním prstě levé ruky kostry nalezen prsten z tenkého bronzového drátu s přeloženými konci, z nichž jeden konec je ulomen, ale zachován.*“

LN-12931

Prsten z bílého bronzu, páskový, otevřený, zdobený dvěma oběžnými rýhami a nezřetelným pásem šikmých rýžek mezi nimi, snad napodobujících tordování, š. 3 mm, p. nezjistitelný (obr. 1:A).

NÁLEZOVÉ OKOLNOSTI: z hrobu č. 528 – „*na pravé ruce kostry byl nalezen prsten /čtyři zlomky/ ze slabého bronzového plíšku, zdobený na povrchu dvěma rýhami.*“

Prsteny z hrobů na Loretánském náměstí byly dle údajů Nálezové zprávy I. Borkovského v sedmi případech nalezeny na pravé ruce, ve dvou na levé, v jednom na obou. Sedmkrát byl navlečen na prostředníčku (z toho jednou na levé ruce), jednou na prsteníčku (levé ruky), v ostatních případech údaj chybí. V nálezové dokumentaci byly nalezeny dvě fotografie, zachycující prsteny navlečené na příslušných prstních člancích (obr. 2). Podle fotografií určila P. Stránská kosti z hrobu 264 jako dítě ve věku 6-13 let (infans III), ostatní patří dospělým jedincům, z nichž v hrobě 192 a 249 byli pohřbeni gracilní jedinci, v hrobech 36, 253 a 280 robustní, ostatní lze označit za střední. V žádném případě však nelze určit pohlaví. Je zajímavé, že na robustním prstě z hrobu 253 byl navlečen prsten nejmenšího průměru (kromě dětských prstýnků) 16,5 mm.

1.1.2. PRSTENY NALEZENÉ V DRUHOTNÉ POLOZE

LN-12748

Deformovaný prsten bronzový, současný stav – pásek, š. 3,8 mm (obr. 1:A).

NÁLEZOVÉ OKOLNOSTI: z tzv. hrobu č. 33 – „plocha 50 x 60 cm obložena deseti opukovými kameny, z východní strany je otvor a mezi těmito kameny našel se popel, střepy a spálený bronzový prstýnek....Snad je to nějaký pálený obětní oheň.“

LN-12805

Prsten bronzový, původně s očkem (nebo s terčíkem), obroučka z tyčinky uvnitř zploštělé, zdobená nezřetelným tepaným ornamentem, nahoře roztepané hladce seříznuté plošky pro nalepení butonu s očkem, p. 18 mm, š. 2 mm (obr. 1:F).

NÁLEZOVÉ OKOLNOSTI: z horní části zásypu hrobu č. 148 – „v zásypu hrobu byly nalezeny střepy z 12. a 15. stol. a dále bronzový prstýnek bez kamínku a to pod cestou ze 16. stol.“

LN-12834

Prsten bronzový, páskový, rovně useknuté konce přes sebe přeložené v délce 8 mm, p. 14-15 mm, š. 4,5 mm (obr. 1:A).

NÁLEZOVÉ OKOLNOSTI: z hrobu č. 196 – dolní část hrobu byla porušena, nálezy „mince Rudolfa II., br. prstýnek ..., br. jehla, kostěný kroužek, skleněný kroužek..., železný? plíšek (zlomky páskového prstenu?) byly nalezeny nad kamennou pískovcovou deskou hrobu.“

KOMENTÁŘ: pocházejí ze zásypu, jde o věci různého stáří, nepatřící k hrobu.

LN-12872

Prsten bronzový, páskový, konce rovně utaté, přeložené přes třetinu obvodu. Pásek je poměrně masivní, p. 14 mm, š. 4,3 mm (obr. 1:A).

NÁLEZOVÉ OKOLNOSTI: „Mezi hroby č. 268 a 220 nalezena stříbrná mince asi z 13. stol. a kus bronzového kování. Zde také nalezen široký, nezdobený bronzový prsten a to blíž hrobu č. 268 na kraji zásypu hrobu. Prsten je nespojovaný, asi románský. Snad zde byl poškozen starší hrob.“

LN-12913

Prsten bronzový, s chybějícím očkem nebo terčíkem, obroučka tyčinková, s konci roztepanými pro nalepení butonu s očkem, p. 18 mm, s. 1,5 mm (obr. 1:F).

NÁLEZOVÉ OKOLNOSTI: z hrobu č. 399, „prsten nalezen u spánku, dostal se tam nejpravděpodobněji se zásypem“

LN-12964

Dva prsteny:

a – prsten bronzový páskový s plastickým květinovým ornamentem vyplněným a zvýrazněným červenou a žlutou pastózní barvou, sahajícím do poloviny obroučky (obr. 3). Jeden konec obroučky ulomený, druhý byl seříznut pod lepený buton s očkem nebo terčík, p. 18 mm, š. 3 mm (obr. 3:D).

b – kroužek bronzový, zdobený plastickým ornamentem tvořeným raženými zčásti se překrývajícími kroužky, konce ulomené, p. 11 mm, š. 1,7 mm (obr. 3:D).¹

NÁLEZOVÉ OKOLNOSTI: oba byly nalezeny (spolu s dalšími předměty) „v zásypu velkého sklepu Mayerova domu“, avšak podle plánů z výzkumu je zřejmé, že šlo o sklepy domů Kumerovského nebo U koule (Lorenc – Tríska 1980, obr. 10).

¹ P. Matějovičová zhodnotila kroužek jako dětskou hračku.

LN-12987

Prsten bronzový, obroučka pásková, konce rozšířené a seříznuté pro nalepení terčíku nebo butonu s očkem. Na obroučce vyrytý nápis IESUS+MARIA+IOSEPH+A, p. 18,5 mm, š. 3,5 mm (obr. 3:E).

NÁLEZOVÉ OKOLNOSTI: „Nalezen při odstraňování navážky u cesty s rigolem západně portálu Lorety... 14. stol.“

LN-13008

Prsten bronzový, původně s očkem nebo terčíkem, obroučka tyčinková, nahoře roztepané a seříznuté plošky pro nalepení butonu s očkem, horní polovina obroučky zdobená příčnými zářezy, p. 18,5 mm, s. 1,7 mm (obr. 1:F).

NÁLEZOVÉ OKOLNOSTI: „10 mincí a nedovřený prstýnek bez kamínku byly porůznu nalezeny nouzovými dělníky, 12. stol.“

LN-13010

Prsten z bílého bronzu, nahoře s oválným štítkem. Obroučka dole spíše tyčinková, nahoře až pásková, ve dvou zlomcích a část chybí, tvar oble hranatý. Rozměry 32x22 mm, s.-š. 2-3,5 mm (obr. 1:E).

NÁLEZOVÉ OKOLNOSTI: „Prsten z rozrušeného hrobu nalezený v zásypu hrobu č. (nepřiděleno), nad lebkou.“

1. 2. PRAŽSKÝ HRAD A OKOLÍ

Z vlastního areálu Pražského hradu (PH) pocházejí jednotlivě nalezené prsteny, kromě tří jsou ze sídlištních situací. U prstenů ze starých výzkumů I. Borkovského (oddíl 1.2.1.) jsou nálezové okolnosti opět popisovány podle *Seznamu nálezů I a II*. U prstenů z vesměs zatím nezpracovaných výzkumů provedených po roce 1970 uvádím všechny nálezové okolnosti, které se mi podařilo zjistit (oddíl 1.2.2.). Protože tyto nálezy už nejsou evidovány průběžnou řadou čísel, ale dostávají čísla podle areálů Pražského hradu a Hradčan, řadím je rovněž podle areálů, a to od východu k západu.

PHIIN-10331, PH – III. NÁDVOŘÍ

Prsten bronzový, původně s terčíkem nebo očkem, zachován jen pásek, p. 18 mm, š. 4,75 mm (obr. 3:C).

NÁLEZOVÉ OKOLNOSTI: „*Karolínský terén západně od stavby s kulatou žumpou.*“

PHIIN-10423, PH – III. NÁDVOŘÍ

Prsten z bílého kovu s očkem, očko – slepé oblé skličko zasazené v rýhované obroučce, podložka je nalepená na seříznuté plošky na koncích obroučky, těsně k sobě přiložené. Obroučka, z oblého drátu příčně rýhovaného po celém obvodu tak, aby vypadala jako opletená jemným drátkem, je deformovaná, rozlomená na tři kusy, p. 18 mm, s. 2 mm (obr. 3:B).

NÁLEZOVÉ OKOLNOSTI: „*Pod povrchem terénu patřícího k román. krátké zdi východně od románské chodby.*“

PHIIN-10984, PH – III. NÁDVOŘÍ

Prsten mosazný, pečetní, masivní, novověk. Povrch nese místy zbytky hladké krycí vrstvičky, jinak korodovaný. Pečetní ploška nese zahroubení tvaru štítu vyplněné červenou hmotou, nezahroubené okraje se zdají být zdobené písmem a lemované zcela zkorodovaným jemně rýhovaným žlábkem, p. 19,5-21,5 mm, s. 3-4 mm (obr. 1:G).

NÁLEZOVÉ OKOLNOSTI: „*Ze záspy cihlového sklípku.*“

PHIIN-11538, PH – III. NÁDVOŘÍ

Prsten stříbrný, ztracený.

NÁLEZOVÉ OKOLNOSTI: „*Stříbrný prsten a denár. Rampa. Z hrobu 14 u biskupské kaple.*“

KOMENTÁŘ: denár rovněž ztracen, při revizi hrobu přiděleno č. IIN-098 (Frolík, v tisku).

PHIIN-11546, PH – III. NÁDVOŘÍ

Prsten bronzový kroužkový, otevřený, z drátku polokruhového průřezu s přeloženými konci, korodovaný, p. 16-18 mm (mírně deformovaný), s. 2 mm (obr. 1:B).

NÁLEZOVÉ OKOLNOSTI: „*Z hrobu č. 1, rampa před Porta aurea.*“

KOMENTÁŘ: při revizi hrobu přiděleno č. IIN-037 (Frolík, v tisku).

PHIVN-12144, PH – IV. NÁDVOŘÍ

Prsten bronzový s očkem, slepé skleněné očko v obroučce nalepené na seříznutých koncích páskové obroučky, p. 18 mm, š. 3,2 mm (obr. 3:B).

NÁLEZOVÉ OKOLNOSTI: „*Nalezen v maltě podlahy uvnitř román. věže.*“

PHTK-12380, PH – TEREZIÁNSKÉ KŘÍDLO

Prsten skleněný ze zelenožlutého průsvitného taženého skla, bez okem viditelných bublin, s asymetricky nataveným terčíkem nepravidelně ledvinovitého tvaru. Ploché terčík je zdoben asymetricky umístěným snad květinovým ornamentem, tvořeným třemi natavenými kuličkami – poupaty, dvěma listovitými vypnulínami na okraji, z nichž z horní vybíhají tři ryté obloučky jako stonky směřující k horní kuličce, p. 19-20 mm, s. 4 mm, š. 6 mm (obr. 3:A).

NÁLEZOVÉ OKOLNOSTI: „*Výkop mezi terez. přístavbou a rom. palácem. Nalezený ve vrstvě nad valem 12. stol., prosyčené popelem, uhlíky a spálenou hlinou, je raně gotická.*“

MAL-12582, PRAHA – MALOVANKA

Prsten bronzový?, deformovaný, páskový? (konce nejsou zachovány), uvnitř hladký, vně lemovaný rýhou s drobně přesekávanými okraji (obr. 5:2), středový lehce vypuklý pás zdobený jemně vypracovaným nezřetelným (rostlinným? obr. 3:D; 5:3) reliéfem, š. 3,5 mm. V rekonstrukci nálezu zprávy k záchrannému výzkumu pohřebiště v Praze na Malovance, č.j. 32/85, píše její autorka I. Boháčová: „*Tenký (neměřitelný) bronzový pásek šíře 3,5 mm, před konzervací mírně deformovaný, otevřený, s nepatrně se překrývajícími konci, současný stav – široce rozevřený, v místě přerušení oba okraje poškozeny, nelze určit zda rozevření je původním stavem.*“

NÁLEZOVÉ OKOLNOSTI: I. Boháčová (1988, 127, obr. 5/1-3) uvádí: „*pracovníky stavební firmy předány předměty ze zničených hrobů, tudíž „hrobový původ prstenu není ... jednoznačně doložen.*“ Odvolává se dále na názor J. Slámy o mladším než mladohradištním původu prstenu a Z. Krumphanzlové o domácí napodobenině cizí předlohy, mladohradištního stáří a prsten považuje za mladší než keramiku, gombíky a nože ze středohradištního pohřebiště.

KOMENTÁŘ: velice jemné vypracování okrajového přesekávání i reliéfní zpracování ornamentů budí dojem renesanční práce. Podle konzervátora A. Šumbery jde o ražený ornament, jaký se vyskytuje na lidovém šperku od 16. stol., ale mohl by být použit i na novorenesančním prstenu.² Vzhledem k prokorodovanosti prstenu se přikláním k první možnosti.

Prsten je nyní ve Sbírkách Pražského hradu.

² Děkuji A. Šumberovi za odborné posudky technologie výroby vybraných prstenů.

PHIIN-12587, PH – III. NÁDVOŘÍ

Prsten zlatý, s dvojitým očkem, pásková obroučka s vystupujícím středovým žebrem. Koruna je dvojitá, tvarovaná jako stylizovaný květ na vrcholu rostlinného stvolu, hrubě znázorněného geometrickým ornamentem. Očka, jedno z rubínu³, druhé chybějící, byla vsazena do obruby tvořené jakoby čtyřmi okvětními lístky, p. 15 mm, š. 3 mm (obr. 3:B; 5:4). Prsten se celkovým řešením podobá prstenu Anny Jagellonské (viz 1.4.), byť v hrubším provedení, proto ho kladu do první poloviny 16. stol.

NÁLEZOVÉ OKOLNOSTI: výzkum v r. 1946 „*pod novým schodištěm u archivu, při prohlubování výtahové šachty*“, smetištní jáma.

V roce 1983 byl předán do Sbírek Pražského hradu.

³ Za určení vsazených drahých kamenů děkuji P. Burdové z Národního muzea v Praze.

JÍZ-13304, PH – JÍZDÁRNA

Prsten kroužkový uzavřený, místy zbytky plátování (obr. 1:H). U tohoto prstenu bylo J. Fránou určeno složení kovu: jádro – 79,9% Cu, 16,4% Zn (mosaz); plátování – 42,6% Ag, 39,6% Cu, 14,2% Zn, tzn. slitina mosazi a stříbra, p. 26 mm, s. 0,3 mm. Podle velikosti to byl mužský prsten, což potvrzuje antropologické určení – muž adultus I.

NÁLEZOVÉ OKOLNOSTI: „*Hrob 46, prsten na pravé ruce, v rakvi spojované hřebíky – novověk.*“

PHSZK-13357, PH – SEVEROZÁPADNÍ KRÍDLO

Prsten bronzový, pečetní, masivní, silně otřelý, rytý obraz na ploše nezřetelný, p. 20 mm, s. 5x3 mm (obr. 1:G). Novověk.

NÁLEZOVÉ OKOLNOSTI: „Na půdě SZ křídla při výzkumu kostela Panny Marie.“

K 475, PH – KLENOTNICE

Prsten bronzový? s kulatým terčíkem připájeným na seříznuté a zploštělé konce, zdobeným silně otřelým plastickým ornamentem – mužská postava, p. 16 mm, š. 1,5 mm (obr. 3:C).

NÁLEZOVÉ OKOLNOSTI: neznámé. Zapsaný údaj „z hrobky Jiřího z Poděbrad“, ve skutečnosti z klenotnice (ústní informace J. Frolík).

1.2.2. PRSTENY Z ARCHEOLOGICKÝCH VÝZKUMŮ PO ROCE 1970

PHLP-267, PH – LOBKOVICKÝ PALÁC

Prsten mosazný, páskový, uzavřený, členěný dvěma podélnými rýhami podél okrajů, p. 16-17 mm, š. 4,5 mm (obr. 1:H).

NÁLEZOVÉ OKOLNOSTI: výzkum T. Durdíka, 1978, čp. 267, A 6, vrchní část 82 (*Deník výzkumu – Lobkovický palác 1978*).

PHLP-312, PH – LOBKOVICKÝ PALÁC

Prsten bronzový ve zlomcích, silně korodovaný, tyčinka uvnitř zploštělá se nahoře rozšiřuje v kruhový štítek nebo terčík nebo podložku a obrubu pro očko – nelze určit pro silnou vrstvu koroze, š. 4,5 mm, původní údaj p. 20x23 mm.

NÁLEZOVÉ OKOLNOSTI: výzkum J. Frolíka a kol., 1982-1986, smetiště – odpadní vrstvy s materiálem druhé pol. 12. až první pol. 13. stol. (*Durdík – Frolík – Chotěbor 1999*, 41, obr. 17/5).

PHZVT-173, PH – ZAHRADA NA VALECH (TERASA)

Prsten zlatý s očkem, uzavřený, obroučka tyčinková. Křišťál na (dnes vybledlé) růžovo-fialové podložce zasazen v mohutném obdélném butonu, zdobeném jamkovým černobílým emaillem. Email pokračuje na horní půlce obroučky, p. 15 mm, s. 2 mm (obr. 3:B, 5:5).

NÁLEZOVÉ OKOLNOSTI: výzkum J. Frolíka a kol., 1988, terasa pod čp. 2, sonda I, vrstva 24 – smetištní (dle deníku výzkumu uloženého v archivu oddělení výzkumu Pražského hradu). Prsten ze 16. stol., nalezen na smetišti pod okny bývalého Rožmberského paláce (*Chotěbor – Frolík 2003*, obr. na str. 268).

PHJN-713, PH – JIŘSKÉ NÁMĚSTÍ

Prsten bronzový s očkem, obroučka pásková. Očko chybí, p. 18-19,5 mm, š. 3,5 mm (obr. 3:B).

NÁLEZOVÉ OKOLNOSTI: výzkum J. Frolíka a kol., 1985, Q 12, obj. 50, 191 – žlutá jemně písčítá výplň ve starém vedení dřevěného vodovodu 3, „zatím nejasného stáří“ (*Deník výzkumu – Jiřské náměstí 1985*).

PHJN-3159, PH – JIŘSKÉ NÁMĚSTÍ

Prsten zlatý, deformovaný, dnes ve tvaru úzkého pásku, na obou koncích připájeno po ozdobě ve tvaru tlap držících chybějící středovou část. Délka 50 mm (vypočtený p. asi 16 mm), š. 1,5 mm (obr. 3:B).

NÁLEZOVÉ OKOLNOSTI: výzkum J. Frolíka a kol., 1987, Q 37/677, „zlatý prsten nalezen ve sklepě s portálem z 15. stol., zaniklém ve druhé polovině 16. stol. Po zbourání sklepy sloužily jako smetiště.“ (*Hlášení o výzkumu č. j. 2496/87*).

PHJN-3454, PH – JIŘSKÉ NÁMĚSTÍ

Prsten bronzový s očkem (dnes chybějícím), litý, obroučka tyčinková. Očko vsazeno do kuželovitě rozšířeného plného středu – butonu, p. 17-19 mm, s. 1,5 mm (obr. 3:B).

NÁLEZOVÉ OKOLNOSTI: výzkum J. Frolíka a kol., 1987, Q 37/755. Vrstva 755 je výplní sklepa domu zaniklého ve druhé polovině 16. stol. (*Deník výzkumu – Jiřské náměstí 1987*).

PHJN-5114, PH – JIŘSKÉ NÁMĚSTÍ

Prsten zlatý s očkem, částečně porušený, obroučka z tyčinky uvnitř zploštělé, lehce deformovaná, očko z popraskaného červenofialového ametystu⁴ vsazené v plechovém butonu, p. 15 mm, s. 1 mm (obr. 3:B).

NÁLEZOVÉ OKOLNOSTI: výzkum J. Frolíka a kol., 1989, Q 63/1262=936, u kaple Věch svatých, (*Deník výzkumu – Jiřské náměstí 1989*). Ústní informace autora výzkumu J. Frolíka – z objektu 13. stol.

⁴ Určení P. Burdová z NM Praha.

PHJN-5473, PH – JIŘSKÉ NÁMĚSTÍ

Prsten bronzový, s očkem, s obroučkou z kulatého drátu, nahoře roztepaného, na vzniklé plošky je nalepen plechový komolý kužel. Obroučka je vlastně neuzavřená, uzávěru tvoří přilepená hlava prstenu. Výplň – zřejmě skleněné očko – chybí. Jen v jednom místě na spodní straně pláště kuželu se zachoval kousek vodorovně dovnitř přehnutého plíšku, který držel očko uvnitř, p. 17 mm, s. 1 mm (obr. 3:B).

NÁLEZOVÉ OKOLNOSTI: výzkum J. Frolíka a kol., 1989, Q 66, u kaple Věch svatých. Prsten je uveden mezi předměty z konce 12. a první poloviny 13. stol. (*Hlášení o výzkumu č. j. 3818/89*).

PHTK-137, PH – TEREZIÁNSKÉ KRÍDLO

Prsten skleněný – zlomek, ze zeleného neprůhledného skla, obroučka polokulovitěho průřezu, na konci natavený zlomek terčíku s plastickou výzdobou, z níž je zachován jeden kužilek, s. 3 mm (obr. 3:A).

NÁLEZOVÉ OKOLNOSTI: výzkum J. Frolíka a kol., 1991, VII-IX/1186. Podle kresebné dokumentace střepů lze výplň vrstvy datovat do 11.-12. stol. (*Deník výzkumu – Tereziánské křídlo 1991*).

PHSV-107, PH – SEVERNÍ VÝBĚŽEK

Prsten bronzový páskový s rozšířeným středem a zužujícími se konci (jeden konec ulomený), max. š 9 mm, deformovaný. Zdobený řetízkem trojúhelníkových vpichů táhnoucích se podélně středem přes horní polovinu obroučky (obr. 1:A).

NÁLEZOVÉ OKOLNOSTI: výzkum J. Frolíka a kol., 1987, sonda V, vrstva IIA, hl. 20 cm, 13. stol. (*Boháčová – Frolík – Tomková – Žegklitz – Petříčková 1988*, 143).

PHY-73, PRAHA – KANOVNICKÁ UL. ČP. 73

Prsten zlatý, s očkem, uzavřený, obroučka tyčinková. Drobný křišťál zasazen v hranatém butonu, zesponu zdobeném niellem. Niello pokračuje na horní pólce obroučky, p. 15 mm, s. 1,5 mm (obr. 3:B; 5:6).

NÁLEZOVÉ OKOLNOSTI: výzkum J. Frolíka a kol., 1985, z jímky, hl. 180-210 cm. Novověká jímka (Frolík – Žegklitz – Boháčová, 1988, 43-56).

Na závěr zmiňuji nález prstenu z pohřebiště v Praze na Strahově, o němž píše autor výzkumu P. Sommer: „*Bronzové šperky byly v tomto úseku – míněna nejstarší fáze pohřbívání z konce 9. a 10. stol. – zastoupeny i charakteristickým páskovým prstenem*“ (Sommer 1985, 194). Podle obr. 20/7 (tamtéž) jde o otevřený prsten členěný podélnými rýhami, nalezený v záspy hrobu 36/79. Prsten jsem neměla k dispozici.

1. 3. POHRBY ABATYŠÍ A ŘEHOLNIC V BAZILICE SV. JIŘÍ

Soubor tvoří prsteny z hrobů abatyší a řeholnic z kláštera u sv. Jiří, ze 17.-18. stol. (obr. 4). Nálezové okolnosti jsou popisovány podle *Seznamu nálezů III*.

JK-13887

Prsten bronzový, se štítkem, uzavřený. Štítek osmihranný, s písmeny IHS, nezřetelný ornament na horní polovině obroučky, zužující se od štítku dolů. Obvod 6 cm, vypočtený p. 19 mm, nejmenší š. 2,5 mm.

NÁLEZOVÉ OKOLNOSTI: z hrobu 61 v hlavní lodi baziliky sv. Jiří.

JK-13908

Dva prsteny, označeny a, b:

a – prsten z bílého kovu, uzavřený páskový, lehce ven vypuklý průřez. Obvodové rýhy, uprostřed nápis IESUS+MARIA+IOSEPH, p. 18,2 mm, š. 3 mm.

b – prsten z bílého kovu, uzavřený páskový, s oválným štítkem s plasticky vyobrazenou postavou, hlava postavy ulomená, na pásku nápis nyní nečitelný, podle katalogu rovněž IESUS+MARIA+IOSEPH, p. 16 mm, š. 3 mm.

NÁLEZOVÉ OKOLNOSTI: z hrobu 59 v rakvi.

JK-13911

Prsten zlatý, se štítkem, obroučka zevnitř plochá, vně lehce vypuklá. Šestihranný štítek s niellem zdobenými písmeny IHS a rovněž niellem vyplněnou rytou výzdobou na horní části obroučky, zesponu monogram RB. Výzdoba je silně otřelá. Štítek je od obroučky opticky oddělen při pohledu shora, při pohledu zevnitř je však vidět, že je součástí obroučky, prsten byl zřejmě vyroben litím, p. 17 mm, š. 2,5 mm.

NÁLEZOVÉ OKOLNOSTI: z hrobu 80 abatyše Anny Scholastiky Baulerové, zemřelé 1766 (Borkovský 1975, 46). Nyní ve Sbírkách Pražského hradu.

JK-13914

Prsten? – bronzové zlomky snad z páskové obroučky se zbytky lepidla a hladký čtvercový zlomek – terčík?

NÁLEZOVÉ OKOLNOSTI: z hrobu 58 u sv. Jana v SZ části kostela, připsáno dodatečně tužkou „zlomky bronz. prstenu“.

JK-13915

Prsten zlatý, štítkový, obroučka z pásku lehce ven vypuklého, s šestiúhelným štítkem, zdobeným písmeny IHS vystupujícími na podkladovém niellu, letopočet 1672 na spodní straně štítku. Obroučka na horní polovině zdobená vegetabilním ornamentem vystupujícím z černého niella, vyplňujícího vyryté linie, p. 18-19 mm, š. 3 mm.

NÁLEZOVÉ OKOLNOSTI: z hrobu 82 abatyše Františky Heleny Pieroni de Galliano, zemřelé 1720 (Borkovský 1975, 47). Nyní ve Sbírkách Pražského hradu.

JK-13943

Prsten mosazný, uzavřený s osmihranným štítkem a obroučkou zužující se směrem dolů, na štítku písmena IHS, p. 17 mm, š. 2-3 mm.

NÁLEZOVÉ OKOLNOSTI: hrob 47 u jižního portálu baziliky, těsně pod prahem.

JK-13948

Dva prsteny, označeny a,b:

a – barevný měkký kov, páskový, pokrytý rezavou korozi, p. 14,5 mm? (neúplný, ohebný), š. 3 mm.

b – bronzový, sedm zlomků z pásku, výzdoba pokrytá zelenou patinou. š. 4 mm.

NÁLEZOVÉ OKOLNOSTI: rakev 2 v cihlové kryptě v lodi kostela sv. Jiří u jižní strany.

JK-13982

Mosazný prsten, páskový uzavřený?, nahoře bez tvaré zlomky – dle I. Borkovského ze štítku, možná ale z úchyty očka – modrý skleněný kamínek tvaru mugle nalezen také. Na horní straně obroučky nezřetelná výzdoba, p. 17,5 mm, š. 3 mm.

NÁLEZOVÉ OKOLNOSTI: z hrobu 35 v rakvi s malovaným víkem.

Následující prsteny byly nalezeny hrobce v kryptě pod hlavním oltářem baziliky sv. Jiří, v níž byly „všechny rakve rozbité, od koster vše vybráno, kostry rozházené.“

JK-14010

Prsten bronzový, páskový s kruhovým terčíkem o p. 9 mm, výzdoba nezřetelná, rozlámaný, š. 2,5 mm.

NÁLEZOVÉ OKOLNOSTI: z rakve 5.

JK-14011

Prsten bronzový, kruhový terčík, p. 9 mm. Korodovaný.

NÁLEZOVÉ OKOLNOSTI: z rakve 6.

JK-14012

Prsten bronzový, s terčíkem. Zlomky pásku se čtvercovým terčíkem s písmeny IHS, složený ze dvou destiček připojených shora a zdola na obroučku, obvodový spojovací

pásek většinou odpadl. Terčík 9,5 x 3 mm, š. pásku 3 mm.

NÁLEZOVÉ OKOLNOSTI: z rakve 7.

JK-14013

Dva prsteny, označeny a,b:

a – bronzový, s terčíkem. Zlomek pásku a čtvercový terčík s písmeny IHS, strana terčíku 9,5 mm, š. pásku 3 mm.

b – bronzový, prsten s očkem, zlomek tenké drátěné obroučky s čirou skleněnou perlou vsazenou do polokulovité plechové jamky, takže sklo přebírá barvu podkladu, původně asi zlatavou, dnes zelenkavou.

NÁLEZOVÉ OKOLNOSTI: z rakve 8.

JK-14014

Prsten bronzový, zlomek pásku a čtvercový terčík s písmeny IHS (dnes nečitelné), š. 3,5 mm, strana terčíku 9,5 mm.

NÁLEZOVÉ OKOLNOSTI: z rakve 9.

JK-14021

Prsten bronzový, obroučka z úzkého pásku s asymetricky přilepeným (nejde o původní konzervátorský zásah?) kruhovým terčíkem s písmeny IHS, p. 17,5 mm, š. 2 mm.

NÁLEZOVÉ OKOLNOSTI: z rakve 16.

JK-14025

Prsten bronzový, malý zlomek pásku, korozí nečitelná výzdoba, š. 3 mm.

NÁLEZOVÉ OKOLNOSTI: z rakve 20.

JK-14026

Prsten bronzový, čtvercový zlomek z terčíku?, strana 9,5 mm.

NÁLEZOVÉ OKOLNOSTI: z rakve 21.

Na závěr uvádím prsteny, které se nepodařilo ve sbírkách dohledat:

JK-13902 – dva zlaté prsteny. Z hrobu 74.

JK-13903 – zlatý prsten. Z hrobu 75.

JK-13904 – zlatý prsten. Z hrobu 76.

JK-13905 – zlatý prsten. Z hrobu 79.

JK-13906 – zlatý prsten. Z hrobu 84 – cihlová hrobka.

JK-13960 – zlatý prsten. Z hrobu 72.

JK-14031 – bronz, jeden prsten a zlomky druhého. Z rakve 25.

V hrobech jeptišek byly nalezeny bronzové prsteny, v hrobech abatyší zlaté prsteny. Až na výjimky (13908a,b, 13948, 14013b a možná i 13982) byla forma prstenů jednotná, byly terčíkové nebo štítkové s monogramem Krista a byly zřejmě součástí běžné výbavy rádoových sester, spolu s růženci, kříži a medailony (*Blažková-Dubská*, v tomto sborníku).

1. 4. PRSTENY PANOVNÍKŮ POHŘBENÝCH NA PRAŽSKÉM HRADĚ

Šest výjimečných prstenů z královských hrobů je uloženo ve Sbírkách Pražského hradu⁵ (k hrobům dále uvedených panovníků a Anny Jagellonské blíže *Bravermannová*, v tomto sborníku).

PŘEMYSL OTAKAR I. (asi 1155-1230)

měl na dně dřevěné schránky s kostmi zlatý prsten s očkem, s tyčinkovou obroučkou a v oválné obrubě vsazeným oblým žlutým kamenem tvaru mugle (*obr. 5:7*), p. 17-18 mm, s. 1,8 mm. Sytě žlutý drahokam určil gemolog J. Hyršl jako turmalín neobvyklé žluté barvy, jaké jsou nalézány na Srí Lance, jehož praskliny a otěr svědčí o dlouhodobém nošení (*obr. 5:8*, citováno dle posudku dr. J. Hyršla, uloženého v archivu Sbírek Pražského hradu). Prsten má na rozdíl od všech ostatních nalezených prstenů ostré hrany a zřetelně viditelné rýhy po opracování kovu pilníčkem (*obr. 5:9*). Podle posudku restaurátora A. Šumbery to znamená, že prsten buď nebyl nošen vůbec nebo jen výjimečně. Domnívám se, že kámen byl původně součástí jiného šperku. Z nějakého důvodu byl kámen (králem) ceněn tak, že byl vsazen do nově vyrobeného prstenu, který byl pak dán panovníkovi do hrobu.

ANNA JAGELLONSKÁ (1503-1547)

byla pohřbena se dvěma zlatými prsteny:

a – zlatý prsten se zesíleným středem, uzavřený, tyčinková obroučka, horní část zesílená a rozšířená, v ní je vsazena krůpěj čirého skla, zespodu podložena bílou hmotou (hmota je vidět v otvoru na vnitřní straně, p. 1 mm – asi látka), p. 16-17,5 mm, s. 2 mm. Ve skle je zataveno znamení oka – v bílém kroužku černý střed (*obr. 6:1*). Znamení oka je ve Středomoří dodnes považováno za ochranu proti uřknutí, proto D. Stará připouští jeho původ v Benátkách, avšak na základě složení zlata klade vznik prstenu jako celku do Čech (*Stará 1997, 277*).

b – zlatý prsten s očkem, tyčinková obroučka v horní polovině zdobená jemně provedeným plastickým vegetabilním ornamentem (*obr. 5:10-12*). Korunku tvoří květ ze čtyř zlatých plátků, vyzvednutý nad obroučku, v němž je vsazen rubín. Prsten byl původně větší, pravděpodobně uzavřený kroužkový, na ruku Anny Jagellonské byl upraven přestřípnutím a přeložením konců. Nynější p.16-17,5 mm, s. 2 mm.

RUDOLF II. (1552-1612)

měl na ruku tři prsteny:

a – dřevěný kroužkový uzavřený prsten plátovaný zlatým plechem, obroučka tvaru prostého kroužku uvnitř plochého, okraje zlatého plátu zahnuté dovnitř. V polovině prstenu už dřevo zteřelo a vypadalo (*obr. 6:2*), p. 17,5 mm, s. 3,5 mm.

b – nefritový prsten, tvaru prostého širokého kroužku uvnitř plochého, vně lehce vypuklého (*obr. 6:3*). Kámen je nezvykle tmavě zelený, p.18 mm, š. 9 mm.

c – zlatý kroužkový uzavřený prsten (*obr. 3; 6:4*), masivní obroučka polokruhového průřezu, p. 18 mm, š. 4 mm, se čtyřmi drahokamy vsazenými ve čtverhranných montážích – diamantem (*obr. 6:5*), rubínem (*obr. 6:6*), smaragdem (*obr. 6:7*), a kamenem dnes neurčité barvy, podle B. Bukovinské safírem (*Bukovinská 1997, 286*), podle určení P. Burdové

⁵ Za jejich zapůjčení děkuji M. Bravermanové a za cenné rady ohledně technologie A. Šumberovi. Za určení drahokamů děkuji P. Burdové.

křišťálem s modrou podložkou (obr. 6:8). Povrch obroučky mezi kameny je vyplněn zlatými segmenty pokrytými vrstvičkou emailu, v níž zlatě vystupují čtyři znamení zvěrokruhu. Držíme-li prsten „naležato“ tak, abychom mohli číst jména vyrytá uvnitř od počátku popisu, vyznačeného svislou ryskou, čteme nejprve jméno ANAEL a na povrchu naproti němu vidíme vsazený téměř plochý „modrý“ kámen, k němuž je hlavou obrácen Kozoroh zobrazený jako tvor s hlavou, hrudí a předními nohama kozorožka a s tělem a ocasem hada (obr. 6:9). Tmavomodrý email oprýskal v horní a zadní části pole. Pootočením proti směru hodinových ručiček čteme uvnitř jméno GABRIEL a vně vidíme znamení Vah vyobrazené jako váhu v rovnovážné poloze, se svislým jazýčkem a ornamentálně vykrouženými rameny, pravé je korunováno zlatým trojúhelníkem a levé oválem (obr. 6:10). Tmavozelený email je místy oprýskaný. Vlevo je vsazen plochý smaragd, jehož barva je díky zlatému obložení sytě tmavozelená. Při dalším pootočení čteme uvnitř jméno MICHAEL a na povrchu vidíme znamení Raka, zobrazeného jako zřetelný rak říční, hlavou vlevo (obr. 6:11). Bílý email je oprýskaný vpravo nahoře, v menší míře i dole. Vlevo je vsazen plochý rubín, jeho barva je rovněž díky zlatému obložení krvavě rudá. Po posledním pootočení přečteme uvnitř jméno URIEL a vně vidíme znamení Vodnáře, zobrazeného v podobě tvora s kentaurím předkem a hadí zadní polovinou těla, zakončenou trojčipým ocasem (obr. 6:12). Je obrácen čelem k rubínu a v jediné vyobrazené ruce drží něco, co by asi mělo být obrácenou vázou. Zelený email je oprýskaný v levé horní části pole. Mezi ocasy obou bájných tvorů je vsazen diamant, vybroušený do komolého jehlanu a vystupující tak na rozdíl od ostatních plochých drahokamů výrazně nad povrch prstenu. Přímo naproti diamantu čteme závěrečné slovo nápisu (snad zkratka?) AGLA (obr. 3:E).

Je zřejmé, že žádný z Rudolfových prstenů nebyl pouhou ozdobou, každý měl svůj symbolický význam, jak to odpovídá osobnosti císaře – vyznavače tajných nauk. Zároveň je pozoruhodné, že císařův klenotník se odvážil místo nepochybně objednaného safíru dát do prstenu lacinou náhražku.

1.5. PRSTENY ZE SBÍRKY STAVITELE K. FIALY

Údaje o těchto prstenech jsou vypsány z evidenčních karet, fyzicky nebyly nalezeny, a proto s nimi nelze dále pracovat. Většina je zřejmě novověká až recentní.

1951 – prsten mosazný, se skleněným očkem, p. 20 mm. Tereziánské křídlo.

2006 – prsten mosazný, „*páska navenek profilována do žlábků, v obrubě pro kámen přelomený*“, p. 22-25 mm (deformovaný). Na Valech nad Krečmerem.

2028 – prsten z kulatého drátu, místo kamene dvě otřelá srdíčka, p. 22 mm. III. nádvoří u románského kostelíka.

2029 – prsten „*stočený z pásků ke kameni se rozšiřujícího do objímky pro kámen*“, p. 22 mm. III. nádvoří u románského kostelíka.

2055 – prsten mosazný, pečetní plocha obdélníková 20x18 mm, skosené rohy, hladká, p. 26 mm, š. 6 mm. Pečetní štítek uvolněný, mosazný, na líci v rýhovém rámečku mezi dvěma zkříženými větvíčkami znak vysoké boty a písmena I.B. Na dvorku u věže Mihulky.

2066 – prsten mosazný, litý pásek rozšiřující se k okrouhlé ploše p. 12 mm, zdobený květinovým ornamentem litým, p. 25 mm. Dolní Jelení příkop.

2067 – prsten splétaný z tordovaných drátků „*s kamenem obdobně provedeným, zadní část pásku omotána nití*“, p. 20 mm. Dolní Jelení příkop.

2068 – prsten tenký, s obroučkou pro kámen, p. 18 mm. Dolní Jelení příkop.

2069 – prsten ze čtyřhranného pásku, p. 22 mm. Dolní Jelení příkop.

2081 – prsten mosazný, se srdíčkem v ornamentálním orámování, p. 19-21 mm. Ze zdíva pod severní hradební zdí v Dolním Jelením příkopu.

2193 – prsten mosazný, se skleněným očkem, p. 20 mm. Královská zahrada.

2212 – prsten nahoře s „*rozšířenou ploškou bez ozdob*“, p. 22 mm. Dolní Jelení příkop.

2213 – prsten mosazný, obroučka s. 2 mm, p. 24 mm. Dolní Jelení příkop.

2. TŘÍDĚNÍ PRSTENŮ

Při pokusu o třídění prstenů si můžeme vybírat mezi různými kritérii: pro výrobce je důležitý materiál a technologie, pro kupce cena (vycházející v podstatné míře z materiálu a vynaložené práce) a účel, pro archeologa to bývá stejně jako u jiných předmětů tvar. Tvar prstenu z jakéhokoliv materiálu je dán jeho určením k nošení na prstě, základním prvkem každého prstenu je tedy obroučka. Obroučky se liší průřezem a silou, případně šířkou.

Nejčastějším materiálem k výrobě prstenů byl kov, ve vrcholném středověku přistupuje i sklo. Byly-li prstýnky dřevěné, až na výjimky (prsten Rudolfa II.) se nedochovaly. Z Pražského hradu zatím nemáme ani žádný kostěný prsten (známý např. z ženského hrobu ze Staré Boleslavi, 11. stol.; *Boháčová 2000*, 195). Stejně výjimečný je nález prstenu z polodrahokamu (rovněž z hrobu Rudolfa II.).

Tvar obroučky samozřejmě vychází z použité suroviny a technologie jejího zpracování. Nejpestřejší škálu technologií umožňuje použití kovu. Dřevo a kost lze pouze dlabat, vyřezávat a soustružit, sklo odlévat nebo táhnout. Podle toho, zda bylo použito plechového pásku, drátu nebo tyčinky, může být průřez plochý (prstény páskové z plechu), kruhový, oválný nebo elipsovitý, uvnitř plochý a vně mírně až polokruhově vypuklý, hraněný, nebo se může měnit od koruny prstenu k jeho dolní části. Podle toho, zda byl prsten vytepáván nebo odléván, je obroučka otevřená či uzavřená. Výzdobné a v některých případech i funkční motivy (u pečetních prstenů) se soustřeďovaly na horní, viditelnou část prstenu, která proto byla rozšiřována až do štítkovitých tvarů, zesilována nebo na ni byly pájením připojovány terčíky nebo objímky pro vsazení očka. Vzniklé plochy byly různými technikami zdobeny. Jednoduchá geometrická výzdoba (včetně písma) mohla pokrývat celou obroučku, což se uplatňovalo zejména u páskových prstenů (obr. 3:D, E, 4). Od renesance se na nalezených prstenech často objevuje kombinace očka s jinými typy výzdoby pokrývajícími horní polovinu obroučky.

Tím se dostáváme k otázce ceny: je samozřejmé, že prstény z nejdražšího kovu – zlata, byly zdobeny nejnáročnějšími technikami a nejvzácnějšími kameny, protože měly reprezentovat svého majitele. Na Pražském hradě byly nalezeny buď jako ztracené předměty v sídlištních vrstvách, nebo záměrně uložené v hrobech urozených osob, panovníků nebo abatyšů. Naopak prstény z obecných kovů – bronzu a jiných slitin – byly určeny spíše nezámožným lidem a byly zdobeny nejčastěji jednoduchým rytím nebo skleněnými očky. Takové byly všechny prstény z pohřebiště na Loretánském náměstí i většina prstenů pocházejících z ostatních poloh. Bohužel zde chybí střední stupeň, prstény stříbrné. Vzhledem k pouze relativnímu srovnávání cen se odvážím vyslovit pouze dohad o ceně prstenů skleněných – vzhledem k jejich řídkému výskytu usuzuji, že nepatřily k levnému zboží a jejich ceny se asi spíše pohybovaly ve střední hladině.

Co se týče účelu prstenů (snubní, magická ochrana, čistě okrasný), o těch se většinou můžeme jen dohadovat. U většiny prstenů se jistě pojil „praktický“ účel s okrasným.

Nápisy, motivy křížků a asi také barva očka, respektive druh kamene měly pro naše předky význam nejen okrasný, nýbrž i ochranný a symbolický, jak to vyjádřil nápis na prstenu z Polska „dík prstenu mizí bázeň“ (*Kóčka-Krenz 1993*, 120). Účel je jasný pouze u prstenů pečetních, téměř jistě lze účel ochranný předpokládat u prstenů s motivem rytého křížku nebo s nápisem se jmény svatých a také u prstenu s motivem oka. Svůj zvláštní význam, pravděpodobně hlavně magický, měly všechny tři prsteny Rudolfa II., bezpochyby vyráběné na zakázku podle osobního horoskopu císaře a učení okultismu a hermeneutiky (*P. Gouk 1977*, 231).

Archeologické třídění prstenů vychází většinou z tvarových rozdílů. V Čechách *Z. Krumphanzlová (1974, 61-63)* uvedla několik ojedinělých prstenů luxusnějších a prosté prsteny, které se vyskytly ve více exemplářích, rozdělila na páskové, pletené, se štítkem, se skleněným očkem a skleněné. Na její třídění navázal *B. Nechvátal (1999, 129-131)*, který na pohřebišti z 12. stol. v Radomyšli rozlišuje skupinu I – ploché páskové (celkem 25 ks), jejichž podskupinu tvoří prsteny uprostřed rozšířené, se zužujícími se konci, II – tyčinkové (1 ks), III – pletené (2 ks), IV – s kruhovým terčíkem (2 ks), V – se skleněným očkem (2 ks), VI – skleněné (2 ks). Z blízkého zahraničí sepsala prsteny z pohřebišť, pokladů i sídlišť, hradišť a měst z Polska a oblastí Polabských a Pobaltských Slovanů *H. Kóčka-Krenz (1993, 114-125)*. Její práce je pro nás přínosná proto, že její časový záběr sahá až do 14. stol. a typy jsou lépe definovány, protože vycházejí z početnější základny. V zásadě je však lze ztotožnit s typy prstenů, vyskytujícími se i u nás: její prsteny z *drutu* jsou naše tyčinkové (pro průměry pod 2 mm je označení drát lepší), *skręcane z kilka drutów* jsou totožné se splétanými, *taśmowate* jsou páskové, z *tarczką* je s terčíkem a z *oczkiem* s očkem. Polský typ Orszymowice se u nás nevyskytuje a skleněné prsteny autorka neuvádí. Ze vzdálenějšího zahraničí zpracovala početný soubor prstenů z Novgorodu *M.V. Sedova (1981, 123-144)*. Rozlišuje prsteny vité, odpovídající našim splétaným, od prstenů pletených, které se u nás nevyskytují, prsteny destičkovité, jež odpovídají našim páskovým se štítkem, prsteny se štítkovitým středem, což jsou naše terčovitě, prsteny pečetní a konečně prsteny s vložkou, tedy s očkem. Třídění *B. Dostála (1966, 57-58)* a *V. Hrubého (1955, 267-270)*, zaměřené na Moravu v 9. stol., ztrácí pro Čechy 11. i následujících staletí na významu, protože typy honosných velkomoravských prstenů ani prosté velkomoravské prsteny se štítkem zdobeným vybíjením nejsou v Čechách odpovídajícím způsobem zastoupeny.

Při srovnávání různých třídění se zkoumaným souborem jsem dospěla k rozdělení prstenů z Pražského hradu do vlastní modifikace systému *H. Kóčky-Krenz*, v níž používám kombinaci kritérií tvarových, technologických a materiálových.

Typ 1 – prsteny kroužkové, vyráběné z drátu až tyčinky kulatého až polokruhového průřezu. Zdá se, že ve starším období (11.-13. stol.) byly otevřené, s konci přeloženými podle velikosti prstu nositele (LN-12912, LN-12918 a PHIIIN-11546). Všechny byly nalezeny v hrobech, jen jeden byl zdobený příčnými rýžkami. Náročnější uzavřené, vyráběné litím, se vyskytují později (mosazné novověké JÍZ-13304, LN-12964b).

Typ 2 – prsten splétaný (vhodnější termín než pletený, který označuje jiný typ, viz výše), s otevřenými konci (LN-12750).

Typ 3 – prsteny páskové, včetně varianty s rozšířeným středem a zužujícími se konci. Jako podtyp by sem mohly patřit velkomoravské štítkové prsteny. Jejich plocha bývá zdobená rytím nebo tepáním, variantou výzdoby jsou podélné-oběžné rýhy (*B. Dostál 1965* je považuje za zvláštní typ). Šířka zpravidla větší než 3 mm, průřez rovný, prohnutý nebo mírně ven vypuklý (LN-12748, LN-12831, LN-12834, LN-12872, LN-12931, PHSV-107).

Platí pro ně totéž co pro typ 1 – ve starším období byly otevřené, později byly vyráběny prsteny uzavřené (mosazný PHLP-282). U zlatého prstenu PHJN-3159 a u MAL-12582 není jisté, zda nechybí koruna.

Typ 4 – prsteny štítkovité, lité, s obroučkou ze zploštělé tyčinky zužující se od štítku k dolnímu konci (LN-12879 a LN-13010, některé prsteny benediktinek z baziliky sv. Jiří).

Typ 5 – prsteny s terčíkem, připojeným k obroučce lepením, později pájením (K 475). V souboru z Pražského hradu je zastoupen hlavně novověkými prsteny benediktinek od sv. Jiří. Domnívám se, že k nim patřily i prsteny PHIIIN-10331 (zachovaný zlomek připomíná více terčík než podložku pod očko) a LN-12987 (k nápisu si lze snáz představit terčík s rytým křížkem než barevné očko).

Typ 6 – se zesíleným středem, uzavřené lité, střed tvoří plošku zdobenou rytými ležatými křížky (LN-12848, LN-12857, LN-12861).

Typ 7 – prsteny s očkem, obroučka úzká pásková, z drátu nebo z tyčinky různého průřezu, očko vsazované do butonu bylo zpočátku lepeno na seříznuté roztepané konce obroučky (LN-12868a, b, PHIIIN-10423, PHIVN-12144, PHJN-5473 a pravděpodobně také LN-12964a, protože ke květinovému motivu na obroučce se hodí barevný kámen po vzoru zlatých renesančních prstenů), později bylo vsazované přímo do zesílené nebo složitě tvarované horní části prstenu (PHJN 3454). Tak byly zasazovány také drahokamy do zlatých prstenů (PHIIIN-12587, PHY-73, PHZVT-173, PHJN-5114). Kámen z prstenu Přemysla Otakara I. byl samozřejmě zasazen technicky dokonalým způsobem již koncem 12. nebo v první třetině 13. stol. Do této skupiny mohly patřit i některé další, u nichž se dochovala jen obroučka s ploškami upravenými pro nalepení terčíku nebo očka (LN-12805, LN-12913, LN-13008, PHLP-312, PHJN-713).

Typ 8 – pečetní prsteny, masivní pánské se středem zesíleným v kruhovou plochu nesoucí negativ pečetního obrazu, v případě toho souboru novověké (PHIIIN-10984, PHSZK-13357).

Typ 9 – prsteny skleněné. Tvarově by patřily k prstenům s terčíkem, neboť také jejich štítek-terčík byl natavován na obroučku (PHTK-12380, PHTK-378, oba z Tereziánského křídla). Skleněné kroužky velmi malých průměrů (pod 13 mm) považuji za vlasové kroužky (též *Nechvátal 1999*, 131), a proto je zde neuvádím.

Zdůrazňuji, že při stavu, v němž bývá většina kovových prstenů nalézána (kromě inertního zlata), je často obtížné prsten zařadit k určitému typu. Platí to zejména v častém případě nálezů samotné obroučky s rozšířenými ploškami, kdy nelze rozhodnout, zda na nich byl nalepen nebo naletován buton s očkem nebo terčík. Je třeba mít na mysli, že třídění je hlavně pomůckou pro naše zpracování nálezů, i když se snažíme přiblížit se co nejvíce stavu v době vzniku a nošení předmětů.

3. DATOVÁNÍ PRSTENŮ

Prsteny se na pohřebišťích vyskytují řídce (oproti např. záušnicím) a samy o sobě nejsou vhodnou pomůckou pro datování (*Nechvátal 1999*, 129), musíme proto k jejich časovému zařazení využívat jiné pomůcky – lépe datovatelné předměty nalezené v jednom celku s prstenem, pomocné vědy historické, stratigrafii, atd.

Dva prsteny uvádí *I. Borkovský* spolu s mincí, avšak ani v jednom z případů mince prsten nedatuje. U tyčinkového prstenu LN-12872 nalezeného s mincí Vladislava II. z období jeho vlády (1158-1172) je jejich společný čas uložení (či ztráty) nejistý – oba

předměty nebyly nalezeny v hrobě, ale mezi hroby. Podobně je tomu u tyčinkového prstenu LN-12834 z hrobu č. 196, v němž byl v zásypu nad kamennou pískovcovou deskou hrobu nalezen malý groš Rudolfa II. z r. 1578, který asi nepatří k obsahu pohřbu.

Pomocí záušnic jsou datovatelné z celého souboru pouze tři prsteny ze dvou hrobů. Páskový prsten LN-12831 z hrobu LN-192 je datován záušnicí o průměru 19 mm a tloušťce 3-4 mm do 11. stol. a patří tak k nejstarším na pohřebišti. Prsteny s očky LN-12868a,b z hrobu LN-264 jsou datovány velkými záušnicemi a závěsnými kruhy o průměrech 6-7 cm do konce 12. stol. až první poloviny 13. stol.

V dalších dvou případech jsem se pokusila hledat pomoc u jiných oborů, ovšem nepříliš úspěšně. Barevný ornament na prstenu s očkem LN-12964a je podle posudku P. Matějovičové z Uměleckoprůmyslového muzea v Praze renesanční nebo pseudorenesanční. Prsteny LN-12964 a,b byly oba nalezeny ve sklepě jednoho ze zbořených domů na Loretánském náměstí, o nichž jsou písemné zprávy ze 2. poloviny 15. a z 1. poloviny 16. stol. (*Lorenc - Tríska 1980, 25*).

Písmo na prstenu LN-12987 vyhodnotil J. Roháček z Ústavu dějin umění AV ČR jako kapitálu, která u nás končí v první třetině 13. stol. a znovu se objevuje na Moravě od konce 15. stol., v Čechách až po r. 1547. To ovšem problém datace prstenu neřeší: mohl být jak ze zničeného hrobu (pak by přicházelo v úvahu starší datování), tak ztracen v pozdější době. Vzhledem k téměř totožným nápisům na prstenech benediktinek JK-13948a,b se přikláním k pozdějšímu původu.

Bohužel naděje, že by bylo možno použít k datování analogií s prsteny z historických sbírek Národního muzea se ukázala lichou, hlavně proto, že sbírka není dosud zpracovaná a také pro většinou chybějící nebo nedostatečné údaje o původu prstenů.⁶

Stratigraficky datovány jsou pouze některé prsteny z novějších výzkumů, případně ze zpracovaných starých výzkumů. Prsten s očkem PHIVN-12144 pochází z románského domu na IV. nádvoří z první poloviny 13. stol. (*Frolík 1987, 190*). Bronzový korodovaný prsten z Lobkovického paláce PHLP-312 byl nalezen ve vrstvě ze 2. poloviny 12. až 1. poloviny 13. stol. (*Durdík - Frolík - Chotěbor 1999, obr. 17/5, str. 41*), zlatý prsten s ametystem PHJN-5114 a bronzový PHJN-5473 jsou ze zemnic z 1. poloviny 13. stol. (*Hlášení o výzkumu č.j. 3818/89* a ústní informace autora výzkumu J. Frolíka), páskový prsten PHSV-107 je datován do 13. stol. (*Boháčová - Frolík - Tomková - Žegklitz - Petříčková 1988, 143*). V 2. polovině 16. stol., případně na počátku století 17. byly na Jiřském náměstí ztraceny prsteny zlatý a bronzový PHJN-3159 a PHJN-3454 (*Hlášení o výzkumu č.j. 2496/87*), na jižní terase byl ztracen zlatý prsten s křišťálem PHZVT-173 (*Chotěbor - Frolík 2003, obr. na str. 268*) a v Kanovnické ulici zlatý prsten s křišťálem PHY-73 (*Frolík - Žegklitz - Boháčová 1988, 43-56*).

Skleněný prsten PHTK-137 datují střepy nalezené s ním ve vrstvě rámcově do 11.-12. stol. To odpovídá výskytu skleněného prstenu v Radomyšli (*Nechvátal 1999, obr. 101*). Analogicky lze snad datovat i prsten PHTK-12380; možnost pozdějšího datování připouští v Praze na Klárově nalezený skleněný prsten se zlomkem štítku z 2. poloviny 13. stol. (*Černá 1981, 394*).

Rámcově dobou pohřbívání na příslušném pohřebišti lze datovat prsteny PHIIIN-11538 (ztracený) a PHIIIN-11546 kroužkový z hrobů na III. nádvoří do 11.-13. stol.

Některé z prstenů se můžeme pokusit datovat pomocí analogií. Prsten splétaný ze dvou drátků pochází z hrobu mladšího horizontu z pohřebiště v Praze - Motole, tedy z 11. stol. (*Frolíková-Kalischová 2000, 242; Kovářik 1991,66*), na pohřebišti ze 12. stol. v Radomyšli se našly dva prsteny splétané rovněž ze dvou drátků (*Nechvátal 1999, 130*). Splétaný prsten LN-12805 z Loretánského náměstí lze tedy snad zařadit rovněž do 11.-12. stol.

Přistupme nyní ke shrnutí problematiky datování podle jednotlivých typů. Páskové prsteny otevřené jsou nejčastěji se vyskytujícím typem na mladohradištních pohřebištích v Čechách, např. právě v Radomyšli je jich 24 z celkem 32, v Praze - Motole pět z celkem šesti kusů (*Frolíková-Kalischová 2000, 230-232*). K páskovým otevřeným patří prsteny LN-12748, LN-12831, LN-12834, LN-12872 a LN-12931, z nichž LN-12831 je datován záušnicí na počátek 11. stol. Šířka kovového pásku těchto prstenů se pohybuje od 3 do 4,5 mm. Prsten LN-12831 je zdoben puncovanými kroužky, prsten LN-12931 šikmým přesekáváním mezi podélnými rýhami. Jediný prsten LN-12834 je z pásku vně zaobleného, jinak jsou všechny z plochého plechového pásku. Všechny mají konce rovně useknuté. Tento typ prstenů je nejčastějším typem i na polských pohřebištích a rovněž na pohřebištích belobrdských. Prsten PHSV-107 s rozšířeným středem je stratigraficky datován do 13. stol. Otevřené páskové prsteny z Loretánského náměstí tedy lze klást rámcově do 11.-13. stol.

Jednoduché tyčinkové prsteny se vyskytují průběžně, je to nejjednodušší tvar. Tyčinkovité prsteny otevřené PHIIIN-11546, LN-12912 a LN-12918 byly vyrobeny z drátu o síle 1,5-2 mm, kruhového až polokruhového průřezu, mají přeložené konce.

Prsteny štítkovité, s obroučkou ze silnějšího pásku až zploštělé tyčinky zužující se od štítku k dolnímu konci i uzavřené lité prsteny se zesíleným středem zahrnuje H. Kóčka-Krenz k typu prstenů s terčíkem, které se v Polsku vyskytují po celé zkoumané období. Motiv křížku, ležatého nebo několikanásobného ležatého křížku je nejčastější výzdobou těchto polských štítkových prstenů (*Kóčka-Krenz 1993, 120*). Analogický prsten pochází z Podlažic na Chrudimsku, kde je datován dobou trvání tamního kláštera mezi lety 1159-1420 (*Frolík 1984, 17, obr. 7/7*). V Radomyšli a ani ve vrstvách Pražského hradu se podobné prsteny nevyskytly až do 1. poloviny 13. stol., soudím proto, že prsteny z Loretánského náměstí by mohly patřit do období od 2. poloviny 13. až do počátku 15. stol.

Prsteny se skleněným očkem se na motolském pohřebišti, končícím v 11. stol., nevyskytly, na radomyšlském pohřebišti ze 12. stol. byly nalezeny dva (*Nechvátal 1999,131*). Dva z prstenů s očkem z Pražského hradu jsou stratigraficky datovány do druhé poloviny 12. a do 13. stol., dva z Loretánského náměstí záušnicemi do téže doby. H. Kóčka-Krenz považuje prsteny s očkem přímo lepeným za starší typ těchto prstenů (*Kóčka-Krenz 1993, 122*) a datuje je od 11. do počátku 14. stol., přičemž nejčastější podle ní byly ve 12.-13. stol., prsteny s očkem vsazeným do otvoru nebo do zahloubení v kuželovité zesíleném středu obroučky se v Polsku objevují od 12./13. stol. (*Kóčka-Krenz 1993, 123*). U nás se v jednoduchém provedení v obecném kovu zřejmě začínají objevovat od 12. stol. a v pozdějších stoletích se zdají být nejčastějším typem, což se na Pražském hradě potvrzuje. Podle nich můžeme šest prstenů typu s nalepovaným očkem nebo terčíkem (rytý terčík je technologicky jednodušší než vsazení skleněného očka) z Loretánského náměstí datovat stejně, nelze však vyloučit přesah do pozdějších století.

Oba pečetní prsteny z Pražského hradu i většina prstenů uzavřených jsou zřejmě většinou mladší než 16. stol.

⁶ Děkuji za laskavé konzultace P. Matějovičové z Uměleckoprůmyslového muzea, J. Roháčkovi z Ústavu dějin umění AV ČR a D. Stehlíkové a L. Sršňovi z Národního muzea v Praze.

4. ZÁVĚR

Celkově lze konstatovat, že analyzovaný soubor prstenů z Pražského hradu a okolí se rozpadá do dvou časových skupin: starší, zahrnující prsteny z 11. až 13. stol., a mladší, od 16. stol. do 18. století. Starší skupina obsahuje (kromě prstenu krále Přemysla Otakara I. a prstenu s ametystem z palácového dvorku) prsteny z bronzu nebo jeho slitin, jednoduše zdobené, zřejmě šperk neurozených lidí. Mladší skupina obsahuje solitéry, mezi nimiž jsou i exempláře ze zlata.

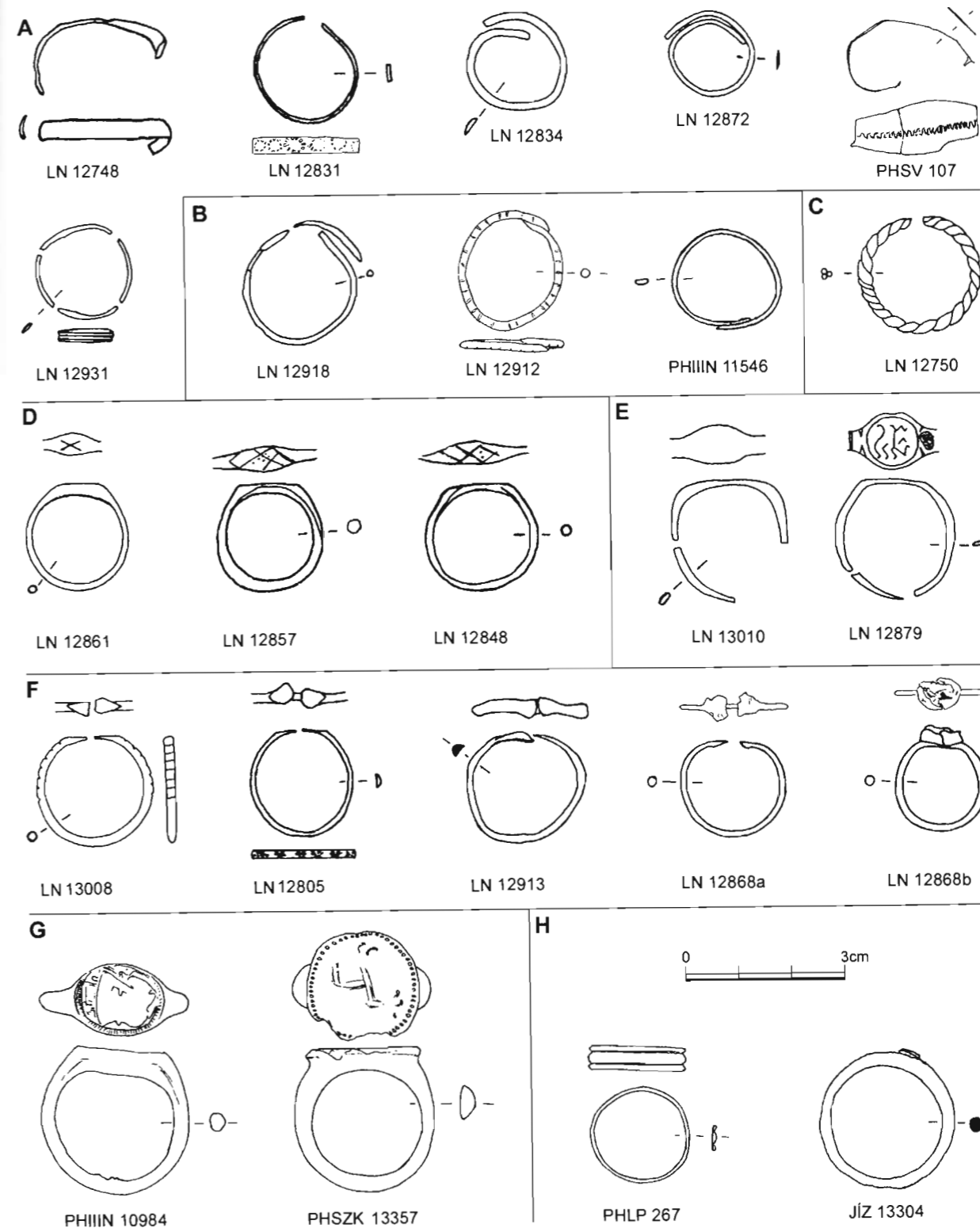
Při pokusu o zhodnocení souboru prstenů nalezených v archeologických situacích na Pražském hradě a v jeho okolí musíme brát v úvahu nálezy vrstev ze 14. a 15. stol., které byly na hradě zničeny při vyrovnávání terénu pro novou výstavbu ve století 16. (to bylo opakovaně konstatováno v zápisech z komisí hodnotících jednotlivé výzkumné sezóny). Časovou mezeru nepřeklenou hroby z Loretánského pohřebiště, jejichž datování je při absenci milodarů nejisté. Vědoma si této skutečnosti upozorňuji na tři nápadné jevy:

1) převahu otevřených prstenů v raném středověku a uzavřených v pozdním středověku a novověku. Situace může být zkrácena tím, že ze staršího období máme (až na dvě výjimky) jen prsteny jednoduché, lidový šperk, kdežto z pozdějšího známe i ty cenné, ztracené a nalezené v sídlištních vrstvách. Přesto je vývojová tendence k širšímu používání uzavřených obrouček patrná i na prstenech s očky (nebo terčíky), z nichž ty starší jsou jakýmsi technologickým přechodem: otevřená obroučka je uzavřena nalepením butonu s očkem (nebo terčíkem). Co k této změně vedlo, se můžeme jen dohadovat. Pravděpodobně jde o pokrok ve šperkařství, kdy již všichni klenotníci zvládli složitější technologii výroby v souvislosti se vznikem měst a řemeslnických cechů, možná se uzavřené prsteny staly oblíbenějšími, protože u nich hrozilo menší nebezpečí ztráty, což převážilo nad tou výhodou otevřeného prstenu, že se jeho konce daly přeložit přesně na obvod prstu nositele/nositelky.

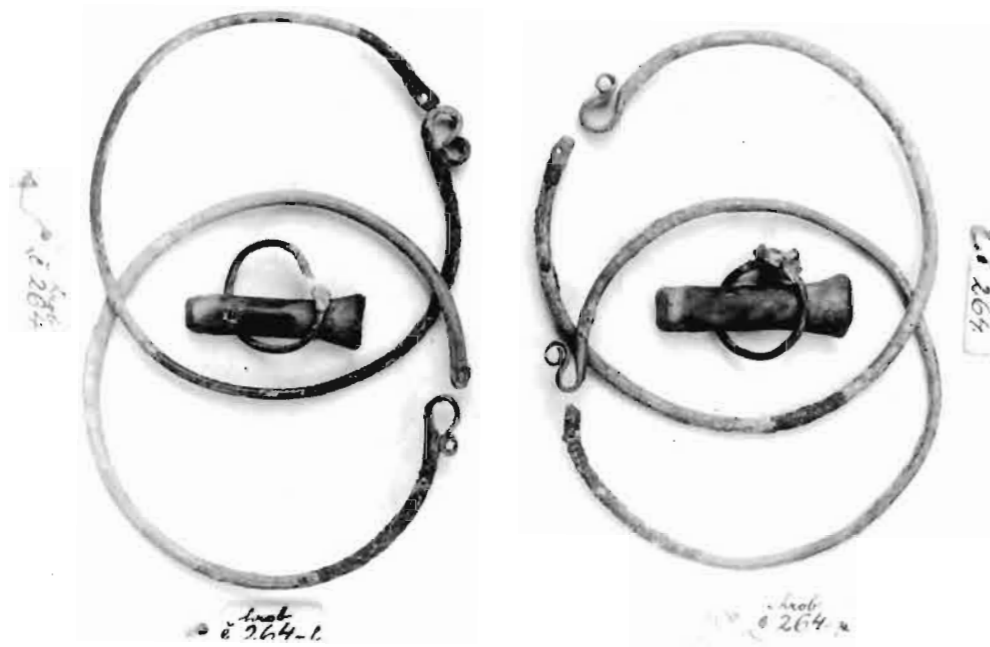
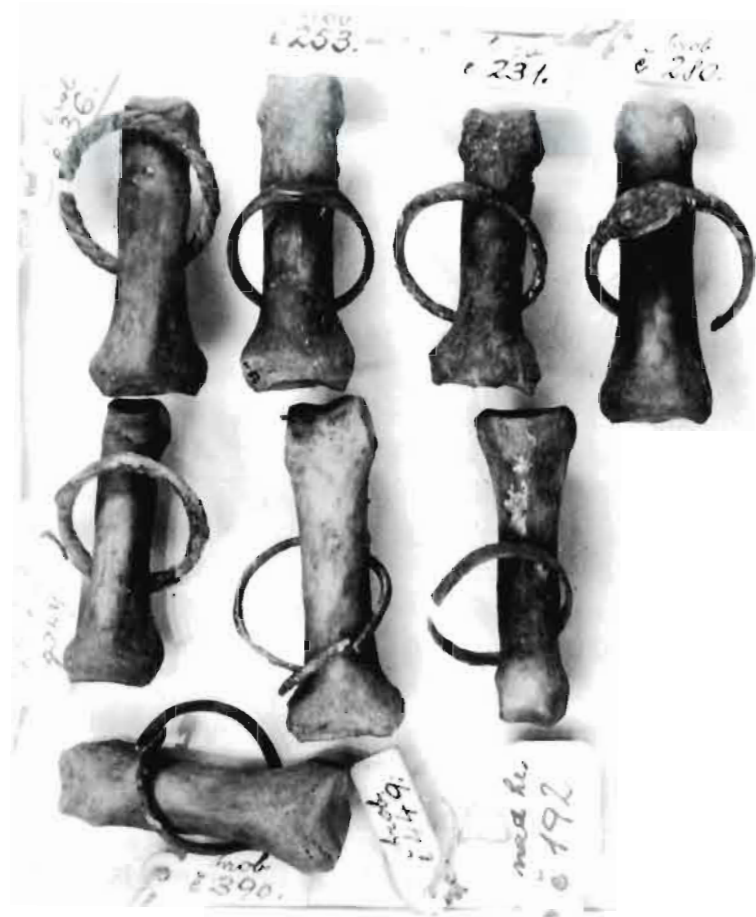
2) průměry prstenů – v dnešní době jsou prsteny s průměrem pod 16 mm považovány za dětské, nad 20 mm zase za mužské. Vezmeme-li v úvahu známou skutečnost, že lidé minulých staletí byli menší než my, jsou pochopitelné průměry prstenů 17-18 mm u Přemysla Otakara I. a 16-17,5 mm u Rudolfa II. Naproti tomu prsteny jeptišek z doby baroka se už velikostí blíží dnešní populaci. Nápadná je však převaha malých průměrů u všech ztracených zlatých prstenů. Provokuje úvahy, zda je nosily dospívající dívky, které, nevážíce si jejich ceny, je pak občas lehkomyšlně ztrácely. Naopak oba pečetní prsteny mají velké průměry a patřily nepochybně mužům.

3) nápadný nárůst počtu zlatých prstenů s drahokamy a další výzdobou ve druhé polovině 16. a na počátku 17. stol. Byly nalezeny čtyři, zatímco za celé období od 11. do 13. stol. byl nalezen jediný zlatý prsten, a to ještě relativně skromný (nezapočítávám sem prsteny z panovnických hrobů). Snad v tomto nárůstu můžeme hledat odraz úzkých kontaktů habsburského dvora se Španělskem, tehdejší světovou velmocí.

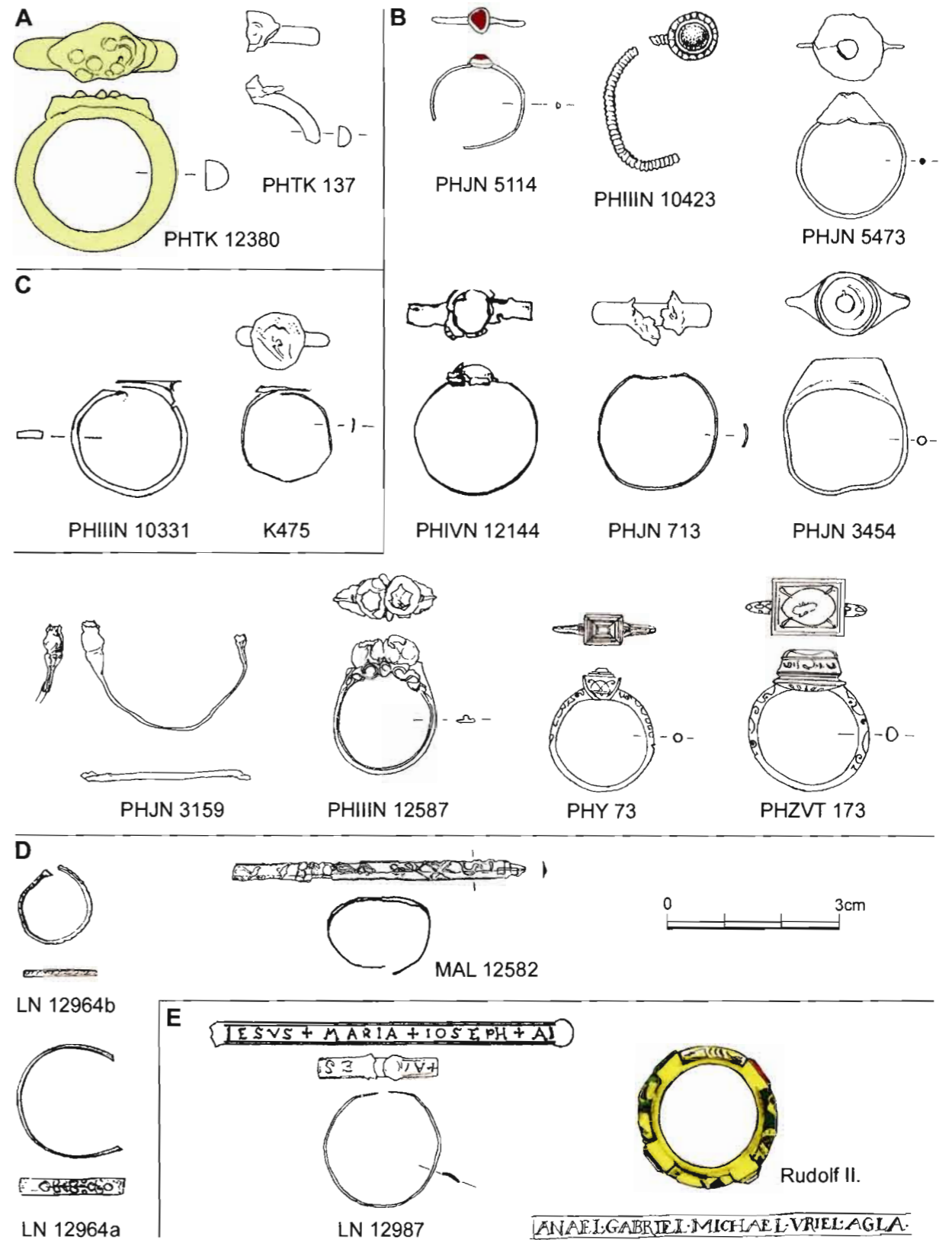
Přehlédneme-li soubor prstenů z Pražského hradu jako celek, je zcela zřejmé, že představuje jedinečný průřez vývojovou řadou prstenů v průběhu téměř tisíciletí.

Obr. 1: Raně až vrcholně středověké prsteny: A – páskové; B – jednoduché kroužkové; C – spletané; D – se zesíleným středem; E – štítkové; F – s očkem. Novověké prsteny: G – pečetní; H – jednoduché kroužkovité s uzavřenou obroučkou.
Abb. 1: Früh- und hochmittelalterliche Fingerringe: A – bandförmige Fingerringe; B – einfache offene Fingerringe; C – geflochtene Fingerringe; D – Fingerringe mit verstärktem Mittelteil; E – schildförmige Fingerringe; F – Fingerringe mit Auge. Neuzeitliche Fingerringe: G – Siegelfingerringe; H – einfache Fingerringe mit geschlossener Fassung.

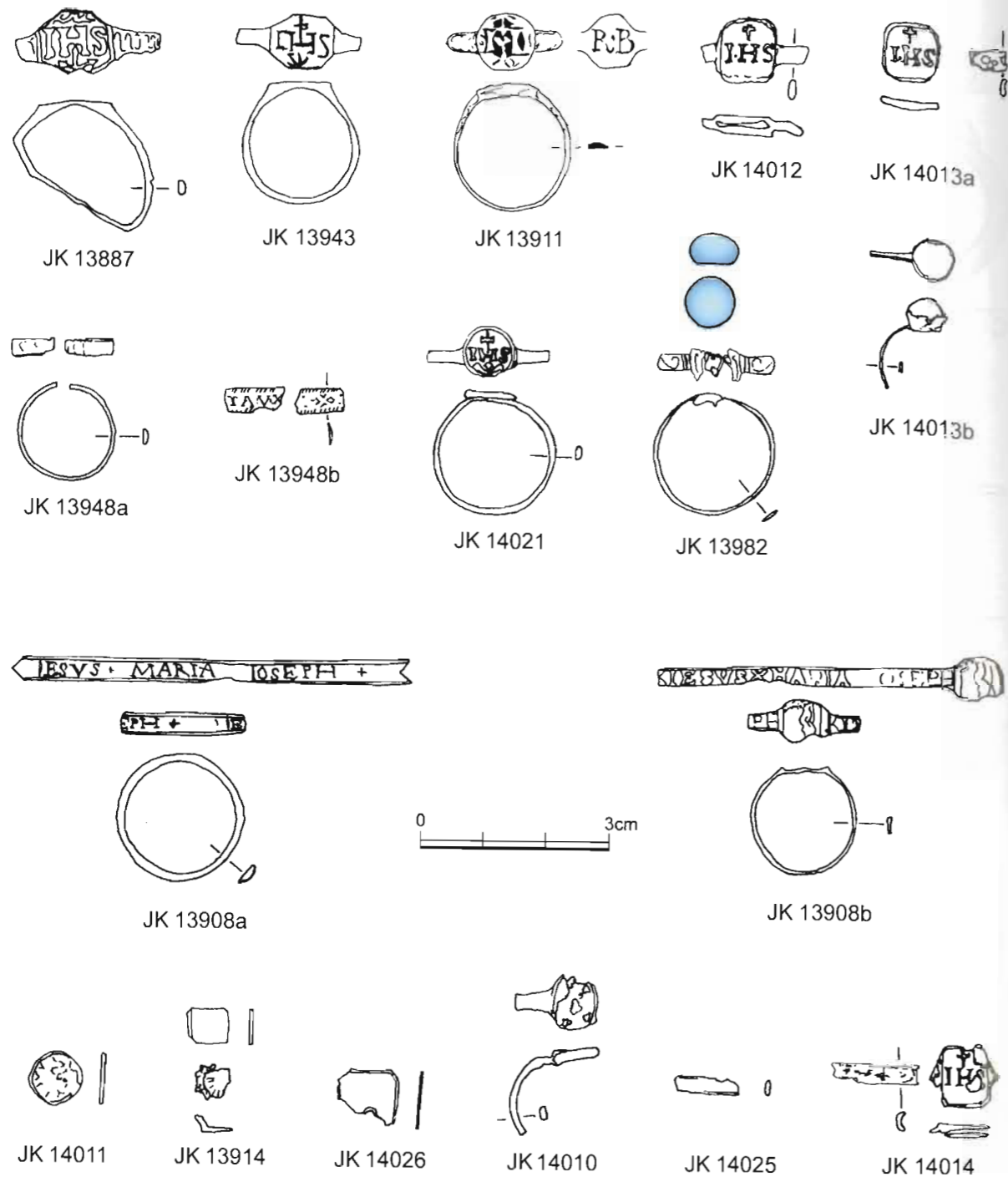

Obr. 2: Původní fotodokumentace I. Borkovského.
 Abb. 2: Ursprüngliche fotografische Dokumentation von I. Borkovský.

Obr. 3: Středověké, novověké a bližšie nedatované prstény: A – sklenené; B – s očkem; C – s terčikom; D – se zdobenou obroučkou; E – s nápisy.
 Abb. 3: Mittelalterliche, neuzeitliche und undatierte Fingerringe: A – Glasfingerringe; B – Fingerringe mit Auge; C – Fingerringe mit Scheibe; D – mit verzierter Fassung; E – mit Aufschriften.

Obr. 4: Prsteny abatyší a řádových sester z hrobů v bazilice sv. Jiří.
 Abb. 4: Fingerringe von den in der St. Georgsbasilika bestatteten Äbtissinnen und Ordensschwestern.

Obr. 5: 1 - Prsten LN-12964a - detail barevné výzdoby; 2 - prsten MAL-12582; 3 - prsten MAL-12582 - detail výzdoby; 4 - prsten PHIIIIN-12587; 5 - prsten PHZVT 173; 6 - prsten PHY 73; 7 - prsten krále Přemysla Otakara I.; 8 - žlutý turmalín v prstenu Přemysla Otakara I.; 9 - podélné rýžky v prstenu Přemysla Otakara I.; 10 - prsten Anny Jagellonské s rubínem; 11 - prsten Anny Jagellonské s rubínem, pohled shora do korunky tvaru květu; 12 - prsten Anny Jagellonské s rubínem, detail vypracované spodní strany korunky ve tvaru okvětních lístků.

Abb. 5: 1 - Fingerring LN-12964a - Detail von der Farbverzierung; 2 - Fingerring MAL-12582; 3 - Fingerring MAL-12582 - Detail der Verzierung; 4 - Fingerring PHIIIIN-12587; 5 - Fingerring PHZVT 173; 6 - Fingerring PHY 73; 7 - Fingerring von König Přemysl Ottokar I.; 8 - Gelber Turmalin im Ring von Přemysl Ottokar I.; 9 - Längsrillen auf der Unterseite des Fingerrings von Přemysl Ottokar I.; 10 - Fingerring von Anna Jagiello mit Rubin; 11 - Fingerring von Anna Jagiello mit Rubin, Blick von Oben auf die Krone in Form einer Blüte; 12 - Fingerring von Anna Jagiello mit Rubin, Detail der Arbeit an der Unterseite der Krone in Form von Blütenblättern.

Obr. 6: 1 – prsten Anny Jagellonské se zesíleným středem s vloženým znamením oka. Dřevěný pozlacený prsten Rudolfa II.; 2 – dřevěný pozlacený prsten Rudolfa II.; 3 – nefritový prsten Rudolfa II.; 4 – zlatý prsten Rudolfa II.; 5 – diamant ve zlatém prstenu Rudolfa II.; 6 – rubín ve zlatém prstenu Rudolfa II.; 7 – smaragd ve zlatém prstenu Rudolfa II.; 8 – křišťál na původně modré podložce ve zlatém prstenu Rudolfa II.; 9 – zlatý prsten Rudolfa II., znamení Kozorooha; 10 – zlatý prsten Rudolfa II., znamení Vah; 11 – zlatý prsten Rudolfa II., znamení Raka; 12 – zlatý prsten Rudolfa II., znamení Vodnáře.

Abb. 6: 1 – Fingerring von Anna Jagiello, verstärkter Mitteteil mit eingearbeitetem Augensymbol, vergoldeter Holzring Rudolfs II.; 2 – vergoldeter Holzring Rudolfs II.; 3 – Nefritfingerring Rudolfs II.; 4 – Goldfingerring Rudolfs II.; 5 – Goldfingerring Rudolfs II. mit Diamant; 6 – Goldfingerring Rudolfs II. mit Rubin; 7 – Goldfingerring Rudolfs II. mit Smaragd; 8 – Goldfingerring Rudolfs II., Bergkristall auf blauer - heute verblasster - Unterlage; 9 – Goldfingerring Rudolfs II., Tierkreiszeichen Steinbock; 10 – Goldfingerring Rudolfs II., Tierkreiszeichen Waage; 11 – Goldfingerring Rudolfs II., Tierkreiszeichen Krebs; 12 – Goldfingerring Rudolfs II., Tierkreiszeichen Wassermann.

DOKUMENTACE:

Borkovský-NZ: Loretánské náměstí. Nálezová zpráva I. Borkovského. Uložena v Archivu oddělení Pražský hrad ARÚ AV ČR Praha.
Deník výzkumu - Lobkovický palác 1978: Uloženo v Archivu oddělení Pražský hrad ARÚ AV ČR Praha.
Deník výzkumu - Jiřské náměstí 1985: Uloženo v Archivu oddělení Pražský hrad ARÚ AV ČR Praha.
Deník výzkumu - Jiřské náměstí 1987: Uloženo v Archivu oddělení Pražský hrad ARÚ AV ČR Praha.
Deník výzkumu - Jiřské náměstí 1989: Uloženo v Archivu oddělení Pražský hrad ARÚ AV ČR Praha.
Deník výzkumu - Tereziánské křídlo 1991: Uloženo v Archivu oddělení Pražský hrad ARÚ AV ČR Praha.
Hlášení o výzkumu č. j. 2496/87: Uloženo v Archivu oddělení Pražský hrad ARÚ AV ČR Praha.
Hlášení o výzkumu č. j. 3818/89: Uloženo v Archivu oddělení Pražský hrad ARÚ AV ČR Praha.
Seznam nálezů I, II, III: Přírůstkové knihy. Uloženy v Archivu oddělení Pražský hrad ARÚ AV ČR Praha.

LITERATURA:

Boháčová, I. 1988: K hradištním pohřebišťům v okolí Pražského hradu – On Slavic-period cemeteries in the vicinity of the Prague Castle, *Castrum Pragense* 1, 125-132.
– 2000: Grab einer Frau aus Stará Boleslav. In: *Wieczorek, A. – Hinz, H.-M. (eds.): Europas Mitte um 1000.* Katalog. Stuttgart, 195.
Boháčová, I. – Frolík, J. – Tomková, K. – Žegklitz, J. – Petříčková, J. 1988: Praha I – Hrad 1987, *Výzkumy v Čechách* 1986, 1987, 143.
Borkovský, I. 1975: Svatojiřská bazilika a klášter na Pražském hradě – Kirche und Kloster St. Georg auf der Prager Burg. Praha.
Bravermanová, M. 2003a: Co se také stávalo s ostatky panovníků – The mortal remains of the rulers. In: *Příběh Pražského hradu – The Story of Prague Castle.* Praha, 196-203.
– 2003b: Kult a hrob sv. Vojtěcha, svatovojtěšské památky – The cult, tombs and relics of St. Adalbert. In: *Příběh Pražského hradu – The Story of Prague Castle.* Praha, 98-102.
Bravermanová, M. – Lutovský, M. 2007: Hroby, hrobky a pohřebišť českých knížat a králů. Praha.
Bukovinská, B. 1997: Tři prsteny z rakve Rudolfa II. In: *Rudolf II. a Praha.* Katalog vystavených exponátů. Praha.
Černá, E. 1981: Skleněné kroužky – prstýnky z Prahy I – Klárova, *Archeologické rozhledy* 33, 393-397.
Dostál, B. 1965: Slovanské prsteny zdobené dvěma vodorovnými rýhami, *SbPFFBU E* 10, 231-252.
– 1966: Slovanská pohřebišť ze střední doby hradištní na Moravě – Slawische Begräbnisstätten der mittleren Burgwallzeit in Mähren. Praha.
Durdík, T. – Frolík, J. – Chotěbor, P. 1999: Stavební dějiny Lobkovického paláce na Pražském hradě ve středověku a raném novověku – Die Baugeschichte des Lobkowitz-Palast auf der Prager Burg im Mittelalter und in der frühen Neuzeit, *Castrum Pragense* 2, 21-111.
Frolík, J. 1984: Archeologické nálezy Chrudimsko (K-T). Chrudim.
– 1987: K poznání obytné zástavby Pražského hradu v 9.-13. století. Neubl. kandidátská disertační práce. Uložena v Archivu oddělení Pražský hrad ARÚ AV ČR Praha.
– v tisku: Pohřebišť na II. a III. nádvoří Pražského hradu. *Castrum Pragense*.
Frolík, J. – Žegklitz, J. – Boháčová, I. 1988: Kanovnická ulice (Canon's street) No 73, *Castrum Pragense* 1, 43-56.
Frolíková-Kaliszová, D. 2000: Pokus o analýzu slovanského pohřebišť v Praze – Motole – Versuch einer Analyse der slawischen Gräberfelds in Prag – Motol, *Památky archeologické* 91, 201-249.
Gouk, P. 1977: Přírodní filozofie a přírodní magie. In: *Rudolf II. a Praha.* Praha – Londýn – Milán, 231-237.
Hrubý, V. 1955: Staré Město. Velkomoravské pohřebišť „Na Valách“ – Staré Město. *Die Grossmährische Begräbnisstätte „Na Valách“.* Praha.
Chotěbor, P. – Frolík, J. 2003: Od smetiště k paláci z pálené hlíny – From a rubbish heap into a terracotta Palace. In: *Příběh Pražského hradu – The story of Prague Castle.* Praha, 264-268.
Kóčka-Krenz, H. 1993: Bizuteria północno-zachodnio-słowiańska we wczesnym średniowieczu – The North-western-Slavonic jewellery in the early Middle Ages. Poznań.
Kovářík, J. 1991: Slovanské kostrové pohřebišť v Praze 5 – Motole – Das slawische Skelettgräberfeld in Prag 5 – Motol. Praha.
Krumphanzlová, Z. 1974: Chronologie pohřebního inventáře vesnických hřbitovů 9.-11. věku v Čechách – Die Chronologie des Inventars aus Dorffriedhöfen des 9. – 11. Jh. in Böhmen, *Památky archeologické* 65, 34-110.
Lorenc, V. – Tříška, K. 1980: Černínský palác v Praze. Praha.
Nechvátal, B. 1999: Radomyšl. Raně středověké pohřebišť – Das frühmittelalterliche Gräberfeld in Radomyšl. Praha.
Sedova, M. V. 1981: Juvelirnyje izdelija drevnego Novgoroda (X-XV vv.). Moskva.
Sláma, J. 1977: Mittelböhmen im frühen Mittelalter, I. Katalog der Grabfunde, Praha.
Sommer, P. 1985: Hradištní pohřebišť v premonstrátské kanonii na Strahově – Das Burgwall-Gräberfeld im Prämonstratenser Kanonikat in Prag – Strahov. *Sborník Národního muzea, Řada A* 39, 193-197.
Stará, D. 1997: Inventář hrobu Anny Jagellonské. In: *Rudolf II. a Praha.* Katalog vystavených exponátů. Praha.
Stehlíková, D. 2000: Fragment eines Fingerringes. In: *Wieczorek, A. – Hinz, H.-M. (eds.): Europas Mitte um 1000.* Katalog. Stuttgart, 530.

POHŘEBIŠTĚ JÍZDÁRNA (ÚVOD)

KATEŘINA TOMKOVÁ

1. STAV VÝZKUMU

Pohřebiště Jízdárna je svými 207 hroby s nejméně 225 pohřby z období poslední třetiny 9. až počátku 11. století největším archeologicky doloženým pohřebištem na předpolí Pražského hradu. Detailní popis dějin výzkumu v prostoru Jízdárny a jejího okolí, rekonstruované popisy hrobů a detailní popisy předmětů publikačně přístupných skupin pohřebiště jsou uvedeny v katalogu (Tomková, v 2. dílu tohoto sborníku). Stručně základní údaje o výzkumech shrnuje *tab. 1*. Geomorfologii terénu, na němž bylo toto pohřebiště založeno, se podrobně věnuje I. Herichová (v tomto sborníku). Novověkým horizontem pohřbívání o zhruba 50 hrobech se zabývá G. Blažková-Dubská (v tomto sborníku). Kromě raně středověkých a novověkých hrobů pochází z prostoru Jízdárny dalších nejméně 16 hrobů, které se nepodařilo blíže časově zařadit. Antropologický fond vyhodnotila M. Blajerová nejprve jako celek (Blajerová, č.j. 3622/79) a nově po jednotlivých složkách – raně středověké a novověké (Blajerová, v 2. dílu tohoto sborníku).¹ Do tohoto nového zpracování byly zahrnuty též kostry objevené v jižním křídle Jízdárny v letech 1982-1983 (srv. též Blajerová 1988, 447-450). Analýzu ulit měkkýšů provedl J. Hlaváč (v tomto sborníku).

Obr. 1: Jízdárna. 1 – západní skupina hrobů, L. Hrdlička, Z. Smetánka 1972-1975, Z. Smetánka, J. Frolík 1987; 2 – střední skupina hrobů, I. Borkovský 1951-1952; 3 – východní skupina hrobů, I. Borkovský 1951-1952, 1961, J. Frolík, I. Boháčová, J. Žegklitz 1982, 1983, L. Hrdlička, 70. l. 20. století.; 4 – Jízdárna - hlavní křídlo; 5 – Jízdárna - jižní křídlo.

Abb. 1: Reitschule. 1 – westliche Gräbergruppe, L. Hrdlička, Z. Smetánka 1972-1975, Z. Smetánka, J. Frolík 1987; 2 – mittlere Gräbergruppe. I. Borkovský 1951-1952; 3 – östliche Gräbergruppe, I. Borkovský 1951-1952, 1961, J. Frolík, I. Boháčová, J. Žegklitz 1982, 1983, L. Hrdlička 70er Jahre des 20. Jh.; 4 – Reitschule - Hauptflügel; 5 – Reitschule - Südflügel.

¹ Tímto zpracováním je zcela antikvován a opraven starší celkový rozbor, v němž ještě M. Blajerová (1997, 25-40) neměla k dispozici rozčlenění pohřebiště na raně středověkou a novověkou část a nálezy novověké byly hodnoceny jako kdyby byly raně středověké.

Č.	Rok	Lokalizace	Autor výzkumu	Počet hrobů	Inventář	Datování
1	mezi 1895-1913	jižně Jízdárny	narušení bez výzkumu	x	-	neurčeno
2	1919	Jízdárna	E. Šimek	3?	(+)	RS
3	1919	východně Jízdárny (císařská zahrada)	?/Zemské muzeum	3		neurčeno
4	1922	Jízdárna/jižně Jízdárny	narušení bez výzkumu	1	(hřebíky)	NOV
5	1936	jižně Jízdárny – tenisové hřiště	K. Fiala	2	(střep)	neurčeno
6	1939	jižně Jízdárny	?	1	(hřebíky)	neurčeno - NOV?
7	1947	východní část Jízdárny	I. Borkovský	nejméně 2	+	RS
8	1951-1952	jižně Jízdárny	I. Borkovský	104/109	+	RS, NOV neurčeno
9	1961	jižní křídlo Jízdárny	I. Borkovský	3		RS
10	1972-1975	západně Jízdárny (viz též 13)	Z. Smetánka L. Hrdlička	141/148	+	RS
11	poč. 70. let	východně Jízdárny	L. Hrdlička	1		neurčeno (RS?)
12	1982-1983	jižní křídlo Jízdárny	I. Boháčová J. Frolík J. Žegklitz	12/18	+	RS
13	1987	západně Jízdárny viz 10	J. Frolík Z. Smetánka	viz 10		RS
			Celkem	273		

Tab. 1: Přehled výkopů a výzkumů v Jízdárně Pražského hradu a jejím nejbližším okolí (počet hrobů: údaj za lomítkem – počet pohřbů, inventář v závorce – nedochován, RS – raný středověk, NOV – novověk).

Tab. 1: Übersicht über die Ausgrabungen und Forschungen in der Reitschule der Prager Burg und in der nächsten Umgebung (Gräberzahl: Angabe hinter dem Bruchstrich – Anzahl der Bestattungen, Beigaben in Klammern – nicht erhalten, RS – Frühmittelalter, NOV – Neuzeit).

2. ČLENĚNÍ POHŘEBIŠTĚ

Obraťme pozornost přímo k problematice studia raně středověkého pohřebiště. Dosud odkryté hroby vytvářejí tři koncentrace, které označuji jako *skupinu západní, střední a východní*. Nejpočetnější a nejdůležitější - západní skupinu - tvoří zatím publikačně nepřístupné hroby západně od Jízdárny prozkoumané L. Hrdličkou a Z. Smetánkou (předběžně mj. *Smetánka – Hrdlička – Blajerová 1973*, 265-270; 1974, 386-405, 433-438). Střední skupinu tvoří hroby jižně Jízdárny, prozkoumané I. Borkovským v letech 1951-1952. Jako východní skupinu označuji hroby objevené v Jízdárně v roce 1947 a další část hrobů jižně Jízdárny, prozkoumaných při výše uvedeném výzkumu v letech 1951-1952. Dále pak do této skupiny patří hroby v jižním křídle Jízdárny známé z výkopů v roce 1961 a 1982-1983 (*Frolík – Tomková – Žegklitz 1988*, 424-455) a hroby v přilehlé části Královské zahrady z let 1919 a z počátku 70. let. Mezi střední a východní skupinou se nachází volný prostor, jehož geneze je nejasná. Rozhodně však nesouvisí s geomorfologií terénu. Svůj podíl na absenci hrobů mohl mít postup bagrování v 50. letech, stejně tak však zde v raném středověku skutečně mohl existovat prostor k pohřbívání nevyužitý.

3. STŘEDNÍ A VÝCHODNÍ SKUPINA RANĚ STŘEDOVĚKÉHO POHŘEBIŠTĚ

Absence publikace západní skupiny pohřebiště znemožňuje celkovou analýzu pohřebiště Jízdárna. Přesto je však možné alespoň orientačně představit východní a střední

skupinu pohřebiště ve stručných přehledech (*tab. 2; obr. 1-10*). V této souvislosti je třeba připomenout, že na stavu pramenné základny, kterou máme k dispozici, se výrazně podílelo několik skutečností. Hroby jižně Jízdárny byly zkoumány v průběhu bagrování, které nebralo na význam památky jakýkoliv ohled. Je svým způsobem obdivuhodné, co všechno se I. Borkovskému i za takových podmínek podařilo zachránit. Hroby v jižním křídle Jízdárny pak nesou stopy porušení z doby výstavby tohoto křídla. Dalším negativním faktorem se stala absence detailní publikace Borkovského výzkumů. Popisy hrobů jsou tak výsledkem rekonstrukce z velmi různorodých pramenů, které se občas v informacích rozcházejí (blíže *Tomková*, v 2. dílu tohoto sborníku). I když nálezový fond se dochoval téměř v úplnosti, přesto došlo ve sbírkách k vnitřním pohybům, které mají za následek nejasnosti v obsahu některých hrobů.

Z antropologického hlediska bylo rozlišeno nejméně 8 hrobů mužských, 15 ženských či pravděpodobně ženských, 14 dětských či pravděpodobně dětských a 2 juvenilních jedinců. Dopočet tvoří kosti blíže neurčených dospělých jedinců a kategorie neurčeno/neurčováno. V ploše pohřebiště se nikde nekonztrují hroby pouze vybraného pohlaví či věkové skupiny. Ve střední skupině se nevyskytl žádný dětský hrob (*obr. 2*). Z tohoto konstatování ovšem nelze vyvozovat žádné obecnější závěry, neboť tato skupina byla převrstvena novověkým pohřbíváním a je možné, že tyto hroby v novověku zanikly. Případně tyto hroby mohly být přehlédnuty při bagrování. Hroby jedinců věkové skupiny senilis najdeme ve skupině střední i východní (*obr. 3*).

K úpravě hrobových jam bylo použito ve 12 případech dřevo, v 16 případech kámen, pouze ve 4 případech dřevo a kámen současně (*tab. 2; obr. 4*). Z dřevěných úprav se nejčastěji zachovaly pouze ostrůvkovité zbytky, v 5 případech byly tyto pozůstatky označeny jako prkno pod kostrou. Zcela se vymyká nález dřevěné rakve z dlabaného kmene překrytého prkenným víkem (JÍZ-1/47) při předpokládané severní hranici pohřebiště. Četné úpravy s pomocí kamene zahrnují především částečné obložení, kámen či kameny za hlavou, v případě hrobu JÍZ-98/51 kámen pod hlavou (*tab. 2, obr. 4*). Kombinace dřevěné konstrukce a kamenů byla zachycena v hrobě JÍZ-24/51 a JÍZ-4/82, kombinace dřevěné podložky a kamenů v hrobě JÍZ-96b/51. Z těchto úprav se vymyká úprava hrobu JÍZ-93/51. Dítě bylo uloženo na dřevěné podložce, v úplnosti obloženo kameny, které nesly kryt z nepravidelných kamenných desek. Celá konstrukce vytvářela dojem hrobky.

Dřevěné a kombinované úpravy se nevyskytly ve střední skupině pohřebiště, ve východní skupině naopak registrujeme všechny typy úprav. Pozorovatelný je určitý náznak koncentrací materiálů použitých k úpravě hrobové jámy, což může a nemusí být náhoda (*obr. 4*). Na jedné straně se kamenné i kombinované úpravy neváží např. na pohlaví či věk, na straně druhé je nápadné, že často jsou s pomocí kamenů (či s pomocí kamene i dřeva) upraveny hroby jedinců bez výbavy či pouze s noži nebo se samotnými esovitými náušnicemi (JÍZ-7/51, JÍZ 96b/51), v jednom případě též s náušnicí s očkem (JÍZ-10/51).² Do jaké míry toto pozorování můžeme ztotožnit s pozorováním R. Turka na pohřebišti na libické akropoli, že kamenné úpravy se k dřevěným úpravám připojují s jistým časovým odstupem (1976, 256, 289), bude třeba prověřit na základě kritické revize tohoto pohřebiště a na základě srovnání s dalšími pohřebišti.

Pokud budeme věřit silně schematizovanému plánu pohřebiště I. Borkovského, pak většina nebožtíků byla pohřbena v orientaci západ-východ.³ Hroby JÍZ-94/51, JÍZ-2/82, JÍZ-6/83 a JÍZ-11/83 ve východní skupině pohřebiště Jízdárna jsou orientovány ve směru SZ-JV. Hrob JÍZ-100/52 je orientován ve směru JZ-SV.

² Souvislost zlomků plišku s hrobem JÍZ-30/51 není jednoznačná.

³ Oproti tomu orientace hrobů v jižním křídle Jízdárny lze považovat za ověřenou.

Pokud byla zjištěna poloha kostry, pak mrtví ležely zpravidla v poloze natažené na zádech s rukama podél těla, v hrobech JÍZ-30/51 a JÍZ-100/52 s levou rukou v klíně, v hrobě JÍZ-7/51 s oběma rukama v klíně (tab. 2). Pouze kostra z hrobu JÍZ-94/51 ležela na levém boku hlavou k severozápadu, obličejem obrácená k severovýchodu.

Hroby s výbavou jsou poměrně rovnoměrně rozloženy v ploše, registrujeme je ve střední i východní skupině pohřebiště (obr. 5). Výbavu obsahují hroby dětské, ženské i mužské, ty však výrazně chudší. Ani v jedné z obou skupin nebyl zjištěn žádný mužský hrob se zbraněmi či ostruhami. Sledování dislokace jednotlivých předmětů nás neopravňuje k žádným závěrům, pokud jde o chronologii či o sociální strukturu pohřbených.

Jednotlivým prvkům hrobového inventáře se věnuji v kapitole věnované této problematice (Tomková, v tomto sborníku). Celkově je možno říci, že ve střední i východní skupině najdeme jak jednoduché náušnice podunajské typu, tak náušnice s očky, tak náušnice hrozníčkovité (obr. 6). Jen esovité záušnice se vyskytují pouze ve východní skupině pohřebiště. Rozložení šperku z hlediska materiálu, z jakého byl vyroben, je rovnoměrné, nikde se nekoncentruje šperk pouze z bronzu, zlaceného bronzu či stříbra (obr. 7). Pouze ve východní skupině pohřebiště byl zjištěn plíšek ze zlata.

Náhrdelníky či ojedinělé perly byly zjištěny ve střední skupině v hrobech JÍZ-42/51 a JÍZ-73/51, v obou případech byly zjištěny též perly kovové. Pouze v této skupině se vyskytly korálky segmentované. Ve východní skupině dominují mezi skleněnými korálky jednoznačně korálky olivovité, v hrobě JÍZ-2/82 se vyskytly též korálky jantarové. Součástí náhrdelníků z hrobů JÍZ-1/47 pravděpodobně a z hrobu JÍZ-2/82 jistě byly kaptorgy. Druhý z náhrdelníků obsahoval též stříbrné košíčkovité perly (obr. 8, blíže k náhrdelníkům a ke skleněným korálkům Tomková, v tomto sborníku; Černá et al., v tomto sborníku). Keramika a dřevěné nádoby se dostaly do hrobů pouze východní skupiny (obr. 9), nože do hrobů obou skupin (obr. 10).

Závěrem lze konstatovat, že ve střední ani východní skupině pohřebiště nenajdeme hroby vybavené tak bohatě jako v západní skupině. To nemění nic na tom, že pohřebiště Jízdárna jako celek lze charakterizovat jako pohřebiště lidí bezprostředně svázaných s Pražským hradem, a to včetně zdejší elity. Jeho obraz však bude možno ve výraznějších konturách vykreslit až po zpřístupnění západní skupiny tohoto pohřebiště.

DOKUMENTACE:

Blajerová, M. 1979: Kostrové pozůstatky ze slovanského pohřebiště u Královské Jízdárny na Pražském hradě – výzkum I. Borkovský v roce 1951, antropologický posudek č.j. 3622/79. Uložen v Archivu nálezových zpráv ARÚ AV ČR Praha.

LITERATURA:⁴

Blajerová, M. 1988: Antropologický posudek o kostrových pozůstatcích z pohřebiště u Jízdárny na Pražském hradě. In: Frolík, J. – Tomková, K. – Žegklitz, J. 1988, Památky archeologické 79, 447-450.

Blajerová, M. 1997: Skelettfunde vom Gräberfeld bei der Reitschule auf der Prager Burg. In: Kubková, J. – Klápště, J. – Ježek, M. – Meduna, P. et al. (eds.): Život v archeologii středověku – Das Leben in der Archäologie des Mittelalters, Festschrift für M. Richter und Z. Smetánka, Praha, 25-40.

Frolík, J. – Tomková, K. – Žegklitz, J. 1988: Výzkum slovanského pohřebiště v jižním křídle Jízdárny Pražského hradu – Die Ausgrabung des slawischen Gräberfelds im Südflügel der Reitschule auf der Prager Burg, Památky archeologické 79, 424-455.

Smetánka, Z. – Hrdlička, L. – Blajerová, M. 1973: Výzkum slovanského pohřebiště za Jízdárnou na Pražském hradě – Ausgrabung eines slawischen Gräberfeldes unweit der „Jízdárna“ (Reitschule) auf der Prager Burg, Archeologické rozhledy 25, 265-270, 369.

– 1974: Výzkum slovanského pohřebiště za Jízdárnou Pražského hradu v r. 1973 – Die Ausgrabung des slawischen Friedhofs hinter dem Reithaus (Jízdárna) der Prager Burg 1973, Archeologické rozhledy 26, 386-405, 433-438.

⁴ Dokumentace a literatura uvedeny výběrově, úplný soupis dokumentace a literatury je obsažen v katalogu pohřebiště (Tomková, v 2. dílu tohoto sborníku).

Č. hrobu	Pohlaví, věk	Hrobová jáma	Položka rukou	Hrozníčkovité n.	Jiné náušnice	Náušnice s očkem	Esovité záušnice	Náhrdelník	Nůž	Nádoba	Vědro	Jiné
1-3/1919	-	kamenné obložení								+		zlomek keramiky
1/47	dítě, inf. II nebo III	rakev z vydlaného kmene s plochým víkem z prken		7				+	+			zlomky plíšků – kaptorga?
2/47	-	zbytky dřeva										
4/51	dospělý, mat.											
5/51	žena?, adult. II?											
6/51	kosti 2-3 jedinců: muž? adult. II, žena? adult. II, dospívající-dospělý jedinec											
7/51	dítě, inf. III	kámen za hlavou	ruce v klíně				6					
8/51	muž, mat. II	prkno pod kostrou	podél těla							+		
9/51	muž, mat.		podél těla ?						+	+		
10/51	žena, adult. II	3 kameny za hlavou					1					
11/51	dospělý, mat. I	fr. dřeva										
15a/51	žena, sen.				náušnice se spirálovitým závěskem							
15b/51	dospělý	prkno pod kostrou	podél těla							fr.		železný předmět
16/51	0											
17/51	žena, mat. II	fr. dřeva										
18/51	dítě, inf. II	fr. dřeva										
19/51	dítě, inf. II	prkno pod kostrou										
24/51	dítě, inf. III	dřevěná konstrukce, obložení kameny										
25/51	dospělý, mat. I		podél těla						+	?		fr. keramiky
26/51	dítě, inf. III		podél těla									kování, fr. keramiky, fr. železného předmětu
27/51	žena, mat. II ?	fr. dřeva	podél těla									
28/51	dosp., adult. I				meandrovitá			+				+
29/51	kosti 2 jedinců											

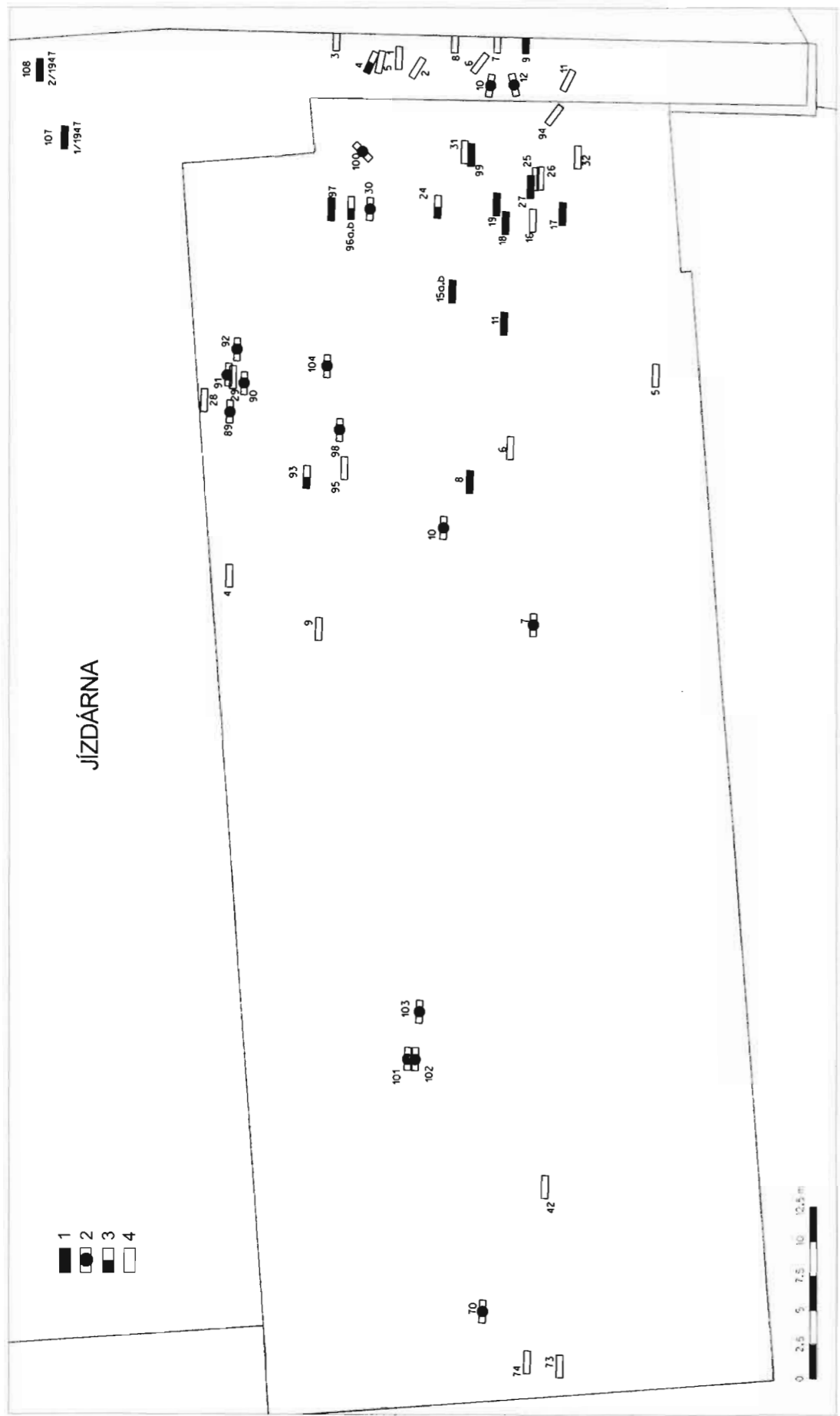
Č. hrobu	Pohlaví, věk	Hrobová jáma	Poloha rukou	Hrozničkovité n.	Jiné náušnice	Náušnice s očke	Esovitě záušnie	Náhrdelník	Nůž	Nádoba	Vědro	Jiné
30/51	muž, mat. II.	částečné obložení kameny	P: podél těla L: v klíně									fr. železného plíšku (?)
31/51	juvenis								+			
32/51	0											
42/51	dospělý, žena?			2	kroužkovitá		+	+				
70/51	muž, sen.	kámen za hlavou							+			
73/51	0		podél těla ?			+	+					
74/51	žena?, sen.	fr. dřeva (?)	podél těla?									
89/51	0/dítě?	kameny za hlavou	podél těla									
90/51	0/dítě	3 kameny za hlavou										
91/51	0/dospělý	částečné obložení kameny										
92/51	0/dítě	kámen za hlavou										
93/51	0/dítě	prkno pod kostrou, úplné kamenné obložení, překryv kamennými deskami										
94/51	žena, adult. ?											
95/51	0/dospělý		podél těla						+			
96a/51	0/muž											
96b/51	žena, sen.	prkno pod kostrou, částečné obložení kameny	podél těla				1					
97/51	0/dítě?	prkno pod kostrou	podél těla									
98/51	0	kámen pod hlavou	podél těla									
99/52	0	prkno pod kostrou										
100/52	žena, mat.	2 kameny nad sebou vedle lebky	P: podél těla L: v klíně									
101/52	žena, mat. II	2 kameny za hlavou	podél těla									
102/52	0/muž	částečné obložení kameny										
103/52	0	2 kameny za hlavou										
104/51	0	částečné obložení kameny										

Č. hrobu	Pohlaví, věk	Hrobová jáma	Poloha rukou	Hrozničkovité n.	Jiné náušnice	Náušnice s očke	Esovitě záušnie	Náhrdelník	Nůž	Nádoba	Vědro	Jiné
1/61	0											
2/61	0/dítě											
3/61	0/dospělý											
1/82	muž, sen.									1 fr. keramiky		
2/82	žena?, mat. II		podél těla				2 + 1?	+	+			kaptorga zlatý plíšek, železná tyčinka, fr. zvířecí kosti
3/82	dospělý, mat. I?											
4/82	muž, sen.	2 šikmo postavené kameny na vrchním prkně, prkno též pod kostrou, u hlavy příčné prkno	podél těla						+			dětské zuby
5/82	dospělý, mat. II?											
6/83	žena, mat. I		podél těla		jednoduché kroužkovité			+				fr. železného drátku
7/83	dítě, inf. II											
8/83	kosti 7-8 jedinců											
9/83	dospělý, adult. I	fr. dřeva										
10/83	juvenis	částečné ? obložení kameny	L: podél těla									bronzový předmět
11/83	dítě, inf. III		podél těla	1	s uzlíčky, meandrovitá			2				drť ozdob
12/83	žena?, mat. II	částečné ? obložení kameny										

Tab. 2: Střední a východní skupina raně středověkého pohřebiště Jízdárna podle výkopů a výzkumů z let 1919, 1947, 1951-1952, 1961 a 1982-1983. Pohlaví, věk: 0 – skelet neinventován, údaje za lomítkem vyplývají z empirického určení I. Borkovského.

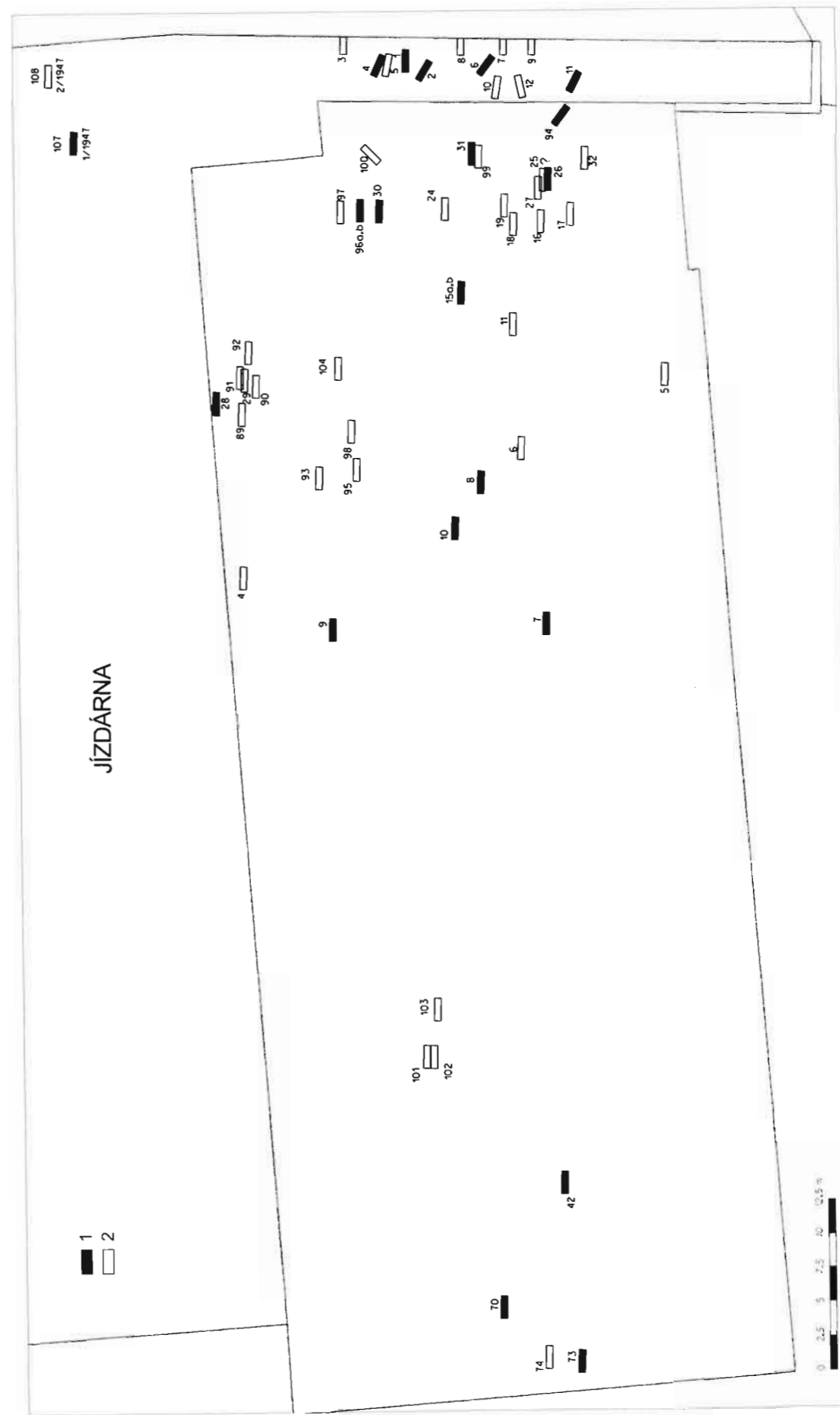
Tab. 2: Mittlere und Ostgruppe des frühmittelalterlichen Gräberfelds Reitschule nach den Ausgrabungen und Forschungen in den Jahren 1919, 1947, 1951-1952, 1961 und 1982-1983. Geschlecht, Alter: 0 – nicht inventarisiertes Skelett, Angaben hinter dem Bruchstrich ergeben sich aus der empirischen Bestimmung durch I. Borkovský.

Obr. 4: Jízdárna – střední a východní skupina. Úprava hrobové jámy: 1 – stopy dřevěných úprav; 2 – kamenné obložení/vyznačení hrobu; 3 – kombinace kamenných a dřevěných prvků; 4 – neurčeno.

Abb. 4: Reiterschule – mittlere und Ostgruppe. Herrichtung der Grabgruben: 1 – Spuren von Holz; 2 – mit Steinverkleidung/oberirdische Bezeichnung des Grabs; 3 – Kombination von Stein- und Holzelementen; 4 – unbestimmt.

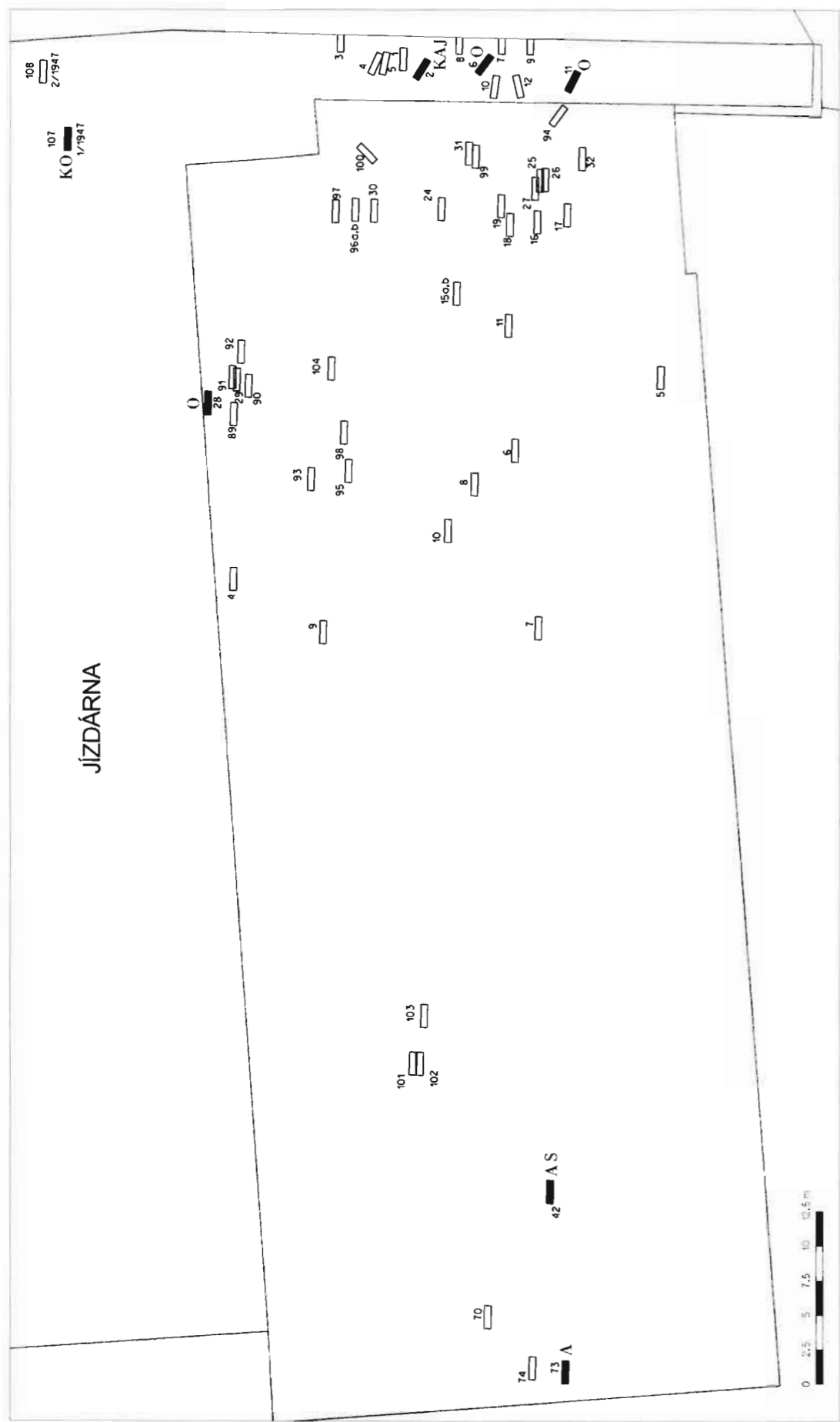

Obr. 5: Jízdárna – střední a východní skupina. Výbava hrobů: 1 – hroby s výbavou; 2 – hroby bez výbavy.

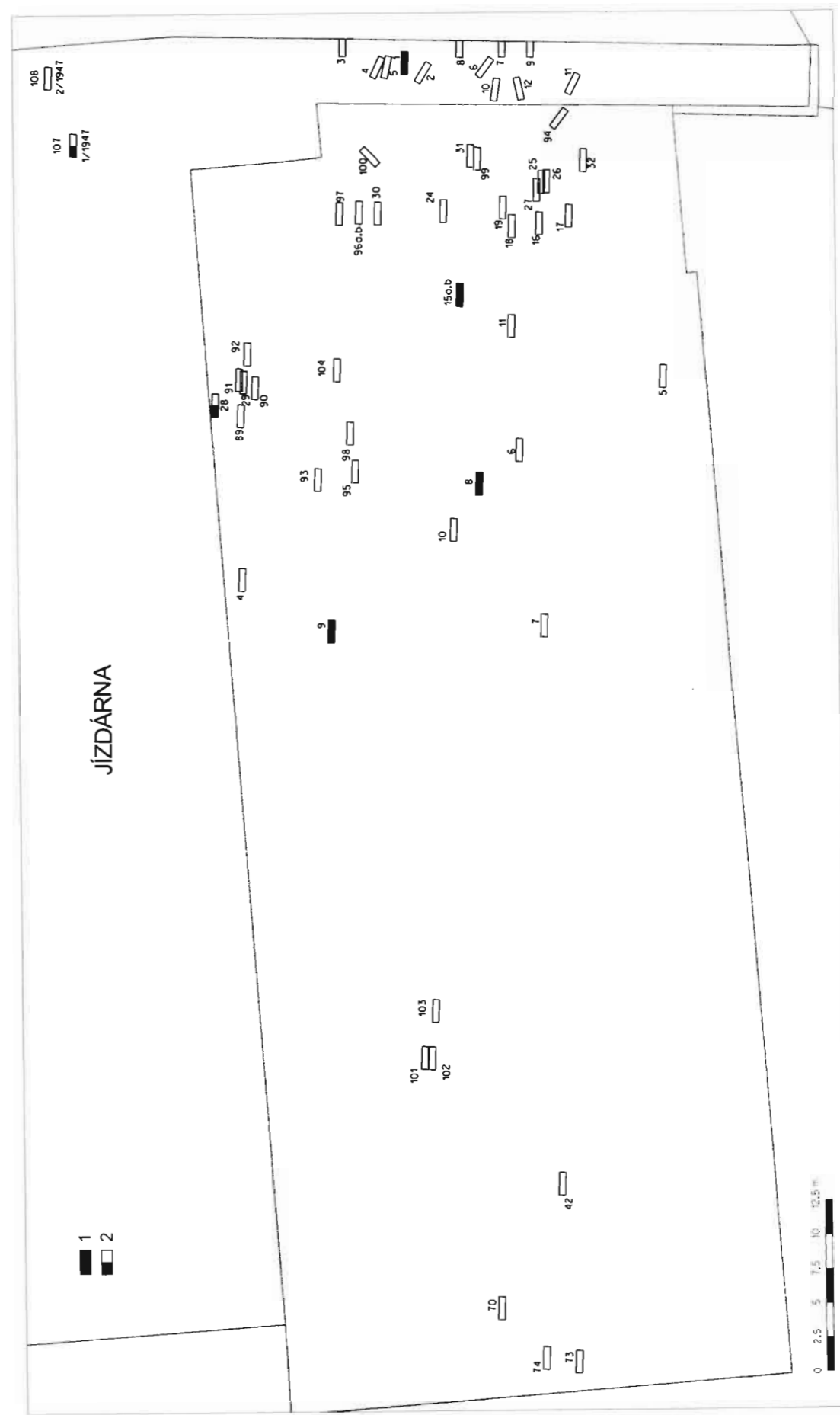
Abb. 5: Reiterschule – mittlere und Ostgruppe. Grabausstattung: 1 – Gräber mit Ausstattung; 2 – Gräber ohne Ausstattung.

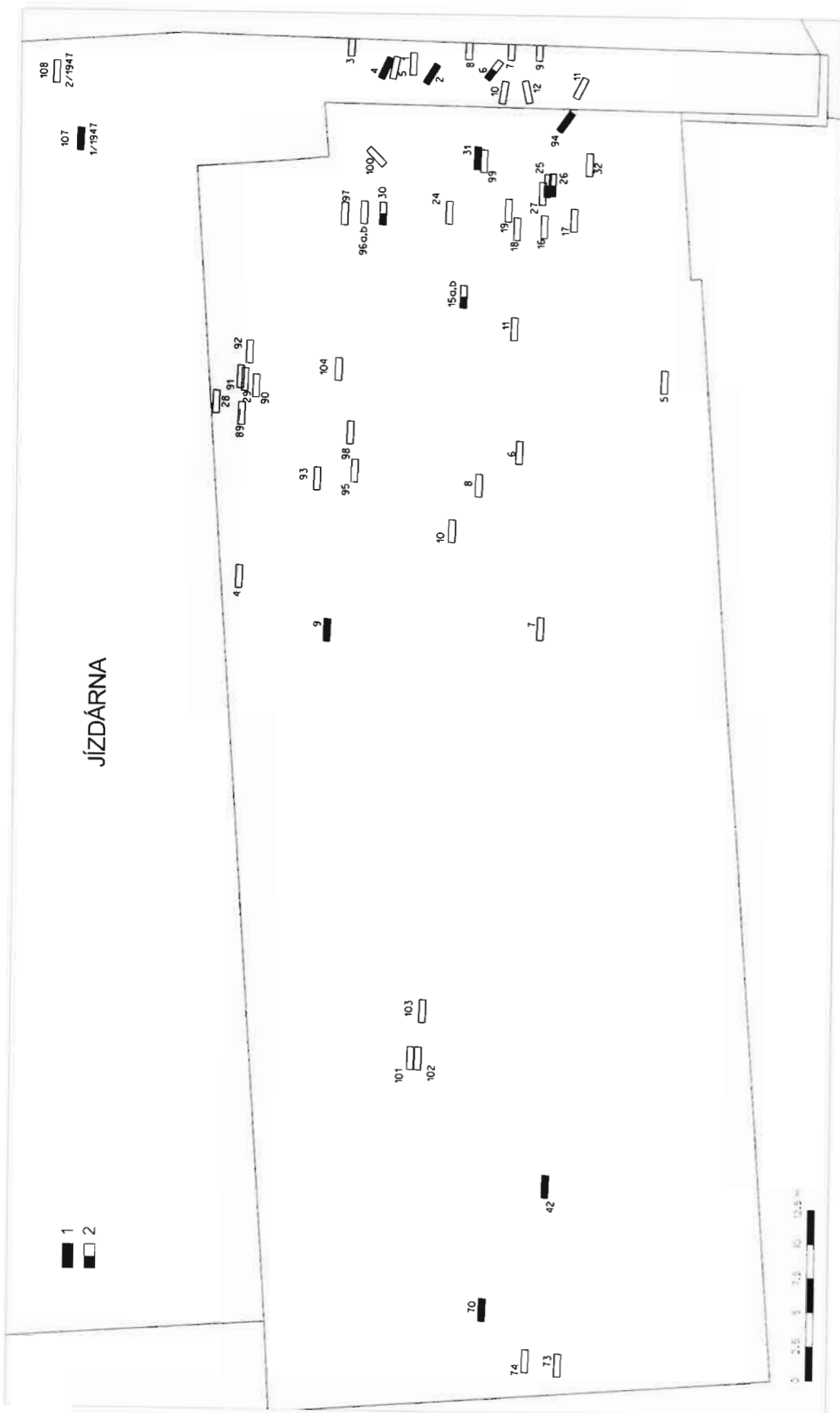

Obr. 8: Jízdárna – střední a východní skupina. Výskyt náhrdelníků: O – olivovité korálky; S – segmentované korálky; J – jantarové korálky; A – kovové perly; K – kaptorga.
Abb. 8: Reitschule – mittlere und Ostgruppe. Perlenketten: O – olivenförmige Perlen; S – segmentierte Perlen; J – Bernsteinperlen; A – Perlen aus Metall; K – Kaptorga.

Obr. 9: Jízdárna – střední a východní skupina. Výskyt keramických nádob a věder: 1 – keramika; 2 – vědro.
Abb. 9: Reitschule – mittlere und Ostgruppe. Keramikgefäße und Eimer: 1 – Keramik; 2 – Eimer.

Obr. 10: Jízdárna – střední a východní skupina. Výskyt noží a dalších železných předmětů: 1 – nůž; 2 – jiný železný artefakt.
Abb. 10: Reitschule – mittlere und Ostgruppe. Messer und andere Eisengeräte: 1 – Messer; 2 – anderer Eisengerätegegenstand.

ARCHEOLOGICKÝ VÝZKUM NOVOVĚKÉHO POHŘEBIŠTĚ U JÍZDÁRNY

GABRIELA BLAŽKOVÁ-DUBSKÁ

Při archeologickém výzkumu v prostoru Jízdárny na severním předpolí Pražského hradu v roce 1951 bylo odkryto rozsáhlé pohřebiště, které lze rozdělit na dvě základní chronologická období – první zahrnuje raný středověk a druhé raný novověk. Na základě srovnání rukopisných deníkových zápisů, pořízených tehdejšími vedoucími výzkumu I. Borkovským,¹ detailním studiem dochované fotodokumentace, rozborem předmětů a zápisů z přírůstkové knihy nálezů bylo celkem identifikováno 49 novověkých hrobů. Účelem předkládaného katalogu (Blažková-Dubská, v 2. dílu tohoto sborníku) je především snaha zpřístupnit srovnávací materiál, neboť detailní zpracování je do značné míry limitováno stavem existující dokumentace z počátku 50. let 20. stol. Je velmi pravděpodobné, že se pohřebiště podařilo prozkoumat v plném plošném rozsahu, ale vzhledem k postupu stavebních úprav nebyly zachyceny všechny novověké hroby.

Při pohledu na plán pohřebiště se zdá, že máme před sebou tři poměrně dobře vymezené pohřební areály: východní – raně středověký, střední – raně novověký s ojedinělými raně středověkými hroby a západní – opět raně středověký. Tím, že jsme se pokusili omezit možné spekulace na minimum, objevují se v obou prostorech hroby neurčené, i když se nabízí možnost přiřadit je k dané chronologické skupině.

Hroby č. JÍZ-42/51, JÍZ-70/51, JÍZ-73/51, které se nacházejí ve středním areálu novověkého pohřebiště, byly na základě hrobové výbavy určeny jako raně středověké.² Tato skutečnost je hodná zamyšlení, neboť I. Borkovský nikde nezmiňuje superpozici hrobů a ani nehovoří o jejich vzájemném porušování. Pro takovou situaci existuje jen málo vysvětlení. Mladšími zásahy neporušené raně středověké hroby se v bezprostřední blízkosti novověkých mohly dochovat například v případě, že původně existovaly jakési pozůstatky nadzemního označení hrobů a nebo je jednoduše jejich neporušenost dílem náhody.

Novověké hroby se koncentrují ve střední části pohřebiště u Jízdárny, jehož jádro tvoří skupina 42 hrobů. Zbývajících sedm hrobů je víceméně samostatně roztroušeno severovýchodním směrem od ústřední novověké skupiny až k bezprostřední blízkosti samotné budovy Jízdárny. Úroveň novověkého pohřbívání je na základě dochované dokumentace velice obtížně postižitelná, neboť nejsou k dispozici kvalitativně srovnatelné údaje. U většiny hrobů je uvedeno zahřebení do spraše („žlutky“), a to převážně v rozmezí 30 až 60 cm. Na základě existující dokumentace můžeme rekonstruovat následující průběh vrstev – svrchní úroveň tvoří vrstva humusu, která zde byla ještě před výstavbou Jízdárny a z níž jsou zahřebována novověké hroby. Tomuto humusu předcházela novověká navážka, místy v dokumentaci I. Borkovským označovaná jako vrstva bouračky. Pod touto vrstvou byla identifikována úroveň tzv. starého humusu, o kterém autor předpokládá, že tvoří původní horizont zahrady, do které byly zahřebována raně středověké hroby. Poslední, v popisech specifikovaná úroveň, je rostlý terén, označovaný jako „žlutka“, tedy sprašové podloží.³

¹ Kromě studia archeologických deníkových záznamů byla věnována pozornost i poznámkám tehdejšího hradního architekta Pavla Janáka „Borkovský nalézá stále další a další kostry, nyní již přes 60 nejen však mladé hroby XVII. st., ale občasně i staré“ (Janák 1951, Deník 16, 2.5.). „Borkovský byl ve SR a vynesl jsem mu podle jeho záznamů nově v poslední době nalezené hroby. Celkem již 99“ (Janák 1951, Deník, 15.6.).

² Více Tomková, v tomto sborníku.

³ Více Herichová, v tomto sborníku.

Hrobové jámy byly obvykle přímo úměrné velikosti pohřbeného. Všechny hroby byly orientovány hlavou k západu, nohama k východu. Jednotlivé hroby tvořily několik zhruba pravidelných řad v severojižním směru. Vzdálenost mezi nimi v rámci centrální skupiny se pohybovala v rozmezí desítek centimetrů.

Pokud se podíváme na plochu pohřebiště do prostoru, kde se koncentrují novověké hroby, zdá se, že téměř pravidelná řada hrobů JÍZ-34/51, 36-40/51 byla v oblasti dolních končetin poškozena bagrem. Při bližším zkoumání pak zjistíme, že mezi skupinkou hrobů JÍZ-20-23/51 a výše zmíněnou skupinou je nápadná mezera, kde se původně mohly nacházet další hroby. Za pozůstatek této případné řady by mohl být považován hrob JÍZ-48/51. Podobná situace se opakuje v západní části novověkého pohřebiště. V tomto případě se jedná o volný prostor mezi skupinami hrobů JÍZ-58/51, 59/51, 68-70/51 a JÍZ-50-54/51, 56/51, 57/51, 61-64/51. V těchto místech se zdá, že jediným pozůstatkem chybějící řady by mohl být hrob JÍZ-55/51.

V obou případech se samozřejmě jedná o hypotézu, kterou díky dnes dochované dokumentaci není možné potvrdit ani vyvrátit. Tato úvaha vznikla na základě skutečnosti, že jak řada hrobů JÍZ-34/51, 36-40/51 a stejně tak i řada JÍZ-58/51, 59/51, 68-70/51 byly v prostoru dolních končetin poškozeny bagrováním a vzdálenost k nejbližší řadě hrobů směrem východním je větší než mezi jednotlivými řadami hrobů v rámci pohřebiště. Zdá se tedy pravděpodobné, že na ploše novověkého pohřebiště se nepodařilo zachytit všechny hroby. Komplexnost výzkumu byla především dána postupem terénních prací, prováděných firmou.

U všech skeletů byly identifikovány pozůstatky dřevěné rakve a více než dvě třetiny hrobů obsahovaly železné hřebíky nebo jejich fragmenty. Pouze jeden skelet byl jednoznačně určen jako ženský a jeden jako dítě ve věku jednoho až dvou let. V jednom případě byl zjištěn společný pohřeb muže a dítěte, další obsahoval jak mužské, tak ženské kosti. Ostatní identifikovatelné skelety byly určeny jako mužské a převažují mezi nimi mladí muži ve věku 20 až 30 let (*obr. 1*).

Poloha rukou byla zaznamenána v několika variantách. Nebudeme-li zdůrazňovat detaily uložení rukou (*viz tab. 1*), pak zjednodušeně můžeme konstatovat, že necelá třetina zjištěných skeletů má obě ruce překřížené v klíně a zbývající kostry mají různé polohy rukou na horní polovině těla, od polohy, kdy jsou obě ruce položeny na břiše, přes jednu křížem položenou ruku na prsou až k oběma překříženým rukou přes prsa. V žádném hrobě nebyla identifikována poloha rukou podél těla. Na základě tohoto uložení horních končetin však není možné v rámci pohřebiště vymezit prostor, ve kterém by jedna z poloh měla převažující charakter. Současně není možné považovat uložení rukou za chronologické měřítko. Na dvou příkladech, kdy nejprve trojice koster (JÍZ-38-40/51) a pak čtveřice jedinců (JÍZ-43-45/51, 49/51) byla do země uložena pravděpodobně současně, můžeme znamenat rozličné polohy rukou, a to jak v klíně, tak na prsou. Pokud uložení do rakve mělo své zákonitosti, tak pouze na základě archeologického materiálu je nejsme schopni identifikovat a pojmenovat. Mohli bychom pouze spekulovat o tom, že určitý způsob uložení do rakve měl svůj symbolický význam.

Hrobový inventář byl nalezen ve dvanácti případech (*obr. 2*), a to z celkového počtu jednoznačně identifikovaných novověkých hrobů představuje necelou jednu čtvrtinu. Ve zjištěném hrobovém inventáři jsou zastoupeny předměty rozličné povahy. Za skutečnou hrobovou výbavu je možné považovat nález mince - stříbrný groš ve vlněném váčku (JÍZ-45/51), datovaný do roku 1631 do období vlády Ferdinanda II. (*Borkovský 1951, 103*).

K hrobu JÍZ-34 je přiřazována druhá nalezená mince, datována do doby vlády Vladislava Jagellonského (1471-1526), o jejíž příslušnosti k tomuto hrobu pochybuje již autor archeologického výzkumu Ivan Borkovský a sám uvádí, že „*se dostala náhodou do hrobové jámy při kopání v 17. století*“ (*Borkovský 1951, 103*). V jednom hrobě byl nalezen růženec z dřevěných korálků s medailonkem⁴ (JÍZ-35/51), jeden obsahoval bronzový prsten (JÍZ-46/51) a další náprstek (JÍZ-53). Z celkem šesti hrobů pochází bronzový kroužek nebo jeho zlomky (JÍZ-34/51, 44/51, 57/51, 68/51, 76/51, 84/51). V sedmi hrobech byly součástí hrobového zásyvu keramické zlomky (JÍZ-40/51, 44/51, 49/51, 63/51, 72/51, 75/51, 76/51), které je možno datovat do období novověku, v časovém rozpětí 16.-18. století. Převážně se jedná o jeden až maximálně tři zlomky keramiky s vnitřní glazurou.

Antropologický rozbor na žádném ze skeletů nezjistil stopy násilné smrti, ve dvou případech byla zaznamenána zhojená zlomenina některé z končetin a v jednom případě zhojené poranění na temenním hrbolku. Téměř u všech koster byly identifikovány zubní kazy.

Antropologické vyhodnocení pohřebiště je v souladu s dochovanými písemnými zprávami, na základě kterých by na pohřebišti u Jízdárny měli být pohřbeni švédští vojáci, kteří zde měli být ubytováni v roce 1649 a zemřeli na následky infekce. „*Podle hlášení „šacmistra“ Dionysia Miseroniho a stavebního písaře Adama Gottfrieda Kühra z 23. listopadu roku 1649 tábořila v Bažantnici švédská soldateska, která úplně zničila stavení, v němž se chovali bažantí a dokonce v Bažantnici zakopala i všechny vojáky, kteří tehdy pomřeli na infekci.*“ (*Vilímková 1971, 31* podle SAÚ-ZČ, sign. SM-S 21/4). Pokud by se nedochovala tato písemná zpráva, nebylo by možné na základě hrobových nálezů určit, že se jedná o pohřebiště švédských vojáků a „markytánek“ z konce třicetileté války. Pouze archeologickými metodami by dále nebylo možné kromě sociálního zařazení určit ani cizí státní příslušnost.

DOKUMENTACE:

Janák, P. 1951: Deník. Uložen v Archivu Pražského hradu, inv. č. 16.

Rkp. 1a: deník I. Borkovský, strojopis s četnými rukou psanými úpravami v textu. Uložen v archivu oddělení Pražský hrad ARÚ AV ČR Praha.

Rkp. 2: deník I. Borkovský, strojopis, další verze. Uložen v Archivu oddělení Pražský hrad ARÚ AV ČR Praha.

Vilímková, M. 1971: Stavebně-historický průzkum Pražského hradu. Bažantnice, pasportizace SÚRPMO. Uložen v Archivu Pražského hradu.

LITERATURA:

Borkovský, I. 1951: Pohřebiště u Královské jízdárny na Pražském hradě - Cimètiere près de l'hippodrome royal au château de Prague, Archeologické rozhledy 3, 101-104, 116-121.

Příbyl, B. 1931: Soupis československých svátostek, katolických medailí a jetonů, díl I, Numismatický časopis československý, 1-86.

- 1937-1938: Soupis československých svátostek, katolických medailí a jetonů, díl II, Numismatický časopis československý, 5-96.

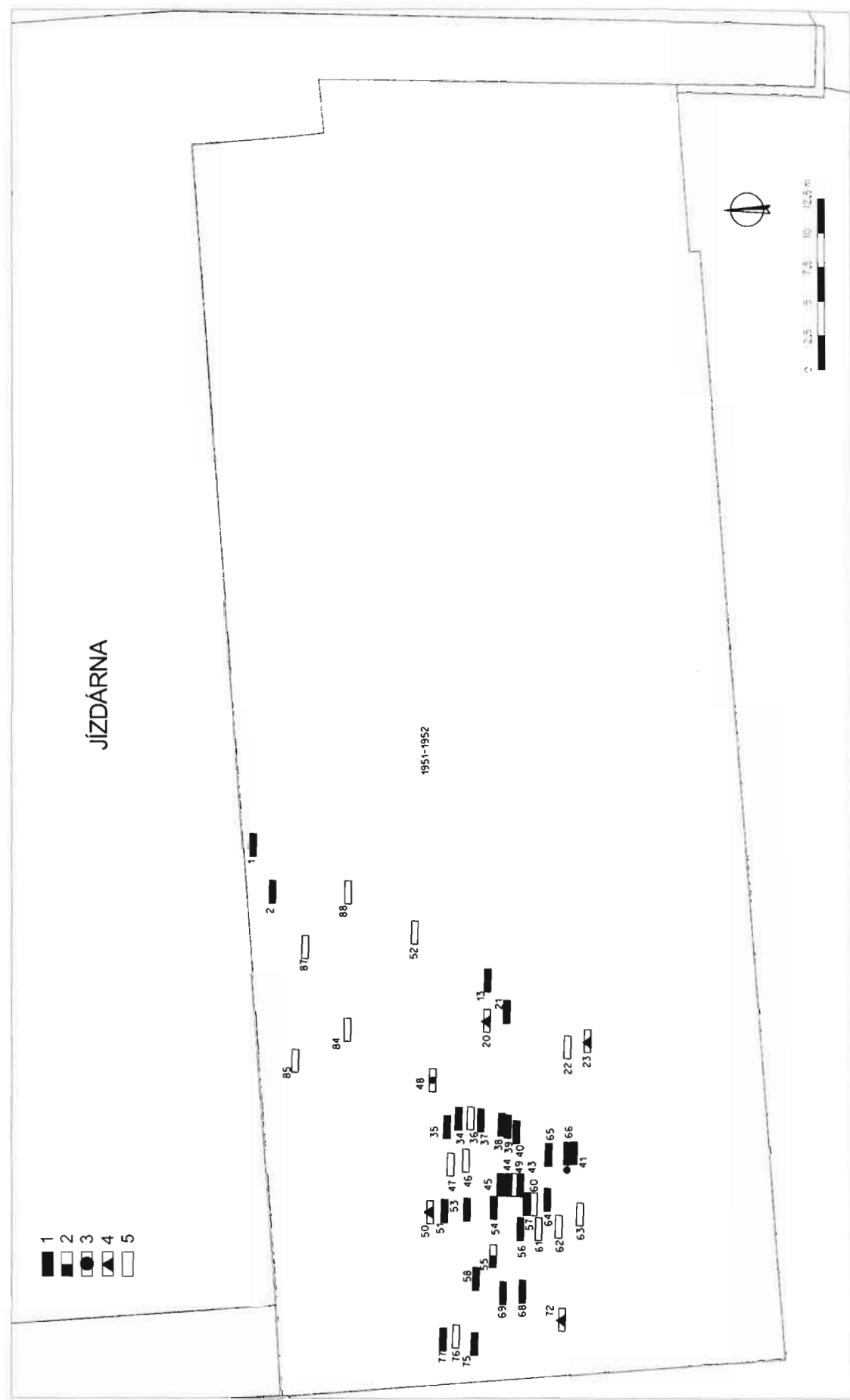
⁴ V soupisu československých svátostek a katolických medailí (*Příbyl 1931, 1937-8*), který je věnovaný nálezům doby barokní a mladší, analogie k medailonu z Jízdárny nalezena nebyla.

číslo hrob	kostra neúpl./úpl. délka/cm	antropol. pohlaví věk	poloha rukou	rakev A/N	hřebík A/N	ostatní nálezy z hrobu	zásyp
1	N 70	M 12-20		A	A	-	polotovar ploché kosti
2	U 170	M 20-30		A	A	-	-
13	N ?	M 20-30		?	?	-	-
20	N 75	M/Ž 20-40		A	A	-	-
21	N 52	M 30-40	?	N	?	příměs železa (?)	-
22	N 160	M? 12-20		A	N	-	-
23	N 158	M/Ž 12-30		A	A	-	-
34	N 84	M 20-30		A	?	mince – Vladislav II. (1471-1526), sklíčko, zlomek plochého kroužku	-
35	U 170	M? 12-20		A	A	korálky u pravého kyčle oválný medailon	-
36	N 130	-		A	A	-	-
37	N 118	M 30-40		A	A	-	-
38	N 89	M 30-40		A	A	-	-
39	N 135	M 20-30		A	?	-	-
40	N 80	M 20-30		A	A	-	keramika
41	N 115	M 40-60		A	A	-	-
43	U 165	M 20-30		A	A	-	-
44	U 160	M 20-30		A	A	kroužek, bronzový drátek	keramika – 3 ks
45	U 160	M 12-30		A	N	mince Ferdinand II. 1631 fragment látky	-
46	U 166	M 20-30		A	A	bronzový prsten	-
47	U 175	M 12-30		A	A	-	-
48	neanatom.	dítě 1-2	?	A	A	-	-
49	U 164	M + Ž 20-30		A	A	-	keramika
50	N ?	M/Ž 50-60	?	?	?	-	-
51	N ?	M 40-50	zkřížené	A	A	háček - rozpadlý	-
52	U 164	-		A	N	-	-

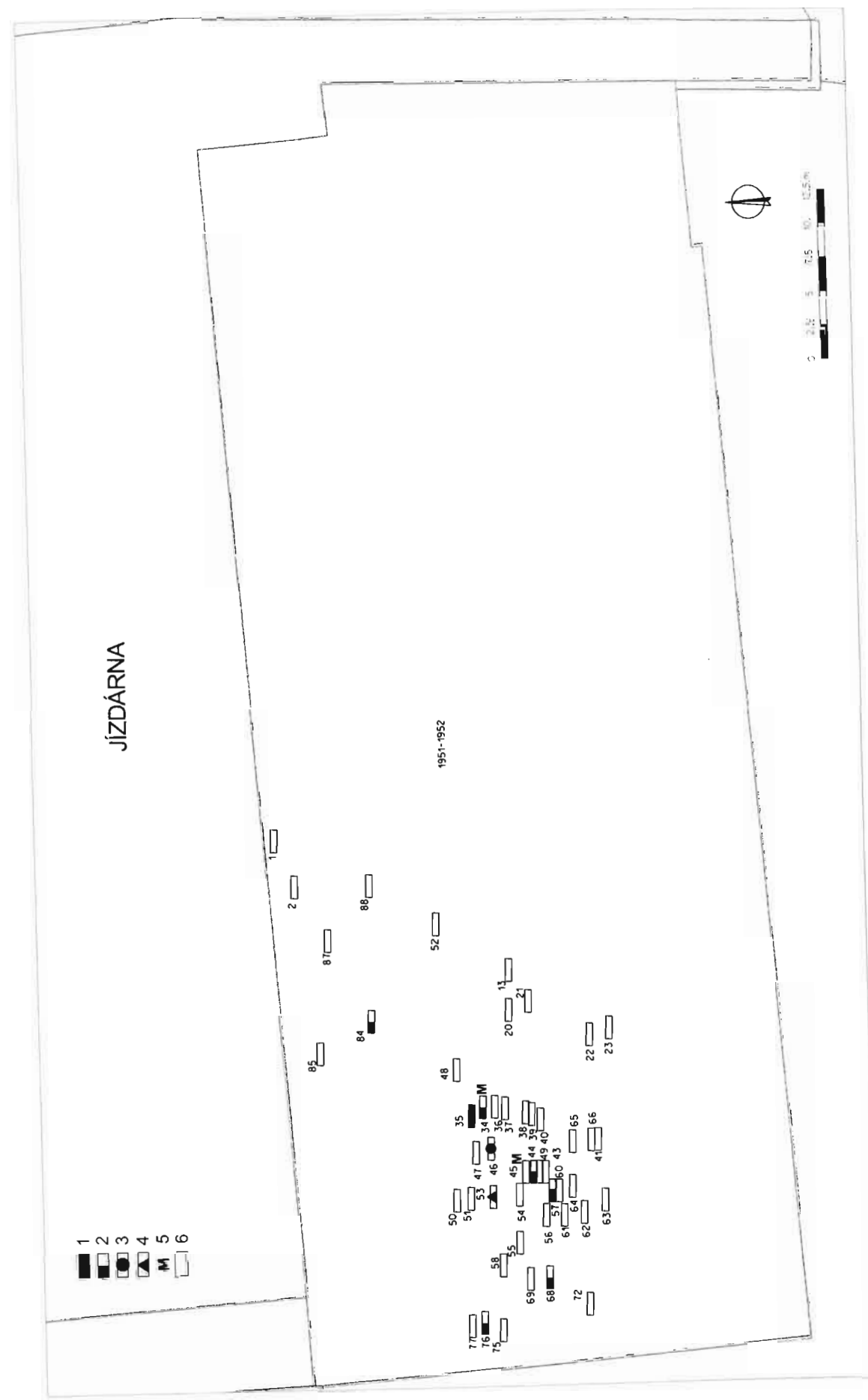
číslo hrob	kostra neúpl./úpl. délka/cm	antropol. pohlaví věk	poloha rukou	rakev A/N	hřebík A/N	ostatní nálezy z hrobu	zásyp
53	U 162	M 40-60		A	A	náprstek	-
54	U 164	M 20-40		A	A	-	-
55	U ?	Ž 20-30		A	A	-	-
56	U 177	M 30-40		A	N	-	-
57	U 158	M 20-30		A	N	bronzový kroužek bronzový knoflík	-
58	N ?	M 40-60	zkřížené	A	N	-	-
60	N 162	-	?	A	A	-	-
61	N 150	-	?	A	N	-	-
62	U 162	-		A	N	-	-
63	U 158	-	?	A	A	-	keramika
64	U 162	M 20-30		A	N	-	-
65	U 155	M 40-60		A	N	-	-
66	U 167	M+dítě 40-60;0-1		A	A	-	-
68	U 162	M 20-30		A	A	zlomek bronzového kroužku	-
69	U 162	M 40-60		A	A	-	-
72	N 120	M/Ž 30-50		A	A	-	keramika – 2 ks, glaz.
75	N 165	M?	?	A	A	-	keramika, glaz.
76	N ?	-	?	A	?	zlomek plochého kroužku	keramika, glaz.
77	N 125	M 20-30		A	A	-	-
84	?	-		A	N	zlomek bronzového kroužku	-
85	?	-		A	N	-	-
87	N 160	-		A	A	-	-
88	?	-	?	-	-	-	-

Tab. 1: Jizdárna. Přehled novověkých hrobů.

Tab. 1: Reitschule. Übersicht über die neuzeitlichen Gräber.

Obr. 1: Jízdárna. Novověké hroby podle antropologického určení pohlaví. Pozn. k hrobu JÍZ-49: fragmenty skeletu muže a ženy. Abb. 1: Reitschule. Die neuzeitlichen Gräber aufgrund der anthropologischen Bestimmung des Geschlechts: 1 – Männer; 2 – Frauen; 3 – Kinder; 4 – Erwachsene; 5 – Geschlecht unbestimmbar. Bem. zu Grab JÍZ-49: Fragmente vom Skelett eines Mannes und einer Frau.

Obr. 2: Jízdárna. Novověké hroby a jejich výbava: 1 – rúženec a medaillon; 2 – bronzový kroužek nebo jeho část; 3 – bronzový prsten; 4 – náprstek; 5 – mince; 6 – bez hrobové výbavy. Abb. 2: Reitschule. Die neuzeitlichen Gräber und ihre Ausstattung: 1 – Rosenkranz und Medaillon; 2 – Bronzefingerring oder ein Teil davon; 3 – Bronzefingerring; 4 – Fingerhut; 5 – Münze; 6 – ohne Grabausstattung.

NÁLEZ FOSILNÍCH MĚKKÝŠŮ NA POHŘEBIŠTI U JÍZDÁRNY

JAROSLAV HLAVÁČ

1. ÚVOD

Během archeologického výzkumu pohřebiště u Jízdárny Pražského hradu se v hrobě JÍZ-8/51, datovaném na základě nálezových okolností do 10. století, vyskytla keramická nádoba, z jejíž výplně se podařilo získat materiál sestávající z ulit terestrických druhů měkkýšů. Zmiňovaný hrob byl zahlouben ve spraši, překrytý mocnou navážkou, která se vytvořila v novověku.

2. MALAKOZOOLOGICKÉ NÁLEZY

Konchologický materiál, který se podařilo získat z výplně nádoby v kostrovém hrobu, je kvalitativně i kvantitativně velice chudý. V podstatě jej tvoří zástupci dvou terestrických druhů měkkýšů – plži *Vallonia costata* (údolníček žebernatý)/1 jedinec a *Cecilioides acicula* (bezočka šídlovitá)/8 jedinců. Jedná se o drobné plže milimetrových rozměrů, u nichž lze s jistotou vyloučit úmyslné zavlečení člověkem do objektu. Tento jev, kdy se jedná o přirozený výskyt měkkýšů v archeologických objektech, obecně umožňuje využit ekologických charakteristik jednotlivých měkkýších druhů pro paleoenvironmentální rekonstrukce. Bohužel v našem případě se jedná o velice chudý malakozologický materiál, který nedovoluje podat spolehlivou výpověď o tom, jak tehdy vypadaly přírodní poměry v prostoru pohřebiště u Jízdárny.

Plž *Vallonia costata* je obyvatelem otevřené krajiny, dává přednost suchým bezlesým stanovištím a do zapojených plášťových formací neproniká. Je spolehlivým indikátorem xerothermních biotopů. V současné době je dosti častý také na druhotných stanovištích, např. na hradních zříceninách. Oproti němu se plž *Cecilioides acicula* svou ekologií výrazně odlišuje. Tento plž je přizpůsobený podzemnímu způsobu života, jeho tělo i šídlovitá ulita postrádají pigment a druhu dokonce chybějí oči. Žije terikolně v neodvápňených půdách stepních biotopů, druh často zastihneme i na skalních stepích. Aktivně proniká až do hloubky 180 cm (Evans 1972). Vyžaduje lehké, nepřiliš jílovité půdy, vždy primárně vápnité. Vzhledem k tomu je nutno jeho výskyt považovat za druhotný a i když se zde nejedná o úmyslné zavlečení člověkem, přesto plž mohl kontaminovat horizont s archeologickými nálezy průnikem z vrstev nadložních.

3. DISKUSE

Nálezová okolnost, tedy výskyt fosilních měkkýšů v nádobách v archeologických objektech, není výjimečným jevem. Je-li výplň nádoby dostatečně vápnitá, umožňuje to zachování pozůstatků měkkýšů – ulit a jejich fragmentů. Zcela ojedinělým byl například nález 1158 jedinců drobného plže *Vallonia pulchella* v nádobě v únětickém hrobu ve Vepřku (Ložek 1993). Podobně byli nalezeni měkkýši ve výplni nádob v různých polohách v objektech sídliště v Záběhlicích z doby bronzové. Vedle plžů *Cecilioides acicula*, *Vallonia pulchella* a *Vitrea contracta* zde byl zjištěn dokonce výrazně vlhkomilný až mokřadní druh plže *Vertigo angustior*, což činí nález velice zajímavým z hlediska mikroklimatických podmínek panujících v nádobě, ve které byl fosilní plž zjištěn.

4. ZÁVĚR

Nález měkkýšů v nádobě z hrobu JÍZ-8/51 u Jízdárny Pražského hradu je zajímavým z hlediska aktivity měkkýšů, v našem případě je však nelze blíže využít pro přesnější paleoenvironmentální rekonstrukci, jak vyplývá z výše zmiňovaných ekologických charakteristik. Piž *Vallonia costata* sice alespoň z části vyhovuje našim potřebám a indikuje otevřená stanoviště xerotermního rázu, jedná se však o fragment malakocenózy, která byla původně pravděpodobně druhově mnohem bohatší.

LITERATURA:

Evans, J. G., 1972: Land Snails in Archaeology. London – New York.
Ložek, V. 1993: Malakozoologie: Výpověď schránek měkkýšů. In: Vepřek – Archeologický výzkum na Kralupsku, Kralupy n. Vltavou, 53-55.

VÝVOJ GEORELIÉFU V ZÁPADNÍ ČÁSTI SEVERNÍHO PŘEDPOLÍ PRAŽSKÉHO HRADU

IVA HERICOVÁ

1. ÚVOD

Území, které se táhne nad severním úbočím Jeleního příkopu od Lumbeho zahrad až po Belveder, je dnes jako tzv. severní předpolí trvalou součástí zázemí Pražského hradu. Nejstarší vazba na Hrad je doložena v souvislosti s pohřbíváním na jižním okraji návrší u Jízdárny. První etapou zpracování předcházející studium archeologických a historických pramenů je zmapování podmínek, které zdejší přírodní prostředí poskytovalo pro využití a případné osídlení přibližně v době, kdy se na blízkém hradčanském ostrohu formovalo první trvalé osídlení (první dvě třetiny 9. století). Zkoumaná oblast zahrnuje západní část severního předpolí Pražského hradu. Na jihu je vymezena přibližně úpatnicí severního svahu Jeleního příkopu, na východě ulicí U Prašného mostu, po severní straně je ohraničena ulicí Jelení a na západě ulicí U Brusnice.

Pilířem práce je sestavení modelu původního georeliéfu (povrchu „podloží“), který je výsledkem působení přírodních vlivů na geologický substrát. Na jeho bázi je rekonstruován vývoj povrchu terénu, a to již s využitím archeologických a historických pramenů. Detailně je sledován prostor Jízdárny (hlavní a jižní křídlo) a její otevřené terasy, v jehož centru leží raně středověké a novověké pohřebiště. Interpretace modelu směřuje k vysvětlení vazby sídelních a pohřebních aktivit na geologický substrát a georeliéf a k nalezení komunikačního spojení severního předpolí s Hradem.

Nejdůležitější faktor podmiňující morfologii povrchu terénu je charakter skalního podkladu, jeho primární úložné poměry a odolnost vůči zvětrávání. Rekonstrukce původního georeliéfu je založena na podrobném studiu geologických poměrů a mechanismů – přírodních či antropogenních, které geologické podloží a povrch terénu zformovaly do současné podoby. Geologická stavba území byla posouzena podle původní archivní dokumentace geologických vrtů. Využito bylo také záznamů o složení a stratigrafii zemin, které byly získány během archeologických výzkumů provedených od 80. let 20. století do roku 2004. Situace dokumentačních bodů je znázorněna na obr. 2, pod přiřazenými čísly vystupují jednotlivé body průběžně v textu. Jejich popis a sledované atributy s příslušným odkazem na původní pramen jsou uvedeny v tab. 1.

2. GEORELIÉF JAKO PRODUKT PŮSOBNÍ PŘÍRODNÍCH POCHODŮ NA GEOLOGICKÝ SUBSTRÁT

Sledované území leží v západní části *Pražské plošiny*, která je součástí geomorfologického okrsku *Hostivická tabule* (Balatka 1985, 50; 2001, 11, 12). Je charakterizované rozsáhlými plochami vysoko položených zarovnaných povrchů velmi mírně ukloněného reliéfu, do něhož se hluboce zařezávají toky. Původní starotřetihorní terén zde představuje zarovnaný povrch hornin staršího paleozoika, jejichž odolnější partie v krajině vytváří strukturální hřbítky barrandienského směru (ZJZ-VSV).

Severní předpolí Pražského hradu je situováno na ploché elevaci velmi mírně se svažující (1-1,5°) k východu, oddělené na jihu od hradčanského hřbetu hlubokým údolím Brusnice (Jelení příkop) a na severu mělkým údolím bývalého Dejvického potoka. Od západu

k východu, od jižní strany nového skleníkového komplexu v Lumbeho zahradách až do Jízdárenského dvora, se táhne v nadmořské výšce 259-267,5 m n. m. vrcholová linie sotva znatelného hřbetu. Sklon přilehlého svahu Jeleního příkopu dosahuje ve strmých úsecích až 36°, dno údolí klesá od západu k východu v rozmezí 244-230,50 m n. m.

Skalní podloží studované oblasti tvoří staropaleozoické horniny *letenského souvrství ordoviku*¹. Sestávají ze střídajících se poloh hrubě slídnatých, deskovitě vrstevnatých jílových břidlic a (drobových) křemenců či křemenných pískovců tvořících kostru (*Řepka 1986c*). Tato cykličnost odráží rytmické ukládání křemenných písků a jílovitých materiálů v prostředí prvohorní sedimentační pánve. Jednotlivé vrstvy dosahují mocnosti od několika až po 30 centimetrů. V generelu jsou téměř rovnoběžné s Jelením příkopem (ZJZ-VSV) a sklánějí se pod úhlem 55-60° k jihu.² Horniny skalního podkladu jsou zvrásněné, místy jsou postiženy tektonickými poruchami.

Původně tmavě šedé horniny se větráním mění na světle šedé až rezavě šedé. Pevné horniny jsou málo rozpukané, navětralé jsou rozvolněné, rozpukané, deskovitě a kostkovitě odlučné. Křemence jsou většinou pouze rozvolněné, polohy břidlic jsou jílovitě rozvětralé, mohou být dokonce rozloženy až v šedou jílovitou zeminu. Zvětralý plášť má předpokládanou mocnost 2-3 m. Mezivrstevní plochy a tektonické poruchy jsou vyhojeny oxidy a hydroxidy železa. Hákování vrstev (vyvlečení po svahu) v povrchové zvětralé zóně letenského souvrství bylo pozorováno na severním svahu Jeleního příkopu v Lumbeho zahradě (*Herichová 2003*) či pod terasou Jízdárny (*Myslivec 1950*).

Pevné horniny letenského souvrství ve studovaném území nevystupují na povrch v přirozených výchozech.³ Zastiženy byly v hlubokých umělých odkryvech nebo v geologických vrtech. Během rozsáhlých zemních prací prováděných při budování energocentra západně terasy Jízdárny (*Řepka 1988; obr. 1*) bylo zjištěno, že v těchto místech křemence tvoří jen malou část hornin skalního podkladu, a to bělošedé vložky. Celé souvrství bylo zvrásněno, místy mírně postiženo tektonickými poruchami. Nelokalizované vrty J 98 a J 99 ve východním okolí sondy KS 90 (bod 73) procházely v hloubce 10-15 m poruchovým pásmem, které bylo ukončeno ve 27,5 m změnou sklonu vrstev z 30 na 60° (*Kroupa 1963*).

Ordovické horniny zvětrávají na písčitojílovité hlíny s úlomky břidlic a křemenců. *Zvětralinové reziduum (eluvium)* má charakter jemnozrnné přeplavené suti. Skládá se ze slabě písčitého až hlinitého jílu (jílovité hlíny) s úlomky hornin do 6 cm a dosahuje mocnosti okolo 1 m. M. *Baštová (1951)* rozlišuje na svahu pod terasou Jízdárny na břidlicích zvětralinu písčitojílovité hnědošedé, na křemencích písčité rezavohnědé až žlutohnědé s úlomky vybělených matečných hornin. Nepřemístěné zvětralinu tvoří „podloží“ v pásu probíhající po vrcholu návrší od Lumbeho zahrad až do prostoru severně Jízdárny. Byly zjištěny v mělkých archeologických sondách v sv. části plochy. Uváděny jsou jako „shnilá břidla – břidlový tvrdý kámen“ (*Borkovský – rkp. 2*) či jako „žlutá zjílovatělá břidlice“ (*Petříčková 1986; Boháčová 1987; Frolík 1988; rkp. 1*).

Lateritické zvětrání hornin letenského souvrství probíhající na starém druhohorním – tj. předkřídovém – povrchu v podmínkách subtropického až tropického klimatu bylo popsáno v Lumbeho zahradách⁴, pozorováno bylo také v otevřeném výkopu západně čp. 188

¹ Stupeň beroun.

² V dokumentovaných sondách se sklon vrstev pohybuje v rozmezí 35-80°. Např. M. *Baštová (1951)* uvádí v sondě KS I (bod 26) 35°, J. *Kos (1960)* naměřil v sondě 10-S 4 (bod 67) 60-80°.

³ Těsně po východní straně zkoumané plochy, na úpatí Jeleního příkopu pod Prašným mostem je obnažena strmě ukloněná vrstevní plocha letenského souvrství, zdokumentovaná např. J. *Kosem (1960)*.

⁴ L. *Řepka (1993, nepubl.)*, vrt V5 ve stavebním dvoře PSP, hloubka 2,5 m.

(*Herichová 2003*). Koncem svrchní křídly dochází k transgresi⁵ a téměř vodorovně se na zarovnaný staropaleozoický povrch ukládají slínovce, jílovce, pískovce, písčité slínovce a spongility. *Křídlové sedimenty* jsou rozšířeny v západním okolí (Pohořelec, Petřín, Štěšovice) a do sledovaného území v primárním uložení nezasahují. Druhotně ovšem vstupují do zvětralin, kde se s nimi setkáváme v podobě úlomků různého stupně opracování daného délkou a způsobem transportu.

V terciéru a kvartéru probíhala eroze, během níž došlo mezi Brusnicí a Malostranským potokem k vypreparování pevné hrástě – hradčanského ostrohu. Brusnice vyhloubila v tvrdém letenském souvrství zhruba 30 m hluboké údolí – *Jelení příkop*. Morfologie svahu je podmíněna úložnými poměry skalního podkladu. Jižní svah je strmý, severní je stupňovitě pozvolný. Východní část údolí pod Pražským hradem – Dolní Jelení příkop – je úzká a přímá, horní část za Prašným mostem – Horní Jelení příkop – se pod Jízdárnou nápadně rozšiřuje (*obr. 3*). Původní holocenní tok Brusnice se v oblouku vinul při úpatí severního svahu Jeleního příkopu. Bývalé koryto potoka bylo zastiženo vrtem J 5 (bod 87, *Řepka 1986b*). Od konce 2. třetiny 19. století je regulovaný tok veden po jižní straně údolí.

Jednotlivá stádia zahlabování toku a deponování unášeného materiálu v pleistocénu dokládají *terasové stupně* zachované na levém břehu *Brusnice*. Vyšší, starší terasový stupeň byl zjištěn západně Jízdárny, ve stavební jámě pro energocentrum (*Řepka 1988; obr. 1:2*). Tutéž úroveň na kótě 257,20 m n. m. s dochovaným reliktem 0,3 m mocných písčitých šterků potvrdily odkryvy v západní části Jízdárny (*Herichová 2005; obr. 4:1*). Břeh stupně musí probíhat pod severní frontou Jízdárny neboť vně budovy, na Jízdárenském dvoře, ve výši 2 m nad bází terasy se nachází povrch eluvia letenského souvrství („*žlutá zjílovatělá břidlice*“ v sondě I; *Boháčová 1987*). Mladší, nižší terasový stupeň byl zaznamenán v úrovni od 234,75 do 238 m n. m. v pásu probíhající od Míčovny⁶ až k Prašnému mostu. Předpokládaná šířka stupně je 46 m. Je pokryt 0,5-1 m mocnou vrstvou hlinitopísčitých náplavů Brusnice s plochými, hrubě opracovanými valounky opuky, vybělenými destičkami křemenců a břidlic (sonda S 50 – bod 69; *Forť 1967*). Jako terasa Brusnice je označeno také ca 0,7 m mocné souvrství střídajících se vrstev hlinitého písku a jílovité suti s úlomky křemenců v sondě 10-S 4 (bod 67; *Kos 1960*). Údolí Jeleního příkopu vyplňují hlinitopísčité až šterkové náplavy, v rozšířené části údolního dna pod Jízdárnou jílovité (*Řepka 1986a*).

Vše bylo v nejmladším glaciálu (würm) zakryto mocnou sprašovou návějí. *Eolické sedimenty* tvoří spraše až sprašové hlíny, světle hnědé až žlutookrové jemnozrnné siltové zeminy, ve spodních polohách písčitéjší, tuhé až pevné konzistence. Obsahují drobné oválené úlomky podložních i křídlových hornin. Vyšší obsah CaCO₃ dokládají vápnité žilky a konkrece. Při bázi se často nachází odvápněná poloha s úlomky opuky (*Hudek – Vorel 1996*). Spraše zarovnávají podložní reliéf a dosahují značně proměnlivých mocností. Vyskytují se v pásu na jižní straně návrší nad Jelením příkopem, kde překrývají uložení Brusnice na terasových stupních. Naváty byly na chráněné straně svahu při převládajícím směru větrů od SZ v geologické minulosti. K temeni návrší se nepřibližují, za ním se však opět objevují a pokračují jako součást rozsáhlejšího plošného pokryvu směrem na sever, k Dejvicím. Rozšíření spraši je rekonstruováno na základě přítomnosti v dokumentovaných sondách a znázorněno na *obr. 5* a *obr. 6*.

⁵ Nad současných 300 m n. m.

⁶ Pod Míčovnou byl zjištěn vodorovný stupeň říční terasy Brusnice v úrovni od 234,74 m do 235,99 m n. m. v podélném profilu. Je pokryt asi 1 m mocnou vrstvou hlinitopísčitých šterků s křemennými valounky, ve kterých jsou zachovány zaoblené destičky vybělených křemenců, maximální mocnost terasových uložení zde dosahuje 1,6 m (*Záruba-Pfeffermann 1945*).

Během sondovacích prací zjišťujících příčiny poruch na budově Míčovny v Královské zahradě – východně od zkoumané oblasti – byly zastíženy sekvence, ve kterých dosáhly spraše překrývající terasový stupeň Brusnice mocnosti až 13,5 m. Q. Záruba-Pfeffermann (1945) zde rozeznal 4 sprašové úrovně s fosilními půdami. Nejvyšší mocnosti 12,5 m v rámci sledovaného území dosáhly spraše ve vrtu S 50 (bod 69; Fořt 1961), opět v poloze nad terasou. Také v západní části sledované plochy byl na svahu Jeleního příkopu geologickými sondami S 1-S 3 (body 89-91; Řepka 1986c) zmapován úzký pás spraší. Ty jsou zde však překryty svahovými sedimenty a archeologickým průzkumem (mělké ručně zarážené vrty; Frolík 1984) nebyly potvrzeny. V sondě 10-S 4 (bod 67; Kos 1960) na severním svahu Jeleního příkopu východně Prašného mostu byla zjištěna pod násypem tenká vrstva sprašové hlíny, která na bázi obsahovala ulity plže *Helix hortensis*, není však vyloučeno, že spraš je zde splavená. Profil sprašové návěže na jižním svahu návrší doplnily také údaje zjištěné v archeologických sondách v ulici U Prašného mostu (body 98, 99). V severní části ulice bylo pod původní valounovou dlažbou (doloženou k r. 1607) zachyceno „zjílovatělé skalní podloží“ (eluvium letenského souvrství), které spraš překrývá pouze místy. Ve směru k Jelenímu příkopu povrchu eluvia velmi prudce klesá, současně rapidně narůstá mocnost spraší (Frolík 1987; rkp. 1). Předpokládáme, že na svazích byly spraše v různých dobách přírodními procesy splachovány za současného ustupování od temene návrší. Jejich absence byla pozorována během archeologického výzkumu v Lumbeho zahradě v roce 1996 (Havrdá 1998).

Na spraších a sprašových hlínách se vytvářely v teplejších obdobích pleistocénu (interglaciálech) *půdy typu černozemí a hnědozemí*. Jsou zachovány jako fosilní v polohách pohřbených pod mladšími sedimenty⁷ nebo jako recentní vzniklé v posledním půdotvorném cyklu v holocénu. Recentní půdy se vyvíjejí již v osídlené krajině a jsou často ovlivněny antropogenní činností (změna dynamiky pedogeneze, odstranění půdních horizontů nebo jejich částí). V mapované oblasti se původní půdní horizont na sprašovém substrátu dochoval pouze v místech, kde byl překryt mladšími sedimenty, z velké části antropogenními navážkami. Byl zaznamenán na profilech odkrytých během archeologických výzkumů v jižním křídle Jízdárny (Frolík – Tomková – Žegklitz 1988), na terase Jízdárny (Borkovský – rkp. 1) a v Lumbeho zahradě (Březinová – Turek 1998).

Svahové (deluviální) sedimenty vznikaly zvětrávacími, převážně gravitačními, pochody během dlouhého období terciéru a kvartéru a nacházejí se v celém profilu sledované stratigrafie. Ve zkoumané oblasti převládají svahové hlíny s úlomky podložních hornin, nejčastěji písčité jíly s frakcemi šterku, s úlomky křemenců, pískovců, břidlic, opuky a dalších křídových hornin, slabě opracovaných, většinou o velikosti do 10 cm. Vyskytují se na ordovických horninách a jejich zvětralinách, kde zaplňují nerovnosti povrchu, překrývají terasové uloženiny Brusnice a prokládají úrovně spraší. Na svazích tvoří často současnou povrchovou vrstvu a setkáváme se s nimi i v archeologických stratigrafiích. Často dochází k rozbřídání vrchních vrstev sutí a jejich stékání po svahu (soliflukci). Pro přeplavené (přemístěné) deluviální sedimenty je charakteristická nižší hodnota obsahu CaCO₃ (Řepka 1976a). Na svahu Jeleního příkopu je obtížné odlišit deluvia od navážek, které mají podobný charakter. M. Bašťová (1951) v tomto prostoru definuje až 2 m mocnou vrstvu – písčitou až písčitojílovitou zeminu částečně porušenou stavebními úpravami a promísenou

⁷ Na profilu u Míčovny jsou to ve směru odspodu následující horizonty spraší: horizont I zakončený fosilní degradovanou černozemí, horizont II s fosilní černozemí, horizont III s fosilní hnědozemí, horizont IV – recentní půdní horizont pravděpodobně odstraněn (Záruba-Pfeffermann 1945).

se stavebním materiálem i ve spodní části, kde má charakter eluviálních hlín skalního podkladu. Stále probíhající recentní svahové pohyby dokládají gravitační ohyby na kmenech stromů rostoucích na obou svazích Jeleního příkopu.

Geologické poměry vysvětlující jednotlivé etapy geomorfologického vývoje jsou vyjádřeny na řezu II-II' (obr. 7) protínajícím zkoumanou plochu od S k J po západní straně Jízdárny. Nad hranou severního svahu Jeleního příkopu, v místech recentních terénních úprav (odtěžení svahu), je průběh geologických vrstev rekonstruován.

Zkoumaným územím prochází *povrchová vodoteč* Brusnice, která významně zasáhla do podoby reliéfu. Její tok je dnes regulovaný, k rekonstrukci přirozeného vodního režimu nemáme dostatek informací. V minulosti byla jistě využívána jako přirozený zdroj vody v místech, kde byly svahy Jeleního příkopu schůdné. Umělá nádrž rudolfinského rybníka v Bažantnici pochází až ze sklonku 16. století, napájena byla ze soustavy rybníků v západním okolí velké Prahy.

Dostupné mělké podpovrchové zdroje vznikají zadržím infiltrované srážkové vody na nepropustných jílovitých zvětralinách. Takový mělký nepravidelný nesouvislý kvartérní *horizont podzemní vody* předpokládáme na svazích a v depresích skalního podkladu (Jízdárna, Rudolfinský rybník, Lumbeho zahrada, plošina v okolí Jelení ulice, náplavy Brusnice). Další horizont podzemních vod se vytváří v puklinových a poruchových pásmech ordovických hornin.⁸ Ten místně sytí drobné svahové prameny vyvěrající na svazích Jeleního příkopu (Řepka 1976b). Na poruchových zónách doprovázených vývěry vznikají erozní rýhy brázdící reliéf. Za velkých průtrží je prohlubují splachy. Režim svahových pramenů je závislý na komunikaci se zdrojovou oblastí, která je ovlivňována antropogenní činností. Proto v minulosti mohla být síť vývěrů značně odlišná od současné.

Vegetační pokryv má nepřímo vliv na dynamiku zvětrávacích pochodů a tudíž i na podobu reliéfu. Tím, jak fixuje povrch terénu, zvláště na svazích, zabraňuje erozi. Předpokládáme, že návrší bylo v době využívání pohřebišť již z velké části odlesněné. Pozdější přeměna území na vinice si vyžádala zásah do skladby vegetace a pravděpodobně i vykácení stromů v horním úseku svahu nad Brusnicí. Jelení příkop si po dlouhou dobu udržoval svůj původní přírodní ráz, více méně beze změn zůstal až do počátku 20. let 18. století. V horní části byla poprvé realizována parková úprava pravděpodobně arcibiskupem knížetem Salm-Salmem někdy počátkem 18. století, zatímco dolní část se příliš nezměnila. V okolí Hradčan jsou podle mapy potenciální přirozené vegetace (Moravec – Neuhäusl 1991) indikovány vřesové doubravy a habrové javořiny.

3. ANTROPOGENNÍ GEORELIÉF

Kromě exogenních fyzických faktorů, které určují složení a rozsah nejsvrchnějších geologických vrstev a potažmo i podobu georeliéfu, se na utváření krajiny podílí i člověk. Významnou měrou přispívá k proměně přírodního prostředí zejména v posledních staletích. Přímo ovlivňuje tvar povrchu v procesech agradace (navýšení terénu) a degradace (odstraňování, snižování terénu). Nepřímo pak svou činností způsobuje změnu dynamiky zvětrávání a svahových či fluviálních pohybů (např. zvýšenou erozi půdy vlivem odlesnění).

Nejstarší lidské aktivity odehrávající se ve zkoumaném prostoru byly doloženy archeologicky. Na sz. okraji plochy byly odkryty pozůstatky areálu neolitického sídliště a pohřebišť ze závěru eneolitu a starší doby bronzové (Březinová – Turek 1999, 660).

Ve stejných místech a zvláště v pásu na jižním okraji návrší nad Jelením příkopem obráceném k Pražskému hradu byla prozkoumána tři raně středověká pohřebiště datovaná do 9.-10. století (*Borkovský 1951; Smetánka – Hrdlička – Bajerová 1973; 1974; Frolík – Tomková – Žegklitz, 1988*). Poté nastává dlouhý časový hiát až do období vrcholného středověku, ke kterému se pojí první písemné zprávy. Na návrší, které se tehdy nazývalo Bruska, se od 14. do 16. století rozkládaly vinice. Táhly se až do Jeleního příkopu, poprvé jsou zmiňovány v roce 1376 (*Tomek 1872, 169*). Od 30. let 16. století byly vinice postupně rušeny zároveň se zvyšujícími se územními nároky panovnického dvora. Nejdříve byla založena Královská zahrada a po postavení Prašného mostu v letech 1535-1536 se celé severní předpolí stává provozním zázemím Pražského hradu. V prostoru dnešního Jízdárenského dvora byla v letech 1570-1572 zřízena tzv. stará tesařská ohrada s obytnými a hospodářskými objekty. Samostatný celek tvoří od 15. století Bažantnice v severní části plochy. Roku 1594 byla vybudována zeď ohrazující tesařskou ohradu společně s Bažantnicí a přilehlou částí Horního Jeleního příkopu. Podél ní vedla od severu cesta k hradčanské Špitálské bráně. Území po západní straně ohrazení přešlo r. 1690 do majetku Heřmana Jakuba Černína z Chudenic (*Vilímková – Kašička – Pínová 1972, 8*). Je známé jako tzv. Černínské pole a rozkládaly se zde zahrady. K období 1. poloviny 17. století (1649), kdy v Bažantnici tábořila švédská vojska, je vázáno pohřebiště objevené archeologickým výzkumem na terase Jízdárny (*Vilímková 1971a, 31*). V jižní části tesařské ohrady, v místech hospodářských a obytných stavení, které byly zčásti strženy,⁹ byla v letech 1694-1698 vybudována Jízdárna s jižním křídlem – galerií – a otevřenou terasou ohrazenou zdí (*Vilímková – Kašička – Livorová 1968, 2*). Současně byl upraven prostor severního předmostí Prašného mostu. Během stavebních prací tehdy docházelo k narušení hrobů, což dokládají nalezené rozptýlené lidské kosti ve vrstvě s nálezy z 1. poloviny 17. stol. (*Frolík – Tomková – Žegklitz 1988, 447*). Roku 1769 byl Prašný most podepřen valem, současně byl pod ním sveden tok Brusnice, stále ještě plynoucí po severní straně údolí. V roce 1770 započalo boření severního předmostí a terén zde byl upraven do dnešní podoby. Na přelomu 18. a 19. století byla postavena nad Jelením příkopem v západní části území empírová vila s terasou (čp. 188). Zásadní změny v konfiguraci severního svahu Jeleního příkopu se odehrály ve 20. století. Z 20. let pocházejí terénní a stavební úpravy nad hranou svahu (Plečnikova vyhlídka). Při adaptaci Jízdárny v letech 1948-1949 byla zvýšena úroveň sálu a téměř pod celým rozsahem křídla vybudován suterén. V 50. letech byl zcela odtěžen prostor pod terasou Jízdárny a zřízeny zde byly garáže. Posledním gigantickým zásahem do terénu bylo vybudování energocentra západně Jízdárny v 80. letech, kdy byla opět odtěžena část svahu nad Jelením příkopem.

Ze stručně nastíněné historie území vyplývá, že pokryvné útvary, které tvoří podloží kulturního souvrství, se nedochovaly v původním rozsahu a mocnosti. Z velké části zůstávala celá sledovaná plocha otevřená, nezastavěná s přirozeným či kulturním vegetačním krytem. Na středověkých vinicích, později v zahradách byla pravidelně obdělávaná a narušovaná půdní vrstva. V souvislosti se zemědělským využitím návrší docházelo jistě k místní nivelizaci reliéfu. Ve vrcholové partii předpokládáme větší zásahy do konfigurace terénu spojené s *degradací*. Stavební aktivity se od novověku rozvíjely zvláště ve východní části území (Jízdárna, celá plocha Jízdárenského dvora, založení rybníků). Obrovské

⁸ Hladina podzemní vody byla zastižena ve vrtech J 1-J 6 v hloubce 3-4 m (*Řepka 1986b*).

⁹ Během výkopových prací v roce 1948 bylo odkryto zdivo nevelkého sklepa s kamenným obvodovým zdívkem a cihlovou klenbou (*Vilímková – Kašička – Livorová 1968, 21, 38*).

narušení reliéfu dosahující až na skalní podklad, představuje odtěžení svahu v jižním a západním okolí Jízdárny realizované v 2. polovině 20. století.

K výraznému navýšení (*agradaci*) terénu došlo na severním svahu Jeleního příkopu. Navážky jsou zadrženy za opěrnými zdmi, které dnes tvoří novou horní hranu svahu, uměle posunutou k jihu. Novým tvarem je těleso valu Prašného mostu a na něj navazující severní vyústění do ulice U Prašného mostu. Podobný násep přes Jelení příkop byl vytvořen v západní části území pro vozovku dnešní ulice U Brusnice. Mocnost antropogenních uloženin na návrší dosahuje od několika desítek centimetrů až po 1 m. Nad horní hranou severního svahu Jeleního příkopu, v místech rozsáhlých zemních úprav, pak místy překračuje 5 m. Mocnost svahových sedimentů promíšených s náplavy a navážkami je opět vysoká na úpatí Jeleního příkopu. Staré koryto Brusnice vyplněné šterky je dnes překryto až 4 m svahových sedimentů a mladších náplavů.

4. REKONSTRUKCE PŮVODNÍHO GEORELIÉFU

Rekonstruovaný model původního georeliéfu zobrazuje průběh báze kulturních vrstev (tj. povrch „podloží“) a popisuje tvar povrchu dále nerozlišených čtvrtohorních pokryvných útvarů. Je představen v podobě vrstevnicové mapy (*obr. 5*) a ortogonálního pohledu od JV (*obr. 6*). Na návrší zastupují pokryvné útvary převážně spraše (sprašové hlíny) a nepřemístěné zvětralin (eluvia), na svahu Jeleního příkopu svahové sedimenty (deluvia) či přímo zvětralé horniny letenského souvrství. V údolí Jeleního příkopu je pak překrývají náplavy uložené podél toku Brusnice. Samostatně byl v rámci modelu rekonstruován rozsah uložení eolických sedimentů (spraši a sprašových hlín; *obr. 5:2; obr. 6:4*) a terasových uloženin Brusnice (*obr. 5:3*).

Výsledný model zpodobňuje část plošiny mírně skloněné (max. 2,5°) k VSV, prudce se na jihu zvedající z hlubokého údolí směru Z-V (Jeleního příkopu). Povrch plošiny není zcela rovný. V sz. části je v úrovni 266-267 m n. m. vytvořena téměř horizontální plocha, od které se směrem k východu, v mírném oblouku stočeném k jihu, táhne temeno nízkého hřbetu. Na východním okraji vrchol temene dosahuje kóty 258 m n. m., předpokládáme však, že zde je uměle snížen.

Na jihu plošina pozvolna přechází do údolí Jeleního příkopu. Povrch nevytváří ostrou hranu, je mírně konvexní s průměrným sklonem okolo 20°. Stejně plynule pokračuje svah ve strmější dolní úsek, který dosahuje sklonu do 40°. Terasové stupně Brusnice zaříznuté do skalního podkladu zůstávají skryty pod sprašovou návějí a na povrchu se neprojevují. Svah formují deluviální sedimenty doprovázené antropogenními násypy. Zmírňují spád původního povrchu, který se v minulosti přibližoval sklonu vrstev skalního podloží. Oba typy pokryvných sedimentů (deluviální a eolické) výrazně přispěly k celkovému vyhlazení georeliéfu. Profil severního svahu Jeleního příkopu je znázorněn na *obr. 6* a *obr. 7*, kde rekonstruovaný povrch „podloží“ odpovídá bázi antropogenních uloženin.

Severní stěna Jeleního příkopu není přímá. Východní část údolí je až k Prašnému mostu poměrně úzká, pod Jízdárnou se nápadně rozšiřuje. Svah obloukovitě ustupuje k severu a tvoří zde široký zářez. K temeni návrší vybíhá v místech, kde se nepatrně mění jeho průběžný sklon. Oblouk zářezu je zachycen na starých mapách z konce 18. století (*obr. 8; obr. 9*). Opticky ho na východní straně zvýrazňuje násep terasy Jízdárny obemknutý ohradní zdí. Na protějším svahu Jeleního příkopu vyúsťuje do údolí „strž“, která podle

našich předpokladů brázdila hradčanský hřbet na západní straně Pražského hradu.¹⁰ Průběh vrstevnic na rekonstruovaném modelu ukazuje, že i rudolfínský rybník je založený v mírné depresi, která navazuje na linii „strž“ – zářez v severním svahu Jeleního příkopu. Není vyloučeno, že všechny popsané vhloubené geomorfologické tvary jsou založeny na tektonické linii či poruchovém pásmu¹¹ příčném k barrandienskému směru.

Původní dno údolí Jeleního příkopu bylo zastiženo pouze v centru rozšířené části na kótě 229,85 m n. m. Nelze tudíž rekonstruovat jeho přirozený spád a porovnat ho s dnešním (do 4°). Tvar údolí nepochybně předurčil vedení toku Brusnice. Původně tekla na úpatí severního svahu Jeleního příkopu, jak to doložily geologické vrty a archivní plánová dokumentace (mimo jiné i *obr. 8, obr. 9*). K severu mohla být zatlačena jižními přítoky ze „strže“ a z drobných svahových pramenů, doplněných později stokami z hradčanských paláců (Arcibiskupského, Šternberského). V rozšířené části údolí Brusnice zpomalovala svůj tok a drobně meandrovala, po určitou dobu byla zadržena dokonce v malých rybníčcích¹². Zvýšenou schopnost deponování unášeného materiálu potvrzují jílovité náplavy zasahující zde hlouběji na sever. Dnešní podoba údolního dna je výsledkem umělé úpravy terénu a regulace toku po zbudování valu Prašného mostu.

Při porovnání současného (výškopis na *obr. 2*) a původního (*obr. 5*) georeliéfu zůstávají geologicky podmíněné základní tvary na obou modelech stejné. Souhrnně lze charakterizovat procesy formující georeliéf jako postupnou *nivelizaci*, tj. snižování rozdílů nadmořských výšek mezi vhloubenými a vyvýšenými tvary a celkové vyhlazování povrchu terénu. Na plošině dochází k mírné degradaci, nejmarkantnější ve východní části území. K podstatnějším změnám došlo na severním svahu Jeleního příkopu v souvislosti s budováním spojení severního předpolí s Hradem od 16. stol. Navýšením terénu byla zvýrazněna horní hrana svahu a plošina rozšířena k jihu. V údolí Jeleního příkopu nepřetržitě ukládání sedimentů způsobilo zvýšení údolního dna podél celého toku Brusnice.

5. GEORELIÉF A VÝVOJ TERÉNU V PROSTORU POHŘEBIŠŤ U JÍZDÁRNY PRAŽSKÉHO HRADU

V souvislosti se stavbou nových garáží pod terasou Jízdárny v 50. letech 20. století byl proveden geologický průzkum (sondy S 1-S 9, body 4-12 na *obr. 2; Myslivec 1950*). Sledován byl povrch zvětralého skalního podkladu, případně deluvií a sprašové vrstvy. Skladba terénu je prezentována na třech sestavených řezech (*obr. 10*). Na profilu II probíhajícím středem terasy Jízdárny byla pod spraší, na „zvětralé břídlé“ vymezena až 4,2 m mocná „hlína s valouňky“. Pravděpodobně se jedná o splavenou vrstvu terasových štěrků promíšenou s deluvií. Ve východní části terasy Jízdárny (profil I) se dochovala pod spraší jen tenká vrstva (do 0,5 m) svahovin, bez valouňků. V západní části terasy (profil III) byla pod ca 1 m mocnými antropogenními násypy identifikována pouze „šedá hlína s úlomky břídlí – zvětralá břídlá nebo sut“. Profily vystihují rovnoměrné klesání povrchu zvětralého skalního podloží do Jeleního příkopu. Sklon vrstev je naznačen v rozmezí 35-45°, zvýrazněno je hákování v povrchové zvětralé zóně. V severozápadní části terasy Jízdárny

¹⁰ „Strž“ využívaná jako obranný příkop byla potvrzena na severním svahu hradčanského hřbetu (geologické vrty *Fořt 1963*; archeologický výzkum *Herichová 1994*). Na jižním svahu nebyla zatím ověřena. Její stěny byly v historických dobách pravděpodobně uměle upravovány. Zасыpaná byla za tereziánské přestavby Pražského hradu.

¹¹ Poruchová pásma v linii „strže“ byla vysledována geologickými vrty. V ose strže v arcibiskupské zahradě zastiženo poruchové pásmo v hloubce 19,6-20,5 m, (KS 82; *Fořt 1963*), ve vrtu J 98 (*Kroupa 1963*) v hloubce 15-27,5 m. Drobnější poruchy pravidelně doprovázejí letenské souvrství.

¹² M. *Vilímková (1971b)* cituje dva historické prameny: Soupis majetku z r. 1585 (SÚA, Desky stavovské, 47, lit. F 26v) a trhovou smlouvu z r. 1594 (SÚA, Desky zemské větš, lit. C 20).

Obr. 1: Stavební jáma pro energocentrum západně Jízdárny. Pohled na východní část severní stěny. K jihu skloněné vrstvy letenského souvrství (1), nad nimi ostře vyvinutá hranice deluvií (2, světlejší), ve svrchní části 2 – 3 m násypů. Vpravo nahoře štěrky terásy Brusnice jako malý zbytek (3). Foto Z. Kopřiva (in *Řepka 1988*).

Abb. 1: Baugrube für das „energocentrum“ westlich der Reitschule. Blick auf den Ostteil der Nordwand. Zum Süden geneigte Schichten der Letná-Schichten (1), darüber scharfe Grenze der Deluvien (2, heller), im oberen Teil 2-3 m dicke Aufschüttungen. Rechts oben kleiner Rest der Schotterterrassen des Brusnice-Baches (3). Foto Z. Kopřiva (in *Řepka 1988*).

se skalní podklad nejvíce přibližuje povrchu terénu a je zde uměle snižen. Sekvence profilů zároveň vyjadřuje tendenci přirozeného sklonu původního terénu od západu k východu. Spraše s maximální mocností ve východní části plochy směrem k západu vyklíňují, na západním profilu III se již nevyskytují. Humózní půdní horizont na spraších není na profilech vymezen.

Poněkud odlišná zjištění byla učiněna během archeologického výzkumu, který v letech 1951-1952 vlastní stavbu doprovázel (*Borkovský – rkp. 1*). Složení terénu a stratigrafické vztahy jsou zaznamenány na řezu I-I' (*obr. 12*). Na snímcích pořízených během odtěžení zeminy pod celou plochou terasy je patrné uložení vrstev sklánějících se do Jeleního příkopu a zároveň pozvolna od západu k východu. Zřetelné je rozhraní svrchních navážek, tmavší vrstva půdního horizontu na jejich bázi, dále světlejší sprašové hlíny, popř. deluvia a na bázi stavební jámy horniny skalního podkladu (*obr. 13; 14; 15; 16*). V severní části terasy vytváří na řezu povrch skalního podloží plošinu, která teprve od poloviny délky začíná klesat k jihu, do Jeleního příkopu. Tato plošina je pravděpodobně reliktem báze vyššího terasového stupně Brusnice, odpovídající úrovni zastižené v Jízdárně (*Herichová 2005*). Fluviální uložení nebyly tehdy v rámci archeologického výzkumu zjištěny. Buď nebyly rozpoznány, nebo byly v dokumentovaných částech odstraněny během zvětrávacích pochodů v geologické minulosti. V prostoru zkoumaného pohřebiště tvoří rostlý terén spraše a sprašové hlíny s dochovaným původním půdním horizontem. Povrch spraší byl v ploše terasy zaznamenán v rozmezí 257,06-259,39 m n. m.

BOD	SONDA	Y	X	POVRCH	pevBRD	zvtBRD	ELUV	TER	DELUV	SPR	PUD-H	NAPL	POZNÁMKA	AUTOR
1	15-S	744323	1042327	248.64	-	238.79*	-	240.59	-	246.44	-	-	* + eluvium ** (in Kos 1967)	**Záruba-Pfeffermann 1946
2	S1	744366.5	1042264.8	260.19	255.89	256.19	-	-	257.39	(259.39)	-	-	(sníženo)	Myslivec 1950
3	S2	744364.7	1042287.4	259.99	248.19	249.19	-	-	249.39	256.79*	-	-	* původní ?	Myslivec 1950
4	S3	744406.2	1042290.1	260.19	251.99	253.59	-	(256.39)	256.39*	(256.99)	-	-	(sníženo), * s terasou?	Myslivec 1950
5	S4	744410	1042270.5	260.39	256.34	258.99	-	-	-	-	-	-	-	Myslivec 1950
6	S5	744438.2	1042273	260.49	255.29	(258.89)	-	-	-	-	-	-	(sníženo)	Myslivec 1950
7	S6	744435.7	1042292.2	260.19	250.59	256.89*	-	-	-	-	-	-	* původní ?	Myslivec 1950
8	S7	744380.5	1042304.6	254.29	239.99	241.69	-	-	242.49	250.69*	-	-	* původní ?	Myslivec 1950
9	S8	744405.8	1042303.6	254.39	245.49	246.59	-	(250.79)	250.79**	253.79*	-	-	* původní ?, ** s terasou?	Myslivec 1950
10	S9	744437.3	1042303.2	254.19	250.69	252.79*	-	-	-	-	-	-	* původní ?	Myslivec 1950
11	1	744451	1042322	242.24	-	239.64	-	-	240.24*	-	-	-	* psč-jil zem. (m.poruš.N)	Bašlová 1951
12	2	744453	1042331	237.09	-	235.32	-	-	236.59*	-	-	-	* psč-jil zem. (m.poruš.N)	Bašlová 1951
13	3	744437	1042324	244.54	-	-	-	-	243.04*	-	-	-	* psč-jil zem. (m.poruš.N)	Bašlová 1951
14	4	744443	1042337	236.64	235.84	-	-	-	-	-	-	-	Pod N	Bašlová 1951
15	5	744442	1042349	230.47	-	-	-	-	229.47*	-	-	-	* psč-jil zem. (m.poruš.N)	Bašlová 1951
16	6	744420	1042325	247.34	-	-	-	-	245.84*	-	-	-	* psč-jil zem. (m.poruš.N)	Bašlová 1951
17	7	744425	1042341	239.12	-	237.42	-	-	238.62*	-	-	-	* psč-jil zem. (m.poruš.N)	Bašlová 1951
18	8	744424	1042359	230.49	-	-	-	-	230.04*	-	-	-	* psč-jil zem. (m.poruš.N)	Bašlová 1951
19	9	744411	1042335	243.11	-	242.11	-	-	242.61*	-	-	-	* psč-jil zem. (m.poruš.N)	Bašlová 1951
20	10	744403	1042344	239.57	-	238.57	-	-	239.47*	-	-	-	* psč-jil zem. (m.poruš.N)	Bašlová 1951
21	11	744393	1042353	232.68	-	-	-	-	231.68*	-	-	-	* psč-jil zem. (m.poruš.N)	Bašlová 1951
22	12	744477	1042322	240.04	-	-	-	-	239.04*	-	-	-	* psč-jil zem. (m.poruš.N)	Bašlová 1951
23	13	744477	1042332	234.36	-	233.20	-	-	233.84*	-	-	-	* psč-jil zem. (m.poruš.N)	Bašlová 1951
24	14	744499.8	1042336.1	232.51	-	-	-	-	-	-	-	-	pouze N	Bašlová 1951
25	15	744454	1042347	230.64	-	-	-	-	227.635*	-	229.13	-	* psč-jil zem. (m.poruš.N)	Bašlová 1951
26	KI	744452	1042305	252.09	248.49	249.99*	-	-	-	-	-	-	* pod ka záhozem a N (sníž.?)	Bašlová 1951
27	H2	744417.44	1042263.47	259.77	-	-	-	-	259.27	259.67*	-	-	* recent?	Borkovský 1951
28	H5	744383.29	1042292.77	259.59	-	-	-	-	257.09*	-	-	-	* hnědý terén sprašový	Borkovský 1951
29	H6	744383.73	1042281.66	259.71	-	-	-	-	257.41	-	-	-	-	Borkovský 1951
30	H7	744396.65	1042283.37	259.73	-	-	-	-	257.63	258.73	-	-	-	Borkovský 1951
31	H8	744386.22	1042278.74	259.73	-	-	-	-	257.83	-	-	-	-	Borkovský 1951
32	H9	744396.98	1042267.67	259.75	-	-	-	-	258.80	-	-	-	-	Borkovský 1951
33	H10	744389.55	1042276.78	259.73	-	-	-	-	257.13	-	-	-	-	Borkovský 1951
34	H11	744374.71	1042281.2	259.70	-	-	-	-	257.06	257.36*	-	-	*RS?, 257.96 NOV?	Borkovský 1951
35	H13	744423.95	1042279.24	259.77	-	-	-	-	258.24	258.69	-	-	odečteno z řezu I-I'	Borkovský 1951

36	H18	744367.42	1042281.27	259.70	-	-	-	-	-	256.93*	257.43	-	RS, * uved. jen mocnost půdy	Borkovský 1951
37	H21	744426.24	1042280.64	259.77	-	-	-	-	-	258.77	259.47*	-	rostlý terén, *asi recent	Borkovský 1951
38	H24	744366.24	1042276.29	259.64	-	-	-	-	-	257.64	258.14*	-	*RS, 258.34NOV	Borkovský 1951
39	H28	744380.67	1042259.7	259.72	-	-	-	-	-	258.92	-	-	-	Borkovský 1951
40	H31	744362.22	1042278.32	259.63	-	-	-	-	-	257.33	257.83	-	stáří humusu?	Borkovský 1951
41	H41	744436.57	1042285.46	259.76	-	-	-	-	-	258.11	258.51	-	RS	Borkovský 1951
42	H42	744437.39	1042284.25	259.76	-	-	-	-	-	258.31	-	-	-	Borkovský 1951
43	H44	744438.76	1042280.71	259.78	-	-	-	-	-	-	259.43	-	-	Borkovský 1951
44	H48	744431.18	1042275.14	259.78	-	-	-	-	-	258.73	259.35	-	RS	Borkovský 1951
45	H52	744420.42	1042273.83	259.77	-	-	-	-	-	-	259.20	-	-	Borkovský 1951
46	H53	744440.56	1042277.69	259.78	-	-	-	-	-	-	259.21	-	-	Borkovský 1951
47	H67	744446.35	1042276.35	259.79	-	-	-	-	-	258.99	259.39	-	RS (může být sníženo)	Borkovský 1951
48	H73	744450.47	1042285.33	259.62	-	-	-	-	-	258.37	-	-	-	Borkovský 1951
49	H74	744450.11	1042283	259.63	-	-	-	-	-	258.23	258.63	-	RS	Borkovský 1951
50	H76	744449.78	1042276.84	259.66	-	-	-	-	-	258.81	-	-	-	Borkovský 1951
51	H89	744381.18	1042261.14	259.72	-	-	-	-	-	258.73	-	-	-	Borkovský 1951
52	H90	744379.12	1042262.22	259.71	-	-	-	-	-	259.01	-	-	-	Borkovský 1951
53	H91	744376.44	1042261.04	259.71	-	-	-	-	-	258.73	-	-	-	Borkovský 1951
54	H92	744376.67	1042261.7	259.70	-	-	-	-	-	258.59	-	-	-	Borkovský 1952
55	H93	744385.86	1042266.81	259.72	-	-	-	-	-	258.60	-	-	-	Borkovský 1952
56	H94	744359.15	1042284.61	259.60	-	-	-	-	-	256.60	-	-	-	Borkovský 1952
57	H95	744385.17	1042269.5	259.75	-	-	-	-	-	258.45	-	-	-	Borkovský 1952
58	H96b	744366.31	1042269.96	259.66	-	-	-	-	-	257.66	258.21	-	-	Borkovský 1952
59	H98	744382.46	1042269.17	259.75	-	-	-	-	-	258.49	259.04	-	-	Borkovský 1952
60	H99	744362.42	1042278.81	259.63	-	-	-	-	-	257.53	-	-	-	Borkovský 1952
61	H100	744362.22	1042270.81	259.65	-	-	-	-	-	257.85	258.35	-	-	Borkovský 1952
62	H107	744361.24	1042248.95	259.61	-	259.04*	-	-	-	-	-	-	"rostlý terén", * původní?	Borkovský 1947
63	S188	744675	1042337	242.59	-	-	-	-	242.59	-	-	-	snad	Sekal 1959
64	S210	744524	1042279	260.09	-	258.69	-	-	259.89	-	-	-	-	Sekal 1959
65	S211	744543	1042234	262.79	-	-	-	-	261.79	-	-	-	-	Sekal 1959
66	10-S1	744385	1042357	239.97	233.97	-	-	-	235.27*	-	-	-	* jílovitá suť s křemenci	Kos 1960 (in Kos 1967)
67	10-S4	744318	1042344	241.02	238.92	-	-	240.62	239.92	240.82*	-	-	* původní ? splavená	Kos 1960 (in Kos 1967)
68	V49	744349	1042327	255.57	-	-	-	238.87	-	249.77	-	-	-	Foř 1961
69	V50	744349	1042314	255.56	237.76	238.26	-	239.06	-	250.66	-	-	-	Foř 1961
70	V51	744349	1042291	256.22	247.02	247.62	-	-	-	252.82	-	-	-	Foř 1961
71	KS87	744459	1042310	245.56	242.16	242.66	242.66	-	-	-	-	-	pod N	Foř 1963

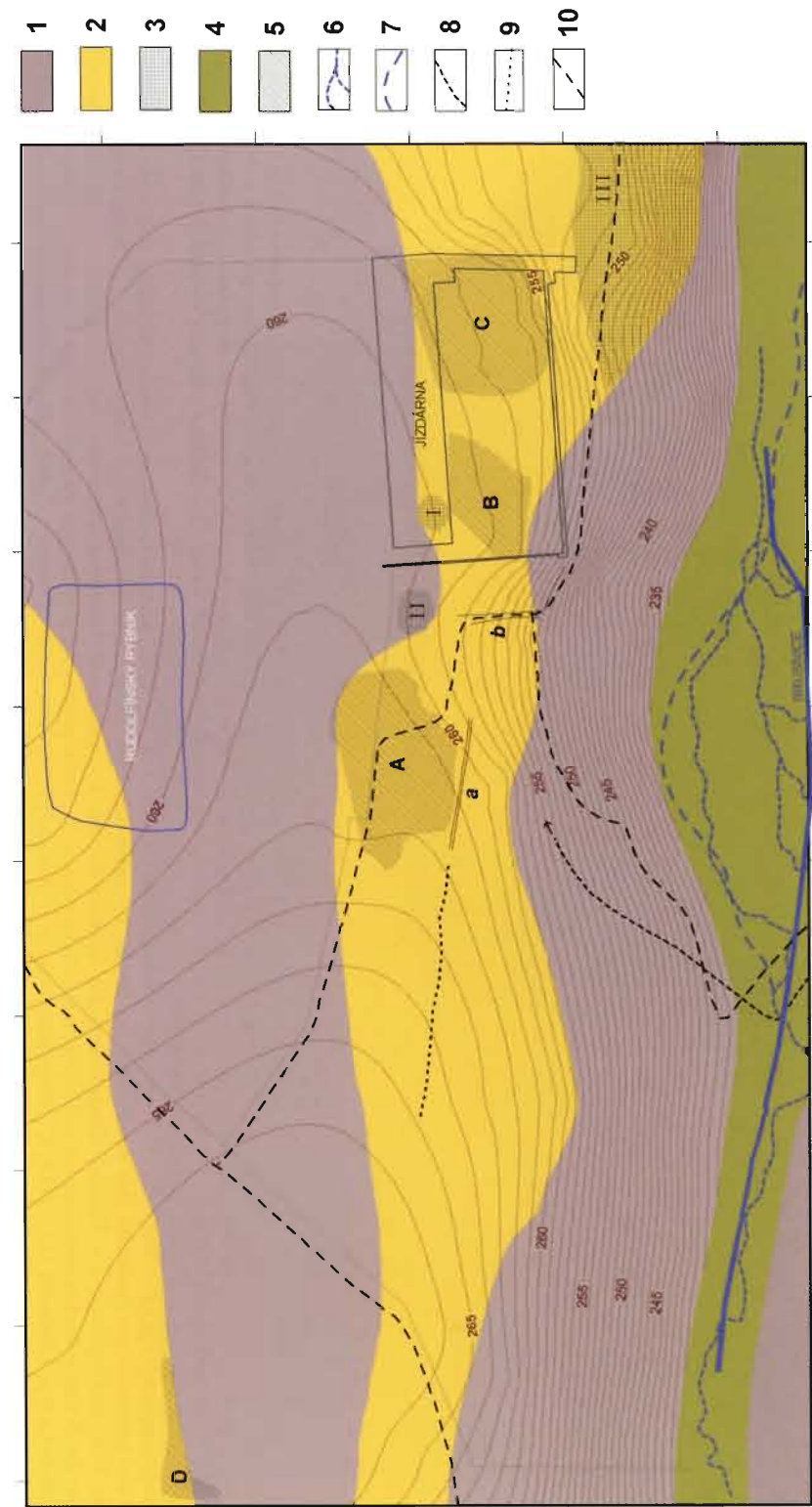

Obr. 3: Severní svah Jeleníhůpřikopu pod Jizdárnou Pražského hradu, současný stav. Foto I. Herichová.
Abb. 3: Nordhang des Hirschgrabens unter der Reitschule der Prager Burg. Heutiger Zustand. Foto I. Herichová.

Obr. 4: Jizdárna, západní vestavěná část. Archeologický výzkum z roku 2004, sonda I kolmo přiléhající k jižní zdi Jizdárny. Na profilu v západní stěně písčité šterky terasy Brusnice (1) uložené na zvětralých horninách letenského souvrství a překryté navátými sprašemi (2). Foto I. Herichová.
Abb. 4: Reitschule, eingebaute Westteil. Grabung 2004, Sonde I, quer anliegend zur Südmauer der Reitschule. Auf dem Profil in der Westwand Sandschotter der Brusnice-Terrasse (1) darunter verwitterte Gesteine der Letná-Schichten, überdeckt mit angewehten Lössen (2). Foto I. Herichová.

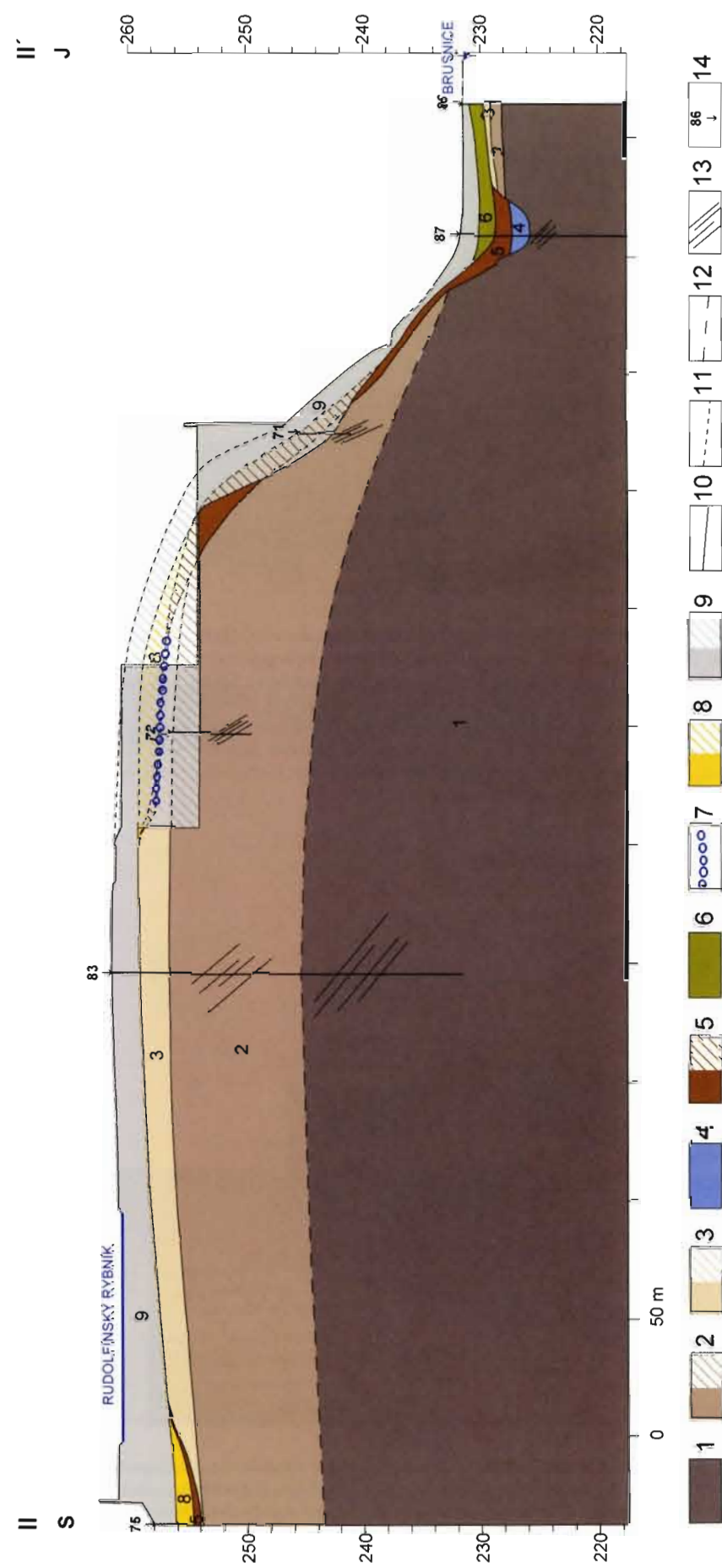

Obr. 5: Rekonstrukce původního povrchu „podloží“. Vrstevnicová mapa. Souřadnicový systém JTSK, Křovákovo zobrazení, výškový systém Balt p.v. Geologické podloží: 1 – zvětralý plošný letenský souvrství (deluvia/eluvia); 2 – pleistocenní spraše a sprašové hlíny (rekonstrukce); 3 – terasové sedimenty Brusnice uložené pod sprašemi; 4 – vyšší stupeň v úrovni 257,23 m n. m.; 5 – vyšší stupeň o neznámé kóte (podle Řepka 1988); III – nižší stupeň v úrovni 238,26–238,92 m n. m.; 6 – náplavy Brusnice promísené s antropogenními uloženinami; 7 – Jizdárna – skupina střed (Borkovský 1951, 1952); 8 – Jizdárna – skupina východ (Borkovský 1951, 1952); 9 – Jizdárna – skupina střed (Borkovský 1951, 1952); 10 – podle plánu z r. 1849 (APH, i. č. 157/11). *Průběh starých cest:* A – Jizdárna – skupina střed (Borkovský 1951, 1952); B – Jizdárna – skupina východ (Borkovský 1951, 1952); C – Jizdárna – skupina střed (Borkovský 1951, 1952); D – Jizdárna – skupina východ (Borkovský 1951, 1952). *Průběh starých cest:* 8 – podle plánu z r. 1786 (APH, i. č. 147/2); 7 – podle plánu z r. 1786 (APH, i. č. 157/11). *Průběh starých cest:* 8 – podle plánu z r. 1786; 9 – jižní okraj plochy osázené dřevinami (pravděpodobně zároveň cesta) podle plánu z r. 1786; 10 – podle plánu z r. 1885 (APH, i. č. 154/11). *Ostatní terénní morfologické tvary:* a – zářez podle Smetánka – Hrdlička – Blajerová 1974, b – zářez podle plánu z r. 1951 (APH, i. č. 1100/11M). Ohrazení Bažantnice podle plánu z r. 1786. Geologischer Untergrund: 1 – Deckgestein der Letná-Schichten (Deluvien/Eluvien); 2 – pleistozäne Löss und Lösserden (Rekonstruktion); 3 – Terrassensedimente des Brusnice-Baches unter den Lössen; 4 – höhere Stufe im Niveau 257,23 m ü.d.M.; 5 – höhere Stufe unbekannter Kote (nach Řepka 1988); III – niedrigerer Stufe im Niveau 238,26–238,92 m ü.d.M.; 6 – Anschwemmungen des Brusnice-Baches vermisch mit anthropogenen Ablagerungen; 7 – nach einem Plan von 1786; 8 – nach einem Plan von 1786; 9 – Südstrand der Fläche mit Bäumen (wahrscheinlich gleichzeitig auch Weg) nach einem Plan von 1885 (Archiv der Prager Burg, Inv.-Nr. 154/11). *Andere Gebilde der Geländemorphologie:* a – Einschnitt nach Smetánka – Hrdlička – Blajerová 1974; b – Einschnitt nach einem Plan von 1951 (Archiv der Prager Burg, Inv.-Nr. 1100/11M). Mauer des Fasangartens nach einem Plan von 1786.

Obr. 6: Rekonstruovaný model povrchu „podloží“. Orthografický pohled od JV. Souřadnicový systém JTSK, Křovákovo zobrazení, výškový systém Balt p.v. Zelená síť promítá současný povrch. Na *profilch bloku*: 1 – letenské souvrství (ordovik, zvětralé a pevné horniny); 2 – zvětraliny souvrství (hlinitokamenitá eluvia a deluvia); 3 – terasové uložení Brusnice; 4 – spraše a sprašové hlíny (pleistocén, rekonstrukce); 5 – humózní hlíny/půdní horizont; 6 – náplavy Brusnice promísené antropogenními navážkami; 7 – antropogenní navážky. Pohřebiště: A – Jizdárna - skupina západ (Smetánka 1994, Fig. 3:A), B – Jizdárna - skupina střed (Borkovský 1951; 1952), C – Jizdárna - skupina východ (Borkovský 1951; 1952; Frolík - Tomková - Žegklitz 1988), D – Jelení-Lumbeho zahrada (Březinová - Turek 1999).

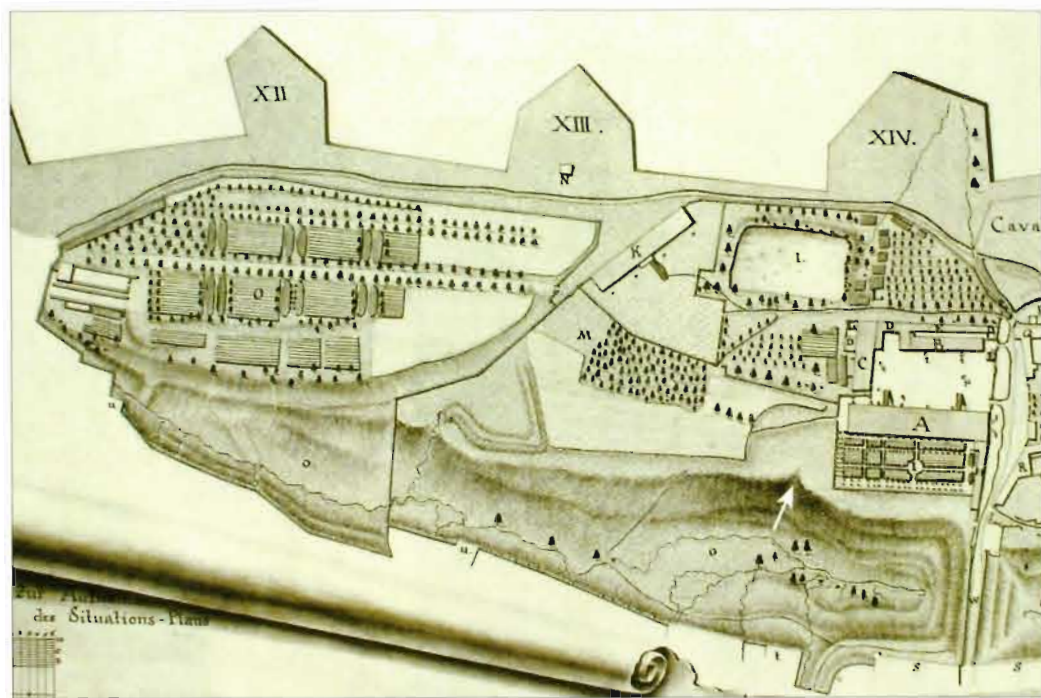
Abb. 6: Rekonstruktionsmodell der Oberfläche des „Untergrundes“. Orthographischer Blick von SO. JTSK-Koordinatensystem, Křovák-Abbildung, Baltisches Höhensystem. Das grüne Netz ist die Projektion des gegenwärtigen Zustandes. Auf den Profilen des Blocks: 1 – Letná-Schichten (Ordovizium, verwitterte und feste Gesteine); 2 – Deckgestein der Letná-Schichten (Eluvien und Deluvien aus Erde und Steinen); 3 – Terrassenablagerungen des Brusnice-Baches; 4 – Lösser und Lösserden (Pleistozän, Rekonstruktion); 5 – humose Erden/Bodenhorizont; 6 – Anschwemmungen des Brusnice-Baches vermischt mit anthropogenen Aufschüttungen; 7 – anthropogene Aufschüttungen. Gräberfelder: A – Reitschule-Westgruppe (Smetánka 1994, Fig. 3:A); B – Reitschule-mittlere Gruppe (Borkovský 1951; 1952); C – Reitschule-Ostgruppe (Borkovský 1951; 1952; Frolík - Tomková - Žegklitz 1988), D – Jelení-Str./Lumbe-Garten (Březinová - Turek 1999).

Obr. 7: Rekonstruovaný řez II-II' vedený od S k J západně Jizdárny (situace na obr. 2). Ordovik: 1 – letenské souvrství; 2 – letenské souvrství (navětralé až zvětralé horniny). Terciér, kvartér: 3 – eluvium letenského souvrství; 4 – písčité štěrky koryta Brusnice; 5 – deluvia; 6 – náplavy Brusnice; 7 – terasové uložení Brusnice (vyšší stupeň); 8 – spraše a sprašové hlíny; 9 – antropogenní navážky. Stratigrafická rozhraní: 10 – ověšená; 11 – rekonstruovaná (dnes odstraněné terény); 12 – pravděpodobný průběh báze navětralých až zvětralých hornin letenského souvrství; 13 – sklon vrstev letenského souvrství; 14 – geologické sondy (označení podle obr. 2).

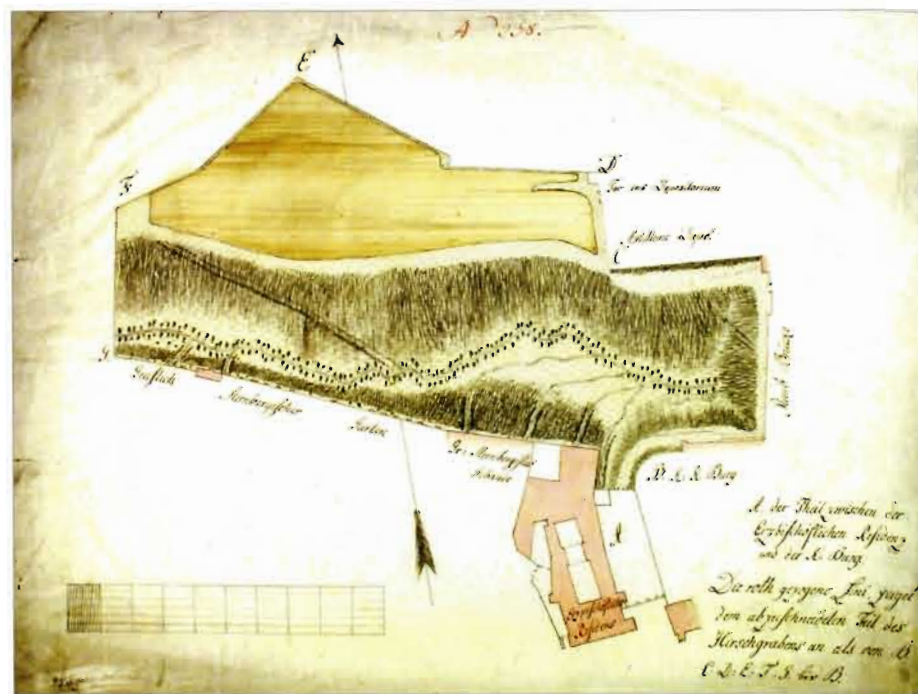
Abb. 7: Rekonstruierter NS-Schnitt II-II' westlich der Reitschule (Lage auf Abb. 2). Ordovizium: 1 – Letná-Schichten (angewitterte bis verwitterte Gesteine). Tertiär, Quartär: 3 – Eluvium der Letná-Schichten; 4 – Sandschotter im Bett des Brusnice-Baches; 5 – Deluvien; 6 – Anschwemmungen des Brusnice-Baches; 7 – Terrassenablagerungen des Brusnice-Baches (höhere Stufe); 8 – Lösser und Lösserden; 9 – anthropogene Aufschüttungen. Stratigrafische Grenzen: 10 – erwiesen; 11 – rekonstruiert (heute abgetragenes Gelände); 12 – wahrscheinlicher Verlauf der Basis der angewitterten bis verwitterten Letná-Schichten; 13 – Neigung der Letná-Schichten; 14 – geologische Sonden (Beschreibung s. Abb. 2).

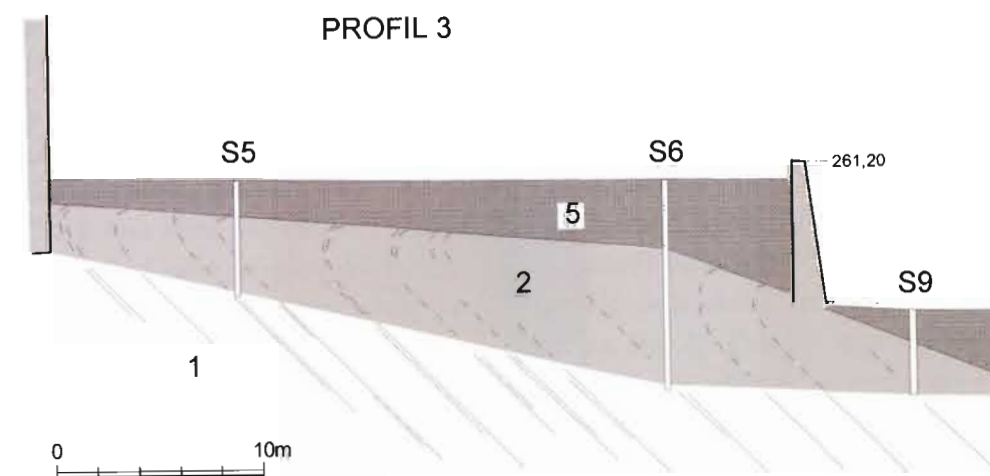
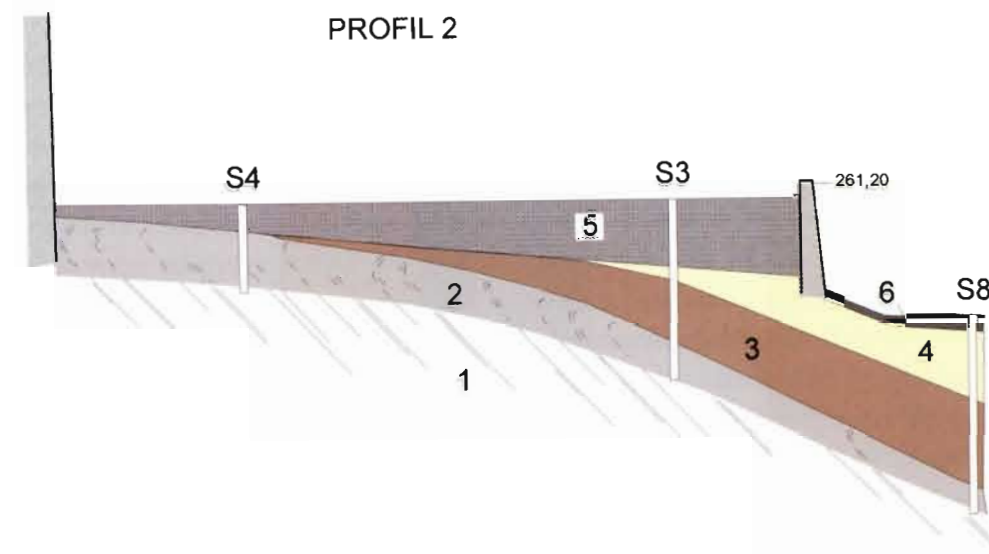
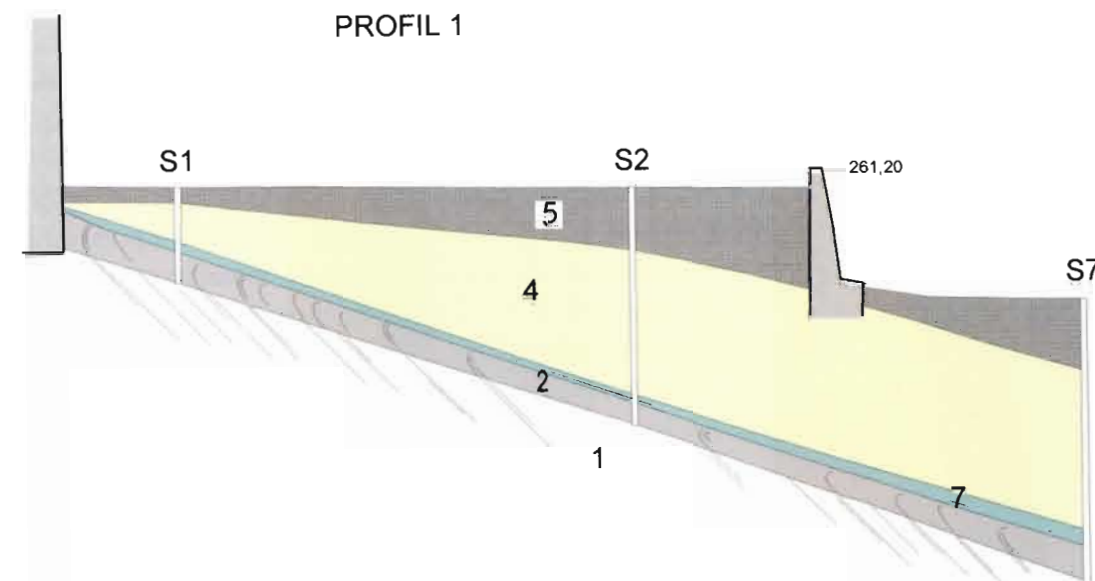

Obr. 8: Situační plán Mariánských hradeb z roku 1786. Výřez s Jízdárnou, Jízdárenským dvorem, Horním Jelením příkopem a Bažantnicí oddělených ohradní zdi od Černínského pole s Novosvětským příkopem. Šipkou označen terénní zářez na severním svahu Jeleního příkopu jihozápadně terasy Jízdárny (kopie uložena v Archivu Pražského hradu, i. č. 147/2, originál v Albertině ve Vídni).

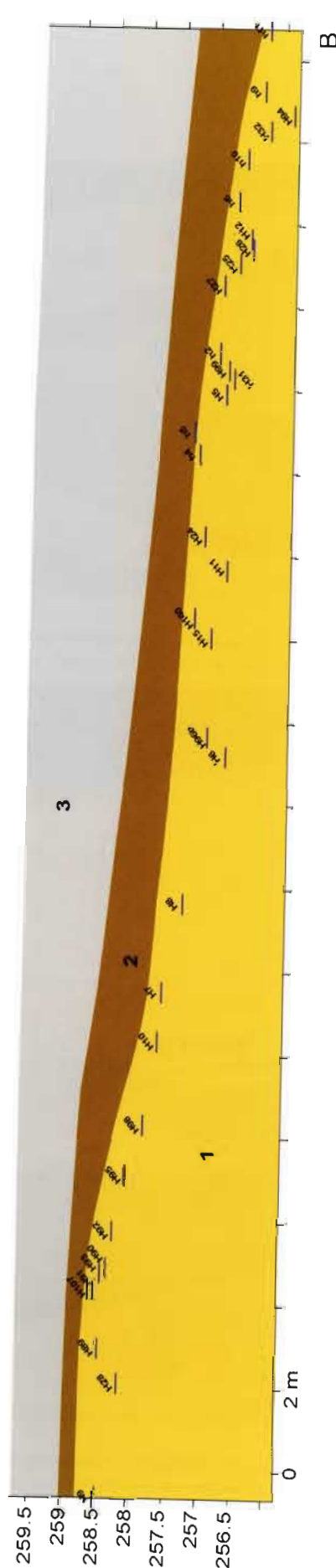
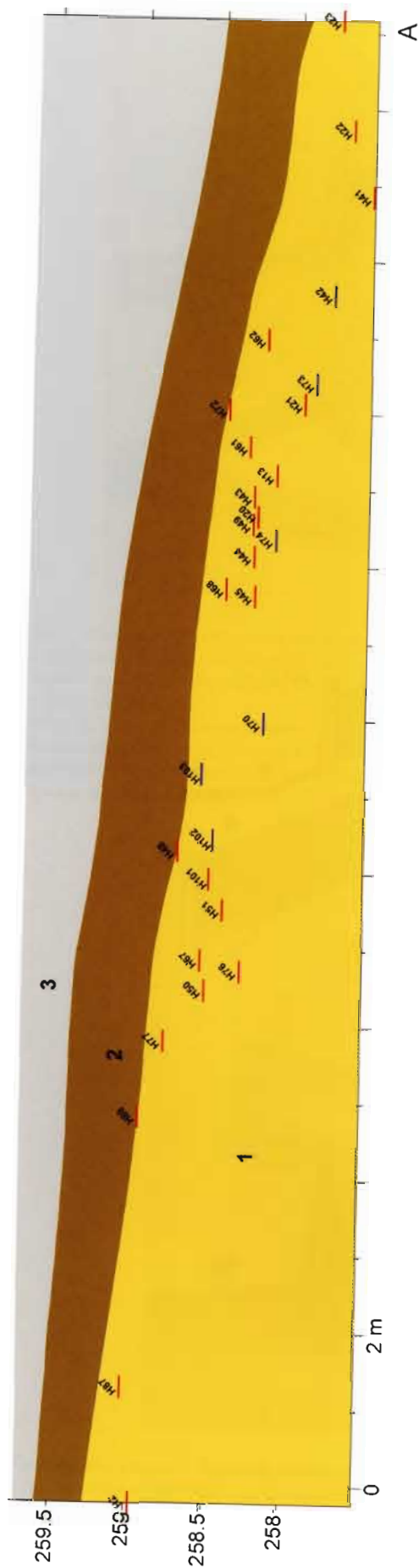
Abb. 8: Plan der Marien-Mauern von 1786. Ausschnitt mit der Reitschule, Hof der Reitschule, oberem Hirschgraben und Fasangarten, die vom Czernin-Feld mit dem Graben zur Neuen Welt durch eine Mauer getrennt sind. Der Pfeil bezeichnet einen Einschnitt am Nordhang des Hirschgrabens südwestlich der Terrasse der Reitschule (nach der Kopie im Archiv der Prager Burg, Inv.-Nr. 147/2, Original in der Wiener Albertina).

Obr. 9: Plán Horního Jeleního příkopu. F. L. Herget, 1795, příloha ke kupní smlouvě v souvislosti s odstoupením Horního Jeleního příkopu pražskému arcibiskupovi Vilému Florentinovi knížeti Salm-Salm v r. 1794 (Archiv Pražského hradu, i.č. 154/7).
Obr. 9: Plan des oberen Hirschgrabens. F. L. Herget, 1795, Beilage zu einem Vertrag bezüglich der Abtretung des oberen Hirschgrabens an den Prager Erzbischof Fürst Wilhelm Florentin Ludwig Karl zu Salm-Salm von 1794 (Archiv der Prager Burg, Inv.-Nr. 154/7).

Obr. 10: Terasa Jízdárny. Příčné profily terasou. 1 – pevné břidlice; 2 – zvětralé břidlice nebo sutě; 3 – hlína s valounky, 4 – sprašová hlína; 5 – násyp, navážka hlinitokamenitá; 6 – šedá hlína; 7 – hlína s úlomky břidly. Podle *Myslivec 1950*.
Abb. 10: Terrasse der Reitschule. Querprofile durch die Terrasse. 1 – feste Schiefer; 2 – verwitterte Schiefer oder Bauschutt; 3 – Erde mit kleinen Rollsteinen; 4 – Lösserde; 5 – Aufschüttung aus Erde und Steinen; 6 – graue Erde; 7 – Erde mit Schieferbruchstücken. Nach *Myslivec 1950*.

Obr. 11: Pohřebiště u Jízdárny. Schematizovaný řez terénem po spádnicí svahu: 1 – podloží (spraš); 2 – půdní horizont; 3 – antropogenní navážky (novověk - recent). A – pohřebiště Jízdárna – skupina střed; B – pohřebiště Jízdárna – skupina východ. Projekce hrobů relativně od povrchu původního půdního horizontu, modře – raně středověké hroby, červeně – novověké hroby. Povrch terénu terasy Jízdárny rekonstruován podle plánu z r. 1951 (Archiv Pražského hradu, i.č. 11001/11M).
 Abb. 11: Gräberfeld bei der Reitschule. Schematischer Schnitt durch das Gelände entlang der Falllinie des Abhangs: 1 – Untergrund (Löss); 2 – Bodenhorizont; 3 – anthropogene Aufschüttungen (Neuzeit/modern). A – Gräberfeld Reitschule-mittlere Gruppe; B – Gräberfeld Reitschule-Ostgruppe. Projektion der Gräber relativ zur Oberfläche des ursprünglichen Bodenhorizonts; blau – frühmittelalterliche Gräber; rot – neuzeitliche Gräber. Oberfläch des Terrassengeländes der Reitschule, rekonstruiert nach einem Plan von 1951 (Archiv der Prager Burg, Inv.-Nr. 11001/11M).

„Podloží“ je popsáno v přímé souvislosti s hroby, které zde byly postupně nalézány. Uváděné je nejčastěji jako „(roslá) žlutka“, (žlutá) spraš, „hnědý terén sprašový“ (hrob JÍZ-5/51, pravděpodobně i hrob JÍZ-6/51). Neurčité označení „rostlý terén“ v původní terénní dokumentaci (Borkovský – rkp. 1) je v pozdějších opisech opraveno na „spraš/žlutku“. Není zaručeno, že charakter podloží je jednotný v celé ploše a že se jedná opravdu o pleistocenní návěj sprašové hlíny či o splavené spraše, deluvium nebo eluvium hornin letenského souvrství. Z rozmístění a popisů dokumentovaných hrobů vyplývá, že spraš tvořila podle dobových pozorování souvislou vrstvu v celém prostoru terasy. Toto zjištění se ovšem dostává do rozporu se skutečností znázorněnou na geologických řezech (Myslivec 1950, obr.10). Severní hranice rozšíření spraší byla ověřena v západní části Jízdárny (Herichová 2005). Na základě nových zjištění spraše mohly v době archeologického výzkumu v 50. letech 20. století pokrývat celou plochu terasy Jízdárny.

Pod nejmladšími navážkami o proměnlivé mocnosti (stoupající směrem k jihu a k východu) rozeznává I. Borkovský povrch „původního terénu zahrady (myšleno před stavbou Jízdárny).“ V severozápadní části terasy leží pod pouhými 0,57 m škváry (Borkovský – rkp. 1). Svrchní hlinitou humózní vrstvu nazývá humusem. V případech, kdy byly odkryty dvě úrovně humózní hlíny, vymezuje svrchní a spodní humusový horizont. Svrchní humus je většinou uložený na navezené vrstvě žluté jílovitoprachovité hlíny (např. „žlutka s prejzy“) proložené stavebním odpadem a zakrývá nivelizovaný terén po vybudování Jízdárny a terasy. Spodní starý, nebo také původní humus leží na sprašové hlíně. Avšak na jiných místech byla rozpoznána pouze jedna souvislá humózní vrstva, která jako by vznikla nepřerušným nárůstem terénu. Je tmavá, místy černá, až 55 cm mocná. V těchto případech je označována jako stará vrstva humusu a představuje „původní zahradu před stavbou Jízdárny – utvořenou již v době knížecí“. Úbytek mocnosti humózní vrstvy ve směru k jihu vysvětluje I. Borkovský splachováním vodou na svahu (Borkovský – rkp. 1). Stejnou situaci zaznamenal výzkum v jižním křídle Jízdárny v roce 1982-1983, souvislá humózní vrstva zde byla až 1 m mocná (Frolík – Tomková – Žegklitz 1988, 447). O stratifikaci humózní vrstvy, během terénních prací ne vždy rozpoznané, svědčí úložné poměry některých hrobů. Z poznámky u skupiny novověkých hrobů (hroby JÍZ-61/51 – JÍZ-65/51; Borkovský – rkp. 1) vyplývá, že hrobové jámy černou vrstvu porušují. Naopak raně středověký hrob JÍZ-70/51 byl uložen pod mladší černou neporušenou humusovou hlínou.

Převážná většina hrobů je zapuštěna až do spraše. Do hnědého jílu je zahlouben hrob JÍZ-12/51 (nedatovaný), v „černém humusu / vrchní navážce zahradní novověké“ pak hroby JÍZ-87/51 a JÍZ-88/51. V souhrnu I. Borkovský uvádí hloubku hrobů (hrobových jam) „0,6-0,8 m od původního povrchu, 1,2-1,6 m od povrchu zahrady“ (1951, 103). Přímo do „břidlové skály, která byla těsně pod dlažbou Jízdárny“ je zahlouben hrob JÍZ-1/47 (Borkovský – rkp. 1). Potřeba rozlišit raně středověké hroby (9.-10. století) od novověkých (kolem pol. 17. stol.) vedla k sestrojení idealizovaných profilů napříč pohřebišti Jízdárna – střed (obr. 5:B) a Jízdárna – východ (obr. 5:C) prezentovaných na obr. 11. Profily jsou vedeny podél ideální spádnicí původního terénu odpovídající rekonstruovanému povrchu spraší a půdního horizontu, vztažených k reálným nadmořským výškám. Jednotlivé hroby jsou do základního stratigrafického schématu promítnuty podle relativního zahloubení od povrchu půdního horizontu (povrchu pohřebiště) a jejich úrovně neodpovídají absolutním nadmořským výškám. Je nutno zdůraznit, že u téměř poloviny z celkového množství odkrytých hrobů se nepodařilo úroveň zahloubení odvodit.

Grafické znázornění situace na obou pohřebištích ukazuje, že sledované hodnoty hloubky hrobů vykazují značný rozptyl daný z velké části kvalitou terénní dokumentace a tudíž nebyly statisticky podrobně zpracovány. Pro novověké hroby se hloubky pohybují v rozmezí od 0,4-1,2 m, s maximem mezi 0,7-1,1 m (72 % hrobů). Opticky jsou na profilu (*obr. 11:A*) značně rozkolísané. U raně středověkých hrobů hloubky vykazují pohyb v intervalu od 0,3 do 1,6 m, s maximem mezi 0,5-1,2 m (81 % hrobů). Jistou uspořádanost jeví hroby na pohřebišti Jízdárna – východ (*obr. 11:B*). Pozoruhodné je, jak uložení hrobů „kopíruje“ povrch spraší navzdory rozdílným hodnotám hloubky od povrchu půdního horizontu. Není vyloučeno, že tuto skutečnost způsobilo nesprávné určení původního povrchu pohřebiště, tj. úrovně zahloubení hrobů. Nabízí se také vysvětlení, že teprve po záměrném „minimálním“ zapuštění do spraše, určitým neznámým způsobem definovaným, byla hrobová jáma připravena přijmout ostatky zemřelého.

Charakter „podloží“ a způsob zahloubení hrobových jam byl sledován i během pozdějších výzkumů v 70. a 80. letech 20. století, kdy byla postupně odkrývána pokračování pohřebiště zdokumentovaného I. Borkovským (*Frolík – Tomková – Žegklitz 1988*) či objevena nová (*Smetánka – Hrdlička – Blajerová 1973; 1974; Březinová – Turek 1999*). Na pohřebišti Jízdárna – západ je popisována úroveň rostlého terénu jako obtížně čitelná. Spraš „různé kvality“ je prorostlá několika výchozy zjílovatělé břidlice a zaplňuje nerovnosti skalního podkladu (*Smetánka – Hrdlička – Blajerová 1973*, 265). Hroby na východním okraji pohřebiště Jízdárna – východ byly vyhloubeny do podloží tvořeném okrově žlutou spraší a překryté černou hlinitou vrstvou s ojedinělými uhlíky o mocnosti 20-100 cm, kterou lze charakterizovat jako původní půdní horizont, tvořící se až do doby výstavby Jízdárny (*Frolík – Tomková – Žegklitz 1988*, 424).

Pro polohu a rozsah pohřebiště je určující povaha geologického podloží, morfologie terénu a jeho dostupnost. Na základě rekonstruovaného rozšíření spraší v západní části severního předpolí Pražského hradu (*obr. 5*) lze konstatovat, že všechna lokalizovaná pohřebiště jsou vázána do jisté míry na spraše. Morfologie terénu pohřebiště odpovídá plochám horizontálním nebo velmi mírně skloněným. Všechny skupiny pohřebiště Jízdárna mají určenu jižní hranici hranou Jeleního příkopu. Pohřebiště Jízdárna – západ (*obr. 5:A*) odděluje od pohřebiště Jízdárna – střed a Jízdárna – východ (*obr. 5:B,C*) terénní zářez v severním svahu Jeleního příkopu potvrzený na rekonstruovaném modelu původního georeliéfu.

6. ZAPOJENÍ ZKOUMANÉHO ÚZEMÍ DO AREÁLU PRAŽSKÉHO HRADU

Plošina severního předpolí má méně dynamický reliéf než východní část hradčanského hřbetu, na kterém se rozprostírá Pražský hrad. Je to způsobeno z velké části zarovnaním reliéfu v pleistocénu navátím spraší. Pravěké osídlení lokalizované v sz. okraji zkoumaného území spojuje tuto část severního předpolí spíše s aglomerací, která se rozprostírala dále na sever a severozápad. Jistá odlehlost od rozvíjejícího se raně středověkého osídlení v Malostranské kotlině na březích Vltavy na počátku 9. století je způsobená překážkou Jeleního příkopu. Zdá se, že krajina zde zůstávala po dlouhá staletí prakticky netknutá. Poprvé je návrší nad severním svahem údolí Brusnice spojováno s počátky trvalého osídlení hradčanského hřbetu v souvislosti s pohřbíváním v 9. a 10. století. Z mladších období nám doklady o využívání území chybí, jako kdyby tento hiát zůstával

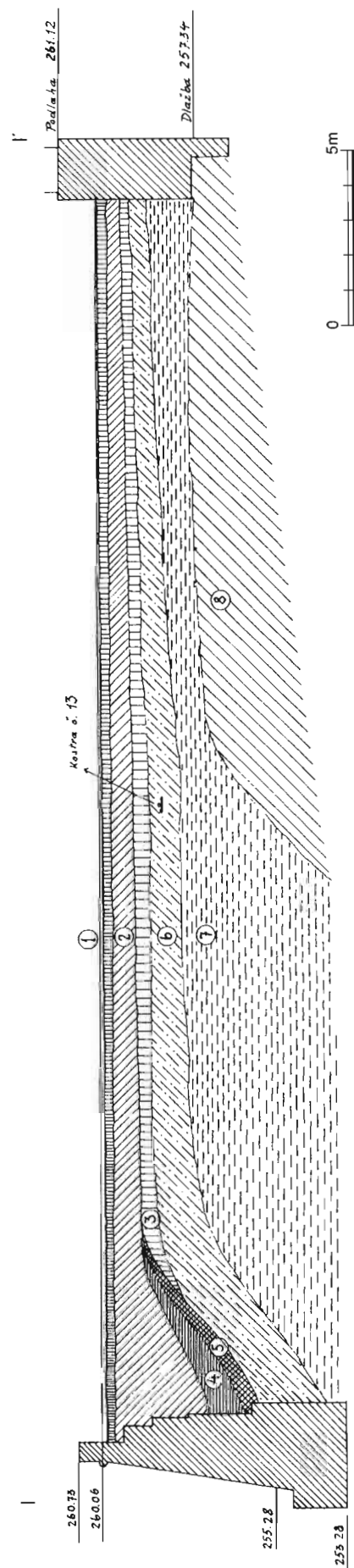
pietní vzpomínkou na bývalá pohřebiště. Až ve vrcholném středověku vhodná expozice i půdní poměry podnítily zakládání vinic na jižním svahu návrší. Po spojení Hradu a severního předpolí Prašným mostem nastal trvalý rozvoj aktivit, které postupně měnily reliéf až do současné podoby.

Svahy dolní části Jeleního příkopu, hlubokého a úzkého, měly vzhledem k úložným poměrům podkladu převážně suťový charakter a byly těžko schůdné. Na severním svahu mohly být místy dokonce obnažené skalní stěny v podobě strmě ukloněných vrstevních ploch. Jižní svah Jeleního příkopu byl navíc již od počátků trvalého osídlení chráněn opevněním. Zdá se, že jediné v místech pod dnešní Jízdárnou, kde se úzké údolí obloukovitě rozevírá na obě strany a zařezává se do protilehlých svahů, byl hradčanský hřbet i návrší za Jelením příkopem dostupné. Pravděpodobně i tudy vedla cesta z „hradu“ k nejstarším pohřebišťům. I. Borkovský (1969, 137) spojuje relikv dláždění odkrytý u nejstaršího kostela P. Marie s cestou, která byla nalezena těsně nad Jelením příkopem v r. 1930 při úpravě zahrady Na Baště a dává ji do souvislosti se hřbitovem u Jízdárny (1953, 168). Brusnici překračovala cesta nepochybně v rozšířené části údolí a dále stoupala po úbočí zářezu v severním svahu Jeleního příkopu až dosáhla vrcholu návrší.

Vedení některých hlavních cest zřejmě přetrvávalo četné terénní úpravy i v následujících staletích. Pohled ze zvonice chrámu sv. Víta z roku 1742 (Jan Josef Dietzler, *obr. 17*) zobrazuje úsek severního předpolí Pražského hradu od Míčovny až ke zdi, která odděluje Horní Jelení příkop s Bažantnicí od Novosvětského příkopu. Od západu ze dna údolí směřuje pěšina šikmo vzhůru k jz. nároží ohradní zdi otevřené Jízdárny a před ní se otáčí k severu. Horní část vedla asi v úvozu, který byl znatelný ještě do nedávných terénních úprav v 80. letech 20. století (*obr. 18*). Z této cesty uhýbá pod ohradní zdi terasy Jízdárny další, která zvolna klesá k východu do údolí a pokračuje mezi 1. a 2. pilířem Prašného mostu (od severu) do dolního Jeleního příkopu. Pravděpodobně stejné rozvržení mají cesty na plánech z roku 1786 a 1849, znázorněné na *obr. 5: 8, 10*. Od přechodu Brusnice vždy stoupají šikmo vzhůru po západním úbočí zářezu. Na tuto cestu přes Jelení příkop zřejmě navazovala větev, která vedla ve středověku k tzv. Bruské brance a dále na Hradčany. Branka se nacházela po západní straně dnešního Arcibiskupského paláce a zcela jistě byla používána v letech 1363-1501 (*Tomek 1872*, 155).

Zářez pravděpodobné komunikace vyplněný novověkými navážkami (*obr. 5:a*) odkryl archeologický výzkum na jižní straně pohřebiště Jízdárna – skupina západ (*obr. 5:A*). Vedl šikmo od jihovýchodu z Jeleního příkopu. Zářez nepoškozoval pohřebiště a tedy nepochybně existoval ve své původní podobě v době jeho používání (*Smetánka – Hrdlička – Blajerová 1974*, 387). Je zajímavé, že uvedený zářez téměř přesně navazuje na směr jižní hranice plochy osázené dřevinami (*obr. 5:9*) a kopíruje alej pokračující ve stejném směru k JV, jak je patrné na plánu z roku 1786 (*obr. 8*).

Další síť cest se vztahuje k období budování severního zázemí Pražského hradu v raném novověku. Hlavní spojovací komunikaci s Hradem tvoří cesta v trase dnešní ulice U Prašného mostu, která překonávala Jelení příkop po Prašném mostě. Město Hradčany spojuje se severním předpolím cesta, která vedla od severu podél zdi Bažantnice ke Špitálské bráně v hradčanském opevnění. Jelení příkop nad Brusnicí, zde již poměrně mělký, překlenul kamenný most.

Obr. 12: Řez I-I' terasou Jízdárny. 1 - humus; 2 - navážka z bouračky; 3 - humus; 4 - žlutá hlína; 5 - malta z bouračky; 6 - žlutá hlína; 7 - jíl s vrchní břidlou; 8 - skála; poloha hrobu H13. I. Borkovský 1952.

Abb. 12: Schnitt I-I' durch die Terrasse der Reitschule. 1 - Humus; 2 - Aufschüttung aus Bauschutt; 3 - Humus; 4 - gelbe Erde; 5 - Mörtel aus einem Bauabbruch; 6 - gelbe Erde; 7 - Lehm oben mit Schiefer; 8 - Felsen; Lage von Grab H13. I. Borkovský 1952.

Obr. 13: Terasa Jízdárny. Bourání ohradní zdi na západní straně Jízdárny. Pohled od východu. Na profilu vpravo dole letenské souvrství sklánějící se k jihu do Jeleního příkopu (1), světlejší poloha deluvia (2) pokrytá spraší (3), nad nimi tmavý půdní horizont (4), svrchní část tvoří hlinitokamenité antropogenní navážky (5). Vpravo nahoře vybírání hrobových jam zahloubených z povrchu půdního horizontu. Foto I. Borkovský 1951.

Abb. 13: Terrasse der Reitschule. Abbruch der Umfassungsmauer an der Westseite der Reitschule. Blick von Osten. Auf dem Profil rechts unten die nach Süden in den Hirschgraben geneigten Letná-Schichten (1), heller ist das Deluvium (2), überdeckt mit Löss (3), darüber dunkler Bodenhorizont (4), die Deckschichten bestehen aus anthropogenen Aufschüttungen aus Erde und Steinen (5). Rechts oben Aushub von in den Bodenhorizont eingegrabenen Grabgruben. Foto I. Borkovský 1951.

Obr. 14: Terasa Jízdárny. Obnažený jihozápadní roh Jízdárny. V pozadí v západní stěně stavební jámy zřetelné uložení vrstev letenského souvrství sklánějících se k jihu do Jeleního příkopu. Šipkou označena úroveň povrchu „skály“ na jižní základové zdi Jízdárny. Foto I. Borkovský 1951.

Abb. 14: Terrasse der Reitschule. Freigelegte Südwestecke der Reitschule. Im Hintergrund an der Westwand der Baugrube ist die Lage der nach Süden in den Hirschgraben geneigten Letná-Schichten sichtbar. Der Pfeil deutet das Niveau der „Fels“-Oberfläche an der südlichen Grundmauer der Reitschule an. Foto I. Borkovský 1951.

Obr. 15: Terasa Jízdárny. Pohled od západu na pracoviště bagru a na vybouranou plochu a zbořenou hradbu (vpravo). Řez terénem ve východní stěně stavební jámy: 1 – spraše; 2 – půdní horizont; 3 – navážky, novověk. Foto I. Borkovský 1951.
Abb. 15: Terrasse der Reitschule. Blick von Westen auf die ausgebaggerte Fläche und die abgetragene Mauer (rechts). Schnitt durch das Gelände in der Ostwand der Baugrube: 1 – Löss; 2 – Bodenhorizont; 3 – Aufschüttungen, Neuzeit. Foto I. Borkovský 1951.

Obr. 16: Terasa Jízdárny. Pohled od východu na odbouranou plochu. V severní stěně stavební jámy rozhraní novověkých navážek a původního půdního horizontu (označeno šipkou). V západní stěně patrný sklon vrstev k jihu k ohradní zdi nad Jelením příkopem. Foto I. Borkovský 1951.
Abb. 16: Terrasse der Reitschule. Blick von Osten auf die abgetragene Fläche. In der Nordwand der Baugrube sieht man die Grenze zwischen neuzeitlichen Aufschüttungen und ursprünglichem Bodenhorizont (mit Pfeil bezeichnet). In der Westwand ist die Neigung der Schichten nach Süden zur Umfassungsmauer über dem Hirschgraben sichtbar. Foto I. Borkovský 1951.

Obr. 17: J. J. Dietzler, Pohled z věže chrámu sv. Víta, 1742. Severní svah Jeleního příkopu v okolí Prašného mostu (podle Bečková 2000, obr. 43).
Abb. 17: J. J. Dietzler, Blick vom Turm des Veitsdoms, 1742. Nordhang des Hirschgrabens in der Umgebung der Pulverbrücke (nach Bečková 2000, obr. 43).

Obr. 18: Pohled od jihu na terén po západní straně Jízdárny a ohradní zdi terasy. Zářez bývalé cesty vedoucí z Horního Jeleního příkopu k zahradám pod Bažantnicí. Foto I. Borkovský 1951.
Abb. 18: Blick von Süden auf das Gelände entlang der Westseite der Reitschule und der Umfassungsmauer der Terrasse. Einschnitt des früheren Weges vom oberen Hirschgraben zu den Gärten unter dem Fasangarten. Foto I. Borkovský 1951.

DOKUMENTACE:

- Baštová, M. 1951:* Zpráva o výsledku sondovacích prací na Pražském hradě na severním svahu Jeleního příkopu (při akci GH). Garáže, Archiv Pražského hradu, i.č. 11608/343-345.
- Boháčová, I. 1987:* Hlášení o záchranném výzkumu, č.j. 3569/87, Praha 1 – Hradčany, Jízdárenský dvůr, Archiv nálezoých zpráv ARÚ AV ČR Praha.
- Borkovský, I.- rkp. 1:* Terénní deník, Pohřebiště Jízdárna 1947, 1951-52, Archiv oddělení Pražský hrad ARÚ AV ČR Praha.
- rkp. 2:* Terénní deník, Jízdárenský dvorek 1956, Archiv oddělení Pražský hrad ARÚ AV ČR Praha.
- Fořt, K. 1961:* Dílčí zpráva o výsledku sondovacích prací na území Pražského hradu, v prostoru projektovaného přemostění Jeleního příkopu, Archiv Pražského hradu, i.č. 11608/398-408.
- 1963:* Zpráva o výsledku inženýrsko-geologického průzkumu v prostoru projektovaného mostu přes Jelení příkop mezi Lumbeho a arcibiskupskou zahradou, Archiv Pražského hradu, i.č. 11608/352-397.
- Frolík, J. 1987:* Hlášení o archeologickém výzkumu, č.j. 3564/87, Praha – Hrad, Prašný most, ulice U Prašného mostu, Archiv nálezoých zpráv ARÚ AV ČR Praha.
- 1988:* Hlášení o sledování výkopových prací v Lumbeho zahradě, č.j. 4338/88, Praha 1 – Hradčany, Hrad, Archiv nálezoých zpráv ARÚ AV ČR Praha.
- Havrdá, J. 1998:* Geomorfologická a geologická charakteristika lokality. In: H. Březinová (ed.) 1998, Archeologický výzkum v Lumbeho zahradě na Pražském hradě provedený v roce 1996, č.j. 3035/98, Archiv nálezoých zpráv ARÚ AV ČR Praha.
- Herichová, I. 1994:* Zpráva o záchranném archeologickém výzkumu, č.j. 3783/94, Praha 1 – Hradčany, IV. nádvoří Pražského hradu (ppč. 2) a Hradčanské náměstí (ppč. 772), Archiv nálezoých zpráv ARÚ AV ČR Praha.
- 2003:* Zpráva o záchranném archeologickém výzkumu, č.j. 9271/03, Praha 1 – Hradčany, Lumbeho zahrada, čp. 188, Archiv nálezoých zpráv ARÚ AV ČR Praha.
- 2005:* Zpráva o záchranném archeologickém výzkumu, č.j. 792/05, Praha 1 – Hradčany, Jízdárna Pražského hradu, Archiv nálezoých zpráv ARÚ AV ČR Praha.
- Hudek, J. - Vorel, J. 1996:* Zpráva o podrobném inženýrsko-geologickém průzkumu pro výstavbu skleníkového komplexu v Lumbeho zahradě Pražského hradu, Geofond Praha, P 88509.
- Kos, J. 1960:* Základové pudy staveb Pražského hradu, Archiv Pražského hradu, i.č. 11608/86.
- 1967:* Geologické poměry Pražského hradu, Geofond Praha, P 20270.
- Kroupa, V. 1963:* Zpráva o tahových zkouškách modelových železobetonových pilot pro vstupní most na Pražském hradě. II. etapa, Archiv Stavební Geologie (Aquatest), č. zakázky I – 4088 – IM.
- Myslivec, A. 1950:* Geologické složení základové pudy jižně od Jízdárny na Pražském hradě, Archiv Pražského hradu, i.č. 11001/9 K.
- Petříčková, J. 1986:* Hlášení o záchranném výzkumu, č.j. 3984/86, Praha 1 – Hradčany, Hrad. Archiv nálezoých zpráv ARÚ AV ČR Praha.
- Řepka, L. 1976a:* Závěrečná zpráva. Průzkum pro založení opěrné zdi při hrázi Rudolfinského rybníka v areálu Pražského hradu, Archiv Pražského hradu, i.č. 10068/484-494.
- 1976b:* Zpráva o inženýrsko-geologických poměrech tras kolektorů v úseku severních zahrad, Geofond Praha, K 7839.
- 1986a:* Zpráva o výsledcích geologickoprůzkumných prací. Pražský hrad – Energo centrum. 1. dílčí zpráva, Geofond Praha, P 52598.
- 1986b:* Zpráva o výsledcích geologickoprůzkumných prací. Pražský hrad – Energo centrum. 2. dílčí závěrečná zpráva. Inženýrsko-geologický průzkum pro energo centrum a rozvody na Pražském hradě, Geofond Praha, P 52957.
- 1986c:* Inženýrsko-geologický průzkum pro projekt objektů skleníkového hospodářství v Lumbeho zahradě na Pražském hradě, Geofond Praha, P 52926.
- 1988:* Záznam o geologické dokumentaci výkopů pro energo centrum na Pražském hradě v období říjen 87 – leden 88, Archiv Pražského hradu, i.č. 11608/735.
- Sekal, J. 1959:* Základové pudy Malé Strany a Hradčan, Geologicko-geografická fakulta v Praze, nepubl. diplomová práce, Geofond Praha, P 10955.
- Vilímková, M. 1971a:* Stavebně-historický průzkum Pražského hradu. Bažantnice, pasportizace SÚRPMO. Uložen v Archivu Pražského hradu.
- 1971b:* Stavebně-historický průzkum Pražského hradu. Jelení příkop, pasportizace SÚRPMO. Uložen v Archivu Pražského hradu.
- Vilímková, M. - Kašíčka, F. - Livorová, A. 1968:* Stavebně-historický průzkum Pražského hradu. Jízdárna, pasportizace SÚRPMO. Uložen v Archivu Pražského hradu.
- Vilímková, M. - Kašíčka, F. - Pínová, R. 1972:* Stavebně-historický průzkum Pražského hradu. Objekty v Lumbeho zahradách I, pasportizace SÚRPMO. Uložen v Archivu Pražského hradu.
- Záruba-Pfeffermann, Q. 1945:* Královská zahrada, okolí Míčovny. Zjišťování geologických poměrů za účelem vysvětlení vzniku trhlin na budově Míčovny, Geofond Praha, V 11226 – V 11245.
- rkp. 1:* Terénní deník, ulice U Prašného mostu, 1987, 88, Archiv oddělení Pražský hrad ARÚ AV ČR Praha.

LITERATURA:

- Balátka, B. 1985:* Geomorfologické členění pražského území, Staletá Praha XV, 45-46.
- 2001:* Geomorfologické poměry a členění reliéfu. In: Kovanda, J. et al.: Neživá příroda Prahy a jejího okolí. Praha, 11-17.
- Bečková, K. 2000:* Zmizelá Praha. Hradčany a Malá Strana. Praha.
- Borkovský, I. 1951:* Pohřebiště u královské Jízdárny na Pražském hradě – The cemetery by the Royal riding school at the Prague Castle, Archeologické rozhledy 3, 101-104, 117-120, 275-284.
- 1953:* Kostel Panny Marie na Pražském hradě – Église de la Ste Vierge au Château de Prague, Památky archeologické 44, 129-200.
- 1969:* Pražský hrad v době přemyslovských knížat – Die Prager Burg zur Zeit der Přemyslidenfürsten. Praha.
- Březinová, H. - Turek, J. 1999:* Šňurové a raně středověké pohřebiště v severním předpolí Pražského hradu – archeologický výzkum v Lumbeho zahradě – The Corded Ware and Early Mediaeval cemetery in northern vicinity of the Prague Castle. An archaeological excavation in the Lumbe Garden, Archeologické rozhledy 51, 635-687.
- Frolík, J. - Tomková, K. - Žegklitz, J. 1988:* Výzkum slovanského pohřebiště v jižním křídle Jízdárny Pražského hradu – Erforschung des slawischen Gräberfelds im Südflügel der Reitschule der Prager Burg, Památky archeologické 79, 424-455.
- Moravec, J. - Neuhäusl, R. 1991:* Přirozená vegetace Prahy a její rekonstrukční mapa – Natural vegetation of the territory of the capital city Prague and its reconstruction map. Praha.
- Smetánka, Z. 1994:* Archaeological Excavations in the Lumbe Garden of Prague Castle and Their Implications for the Study of the Culture of the Early Czech State. 25 years of archaeological research in Bohemia, Památky archeologické – Suppl. 1, 162-167.
- Smetánka, Z. - Hrdlička, L. - Blajerová, M. 1973:* Výzkum slovanského pohřebiště za Jízdárnou na Pražském hradě. Předběžná zpráva – Ausgrabung eines slawischen Gräberfeldes unweit der „Jízdárna“ (Reitschule) auf der Prager Burg, Archeologické rozhledy 25, 265-270.
- 1974:* Výzkum slovanského pohřebiště za Jízdárnou Pražského hradu v roce 1973. Předběžná zpráva. – Die Ausgrabung des slawischen Friedhofs Winter dem Reithaus (Jízdárna) der Prager Burg – 1973. (Vorbericht), Archeologické rozhledy 26, 386-405.
- Tomek, W. W. 1872:* Základy starého místopisu Pražského III – IV. Praha.

EPILOG

KATEŘINA TOMKOVÁ

Společným jmenovatelem pohřebních aktivit a jejich hmotných projevů různých období je zachování vzpomínky na člověka, které je výsledkem různých společenských mechanismů. Stránku světskou reprezentují významné činy, zaznamenávané dobovými písemnými prameny. Kosmas ústy svého oblíbence Boleslava II. radí: „...*poznej přece, že jsi smrtelný, a nehleď na slávu důstojnosti, jíž jsi vyvýšen na tomto světě, nýbrž usiluj o dílo, které s sebou poneseš do hrobu...*“ (Kosmas, I., 33, s. 55). Stránku liturgickou provázejí nekrologia, liturgie za zemřelé, pohřební bratrstva. Snaha o zachování paměti o své osobě je fenoménem, který zasahuje též sféru hmotné kultury. Hmotným projevem touhy nebýt zapomenut jsou náhrobní desky, epitafy, náhrobky, různé formy hrobek (hrobky jako jednodílné hrobové komory, hrobky jako menší uzavřené prostory k ukládání rakví konkrétního společenství – rodu, řádu apod., pohřební kaple v rámci kostelů i mimo ně, samostatně stojící mauzolea). Na Pražském hradě a na Hradčanech tvoří tyto památky, jejichž kvantitativní nárůst je patrný od 14. století, výraznou koncentraci odpovídající významu tohoto místa jako centra českého státu, centra světského i duchovního. Jejich komplexní analýza si rozhodně zaslouží větší pozornost, než jim byla dosud věnována. V některých případech přitom mohou být studovány s dalšími hmotnými projevy snahy „o nezapomenutí“, tj. s bustami na triforiu svatovítské katedrály pro 14. století či např. s vyobrazeními abatyší svatojiřského kláštera, dnes umístěnými v čp. 2, pro období novověké.

K významným bodům životopisu pohřebišť patří nejen jejich vznik a existence, ale také jejich zánik. Právě tento zánik je velkým nepřítelem zachování oné hmotné podoby uchování památky zemřelého v podobě hrobu a jeho úpravy. Právě tento okamžik nás vede k hledání odpovědi nejen na otázku, která pohřebiště zanikla a kdy, ale také co bylo příčinou ukončení pohřbívání na jednotlivých místech Pražského hradu. Pohřebiště vzniklá na severním a západním předpolí na sklonku 9. století zanikala zřejmě – jak vyplývá z chronologických vztahů, které lze vyčíst z nálezů – postupně s tím, jak se pohřbívání plynule přesouvalo na pohřebiště nová – v rámci hradu k jeho kostelům i na další místa, byť s nedoloženou církevní stavbou, na předpolí hradu pak do prostoru dnešního Loretánského náměstí. I tato pohřebiště neušla zániku, byť v delší časové perspektivě. V areálu hradu existenci hřbitova ve starém paláci definitivně ukončila stavba románského opevnění. Pohřebiště u kostela P. Marie přestalo fungovat ve 13. století v souvislosti s rozšířením fortifikačního pásma v prostoru mezi románskou hradbou a kostelem P. Marie spojeným s hloubením příkopů, které se kostelu samému sice vyhnuly, znemožnily však prakticky funkci hřbitova. Proměnu v pohřebních areálech a zánik pohřbívání v některých částech III. nádvoří byl vyvolán výstavbou katedrály ve 14. století. Ukončení pohřbívání ve svatojiřském komplexu souviselo bezprostředně s josefinským nařízením a zrušením kláštera. Totéž nařízení postihlo též hřbitov u sv. Víta a řadu dalších.

Nutno poznamenat, že ukončení pohřbívání až do sklonku 18. století neznamenal zpravidla zánik pohřebišť jako reliktu funerální aktivity. Ne že by nebyly některé hroby rozrušeny mladší sídlištní aktivitou, ne že by neprobíhalo čištění hrobek a krypt v kostelech, avšak k razantnímu rozrušení pohřebišť na Pražském hradě a jeho předpolích v této době ještě nedošlo. Situace se podstatně změnila v 19. století. V průběhu 19.-20. století prakticky beze stopy zaniklo pohřebiště v severozápadní části III. nádvoří, severozápadně katedrály. Zahradní úpravy v Královské zahradě ve 30. letech 19. století zničily pravdě-

podobně poslední stopy po zdejších pohřebišti. Industriální rozvoj předpolí Pražského hradu v 19. století znamenal zánik pohřebišť ve Strahovské cihelně a cihelně na Panenské. Ve 20. století vstoupily na scénu jako ničitelé pohřebišť další typy stavebních prací. Úpravy komunikací mají na svědomí zánik pohřebišť na Malovance a zbytku pohřebišť v Jelení ulici. Rekonstrukce Jízdárny a „nutnost“ vybudovat jižně Jízdárny garáže znamenaly zánik části pohřebišť u Jízdárny, který byl „dokončen“ při výstavbě Energocentra v 70. letech. Plánované rekonstrukční práce na Strahově v oblasti hospodářského dvora v letech 2000-2001 znamenaly obdobně jako přestavby barokní zánik západní části pohřebišť, jehož pozůstatky zjistil též zjišťovací archeologický výzkum ve východní části Strahovského nádvoří. Rekonstrukce svatojiřské baziliky na počátku 60. let 20. století vyvolala výzkum, který fakticky vedl k totální destrukci původních situací souvisejících s pohřbíváním. Stavební aktivity, které byly sledovány již od 19. století archeology, tedy přinesly na jedné straně objevení pohřebišť pro vědecké poznání, na druhé straně vedly k jejich zániku. Je nutno poznamenat, že to v podstatné většině nebyli archeologové, kdo by zánik pohřebišť iniciovali. Díky jejich činnosti se naopak dochovaly – byť v různém rozsahu a kvalitě – četné prameny pro studium pohřbívání v naší historické minulosti. To že tento zánik provází činnost archeologů a že i archeologie je obecně jednou z příčin zániku některých pohřebišť, nemusí být nutně dokladem neúcty k mrtvým předkům, ač tato interpretace se nám dostává na jazyk jako první. Zásahy do světa mrtvých totiž probíhaly v křesťanském prostředí i v předchozích staletích (srv. např. Weiss-Krejci 2001, 769-780). Jejich část byla vyvolávána potřebou získávat nové místo pro nové mrtvé, další narušení klidu mrtvých přinášely středověké a novověké stavební aktivity. K ničení hrobů mohlo docházet i „v zájmu víry“. Připomeňme řádění v katedrále sv. Víta, ke kterému došlo 21.-28. prosince 1619, kdy byl pod vedením kazatele Scultetia chrám proměněn v kalvínskou modlitebnu. Přitom dle vyprávění F. Kozmánka „*Hroby s náramnou lítostí pobožných lidí, i těch, kteříž ještě katolíky nebyli, tloukli, loupili a hrozná a potupné věci proti nim mluvili,...* Na druhý pak den opět tolikéž činili, a v kaplách slavných pánův, kdež své sepultury měli, všechny oltáře bořili, a množství svatých relikvií a celých hlav na zem povrhujíc, na ně plili, je kopali, po nich skákali a je drobili, a to byly hlavy z počtu panen sv. Voršily, někdy pro Krista Pána zavražděných, potom rozdrobené kosti jejich zlořečený a bohaprázdny praedicant Scultetus poručil ohněm spáliti...“ (Podlaha – Šittler 1903, 107). Obavy o osud ostatků světců našly odraz v listu, který poslala kapitula nejvyššímu purkrabímu a nejvyšším zemským úředníkům, mj. žádajíc: „*Poněvadž pak v témž kostele jsou hrobové, v nichž těla svatých milých dědicův českých leží a v Pánu Bohu odpočívají, jakožto sv. Víta, sv. Václava, sv. Vojtěcha a sv. Zikmunda, pokudž by snad ani ti hrobové šanováni a ušetřeni býti neměli, Vašich M^{ti} jakožto pánův českých, jimiž nad tím, aby to, což jest k slávě tohoto království, v starém způsobu zachováno bylo, ochrannou ruku držeti náleží, pokorně a pro Boha žádáme, že ráčíte se k tomu laskavě přičiniti, aby nám dopuštěno bylo kosti dotčených svatých dědicův českých z hrobův jejich vyzdvihnouti a někam jinam do poctivého místa, jakž náleží, je složit...*“ (Podlaha – Šittler 1903, 107). Výbavu chrámu ohrožovaly vojenské kontribuce 18. století i další císařské záměry. Např. roku 1810 tak mělo být do mincovny odvedeno stříbrné mausoleum sv. Jana Nepomuckého, čemuž se podařilo zabránit (Podlaha – Šittler 1903, 154-156).

Zřejmě – jsme-li to ovšem schopni posoudit – však nikdy nenabyl zánik pohřebišť takového rozsahu jako v období 19.-20. století. Nemůžeme-li ovlivnit zběsilý běh proměn dnešního světa, nemělo by to znamenat rezignaci na etické otázky s výzkumem pohřebišť spojenými. Nemůžeme se zbavit vlastního dílu odpovědnosti za to, jak je s objevenými

ostatky našich předků a s výbavami, jež je provázela na onen svět, nakládáno. Zajímavý dobový kulturní fenomén, jehož studium by si zasloužilo pozornost v širším kulturně antropologickém kontextu, je představování mrtvých a jejich výbav v rámci výstav a expozic. V této souvislosti si např. můžeme položit otázku, proč tato prezentace nepřispívá k větší „úctě k předkům“, ani k větší úctě k vlastním mrtvým...

PRAMENY:

Kosmas-překlad: Kosmova kronika česká. Přel. K. Hrdina a M. Bláhová, Praha 1972.

LITERATURA:

Podlaha, A. – Šittler, E. 1903: Chrámový poklad u sv. Víta v Praze, Praha.

Weiss-Krejci, E. 2001: Restless corpses: „secondary burial“ in the Babenberg and Habsburg dynasties, *Antiquity* 75, 769-780.

